

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Tespih Taneleri

MIGİRDİÇ MARGOSYAN

ANI-ROMAN

3.
BASKI

△
ARAS

A r a s Y a y ı n c ı l ı k

İstiklal Caddesi, Hıdivyal Palas 465/Z.

34430 Tünel, Beyoğlu-İstanbul

Tel: (0212) 252 65 18 - 243 06 02

Fax: (0212) 252 65 19

info@arasyayincilik.com

www.arasyayincilik.com

Mıgırdıç Margosyan

Tespîh Taneleri

Kapak Tasarımı

Mehmet Sinan Niyazioğlu

Kapak Fotoğrafı

“Kafle” artığı iki Heredanlı (Diyarbakır, 1940’lı yıllar)

Dişçi Sarkis, nam-ı diğer Dişçi Ali, köylüsü ve has arkadaşı
Taşçı Mıgırdıç’ın, nam-ı diğer Zıfkar’ın ya da lakabıyla
“Maraşal”ın dişini tedavi ederken.

Dişçi Sarkis yazarın babasıdır, “Maraşal” ise ünlü sinema
oyuncusu Sami Hazinses’in ya da Samuel’in, “Samo”nun...

*

Dişçi Ali İstanbul Şişli’deki, “Maraşal” Diyarbakır’daki,
oğlu “Samo” ise Kadıköy’deki Ermeni mezarlığında yatıyor;
bিরer tespîh tanesi...

ISBN 978-975-7265-87-X

Baskı

Sena Ofset

Tel: (212) 613 03 21

Birinci Baskı: Ekim 2006, İstanbul

İkinci Baskı: Ocak 2007, İstanbul

Üçüncü Baskı: Nisan 2007, İstanbul

TESPİH TANELERİ

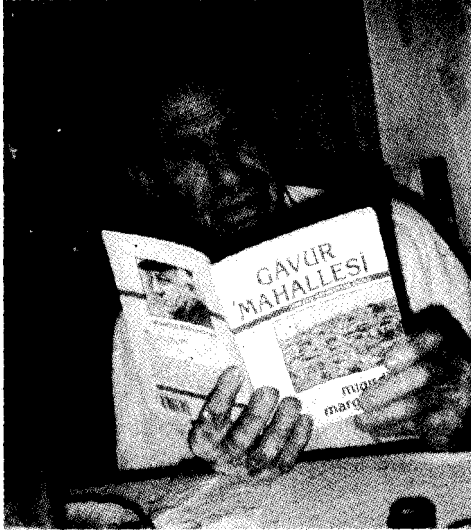
ANI-ROMAN

MIGİRDİÇ MARGOSYAN

Kitap baskıya hazırlanırken,
14 Ekim 2006'da Amerika'da vefat eden,
Heredan-Diyarbakır-İstanbul-New Jersey çizgisinde
göçle geçen bir yaşam süren dayıma,
ustam Demirci Ğaço'ya...

İstanbul, 21.6.1994

Haçadur Temiz, 1923-2006

Ustam, varsın bundan böyle
Diyarbakır Demirciler Çarşısı'ndaki
örslerin kulağı çınlasın, anın bir de
bu kitaplarda yaşasın.

u s u l g e r e ğ i

Bu kitapta, Ermeni alfabesinden Latin alfabesine yapılan transkripsiyonlarda, kurallara uymaktan çok, özellikle Ermeniceye aşına okurlar dikkate alınarak, telaffuz ağırlıklı bir yazım tercih edilmiştir. Kitap adları vb.'nin yanı sıra Ermenice sözcükler *italik* dizilmiş, Diyarbakır ağzına özgü sözcükler ise genelde tırnak içinde ("küçe"), Kürtçe sözcükler ise kendi yazımlarıyla verilmiştir (Xalo).

Diyarbakır ağzının bazı seslerini ancak fonetik bir yazımla yansıtmak mümkün olmakla birlikte, yazarın bu ağızla kaleme aldığı bölümlerde bu yol seçilmemiş, sadece titreşimli sert "h" gırtlak ünsüzü için "gh" yazımı tercih edilmiştir (genelde "kh" ile, Kürtçe "x" ile yazılan ses).

Kısaltmalar: Erm. (Ermenice), Kür. (Kürtçe)

Türkçe yazımda, Adam Yayınları'nın *Ana Yazım Kılavuzu*'na uyulmaya çalışılmıştır.

y a y ı n c ı n ı n n o t u

MIGİRDİÇ MARGOSYAN

23 Aralık 1938'de Diyarbakır'da, Hançepek Mahallesi'nde (Gâvur Mahallesi) doğdu. Eğitimini Süleyman Nazif İlkokulu, Ziya Gökalp Ortaokulu, daha sonra İstanbul'daki Bezciyan Ortaokulu ve Getronagan Lisesi'nde sürdürdü. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nü bitirdi.

1966-1972 yılları arasında Üsküdar Selamsız'daki Surp Haç Tıbre-vank Ermeni Lisesi'nde müdürlüğün yanı sıra felsefe, psikoloji, Ermeni dili ve edebiyatı öğretmenliği yaptı. Daha sonra öğretmenliği bırakarak ticarete atıldı. Edebi çalışmalarını aralıksız sürdürdü. *Marmara* gazetesinde yayımlanan Ermenice öykülerinin bir bölümü **Mer Ayt Goğmeri** [Bizim Oralar] adıyla kitap haline getirildi (1984); bu kitabıyla 1988'de, Ermenice yazar yazarlara verilen Eliz Kavukçuyan Edebiyat Ödülü'nü (Paris-Fransa) aldı. **Gâvur Mahallesi** (1992), **Söyle Margos Nerelisen?** (1995) ve **Biletimiz İstanbul'a Kesildi** (1998) adlı Türkçe kitaplarını, 1999'da ikinci Ermenice kitabı **Dikrisi Aperen** [Dicle Kıyılarından] izledi. **Gâvur Mahallesi** Avesta Yayınları tarafından **Li ba me, Li wan deran** [Bizim O Yörelere] adıyla Kürtçe olarak yayımlandı (1999).

Evrensel gazetesinde yazdığı makalelerin bir bölümü Belge Yayınları tarafından **Çengelliğe** adıyla yayımlandı (1999). Aynı gazetede "Kırveme Mektuplar" adlı köşesinde yazmayı sürdüren Margosyan'ın bu makalelerinin bir bölümü Lis Basın-Yayın tarafından **Kırveme Mektuplar** adıyla kitaplaştırıldı (Diyarbakır, 2006).

Kardeşim Ardaşes Margosyan'a teşekkür ederim;
bu kitabın yayın aşamasında sunduğu katkı,
çorbadaki "tuz"un çok ötesindedir.

M. M.

Tepesindeki yuvarlak, küçük sac tabelada zeytuni zemin üzerine beyaz harflerle 'Karagözyan Ermeni Yetimhanesi' yazılı demir kapıdan ürkek, çekingen adımlarla içeri girdiğimizde, adımlarımızın bizleri nereye, hangi istikbale doğru götürdüğünü bilemediğimiz gibi, hayal etmemiz de mümkün değildi. Demir parmaklıklı geniş bahçesiyle ana caddeden kendini sanki gizlemeye çalışan bir yetimhane binasına doğru yönelirken, bizleri ne tür bir gelecek, ne tür bir yaşam bekleyebilirdi ki!

İstanbul'a adım atar atmaz büyüklüğü karşısında şaşırıp kaldığımız lacivert su birikintisini, denizi, ilk kez Haydarpaşa Garı'nın zaman tüneline aşınmış mermer merdivenlerinden aval aval seyredip, ardından tıktırıldığımız bir kaptıkaçtıyla yandan çarklı bir arabalı vapur yolculuğundan sonra, kismetimize çıka çıka bir yetimhane kapısı çıktığına göre, hayal gücümüzü hangi pembe tablolar süsleyebilirdi?

Sahilbent vapurunun denizle öpüşen paslı çarklarıyla suyu köpürte köpürte yol alışı... Kaptıkaçtının şişman, göbekli, dazlak şoförünün bir taraftan arabasının radyosunu kurcalayıp bir taraftan keyifli keyifli sigarasını tüttürerek cızırtılı istasyonlar arasında gezinip durması... Karşı sahile geçişimiz, vart vart vart klakson sesleriyle meydanları, geniş caddeleri, apartmanları, kalabalık insan yığınlarını geride bırakarak nihayet gelip bir yetimhane kapısına dayanmamız...

İstanbul'a merhaba dediğimiz eylül ayının puslu bu ilk gününde ne ararken ne bulmuş, ne umarken neyle karşılaşmıştık!

Şişli'deki Karagözyan Ermeni Yetimhanesi...

Neden buradaydık? Yetim olmadığımız halde evimizden, köyümüzden, kentimizden yüzlerce kilometre uzaklıktaki İstanbul'da, bu yetimhanede işimiz neydi? Kendi evimizde, kendi ocağımızda, ana kucağında yiyecek bir lokma aşıımız, içecek bir tas kuyu suyumuz kalmadığı için mi buralara apar topar postalanmıştık?

İki gün iki gecelik kara tren yolculuğunun ardından, adını sanını kitaplarda, mecmualarda okuduğumuz, camilerini, çeşmelerini gözler önüne seren renkli, siyah beyaz çeşitli manzaralarını genellikle yöremizdeki berber dükânlarının duvarlarına kimisi özenle çerçevelenip asılmış, kimisi çirişle ya da zamkla yapıştırılmış resimlerden görüp hayranlıkla seyrettiğimiz bu koca kentte acaba hangi karanlık serüvenin başlangıcındaydık?

Serüvene yolculuk...

Acaba bizim oralarda, bizim ellerde, doğduğumuz o diyarlarda, daha ilk günden itibaren alnımıza kara leke gibi sürülen, sanki kızarmış iri bir et beni ya da kimimizin yanağında, çenesinde, üst veya alt dudağının kıvrımında, burnunun ucunda bir şark çıbanı gibi derin izler bırakan, boynumuzdan yafta gibi asılan, arada bir kulaklarımızın dibinde ansızın patlayıp yüreklerimizi burkan acısıyla "Gavur", "Filla" ya da "Ğhaço" sözcüklerinde yıllar yılı mayalanıp gizlenmiş, içimizde yuva kurup çöreklenmiş bir alınganlıktan bir an önce kurtulmanın özlemiyle mi başlamıştı bu yolculuk serüvenimiz?

Yol boyunca kömür isinden siyaha kesmiş tenimizle,

gözlerimizin akı daha bir ak, dişlerimiz sanki biraz daha parlak, yetimhane bahçesinde şaşkınlık içinde ilerlerken, etrafımızda toplanıp bizleri merakla izleyen, güçbela taşıdığımız ve kazara açılmasın diye kınnap, sicim ya da çamaşır ipleriyle firdolayı düğüm düğüm sağlamlaştırdığımız tahta bavullarımızı alaylı bakışlarıyla dikizleyen, çoğu da yaşıtlarımız olan bu çocukların hepsi yetim miydiler? Kahverengi kısa pantolonlarına, kısa kollu haki gömleklerine, partial lastik ayakkabılarına, üniformayı andıran eski püskü giysilerine, sıfır numara kesilip "rut" edilmiş kafalarına ve özellikle de yaşı küçük olanların ikide bir akıp üst dudaklarını yalayan sümüklerini burunlarına çekiştire çekiştire peşimize takıldıklarına bakılırsa, belli ki hepsi bu yetimhanenin gönülsüz mahkûmlarıydı...

Bahçe kapısının az ilerisindeki beton binanın girişine kadar çakılla, mıcırla kaplı daracık yolda etrafımızı çevreleyen bu meraklılar tayfası arasında kafile halinde yürürken, şaşkın, kırgın, üzgün, öfkeli, iyice çaresiz ve sanki dokunsan ağlayacak haldeydik. Diyarbakır'dan, Lice'den ta buralara, cehennemün bir bucağındaki bu yetimhaneye bizleri postalayan ana ve babalarımıza içimizden belki de sessizce küfürler yağdırıyorduk!

Niçin bu yad, bu yaban ellerdeydik?

Serüven...

* *

Ateşten bir top halinde gün boyunca şehri kasıp kavuran ağustos güneşinin tarihi surlar ardında kaybolup, yerini hafif, ılık bir rüzgâra terk ettiği o gece, çakılıp kaldığı Diyarbakır Garı'ndan bir an önce yola çıkmak için sabırsızlanan kara trenin derdi neydi? Az ötedeki bağ evlerinin minik pencerelerinden taşan ölgün gaz lambalarının titrek

ışıklarını, köpek ulumalarını geride bırakarak bir an önce ileri atılmak istercesine, kapkara kazanından arada bir bembeyaz bulut misali pıstıpıssst istim koyveren lokomotifin acelesi neydi? Başındaki kocaman kırmızı şapkasının yükü altında, daracık lacivert üniformasının içinde sıkışıp kaldığı için terleyip duran hareket memuruna gözünü dikmiş, neden sabırsızlanıyordu? Elinde evirip çevirdiği, ama bir türlü dudağına götürüp öttürmediği düdüğüne kızarak, ona pıstıpıssst küfür mü ediyordu kendi dilince yoksa?

Garın tam orta yerinde yolculara tepeden bakan yuvarlak, kocaman, Romen rakamlı ve bir dakikalık hamlelerle tık diyerek yürüyen saatin yelkovanı başını alıp tık tık tık gittiği ve hareket saati çoktan gelip geçtiği halde, hareket memuru kara trene yol vermemek için neden bu kadar direniyordu?

Gecenin karanlığını tepesindeki yuvarlak, parlak ışıkla bölerek ve gecikmiş olmanın telaşıyla uzaktan ısıklık çala çala gelen Kurtalan Ekspresi'nin gara girmesiyle, hareket memurunun üç kez öten tiz düdüğü ve onu sanki alay edercesine izleyen kara trenin keskin, acı ışıltı demir tekerlekleri harekete geçirirken arkamızdan el ve mendil, "marhama" sallayanların boğuk hıçkırıklarına gözyaşları mı karışıyordu ne!

Biletimiz İstanbul'a kesilmişti...

Adı şiirlere, türkülere, öykülere konu olmuş, masallarla yoğrulmuşken, Ermenice 'Aydzyami Ler', Kürtçe 'Çiya-yê Reş', Türkçe 'Karacadağ' denen başı dumanlı bu eski volkanik dağın sırtlarından, yamaçlarından kopup gelen ve kantaralarla, künklerle, oluklarla, arklarla yedi bin yıllık tarihi kent Amida'ya, Diyarbakir'e, Diyarbakır sokak-

larına, “küçe”lerine, hanlarına, hamamlarına, evlerine, sokak aralarındaki musluksuz “kastal”larına dağılan ve tas tas içtiğimiz, bizim “Hemırvat” dediğimiz, adıyla sanıyla meşhur Hamravat suyumuz kuruduğu için mi yola revan olmuştuk? Yoksa duvarları usta taşçılar tarafından demir gönyelerle, pergellerle ölçülüp ardından da keskilerle, murçlarla, taraklı çekiçlerle tıkırt tıkırt tıkırt yontulan siyah bazalt taşlarla örülen, toprak damlı, kireç badanalı evlerimizin bacaları artık tütmediği için, ya da taş avlulara açılan loş, serin kilerlerimizdeki bulgur, dövme, mercimek, nohut, fasulye, yağ, tuz, pekmez veya un küplerimiz boşaldığı ve yiyecek bir lokma kuru ekmeğimiz bile kalmadığı için mi biletimiz İstanbul’a kesilmişti?

Diyarbakır... İstanbul...

Bizler... ve patikayı andıran daracık yolda, koyunlarını otlatan çoban misali, asa niyetine koltuğunun altına nüfus cüzdanlarımızı, diplomalarımızı, karnelerimizi, vesikalik fotoğraflarımızı içeren şişkin bir dosyayı sıkıştırmış, sırtında aba yerine buruşuk ceket, kırışık pantolonu, tren isinden neredeyse grileşmiş beyaz gömleği, boynunda iğreti duran siyah kravatı ve başındaki kahverengi fötr şapkasıyla önümüzde yürüyen, Diyarbakır Ermeni cemaatinin bir *ışghani**, seçilmiş yöneticisi, Surp Giragos ve Surp Sarkis kiliseleri vakfı müteveli heyeti başkanı Karnig Dabağyan veya kısaca Dabağ Karnig ya da nam-ı diğeriyle Dabağ Kemal...

Yaşları on iki ile on beş arasında değişen bizleri sağ salim getirip yetimhaneye teslim ettikten sonra gerisingeri Diyarbakır'a dönecek olan, bizim Karnig Dayi dediğimiz bu kır saçlı, kısa boylu, gün görmüş adamın yıllardan beri sırtında taşıdığı kamburu yol yorgunluğundan dolayı mı daha belirgindi, yoksa Diyarbakır Garı'ndaki hareket memurunun früşt früşşt früşşt diye öttürdüğü metal düdüğünün tiz sesiyle başlayan yolculuğumuzun gönüllü rehberi olarak, istikbalimize dair kaygıları olduğu için mi biraz daha büyümüş, göze çarpar olmuştu?

Kim bilir...

*

Biletimizin İstanbul'a kesildiğinin kesin işareti olan o früşşt sesinin ardından kara tren aniden hareketlenince

* *ışghan* [Erm. prens, bey]: Diyarbakır Ermenicesiyle, kilise vakıf müteveli heyeti üyesi. *İşghanlar* cemaat tarafından seçilir, konumları gereği, Ermeni toplumunun sivil liderleri sayılırlardı.

kompartımanın kapısına çarpıp kanayan başına mendil bastırıp “Bi şe yoğh! bi şe yoğh!” diyerek bizi rahatlatan, iki gün iki gece kâh uyanık, kâh uyuklayarak üst üste yığılıp kaldığımız, vıcık vıcık terleyip ekşi ekşi koktuğumuz daracık kompartımanda, her fırsatta, İstanbul’da açılan yeni bir Ermeni okuluna parasız yatılı öğrenci olarak bizleri götürmekten duyduğu mutluluğu dile getirip, anadilini bilmeyen insanların yarım insan olduğunu, kendisinin iyi kötü anadilini okuyup yazarken, patlak veren Birinci Cihan Harbi ve Seferberlik yıllarında Ermenilerin “kafle”ler halinde Der Zor’a sürülmesi sırasında tam da bizlerin yaşlarındayken hem yetim hem de yarım tahsilli kaldığını anlatarak, tren tekerleklerinin yeknesak tıkırtıları arasına sıkıştırdığı acı çocukluk anıları, sırtında bir ur gibi birikip geçmişe tanıklık eden bir kambura mı dönüşmüştü yoksa?

Belki de bu kambur, tarihin karanlık labirentlerine, onun küflü, nemli dehlizlerine açılan esrarlı bir kapıydı ve anahtarı, bizleri İstanbul’a postalayan büyüklerimizin kısacık şu cümlesinde saklıydı:

“İstanbul’a gidin, ana lisanınızı öğrenin, adam olun...”

Karnig Dayi önde, dört Liceli, iki Diyarbakırlı anadili serüveni yolcuları biz “uşağlar” ardında ve nihayet çevremizi saran sümüklü çocuklar taifesi, dar, uzun taş binaya açılan kapının geniş mermer merdivenlerinin önünde katile halinde durduk. Karnig Dayi binanın cephesinde büyük harflerle mermere kazınmış yazıyı işaret ederek yüksek bir sesle okudu:

“*Karagözyan Azkayin Vorpanots...*”

Ve dönüp bize açıkladı:

“*Vorpanots*, yani yetimğhana. *Azkayin* de milletin demağtır, yani Ermeni milleti yetimğhanası... *Karagözyan*, nur içinde yatsın, burayı vakfedemın soyadidir.”

Yol boyunca bizlere anadilini okuyup yazdığını gururla söyleyen ve şimdi de binanın cephesindeki Ermenice yazıyı okuyarak bunu kanıtlayan Karnig Dayi’nın feri gitmiş gözleri bir anda parıldıyor, Karacadağ’ı andıran kamburu bu kez sanki küçülüyordu...

Yıllar önce henüz çocukken tanıştığı bu harfleri, şimdi bir binanın cephesine kazınmış görmenin sevinciyle mi, yoksa deminden beri önünde çakılıp kaldığımız mermer merdivenleri tırmanıp camlı ahşap kapıdan içeri girdiğimiz şu anda, çıktığı seferi başarıyla noktalamış bir kumandan edasıyla mı gururlanıyordu?

Belki de kaderin cilvesiyle bir zamanlar elinde olmadan, ister istemez yarım kalan tahsiline, yıllar sonra bu *vorpanot*sta, bu yetimhanede bizler sanki onun adına sil baştan başlayarak, böylece tarihe karşı direnişini sürdürürken, o, iki damla sevinç gözyaşıyla bu anı kutuyor ya da bize mi öyle geliyordu yoksa?

Kim bilir...

Küf, nem ve yemek kokularının griye çalan duvarlarına iyice sinip yerleştiği bu binada eski partal elbisesiyle bizleri karşılayan hademenin önderliğinde uzun koridorun hemen başında, üzerinde 'Müdür' yazılı kapının önünde, bavullarımızı yere koyup kendisini beklememizi söyleyen Karnig Dayi, önce buruşuk ceketinin düğmelerini özenle ilikledi, sonra fötr şapkasını çıkardı, yumruk yaptığı eliyle kapıyı huşuyla, üç kez hafifçe tıklattıktan sonra, giderek daha ağır duymaya başlayan kulağını neredeyse kapıya dayayıp dikkatle bekledi. İçerden tam da anlaşılmayan bir homurtunun gelmesiyle kapıyı aralayıp içeri girdi. O ana kadar dikkatlerini hep Karnig Dayi'nin üzerinde yoğunlaştıran hademe, onun içeri girip yavaşça kapıyı kapatmasıyla bu kez bizleri aşağıdan yukarı, yukarıdan aşağı iyice süzdükten sonra, etrafımızda çember oluşturan, giderek ensemizde hissettiğimiz nefesleriyle bizleri bir bakıma bunaltan meraklı çocukları tavuk kışkırlarcasına uzaklaştırıp bahçeye çıkardı.

Karnig Dayi bizim oraların, Diyarbakır yöresinin Ermenicesiyle içerde bir şeyler anlatıyor, arada bir de değişik tarzda Ermenice konuşan bir kadın sesi geliyordu. Kapı ardından kulak misafiri kesildiğimiz halde yarım yamalak duyduğumuz konuşmalarını bavullarımızın yanında dikilmiş dinliyor, bir şey anlayanımız var mı diye birbirimize soru dolu gözlerle bakıyorduk.

Yer yer sıvaları dökülmüş, uzun, loş koridorda sağlı sollu odalara açılan kapıların kiminde 'I. Sınıf', kiminde 'III. Sınıf' yazan levhalar vardı. Tam karşımızda 'Yemekhane' levhası duruyor, eski, aşınmış, mozaik merdivenlerle inilen bodrumdan tencere sesleriyle birlikte kesif bir

soğan kokusu binaya yayılıyordu. İçerde, Karnig Dayi ile, giderek sanki biraz daha telaşla, zaten anlamadığımız kelimeleri biraz daha yutarak, biraz daha azarlayıcı bir ifadeyle konuşan bu kadın arasındaki diyalogun sonu nereye varacaktı?

Az sonra, muğlak, donuk yüz ifadesiyle kapıda görünen Karnig Dayi, bavullarımızı öylece bırakıp sessizce içeri girmemizi söyledi. Heyecandan pancar kesilmiş suratlarımızla, ürkek, tedirgin adımlarla peş peşe odaya girerken, hemen dikkat çeken kalın camlı gözlüklerinin ardındaki sevecen, güleryüzlü bakışıyla bizleri sanki ana sevgisiyle kucaklamaya hazırlanan kır saçlı bir kadın mı bekliyordu, yoksa iki gün önce ayrıldığımız analarımızın özlemiyle bu yaşlıca kadını bir ana gibi mi görmek istiyorduk?

Belli ki müdür olan bu kadın, bakışlarını üzerimizde odaklayıp, bizleri tepeden tırnağa tek tek süzdükten sonra koltuğundan kalkarak yanımıza geldi, çilli, kırışık elleriyle başlarımızı şefkatle okşayarak adlarımızı sordu:

“Anunit inç e?”

Onun hakkında galiba yanılmış, yüzünü bile görmeden, sadece sesinden dolayı gudubet bir yöneticiyle karşılaşacağımızı sanmıştık. Her birimize ayrı ayrı yönelttiği, bizim Diyarbakır Ermenicesinde ‘Adın ne?’ demek olan “Enunti inç e?”den pek de farklı olmayan sorusu karşısında, ürkek, çekingen, utangaç, kendimizin bile zor duyacağı bir fısıldamayla adlarımızı, isimlerimizi sıralıyorduk:

“Arisdages...”

“Artin...”

“Torkom...”

Diyarbakır’da, Gâvur Mahallesi’nde, Hançepek’te, Ermeni çocuklarının genelde okuduğu Süleyman Nazif ya

da Cumhuriyet İlkokulu'nda her yeni gelen öğretmen adlarımızı sorduğunda utanıp sıkılarak, kızarıp bozarak, yutkunarak, adeta fısıldarcasına isimlerimizi söylerken; Ahmet, Mustafa, Ali, Kemal, Hasan, Ayşe, Fatma, Zeynep yerine, ilk kez duyduğu için, Arisdages, Jirayr ya da Mıgırdiç'i, Arusyag, Arşaluys veya Ardemis'i algılayamayan, bu nedenle de "Neee, anlamadım, bir daha söyle!" diyen öğretmenlerimize adlarımızı yüzümüz al al, avuçlarımızın içi terleyerek, sanki suçluymuşuz gibi tekrarlar-ken, sıra arkadaşlarımızın kıkırdayıp gülmeleri, alaylı bakışları yüzünden ezilip kahrolurken, o günlerin ardından, şimdi bu diyarlarda neden hâlâ adlarımızı aynı çekingenlikle, boynumuzu bükerek, yere bakarak fısıldıyorduk? Üstelik "Neee, anlamadım, bir daha söyle!" demeden, isimlerimizi yanlışsız, aynen tekrarlayan bu "başöğretmen" in karşısında yine kendimizi biçare hissederken, bu kez de acaba bir yetimhanenin körpe yüreklerimizi ezen cendere-sine mi tıklıp kalmıştık?

Kim bilir...

Koltuğuna oturan müdürün çatlak, kalın bir camla örtülü ahşap masasının üzerindeki kalemlerin, kitapların, kâğıtların yanı sıra, bir de Diyarbakır Dağ Kapı'daki Şehir Sineması'nda seyrettiğimiz filmlerde "esas oğlan"ın, sevdiği kızla alooo diye başlayan konuşmasından tanıdığımız telefon denen siyah makinenin yanında, en az onun kadar dikkat çekici, oval, cilalı bir ağaç parçası üzerinde kazınmış bir yazı göze çarpıyordu:

Arşaluys Sarkisyan...

Altı kişilik kafilemiz içinde bileti Lice'den İstanbul'a kesilen, buralara okumak, "adam olmağ" için gelen ve kara trende adının Sarkis olduğunu öğrendiğimiz yol arka-

daşımız, kendi adının sonuna 'yan' eklenmesiyle oluşmuş Sarkisyan soyadını müdürün masasında gördüğünde ne hissetti bilemiyordum; ama ben Arşaluys adını okuyunca kendimi Gâvur Mahallesi'nde, Hançepek'te, evimizin sokağında bulmuş, elimdeki su testisiyle salına salına, komşumuz Arşaluys Baco'nun, ya da bizim yöredeki adıyla Erşelus Baco'nun, hani hastalandığımızda özellikle biz çocukların kışına yaptığı iğneler yüzünden İgneci Erşelus Baco'ya çıkan adıyla korkudan fellik fellik kaçtığımız kadının, kocası Keldani asıllı Eczacı Circis'in ölümünden sonra, onun adına, hayrat olarak yaptırdığı çeşmesine, "kastal"ına doğru yol alıyordum.

Müdür: Arşaluys Sarkisyan...

İgneci: Arşaluys...

* *

Erşelus Baco'nun "kastal"ından Hamravat suyunu doldurup evimizin yolunu tutarken, Şeyh Matar Camii'nin minaresinden akşam ezanı okunduğuna, Surp Giragos Kilisesi'nin çanı da çuuunk çırıiink çaldığına göre, demek ki babam Dişçi Sarkis, nam-ı diğeriyle Dişçi Ali kim bilir kimlerin dişlerini krom "davye"siyle çekerek, ya da sağ ayağıyla yeknesak hareketle pedal basıp çalıştırdığı "tur" makinesinin ucundaki minik çarkla çürük dişleri "ğırğır" yapıp tedavi ederek, ya da gelinlik çağındaki bir Kürt kızının ön dişlerini altınla, "zêr"le kaplayıp süsleyerek ekmek parasını kazanmış ve kesinlikle kocaman bir karpuzu ya da kalın kabuklu iki sarı kavunu sırtlayarak yorgun argın, Direkçi Sokağı'ndaki, "küçe çığhmaz"daki evimize gelmiş ya da gelmek üzeredir.

Müdür: Arşaluys Sarkisyan...

Dişçi: Sarkis...

Avluya açılan mutfakta anam akşam için bulgur pilavı mı pişiriyor, yoksa keşkek mi? Tencerede fokurdayıp kaynayan etli nohut mu, yoksa kırmızı mercimek çorbası mı? Hayır, hayır, çömelip oturduğu hamam tahtasının hemen yanı başındaki maltızın, “habeş”in üzerinde, kor ateşte evirip çevirerek közlediği ve yanına koyduğu bir tas soğuk suya arada bir parmaklarını daldırıp iri, tombul bostan patlıcanlarının yanmış, iyice kararmış kabuklarını özenle soyduğuna bakılırsa, demek ki bu akşam “bebekanuç” yiyeceğiz...

“Bebekanuç”...

Cehennem ateşinde közleyip kabukları ayıklanan patlıcanı kalaylı bakır tencerede tokmakla döve döve, anasından emdiği sütü fitil fitil burnundan getirdikten sonra, gerisi artık kolay!.. Kilerdeki yağ küpünden, tavanın içine halis Karacadağ tereyağından iki kaşık koyup “habeş”in üstüne yerleştirin, deminden beri avluda, eşikte, bahçede, toprak damda eşelenip dururken bir taraftan da gıdaklayıp duran tavukların “pin”inden kapıp geldiğiniz iki yumurta’yı çıt çıt tokuşturup, “habeş”in ateşiyle tavada dansa başlayan kızgın yağın içine kırın. Sonra da onca tokmağa rağmen hâlâ akli başına gelmeyip ukalalık, dik kafalılık eden o küstah patlıcanları “bebekanuç” adıyla vaftiz edilmek üzere tavanın içine boca ederek tahta bir kaşıkla iyice karıştırın. Hadi, oyalanmayın, işte Dişçi Sarkis sokak kapısının “şakşako”sunu şak şak şak şaklatıp duruyor, koşun kapıyı açın...

Koşup gelen ve kapıyı açan, hademeydi. Arşaluys Sarkisyan, masasının yanı başındaki minik bir düğmeye üç kez başparmağıyla bastığı için, ardı ardına koridorda zırrrn zırrrn zırrrn ötüp yankılanan zilin sesine aceleyle gelmiş, verilecek komutu bekliyordu.

“Tatyos Ağa, indzi Karekin’i gançe...”*

Anadilimi sökmeye başlıyordum! Hademenin adı Tatyos, gidip çağıracağı kişi Karekin...

Az sonra dışardan tıktıktanıp açılan kapıdan içeri giren, bizim yaşlarımızda, toparlak, parlak yüzlü bu çocuk, kesinlikle Karekin’di. Müdürün karşısında hazır ol vaziyetinde bekleyişine ve giyimine bakılırsa belli ki o da öğrenciydi. Müdür, başıyla bizleri işaret ederek anlamadığımız bir şeyler söyledi. O da bir taraftan müdürünü dinlerken, diğer yandan gözucuyla bizleri süzdü, ardından başını birkaç kez olur anlamında sallayıp, saygıyla, gerisingeri yürüyüp çıkıp gitti.

Eski, yer yer cilası silinmiş tahta sandalyede oturduğu yerden az önceki konuşmaları can kulağıyla dinleyen Karnig Dayi ayağa kalkıp yanımıza geldiğine göre, demek ki odayı terk etmek üzereydik. Nitekim koltuğundan kalkıp Karnig Dayi’nın elini sıkın müdür bu kez bizlere dönerek, Türkçe seslendi:

“Burada bir müddet kalacaksınız, ben demin Karekin’e gerekenleri söyledim, sizinle o ilgilenecek.”

Karekin...

* *

* [Erm.]: Tatyos Ağa, bana Karekin’i çağır.

Kaç yaşlarındaydık? Altı mı, yedi mi? Sekiz mi, dokuz mu? Kaç kişiydik, kaç arkadaşlık? Dört mü, beş mi? Nereden nereye aklımıza esmiş, nereden nereye o sıcak yaz günü keşfe çıkmıştık!

“Hade ula, buz fabrikasına gidağh, bağhağh hele buz nasıl yapılı...”

Buzdolabının adının bile Diyarbakır semalarında yankılanmadığı o yıllarda, bizler bir karış boyumuzla henüz “geda”, “çociğ” olduğumuz ya da “legod”, “it enügi” sayıldığımız o yaşlarda, daracık “küçe”lerimizde oynayacak oyun bulamadığımızdan ötürü mü böylesine gizemli bir keşfe çıkmıştık? Yoksa Diyarbakır’ın cehennemi yazı geldiğinde “bi kırtig” buz alabilmek için buzcu dükkânlarının önünde yaşlı, genç, kadın, kız, çoluk çocuk kıran kırana çekişirken, o bir parçacık buza kavuşmanın neredeyse en büyük mutluluk olduğuna inandığımızdan, onu, o dondurulmuş su parçasının kocaman bir kalıbının nasıl, hangi yöntemlerle yapıldığını görmenin en büyük keşif olduğunu mu sanıyorduk ne!

Nereden, nasıl duymuşsa duymuş ve biliyorduk ki, buz fabrikası İçkale’nin yakınında, soğuk suyuyla ünlü Küpeli Havuzu’nun hemen bitişiğindeki “beden”in yanındaydı. Eh, gerisi artık kolaydı. Giderdik fabrikaya, meramımızı söyledik:

“Emice emice! Ne olur, içeri gelağh, hele bi görağh bağhağh buz nasıl yapılı...”

Merakımız kursağımızda kalmış, tüm yalvarıp yakarmalarımıza rağmen, şalvarlı, kasketli “emice”ler fabrika deyip dayandığımız çarpık çurpuk kapıdan içeri girmemize izin vermedikleri gibi, bir de bizleri paylamışlardı:

“Ula dı hade, gidın işize gavvatlar!”

Bir kalıp buzun nasıl yapıldığını göremeden, kös kös geri dönerken, “emice”lerin sözünü dinlemiş, kendi “işimize” bakmıştık. Yol boyunca birdirbir oynayarak önce Erbedaş Çeşmesi’ne, oradan da kim bilir hangi yıldırımın hangi tarihte düşüp üst bölümünü yıkınca geriye kalan güdük, kısa yarısıyla adı “Kot Mınara”ya çıkan, yazları üstünde çalı çırpılarla yuva kuran leyleklerin ilahi barınağına varmışken, minarenin karanlık, yıkık merdivenlerine tırmanıp, leylek yavrularını daha yakından izlemekten başka ne yapabilirdik ki! Birbirlerine sokulan ürkek yavruları hayranlıkla izlerken gökyüzünde ansızın beliren ve üzerimize ok gibi gelen leyleği görünce bu kez de “Ula kaçın, valla anasi geliii!” diyerek korkumuzdan ödümüz bokumuza karışıp hep beraber kaçarken merdivenlerden yuvarlanarak düşmek, ardından da anında davul gibi şişen bir ayakla yaygara koparmak sırası meğer benimmiş! Koluma giren arkadaşlarımla evimizin, Gâvur Mahallesi’nin yolunu tutarken, iyice zonklayan ayağımın sancısıyla yükselen feryadıma, sokakta avaz avaz bağırıp ağlayan bu çocuksu sesime dayanamayıp Kurşunlu Camii’nin hemen yanı başındaki evinden koşup gelen uzun boylu, orta yaşlı adam kim miydi? Emmo Karekin! Karekin “emice”...

Emmo Karekin... Diyarbakır Surp Giragos Kilisesi’nde her pazar, ayinin ortalarında “İsa Peğhemberımız, Hisus Krisdos Hazretleri buyuruyor ki...” diyerek vaaza başlayan papazımız Der* Arsen için elindeki sarı, pirinç madeni tabağı cemaat içinde gezdirerek beş, on, yirmi beş kuruş ya da gümüş bir liralık teberruları toplayan duvarcı ustası Karekin Emmo... Benim de imdadıma o koşmuştu!

* [Erm.]: Sahip, efendi. Adlarının önüne konularak papazlara hitap.

Sokak kapımızın girişinde, Emmo Karekin'in kucağında ağlayıp zırladığını görünce şaşkına dönen anamın, daha ne olup bittiğini anlamadan benim avazıma koro halinde katılan kız kardeşlerimin kopardığı vaveylaya komşu tüm yaşlı kadınlar anında koşup gelmezler miydi! Teşhiste kusur etmeyen "baco"ların kimine göre ayağım kırılmış, kimine göre çok kötü burkulmuş, kimine göre de damar damar üstüne binmiş, topuğum yerinden çıkmış ve kesinlikle de "aşuğ kemüğü" m çatlamıştı! Öyleyse hemen tedaviye başlanmalıydı. Bunun için önce ayağım çekıştırilip topuğum yerine oturtulmuş, kimi bir kalıp yeşil sabunu kör bir bıçakla ince ince rendelerken, bir diğeri evine koşup "pin" den tavukları kışkışlayarak sıcak sıcak alıp geldiği iki yumurtanın akını bakır bir "uskura" ya dikkatlice akıtmış, sabun ile yumurta akı tahta bir kaşıkla iyice karıştırılıp çırpılarak merhem kıvamına getirilmiş, her türlü kırığa ve çıkığa deva olan bu "melhem" şişen ayak bileğime usulca sıvanmış, teşhisin konulduğu andan itibaren nenemin mutfakta haşlamaya başladığı iri bir baş kuru soğanla da bi güzel sarılıp sarmalanan bileğim havluyla bağlanıvermişti.

Azalan ağrılarla beraber ayağımın şişinin de inmesiyle, bu tedavinin ne denli faydalı olduğuna tüm yüreğimle inanmışken, düştüğüm gün evde olmayan, çevre köylere diş çekmeye gitmiş olan babam üç gün sonra gelip sargılı ayağımı gördüğünde ne dese beğenirsiniz:

"Kocakari ilaçlarına heç lüzım yoğhti, keşke üzerine bi parça buz koyadız!"

Geldiğimiz gibi, yine sırayla odayı terk ederken en son çıkan Karnig Dayi kapıyı kapattı. Bavullarımız bıraktığımız yerde yan yana duruyordu. Karnig Dayi bizi emin ellere kazasız belasız emanet ettiği ve kendince görevini yerine getirdiği için mi mutlu görünüyordu, yoksa birazdan ayrılıp bizi bu yetimhanede bir başımıza bırakacağı için öyle görünmeye mi çalışıyordu? Hepimiz teker teker onun ellerini, o da yanaklarımızı öperek vedalaşırken, Patrik hazretleriyle görüşmek için Kumkapı'daki Patrikhane'ye gideceğini, İstanbul'dan ayrılmadan önce bizleri görmeye tekrar ve muhakkak geleceğini söyledi.

Bavullarımızın başında bizleri sanki istemeye istemeye terk edip giden babacan, yaşlı bir dosttan ayrıldığımız için kederliydik. Diyarbakır Garı'nda birlikte başlayan yolculuğumuzu bir yetimhane penceresinden onun ardı sıra bakıp noktadığımız için mutsuz, hüznü, yalnızdık...

Müdürün odasında bizlerle ilgili direktifleri alan toparlak, parlak yüzlü Karekin'in yanımıza gelişiyle belli ki yeni yuvamızda serüvenimiz başlıyordu....

"Tzer bayusagneri arek, indzi hede vetsek..."

Bön bön suratına bakarak olduğumuz yerde öylesine kıpırdamadan durduğumuzu görünce, boynundan iple asılı metal düdüğü sağ elinin işaret parmağının etrafında çevirerek, Ermenice yerine bu kez biraz daha yüksek sesle, Türkçe seslendi:

"Bavullarınızı alın, beni takip edin!"

Bizler bavullarımızı yüklenirken, Karekin düdüğü keyifle parmağının ucunda döndürüp duruyor, onu takip edip etmediğimizi arada bir arkaya dönüp bakarak, gözücuyla denetliyordu. Koridorun ortasında, giriş kapısının

tam karşısında ikinci kata çıkan geniş mermer merdiveni kafile halinde tırmanırken, sahanlığın duvarında asılı duran kocaman yağlıboya bir resmin önünde mihmandarımızın bir el işaretiyle durduk. Önümüzde kıvrılıp giden merdivenin basamaklarını yarılamışken, giderek ağırlaşan bavullarımızı yere koyarak dinlenmemizi akıl eden Karekin'e içimizden sessizce teşekkür edip, bir de hazır durmuşken, tam karşımızda yaldızlı bir çerçeve içindeki yağlıboya tabloda yan gelip yaslandığı koltuğundan, bizleri seyreden bu kaytan bıyıklı adam acaba kimdi diye sormalı mıydık? Henüz ayağımızın tozuyla geldiğimiz bu diyarlarda soru sormamız yakışıksız, hatta ayıp olmaz mıydı? Karekin sanki aklımızdan geçeni anlamış gibi, düdük çevirmeye son vererek ciddi bir ifade takındı, duvardaki resmi işaretle altındaki Ermenice yazıyı okuyup açıkladı:

"Dikran Karagözyan 1834-1896. Bu okulun kurucusudur!"

Dikran...

* *

Çulcu Dikran, Yemenici Dikran, Kuyumcu Dikran, Kalaycı Dikran, Sobacı Dikran, Kazancı Dikran, Taşçı Dikran, Demirci Dikran, Deli Dikran... Diyarbakır'da Dikran isminin bu denli yaygın olmasının, daha milattan önce buralarda yaşamış olan Ermeni kralı İkinci Dikran'ın adından ve ona atfen Ermenilerin şehri *Dikranagerd* diye anmasından kaynaklandığını kulağımıza kim fısıldamıştı? Dedeler torunlarına, babalar oğullarına Dikran adını koymakla, bir taşla iki kuş vurup geçmişlerine duydukları saygıyı dile getirirken, bir yandan da çocuklarından birini ileride kral görmek arzusuyla mı yanıp tutuşuyorlardı?!

Dikran Karagözyan...

Ünlü bir ressamın karşısında günlerce poz vererek bu ölümlü dünyada bir resimle ölümsüzleşmek umudunu taşıırken, şimdi çakılı kaldığı oymalı kakmalı çerçeve içinden ciddi bakışlarıyla bizleri seyredip izlerken acaba ne düşünüyordu? Günün birinde bizlerin de ta Diyarbakır'dan, Anadolu'nun bir köşesinden gelerek burada misafir edileceğimizin hesaplarını yapmış mıydı?

Karekin yine parmağının etrafında düdüğünü döndürmeye başladığına göre, demek ki dinlenme ve Dikran Karagözyan Efendi'yle tanışma faslı sona ermiş, basamakları tırmanmanın zamanı gelmişti.

İkinci kat da birincisi gibi uzun, loş koridora açılan kapılarla doluydu. Kapıların hemen yanındaki tabelalarda 'Yatakhane' yazısı dikkat çekiyordu. Koridorun sonuna doğru bir kapının önünde duran Karekin, pantolon cebinden çıkardığı bir anahtarla kapıyı açıp içeri girdi, biz de arkasından. Eski ahşap bir masa ve etrafında üç beş sandalye, ahşap bir dolap, duvarda sırları dökülmüş çatlak bir aynayla onun sağ ve solunda, biri dalgalı, koyu, simsiyah bir denizi, diğeri de sakın yeşil bir ormanı görüntüleyen iki manzara resmi odanın dekorunu tamamlıyordu.

Bavullarımızı yere bırakıp beklememizi söyleyen Karekin kapıyı çekip çıktı. Bu odaya neden tıklandığımızı düşünüp sessizce beklerken, bahçeye açılan pencereden, zıp zıp zıplayan küçük bir lastik topun peşinde toz bulutu içinde debelenip duran çocukları izlemeye koyulduk.

Karagözyan Yetimhanesi...

Gâvur Mahallesi...

* *

Daha düne kadar okul çıkışı Gâvur Mahallesi'nin daracık küçelerinde ya da pazar günleri kilise dağıldıktan sonra Gâvur Meydanı'nda çaputtan yaptığımız topların peşinde koşuşturan bizler, pazar günleri papazımız Der Arsen'in sanki biz çocuklara inat edercesine uzatıp durduğu ayinin bitmesini dört gözle beklerken, Tanrı'dan günahlarımızın affedilmesini dileyeceğimize bir an önce ayinin bitmesini dileyip günah mı işliyorduk? Aklımızdan geçenleri papazımız Der Arsen acaba biliyor muydu? Doğrusu bu hiç umurumuzda değildi. Bizim için önemli olan, her pazar tekrarlanıp duran sıkıcı ayinden bir an önce kurtulmaktı. Çünkü ayin biter bitmez arkadaşlarımızla doğruca Gâvur Meydanı'na yönelecek, akşama kadar top peşinde koşturacaktık. Arada bir de, *Dacig* dediğimiz Müslüman, Türk ve "Moşe" dediğimiz Yahudi yaşıtlarımızla kıran kırana "çüt kale" maç yapacak, ya yenecek, ya yenilecek ya da çoğunlukla oyun kavgayla sonuçlandığından, evlerimize yarılmış dizler, kırık başlar, yırtılmış elbise ya da gömleklerle dönüp bir de analarımızdan, babalarımızdan zılgıtı yiyecektik...

Neden hep kavga ediyorduk? Kavga etmek için acaba durup dururken sebep mi yaratıyorduk? Gâvur Mahallesi'nde, Gâvur Meydanı'nda tarihi "beden"lerin, surların arasına sıkışıp kalmış, birisi büyük, diğeri biraz daha küçük arsaları paylaşamadığımız için mi kavgaya tutuşuyorduk? Birine daha geniş ve düzgün olduğundan "top sehasi", diğesine küçük, taşlı, hem meyilli hem de giderek arsaya dönüşmüş eski bir hamam kalıntısı olduğu için "hemam sehasi" dediğimiz bu arsalar içinden büyük arsayı kapma sevdasıyla kavgaya giriştiğimizde suçlu olan kimlerdi? Biz Gâvur Mahallesi'nde oturan Ermeni "Ğha-

ço"lar mı, yoksa kendi mahallelerinde top oynayacak yer bulamayınca ta Ali Paşa'dan, Melik Ahmet'ten, Mardin Kapı'dan, Urfa Kapı'dan "öte mahle"lerden gelip "bızım mahle"ye, bizim Gâvur Meydanı'na göz diken Müslüman *Dacig* çocukları mı?.. Peki biz onların "küçe"lerinden, "örtme" altlarından geçmeyip, onların "mahle"sine gitmezken, niye onlar hep bizim "mahle"ye gelip üstelik bizi kovmaya kalkışıyorlardı ki!

"Hade ula gavur oğlı gavurlar, çekin gidın, burda bız oyniyacağı!"

Sayıcı bizden üstün olduklarında, dayak yememek için ister istemez boyun eğip eyvallah ediyor, zaman zaman da kendi çöplüğünde öten horozlar gibi direniyorduk. "Top sehası" yüzünden başlayan meydan savaşlarımıza arada bir de olsa son vererek kendi aramızda takımlar kurup "dostlıg maçı" yaparken yine de eninde sonunda kavgaya tutuştığımızda bu kez suçlu olup dayak yiyen kimdi? Tabii ki "Ğhaço"larla *Dacig*lerin maçını yönetmeye kalkışan "Moşe" hakem! Bizleri uzaktan seyredip içimize girmemeyi daha akıllıca bir davranış olarak değerlendirip bir kenarda bekleyen Yahudi yaşıtlarımızdan birini tarafsızca bir maç yönetmesi için zorla hakem tayin ettikten sonra, onun iki elinin serçe parmaklarının ucunu bitıştırerek ağzına götürüp dilinin ucunu hafifçe arkaya doğru kıvrıp geriye iterek, derin bir nefesle ciğerlerini doldurduktan sonra üfleyip keskin ısıklıkla başlattığı ve Gâvurlarla Müslümanlar arasında ezeli bir rekabet içinde süren 'milli maç'ta verilmeyen bir penaltının ardından, önce kendi aramızda hırlaşıp sonra da bunun hesabını Yahudi hake-me tekme, tokat, "zumzuk"la sormaktan daha doğal ne olabilirdi ki!

Kavgalarımız nedense hiç bitmiyor, kavga ettikçe sanki iştahımız daha kabarıyor, iştahımız kabardıkça da kendi aramızda kurduğumuz takımların galibiyeti için yanıp tutuşuyorduk. Daciglerin kurduğu takımın adı madem ki Yıldızşen'di, öyleyse bizim takımın adı Ayşen olmalıydı... Okuldan aşırığımız tebeşirlerle tüm "küçe"leri 'Yaşasın Ayşen' yazılarıyla donatırken, 'Yıldızşen' yazılarını gizlice ya karalıyor, ya siliyor, ya da duvardaki bu yazıların üzerine işlemek için donlarımızı indiriyorduk... Çoğu kez duvarlara, direklerle yazmakla yetinmeyip yeni yöntemlere başvuruyor, daracık sokaklardan "zıbil" toplamaya gelen çöpçülerin yorgunluktan bitap düşmüş eşeklerinin iki yanından sarkan tahta sandıkları bir nevi ilan tahtasına dönüştürerek belki de dünyada eşine az rastlanır bir reklam kampanyasının da öncülüğünü yapıyorduk: Yaşasın Ayşen! En büyük Ayşen! Ayşen 5 - Yıldızşen 0.

Tıka basa çöp dolu bu sandıkları bir an önce Yeni Kapı surları dışındaki çöplüğe boşaltmak için sağrılarını arada bir avuçlarıyla şap şap şap tokatladıkları eşekleri "Deh dı mirad deeeh!" ve "Çooo, ço!" bağırışlarıyla kâh yürütüp kâh durduran, çoğu okuma yazma bilmeyen Kürt çöpçüler, "Fılla" çocukların kurduğu Ayşen takımının reklamını hem de bedavaya yaptıklarını nereden bilebilirlerdi ki!

Önceleri çaput toplanla oynarken, daha sonra, yazları çıraklık haftalıklarımızın bir bölümünü kendi aramızda toplayarak meşin bir top almak sevdasıyla yanıp tutuşup, bunu da gerçekleştirdiğimiz zaman keyfimizden havalara uçmamamız mümkün müydü? Hele bir de meşin topların içindeki lastik şambreller zırt pırt patlamasa! Oyunun en heyecanlı yerinde fısss diye sönen topu alıp soluğu ta Dağ Kapı'da almak vardı! Orada, Şehir Sineması'ndan az öte-

deki Tekel Rakı Fabrikası'na gidiş dönüş yirmi kuruşa bisiklet kiralayan bisikletçilerde, patlak yeri zımpara kâğıdıyla hafifçe zımparalayıp, üzerine "siliksiyon" sürdükten sonra yapıştırılan yamayla şambreli beş kuruşa tamir, yüz paraya da bisikletçi "emice"nin pompasıyla şişirdikten sonra tekrar soluk soluğa oyun sahasına dönerken, boş giden zamana, rezil olan pazar keyfimize, giden üç tane delikli yüz paraya, yedi buçuk kuruşumuza acıyor, bu arada akşam güneşinin surların arkasına gizlenip bizi terk etmemesi için Allah'a dua ediyorduk...

Gerekli parayı zar zor biriktirdikten sonra aldığımız meşin topun kısa zamanda dikişlerinin atıp, yamulup vampirikleşerek armut veya yumurta şeklini almaması için de Tanrı'ya yakarıyorduk ama nafile! Tekmelerimiz karşısında sağı solu pırtlamayan doğru dürüst bir topa bir türlü sahip olamazken çaresizlik içinde hep kahroluyorduk. Şehrimizin ünlü üç kulübünden biri olan sarı kırmızı formalı Ayyıldız ile sarı lacivert formalı Ayspor ve nihayet siyah beyaz formalı Karacadağ'ın kendi aralarında her pazar öğleden sonra Ziya Gökalp Lisesi'nin yanındaki top sahasında yaptıkları maçlarda oynadıkları pahalı topları alacak kadar paramız olsaydı, o zaman belki de Tanrı babamıza dua etmeye bile gerek kalmayacaktı.

Ama hayır! Her şeye rağmen yine de Tanrı babamıza dua etmeliydik. Bunu öncelikle analarımız, babalarımız, nenelerimiz, dedelerimiz istediği için... her pazar ayininde papazımız *Der Arsen* buyurduğu için... tüm isteklerimizin, arzularımızın yerine gelmesinin ancak dualarımızla gerçekleşebileceğini bildiğimiz için yapmalıydık...

Bizi odaya tıkip giden Karekin az sonra yanında yaşıtımız bir öğrenciyle dönüp geldi. Bu çocuk, Karekin'in aksine sıska, kara kuru, bodur bacak bir şeydi. İki gözünü tam da burnunun ucuna odakladığı için şaşı bakıyordu.

Tombul Karekin'le sıska şaşı çocuk duvarın dibinde duran ahşap dolaptan çıkardıkları eşyaları beraberce masaya dizdiler:

Makas, tarak, fırça, tıraş makinesi ve çiçekli bir berber önlüğü...

Anadolu'nun bağrında iki gün iki gece süren tren yolculuğumuz esnasında doğru dürüst uyuyamadığımız için neredeyse sersem tavuklara dönmüştük ama, önümüz sıra sessiz sedasız masaya dizilen makas, tıraş makinesi, tarak, önlük ve fırçayı görünce, bu odaya gelişimizin nedenini bal gibi tahmin ediyorduk. Zaten yanılmadığımızı da Karekin müjdeliyordu:

"Saçlarınız makineyle iki numara kesilecek!"

Masanın üzerine onca takım taklavat el çabukluğuyla yerleştirilip berberimiz de işe koyulmak için sabırsızlıkla beklerken Karekin'e ne diyebilirdik ki:

"Yav arkadaş, yav Karekin kardaş, bız İstanbul'a gelecağı diye daha iki gün önce berbere gettiğh, saçlarımızı memleketimizde kestirdiğh. Şimdi bu saç kesmağ işi yeni baştan niye çığhti? Zatani ense kökimize bağhan her Allah'ın kuli, daha dünegin berberden çığhtığımızı anlar. Tepemizdeki iki tel perçemimizin ne günağhi var ki, onlara göz dikisiz! Okıllar kapandi, yazın saçımız bi kırtig uzadi, asker tıraşından kurtıldığh diye sevinidiğh, başımıza bi de bu yolculığ çığhti. Yola gidecağsız tıraş, yoldan geldiz tıraş! Günağhimiz amma çoğhmiş yarabbi! Bu ye-

timğhanaya niye geldiğh, burda kaç gün kalacağığ, bundan sonra hanki okıla gidecağığ? Nereye gidecağığ, ne zaman gidecağığ? Gidecağ miyiğh, getmiyecañ miyiğh? Kimse bi şe söylemi. Kimse bızı adam yerine koymi! Ma niye bız sehıpsızığ? Ma bızım de anamız babamız yoğhtır? Ula sebehtendir acağ, karnımız zil çali, açsız toğhsız soran bi Allah'ın kuli yoğh! Bu ne biçim mısafırperverliğ! Bi de tutmışlar bu oğlani başımıza berber etmişler. Ula bu oğlan burnının öğini görmi, şaşonun tekidir. Saçımızı kesecağ diye başka bi terefimizi kesmiye!”

Karekin o an içimizde kopan fırtınayı sezinlemiş olacak ki, aceleyle ve tek bir laf etmeden, yine düdüğüyle oynaya oynaya odayı terk edip gitti. Onun ardından şaşı berberimiz, hepimizi tek tek burnunun hizasından geçirdikten sonra kendisi gibi boy fukarası olan Artin'e dönerek seslendi:

“Şu sandalyeye çök!”

Artin'in ardından sıranın bize de geleceğı belli olmasına belliydi ama, yine de bu bodur bacak “şaşo”nun berberliğine güvenemediğimiz için ilk anda Artin'in yerinde olmadığımızı sevinliyorduk.

Artin, alı al moru mor, gösterilen sandalyeye istemeye istemeye ilişirken, bir taraftan da gözucuyla bizleri süzüyor, belli ki içinden kem talihine küfürler yağıdırıyordu.

Berberimiz masanın üzerindeki önlüğü kaptığı gibi Artin'in boynundan aşağı sarkıtıp güzelce bağladıktan sonra paslı makineyi Artin'in ense kökünde, tepesinde gezdirmeye başladı. Kendinden emin tavrı, ustaca hareketleriyle işinin ne denli ehli olduğunu daha ilk dakikada kendince kanıtlamış ve Artin'in kafasının aslında doğuştan biraz da vampiri olduğunu sergilemişti bile!

Artin'den sonra sıra yine boy fıkarakası olan Liceli Tor-
kom'a geldi. Aslında sıranın kime geleceğı artık çok da
önemli değildi. Önemli olan, bu saattten sonra hepsi de
dazlaklaşacak kafalarımızın başına bundan böyle nelerin
geleceğıydi...

Yol arkadaşlarımın hepsi ilkokulu yeni bitirmiş ve on
iki ya da on üç yaşlarındayken, ben, ortaokul son sınıf öğ-
rencisi ve yaşça onlardan büyük olduğum için mi bu tıraş
faslında en sona kalmıştım? Öyle veya böyle, ne değışirdi
ki! İşte ben de eninde sonunda başımda gezinen, arada bir
tutukluk yaptığı için saçlarımı çekiştirip duran makinenin
tıkırtılarıyla saçlarım önüme döküldükçe Diyarbakır Ba-
lıkçılarbaşı'ndaki eski, tarihi postanenin tam karşısındaki
dükkânda, Süryani Berber Yakup'un berber koltuğunu
anımsıyordum.

* *

Karşımda kocaman bir ayna, duvarda sarkaçlı saat,
tavandan asılı vantilatörün iri pervanesi, az ötede perva-
nenin rüzgârıyla sallanıp duran yapışkan kâğıttaki ölü
karasinekler, mecmualardan kesilip duvara yapıştırılmış
manzaralar, pompalı gazocağı üzerinde fokurdayıp duran
ve yer yer sırları dökülmüş mavi çaydanlık, çaydanlıktan
yükselen beyaz buhar, kuruması için ipe asılıp bırakılmış
renkli havlular, cam tezgâhta dağınık duran irili ufaklı ta-
raklar, makaslar, usturalar, sabunlar, makineler, fırçalar,
kolonya şişeleri, üzerinde kabartma harflerle 'Antiseptique'
yazılı parlak, metal pudra kabı, kantaşı, aynanın
hemen yanında üzerine birkaç tane topluiğne saplanmış
kalp şeklinde minik bir yastık, duvardan asılıp sarkan
ustura bileycisi siyah, parlak kayış, kapının eşğinde
süpürge, faraş...

Yakup Dayi koltuğun kollarına yerleştirdiği bir tahta parçası üzerine her defasında beni koltuk altlarımdan tutarak hooop diye kaldırıp oturttuktan sonra oğluna sesleniverirdi:

“Sait, hade, çocığın saçlarını gzelcene kes, ayni paşa kimi olsun!”

Sait berberliği benim gibi çocukların başında öğrenip kalfalığa terfi ederken, biz ne zaman büyükler gibi koltuğa oturup tıraş olacaktık! Büyümek, kısa pantolondan kurtulup kahverengi, siyah, nefti gabardin şalvar giymek, tıraştan sonra pala bıyıklarını burarak berber çıraklarına tırtıllı beyaz bir kuruş ya da ortası delikli sarı yüz para bahşış vermek...

*

İlkokula başlayacağım günlerde babamla el ele tutuşarak Hasan Paşa Hanı’nın hemen bitişiğindeki kk kırtasiyeciyeye gitmiş, muşamba ve sert mukavvadan yapılmış kırmızı bir çantayla beraber defter, silgi, kuşunkalem, bir de kalemıraş satın alarak doğruca berber Yakup’un dk-kânına ynelmiştik. anta ve içindekilerin sevinci neredeyse kursağımda kalmıştı. Çünkü berbere gitmeyi hiç sevmiyordum. Özellikle makasla ık ık ık kesilen kısa salar ensemde aşağı dökülürken bir kısmının da boynuma, kulaklarımdın arkasına yapışmasından rahatsız oluyor, huysuzlanıp uyuz gibi kaşınıyordum. Sıkıntıdan terlerken ense kkme yapışan minik saçları pudralayap fırçayla temizlediklerinde, o saçların da gömleğimin, işliğimin içine sinsice kayarak sırtıma yapıştığını, benim de bundan nefret ettiğimi neden anlamıyorlardı!

Sarı gövdeli gazocaklarının tıs tıs yanan mavi alevlerinin üstüne yerleştirilen ibrik veya aydanlıklarda fokur

fokur kaynayan sulardan yükselen buharlara bir de cehen-nem ateşiyle yarışan Diyarbakır'ın yaz sıcağı gelip ekle-nince berber dükkânları kapılarını açık tutar, kapı yerine ve de karasinek ordusuna karşı perde niyetine, renkli bon-cuklarla süslü ipleri, sicimleri, kınnapları asarlardı. Sallandıkça birbirlerine sürtünüp şakırdayan boncuk ses-lerinin melodisini sevmeyen bir çocuğa çocuk demek mümkün müydü? Evet, berber dükkânlarının gizi gerçek-ten bir başkaydı! Mavi, kırmızı, yeşil rengârenk boncuk-larla süslü bu sallanıp şakırdayan kapılar yüzünden berber çırağı olmayı, bahşiş toplamayı, en önemlisi de arada bir, bir tas suyu kapı önüne serpererek hem tozları önlemek hem de dükkânı serinletmek bahanesiyle dışarı çıkıp içeri girerek boncuklarla oynamayı kim istemezdi ki!

Boncukları aralayıp babamla beraber içeri girdiğimizde mesleğinin piri Yakup Dayi, elimde keyifle taşıdığım çan-tayı görür görmez okula başlayacağımı hemen anlamıştı.

“Yakup usta, kölen sahan getirdim, saçlarını...”

“Serkis usta, sen heç merak etme, ben ona şimdi ele güzel bi okıl tıraşı yapacağam ki, paşa kimi olacağ...”

Babamın “kölen” dediği bendim. Bizim oralarda, bizim diyarlarda büyükler çocuklarını başkasına takdim eder-ken, oğlum ya da kızım demeyi nedense ayıp saydıkları için “kölen olur” deyip saygıda kusur etmezlerdi!

Babam iskemlelerden birine otururken, Yakup Dayi benim hiç de yabancısı olmadığım tahta parçasını çoktan koltuğun kenarlarına yerleştirmiş, yine her zamanki gibi hooop diyerek “köle”sini kucakladığı gibi aynanın karşısı-na çoktan oturtmuş, beni kölelikten azat edip “paşa”lığa terfi ettirecek tıraşa başlamıştı bile.

Okula başlamanın bedelini “okıl tıraşı” sonucunda

önüme dökülen perçemlerimle ödeyeceğimi nereden bilebilirdim ki! Yakup Dayi ya da oğlu Sait Abe, o güne kadar saçlarımı keserken hep alnıma dökülen bir perçem bırakır, sonra da perçemi yana tarayıp kolonya serpererek aynanın karşısında “paşa” yaparken bir de yanağımı okşar, severlerdi. Zaten ben de hiç sevmediğim halde her defasında sırf perçemli paşa olacağım diye berbere gitmiyordum mu?

Yakup Dayi’nin usta ellerinde tıkırdayan makine kafamı dümdüz edince hırsımdan ağlamaz mıydım? Aynaya yansıyan gözyaşlarımı oturduğu yerden önce babam sonra da Yakup Dayi mi, yoksa her ikisi aynı anda mı fark ettiler? Beklemedikleri, ummadıkları bir tabloyla mı karşılaşmışlardı? Babam gözyaşlarımı eliyle silerken Yakup Dayi sessizce içinden yoksa şöyle mi geçiriyordu:

“Ma sen bilmisen okula giden çocıkların saçını iki numara makina ediyiğh? Yoğhsa seni okula kim alır! Sora okılda başın bitlenir... Ne zır zır ağılsan? Eyip degıl mi? Bağh, benim de başımda heç saçım kalmamış, üsteliğ berberliğ yaparken kel olmışam, kel! Zatani saç dediğın nedir ki, berberlerin oyuncağı! Bağh, baban sahan ne güzel çanta almış. Okula get, güzel güzel oğhi, böyüg adam ol! Benim kimi berber olma ki, bele sulı gözli çocıkların elinde oynıcağ olmiyasan. Şimdi sesın kes! Teprenme! Makas bi yeren batmiya!”

Yakup Dayi gerçekten böyle mi düşünüyordu? Evet evet, böyle düşündüğü kesindi! Çünkü bir an evvel işini bitirip bu ağlama faslıma son vermek için makineyi aceleyle tır tır tır kafamda gezdirirken, arada bir de var gücüyle başımı aşağı bastırıp çenemi göğsüme yapıştırıyor, ensemde makasla çık çık çık edip duruyordu...

Babam önce elleriyle, sonra da cebinden çıkardığı mendiliyle gözyaşlarımı silerken gülüyor, beni teselli ediyordu:

“Ağlama oğlım, ağlama! Şimdi burdan çığınca doğru Dondırmacı Salih’a gideriğh, sahan bi küleh kaymağlı, fişneli karışığ dondırma alırığh...”

Giden perçemlerimin ardından babamın önerdiği bu rüşvet karşısında akan gözyaşlarıma bu kez de ağzımın suları gelip karışırken, yine de tepkim sert olmuştu:

“Ben okıla getmiyecağam!”

Yıllar mı geçip gitmişti? Yoksa zaman mı eskimişti? Diyarbakır'dan, doğduğum kentten çok uzaklarda, bir yabancı diyarda, İstanbul'da bir yetimhanede yine başımda tır tır tır gezinen bir berber makinesiyle önüme dökülen perçemlerimin ardından sessizce...

Ağlamak mı? Nasıl ağlayabilirdim ki! Üstelik berberim on bir, ya da on iki yaşlarında, ben ise on beşinde artık bıyığı terleyen bir delikanlıydım... Hayır, giden saçların ardından ağlamayacak, giden perçemlerin yerine dondurma rüşvetine kanmayacak kadar büyümüş, kazık kadar olmuştum! Artık Berber Yakup'un koltuğunda bir tahta parçası üzerinde değil, bir tahta iskemlede ve ayaklarım yere basarak oturuyorken nasıl ağlayabilirdim ki!

Kısa boylu, çelimsiz berberimiz incecik bileğinin var gücüyle paslı makineyi tepemizde tır tır tır tırlatır ya da kör makası ensemizde çık çık çık çıklatırken, bu kabak kellelerimizden hiç de hoşnut olmadığımızı, daha ilk günden gururumuzun kırıldığını, bunu da çaresizce, susarak, sessizce dile getirdiğimizi hissettiği için mi acaba durmadan konuşma gereğini duyuyor, yoksa tüm berberler gibi bir taraftan eli çalışırken diğer taraftan diline mi veriyordu?

"Babamı tanımam, zaten ben altı aylıkken denizde boğulmuş. Kumkapı'da Sisag Reis'in teknesinde balıkçı tayfasıymış. Bir gece tekne fırtınada batmış, babam da kurtulamamış. Beni anam, daha doğrusu nenem büyüttü. Babamın ölümünden sonra Tarlabaşı'na, oradan da Yenişehir'e taşındık. Anam bir kundura tamircisiyle evlendi. Dört senedir buradayım. Bu sene beşinci sınıfa geçtim. Yaz aylarında evi, akrabası olanlar evlerine giderler, biz burada kalıyoruz. Ben de gitmek istiyorum ama, üvey ba-

bam beni istemiyor; zaten ben de onu sevmiyorum. Arada bir, pazar günleri anamla nenem beni görmeye gelirler. Alıştım. Dışarı çıkmayı sevmiyorum. Buradaki çocukların saçlarını ben kesiyorum. Geçen sene mezun olan Bedros *ağparig** bana saç kesmesini öğretti. Burada hepimizin bazı işleri vardır. Kimimiz mutfakta çalışır, kimimiz başka işler yapar...

Sizin geldiğinizi görünce hepimiz merak ettik. Acaba bunlar nereden geliyorlar dedik. Üç gün önce sizin gibi beş kişi daha geldi. Onların da saçlarını ben kestim. Hatay'dan gelmişler. Birisinin adı Papken. Ben hiç Papken ismini duymamıştım. Papken ne komik isim, papağan gibi! Kendi aralarında tuhaf bir Ermenice konuşuyorlar, biz onların konuştuğu Ermeniceyi anlamıyoruz. Karekin *ağparig* sizinle Ermenice konuşmuş, anlamamışsınız. Türkçeniz de kabaymış. Karekin *ağparig* köylü Kürtler olduğunuz için Ermenice de bilmediğinizi söyledi...

Sizin oralarda deniz de yoktur. Anam denizler tehlike-lidir diyor ama, ben yine de kaptan olmak, subay elbisesi giymek istiyorum. Denizin Ermenicesi *dzovdur*, vapura *şokenav* denir, kaptana da *navabed*; makasa *mıgrad*, aynaya da *hayeli* diyoruz. Karekin *ağparigin* anası burada çalışır, çamaşırhanede. Onlar burada yatarlar..."

Bu zemberekten boşalmış çene faslından sonra, bu ilk Ermenice dersimizde demin büyüklüğü karşısında şaşırıp kaldığımız denizin, binip geldiğimiz vapurun, kaptanın, ense kökümüzde çıklayıp duran makasla duvardaki çatlak aynanın Ermenicesini ilk anda belleklerimize kazımakta belki zorlanıyorduk ama, köylü ve Kürt olduğumuzu artık

* *ağparig* [Erm. *yeğpayr* kardeş]: Ağabey, abi.

biliyorduk! Dahası, parmağının ucunda ha babam de babam düdüğünü evirip çeviren Karekin'in soyadını da öğreniyorduk:

Fasulyacıyan...

Fasulyacıyan'ın zamanlamasına gerçekten diyecek yoktu. Kapıyı açıp içeri girdiğinde bizler zaten duvardaki çatlak aynadan kabak kafalarımızı seyredip yeterince kahrolmuş, berberimiz de görevini yerine getirip tasını tarağını toparlayarak dolaba yerleştirmiş, yeri süpürmüştü.

"Beni takip edin!"

Karekin önde, biz 'köylü Kürtler' arkada, parıldayan kafalarımızla onu takip ediyor, geldiğimiz koridoru bu kez de bir baştan diğerine ters yönde yürütüyorduk. Yatakhanelerin yanında ve genişçe bir kapı üzerinde 'Yönetim Kurulu Odası' yazılı tabelayı geçtik. Bu kez nereye gidiyorduk? Bu kahrolası bavullarımızı da hep beraberimizde taşımamız şart mıydı? Yoksa bu Fasulyacıyan bizleri hamal mı sanıyordu!

Hamal... Hamallar...

* *

Diyarbakır sokaklarında oynayarak büyüdüğümüz ve boyumuz "bi kırtig" olmaktan çıkıp artık ilkokul çağına geldiğimiz yıllarda nereden nereye bulmuş, nereden nereye icat etmiştik, ya da bizlere kimden miras kalmıştı bu "xorto" kandırma ya da hamal çağırma oyunu? Çocuksu saflığımıza gölge düşüren o cin fikirli oyunu oynarken nasıl bu denli acımasız ve vurdumduymaz olabiliyorduk? Yoğurt Pazarı'nda, Saman Pazarı'nda, Buğday Pazarı'nda sırtındaki küfesiyle ya da beline doladığı, sırtına attığı ipiyle hamallık yaparak geçinmeye çalışan bir "xorto"yu, köyden şehire henüz inmiş gariban bir köylüyü, bir Kürt'ü

gözümüze kestirdiğimizde, içimizden bir ya da iki arkadaş hamala yanaşıyorduk:

“Emice emice, ev daşığı, anam dedi get bi hemal çağır. İstisense gel, sen daşı...”

Ev taşıma bahanesiyle önüne düştüğümüz hamalı o “küçe” senin, bu “küçe” benim, ha geldik, ha geliyoruz diyerek bir müddet gezdirip, sonunda açık bulduğumuz bir kapı görür görmez onu içeri buyur ediyorduk:

“İşte emice, evimize geldiğh!”

Avluya giren hamalın evdeki kadınlardan zılgıt yiyip çıkışını arkadaşlarımızla uzaktan kahkahalarla izledikten sonra yakayı kaptırmamak için tabanlarımızı yağlayıp kaçışımızla noktalanan o çocuksu oyunun mucidi gerçekten kimdi acaba?

Fasulyacıyan koridorun sonuna varmadan bir başka kapıyı aralayıp içeri girerken başıyla onu takip etmemizi işaret etti. Üzerinde 'Hamam' yazılı kapıdan içeri onun peşi sıra girerken, doğrusunu söylemek gerekirse bu hamam faslına çok sevindim. Gömleğimden içeri kaçan saçlardan huylanıp kaşınırken, bu güzel bir sürprizdi:

"Eferim ula Karekin Fasulyacıyan!"

Karekin Fasulyacıyan tam da bir aferini hak etmişken, yine hiçbir şey söylemeden çekip çıktı. Neden böyle davranıyordu? Kısacık da olsa bir izahatta bulunmadan bizi ordan oraya peşi sıra sürükleyen bu kendini beğenmiş, bizlere tepeden bakan bu Fasulyacıyan'a giderek "kıcığ" oluyorduk.

Yalnız Fasulyacıyan mı? Ya demin ense kökümüze makasıyla kendi hayat hikâyesini kazıyan berber taslağı? Bari tıraştan sonra başımıza daha nelerin geleceğini söyleseydi ya! O "şaşo" gözüyle saçlarımızı kesmesini biliyordu da, daha sonra hamama gideceğimizi bilmiyor muydu?

Hamam diyerek içeri girdiğimiz bu daracık yerde, duvarda boydan boya uzanan bir tahtaya çakılı paslı çiviler ve çengellere, köşede üst üste yığılı duran tahta takunyalarla yan tarafta aralık duran kapıdan sızan buhara, bir de şıp şıp şıp su seslerine bakılırsa burası soyunma yeri, içerisi de kesinlikle hamam olmalıydı.

Karekin Fasulyacıyan'ın bizleri bavullarımızla baş başa bırakıp çekip gitmesiyle uzun, çiçekli, dallı basma entarileri ve önlerindeki kirli peştamallarıyla yaşlıca iki kadının içeri girmesi bir oldu. Erkeklerin hamamında kadınların ne işi olabilirdi ki! Ne işlerinin olduğunu, az sonra verdikleri kısa, kesin emirlerden anlıyorduk:

“Bavullarınızı açın! Temiz çamaşırlarınızı, gömlelerinizi, çoraplarınızı çıkarın, çivilere asın! Soyunun! Kirli çamaşırlarınızı bavullarınıza koyun! Nalınları giyin, içeri gelin! Sizi yıkayacağız, oyalanmayın, acele edin!”

Kadınların hademe oldukları her hallerinden belliydi. Bu emirleri sıralarken, o kadar olağan, o kadar sıradan bir iş yapıyorlarmış gibi davranıyorlardı ki:

“Soyunun, içeri gelin, çabuk olun!”

Kadınlar ellerindeki iki kalıp sabun ve havlularla hamama girdiler. Bizler de bavullarımızın iplerini istemeye istemeye çözerken kızarıp bozariyor, ellerimiz ayaklarımızı dolanıyordu.

* *

Anam her cumartesi, taş avlumuza açılan mutfakta odun ateşine yerleştirdiği bakır kazanda su kaynatır, kocaman leğende çamaşırlarımızı evire çevire yıkar, tahta tokaçla tokaçlar, avluya gerdği çamaşır iplerine astıktan sonra beni ve üç kız kardeşimi alarak doğruca hemen yakındaki Paşa Hamamı'na götürürdü. Aslında hamam hazırlığına cuma gününden başlardı. Bunun için önce Ğhalo dedemin kendisine çeyiz verdiği ceviz sandıktaki bakır “kildan”ı çıkarır, içine bir tarafı sık, diğeri seyrek dişli fildişi tarağı, yünden örölmüş beyaz lifi, keçi kılından dokunmuş siyah sert keseyi, bir kalıp da yeşil, dört köşe sabunu yerleştirerek bombeli kapağını usulca kapatır, yanına da Senem nenemin çeyiz hediyesi olan sedef kakmalı nalınla kalaylı bakır hamam tasını koyup hepsini bir bohça yapardı. Mermer kurnanın başında yıkanırken ya da göbektaşında bizleri sırayla keselerken örtündüğü “futa”sını, yani kırmızı çizgili, ipekli peştamalını, ayrıca temiz çamaşırlarımızı, işliklerimizi, çoraplarımızı, kurula-

ma havlularını, yüz peşkirlerini de ayrı bir bohçayla sarıp “kerbize” dediği çengelliğneyle tuttururdu.

Hamamda zırt pırt sular kesildiğinde ya da kurnanın başı kalabalık olduğunda yedek su deposu olarak işlev gören “badya” dediğimiz kocaman bakır kazanın içine, oturarak olarak kullandığımız üç “hemam tağhtası”nı da sıkıştırıp yerleştirir, soğukluğun zeminine sereceği küçük bir hamam halısıyla hepsini birlikte sıkıca denk yapardı. Bunca yükte, ayrıca birisi kucağındaiken diğerlerinin de kâh elinden tutarak kâh eteğinden çekiştirerek kafile halindeki çocuklarla hamama gitmek mümkün müydü? Hayır! Öyleyse bu iş için her cumartesi sabahın kör karanlığında kapıyı şaklatan kadını beklemek gerekirdi. Anamın “natura” dediği yaşlı kadın her zamanki gibi gelir, küçük bir tepyi andıran dengi, beraberinde getirdiği kocaman bir kilime bir de kendi sarar, iplerle bağlar, anamın yardımıyla sırtına yükler, doğruca Paşa Hamamı’nın yolunu tutardı.

Yıkanan son çamaşır da yediği tokaç darbeleri altında inleyip bir daha kirlenmemek için yemin billah ettiği halde günahlarının cezasını çekmek için ipe asıldığında, bizler hamam hazırlığının bittiğini, anamın kilere gidip, peynir küpünden iki parça otlu peynir, ekmek “teşt”inden birkaç parça ev ekmeğini alıp bir beze sarmalayarak koltuğunun altına vurmaıyla anlardık. Acıkınca yiyeceğimiz ekmek ve peynirin yanında bir de “telkari” gümüş minik kaşıklarla kaşıklamaktan hiç bıkmadığımız, bir tutam zencefile karıştırılarak kavanoza doldurulmuş tozşeker hazırsa ve ağır aksak yürüyen “natura” da oflaya puflaya hama ma varmak üzereyse, o halde haydin hamama!

“H adi, acele edin!”

Bavullarımızın iplerini isteksizce de olsa nihayet çözdük. İçerden, aralık kapının ardından ikide bir bağırıp çabuk davranmamızı isteyen kadınların emirlerini yerine getirerek temiz çamaşırlarımızı çivilere astık ama, soyunma faslı gelip çatığında hepimiz renkten renge giriyor, bu işe kimin öncülük edeceğini kestiremiyor, oyalanıp duruyorduk.

İçerde beklemekten kadınların sabrı taşmış olacak ki, ikisi birden kapıya dikildiler:

“Hamamı sizin için yaktık, hadi, acele edin!”

“Su soğuyacak, çabuk olun!”

“Soyunun, soyunun, utanmayın!”

“Her şeyinizi çıkarın!”

“Biz de ananız sayılırız! Hadi, utanmayın!”

“Acele edin, işimiz çok, daha mutfağa gidip patates soyacağız.”

“Soyunun!”

* *

Bir cumartesi sabahı kapımızın “şakşako”sunu hızla çalan kocakarı “natura”, Paşa Hamamı’nın külhanında “zıbil”ların tutuştuğunu, bu yangın yüzünden hamamın bir süre kapalı kalacağını, dolayısıyla Paşa Hamamı yerine, onun az ötesindeki Çardaklı Hamamı’na gidebileceğimizi söylerken, anamın da ona, “Yoğh, yoğh Sarig Baco, valla bız Deve Hemamı’na, ya da Suakar Hemamı’na getmağ istiyiğh” diyecek hali yoktu ya! Evimize yakın Çardaklı Hamamı dururken ta Mardin Kapi’daki Deve Hamamı veya Dağ Kapi’daki Suakar Hamamı’nda ne işimiz olabilirdi?

Çardaklı Hamamı'nın hemen girişinde yüksekçe bir çardakta oturarak hem hamama giriş çıkışları kontrol eden hem de paraları tahsil eden yaşlı Süryani hamamcı Lüslüs Baco, anamın peşi sıra allı güllü basma "zibun"ları içinde el ele tutuşmuş kız kardeşlerimin arasında kısa pantolonlu ağabeylerini fark edince beni yan yan bakan gözleriyle tepeden tırnağa süzdü, sonra da eğilip anamın kulağına bir şeyler fısıldadı.

Tuhaf! Örgülü, uzun ak saçlarını tepesinde toplamış Lüslüs Baco ile ondan bir hayli genç olan anamın kendi aralarında biraz Ermenice biraz da Kürtçe fısıldaşıp gülüş-tükleri o günden sonra nedense kadınlar hamamı yerine babamla beraber erkekler hamamının yolunu tutuyordum.

*

"Söle bağhim hele kerğhanaci, hemamda heç gözi açılmamış siyah sığırcık kuşi gördın mı?"

"Ula kerğhanaci, hele söle bağhim, hemamdaki kuşlarla aran nasıl?"

Aziz Beg...

Belediye Meydanı'ndaki muayenehanenin duvarında rüzgârda sallanıp duran tabelasmdaki adıyla Diş Tabibi Aziz Giray... Akşama kadar onun bunun ağız kokusunu çekmektense, diş teknisyeni olan babama diplomasını kiralayıp kârın yarısına ortak olan Diyarbakır eşrafından Aziz Beg... Paşa Hamamı'nın sahibi ve işletmecisi Aziz Beg...

Arada bir uğradığında, babamla hesap görüp ceketinin iç cebinden çıkardığı deri cüzdanına banknotları yerleştirdikten sonra taş avludaki havuzun kenarına iskemlesini atarak, çıp çıp çıp öten fısıkiyeyle yarışarcasına keyifle nar-

gilesini fokurdatan Aziz Beg, hamamdaki kuşları sorduğunda, benim de her yaz başında Paşa Hamamı'nın kubbesinde yuva kuran leylekleri anımsayıp "he he, hemamın kubbesinde leglegler yuva yapmış" deyince, kehribar marpuçtan çekip ciğerine doldurduğu dumanı poflaya poflaya, gözleri yaşarırcasına neden gülüyordu ki! Ha sığircık kuşu, ha leylek!

*

Erkekler hamamı... Çocukluktan delikanlılığa tırmanmanın ilk basamağı mıydı acaba? Elimi avucunda sımsıkı kavrayan babamla birlikte sabahın kör karanlığında Paşa Hamamı'na yönelirken geride bıraktığım çocukluğum muydu? Erkekler hamamına gittiğime göre artık ben de babam gibi uzun pantolon mu giyecektim? Anamın arada bir beni kucağına alıp masal niyetine anlattığı, her defasında severek dinlediğim o hikâyenin üzerinden daha kaç yıl geçmişti ki!

"Hava çoğh savuğti, lapa lapa kar yağıdi, o kış günü bi hemal babanla barabar eve bi telis komır getirdi. Telisi kilere götürdiğh, boşatır boşatmaz da şaştığh kaldığh! Komırın içinde komır kimi siyah saçli, komır kimi kara kaşli, komır kimi simsiyah gözli bi çociğ ingeee ingeee diyi durmadan ağli! Yazuğumuz geldi, dediğh ki bu çociği bize Allah baba göndermiş, bare alağh büyütağh. İşte o karahübür kimi çociğ sendin, bilisen?.."

Evet, biliyordum... Amed'in, Diyarbekir'in, Diyarbakır'ın Hançepek'inde, Gâvur Mahallesi'nde benim gibi kömür çuvalı içinden çıkan arkadaşlarımın yanı sıra, kilisemizin papazı Der Arsen'in kuyudan su çekerken tesadüfen kovaasına takılan, lahana yaprakları arasında yine Tanrı'nın isteğiyle evimize gelen, bostan patlıcanı

içinden çıkan kardeşlerimin hikâyelerini de babamın anası Saro nenemin kucığında bir taraftan pestil yerken, diğer taraftan onu can kulağıyla dinlediğim için biliyordum!

Biliyordum... Minik sütdişlerimin beni ilelebet terk edip yerlerini yedi yaş dişlerime bıraktığı dönemlerde sokak kapımızın önünde arkadaşlarımla bilye veya aşık oynarken, oyunun en heyecanlı yerinde anam ansızın başımda dikilebilirdi:

“Dı hade benim paşşa oğlım, baban dükenine get, de ki, anam diyi ki ağhşam eve gelirken bi teneke zeytunyağı getirsın, evde heç yağ kalmamış, şerd* kızartacağam.”

Ben asla paşa paşa yola çıkmayacak, oyunumu yarım bırakmaya yanaşmayacaktım.

“Uy, Allah belan vere işallah...”

Anam o sinirle verip veriştirecek, ardından da dama çıkmalarım, uçurtma uçurmalarım, eşekarılarının yuvasına çöp sokmalarım, bacılarımı dövmelerim, bayramlık ayakkabımla top oynamalarım ve daha bir sürü kabahatlerimi sayıp dökecek ve tehdidini savuracaktı:

“E sen görürsen! Ağhşam baban geldiğinde, hepsini bir bir anlatacağam!”

Biliyordum... Anamın tüm yakınmaları, tüm tehditleri para etmeyecek, iş, eninde sonunda “zıibun”ının cebinden çıkararak elime tutuşturduğu tırtıllı, beyaz bir kuruslukla yoluna girip hallolacaktı:

“Hade, al bu parayı, get lelebiciden sen sahan birez

* şerd [Erm. dilim]: Boyuna kesilmiş patlıcan dilimlerinin yağda kızartılıp, genellikle üzerine sarmısaklı domates sosu ilavesiyle hazırlanan yemek.

kırık leblebi al, sora da doğru baban dükene get, de ki ağhşama...”

Eskeriye Furuni'nın hemen yanındaki şişman leblebici “emice” mi yüz paraya daha çok leblebi verirdi, yoksa Balıkçılarbaşı'ndaki uzun sakallı Heci Dayı mı? Bir kuruşa neden sadece kırık leblebi verirlerdi? Kırık leblebi yerine, sağlam sarı leblebi alabilmek için her defasında beş kuruş nereden bulabilirdim ki! Peki, beş yerine on kuruş olduğunda, o zaman acaba karpuz çekirdeği mi almalıydım yoksa kavun çekirdeği mi? Hayır kabak çekirdeği! Yok yok, akide şekeri...

Kırık leblebileri pantolonumun cebine doldurup keyifli keyifli yiyerek babamın dükkânına gidince anamın beni neden gönderdiğini her defasında unuttur muydum?

“Ula Marko Polo, gene niye seyhate çıghmışsan?”

Ben kırık leblebileri atıştırmakla meşgul, bir yandan da bana alacağını ümit ettiğim bir şişe gazozun hayaline dalmışken, babamın bu sorusu belki de birkaç kez tekrarlanırdı.

“Ula yoğhsa anan gene bi şe mi isti, he?”

Sonunda uyanıp siparişleri sıralardım:

“He, he! Anam dedi ki, get babana söyle, zeytinyağı, çakıl ekmegi, alma, armut, fıstıklı çuklata, bi de bi sini kaymağlı telkadayıfı alsın!”

“Seni gidi Marko Polo seni!”

Saçlarımı, yanağımı okşayan babam, anamın sadece zeytinyağı istediğini, diğer tüm siparişlerin bana ait uydurmalar olduğunu nasıl anlardı acaba? Akşam vakti, üzerinde üç siyah zeytin resmiyle ‘Ayvalık’ markası bulunan küçük bir teneke zeytinyağı, bir de benim ev ekmegi yerine severek yediğim, çarşı işi “çakıl ekmeg”le yetinerek

evin yolunu tutarken, diğ er siparişlerimi alamadığı i in     l p kahrolur muydu?

Kim bilir...

Hen  z iki ya da      yaşlarındayken, sokak kapısının   n nde oynadığım g n n birinde, başımı alıp o sokak senin, bu “k   e” benim gezip tozduktan sonra kaybolup ağladığımda, korkudan altımı doldurduğum “tuman”ımı sokaktan bulduğum bir sopanın ucuna takarak bayrak niyetine taşırken birden babamı karşımda g r n nce ne kadar da sevinmiştim... Alacalı bulacalı bayrağımı seyrederken kahkahalarla g len babam, g zyaşlarımı sildikten sonra, beni   nl  gezzinin adıyla yeni baştan vaftiz etmişti:

Marko Polo...

Diyarbakır'ın dar "küçe"lerinde henüz çok erken yaşlarda başlayan gezginlik serüvenimin, seyahat maceralarımın on beş yaşlarında gelip tosladığı yer, bu kez bir yetimhanenin hamam kapısıydı! Küçükken boklu donumu bayrak yaparak sokak sokak, yiğidin malı ortada misali gezinip dururken, şimdi donumu sıyırmamak için direniyordum! Yalnız ben mi? Birbirimize bakıp dururken, bizi bir an önce yıkayıp diğer işlerinin başına gitmek için acele eden bu kadınlardan neden bu kadar çekiniyorduk? Tanımadığımız, bilmediğimiz bu kadınlarla aynı hamam çatısı altında cıscııldak, anadan üryan beraber olamayacak kadar mı büyümüştük? Onların ısrarlarına rağmen, tümüyle soyunmadan, donlarımızla içeri girip, hemen sığınacak bir yer arama telaşıyla acele ederken, utanıp sıkıldığımız için kaçacak bir delik mi arıyorduk?

"Biz de ananız sayılırız! Hadi, utanmayın!"

Biri kısa boylu, tombul, beline kadar sarkan memeleri her hareketinde sağdan sola, soldan sağa oynayıp duran, diğeri, tam tersine uzun, sıska, zayıf mı zayıf, pestilleşmiş göğsü hemen hiç fark edilmeyen kemik yığını bu yeni 'ana'larımızın karşısında donlarımızı çıkarmak bir yana, aksine onlara sıkıca sarılıyorduk. Belimizden çırpı bacaklarımıza doğru sarkan kahverengi, beyaz, siyah bez parçaları artık don olmaktan çıkıp derimizin bir parçası mı kesilmişti ne! Başımızdan aşağı döktükleri kaynar sularla boğuşup, gözlerimize kaçan sabun köpükleriyle cebelleşirken hiç gıkımız çıkmadı. Bizim için çok daha önemli olanı başarmış, donlarımızı fora etmeyip namusumuzu alnımızın akıyla kurtarmıştık!

İyice siktikten sonra çengellere astığımız ıslak donları-

mızın mozaik taşlardaki şıp şıp şıp ritmi giderek azalırken, giyinme faslımız da bitmiş olduğuna göre, demek ki yine yola koyulacaktık. Nitekim Karekin düdüğünü parmak uçlarında çevirire çevire komutunu vermekte gecikmedi:

“Hadi, gidiyoruz!”

Bir elimizde bavullarımız, diğer elimizde ıslak donlarımızla yola revan olduk. Şimdi kabak kafalarımız daha parlak, yüzlerimiz daha aldı. Karekin’in peşi sıra bavullarımızı oradan oraya taşıırken belki de Diyarbakır sokaklarında “xorto”ları sokak aralarında ha babam de babam dolaştırmamızın kefarecini ödüyorduk! Belki de bu yad ellerde Karekin’in gözünde asıl “xorto”lar bu defa bizlerdik...

Üzerinde ‘Çamaşırhane’ yazılı kapıyı aralayan Karekin’in ardından sırayla içeri girdik. Burası tıktık elbiselerin, çamaşırların, nemin, naftalin kokusunun bulunduğu loş bir tavan arası ya da çamaşırların tutsak edildiği bir dehliz, bir zindan mıydı ne! Duvardaki ahşap raflarda yer yer muntazam, yer yer dağınık çamaşırlara ve raflardaki rakamlara bakılırsa, burası eski püskü çamaşırların toplandığı, numaralanıp fişlendiği bir toplama kampıydı...

Lime lime olmuş hasır koltuklarında yamamaya çalıştıkları çorapları bir kenara bırakıp ayaklarındaki eski püskü terliklerini sıfırtı sıfırtı sıfırtı sürüyerek yanımıza yaklaşan yaşlı, gözlüklü iki kadın, yetimhanenin tüm kirli çamaşırlarının, tüm çoraplarının ümüğünü sıkıp kimilerini toz bezi, kimilerini paspas yaparken, istediklerini de yama üstüne yamayla sil baştan hayata mı döndürüyorlardı? Karekin’in anası herhalde şu biraz daha tombulca olanı mı? Evet, işte o! O da oğlu gibi tostoparlak! Gözlüğünün altından bizleri iyice süzdükten sonra oğluna Ermenice bir sürü laflar eveleyip geveledi.

Karekin Fasulyacıyan önce adlarımızı soruyor, adını söyleyenin ismini tebeşirle bavulun üzerine yazdıktan sonra yanına kocaman bir de numara konduruyordu:

O zamana kadar sadece tek tek emirlerle yetinen Karekin, bu kez ardı ardına emirleri yağdırmaya başladı:

“Bavullarınızı açın! Pijamalarınızı, terliklerinizi, havlularınızı çıkarın! Paranız varsa yanınıza alm! Islak donlarınızı bavullarınızın yanına koyun! Acele edin, aşağı ineceğiz...”

Tavan arasındaki çamaşırhaneden ikinci kata inerken Karagözyan Efendi'nin duvarda asılı resmiyle bir kez daha göz göze geldik. Artık oradan oraya taşıyıp durduğumuz, ikide bir kim bilir hangi içgüdüyle kilitleyip sıkıca bağlayıp düğüm üstüne düğüm attığımız biricik ‘hazine’imiz bavullarımızı bir kenara bırakıp, hamallıktan, “xorto”luktan kurtulduğumuz için içten içe seviniyorduk...

Koridora açılan ve üzerinde ‘Yatakhane’ yazılı kapıdan içeri girdik.

Tık! Tık! Tık!

Karekin yan yana dizili demir karyolaları teker teker düdüğüyle tıklatırken, her tıklattığı karyola başında da bizlerin hangi yatakta yatacağını belirtiyordu:

Tık!

“Sen burada...”

Tık!

“Sen şurada...”

Tık!

Karyola...

* *

Bizim diyarlarda karyolamız yer yatağımızdı. Kışın, yatacağımız zaman anam önce sac odun sobasının önün-

deki minik havalandırma kapağını kapatarak içindeki kor-
ların sabaha kadar yavaş yavaş yanmasını sağlar, sonra da
kerpiç duvardaki oyukta üst üste istiflediği yataklarımızı,
yorganlarımızı, yastıklarımızı bu “yükeri”den, Singer dikiş
makinesiyle işleyip tavus motifleriyle süslediği patiska
perdenin arkasından çıkarır, odamızın ortasına yayardı.
Duvarda asılı “idare” lambasının fitilini kısar, lambanın
ölü ışığıyla zaten doğru dürüst aydınlanmayan odamız
biraz daha kararırken, biz çocuklar da kimimiz dedemizin,
kimimiz nenemizin koynuna, kimimiz de anamızla baba-
mızın arasına kıvrılır, keyifli keyifli yatardık. Yaz geldi-
ğinde, sıcak Diyarbakır’ı kasıp kavurduğunda, evlerimizin
toprak damlarında yaz boyunca tahta “tağht”larda, açık
havada, yatardık. Akşam serinliğinde damda yatmanın
keyfini en çok biz çocuklar mı sürerdik ne! Yıldızlar
altında, yıldızların gizemini düşünüp uykuya daldığımızda
rüya görür müydük?

Karyolada yatmak yoksa bir rüya mıydı? Tek kişilik bir karyola... Yalnız sana, kendine ait bir yatak... Sahi, karyolada nasıl yatılırdı? Uyurken sağdan sola, ya da soldan sağa dönerken pat diye yere düşülür müydü? Yere düşmemenin yolu yordamı, bir püf noktası var mıydı?

Karekin, yer yer boyaları döküldüğü için iyice paslanmış demir bir karyolayı da altıncı ve son kez düdüğüyle tıklatıp "sen de burada yatacaksın!" komutuyla pencerenin yanındaki karyolayı gösterirken, aralanan kapıdan içeri anası giriverdi. Kucağında taşıdığı katlanmış temiz çarşafları bir karyolaya bıraktı ve bizlere dönerek geliş nedenini açıkladı:

"Hadi, gelin, yataklarınızı nasıl yapacaksınız, nasıl düzelteceksiniz, göstereyim."

Anlaşılan, karyolada yan gelip yatmanın, belki de rüya görmenin bedelini peşinen ödeyecektik. Çarşafların yataklara, şiltelere nasıl yayılacağını, yastık kılıflarının nasıl geçirileceğini, battaniyelerin nasıl düzeltileceğini, gergin, kırışksız, kalıptan çıkmış gibi durması için nasıl gerilip yatak altına sıkıştırılacağını, daha sonra da başucuna yüz havlularının, ayakucuna pijamaların, karyolanın altına da terliklerin muntazam, yan yana konulması gerektiğini, bunu iyice öğrenip titizlikle uygulamayanların ise *badij* olacaklarını, *badijin* Ermenicede ceza anlamına geldiğini özellikle belirtip, her şeyi tek tek göstere göstere anlattı ve veciz bir ifadeyle özetledi:

"Yataklar her gün böyle mum gibi olacak!"

Yataklar tarif üzere yapıldığına, herkesin karyolası belli olduğuna göre hemen yatıp uyumalı mıydık? Dışarda pırıl pırıl bir güneş pencerelerden süzülüp yatakhaneye pos-

tunu sermişken, akşama daha bir hayli zaman varken, keyfimizce yatıp uyuyabilir miydik? Buna müsaade ederler miydi?

Öğle uykusu...

* *

Yazları öğle yemeği için eve gelen babam yemekten sonra muhakkak sedire uzanıp yarım, bilemedin bir saatlik şekerlemeyi alışkanlık haline getirmişken, bunu illa benim de yapmamı niçin ister, neden bu kadar diretirdi?

"Hade oğlum, sen de gel, sedirinin obir ucuna uzan, yat!"

Babam sedire uzanırken beni yanına çağırdığında hemen kaçıp anamın eteğine yapışıyor, ondan medet umuyordum; ama babam tatlı sert ısrarını sürdürüyordu:

"Hade benim akıllı oğlum, gel yat ki boyun uzansın, boyun uzansın ki böyüyesen!"

Yaşlı gözlerle anamın yardımını dilenmem de işe yaramıyor, o da babamın yanında saf tutuyordu:

"Hade, benim paşşşa oğlum, yat, yat ki böyüyesen, böyüg adam olasan!"

Hayır, öğle uykusuna yatmaktansa, bodur bacak boyumla kalmak çok daha güzeldi... Ama olmuyor, onların, büyüklerin bu kuralı karşısında hep yenik düşüyor, ister istemez boyun eğiyordum. Doğrusunu söylemek gerekirse öğle yemeklerinden sonra uyuya uyuya boyum da her gün biraz daha uzuyor, ben de her gün biraz daha büyüyordum! Öğle yemeğinden sonra uykudan her uyanışında boyumun ne kadar uzadığını bilimsel olarak kanıtlayan da babamın dehasıydı! Bunun için önce beni beyaz badanaalı odamızdaki duvarın dibine dikeyiyor, sonra da başımın üstüne yerleştirdiği tahta cetvelin hizasından duvara kurşunkalemle minik bir "çizgi" çekerek, daha sonra da yer-

den çizgiye kadar olan mesafeyi anamın dikiş kutusunda sakladığı “mezro”yla dikkatlice ölçüp boyumun tamı tamına “bi metro igirmi iki santim” olduğunu söylüyor ve her öğle uykusunun ardından da, o gün kaç “milimetro” büyüdüğümü yine duvar dibine beni dikip ölçerek kanıtlıyordu:

“Böğün bi milimetro daha büyümişsen Marko Polo!”

Bu büyüme endeksli kahrolası öğle uykusu belasından, ilkokula başladıktan sonra, yaz tatillerinde dayımın yanına demirci çıraklığına verililişimle kurtulmuştum. Ne ki, bir beladan kurtulup sevinirken bu kez de dayımın dükkânında kendimi yepyeni bir serüvenin, yepyeni bir belanın tam da ortasında buluvermiştim:

Demirci çıraklığı...

*

Çıraklar... Çıraklar...

Bizim oralarda, bizim diyarlarda ilkokul çağındaki çocukların hemen hepsi yaz tatilinde çıraklığa giderdi...

Billurci Nişo'nun yanında marangoz çıraklığına başlayanlar günün birinde usta olduklarında onun gibi “billur”, kaval yaparak ünlenmeyi mi hayal ederlerdi?

Yemenici Astur'un yanına çırak verilenler iplerin, kınnapların balmumuyla nasıl sağlamlaştırıldığını, camız köselesine ve deriye ucu sivri bizin nasıl sokulduğunu, açılan deliklerden iğnelerin çift taraflı, karşılıklı nasıl geçirildiğini öğrenmek için ustalarını izlemek yerine yoldan geçenleri seyre daldıklarında yedikleri tokatların tadını unutabilirler miydi?

Peki, minik tabelasında ‘Tüccar Terzi A. Şirikçi’ yazan meşhur terzi Antranig Şirikçian'ın Gazi Caddesi'ndeki kocaman dükkânına çırak girmek kolay mıydı? Hayır!

Onun için öncelikle hatırı sayılır kişilerin tavassutu, ricası gerekliydi... Çünkü Antranig ustanın yanına çırak olarak kapağı atmak, onun yanında kalfalığa yükselmek, ileride, istikbale açılan iyi bir ekmek kapısı demektir. Antranig ustanın çoğu da Ermeni, Süryani, Keldani olan meslektaşları İspayi Pazarı'nın bitişiğinde, Buğday Pazarı'nın hemen girişindeki dükkânlarında sabahtan akşama kadar Singer makinelerinin başında harıl harıl gabardin şalvar dikerek ekmeklerini kazanmak için terlerken, Antranig usta üç şalvar yerine bir pantolon, beş şalvar yerine bir ceket, on şalvar yerine bir takım elbise ya da bir palto dikerek paraya para demiyordu...

Eh, hal böyleyken, öyleyse polis ya da jandarma kapıya dayanmadıkça, ilkokulu bitirip beşinci sınıftan diploma almak mecburiyetinden çocuklarını kaçırabilen babaların yapabileceği en akıllıca iş, hiç zaman kaybetmeden çocuklarını Terzi Antranig gibi işinin ehli ustaların veya Kuyumcu Ğhaço'nun, Süryani kuyumcu ustası Emsih'in, o da olmazsa Keldani aktar Kör Yusuf'un yanına çırak vermek değil miydi? Okumanın kime ne faydası vardı ki! Hele hele Ermeni, Süryani, Keldani, belediye çavuşu, nüfus müdürü, hâkim ya da kaymakam olamadıktan sonra..!

Terzi Antranig gibi iğneyle kuyu kazıp para kazanmak da mümkündü ama, en iyisi kuyumculukta karar kılmaktı... Kıymetli taşlarla, değerli metallerle sabahtan akşama kadar haşır neşir olup hem alırken, hem de satarken kazanıp kısa yoldan zengin olmak varken...

Kuyumculuk aslında kolay değil, aksine zor zenaattı; ama parası da tatlı mı tatlıydı ya! İlerde çok para kazanmaya soyunan kuyumcu çıraqları tabii ki daha yolun başlangıcında gözlerini dört açıp cin gibi, cıva gibi

olmalıydılar. İşe başlar başlamaz önce Kuyumcular Çarşısı'nın hemen karşısındaki Ulu Cami'nin tek tük sağlam kalan pirinç musluklarından testilerini doldurarak dükkânlarının önünü toz kalkmasın diye hafifçe sulayacak, sonra ot ya da çalı süpürgesiyle güzelce süpürecek, vitrin camlarını ikide bir silip pırıl pırıl parlatacak, ustalarının bir kaş göz işaretiyle, anında Belediye Meydanı'ndaki kahveciye koşuşturup müşteriler için kahve, çay, gazoz, limonata, vişne suyu, ayran ısmarlayacak, dönüşte de meydanda ibret-i âlem için darağacında sallandırılıp duran ve boynundan ayaklarına kadar uzanan beyaz idam gömleğine çengelliüğüneyle iştirilmiş bir yaftada işlediği suçların listesi bulunan katili, pala bıyıklı 'canavar'ı, kalın yağlı ipin ucundaki ölü "emice"yi korku dolu meraklı gözlerle seyrederek ve nihayet geç kalıp ustasından tokat yeme korkusuyla dükkâna koşturacak...

Kuyumcu çırağına boş kalmak yakışmaz; ayak işi yoksa, tezgâhtadır. Silindirden çekilmiş, gelin teli gibi ince gümüş şeritleri oturduğu yerde ucu sivri "çift"le tutup dikkatlice kıvrarak tıpkı bir virgülü andıran; çok, çok, çok küçük, neredeyse bit gibi minik bir "vav" yapacak, keskin makasın ucuyla kırt diye dikkatlice kesecek, kıvrıp kestiği bu gümüş parçalarının her birini gözünden çok sakınarak yere düşüp kaybolmamalarına dikkat edecek, darağacındaki 'canavar'ı andırır gibi kendi cılız boynundan dizlerine kadar sarkıtıp önüne bağladığı önlüğünden sıçratıp da yere düşürdüğü her "vav"ı anında arayıp bulacak, ama önce dikkatsizliği, sonra da zaman kaybettiği için ustası Ğhaço'dan, Emsih'ten, Tumas'tan, Dikran'dan ense köküne okkalı bir tokat yiyerek boylu boyunca yere uzanacak, yediği her tokatla biraz daha mesleğinin inceliklerini

öğrenecek, böylece her “vav” parçasının tek tek pensle yan yana dizilip boraksla, gümüş kaynağıyla, “şalimo” aleviyle kaynatıldıktan sonra ince eğeyle, tel fırçayla temizlenip, cilalanıp parlatılarak nihayet bunca emek ve uğraşın ardından telkâri bir şekerliğe, tepsiye, kaşığa, küpeye, gerdanlığa, yüzüğe, kol düğmesine, haça nasıl dönüştürüldüğünü zaman içinde iyice, adamakıllı belleyecek, gümüş faslından sonra özellikle altın işlerken, hasır, burmalı bilezik veya kolye yaparken de bu kez gözünü dört yerine on dört açarak altının tozunun bile para ettiğini aklından çıkarmayarak, bunu adı gibi belleyerek ve ensesine yediği her tokadın hakkını vererek, önce kalfalığa, sonra da ustalığa terfi edecek ve nihayet askere gidip cebinde tezke-reyle dönünce de Kuyumcular Çarşısı’nda günün birinde o da ustaları gibi bir dükkân açarak adını yazacak:

‘Kuyumcu Agop’, ya da en iyisi, ‘Kuyumcu Yakup’!

Aslında Kör Yusuf’un işi de fena değil... “Bi kırtig”, bir tutam zencefil on beş kuruş! On gram limontuzu, beş dirhem damlasakızı, iki tane Öküzbaş çiviti üç meci diye! Bir gıdım karabiber, yenibahar, çöreotu, kişniş, kakule, tarçın, dünyanın parası! Sonra “sermiye”si ne ki! Üç beş cam kavanoz, ‘Kuleli’ marka küçük bir terazi, bir de külâh yapılmaya yarayan eski *Tasvir*, *Tanin* gazeteleri... Kör Yusuf! Gâvurun körü bile uzağı, istikbali görüyor! Evet, en iyisi oğlanı Keldani Kör Yusuf’un yanına aktar çıraklığına vermeli... Var mı ticaret gibisi! Al, sat, para kazan... Yeter ki Gazi Caddesi üzerinde, köşe başında küçük bir dükkânın olsun; hele bir de Surp Giragos ve Surp Sarkis kilise vakıflarına ait bir dükkân ise, o zaman kiracı değil, sahibi bile sayılırsın...

*

Yazları okullar kapandığında herkes kendi oğluna öncelikle kuyumcu, sonra da sırasıyla terzi, manifaturacı, bezaz, yemenici, kunduracı, “puşici”, marangoz, palancı, berber, sobacı, kazancı yanında çıraklık bulup bunu ayarlamaya çalışırken, dökmeci, kalaycı ya da demirciler çırak bulmakta zorlanırlardı.

“Yarın sebeh Demirci Simpat’ın yanına çırağ gideceğsan!”

“Çüt Kafa Memdöh Usta seni yanına çırağ ali. Hefte-de iki mecdiye veracağ. Bağh ki dökmeciliği öğrenesen! Sebeh doğri işe!”

Bu çocuklar babalarının buyruğunu yerine getirmek için sabahın köründe yola çıkarken nasıl mutsuz olmazlardı! Kendi arkadaşları, yaşıtları terzi dükkânlarında “kürsü”de, sandalyede, taburede, velhasıl oturdukları yerde eski “pantol”, “çaket”, şalvar, yelek ya da paltoların dikişlerini keskin Zaza veya Nacet jiletlerle dikkatlice kesip sökerek, ters yüz edilen bu kumaşlardan yeni baştan elbise, şapka, kasket dikmeye uğraşan ustalarına yardım ederken, ya da paşalar gibi iğneyle, iplikle dikiş dikerken, Yemeniciler Çarşısı’nın hemen bitişiğindeki Çüt Kafa Memdöh Usta’nın yanında dökmeci çıraklığı yaparak haftada iki mecdiye, topu topu “kırğh kurış” karşılığında böylesine kirli, pasaklı, zahmetli bir işe bulaşmak mecburiyetinde kalmak Tanrı’dan reva mıydı? Tertemiz terzi çıraklığı dururken neden dökmeci çıraklığı? Sabahtan akşama kadar kömür tozlarıyla, kumla uğraş, killi çamurları patpatlayıp tozlarını yut, debelen dur! Kalıp bağla, kalıp sök! Harıl harıl yanan taşkömürü ocağında, isli dumandan göz gözü görmezken, potada su kıvamına gelen sarı, hurda pirinçleri dikkatlice kalıplara dök! Sonra heyecanla açtığın ka-

lıptan vampiri bir anahtar ya da çatlak bir kapı tokmağı çıksın ve gel de alınının tam ortasından biri sağa, diğeri de sola doğru pırtlamış şişikten ötürü ‘çift’ sıfatıyla doğmuş kafanı yeme ey Çüt Kafa Memdöh Usta!... Bunun için öncelikle sağdaki mi, yoksa soldaki kafandan mı başlarsın? Dökmecilik mi, hayır! Dökmecilik meslek değil, rezillik... Zaten sokakta oynayıp üstünü başını kirleten, yüzü gözü çamur içinde eve dönen çocuklarını yaka paça kuyu başındaki tulumbanın önüne götüren anaların yağırdıkları beddualar da bunun kanıtı değil miydi?

“Uy, Allah belan vere işallah! Çocığ değil, ma diyisen dökmeci çırağı!”

*

Dökmeci çıraklarıyla aynı kulvarda yarışan, hatta zaman zaman bu kir, is ve çamur deryasında onları neredeyse sollayan kalaycı çıraklarının durumuna ne demeli! Nah! Ünlü Kalaycı Sago’nun çırağı Mano’nun hali ortada. Kalayı gitmiş bakır kapları çıplak ayaklarına doladığı eski püskü sahtiyan parçalarıyla bir güzel kumla, mıcırla var gücüyle çiğneyip ovalamak için bir yandan önündeki tahta dayanağa tutunup dengesini sağlar ve bir yandan da dizlerine kadar sıyırdığı şalvarıyla kıcını bir sağa, bir sola döndürürken, kıcının ritmik hareketlerine tempo tutan, ona eşlik eden şu türkü de olmazsa, kalaycı çıraklığı hiç çekilir miydi?

“Çalğhala yavrum yaz geldi,
Çarşıya kiraz geldi,
Aldım on beş paralığ
O da bahan az geldi...”

Dökmeci ya da kalaycı çıraklarının üstlerine başlarına, kir ve çamur deryası içinde yüzüşlerine bakılırsa, birbirle-

rinden uzun boylu bir farkları da yoktu. Hani, tut birini, vur ötekine!

*

Ben bu çıraklık faslına kalaycı çıraklığıyla başladım. Boyumun tam kaç karış olduğunu bilemediğim bir yaz gününü sokaklarda boş boş, “beradayı beradayı” gezmemin hiç de doğru bir şey olmadığını söyleyen babam, beni ilk mesleğim kalaycılıkla tanıştırmak için, Sobacılar Çarşısı’nda bir taraftan sac soba imal edip, diğer yandan da kalaycılık yapan eniştem Ramazan’ın dükkânına götürdü.

Ramazan Dayı ya da Sobacı Ramazan aslında benim değil, babamın eniştesiydi. Aslen Erzurumluydu. Birinci Cihan Harbi yıllarında, çocuk yaşta Tehcir’e, “Kafle”ye çıkıp bir sürü badireden sonra kendini Siverek’te bulduğunda, asıl ismi Ohannes’in esamisi bile okunmazken, yeni ismiyle sünnet edilip olmuş Ramazan...

Babamın ablası Yeğisapet veya Eğsa, ya da nam-ı diğeriyle Mirye halam onunla evlenince, bu kez bizim ailede Ramazan’ın pabucu dama atılmış, peselik dönemi başlamıştı. Pese... Diyarbakır Ermenice ağzıyla damat...

Kalaycı çıraklığına başladığım o yaşlarda kalaycılık konusunda zerre kadar fikrim yoktu. Yalnız şunu biliyordum ki, her bayram arifesinde evimizdeki bakır sini, tava, tencere, “kuşğhana”, “uskura”, tas gibi daima mutfakta anamın elinin altında dönenip duran bu kap kacaklar Pese’nin dükkânından gelen bir çırağın sırtına yüklenip, kalaylanmak için yola çıkıyor, bir ya da iki gün sonra da pırıl pırıl evimize geliyordu.

Beti benzi atmış ve yer yer bakırı görünen kaplarımız içinde özellikle perişan halini kalaycı dükkânında terk ederek evimize ay gibi parlak yüzüyle dönen kocaman si-

nimizi gördüğümde doğrusu günün birinde ben de Pese Ohannes gibi kalaycı olmayı öyle çok istiyordum ki... Bu yüzden babamın elimden tutarak beni kalaycı çıraklığına götürdüğü gün mutluluğuma diyecek yoktu. Hem, Pese Ohannes halim selim, hiçbir şeye kolay kolay kızmayan, güler yüzlü, çocukları diğer büyükler gibi zirt pırt azarlamayan biriydi. Bizleri severken ne anlama geldiğini bilmediğimiz, ama onun her defasında gülerek, yanaklarımızı okşayarak söylediği “ula seni gididi gavvat seni” ya da “ula ğhayin oğlu ğhayin” sözleri öyle hoşumuza gidiyordu ki... Hatta bu tekerlemeleri zaman zaman oğlu Zaven’le sokakta bilye ya da aşık oynarken durduk yere birbirimize de sıralıyorduk!

“Ula seni gididi gavvat!”

“Ula ğhayin oğlu ğhayin!”

Pese’nin dükkânı, Sobacılar Çarşısı ile Kazancılar veya diğer adıyla Bakırcılar Çarşısı’nın kesiştiği köşedeydi. Daracık, uzun bu dükkânın bir tarafında ellerindeki makaslarla doğradıkları sacları silindirden geçirip şekillendirdikten sonra çekiç gürültüleri içinde perçinleyip soba yapan kalfalar çalışırken, bir taraftan da kap kalaylanırdı.

Babamla eniştesi, Sobacı Ramazan kendi aralarında benim anlamadığım Zazacayla biraz konuştuktan sonra babam dükkândan ayrılıp gittiğine göre, belli ki ben resmen kalaycı çıraklığına başlıyordum. Zaten babamın dükkândan uzaklaşmasının hemen ardından Pese Ohannes her zamanki güleç tavrıyla önce paslı, kirli eliyle yanağımı okşamış, sonra da hiç yabancı olmadığı o tekerlemeyi söylemişti:

“Ula ğhayin oğlu ğhayin, demağ kalaycı olmağ istisen he? Elese dı hade, gel geç körüğün başına...”

Kalaycı çıraklığına başlayıp bitirişim topu topu bir gün sürmüştü. Eve üstüm başım kirli, elim yaralı bereli dönünce, anam bu işten hiç memnun kalmamış, akşam eve gelen babama dert yanmıştı:

“Sanki diyisen dünyada başka iş kalmamış, götürisen bi karış çocığı kalaycı çırağı yapisan! Ma sende heç mi vujdan yoğhtır?”

Ertesi sabah bu kez biraz daha rahat, biraz daha temiz bir iş için erkenden yola çıkıyor, bu kez de Demirciler Çarşısı’ndaki dayım Ğhaço’nun demirci dükkânına yöneliyor, anamın bana tembihlediği sözleri aynen dayıma tekrarlıyordum:

“Dayi, anam dedi get söle dayına, seni çırağ alsın yanı-na...”

Dayımın çırağa ihtiyacı gerçekten var mıydı, yoksa ablasının sözlerini bir nevi emir telakki ettiğinden mi ne, ben daha cümlemi tamamlar tamamlamaz o da tıpkı Pese Ohannes’in daha dün söylediği cümleyi tekrarlamıştı:

“Madam ki demirci çırağı olmağ istisen, elese dı hade, geç körüğün başına!”

Önce eniştemin, bir gün sonra da dayımın yanında, her ikisinin de şaşmaz bir şekilde ‘körük başına!’ komutuyla başlayan çıraklık dönemim, herhalde alnımın yazısı ya da Tanrı’nın buyruğuydu...

Dayımın yanında üç karış boyumla başlayan demirci çıraklığım daha sonraki yaz aylarında da devam etmişti. Çıraklıktan kalfalığa terfi etmek üzereyken ve körük çekmekten kurtulup, kızgın demirleri döverek ustalığa soyunma hayalleri kurarken, bu kez öncelikle yine Tanrı'nın, sonra da babamın isteğiyle apar topar postalandığım İstanbul'daki bu yetimhanede bu kez öğrenci adı altında yepyeni bir çıraklığın başlangıcında mıydım? Ben ve arkadaşlarım günün birinde babalarımız, dedelerimiz gibi yemenici, kalaycı, dökmeçi, demirci, sobacı, terzi, kuyumcu olmaktansa, büyük bir şehirde, iyi olanaklarla yetişip, bir taraftan anadilimizi öğrenip kendi benliğimizi kazanırken, diğer taraftan belki de duvarcı ustası yerine diplomalı yüksek mühendis, diplomalı doktor, avukat, diş tabibi, öğretmen ya da papazımız *Der Arsen* gibi alaylı bir papaz değil de, üstün rütbeli, bilgili bir rahip olmak için mi ta buralara gelmiştik?

*

“Beni takip edin!”

Karekin'in komutuyla yataktan ayrılıp, demin çıktığımız merdivenleri gerisingeri inerek tekrar müdürün kapısına dayandık. Karekin kapıyı tıklattıktan sonra içeri girdi, biz dışarda yine sessizce beklemeye koyulduk. Düdüğünü parmağında çevirip dururken külhanbeyi kabadayıları anımsatan tavırlarıyla o kapı senin, bu kapı benim diyerek bizleri daha ne kadar Dilenci Ferho misali peşine takıp gezdirecek, biz de peşi sıra daha ne kadar gezinip duracaktık?

* *

Dilenci Ferho... Deli Ferho...

“Diyiler ki bi tene Yahudi devleti kurulmuş, dünyadaki hepi Yahudileri toplı...”

“Yahudiler varlarını yoğlarını satılar, gidiler...”

Okulların yeni kapanıp, cehennemi yaz sıcağının kapımızı çalmaya hazırlandığı o günlerde tüm Diyarbakır bu konuyla çalkalanıyordu:

“Yahudiler gidi...”

“Moşeler gidi...”

“Cehuler gidi...”

Gidiyorlardı, doğup büyüdükları bu diyarları terk edip gidiyorlardı. Gidenler içinde sınıf arkadaşım, ilkokul sıra arkadaşım, dördüncü sınıfta daha düne kadar yan yana oturduğumuz Zeki de vardı. Kızıl saçlı, top gibi yuvarlak, zaman zaman biraz peltek konuşan bu arkadaşımı bir daha göremeyecek miydim? Peki neden gidiyorlardı?

“Valla bu insanlarda heç insaf kalmamış! Evlerini bedavaya veriler, alan yoğh. Mallarını kapi öğine tökmüşler, kimse yüzüne bağhmi...”

Babam anama dert yanıyordu. “Moşe”ler mallarmı sudan ucuza satılığa çıkarmışlardı ama alan ne gezer... Nasılsa bırakıp gideceklerdi ya..!

“İstanbul’dan ğheber gelmiş, Yahudilerin ğhağhambası demiş ki, iki ay içinde gelen gelir, kalan kalır; onun için ecele ediler...”

Gerçekten de sonbaharla birlikte tüm “Moşe”ler kerpiç duvarlı toprak evlerini geride bırakarak, yükte hafif pahada ağır neleri varsa çıkın ederek önce İstanbul’a, oradan İsrail’e gitmek için leyleklerle, kırlangıçlarla yarışırçasına tüm Yahudi Mahallesi’ni 1948’de terk edip gittiler. Bu göç kervanına katılmayan, daha doğrusu son anda katılamayan iki kişi vardı:

Yalnız Yahudi Mahallesi'nde değil, aynı zamanda Gâvur Mahallesi'nde, Hançepek'te ve tüm Diyarbakır'da adıyla sanıyla ünlü kabadayı Yahudi Yunus, bir de Deli Ferho...

Diyarbakır'da yaşayan Yahudilerin hemen hepsi sabahın kör karanlığında işlerine gidip, akşamları da erkenden, daha hava kararmadan evlerine dönüp ortalarda fazla görünmemeyi, arada bir de olsa sokaktaki çoluk çocuğun fırlattıkları kavun karpuz kabuklarından nasiplerini bolca almadan sıvışmayı bir nevi yaşam felsefesi olarak yeğlerken, Yahudi Yunus, tam aksine, iriyarı cüssesi ve uzun boyuyla, ekose golf pantolonunun üzerine, dizlerine kadar çektiği siyah, mahmuzlu çizmesiyle, minik kırbacını şaklata şaklata beyaz benekli kırmızı kışrağını Hançepek'ten ta Yahudi Mahallesi'ne kadar dörtlül koştururdu. Ata binmediği zamanlarda da, meşhur Keldani kunduracı Fehmi Usta'ya yaptırdığı ve her adımda sesi ta uzaklardan cızztt cızztt cızztt duyulan pırıl pırıl kahverengi, körüklü çizmesiyle yürüyüp geçip gidiyordu.

Kabadayılığın simgesi bu cızırdayan çizmeleri giymek her babayiğidin harcı değildi. Gazi Caddesi üzerinde, Hasan Paşa Hanı'nın hemen bitişiğindeki Fehmi Usta'nın kalfa ve çıraklarına bol bahşişle beraber ayrıca bir kutu lokum, bir kilo bademşekeri verip onları hoş tutmak bu işin bir başka raconuydu. O zaman kalfalar günlerce, bıkip usanmadan, "camuş" derisinden yapılmış köseleyi gazyağıyla iyice ovup cızırdayacak kıvama getiriyorlardı. Cızztt cızztt cızırdayan çizmelerle yürümenin de bir bedeli vardı. Bu bedeli yerine göre canıyla ödeme cesaretini kendilerinde bulamayanların bu tür çizmelerle ne işi olabilirdi ki! Yahudi Yunus bu bedeli her an ödemeyi göze aldığı için

Yahudi Mahallesi'ndeki evine gidip gelirken çizmelerinin cızırtısıyla yetinmiyor, aynı zamanda, yan yana ya da karşıklı duran Hançepek kahvelerinin önünden geçerken, gümüş başlıklı kırbacını arada bir körüklü çizmesinde şak şak şak şaklatıyordu.

*

Şehrin namlı kabadayıları arasında en çok saygı ona duyuluyor, Yahudi Yunus denince de, başında taşıdığı gri kalpağı ya da yine geniş alnını beyhude yere kapamaya çalışan kareli kasketi karşısında şapka çıkarılıyordu. Yahudilere her nedense yakıştırılan “korgħağ Yahudi” sıfatı onun için geçerli değildi; korku denen şey onun kitabında yazmıyordu.

Şehrin belli başlı sözde kabadayılarından Asker Meco, askere alındığının hemen haftasında askerden kaçıp sur diplerinde esrar çekmesiyle ünlüydü. Bir diğeri, Kuşçi Şeğho, nam-ı diğeriyle Kuşbaz Şeğho, Demirciler Çarşısı'nda hepsi de Ermeni olan demircilerden para sızdırmak için, eline geçirdiği boş bir gazyağı veya peynir tenekesini havaya fırlatıp kamasıyla delik deşik ederek gözdağı vermek, kısa boylu, yaşlı çilingir ustası Rızgo'yu bir punduna getirip iki kez tornavidayla yaralamak gibi vakalarıyla nam salmıştı. İçeri girdiği her defasında İçkale'deki hapisshane-den kısa mahkûmiyetlerle çıkıp yine Demirci Rızgo'nun yakasına yapışır, eninde sonunda onu haftalık haraca, “ğhugi”ye de bağlayıp sulh olunca, artık Rızgo'nun dükânının toprak damında sabahtan akşama kadar esrar çekip güvercin uçururdu.

Kuşbaz Şeğho güvercin yarıştırmak zaman zaman en değerli taklacı ya da paçalı güvercinlerini başka kuşbazların sürülerine kaptırıp bir taraftan kahrolurken, öte taraf-

tan pazar günleri Kurşunlu Cami'nin arkasında kurulan bitpazarında yeni güvercinler alarak sürüsüne katmak istediğinde, Rızgo'dan aldığı haftalık "ğhugi" de yetmeyince, bu kez gözüne kestirdiği bir başka Ermeni demirciyi haraca bağlamaya çalışıyordu. Bunun için her zaman başvurduğu yöntemi kullanıyor, havaya fırlatıp durduğu boş bir tenekeyi kamasıyla delik deşik ederek, yeni kurbanının başına azrail misali dikiliyordu. Bir keresinde de kurbanlık koyun olarak gelip dayım Demirci Ğhaço'yu seçmesin mi!

O gün, o cehennemi yaz sıcaklığında, demirci ocağının karşısında dayım çekiç sallayarak, ben de körük çekerek durmadan çalışmış, iyice yorulmuştuk. Öğle paydosunda elime iki lira tutuşturan dayımın talimatıyla Kasaplar Çarşısı'na, Kasap Miho'nun dükkânına gitmiştim:

"Dayım Demirci İsmail'in selami var. Pencegoşt kebabı yapacağı..."

Gazete kâğıdına sarılı ciğerle koştura koştura döndüğümde, dayım da az ötedeki fırından iki tane sıcak yufka ekmeği almış beni bekliyordu. Dayım minik minik doğranmış ciğerleri kendi eliyle yaptığı kebab şişlerine özenle takarak ocağa yerleştirirken, ocaktan yükselen dumanlara, nefis ciğer kokularına hiç beklemediğimiz bir anda dükkânımızın önünde boş tenekeye indirilen kama darbelerinin sesi gelip karışmasın mı! O gün Kuşbaz Şeğho "pencegoşt" kebabımıza ortak olmaya kalkıştı. Oldu da! Dayımın bir parça yufka ekmeğe sarıp eline istemeyerek de olsa tutuşturduğu "pencegoşt" kebabını afiyetle yedikten sonra, bize kalanı da zorla yemek isteyince, bu kez dayım ocağın kenarında duran ve ocağı karıştırmaya yarayan ucu sivri uzunca demir çubuğu, "edreng"i kaptığı gibi söylendi:

“Yeter ula, zıbıl oğlı zıbıl, pencegoştan elin çek, yoğh-
sa allahvekil edrenği kafana yiyecağsan...”

Şeğho hiç beklemediği bu tavır karşısında bir adım geri atarken, demin tenekeye saplayıp durduğu ve o anda şalvarının cebine yerleştirdiği kamaya sanki uzanır gibi oldu; ama dayımın elindeki demirle belki de başa çıkamayacağı anladığı için, tehdit savurarak çekip gitti:

“Senlen sora hesaplaşırığh Ğhaço!”

O gün, ciğer kebabı çiğnedikçe ağzımda büyüdü, lokmalarımı bir türlü yutamadım; ciğerin lezzeti gitmiş, yerine acı, boğazımı yakan tuhaf bir tat gelip yerleşmişti. Korkmuştum. Keyfimiz kaçmış, yemeğimiz haram olmuştu.

Öğleden sonra, yarım bıraktığımız işimize devam ederek ocağa çengel ya da kapı mihı yapmak için demir sürecerken bundan vazgeçen dayım, o güne kadar orakları egelediğimiz büyük eğeyi ocağa yerleştirmişti. Ben bir taraftan köruk çekerken öte taraftan her gün kullandığımız bu çelik aletin neden öncelikle ocağa yerleştirildiğine bir anlam verememiştim. Ocakta nar gibi kızaran eğeyi örsün üstünde evire çevire çekiciyle hırsla döven dayım, onu kocaman bir kama yapıp, yanı başındaki suya faşşş diye batırıp sulamıştı. Tamam, dayım harbe hazırlanıyordu! Kendisiyle hesaplaşacağını söyleyen Şeğho’ya karşı böylece ilk önlemini alıyor, akşam eve giderken çelik kamayı ceketinin altına, koltuğuna yerleştiriyordu... Evet, yaşam için, direnmek için, alınının akıyla kazandığı üç kuruşu haksız yere paylaşmamak için çeliğe su vermiş, duvarda süs niyetine asılı duran, küller içinde neredeyse kaybolmuş koç boynuzunu aşağı indirerek, kamasının sapını kahverengi boynuzla süslemişti...

*

Kabadayılık, zavallı, gariban, ekmeğini taştan çıkaran insanlara musallat olarak, onların alın terine bedavadan ortak olmak mıydı? Gerçek anlamda kabadayılık taslayanlar, kendileriyle aynı yolun yolcularıyla meydanlarda yumruksa yumruk, bıçaksa bıçak, kamaysa kama, muştaysa muşta, tabancaysa tabanca, karşılıklı vuruşup ölmeyi mi seçerlerdi?...

Yahudi Yunus kabadayı geçinen kişilerle yeri geldiğinde yumruğuyla, yeri geldiğinde elindeki kamçısıyla, yeri geldiğinde de belinde taşıdığı Bursa işi bıçağıyla, ya da belinden çizmesine dek uzanan kamasıyla boy ölçüşenlerdendi. Ne ki, su testisi su yolunda kırılıyordu... Fatihpaşa Karakolu'nun yanı başındaki Hancıpek kahvelerinin tam da önünde, bir gece yarısı kalabalık bir grup tarafından pusuya düşürülüp kallesçe sırtından bıçaklanınca, tam da tüm Yahudilerin İsrail'e gitmek üzere yol hazırlığına başladığı günlere rastladığı için, Yunus'un yolculuğu İsrail yerine Mardin Kapı tarafında, surlardaki ünlü deliğin dışında, "Kullik'ten dışarı"da, Benusen bahçelerinin yamacında, Dicle'ye tepeden bakan Yahudi mezarlığında son buluyordu.

Yunus'un öldürülmesinin ardından Yahudilerin göçü sanki biraz daha hızlanmış, evini barkını satamayanlar daha fazla oylanmadan, bir daha geri dönüp gelmeyeceklerini bile bile, yine de kim bilir hangi içgüdüsel duygularla kapılarını paslı bir asma kilitle zincirleyerek şehri terk etmişlerdi.

*

Sıska mı sıska, zayıf mı zayıf, uzun mu uzun boyuyla tüm Yahudi Mahallesi'nde sabahtan akşama kadar o ev senin, bu ev benim dur durak demeden girip çıkan Fer-

ho'nun deliliği sadece kendineydi. Kimseye zararı dokunmayan, konuşurken kahkahalarıyla süslediği tekerlemeleri çoğunlukla anlaşılmadığı için, bu haline sadece gülünüp geçilen, iç dünyasındaki fırtınaların dindiği günlerde de sesi soluğu çıkmadan "küçe"lerde yalnız başına gezerken çocukların ardı sıra tempo tuttukları orta yaşlı bir garip zavallı kadın...

"Deeeli, deeeli, deli Ferho!"

Zengini ya da fakiriyle Diyarbakır'daki tüm Yahudiler denklerini bağlayıp göçe koyulduklarında, arkalarında sadece deli Ferho'yu bırakmışlardı. Aslında Yeni Kapı surları dibindeki Yahudi Mahallesi'ne Ferho'yu bekçi niyetine bırakmayı hiç düşünmedikleri gibi, onu beraberlerinde götürmek için ısrar edip dil de dökmüşlerdi; ama döktükleri dil fayda etmemiş, Ferho tüm ısrarlara rağmen kendi mahallesinden, yalnız başına yaşadığı viranesinden kopmak istememişti. Eh, bir deliyi, üstelik kendi rızası olmadan, zorla kara trene bindirip, Diyarbakır'dan ta İstanbul'a, oradan da İsrail'e kadar götürecek beceriyi ve cesareti kimseler de kendilerinde bulamayınca, bu sevdadan vazgeçmişlerdi. Akıllı ya da deli, her ne ise, onu, memleketinden, doğup büyüdüğü topraklardan uzaklaştırmaya kimin hakkı olabilirdi ki! Hele hele kendi aklının doğrultusunda kendi hayatını dilediği gibi yaşamaya karar vermiş delinin biri söz konusuysen...

Yahudilerin terk edip gittikleri evlerin kilitleri yavaş yavaş kırılıp zincirleri sökülürken, ilk kilidi kırıp eve girenler buraları analarının ak sütü gibi sahiplenirken, Ferho tüm deliliğine rağmen, artık Diyarbakır denen bu diyarda yeni bir isimle yaşaması gerektiğini kulağına fısıldayan Tanrı babanın buyruğunu aklında tutarak, yeni

komşularına adını, daha doğrusu yeni adını kahkahalar eşliğinde, katıla katıla gülerek açıklamıştı:

Selma Ğhanım!

Deli Ferho'nun pabucu dama atılıp Selma Ğhanım döneminin başlamasıyla beraber, giderek daha da akıllanan Selma Ğhanım, Yahudi Mahallesi'nin isminin de kısa zamanda nereden nereye Kore Mahallesi'ne dönüşmesinin ardından hemen falcılığa soyunmuştu! Yıkık virane evinde bir çalı süpürgesine ihtiyacı olduğunda "küçe küçe" gezerek sesleniyordu:

"Hadeee, süpürge falına bağhiyam, süpürgeeee..."

Selma Ğhanım'ı evlerine davet edip eline tutuşturdukları süpürgeyle onun abuk sabuk laflarına gülüp kendilerince eğlenmek isteyen kadınlar, bu fal faslından sonra süpürgelerini çekip geri alamadıkları için, o da süpürgeyle evinin yolunu tutuyordu. Eksik gediklerini baktığı fallarla tamamlayan Selma Ğhanım boynundan astığı torbasına kuru bir parça ekmek ya da iki baş soğanı da atarak evine dönerken yeni yeni fallar icat ediyordu:

"Hadeee, tarağ falına bağhiyam, kırığ tarağ..."

Müdürün odasından çıkmak bilmeyen Karekin, ni-hayet kapıyı aralayıp, baş işaretiyle, içeri girmemizi istedi. Arşaluys Sarkisyan'ın karşısında yan yana, ip gibi dizildik. Karekin kendisine verilen görevi layıkıyla yaptığından emin, gururla baş tarafta dikildi. Müdür hepimizi bir kez daha tepeden tırnağa gözucuyla süzdü, gülümsedi. Karekin sınavı başarıyla vermişti.

Arşaluys Sarkisyan masasının üzerindeki bir defteri önüne çekti, sırayla bizleri yanına çağırıp adlarımızı deftere yazdıktan sonra cebimizdeki paraları çıkarıp masaya koymamızı istedi. Paralarımızı tek tek sayıp isimlerimizin karşısına kuruşu kuruşuna not etti.

Torkom Beşiktaşlıyan: On dokuz lira yirmi beş kuruş...

Sarkis Basmacı: Yirmi iki lira kırk kuruş...

Arisdages Aybars: Otuz üç lira...

Masaya yığdığımız hazinelerimizi teslim ederken, o da önce rakamla, sonra da yazıyla deftere not düşüyor, ardından da isimlerimizin karşısına imzalarımızı alıyordu. Adam yerine konularak imzamızın istenmesi doğrusu hoşumuza gitmişti. Eh, imza atma sırası bana gelince, müdürün parmağıyla işaret ettiği yere, Diyarbakır'dan yola çıktığımız kara trenin uzunluğunda yilankavi bir imza atıp karalamaz mıydım! Bu ucu var bucağı yok imzayı gören Arşaluys Sarkisyan'ın kahkahası odada yankılandı:

"Tamam, tamam, sen bu imzanla yakında Osmanlı Bankası'na genel müdür olursun..!"

Bizleri soyup soğana çeviren müdür, buruşuk kâğıt paralarımızı iyice düzeltip bir taraftan minik çelik kutuya atıyor, bir taraftan da burada parayla işimizin olmayacağı-

nı, zira her türlü ihtiyacımızın karşılandığını, ancak yine de para lazım olduğunda kendisine başvurmamız gerektiğini, şayet uygun, haklı bir istekte bulunursak o zaman bu paranın bir kısmını alabileceğimizi söyleyip bizi rahatlatmaya çalışıyordu.

Cebimizdeki son kuruşu, son meteliği de müdürün çelik kasasına hapsedtiğimize göre, bize yine Karekin'in peşine takılıp odayı terk etmek kalıyordu. Nitekim Arşaluys Sarkisyan da artık bahçedeki çocuklarla tanışıp oynayabileceğimizi söyleyerek bizi odasından kışkırladı.

Karnig Dayı'nın '*Karagözyan Azkayin Vorpanots*' diyerek gururla okuyup bize eliyle işaret ettiği yazının altında, demin binaya girdiğimiz merdivenlerin mermer sahanlığında, soğuktan üşüdüğü için birbirlerine sokulan yeni doğmuş serçe yavruları gibi kalakaldık. Karekin ise düdüğünü büyük bir keyifle ve ikide bir düüüt düüüt öttürerek, top oynayan çocukların başına çoktan hakem kesilmişti bile...

*

"Lağımtırık! Lağımtırıiik!"

Merdivenin başında ansızın biten çocuğun iki elini ağzının kenarında havuz yaparak avazı çıktığı kadar bağırmasıyla birlikte, ağaç altlarında, duvar diplerinde miskin miskin oturan çocuklar gelip merdivenin başında birikmeye başladılar. Karekin de düdüğünü uzun uzun üç kere öttürüp "Lağımtırıiik!" diyerek oyunu durdurunca, top oynayan çocuklar da hep beraber gelip önümüzde kümeleştiler!

Ermeniceyi, anadilimizi onlar kadar bilmiyorduk, ama nenelerimizden, analarımızdan duyup bellediğimiz Ermenice kelimeler de yok değildi. Hele hele, analarımızın sık

sık pişirdikleri şehriyeli bulgur pilavına, kuru fasulyeye ya da nohuta veya mercimek çorbasına itiraz edip “Valla benim canım lüle kebabi çeki” diye mızımlanarak yemek yememekte direndiğimizde, suratımıza inen şaplağın ardından o okşayıcı “Madam ki bunlari yemisen, o zaman poğh ye, *trik* ye!” sözünden “*trik*”in Ermenicede gübre demek olduğunu öyle iyi ezberlemiştik ki!

“Burada bekleyin, şimdi lağımtırık yiyeceksiniz!”

Demin bizleri hamamda yıkayan kadınlardan birinin kocaman bir tepsi dilimlenmiş ekmekle, diğerinin de zeytin dolu minik bir leğenle merdiven başında belirmesiyle çocukların ağızlarının suyu akıp gittiğine göre demek ki ekmek ile siyah zeytin “lağımtırık” adıyla karşımıza çıkıyordu...

Kadınlardan zayıf olanı çocuklardan birinin eline bir parça ekmek tutuşturuyor, şişman olanı da tencereye daldırdığı bir tahta kaşıkla aldığı birkaç zeytini çocuğun avucuna boşaltıveriyordu. Tepsideki ekmek dilimleri azalıp leğenin dibi görünmeye başlayınca bizler de birer dilim ekmekle, nasibimize düşen birer kaşık dolusu zeytini alıp diğer çocuklar gibi bir ağacın altına çekilerek “lağımtırık”imizi yemeye başladık! Bir dilim somun ekmeğe katık edilen topu topu altı yedi tane zeytinle midelerimiz tam anlamıyla olmasa bile yine de bayram ediyordu. Üstelik siyah zeytin tanelerinin koyun veya keçi “*trik*”ine benzermesi de hiç mi hiç umurumuzda değildi!

“Yok, yok! Yanlış duymuşsunuz, ya da kendi kafanıza göre uydurmuşsunuz! Çünkü ‘lağımtırık’ değil, *nağhıntrik* diyoruz! Ermenice *nağh* önce demektir, *intrik* ise akşam yemeği; *intrikin* önüne *nağh* gelince olur *nağhıntrik*, yani ikindi kahvaltısı...”

Berberimiz kendisini can kulağıyla dinlediğimizi görünce, iyice öğretmen kesilmişti:

“Ermenice *caş* öğle yemeği demektir. Önüne *nağh* ile *a* bağlayıcı harfi gelince olur *nağhacaş*, yani öğle yemeğinden önce yenen yemek, yani sabah kahvaltısı...”

Bahçeyi ansızın dolduran uzunca zırrın sesi imdadımıza yetişmiş olacak ki, berberimiz Ermenice hocalığından vazgeçerek açıklamada bulundu:

“*Zankagı zargav, hima serdoğutyun...* Zil çaldı, şimdi okuma zamanı...”

* *

“Şimdi oğhımağ zamanıdır oğlum, oğhımağ...”

Diyarbakır’dan yola çıktığımız akşam, trenin hareketinden hemen önce babamın kulaklarıma küpe niyetine söylediği son cümlesi bu muydu? Henüz dört yaşlarındayken doğduğu köyü Herêdan’dan tehcir edilen, “Kafle”ye çıkıp tesadüfen sağ kalan, ömrü boyunca hiçbir okulda okuma fırsatı bulamadığı için, ileride okuma yazma kurslarına katılıp “şahadetname” dediği diplomasını büyük bir keyifle duvara astıktan sonra, artık ceketinin cebinden eksik etmediği en az iki adet günlük gazetenin yanı sıra bir de ordan burdan bulup buluşturduğu kitapları okudukça “dünyada en mühim şey oğhımağtır” düsturunu benimseyen adam...

*

“Zil çaldı, şimdi okuma zamanı...”

Oysa okuyup “büyüğ adam” olmak için beni buralara postalayan adamın hayatında hiçbir zaman okul zili çalmamıştı... Onun yaşamında, okuyup yazmaya başlayacağı günlerde çalan ilk zilin sesi, ölüm ve kalım arasındaki “Kafle” çılgınlarıydı... O, elinde olmadan, günün birinde,

ansızın, hiç beklemediği çılgınlık içinde bulduğu yaşamını, daha sonra ilmek ilmek örerek, alın teriyle yoğurup imbikten süzerek kendi hassas terazisiyle tartıp özetliyordu:

“Dünyada en güzel şey, yaşamağtır oğlim.”

Uzun kış gecelerinde dışarda vuuu vuuu vuuu esen rüzgâr, toprak damlı evlerimizi örten kar yığınlarını savurup tek gözlü evimizin minik camlarına sıvamaya çalışırken, anamızın kızarmış sac sobamızın üzerinde bir tas suyun içinde önce ıslatıp sonra da üzerini bıçakla çizerek pişirip biz çocuklarına verdiği keşane kebablarımızı keyifle, iştahla, aceleyle yiyip ağzımız yanarken, o, sedirin bir köşesinde, gaz lambasının solgun ışığı altında sırtını kütık dolu yastıklardan birine dayayarak, anamın sonbaharda kendi eliyle yaptığı şaraptan bir fırt çekip önündeki bakır tepsiden bir çatallı otlu peyniri meze niyetine yiyor, bizleri arada bir gözucuyla izleyip gülüyor, sonra elindeki kitabını okumaya devam ediyordu. Nereden nereye bulup buluşturmuştu bu *Emil* adındaki kitabı?.. Fransız filozofun kitabından öğrendiklerini çocuklarının üzerinde tatbik ederek bizleri terbiye etmeyi nereden akıl etmişti?

Dünyada olup bitenleri öğrenmek için Diyarbakır'a iki üç gün gecikmeyle gelen gazete haberleriyle yetinmiyor, her akşam muayenehanesini kapattıktan sonra muhakkak Balıkçılarbaşı'ndaki Taşçılar Kahvesi'ne gidip, “ajans” dediği haberleri radyodan dinliyor, ardından da arkadaşlarıyla bir el “nezere” oynayıp evin yolunu tutarken, o günkü önemli haberleri anama aktararak evimizde olmayan radyo görevini yerine getiriyordu:

“Cephelerdeki vaziyete göre Hitler'le Mussolini...”

Anam biz çocuklarıyla akşama kadar uğraşmaktan canı çıkmış, bir de yağsız kıymayla karıştırdığı bulguru iki

avucu arasında minik yuvarlaklar, “glorig”ler haline getirerek “glorig küfte” hazırlamaktan beli budututulmuşken, neylesin Mussolini ile Hitler’in maceralarını! Olsun! Babam için önemli olan “dünyada en mühim şey öğhımağ, öğrendiklerini yalnız karısıyla değıl, etrafındaki herkesle paylaşmaktır:

“Bağh kirvem, hele sen bağh şu işe! Hürriyet Ėazatası’nın muhabiri Hikmet Feridun Es kağhmış boynına bi tene fotoraf makinasi asmış, resım çeke çeke Dünya’yi gezmiş, gördığhlarını anlata anlata bitiremi... Amerika’nın Frezno şehrine getmiş, yolda yürırken saray kimi bi evin öğından geçmiş, bağhçasında ne görse eyidir? Bi tene kağni erabasi... Ula demiş bu ne ıştır, Amerika’da bu erabanın ne işi var? Valla kağhmış bağhçaya girmiş, bi de bağhmiş iki adam ağağların kölgesinde otırmış, özi özlerine Türkçe konışılar... Şaşırmiş... Amerika’da herkeş İngilizce konışı, bunlar Türkçe! Elese bunda bi iş var... İşın asli estari neymiş, bilisen kirve Donabed? Megerse o adamlar Kafle’de, Elaziz’den çocığ yaşta yola çığhmışlar, yolda analarını, baci kardağlarını keybetmişler. Onlar kurtılmış, Suriye, yetimğhana, Yunanistan derken, misyonerlerin yardımila Amerika’ya getmişler. Orada çalışmışlar, eyi de para kazanmışlar, ev barğh kurmışlar. Kendi çocığlarına örneğ olsun, nereden geldiğh, hanki zorlığhları çektiğh, bıl-sınler diye, işte evlerinin bağhçasına bi tene kağni erabasi yapmış koymışlar ki, her bağhtığhlarında nerden geldiğhlarını unutmiyalar! Ya işte bele kirvem...”

Merdivenin sahanlığında dikilip duran kısa boylu, tıknaz, siyah gür saçları arkaya doğru taralı bu genç insan acaba kimdi? Ütüsüz, boru gibi gri pantolonuna, kısa kollu, çizgili mavi gömleğine, hafif uzamış sakalına ve elinde sallayıp durduğu cetveline tüm çocuklar gözlerini dikip baktıklarına göre demek ki artık cetvelli adamın emriyle hareket etmeye hazırlanıyorduk. O, siyah çerçeveli gözlüğünün kalın camları ardından sevecen bakışlarıyla bizleri izliyor, uğultular, konuşmalar kesilip bahçede tamamiyle sessizlik hâkim olunca da sıranın başındakilere önce başıyla sonra da cetveliyle işaret ederek yürümelerini söylüyordu.

Merdivenleri tırmanıp binadan içeri girenler birer ikişer sınıflara doğru dağılırken sıranın en sonuna takılan bizler nereye, hangi sınıfa girip kimlerle beraber oturup kalkacağımızı, okuma zamanını nasıl ve nerede değerlendireceğimizi bilmiyorduk. Ama cetvelli adam bizim hakkımızda daha önceden bilgi almış olacak ki, tam önünden geçerken yolumuzu keserek kendisini takip etmemizi istedi. Yaşına bakılırsa kesinlikle bir öğrenci olamayacağına göre her halde bir öğretmendi. Evet evet, öğretmen! Atacağımız her adımda, yapacağımız her yanışın ardından tepemize indireceği otuz santimlik aşınmış, eski bir cetvel parçasıyla bütünleşmiş bir öğretmen! Güleç yüzüyle elindeki cetvel ne kadar da çelişkiliydi...

Üzerinde 'Kütüphane' yazılı kapıyı cebinden çıkardığı bir anahtarla açıp içeri girince bizler de onu takip ettik. Eski püskü camekânlı iki dolap içinde yan yana dizili birkaç kitap, birkaç ahşap sıra ve bir de kapısına iştirilen levhayla kütüphaneye benzetilmeye çalışılmış küçük bir

odaydı. Duvardaki karatahtanın üstünde Atatürk'ün elinde tebeşirle etrafındaki çocuklara harf inkılabını anlattığı resimle onun hemen yanı başında İstiklal Marşı metni ve "Ne mutlu Türküm Diyene", "Bir Türk dünyaya bedeldir", "Türk öğün, çalış güven" sözleri ilk bakışta göze çarpıyordu. Karşı duvarda da büyük harflerle "Atasözleri" başlığı altında alt alta dizili renkli kartonlar asılmıştı:

"Dost, kara günde belli olur..."

"İşleyen demir pas tutmaz..."

"Bakarsan bağ olur, bakmazsan dağ olur..."

"Fukaranın cebi boş, kalbi doludur..."

"Söz gümüşse, sükut altındır..."

"Bugünün işini yarına bırakma..."

"Ayağını yorganına göre uzat..."

Bahçeye açılan pencere duvarında da yine renkli kartonlarda, ne olduğunu bilemediğimiz Ermenice yazılar bu küçük kütüphanenin dekorunu tamamlıyordu.

Cetvelli adam oturup kendisini beklememizi, birazdan geleceğini söyleyip dışarı çıktı. Az sonra elinde taşıdığı defter, kalem, silgilerle içeri girerek hepimize birer defter, boyları farklı farklı da olsa uçları kalemtırışla muntazam açılmış birer kalem ve yine güdük müdük birer silgi getirip dağıtarak söze başladı:

"Burada bir müddet sizi misafir edeceğimizi sanırım biliyorsunuz. Üsküdar'daki asıl okulunuza gidinceye kadar burada birlikte olacağız. Benim adım Haygazun Kalustyan. Çocuklar bana kısaca *Baron** Haygaz der, yani Haygaz öğretmen. Odam yukarıda merdivenin başında,

* *baron* [Erm.]: Bay, bey (erkeklerle ve erkek öğretmenlere, adlarının önüne konularak hitap sözü).

yatakhanelerin karşısındadır. Bana sormak istediğiniz bir şey olursa hiç çekinmeden gelip sorabilirsiniz. Ben şimdi diğer öğrencilerin yanına gidiyorum, birazdan döneceğim; dönünceye kadar herkes önündeki defterine önce adını ve soyadını, sonra da hangi şehir ya da köyden niçin ve neden geldiğini kısaca yazsın. Sizi sadece yakından tanımak istiyorum, hepsi o kadar.

Haygaz öğretmen cümlesine noktayı koyar koymaz çekip çıktı.

Belanın birinden kurtulup diğerine mi tosluyorduk? Haygaz öğretmen şimdi durduk yere, bizleri yakından tanımak için işi niye kâğıda kaleme vardırmıştı? Kimin nesi, kimin fesi olduğumuzu doğrudan doğruya sorup öğreneceğine, bunu yazıyla dile getirmemizi isteyip bizleri yepyeni bir sıkıntıya soktuğunun farkında değil miydi? Şimdi nereden başlayıp nereye varacak, hangi cümleden yola çıkarak neyi anlatacaktık?

“Diyarbakır’da Gâvur Mahallesi’nde doğdum. İlkokulu evimize en yakın olan Süleyman Nazif’te okudum. Sonra Ziya Gökalp Lisesi’nde ortaokula başladım. Ortaokul son sınıfta tabiat bilgisinden ikmale kaldım. Yazın ders çalışıp lise birinci sınıfa geçmeye hazırlanırken Diyarbakır’a gelen bir rahip İstanbul’da Tıbrevank adında yatılı bir okul açıldığını, ilkokulu bitiren Ermeni çocuklarını İstanbul’da bu okula kaydedip orada okutacaklarını söyledi. Ben de bu okulda okumak için geldim.”

Herkes yazısını bitirip önündeki defterine son bir kez göz atarken Haygaz öğretmen geldi, defterleri topladı. Karatahtanın hemen dibindeki masanın başına geçerek önce yüksek sesle ismimizi, soyadımızı okuyor, ismi okunan ayağa kalkıp boyunu gösterince, o, başıyla otur işareti ya-

pıp tekrar önündeki yazıya bakıyordu. Sırasıyla diğer defterlere uzanıp yine yüksek sesle ismimizi tekrarlayıp okumasını sürdürürken arada bir kalın çerçeveli gözlüğünün altından kaşını gözünü oynatıyor, gür siyah saçlarının arasında parmaklarını gezdirip başını kaşıyordu. Bizler pür dikkat onu izliyor, heyecanla bekliyorduk. Haygaz öğretmen son defteri de okuyup bitirdikten sonra ayağa kalkarak yanımıza gelince bir sürü soru sorup bizleri terletecek sandık. Hayır, hiç de sandığımız gibi olmadı. O sadece yazdıklarımızla yetindi, bizleri fazladan soru yağmuruna tutmak gereğini duymadı. İçimizde en kısa boylu olan Artin'in yanına giderek, onun berberden çıkan dazlak kafasının üstünde elini gezdirip gülümseyerek söylendi:

"Eh Artin efendi, demek ki papaz olmak istemiyor-muşsun ha?"

Artin ne yazmıştı? Diyarbakır'dan yola çıktığımız andan itibaren zaman zaman kafalarımızı kurcalayan tedirginliğimizi mi dile getirmişti? Sahi niçin yola çıkmıştık? Okuyup büyük adam olmak... Büyük adam olmanın yolu papazlıktan, rahiplikten mi geçiyordu? Ak saçlı rahip Diyarbakır'a ayak basar basmaz tüm Gâvur Mahallesi'nde, Hançepek "küçe"lerinde dolanıp duran fısıltılar neyin ne-siydi?

* *

"İstanbul'dan bi tene *vertebed** gelmiş, çocığ topli...

Çocıqlari İstanbul'a götüri, *vertebed* yapmağ isti..."

"Baş göz üzerine gelmiş; hama şimdiye kadar ecep akli nerdeymiş? Zatani züryetımız Kafle'de kökünden kurımağtan zor kurtılmış, şimdi çocıqlarımızı İstanbul'a götüre,

* *vertebed* [Erm. *vartabed*]: Vaaz verme yetkisi olan rahip.

vertebed yapa ki, oliğ çociğımızın da züryetini heç görmi-
yağh! Niye, İstanbul'da Ermeni yoğh mi ki, kağhmiş bura-
lara gelmiş? Kırğh senedir İstanbul'dan bize bi ğheber
yoğhken, şimdi bizim çoliğ çociğımıza mi göz tikmişler?
Yoğh babam yoğh, İstanbullilardan bize heç bi zaman ne
ğher gelir ne de bereket...”

“Saçi sakali bembeyaz, nur yüzli bi vertebedmiş. Diyiler
ki çoğh oğhımış, Eruseğim'de* tahsil görmüş...”

“Diyiler ki, Patrik ona emir vermiş, demiş ki get, Ana-
doli'yi dolaş, nerde bi Ermeni evi bulırsansa, çal kapısını,
gir içeri; eger içerde ilk mektebi bitirmiş bi oğlan çociği
görürsense, onun anasına, babasına, dedesine, nenesine,
bibisine, dayısına tek tek anlat: İstanbul'da Hay* çociğla-
rını oğhıtmağ istiyiğh; yemağ, içmağ, yatmağ, hepsi bed-
yava...”

*

İlkokul sıralarındayken yaz aylarında dayım Demirci
Ğhaço'nun yanında bodur bacak boyumla kocaman körü-
ğün arkasında çıraklığa başlayıp, ortaokul son sınıfa geldi-
ğimde kalfalığa adım atarken içten içe mutluluk duyuyor,
dayım gibi zoru başaracağımı düşünerek gururlanıyordum.
Bu içi boş bir böbürlenme olmazdı; çünkü örsün
üstünde dövüldükçe soğuyan, soğudukça dirençleri daha
da artan demir parçalarını ocakta tekrar tekrar ısıtıp kar-
şılıklı döve döve istediğimiz şekli eninde sonunda verip işe
yarar bir aleti dayı yeğen beraberce, el ele vererek yapabi-
liyorduk.

* Eruseğim [Erm. Yerusagem]: Yerusalım, Kudüs[']teki Ermeni manastırı ve patrikliğine atıf].

Hay [Erm.]: Ermeni.

Çocukluğunda önce yemenici, ardından marangoz, daha sonraları kalaycı çıraklığını deneyip nihayet demirci çıraklığında karar kıldıktan sonra bunu meslek edinip yıllar sonra usta bir demirci olan dayım, en zor mesleklerden birini seçtiği için ne kadar gururlansa azdı. O, alnından akan ter damlalarıyla örsünü yıkayıp ekmeğini ustalığının hakkıyla kazanandı. Yoksa uzak köylerden gelen Kürt müşterileri, şeytanın dahi eşek, at ve develerin ayaklarına nasıl takılıp nasıl çözüleceğine akıl sır erdiremediği anahtarsız zincirli köstek, “keyd” almak isterken, ona, boşuna mı usta Ğhaço diye hitap ediyorlardı?

“Xalê min, hoste Xaço min, şeytani qeyd dixwazim!”*

Kürt müşterilerinin zaman zaman dayıma hediye getirdikleri sepet dolusu taze yumurta memnuniyetlerinin ifadesi değil miydi?

Dayım duvarda asılı duran oraklarla, irili ufaklı çengel, kilit, kapı tokmakları, çekiçlerin yanı sıra tahta kutular içindeki en küçük “mehir” mihından en büyük “alat” çivisine kadar çeşitli malları satarak, bunların karşılığında zaman zaman beş kuruş, on kuruş, yirmi beş kuruş, gümüş madeni liralarla yine üzerinde İsmet İnönü’nün resmi bulunan kâğıt iki buçuk “pankinot”ları keyifle pantolon cebine attıktan sonra ögle paydosunda yine aynı keyifle bana döner, hemen hiç değişmeyen talimatını verirdi:

“Hade yegenım, al bu bi lirayi, iki kilo frengbalcani, bi kilo da dolmalığ biberi doldır peştimalına, bızım eve apar. Çabuğ gel ha! Seni bekliyorum, barabar ekmeg yiyeceğäğ...”

Hemen bitişigimizdeki Yoğurt Pazarı’ndaki sebzeçilere fırlayarak “frengbalcani” yani domates, bir kilo da dol-

* [Kür.]: Dayıcığım, Ğhaço ustacığım, şeytani köstek istiyorum.

malık biberi satın alarak, doğruca dayımın babası Ğhalo dedemin çamur ve samanı iyice yoğurup kendi eliyle kesip, güneşte kuruttuğu kerpiçlerle yaptığı evin yolunu tutar, dövdüğümüz kızgın demirlerden sıçrayan tufalların delik deşik ettiği deri peştamalımın içine doldurduğum domateslerle biberleri Senem neneme ya da dayımın karısı Arus Baco'ya teslim ederdim. Domates ve biberleri Arus Baco'nun uzattığı bakır süzgece boşaltırken, o da hep aynı nakaratı tekrarlardı:

“Uy kele! Bu senin dayın frengbalcanıla biber yemağtan heç biğhmi!..”

Gerçekten de dayım için en lezzetli yemek, bol domatesle biberin zeytinyağında fokur fokur kaynatıldıktan sonra içine ekmek banarak yeneniydi... Ne ki, arada bir “frengbalcani”nın yanı sıra minik, bodur dolmalık patlıcan ya da uzun, ince Çermik patlıcanı, taze bamya veya ıspanak da alıp evin yolunu tutardım. Nenemle dedemin artık giderek azalan dişleriyle en kolay yedikleri şey de “çırtma” olduğu için, yaz boyunca bol bol kabak da taşırdım. “Ğhalis moğhlis” Karacadağ yağıyla kavrulan soğanın üzerine kabaklar ufak ufak doğranıp, birazcık da su ilavesiyle “habeş”in üzerinde yavaş yavaş pişirilince, çiğnemeye bile gerek kalmadan, damağınızda rahatlıkla ezip yiyebileceğiniz lezzetli “çırtma”ya dönüşürdü...

Dayımla öğle paydoslarında karnımızı hep ekmekle doyururduk:

Uzun, “yuğha ekmeg”, yanında da otlu Van peyniriyle hıyar; “çakıl ekmeg”, yanında peynir, domates; “somon ekmeg”e katık olarak lor peyniri, karpuz veya kavun...

Bazen de çarşı ekmeği yerine ev ekmeği yerdik; ekmek, soğan ve ayran... Ekmek paramızı çoğunlukla köylerden

gelen Kürt müşterilerden kazandığımıza göre, onların diliyle: “Nan, pîvaz û dew...”

Köylüler sanki söz birliği etmiş gibi birbirinin peşi sıra gelip, uzun uzadıya pazarlık da etmeden orak, kapan, çengel, “dere”, mih, “keyd” alıp dayımın pantolon cebi iyice dolarken, ben de sattığımız malların ardından her defasında inatla bahşış istiyordum:

“Xalo, baxşîşê me bide... Xalo, 'baxşîş dixwazim...’”

Yalvarmalarına dayanamayan müşterilerden bazen delikli yüz para veya beş kuruş bahşış kopardığımda öyle mutlu oluyordum ki! Alışverişin iyi gittiği günlerde, Kasaplar Çarşısı'ndan bazen kuşbaşı et, bazen de ciğer alıyor, ocağımızın üzerinde kebab pişiriyorduk. Bazen de bu pişirme faslına bile katlanmadan, az ötedeki kebabçı Hacı Mirza'dan “tike kebabı” ya da “lüle kebabı” siparişi veriyorduk. Kebabçı çırağının bir tepside iki kalaylı bakır maşrapa içinde buzların yüzdüğü köpüklü ayranla birlikte dükkânımıza getirdiği ince kıyılmış bol soğan, maydanoz, sivri biber, turp ve közlenmiş domatesle süslü, lavaş ekmeleklerle örtülü kebabı yerken ağzımızın suyu çenelerimize akıyordu...

*

Olmadı... O gün yine iyi bir alışverişten sonra öğle yemeğinde dayımın çekeceği böylesi bir ziyafeti hayal ederken, o, sanki biraz kızgın, sanki biraz üzgün, sanki biraz sinirli bir yüz ifadesiyle yine elime bir gümüş lira tutuşturmuştu:

“Frengbalcanıla biberleri bize bırağh, sora doğri sızın eve get. Baban evde seni bekli, sahan diyecaği var...”

* [Kür.]: Dayı, bahşîşimi ver... Dayı, bahşîş istiyorum.

Yaz boyunca hemen her öğle, saat sarkacı gibi hiç aksamadan, önce dükkândan eve, sonra evden dükkâna gidip geldiğim için sıkıntıdan ısıklık çalarak, çoğu kez adımlarımı sayarak, bunu da bir nevi oyuna dönüştürerek bin iki yüz on altı adımla dayımlara gidip, sonra da daha aceleyle bu kez de bin yüz beş adımla tekrar dükkâna dönerken, her defasında da dönüş yolunda kendime ait olan rekorlarımı yeniliyordum. Geç kalırsam kızacağından, beni haşlayıp paylayacağından mı çekiniyordum? Yoksa iyi bir kalfa olmak için örsten çekiçten fazla uzak kalmamak gerektiğini mi düşünüyordum. Zaten dayıma bu açıdan hayran değil miydim? Onun bir taraftan kızgın demirleri kerpetenle sıkıca kavrayarak, solak olduğu için de sol elindeki çekiciyle demirleri döverken bitip tükenmeyen, yorgunluk nedir bilmeyen enerjisine bayılıyordum. Zaman kaybetmemek için ardı ardına ocağa sürüp, ısınır ısınmaz da ocaktan çıkarıp örsün üzerine koyduğu kızarmış demirlere var gücümle çekiç sallarken, yorgunluktan bitap düşüp; çoğu kez onun karşısında pes etmeyi düşünürken, bunun dayımın indinde sadece ve sadece alay konusu olacağını bilmeyecek kadar da salak değildim!

“Eyip, eyip! Ula erkek adam heç yorılır?!”

Ve zaten salak olmadığımı da, bizim evden dayımlara, daha doğrusu beni kucağına oturtup bir yandan elime tutuşturduğu pestilleri yedirirken bir yandan da saçlarımı okşayan Ğhalo dedemlere gitmeye kalkıştığım üç ya da dört yaşlarındayken kanıtlamıştım... Anamın mutfakta veya kilerde, damda ya da eyvanda, kim bilir hangi bitmez tükenmez işinin arasında dalıp gittiği bir anı fırsat bilip çıktığım bu yolculukta, akşamın alacakaranlığında gökyüzündeki “Ay dede”nin sihrine kapılıp, attığım her

adımında onun da beni takip ettiğini, ileriye ya da geriye yürüdüğüm adımlarım boyunca sadece bana bağımlı olduğunu, ben ileri gidersem peşime takıldığını, geri geri giderken de yine ardım sıra geldiğini ve gökyüzündeki bu parlak “ışık”ın benim keyfime göre hareket ettiğini ilk defa keşfettiğim o gün, “Ay dede”yle oynaya oynaya dedemlerin evini kaybettiğimde suç bende miydi, yoksa beni baştan çıkaran bu “yüzi yuvarlağ dede”de mi? Ğhalo dedemin bir taşla kırıp içini dikkatlice çıkardıktan sonra bana vereceğı ceviz, belki badem, belki de dut kurusu ya da bir “uskura”da karıştırıp tahta kaşıkla yedireceğı pekmezli yoğurdun özlemiyle yol alırken, kaybolup, gerisingeri evimizin yolunu da bulamayınca yapabileceğim tek şey ne olabilirdi ki! Ağlamak...

“Ula niye ağlısan? Kimin oğlısan? Evız nerde?”

“Ula yoğhsa keyip mi olmışsan?”

Sokakta yalnız başına kalmış bir çocuğa yardım etmek için beni hemen evlerine sokarak, önce taş avludaki tulumbadan çektikleri suyla yüzümü gözümü yıkayıp, ardından da bir tava içinde kızgın yağda pişirilen yumurta ile çektikleri ziyafetle karnımı doyurup sesimi kesmeyi beceren kadınlar bu kez yüzümü okşayarak bazen Türkçe, bazen zaten hiç anlayamadığım Kürtçe sorularıyla, ardi arkası gelmeyen bu soru yağmurlarıyla nihayet adımın Mıgırđıç olduğunu zar zor söktükten sonra, benim bir “Filla” çocuğı olduğumu, “Filla” olduğuma göre de kesinlikle Hançepek’te, Gâvur Mahallesi’nde oturduğumu tespit etmişlerdi.

“Ula baban ne iş yapı?”

“Diş yapı!”

“Ula bu uşag allahvekil Dişçi Ali’nin enügidir...”

Eh, Diyarbakır'da hem "Filla", hem dişçi kaç kişi vardı ki!

"Ula gavurun eli ele ğhefif ki, ayılmisan ne zaman dişın çeki. Diyisen yanağın sivrisinek ısırmış, bi de bağhisan ki diş elindedir!"

Babamın ünü, Diyarbakır'ın "üskek" bedenlerini çoktan aşarak civar köylere, kasabalara ulaşmışken, benim karakol karakol gezdirilerek köşe bucak anamın, babamın aranmasına ne gerek vardı ki! İşte Gâvur Mahallesi, işte Dişçi Ali'nin evi!

*

Anam sokak kapısından içeri girdiğimi görür görmez çamaşır leğeninin başından kalkarak neden boynuma sarıldı? Her sabah dükkâna gittikten sonra ancak akşamları eve döndüğümü bildiği halde, beni karşısında görünce telaşlanmadığına ve niye geldiğimi merak etmediğine bakılırsa, demek ki beni bekliyordu. Kardeşlerim avlunun bir kenarında yere serdikleri kilimin üstünde oturmuş, çakıl taşlarıyla beş taş oynuyorlardı. Babamsa, her öğle olduğu gibi sedirde uzanmış, kısa uykusuna dalmıştı.

"Hade benim paşşa oğlım, elin yüzün yığha, gel bağh tenebur bişirmişem, mutfağhta yanıma otur, efiyetle ye..."

"Yoğh istemiyem, ac olmamışam!"

"Sen teneburi çoğh sevisen, senin içün bişirdim oğlım, istisense savuğ savuğ ye, istisense sicağ edim, sicağ ye..."

Buğdayla pişirilen *tanabur*, Diyarbakır Ermenicesiyle "tenebur" dediğimiz ayrıran çorbası, soframıza sıkça geldiği halde benim hep severek yediğim bir yemektir. İçine ekmek doğrayıp, kışın üstündeki buğusuyla, yanındaki bir baş soğanıyla sıcak, yaz aylarında da cehennemi andıran sıcaklarda çoğu kez soğuk içilip kaşıklanan bu çorbanın ta-

dı bir başkaydı doğrusu... Ama o an canım ne “tenebur” çekiyordu, ne de başka bir şey. Üstelik anamın sergilediği bu aşırı şefkatle birlikte, aklımlı kurcalayan soru daha da büyüüp zihnimi karıştırıyordu:

“Babam benlen ne konuşacağı?”

Gerçekten de çoğunlukla az ve oldukça da öz konuşan, evimizde kimseye uzun boylu açıklamalarda bulunmayan ve kararları tek başına alan babam, “kari milleti” dediği ve kendi anası Saro nenemle anam Aznif başta olmak üzere, kadınların fikirlerine müracaat etmekten kendisi bildiğinden şaşmayıp hep kafasının dikine giden, kısacası dediğim dedik çaldığım düdüğü kişiliğiyle evimizin tek hâkimiydi. Babamın, önemli ya da önemsiz, ailemizle ilgili aldığı kararların sorumluluğunu sadece kendi sırtına yükleme cesareti ve tavrı karşısında çoğu kez ona saygı duyarken, şu veya bu konularda, yerli yersiz sorularımızla onu kızdırıp öfkesine neden olmamak için ayrıca özen gösteriyorduk. Bunun, bizim tek odalı, kerpiç evimizde kısaca anlamı şuydu:

Babalar konuşurken analar ve özellikle de “uşağlar” sadece dinler, soru sormaz...

Ve işte şimdi de kanun hükmündeki kim bilir hangi kararını bana tebliğ etmek için akşam işten eve dönmemi bile beklemeye tahammül edemediğine göre, bu işin içinde bir iş vardı ama ne?

Yoksa? Acaba? Bir kabahat, bir “vukuat” mı işlemiştim? Beni yine avluda, kilerde, damda, mutfakta ya da sokak kapısının önünde bir köşeye sıkıştırarak, gözlerini gözlerime dikip, her defasında “Ula senin heç adam olmağa niyetin yoğhtır?” sözleriyle başladığı cümlesini bu kez de şöyle mi sürdürecekti?

“Gene böyüg ğheltler karıştırmış, gene bi poğhlar yemişsen! Duyduğıma göre pazar günü kiliseden çığıtığıhtan sora, gene Sümer Sineması’nın yanındaki kahvede arkadaşlarınla fişne suyına domino, limonatasına iskambil oynamışsan; utanmadan, sığıhılmadan bi de cığara içmişsen, degil mi heyvan herif?!”

Hayır! Babamın uyanınca gene sigara mevzusuna dönmesi mümkün değildi. Çünkü bir cumartesi akşamı açılan o perde kapanmış gibiydi.

O cumartesi günü, aldığım haftalığı cebime indirirken dayımın şu sözöyle sevincimden neredeyse bayram etmiştim:

“Elin yüzün eyicene yığha, yemegin ye, temiz geyin, sora bize gel, ağıhşam barabar sinamaya gidağıh...”

Şu benim dayım, şu benim ustam Demirci Ğhaço’yu sevmemem mümkün müydü? Yaz boyunca karşısında çe kiş sallayarak terletip duran, yorgunluktan canımı çıkaran bu adamın, arada bir de olsa cumartesi akşamları beni yanına katarak sinemaya, özellikle açık hava sinemalarına götürmesinden öyle büyük keyif alıyordum ki! Aslında her cumartesi akşamı eve dönerken, ben, “Hade, gel bu ağıhşam seni sinamaya götürüm” deyişini dört gözle beklerken, böyle bir davet almadığım zamanlarda üzöldüğümü de eminim ki anlıyordu. Ne ki, benim tutup da “Nilgün Sinaması’nın bağıhçasında ‘Leyla ile Mecnun’ filmi oyni, bılısen dayı?” diyerek böyle bir davetiyeye kapı aralamaya çalışmam, aklımın köşesinden geçse bile, aile terbiyemizin sınır kapılarından geçemezdi.

Eve gelir gelmez, mutfakta yemek pişiren anama hemen müjdeyi vermiştim:

“Ana, dayımla sinamaya gidecağığ...”

“Eyi eyi, elın yüzın eyice yıǵha, yemegımızı yiyāǵh, so-
ra gidersen...”

Anam yer soframızı kurup, etrafına anaç tavuklar gibi bütün kardeşlerimi toplarken, sedirin başköşesinde her zamanki gibi yine gazete okuyan babamın suratı neden bir karıştı ki! Hangi haber acaba canını sıkmış, onu böylesine üzmüştü?

Babamı, kardeşlerimi sofranını başında bırakıp bir an evvel yola revan olmak için anamın uzattığı temiz “iş-
lig”imi, gömleğimi aceleyle giyip yine temiz pantolonumu bacağıma geçirirken cebimdeki bu nesne neyin nesiydi?

Bir paket Kulüp sigarası!

Doğrusunu söylemek gerekirse, arada bir de olsa, sigara içen arkadaşlarımın uzattığı sigarayı öksürüp tıksırarak acemice, hevesle içmeye çalışmıştım; ama parayla sigara almak bir yana, babamın gölgesinden bile çekinip korktuğum için cebimde paket taşımam olacak şey değildi. Öyleyse bu sigara paketinin cebimde ne işi vardı!?

Hiç beklemediğim bir anda elimde bir paket sigarayla orta yerde şaşkınlıktan terleyip durduğuma göre demek ki faka basmıştım. Kendimi toparlayıp hemen savunmaya geçerken, anama dönüp sormuştum:

“Viyyy, bu cıǵarayı cebime kim koydı?”

Anam sanki söylediklerimi duymamış gibi, başını öte tarafa çevirerek boşalmış yemek kaplarını toparlamaya çalışırken, o ana kadar hiç konuşmayan babamın alaylı bir gülümsemesiyle sorumun yanıtını almıştım:

“Cebinde bulınsın oǵlım, bağharsan lazım olır!”

Babamın sakın, bağırıp çağırmadan yapmacık bir te-
bessümle söylediği bu cümle karşısında gözlerimden her an akmaya hazır yaşlarla, kuruyan boğazımdan bir tek ke-

lime çıkmazken, bu tiyatro sahnesinin baş aktörü babam, acımasızca oyununu sürdürüyordu:

“Kalsın kalsın, belki sahan lazım olur, arkadaşların da ikram edersen...”

Anam bu oyunda hiç rolü yokmuş gibi vurdumduymaz bir tavır sergilerken, kimisi sümüğünü çeke çeke, kimisi ağzından büyük tahta kaşıkla bamyanın suyunu üstüne döke döke karnını doyurmaya çalışan kardeşlerim de dekoru tamamlarken, babam avlumuzun duvarlarında çın çın yankılanan tiradına başlıyordu:

“Ula senin heç adam olmağa niyetın yoğhtır? Ula bız eloğlinın ağzının koğhısını niye çekiyiğh? Çekiyiğh ki, Margos efendi oğhısın, adam olsun! Peki, Margos efendi ne yapı? Gidi, kahve köşelerinde arkadaşlarıyla barabar cığara içi, ğhumar oyni!

Eferım sahan Dişçi! Oğlan ele güzel bi terbiye vermişsen ki, heç diyecağ yoğh valla! Zatani senin kimi işğhan bi adama, senin kimi bi mütevellie de bu yakışır!

El âlem gelsın, bahan bunlari sölesın istisen he? Margos efendiyi kahvede cığarayla görenler başka ne diyecağ?!

Kure Mama* yerden göge kadar hakliymiş! Daha sen doğar doğmaz, ehmakın biri olacağını söylemişti; demağ ki bi şe bilidi!”

Ebem, yaşlı kocakarı Kure Mama, kafamın şekline şemaline bakıp benim aptalın teki olacağım konusunda ahkâm keserken ne denli yanılmıştı bilemiyordum ama, babamın tiradının sıradan bir noktayla değil de sıradışı bir ünlemle sonlanacağını kestirebiliyordum.

Sıkışık her anımda bana kol kanat geren anam da

* mama [Erm.]: Ana, anne.

babamın kızgınlığını yatıştırmak için iki çift laf etmeye bir türlü cesaret etmediğine ya da edemediğine göre, şu an imdadıma Allah'ın hangi kulu yetişebilirdi ki!

İmdadıma yetişen, sokak kapımızın ardı ardına çalan “şakşako” su oldu. Anam sokak kapısının çalınışıyla beraber yay gibi yerinden fırlamış, eşikteki nalınlarını, “kap-kap”larını can havliyle ayağına geçirerek aceleyle kapıya yönelmişti. Babam, kızgınlığının henüz doruk noktasına ulaşmadan ve daha yığınla, katarlar dolusu söyleyecekleri varken sokak kapısının bu azizliği karşısında hışımla ayağa kalkmış, işaret parmağını gözüme sokarcasına hiddetle söylenmişti:

“Margos efendi! Senlen daha hesabımız bitmedi...”

Kapımızın paslı, gıcırdayan menteşelerinin sesleriyle dayımın “sinemaya geç kaldığh” sözleri belli ki bir kurtarıcı olarak avluda yankılanıyordu. Bunu fırsat bilen anam hemen yanıma yaklaşarak beni ayakta mihlanmış o halimden kurtarmak için dürtüklerken, paket de elimden kayarak yere düşmüş, babam da sanki deminki kızgın, öfkeli adam o değilmiş gibi söylenmişti:

“Dı hade, get, dayına düe et, yoğhsa...”

Dayımla beraber aceleyle yola revan olup daracık “küççe”lerden yürürken gecikmemin nedenini ne o sordu, ne ben söyledim. Dağ Kapı'daki leblebiciden biraz kabak ve karpuz çekirdeği aldıktan sonra, Şehir Sineması'nın önünde biriken kalabalık arasından itişe kakışa gişeye zar zor ulaşarak bilet alıp sinemaya girdiğimizde film başlamak üzereydi. Sinemada bir taraftan Yusuf Vehbi'nin acıklı aşk filmini gözyaşlarımı zar zor tutup, yutkuna yutkuna izlerken, bir taraftan salonu dolduran çekirdek sesleri arasında hep babamın sözlerini anımsıyordum:

“Margos efendi, senlen daha hesabımız bitmedi...”

Babamla aramızda görülecek bu hesap meselesinin eninde sonunda benim aleyhime noktalanacağı, bu hesaplaşmadan zararlı çıkacağım kesindi. Ne ki, bunun tarihi kesin değildi! Tıpkı kilisemizin papazı *Der Arsen*’in pazar günleri *Surp Giragos Kilisesi*’nde vaaz verirken, Allah ile kendi eliyle yarattığı kulları arasında kıyamet gününde, *Tadasdan*’da görülecek hesabın tarihinin belli olamayacağını, bunu yalnız ve yalnızca yüce Rabbimizin belirleyeceğini, her daim, her saat, her vakit, her an buna hazırlıklı olmamız gerektiğini, o “büyük hesap günü”nde günahkârlarla günahsızların Tanrı katında ayrışarak, günahkâr olanların doğrudan doğruya cehennemde, *Tijoghka* cayır cayır yanıp kavrulurken, günahsızların da cennette, *Tıraghta* sonsuza, ebediyete kadar Hazreti İsa’nın kollarında, “*Hisus Krisdos*’un kölgesinde” rahat ve huzur içinde yaşayacaklarını hatırlatarak bizleri sevap işlemeye, günahlardan uzak kalmaya çağırdığı gibi, belli ki ben de babamın hesap gününü bekleyecektim...

O gün gelmedi... Kulüp sigara paketinin babamın karşısında elimi yaktığı o “hisap günü”, bir daha açılmamak üzere o akşam kapandı; benim de sigarayla olan ilk yarenliğim...

*

Sedirin bir kenarında öğle şekerlemesine yatmışken, bir an evvel uyanmasını beklediğim babam, acaba kendince yine “hisaplaşmağ” için mi apar topar eve gelmemi istemişti? Benimle ne konuşacaktı? Dayımla beraber ciğer kebabı, “pencegoşt kebabi” yemek varken bu saatte evde ne işim vardı! Acaba farkında olmadan yeni “ğhelt”ler karıştırarak gözlerden uzak bir köşede, bir “kullik”te babamı

kızdıracak bir “poğh” yemiştim de onun kulağına mı ulaşmıştı?

Tamam! Bu kez ne babamın ne de Tanrı’nın asla affetmeyeceğı suçlar işlemiştim... Hem de daha iki gün önce, pazar ayininden sonra...

Kendi yaşıtlarım kız ve erkeklerle beraber kilisemizin korosunda beyaz, uzun şabiglerimizle*, omzumuzdaki mavi, mor, lacivert, bordo pelerinlerimizle saf tuttuğumuz yerde, tüm ayın boyunca saatlerce dikilip hemen hemen tek kelimesini dahi anlamadığımız eski, klasik Ermenice İncil’in öğretilerini papazımız top sakallı Der Arsen’den dinlemiş, papaz yamağı, şişko, elma yanaklı Agop Dayi ile sıska, avurtları çökmüş Estedur Dayi’nin bazen tek başlarına bazen de beraberce okudukları dualara, bizleri dürtükledikleri vakit yeknesak “Uuu...” sesiyle hafiften tempo tutarak eşlik etmiş, arada göz göze geldiğimiz korodaki kızların çekingen bakışlarıyla kızarıp bozarmalarıyla ayini noktalamış, İsa Peygamberimizin vücudunu temsil eden bir parçacık yufkayla ödüllendirilerek günahlarımızdan kurtulmuştuk!

Der Arsen’in günah işlemememiz konusunda verdiğı vaaz henüz kulaklarımızda çınlarken, arkadaşlarımızla doğruca Dicle kıyısına yönelmiş, Dicle’nin serin bulanık sularında önce çimmiş, sonra da az yukarıda, yaşıtlarımız Kürt çocukların attıkları dinamitlerle ödleri patladığı için suyun yüzeyinde ters dönmüş beyaz karınlarıyla akıp gelen irili ufaklı balıkları, elimizden kayıp gitmemeleri için kimimiz uzun, kimimiz kısa donlarımızın içine yerleştiren-

* şabig [Erm. gömlek]: Kilisede mugannilerin giydiğı, entari gibi baştan geçirilen, kollu, genelde açık renkli kumaştan uzun giysi.

rek toplamış, balık avlayan Kürt çocuklara yardım etmiş-
tik. Onlar da büyük balıkları, “sırink” ve “şebbot”ları
kendilerine ayırırken, beğenmedikleri ufak tefek balıkları
bize vererek hizmetimizin karşılığını bonkörce ödemişler-
di! Balıkların üzerine balıkrama atlayıp bunları evlerine
götürmeye kalkışan arkadaşlarımın hiçbiri, kendi payıma
düşen ganimetten neden vazgeçtiğimi asla anlayamayac-
kardı... Aptallık edip balıkları eve götürdüğümde baba-
mın “nerden buldın” yasasına çarpacağımı, Dicle’de gizli-
ce “çimmağ”ın ve dinamitle balık yakalamanın “hisab”ını
asla veremeyeceğimi, balıkların ise hiçbir zaman doymadı-
ğı için kilerde, mutfakta, damda, avluda, tavuk “pin”inin
yanı başında durmadan miyavlayıp duran evimizin kedisi
Mestan’a yem olacağını nereden bilebilirlerdi? Hem kili-
sede her pazar birkaç kez öpüp alnımıza koyduğumuz
İncil’de de gizliden gizliye Dicle’ye gidip “çimen” ve dina-
mitle balık yakalayan çocukların affedilebileceği yazmıyor-
du ki! Gerçi papazımız Der Arsen’den öğrendiğimize göre,
İsa Peygamberimizin balıkçı olan havarileri vardı ve onla-
rın ağla yakaladıkları birkaç balığı peygamberimiz, yerine
göre mucizeyle çoğaltarak binlerce insanın karnını doyur-
uyordu. Yani ağla, oltayla balık yakalamak İsa Peygambe-
rimizin kitabında yazıyordu ama, dinamit minamit gibi bir
laf asla geçmiyordu!

“De bağhim hele Margos efendi, pazar günü kiliseden
sora ne yaptın?”

*

Korktuğum başıma gelmedi. Babam kısa şekerlemesi-
nin ardından, kız kardeşimin tulumbanın kulpuna yapışa-
rak çektiği suyla yüzünü yıkadıktan sonra, her öğle olduğu
gibi, anamın, tasla az olur diye bir “uskura” içinde onun

için hazırladığı ayrıntı içerken benim kaygılarıma da son noktayı koymuştu:

“Hade, hezirlan, senlen *Vertebed*'e gideceğin!”

Anamın elime tutuşturduğu kısa pantolonumu sıksa bacaklarıma geçirirken, aslında tüm Diyarbakır'da, Gâvur Mahalle'sinde, Hançepek'te günlerden beri tüm Ermenilerin dilinde dolanıp duran bu *vertebed* kelimesinin telafuzuyla her şey zaten yeterince açıklanmış olmuyor muydu? Belli ki babam yine kendi kafasının dikine giderek beni İstanbul'dan gelen bu rahibin kollarında uzun bir yolculuğa hazırlamayı düşünmüştü. Anamın daha *vertebed* kelimesini duyar duymaz nemlenen gözlerinden anlaşılan oydu ki, bu konu aralarında daha önce konuşulmuştu ve babam kesin kararını bugün uygulamaya koyuyordu. Anamın gözyaşlarına, ağlamasına sinirlenen babam yine de biraz onu teselli edercesine, açıklama gereğini duyuyordu:

“Ağla, ağla! Ağlamağ sanki para eder! Sen diyisen ki bu çocığ gözümün öğinde olsun yeter... Çocıkların istığbali her zaman analarının, babalarının dizinin dibinde, gözünün öğinde degıldır ha! Kısmet ayağımıza kadar gelmiş, sen ferkinde bile degilsen!... Bösböyüg Patrik hezretleri kağh-mış İstanbul'da okıl açmış, Anadolu'daki Hay çocıklarını toplı, götüri, yatılı bi okılda oğhıtmağ isti, oğhusınlar, anadillerini ögrensinler, böyüg adam olsunlar diye oğraşı, ta ayağımıza bi de *vertebed* gönderi ki çocıklarımızı keyde-dağh, sen tutisan ağlısan... Sevinecağan, ağlısan!”

Anam yanaklarına akan gözyaşlarını elinin tersiyle silerken, bunca yıllık kocası Sıke'nin, inatçı Dişçi Sarkis'in bir kere Nuh demişse artık asla peygamber demeyeceğini bildiğinden, istese de istemese de, İstanbul'dan gelen bu rahibin karşısına eli yüzü düzgün çıkmam için bayramda

almış olduğumuz yeni, siyah kunduramı sedirin altında sakladığı yerden çıkarıp önüme koyuyordu.

İstanbul'dan Patrik hazretlerinin talimatıyla gelen rahip üç sokak ötemizde, Surp Giragos Kilisesi'nin yönetim kurulu başkanı Karnig Dabağyan'ın evinde kalıyordu. Gazi Caddesi ile onu dikine kesen İnönü Caddesi'ndeki tek tük otellerden birinde kalmasını kilise yönetim kurulu uygun bulmamıştı. Bunca Ermeni'nin yaşadığı bir şehirde, patriğimizin de elçisi sayılan böylesine önemli bir konduğu bir otel odasında ağırlamak hem ayıp, hem de bir rahibe karşı işlenmiş büyük bir günah sayılmaz mıydı? Aslında Gâvur Mahallesi'ndeki tüm Ermeni evleri onun da evi sayılırdı; ama yine de cemaati yöneten işğhanların başının evi en uygunu olurdu. Bir avlu etrafında üç geniş odalı bu ev olmazsa, onun yerine papaz Der Arsen'in, o da olmazsa papaz yamağı Yemenici Agop Dayı'nın evi ne güne duruyordu ki! Üstelik İstanbul'dan gelen bir rahibin otel köşelerinde, göz önünde dolanıp durması, hele hele Ermeni çocuklarını toplayıp götürmesi de sakıncalı olabilirdi! Hele her delikte, her "kullik"te "taharri meğmurları" kimin ne cins, ne renk kuş uçurduğunu gözlerken...

Babam önde, ben bir adım arkasında, Karnig Dayılara doğru daracık "küçe"mizde ilerlerken, şu veya bu nedenle İstanbul'a gidip orayı görmüş kişiler için "Bağh bağh, bu adam İstanbul'a getmiş ha!" diyerek elle işaret edilip gıptayla gösterildiği bir diyarda, aklımın ucundan dahi geçiremeyeceğim bir yolculuğun başlangıcındayken aslında sevincimden neredeyse uçmam gerekmez miydi? Ne ki, anamın gözyaşları karşısında sevincim biraz kursağımda kalıyordu. Babam ilerki yıllarda oğlunu saygın, kişilik sahibi bir "Margos efendi" olarak görmeyi umut ederken,

ben, gerek yazın dayımla, gerekse okul zamanı çarşamba öğleden sonraları arkadaşlarımla kaçamak gittiğimiz Şehir Sineması'ndaki filmlerden tanıdığım İstanbul'u ve mayolarıyla kumsalda boylu boyunca uzanan "artiz" kızları yakından göreceğimin hesaplarıyla, adımlarımı daha büyük atıp ona yetişmeye çalışıyordum...

Babam, Karnig Dayıların sokak kapısının "şakşako" sunu üç kez şak şak şak çalıp kocaman demir menteşelerinin gıcırtılı sesiyle açılan kapıdan içeri girerken, ebem Kure Mama'nın "ehmakın biri" dediği oğlundan eninde sonunda "büyüğü bi adam" yaratmaya ahdetteği o an, aklımdan geçenleri bilse acaba ne düşünürdü? Onun kafasındaki "büyüğü adam"a ulaşma azmiyle, benim göğüsleri mayolarından fırlamış "artiz"leri yakından tanıma özlemim ne kadar da örtüşüyordu! Artık kömür çuvallarından çıkmak, bostan patlıcanının içinde ağlarken bulunmak masalı o kadar gerilerde kalmıştı ki! Hem ilkokul sıralarında bile kız arkadaşlarımızla zaman zaman göz göze gelip kızarmıyor muyduk?

*

Süleyman Nazif'te üçüncü ya da dördüncü sınıftayken, özellikle de "cimlastik" derslerinde bahçede çömelip halka oluşturarak "Yağ sataraaam bal sataraaam, ustam ölmüş ben sataraaam" diyerek mendil gezdirirken, erkekler çoğunlukla kız arkadaşlarının, kızlar da erkeklerin ardına bıraktıkları mendilleri kaparak önlerinde koşanları kovalayıp "sobe" etmek için çırpındıklarında renkleri neden domates kırmızısına dönüşüyordu?

İlkokulun ilk yıllarında minik, basma torbalarımızdan çıkardığımız fasulyeleri, nohutları sıranın üzerine harf şeklinde zar zor dizerek okumayı sökmeye uğraşırken, ke-

za öğretmenlerimizin küçük, renkli kartonlara yazdıkları pencereyi tencere, baklayı takla, sobayı sopa diye okudumuz yıllarda kız ve erkekler aynı sıraları paylaşıırken, sonraları Ziya Gökalp Lisesi'nde ortaokul sıralarında öğretmenlerimiz tarafından neden erkeklerle kızlar ayrı ayrı sıralarda oturtuluyorduk? Onların saçlarının uzun ve örgülü olması okul yönetimi tarafından istenirken, bizlerin saçları neden kısacık okul tıraşı kuralına bağlanıyordu?

İlkokulda hayat bilgisi dersinde "öretmen"lerimiz tarafından 'hayat' hakkında bilgilendirilirken, daha sonraları ortaokul sıralarında bu kez tabiat bilgisi derslerinde, sivri bir bıçakla karnı yarılarak iç organları masadaki *Ulus* gazetesine serilen sazan balığının ya da kurbağanın sindirim sistemini kanlı bıçaklı bu tablo karşısında tiksinerken ve de ilgisizce dinlerken, bu hayvanların üremelerinin nasıl gerçekleştiğini neden can kulağıyla dinliyorduk?

Kız arkadaşlarımızla göz göze geldikçe, onların "sık"a, pancar kırmızısına dönüşen yüzlerindeki ifadeyle, bizlerin gülmekle sırıtma arasında gidip gelen kaçamak bakışları çakıştığında, onların plili lacivert etekleri içine soktukları beyaz gömleklerinden uç veren memeleri ile kısa pantolondan uzun pantolona terfi eden bizlerin bıyığımızın terlemesi arasında bir bağ olduğunu seziyor, ama kasıklarımızdaki ufak tefek ağrıların nedenini, utandığımız için kimselere soramıyorduk.

*

Karnig Dayılara gelinceye kadar yol boyunca babamın beynine saplanan ve hiçbir tirbuşonun asla söküp alamayacağı, benden ne yapıp edip "büyük" bir adam yaratma sevdasıyla dalıp gittiği düşüncelerinden bir nebze de olsa fırsat bulup anlattıklarından anlıyordum ki, İstanbul'dan

gelen ve adı da Sahag Papazyan olan bir rahip efendi, okula kaydedeceği çocukları hem yakından görmek, hem de "imtihten" etmek istiyordu.

"İmtihten dediğim, yaniya ki bi iki sual soracağ, merak etme oğlım..."

*

Babamın neredeyse okumayı yeni yeni çözmeye başla-
dığım günlerden itibaren çok sevdiği "tariğh"le beni baş
baş a bırakma çabaları... Mecnualar satın alıp önüme yığ-
ması... Ders kitaplarımla yetinmeyip, bunların dışındaki
kaynaklardan da yararlanarak "tariğh"le haşır neşir ol-
mam için elinden geleni esirgemeyişi... Arada bir de beni
karşısına oturtup "Hele söyle bağhım Margos..." diyerek
kendince "imtihten" e çekmeleri:

"Birinci Cihan Herbi ne zaman başladı, ne zaman
bitti?"

"Stalingrad muhasarası kaç gün sürdi, hanki general
kazandı?"

"Çörçil kimdir?"

"Talat Paşa, Enver Paşa, Cemal Paşa hanki fırkanın
mensubiydi?"

"Hanki padişaha Kızıl Sultan diyiler?"

"Berlin Muahedesi ne zaman imzalandı?"

Sorularına doğru cevap verdiğimde gözleri parlayan
babam, yanlış ya da yarım yamalak cevap verdiğimde veya
susup kaldığımda, kendi "tariğh" bilgisi dağarcığından
yanıtları aktarıp beni bilgilendiriyor, ardından coğrafya
sorularına geçiyordu:

"Dünyanın en üskek dağı hankisidir, üskekliği kaç
mitrodur?"

"Cebelutariğh Boğazi nerededir?"

“Hebeşistan’ın paytağhti neresidir?”

“Ermenistan hanki birlige mensuptır?”

“Bızım Dicle çayı nerden çığhi, nereye tókılı?”

Coğrafya sorularına, özellikle de ülkelerin başkentlerine, payitahtlarına doğru yanıt verirken, sıra matematik “imtihen”ine gelince çoğunlukla neden bocalıyordum?

“Şimdi, farz et ki, bızım evden yola çığhtın, dayingile gidisen. Bızım evlen dayingilin arası dokuz yüz atmış mitro, senin attığın her adım da atmış santim; ecep sen bızım evden dayingile kaç adım sora yerışırsen?”

Büyük bir ciddiyetle kurşunkalemimi ağızma götürüp, arkasındaki lastiğini de tavşan gibi kemirirken, önümdeki kâğıda rakamlar yazarak, kimi rakamları toplayıp çıkarak, kimilerini çarpıp bölerek sözüm ona babamın sorduğu soruya yanıt arıyordum ama nafile! Ben bu “hisap” imtihanından nasıl kurtulacağımın “hisap”larına dalar, içimden sessizce Allah’tan medet umarken, babam benim bu beceriksizliğim karşısında gözlerini uzaktaki bir noktaya dikerek hüznle devam ediyordu:

“Oğlım Margos, bilisen ki, ben heç okıla getmemişem. Zatani dört yaşında Kafle’ye çığhmişam, oğhımağı yazmağı çoooğh sora, oğhıma yazma kurslarında öğrenmişem, şahadetname de almışam. Gene de ne yapıyam? Ben bahan her gün iki üç ğazata oğhiyam, radyodan ajans dinliyem, dünya ehvalını öğreniyem...”

Kendisi henüz dört yaşındayken köyünden sürölmekle başlayan ve anasız, babasız, kardeşsiz, bin bir çile ve eziyetle sürüp giden yaşam kavgasında ‘cahil’ kalmanın acısını, oğlunu okutup ‘büyük adam’ yapma hırsıyla çözmeye, böylece “tarığh”ten bu yolla “hisap sorarak” öcünü mü almaya çalışıyordu?

O, İstanbul veya Ankara'dan bir iki günlük gecikmelerle Diyarbakır'a ulaşan, bu nedenle de günlük olma özelliğini yitiren gazeteleri, hazine bulmuş gibi keyifle inceleyerek, ayrıca ilginç bulduğu mecmuaları okuyarak, kitap karıştırarak bilgi dağarcığını artırmaya çalışıyordu. Öte yandan, ceketinin iç ceplerinden hiç eksik etmediği iki kalınca not defterinden birine okuduğu konularla ilgili notlar düşüyor, diğer defterini de Surp Giragos Kilisesi vakfının ev ve dükkânlarının kiralardan ya da pazar ayininde birisi papaz Der Arsen için "Der babanın tabağı" diğeri de "fekirlerin tabağı" adıyla ayaküstü gezdirilen iki pirinç tepsi içine cemaat tarafından usulcacık bırakılan beş, on, yirmi beş kuruşlar ve gümüş bir liralarla biriken paraların miktarı ile, adlarının karşısına sağ el başparmaklarını ya da mühürlerini basarak fakirlerin aldığı ücreti gösteren aylık listelerle dolduruyordu:

Pıruş Baco	: 10 lira
Rehan Baco	: 8 lira
Topal Tüme	: 11 lira
Kazazgilin Meyro	: 9 lira
Gerc* Gerebed	: 9 lira
Mışeg* Serkis	: 7 lira

Hemen hepsi "Kafle"de, Tehcir'de kocalarını, çocuklarını kaybeden dul yaşlı kadınların yanı sıra, doğuştan gözü görmeyen, yaşlı cüce Gerebed ve bir de her gün amele pazarına gittiği halde ilerleyen yaşıyla beraber giderek daha belirginleşen sırtındaki kamburu nedeniyle çoğunlukla iş bulamayıp eli boş döndüğü için kilise yöne-

* gerc [Erm. garc]: Kısa [burada "cüce" anlamında].

mışeg [Erm. mışag]: Irgat.

tim kurulu kararıyla “meeş” bağlanmasına karar çıktıktan sonra bu aylık maaştan nasibini alan amele Serkis de erkek olduğu halde listeye istisna olarak eklenivermişti.

Babamın günlük gazeteler, not defteri ve Ermeni cemaatine karşı tarihi sorumluluklarıyla yüklü bu ceketinde başka neler yoktu ki... Muhtar çakmağı, biri daima yedekte, diğeri her an içilmeye hazır iki paket Kulüp sigarası, canı çektiğinde kendi içimi veya özel bir misafirine hürmeten bizzat eliyle sarıp vermek için kehribar sarısı ince kıyılmış kaçak Bitlis tütününü ve Suriye’den yine kaçak yollarla gelen incecik sigara kâğıdını koyduğu metal “cığara kutusu”, gümüş ağızlığı, Oltu taşından siyah tespihi, kahverengi kalın çerçeveli “oğhıma gözligi”, daima katlı duran beyaz mendili, sabit kalemi, kalemi açmak için çakısı, deri cüzdanı, evin ve muayenehanenin iki kocaman anahtarı, bozuk madeni paralar ve kendince her an elinin altında bulunması gereken kıvrır zıvırlarla doldurduğu için bir hayli ağır bu ceket asıldığı çengelden her defasında indirerek babamın sırtına geçirmesine yardımcı olan anam hep aynı nakaratı tekrarlardı:

“Hemal Garo’nun çaketi...”

Ağırlığından dolayı ceketinin Hamal Garo’ya yakıştı- rılmasından babam şikâyetçi değildi. Birini söndürürken yenisini yaktığı sigaralarının tabii ki yedeği daima cebinde olmahydı... Gerek kilise yönetim kurulu üyelerine gerekse cemaatten herhangi bir kimseye “hisap” vermesi gerektiğinde ta kiliseye gidip defterleri açmaktansa iç cebinden çıkaracağı defteri ne güne duruyordu? Gönüllü soyunup üstlendiği bu görev karşısında her zaman, herkese “hisap” vermeye, bu “hisap kitap” işinde “imtihen” e seve seve hazır- dı! Sırtına vurduğu buğday, arpa, pirinç çuvallarını gıkı

çıkmadan taşıyan ünlü hamal Garabed'in, Hemal Garo'nun ağır yüklerini andıran ceketini yaz kış demeden sırtında taşıması ancak kendisinin bileceği şeydi...

Babam, aldığı sorumlulukların hesabını vermek üzere cepleri gerekli bilgilerle dolu ve her an imtihana hazır bir öğrenci gibi dolaştığı için de beni bu imtihan fasıllarına mı hazırlıyordu ne!

*

İlkokul diplomasını cebime koyup babamın bu zırt pırt "imtihen"e çekmelerinden kurtulma hayalleri kurarken, Fiskaya'da ortaokula başladığımız yıllarda, bu kez öğretmenlerimizin daha sınıftan içeri adımlarını atar atmaz, hiç beklemediğimiz bir anda imtihana kalkışmaları çekilir gibi değildi.

"Çıkarın kâğıt kalemlerinizi, yazılı yapacağım!"

Ya "sözlü imtihan"lar... Hele hele önceleri Milli Eğitim Müdürlüğü, daha sonraları milletvekilliği de yapmış Kulplu matematik hocamız Halil Turgut'un o daveti başlı başına bir talihsizlikti:

"296 Mıgırdıç, tahtaya kalk!"

İlkokulu kimimiz Süleyman Nazif, kimimiz Cumhuriyet, kimimiz İnönü, kimimiz Ziya Gökalp'te okuyup mezun olduktan sonra da, Fiskaya'da, Dicle nehrine hâkim tepede kurulan Numune Hastanesi ile hemen yanı başındaki Sanat Okulu arasındaki alanda demir parmaklıkla çevrili geniş bahçe içindeki Diyarbakır'ın tek ortaokuluna A, B, C, D, E şubelerinde tıkış tıkış doldurulup üçer kişi yan yana oturduğumuz sıralarda, ilkokuldan öğrendiğimiz "matematik" kelimesinin yanlış olduğunu, aslında 'matematik' şeklinde yazılıp telaffuz edilmesi gerektiğini, ikinci hecedeki 'a'nın yerine 'e' demenin ne kadar önemli oldu-

ğunu Halil Turgut'un ensemize indirdiği sayısız tokatla öğreniyorduk...

Öte taraftan, adımları her defasında 'Mıgırdıç' diye yanlış telaffuz edişine doğrusu çok içerliyordum ama, onun gibi sert mizaçlı bir öğretmenın karşısına geçerek "Ğhocam, benim adımları niye yanlış telefuz edisiz? Üçüncü hecedeki sesli ı değil, i herfidir" diyecek kadar da salak değildim!

Aynı sınıfta beraber okuduğumuz oğlu Selçuk başta olmak üzere hepimizi bu tokat fasıllarıyla birer matematik âlimi yapmaya özen gösterirken suratımızda patlayan her şamarın ardından bir üçgenin iç açılarıнын toplamının yüz seksen derece, iki nokta arasındaki en kısa yolun düz bir çizgi, dokuzun karekökünün üç, on altının karekökünün dört, yirmi beşin karekökükün beş olduğunu sular seller gibi ezberliyorduk; ama yedi yüz yirmi dokuzun, ya da iki bin dört yüz birin karekökünü bulmaya çalışırken yaptığımız her yanlışta ensemizin köküne inen sillelerle matema-tiğe kök salıyorduk...

Peki ya Melike Hanım?

Hani şu incecik, uzun sarı saçlı genç kız... Hani Gazi Caddesi'ni salına salına geçip sonra da Dağ Kapı'dan kıvrılıp okula gelinceye kadar yol boyunca terzi, turşucu, tatlıcı, şekerici, manifaturacı, bakkal, nalbur, eczacı, tuhafiyeci dükkânlarındaki kalfaların iç geçirerek ye ustalarına sezdirmeden gözlerinin ucuyla takip ettikleri güzeller güzeli... Hani tarih hocamız Ayşe Yongaçoğlu'nun Etrüsk, Emevi, Abbasi, Sasani, Babil, Asur, Sümerlerle Hun İmparatorluğu'nun sınırlarını, Gotlar, Vizigotlar'ın tarihini, İkinci Ramses'in sülalesini ezbere bilmediğimiz zamanlarda bol sıfırlı sözlü imtihanlarının ardından kuş gibi sekererek, mavi gözleriyle ışıltı ışıltı gülerek sınıfa giren, tüm erkek

öğrencilerin âşık oldukları o melekler meleği İngilizce öğretmeni:

“My name is Melike...”

Kimisi ense kökümüze indirdiği tokatlarla, kimisi bol sıfırlı imtihan sonuçlarıyla, kimisi fizik, kimisi kimya laboratuvarlarında gerçekleştirdikleri deneylerle, kimisi balıkların karnını deşerek, kimisi jimnastik dersinde sandıklar üzerinde taklalar attırarak bizleri kendi doğru bildikleri yollarla eğitip postumuzdan birer ‘büyük adam’ çıkarmaya gayret ederken, babam bunlarla yetinmeyip illa da anadilimi öğrenmemi neden bu kadar istiyordu ki? Üstelik her yıl bütünlemeyle de olsa iyi kötü ortaokul son sınıfa kadar gelip, Allah’ın izniyle bir de tabiat bilgisi bütünleme sınavını verdikten sonra örgülü, sarı şeritli, lacivert liseli şapkası takıp, etrafa caka atma hayalleri içindeyken, şimdi Karnig Dayıların evindeki imtihanda ne yapmalıyım? Bana sorular soracak olan bu rahibin ağzına peygamberimizin mührünü mü basmalıyım?

Yok yok! Bu peygamber mührüyle yola çıkıldığında doğrusu işler hiç de iyi gitmiyordu. Çünkü daha iki ay önce, ortaokul bitirme imtihanlarında, fizik, kimya, matematiği kazasız belasız atlattıktan sonra, geriye kalan tabiat bilgisi imtihanı için de iyice bellemediğim sayfalara son kez göz gezdirip heyecandan koridorda zangır zangır titrerken, aynı imtihan için sırasını bekleyen arkadaşım Gülten, uzun örgülü saçlarının arasında parmaklarını gezdirip arada bir de yumruk yaptığı elinin orta parmağını duvarda asılı, Türklerin Anayurdu’nu ve kırmızı oklarla dünyanın bir bucağına göçlerini gösteren haritanın tahta çerçevesine tıklatarak sessizce mırıldanıp dururken, arada bir tümüyle yumduğu gözlerini her açışında, benim, sayfaları

çevirirken bir taraftan da onu merakla izlediğimi fark edince yanıma yaklaşmış, kulağıma usulca fısıldamıştı:

“Sen de benim gibi yap!”

Ben ne yapmam gerektiğini sormadan, o büyük sırrını açıklıyordu:

“Nenem dedi ki, kapıdan içeri girerken önce sağ ayağın at, sora da üç defa içinden tekrar et:

‘Tak dedim tapayı şüşeye bastım, kara tavuğı kapiya astım, peğhemberimizin mührünü öğretmenın ağzına bastım...’

Buni sölersense bilmediğin soruları öğretmen soramaz; çünkü peğhemberin mühri öğretmenin ağzını kapatır, onı lal eder!”

Önce Gülten, ardından da ben dualarımızı fısıldayarak kapıdan içeri girmiş, üç kişilik imtihan heyetinin karşısında dikilmiştik. Gülten kendisine sorulan üç soruyu da cevapladığı için hemen dışarı sevinçle çıkarken, ben kem talihimle en az bildiğim konularla baş başa kalmıştım.

“Eylülde daha iyi çalış, öyle gel!”

Nebahat öğretmeninim kapıyı gösterişiyle salondan dışarı çıktığımda Hazreti Muhammed’in mührünün İsa Peygamberimizin mühründen daha etkili olduğunu tabii ki düşünüp günah işlemedim... Çünkü böyle bir düşünce, her pazar kilisede İsa Peygamberimizin mucizelerini anlatan papazımız *Der Arsen*’in söyledikleriyle öyle çelişkiydi ki! Öyleyse ben imtihan kapısından içeri girerken heyecandan sağ ayak yerine sol ayağımı önce attığım için belki de bu duanın tılsımı bozulmuştu. Evet, kabahat bizim sevgili, nur yüzlü İsa Peygamberimizin mühründe değil, mutlaka benim beceriksizce attığım o uğursuz sol ayağımdaydı...

Şimdi Karnig Dayıların evinden içeri girerken önceden tedbirimi alarak, kapının eşiğine sağ ayağımla basıp, yine içimden duamı fısıldıyordum:

“Tak dedim tapayi...”

*

Rozin Baco yerde bağdaş kurmuş, dizinin üstüne yerleştirdiği bakır tepsideki pirinç taneleri içinden şeytanın serpiştirdiği minik taşları ayıklamaya çalışırken, babamla benim neden geldiğimizi her halde bildiği için, yukarıda, eyvanda oturan rahiple Karnig Dayı’yı başıyla işaret edip bize yol gösterdi. Siyah bazalt taşlı merdivenden eyvana çıktığımızda, babamın daha evvel tembihlediği gibi hemen rahip efendinin elini öpüp alnıma koydum. *Der Arsen*’in elini öpe öpe kazandığım deneyim sayesinde el öpme “imtiHEN”inden başarıyla geçip bir köşeye çekildim ve ellerimi önümde birleştirip başımı da sol omzuma iyice yaslayıp ayakta melül melül beklemeye koyuldum.

Sedirin başköşesinde oturan rahip hazretlerinin sakalı ilk bakışta çok tuhafıma gitmişti. Bizim kilisenin papazı top sakallıyken, rahibin ak sakalı sivri çenesinin üstünde kısacık birkaç telden ibaretti. O güne kadar hiç rahip görmediğim için, papazdan daha büyük bir konumda olan din görevlilerinin daha uzun, hani neredeyse belki de göbeğine kadar sarkan sakalları olacağını sanıyordum.

Babam da *Vertebed*’in elini öpüp sedirin yanındaki sandalyeye oturunca, rahip efendi bana doğru döndü ve ilk sorusuyla imtiHANın kapısını aralayiverdi:

“Anunıt inç e?”

Onun gülerek ve anadilimiz Ermeniceyle adımı sorması ve benim de bu kadarcık basit bir soruyu yanıtlamam hiç de zor olmadı. Ne ki, ardından sorduğu sorular karşı-

sında kem küm edip verdiğim yarım yamalak cevaplardan bir şey anlamamış olacak ki, sorularını Türkçe yöneltmeye başladı. Böylece kaç yaşında olduğumu, hangi sınıfta okuduğumu, İstanbul'a gidip okumak isteyip istemediğimi, istiyorsam bunun nedenini sorup arada bir de "hım!" deyip başını sallıyor, sakalını sıvazlıyordu. Topu topu üç beş dakika süren imtihan, Karnig Dayi'nin baş işaretiyle avluyu göstermesiyle son buldu. Ben yine rahibin elini öpüp başıma koyduktan sonra geri geri çekilip merdivenlerden inerken, babam ardımdan seslenmişti:

"Hade, doğridan doğriya dayının yanına..."

Babam öyle dediği halde, ben neden dayımın demirci dükkânına yöneleceğime tam aksi istikametteki Mardin Kapı'da, oradan da Benusen bahçelerindeki dut ağaçlarının gölgesinde gezinip durmuş, sonra da marul tarlalarından birinden gizlice söktüğüm, "ğırğhız"lık ederek aşır-dığım göbekli bir "ğhas"la Dicle kıyısına inmiştim? Yazın, giderek suyu azalan Dicle'nin kenarında oturup, bulanık suyunda yıkadığım marulu bir taraftan yerken neden dalıp dalıp gitmiş, karşıdaki Kırklar Dağı'na bakarak bir de türkü tutturmıştım.

"Kırğhlar Dağı'nın düzi,
Felek ayırdı bizi..."

“E llerinizi iyice yıkayın!”

Haygaz öğretmenin komutuyla, yemekhanenin önündeki daracık, mozaik yalakta yan yana dizili sarı, piring musluklarda ellerini yıkayan çocuklar akşam yemeği için yemekhaneye girerken, Haygaz öğretmen elindeki cetvelle havayı döverek ilk dersini veriyordu:

“Muslukları açık bırakanlara yemek yok!”

İyi de, bizim oralarda, bizim diyarlarda, Diyarbakır sokaklarındaki “kastal”ların musluğu zaten yoktu ki! Şarıl şarıl akan “kastal”dan gelen geçen eğilip avucunu doldurup içer, konu komşu testisini kovasını getirip doldururdu. “Kastal”ın suyu öylesine boşa akar, en sonunda gider, Dicle’ye karışır. Biz Diyarbakır’da “kastal”dan doldurup evlerimize taşıyıp içtiğimiz ya da kuyulardan kovalarla, tulumlarla çektiğimiz suları da şarrr diye avlularımıza bolca döküp kullanırken, bu ellerde suyun bu kadar kıymetli olduğunu nereden bilebilirdik ki?

Mutfaktan gelen soğan kokuları burnumuzun direğini kırıp iştahımızı kabartırken, kapamayı unuttuğumuz ve cıp cıp damlayan “bi kırtig” su yüzünden yoksa aç mı kalacaktık?

Hayır! Musluk ve su “imtihen”ini bileğimizin hakkıyla vererek yemekhaneden içeri adımımızı atmaya ve muşamba kaplı uzun masalardan birinin kenarına, tahta sıralara oturup yemek yemeye hak kazanmıştık.

Hamamda bizleri yıkayan ‘analarımız’ın soydukları patatesleri pişiren şişman, göbekli, beyaz kukuletalı aşçıbaşı ile önümüzdeki alüminyum tabaklara kepçeyle yemek dolduran iki yamağı bizlere ilk günün yüzü suyu hürmetine patatesleri bolca koyarken, doğrusu çok mutluyduk...

Salçasına ekmeğimizi banarak aceleyle mideye indir-
diğimiz bol soğanlı patatesleri iştahla silip süpürdükten
sonra karnımız iyice doymuşken, ardından tabaklarımıza
doldurulan şu beyaz solucanları nasıl yiyebilirdik ki! Dic-
le'de oltayla balık avlamaya gittiğimizde nehrin kıyısında-
ki söğüt ağaçlarının diplerinden veya bataklıklardan bulup
çıkardığımız ve iğnenin ucuna canlı canlı takarken iğren-
diğimiz için elimizden kayıp düşen, kıvrım kıvrım solu-
canları anımsatan bu iğrenç şey! Önümüzdeki üzüm hoşa-
fına saldırmak üzereyken nereden nereye bu mendebur
"solican"larla baş başa kalmıştık?

"Yemek artırmak yok!"

Haygaz öğretmenin bakışları arasında ister istemez
kaşığın ucuyla dokunup almaya çalıştığımız makarnalar
kaşıklardan kayıp tekrar tabağımıza düşerken kusmamak
için kendimizi zor tutuyorduk. Aç karnına önümüze ko-
nan bu makarnayı öğürerek de olsa belki yiyebilirdik; ama
enfes patatesin ardından bu kez yemek yemek yerine çile
dolduruyor, sıkıntıdan terleyip duruyorduk.

Sağ elindeki cetveli arada bir sol elinin ayasında şakla-
tıp masa aralarında turlayan Haygaz öğretmen, mutfağa
açılan kapının yanı başındaki boş masaya, üzerinde buğu-
su tüten bir tabak patatesle, bir tabak dolusu makarnayı
koyan aşçıbaşıyla göz göze gelince, turlamalarına son verip
masanın başına oturuverdi. Deminden beri sadece kaşık
sesleri arasında usulca yemeklerini yiyenler, onun otur-
masını fırsat bilerek önce fısıltıyla sonra da giderek yüksek
sesle konuşup yemekhaneyi uğultuya boğunca, Haygaz
öğretmen uğultunun yoğun olduğu tarafa doğru arada bir
boynunu uzatarak çatık kaşısıyla bakıyor, bir an için hafif
bir sessizlik hüküm sürünce bundan aldığı keyifle çatalını

makarna dolu tabağa daldırarak fırıldak gibi döndürüyor, çatalına dolanan makarnaları dudaklarını nokta gibi büzererek içine doğru çekiyordu.

Daha ilk günden yatakların mum gibi olması, yemek artırılmaması gibi kural ve yasaklar zincirinin ilk halkalarıyla yavaş yavaş tanışıp, buraya, bu yeni 'evimize' ceza almadan, *badij* olmadan nasıl ayak uyduracağımızı kara kara düşünürken, o ana kadar ortalarda görünmeyen Karekin yine elinde çevirip durduğu düdüğüyle yemekhaneye girip Haygaz öğretmene doğru yöneldi. Kulağına her ne fısıldadıysa, Haygaz öğretmen onaylar gibi başını aşağı yukarı hafifçe sallayınca Karekin uğultuları bastıran tiz sesiyle Ermenice bir şeyler söyledi. Tabii ki biz 'köylü Kürtler' anlayamadık; ama yemeklerini bitirenler yavaş yavaş masalarını terk ederek çıkış kapısına doğru yürüdüklerine ve kimileri de son lokmalarını ayakta çiğneyerek aceleyle onları takip ettiklerine göre demek ki yemek faslı sona ermişti. Öyleyse makarna dolu tabaklarımızdan kaçıp kurtulmanın tam zamanıydı. Sağımızda solumuzda kimisi ekmekle tertemiz sıyrılmış, kimisi de donmuş salça ve makarna artıklarıyla dolu tabakların sahipleri birer birer kalkıp gittiklerine göre, belki de bu yemek artırmama kuralı tam anlamıyla uygulanmıyordu! O halde, fırsat bu fırsat diyerek bir an önce sıvışmak gerekliydi. Üstelik Haygaz öğretmenin yanına oturan Karekin de önüne uzatılan yemeğine başını eğerek kaşık sallamaya başlamışken, bundan daha iyi bir fırsat olamazdı.

Bahçede çocuklar koşuşturup dururken, bizler duvar dibinde toplanmış, kendi aramızda, bundan sonra da yemekhaneden kolaylıkla sıvışıp sıvışamayacağımızı tartışırken, açılan bahçe kapısının tepesinde sallanan çingirağın

sesiyle aynı anda içeri dört çocuk giriverdi. Kılık kıyafetlerine, yaşlarına bakılırsa, bunlar geveze berberimizin sözünü ettiği Hataylılar olmalıydı.

Bu çocuklar, akşamın alacakaranlığının bahçeye yavaş yavaş postunu serdiği bu saate kadar ortalarda gözükmezken şimdi nereden çıkıp geldiler? Temiz giysileriyle, parlak boyalı ayakkabılarıyla önümüzden geçip giderken yetimhanenin yeni misafirleri olduğumuzu anlayıp dikkatli bakışlarıyla bizleri süzerken, onlarla göz göze gelmek için bakışlarımızı gizlemeye çalıştığımızı acaba hissettiler mi? Gezmeye gitmiş, şimdi de dönüyorlar mıydı? Öyleyse yarın bizler de Karekin'in anasına teslim ettiğimiz temiz elbiselerimizi giyip İstanbul'da ilk kez bir başımıza gezerek etraf tarafı görebilir miydik? Çan çala çala raylar üzerinde kayıp giden tramvaylara binebilir miydik? Paralarımıza el koyup kilit altına alan müdür Arşaluys Sarkisyan'ın kapısını tıklatıp "Biz yarın sebeh erkenden dışarı çığhmağ, birez geзмаğ, tramvaya binmağ istiyiğh..." deyip izin istersek acaba nasıl bir yanıtla karşılaştık? Bizi tersler miydi yoksa? İzin verecek olsa, yolumuzu şaşırıp kaybolur muyduk?

Bizler kafamızdaki sorularla yeni gelen çocukların ardından gıptayla bakarken, onlar da merdivenlere yönelip binadan içeri girdiler.

Yetimhanenin uzun daracık binası... Komşu bahçedeki iki katlı binayla aramızdaki yüksekçe duvar... Duvara çakılı demir kazıklara dolanmış paslı dikenli teller... Yan bahçeden gelen köpek havlamaları... İstanbul... Şişli... Karagözyan Ermeni Yetimhanesi'nde henüz birkaç saat önce bizler için başlayan gizemli yaşam, yerini karmaşık duygularla yüklü bir akşama terk ediyordu.

Yarısı toprağa gömülü yemekhanede tencere, tava, tabak çanak sesleri arasında bulaşıkları toplayan hademelerin basık, demir parmaklıklı pencerelerden bahçeye taşan gürültüleri giderek azalırken, yağ ve islerin zamanla sindiği solgun, kimisi arada bir pır pır yanıp sönen floresan lambaları da teker teker tümüyle karartılıp, ardından da pencereler kapatılınca, bir günün bittiği böylece daha iyi anlaşılıyordu.

Az sonra mermer merdivenin başında düdüğünü dürt dürt düüürt öttüren Karekin herhalde bizlere yatakhannenin yolunu müjdeliyordu.

Her zil, her düdük sesinden sonra giriş kapısındaki mermer basamakların önünde sıraya girmenin değişmez bir kural olduğunu kısa zamanda da olsa öğrendiğimiz için, merdiven başında toplanan çocukların ardında yerimizi alırken, demin dışardan gelen Hataylı yaşlılarımız da bizim yanı başımızda dizildiler. Önümüzde sıraya girerken cırcırböceği gibi ötüp duran çocukların bu cırcırlarından bir şey anlamazken, şimdi de bu Hataylılar, hiç anlamasak da, bizimle ilgili olduğunu bakışlarından sezinlediğimiz bu mırıltılarıyla birbirlerine ne söylüyor, acaba hangi dili kullanıyorlardı? Hele fasulye sıırığı boyuyla hepimize tepeden bakan sıska, dişlek çocuğun “vart vurt” sözlerine arkadaşları neden kıkır kıkır gülüyorlardı?

Sırada bekleyenlerin uğultulu konuşmaları giderek azalıp sessizlik hâkim olunca, Karekin’in hafif bir el işaretiyle beraber iki adım geriye çekilip yolu açmasıyla öndeki çocukların ardı sıra bizler de yürüyüp merdivenleri tırmandık. Çocuklar kendi sınıflarına yönelirken Karekin önümüzü keserek “Sizler kütüphaneye gideceksiniz” diyerek işaret parmağıyla kütüphaneyi gösterip bizleri de

Hataylıların peşine takınca, az önceki düdüğün hikmetini anlamış olduk.

Kütüphanede Hataylılar öndeki sıralarda yan yana oturup yine kendi aralarında “vart vurt” konuşurken bizler de onların boş bıraktığı arka sıralara ilıştik. Az sonra Haygaz öğretmenin içeri girmesiyle ayağa kalktık. Haygaz öğretmen bu saygı karşısında memnunuyetini şişe altını andıran kalın camlı gözlüğünün ardındaki tebessümüyle dile getirdi. Kürsüye geçip başını ve aynı anda da elindeki cetveli iki kez hafifçe sallayıp oturmamızı işaret etti. İki grup halinde ayrı ayrı oturduğumuzu görünce henüz birbirlerimizi tanımadığımızı anlamış olacak ki hemen önde oturan çocuklardan birine dönerek Türkçe sordu:

“Arsen, yeni gelen arkadaşlarınızla tanıştınız mı?”

Adının Arsen olduğunu böylece öğrendiğimiz çocuk hayır anlamında başını salladı.

“Öyleyse şimdi herkes sırayla ayağa kalkarak adını söyleyin, böylece tanışmış olursunuz.”

Nubar...

Vahriç...

Ohannes...

Papken...

Aykvart...

İçlerinde sırık boylu olanın adı gerçekten de berberimizin dediği gibi Papken’di! Aykvart da, Papken’in tam tersine, bizim Artin gibi bodur bacaktı.

Biz de isimlerimizi söyleyip yerlerimize oturduk. Geveze berberimizin, saçlarımızı keserken bize Hataylılar’dan söz ettiğini Haygaz öğretmen nereden bilsindi! Belki de o “şaşo” berber, bahçe kapısından girdiklerini görür görmez bu çocuklara da bizlerle ilgili haberi ulaştırmıştı bile:

“Diyarbakır’dan Kürtler geldi...”

Bu tanıştırma faslından sonra Haygaz öğretmen gerek Hataylılar gerekse biz Diyarbakırlıların İstanbul’a gelişimizin aslında aynı nedenden kaynaklandığını, Üsküdar’da inşaatı süren ruhban okulunun bitimine kadar burada kısa bir müddet kalacağımızı hatırlatırken, bir bakıma aynı yolun yolcuları olduğumuzu, gurbette dayanışma içinde olmamız gerektiğini vurgulayarak; aramızda sıcak bir ilişkinin doğmasına kapı aralıyordu.

Onlar kendi aralarında kendilerince Ermenice “vart vurt” ederken, bizler de Kürtçe “ğhart ğhurt” edip gizli-den gizliye kendi aramızda konuşmuyor muyduk? Aslında aramızda farklılıktan ziyade benzerlik vardı. Hepimizin başlarının aynı acemi berberin tıraşı sayesinde kabak misali parlaması bunun en bariz kanıtı değil miydi?

“Yatma zili çalıncaya kadar bu kitaplara bir göz atın, isterseniz aranızda değiştirebilirsiniz.”

Haygaz öğretmen kütüphanenin raflarından çekip aldığı kitapları bizlere dağıtıp kütüphaneyi terk edince hepimiz önümüzdeki kimisi ince, kimisi biraz daha kalınca, çoğunlukla da eskimiş, sayfaları yer yer kıvrık ya da yırtık kitaplarla baş başa kaldık.

Kitapların adlarından yola çıkarak sanki bir diğerimizin elindeki kitap kendi elimizin altındakinden daha güzel, daha çekiciymiş gibi, o anda okumaktan çok, kimin kısmetine hangi kitabın düştüğünü tuhaf bir kıskançlık ve merakla izlerken, bizi yalnız bırakan Haygaz öğretmen, kitapları değiştirme bahanesiyle aramızdaki buzların çözüleceğini mi hesaplamıştı ne!

Kitaplar...

* *

Diyarbakır Hançep'eki evimde
nasıl olmuştı da bir yaz günü avlunun
merdivende birdenbire karşıma çıkma
mın çoğu kez elime tutuşturup iki gün
bilgilerden beni "imtihen"e çektiği o can
larına hiç benzemeyen bu kitabı kim geti
mun hizasındaki basamağın bir kenarına

Kitabın kapağında yere sırtüstü uzanmış
adam... Devlin saçının her bir teli yere
iyice dolanıp bağlanmışken, aynı zaman
luna, boynuna dayalı merdivenlere tırma
minik adamın kimisi devlin kulağında
burnunun üzerinde oturmuş... Devlin serpe
yüzük, adamların başından daha büyük, a
sarkan bağcık kazıklara bağlı sicimlerden dola
sına rağmen yine de bu minik adamlar orada
devi sıkıca yere bağlayıp esir almayı başarmış

Kitabın solgun kapağında büyük harflerle
isim:

Güiver'in Seyahatleri...

Kimdi bu minik adamlar? Onların kimlik
yere bağladıkları bu dev adam neyin nesnesi
na ninni söyleyip uyuturken bazen masal da
nenemin masallarındaki bir dudağı yere, dev
olan devlin ta kendisiydi... Hemen merdiven
maklarından birine oturup merakla karıştıran
ğım bu kitabın sayfalarında soluk soluğa hang
doğru yol alıyordum?

*

İlkokul dördüncü sınıfta oturduğum yerde
larına alıp sıkıca kucakladıktan sonra yepyeni

önce boyu bir karış bile geçmeyen minik insanların dünyası Liliput ülkesine, sonra da her biri insan azmanı olan kocaman devlerin yaşadığı Brobdingnag'a taşıyan bu kitabın sayfalarını merakla çevirirken zaman zaman kahkahayla gülüp zaman zaman da heyecandan sımsıkı kenetlenmiş dişlerimle bu hayal âleminde seyahate çıkmanın keyfini nasıl unutabilirdim? Ne kadar da ilginç yaşantısı vardı bu insanların...Boyları bizim cüce Gerebed'ten çok daha kısa olan bu insanların hali ne kadar da gülünçtü... Yetmiş aşkın yaşına rağmen tüm çocuklardan daha kısa, daha bodur boylu olduğu için Ermenice adıyla Gerc Gerebed diye bilinen yaşlı Gerebed Dayı bile Liliput ülkesindeki bu insanların yanında bir dev adam sayılırdı. Ne komik!

*

Gerebed Dayı... Gözleri görmediği için, beline kadar uzanan ince, minik bastonunun yardımıyla Gâvur Mahallesi'nin daracık sokaklarını küçük adımlarla arşınlarken çıp çıp çıp damlayan veya şar şar şar akıp giden su seslerinden o anda hangi çeşmenin, hangi "kastal"ın yanı başında bulunduğunu, sıcak, taze ekmeklerin, lavaşların çevreye yayılan mis gibi kokularından Çırığ, Çarşı, Askeriye, Şeyh Matar fırınlarından hangisinin önünden geçmekte olduğunu, attığı her minik adımla beraber bastonuyla tıktıkladığı duvarların oyuklarından, yerdeki taşların konumlarından ezberlediği ve yol boyunca her defasında içinden sessizce "Hesirli Sukağı!", "Şefteli Sukağı!", "Direkçi Çığhmazi!", "Nonogılın dar küçesi!" diye düşünüp sokakları hiç yanılmadan kestiren, sokak kapılarının tepesinde asılı duran kimisi pirinç, kimisi demir "şakşako"lara boyu yetiştirmediği için kapıları bastonuyla döverek

ya da minik yemenisinin sivri ucuyla tekmeleyerek gelişini haber veren, eşikte onu her defasında sevinçle “*Tun perov gherov egir is Gerebed Dayi*” diyerek anadili Ermeniceyle veya Kürtçe “*Tu xer hati Apê Gerebit, ser serê min, ser çava min*” sözleriyle ‘hoş geldin, baş göz üzerine geldin Gerebit amca’ gibisinden karşılayanları sesinden tanıyıp onlara Ermenice “*Peri disenk Meryem!*” ya da Kürtçe “*Sağ bi Gırbo!*” diyerek ‘hoş bulduk’, ‘sağ olasin’ gibi karşılıklar vererek, kimine de yarım yamalak Türkçesiyle seslenip ayaküstü hal hatır sorduktan sonra bastonunu tıktıklaya tıktıklaya gidip yerleştiği eyvandaki sedirde eline saygıyla tutuşturulan kahve fincanını avucunun içinde sıkıca tutup kahvesini höpürdetirken teşekkürünü Ermenice, Kürtçe, Türkçe dile getiriyordu:

“*Kakuleyov kahveyin hemı ağgig e, şekerê wi pir baş e, elize sağlıg...*”

Kavrulup pirinç el değirmenlerinde çekildikten sonra taş dibeklerde havanla dövülürken içine katılan kakule tohumuyla tatlandırılıp harmanlanan, pirinç cezveler içinde sıcak külde pişirilen kahveyi, bir çırpıda Ermeniceyle tadının güzel, Kürtçeyle şekerinin kıvamında olduğunu söyleyerek takdir edip, ev sahibini de Türkçe kutladıktan sonra kahvesini içmeye devam ederdi.

Cüce Gerebed... Birinci Harb-i Umumi zamanı, gözleri görmediği için Seferberliğe katılmayan, ama karanlık dünyasını sırtlayıp çıktığı Tehcir yollarından, sonunda kör değneğinin onu getirdiği Diyarbakır’da, yaşamını Surp Giragos Kilisesi’nin vakıf evlerinden birinde, kendisi gibi Tehcir’den sağ kalan, kimsesiz kocakarı Piruş Baco’nun himayesinde sürdüren, çoğunlukla oturduğu yerde tespih çekip yine aynı dam altında yaşayan Der Arsen’in zaman

zaman avluda okuduğu İncil'in sesine kulak kabartıp onun manevi gölgesinde huzur arayan ve nihayet, kilise yönetim kurulunca ayda dokuz lira maaş bağlanan bu ihtiyara Gâvur Mahallesi'ndeki, Hançepek'teki tüm Ermeni evlerinin kapıları sonuna kadar açtı, özellikle de şehriye kesileceği günlerde...

*

Diyarbakır'ın zemherisiyle dondurucu soğuk günleri bastırmadan, alçak damlarla sokaklar tamamen karla örtölüp saçaklardan buzlar henüz sarkmadan, Dicle'nin sığ kıyıları buz tutup tümüyle donmadan, Ermeni, Süryani, Keldani, Musevi, Türk, Kürt çocuklar kendi yaşitlarıyla keyifle el ele verip mahalle aralarında yaptıkları kardan adamı yine hep beraber kartopuna tutup perişan etmeden, soğuktan donan ellerini ısıtmak için ordan burdan bulup buluşturdıkları çerçöp, saman ve tezek parçalarını kuytu bir köşede, bir "örtme" altında güçbela yaktıkları ve adına "alav pilav" dedikleri ateşin etrafında önce Kızıldeirililer gibi ulaluuu ulaluuu ulaluluu dans edip tepinerek, bu tepinmelerin ardından her defasında nedense ve ne hikmetse çıkan kavgalar sonucunda bu kez Dacıgler bir tarafta, "Ğhaço"lar diğer safta "herb" naralarıyla karlar üzerinde alt alta, üst üste savaşıp kafa göz yararak ağlayıp evlerinin yolunu tutmadan çok çok daha önce analarımız tedbirlerini alır, yazdan itibaren kilerlerimizin küplerini kışa hazırlarlardı. Öncelikle "dolmalığ" diye adlandırılan kısa, tombulca patlıcanlar ve iri, yeşil biberler oyulup içleri boşaltılır, yorgan iğneleriyle iplere dizilerek damlardaki çamaşır sicimlerine asılıp kurumaya bırakılır; ardından geniş siniler içinde domates suları da salçaya dönüşmek üzere damlarda güneşin kavurucu sıcaklığına terk edilince

arıl原因 bayramı başlar, sarı, siyah benekli eşekarlarıyla minik balarları sıcaktan giderek koyulaşıp pelteleşmeye başlayan domates sularından bir an önce nasiplerini almak için yarışır, onların gölgesinden korkan karasinekler, sivrisinekler kaçamak pikelerle, ani dalışlarla sininin etrafında gezinir, tombul karafatmalar, kanatlı kanatsız ince belli karıncalar, benekli uğurböcekleri bu Halil İbrahim Sofrası'ndan paylarını almaya çabalarken, duvarlarda bir aşağı bir yukarı hızla gezinip ya da arada bir gizlendikleri oyuklardan başlarını çıkarıp etrafı seyreden ürkek kertenkelelerle, bıkıp usanmadan o daldan bu dala, o sicimden bu sicime atlayıp kavurucu sıcaklardan kurumaya yüz tutmuş, pörsümüş biberleri, patlıcanları, kabakları, bamyaları minik gagalarıyla delik deşik ederek bunu gizemli bir oyuna dönüştüren serçelerin cıvıltıları etrafı sarardı.

Damlarda kurulup sergilenen bu sebilullah Halil İbrahim Sofrası'ndan nasiplerini alıp karınlarını doyuran börtü böceklerin kimisi cıvıdayarak, kimisi vızıldayarak mevsimin sonbahara döndüştüğünü, yağmurlu ve onun da ardı sıra karlı kış günlerinin gelip çatacağını içgüdüleriyle sezdikleri için işlerini aceleyle, bir hay huy, bir hercümerç içinde kotarmaya çabalarken, sonsuz iştahları ya da açgözlülükleri sonucunda düştükleri domates suyunun kızıl denizinde çırpınarak boğulur, ya da incecik bacaklarıyla, ipeksi tülden kanatlarıyla, can havliyle kürek çekip eninde sonunda karşı sahile geçenler bakır sininin kenarında bir taraftan yalanıp kurulanıp Tanrı'ya şükranlarını sunarken, onların tüm bu yaşam kavgasına ve uğraşlarına, belki de yerini sadece ve sadece yüce Tanrı'nın bileceği kovuğunda yeknesak cır cırıyla öten ağustosböceklerinin sazlı, sözlü cümbüşü eşlik ederdi.

Yukarıda, damda böcekler kendi âlemlerinde yaşamlarını sürdürebilmek için mücadele verirken, aşağıda, kış hazırlığına soyunan analarımız, aynı avluya, aynı “hevş”e açılan odalarda yaşayan ev komşuları veya kapı komşularıyla imece halinde, sinilerin etrafında yere bağdaş kurup buğday ayıklar, ayıklanan buğdayı kocaman kazanlarda haşlayıp “dögme”, bulgur veya değirmene gönderip un yapmak için hazırlarken, Gâvur Mahallesi’ndeki evlerde yan yana gelen yaşlı, genç kadınlar Karacadağ tereyağıyla iyice yoğrulmuş şehriye hamurundan, baş ve işaret parmaklarının ustaca hareketleriyle minik, incecik şehriyeler keserek kışlık hazırlıklarını sürdürürlerdi.

Kendisi erkek olmakla birlikte, ayağını sokak kapısından içeri atıp şehriye kesen kadınların safında yerini aldıktan sonra herkesten çok daha ustalıkla, baş ve işaret parmakları arasındaki hamur topağını ince, minik şehriyeler halinde yerdeki beyaz patiskaya yağmur tanelerini yağdırır gibi ardı ardına döken cüce Gerebed minik elleriyle, incecik parmaklarıyla hepsi de tornadan çıkmışçasına eşit boyda kestiği şehriyelerle, sırlı sırsız tüm şehriye küplerine, öncelikle Halil İbrahim’in sonra da Gâvur Mahallesi’nde neredeyse efsaneleşmiş, kendi adıyla tescil edilmiş bereketini katardı. Gözleri görmediği ve belki de sırf bu yüzden en ufak bir sese çok daha duyarlı olan kulağına arada bir çalan ve kendi adını taşıyan bu bereket sözcüğünün hakkını vermek için bıkıp usanmadan minik şehriyeleri havada ip gibi dizerken, öte tarafta kimisi sedirde, kimisi altlarına yerleştirdikleri yün minderlerde bağdaş kurup yere serili patiskanın etrafında çepeçevre oturan çoğu yaşlı kadınlar ha babam şehriye kesip çene çalarlardı.

Konunun biri kapanmadan bir diğerine balıklama

dalanlar, birinin tam da anlatmaya kalkıştığı bir konuyu bayat bulduğu için onun sözünü “bal ilem, kaymağ ilem, şeker ilem” kesenlerin açtıkları çok daha ilginç konularla beraber uzayıp giden sohbetler...

Bayzar Baco'nun gelinlik çağına gelmiş ortanca kızı Şişko Mero'yla, Manisa'daki askerliğini bitirip dönen Kalayci Tümes'in oğlu Dikran'ın nişanı iki hafta sonra yapılacaktı; Elaziz'deki, Ğharpet'teki akrabaları da toplanıp trenle gelecekti...

Meyro Baco'nun oğlu Seto'yla, Sike Dayi'nin kızı Anjel birbirlerine “çoğh yakışılar”; dedelerinin verdiği “beşik kertmesi” kararı “çoğh isebetli olmış!”

Tatlı tatlı sürüp giden bu sohbetler zaman zaman dedikodularla renklenir, böylece o sıralarda Gâvur Mahallesi'nde hangi kadınların kaç aylık gebe olduğu, doğacak çocuklardan hangisinin kız ya da erkek olacağı konusunda “ğhoroz”una iddialara girilir, sohbetin düğüm düğüm ilerleyen kulvarlarında laf lafı açmışken giderek yorulan parmaklar yerine çenelere hız verilerek sohbet daha da koyulaşır, böylece kilisedeki pazar ayininde gezdirilen bağış tabaklarına her defasında kimlerin cömert davranıp gümüş bir lira veya yirmi beş kuruş, kimlerin cimrice sadece beş kuruş ya da delikli yüz para attığından, kimlerin damlarını yağın yağmurdan sonra iyice loğlayıp tokaçlamadıkları için damlarının aktığından, kimlerin Pasakalya yortusunda kaç tane kırmızı yumurta haşlayıp kaç çörek yoğurduğundan, bunları fakir fukaraya, Müslüman komşularına nasıl dağıtıp paylaştırdıklarından, Hanım'ın kızı Anjel'le Mirye'nin oğlu Zaven'in “bu yoğhlığta” bir çuval kelle şekeri “Alır mi, almaz mi...?” diyerek tas tas götürüp “avğhana”ya, dipsiz kuyuya benzeyen tualete

nasıl döktüklerinden, kirve Donabed'in oğlu Armen'in kör kuyuya düşüp boğulmaktan *Hisus Krisdos*'un sayesinde nasıl son anda kurtulduğundan, Mınuş'un parmağı dolama olduğu için "şeğre kesmağa" gelmediğinden, dola-
ma olan parmaklara haşlanmış soğan bağlamanın yararın-
dan, "ezağhana"lardaki ilaçlar yerine uyuza, sıtmaya, tra-
homa hangi otların şifalı geldiğinden, papatyanın her
derde deva olduğundan, papatyalar arasındaki kırmızı
gelinciklerin örülerek gelinlik yaştaki genç kızların başına
taç yapılmasının uğur getirdiğinden ve daha bir sürü o
dedi bu dinledi, bu yedi o çiğnediden söz edilir, oturduğu
yerde zaten neredeyse fark edilmeyen ve sohbetin koyu-
luğu içinde varlığı dahi unutulmuş Gerc Gerebed ister iste-
mez kulak misafiri olduğu bu konulara girip çene çalmak-
tansa incecik bileklerine, minik parmaklarına hız vererek
kendi işine sarılır, var gücüyle şehriyeye bereket ve ününe
de ün katardı.

*

Kendimi kitabın serüvenine kaptırmış, sayfalarına gö-
mülüvermiştim. Gerebed Dayı'yı zaman zaman o minik
insanların dünyasında bir dev gibi hayal ederek kıkır kıkır
gülüyor, ondan daha uzun boylu olduğumdan kendimi bir
an için bir dudağı yerde bir dudağı gökte bir dev gibi
görüyor, devlerin ülkesinde de cüce Gerebed gibi hissediyordum. Bir küçülüp bir büyüyor, bir büyüyüp bir küçülüyordum...

"Ula iki seettir bu güneşin altında ne poğh karıştırısan, özi özine deliler kimi niye gülisen? Allahvekil başan güneş çarptı! Dı hade, kağh, bare ğhamuri furuna götür; zatani ekşidi, su kimi oldi, teştten taştı..."

Anam hep böyle mi yapardı? Kendimce eğlendiğim

zamanlarda, mesela avludaki dut ağacının yaprakları arasında daldan dala cıvıdayıp atlayan, zaman zaman yapraklar arasında sessizce uyuklayan serçeleri “çatallas-tig”imle avlamaya çalışırken, dama çıkıp kendi yaptığım uçurtmayı büyük bir keyifle uçururken, kerpiç duvardaki eşekarılarının yuvasını bozmayı tam da aklıma koymuş-ken, ya da Yemeniciler Çarşısı’nda eski kamyon lastik-lerinden sökülen çelik çemberleri satın almak için birik-tirdiğim paralarla edindiğim, gözümünden bile sakındığım çemberi avluda ha babam de babam çevirerek dolandığım bir anda nereden, nasılsa bulup buluşturur, bence münasebetsiz, ama ona göre en uygun zamanı ayarlayıp bana illa bir angarya yükler, ya elime tutuşturduğu testi dol-durmak için “kastal” a salar veya başıma yerleştirdiği koca-man hamur “teşt”iyle beni fırına yollardı.

Büyük bir hevesle dalıp gittiğim kitapta kâh bir dev, kâh cüce kesilip, Liliput’la Brobdingnag arasında mekik dokurken, omzuma yerleştirilen hamur “teşt”iyle evden fırına angarya yolculuklarımdan bir yenisine çıkıp bu uğurda mekik görevini ister istemez yüklenirken, bu kez aklım ne arı yuvalarında, ne kuş seslerinde, ne de baba-mın okuyup bir kenara istiflediği eski *Tasvir* gazetelerin-den zar zor yaptığım uçurtmamın çamaşır iplerine takılan kuyruğundaydı. Aklım, evde bıraktığım *Güli-ver’in Seyahat-leri*’nde kalıyordu...

*

‘Diyarbakır dört kapı’ deyip içine tıklandığımız bu tarihi şehrin kapılarını aralayıp Liliputlar ülkesine, oradan da Brobdingnag’a gitmek... En yakındaki Mardin’e bile git-menin bir macera olduğu, “Üsti açığh mekiine, gider Mardin’eee... Şöfür mehli bi lireee, açığh iki mecdiye!”

diyerek Arap şivesiyle seslenen Mardinli şoför ya da kara kuru muavinlerin, Diyarbakır hayvan pazarına getirdikleri koyun, keçi, öküz ya da “camuş”ların yerine hurda kamyonlarına yükledikleri yeni yolcularla Diyarbakır ile Mardin arasındaki mıcırli, tozlu, topraklı doksan kilometrelik yolu dört saatlik bir serüvenle kat ettikleri o günlerde, seyahat hayalim biraz gecikerek de olsa, yine kitaplardan, hem de sürpriz bir şekilde ders kitaplarından fışkırarak gerçekleşecekti:

“Elazığ’ın Maden ilçesine bir gezi tertip edilmiştir... Pazar sabahı Kurtalan Ekspresi ile yola çıkılıp, akşam yine trenle dönülecektir... Maden’deki bakır fabrikasını tetkik gezisine katılmak isteyenler adlarını sınıf öğretmenlerine yazdırıp bilet ücretini perşembe gününe kadar getirsinler!”

Ziya Gökalp Lisesi’nin bahçesinde pazartesi sabahı top- luca, hep beraber, bir ağızdan “Korkma sönmez bu şafak- larda...” marşını yüksek sesle söyledikten sonra, müdürü- müz Hayri Çakaloz bu açıklamayı yapınca böyle bir geziye katılmaya can atmaz mıydım?

Henüz iki yaşlarındayken boklu donumu yerde buldu- ğum bir sopanın ucuna bayrak gibi asarak Gâvur Mahal- lesi’nde sokak sokak gezinirken evimizin yolunu kaybedip hüngür hüngür ağlayıp zırladığımda, beni o halimle bul- duğunda öpüp, sonra da yanaklarımı okşayıp adımı Mar- ko Polo’ya çıkaran babam benim bu seyahatleri ne denli sevdiğimi, hele hele *Güiver’in Seyahatleri*’ni hevesle oku- duğumu bildiğine göre böylesi bir geziye “Ğheyır!” der miydi? Nitekim öğretmenlerimizin nezaretinde, onların “gözünün öğinde” yapılacak bu geziye engel olmadığı gibi, tam aksine, bilet parasını hemen cüzdanından çıkarıp ver- miş, ardından da ilave etmişti:

“Eyi olur, eyi olur, get, fabrikayı eyicene gez, bakır toprağtan nasıl çığhi, nasıl eri, sicağ sicağ nasıl kalıplara tükili, nasıl silindirden çekili, levha oli, gör öğren. İlaikin oraya getmişken, orda bizim köyli, Heredanli bi tanışımızın çocıqları var, onları da bulasan. Bunlar iki kardaşıtlar, birisi kalaycılığ, ötekisi de çulcılığ yapilar. Heredanli Kalayci Şükri ilen Çulci Ekrem desen onları herkeş tanır. Babaları Kafle’den kurtulduğıhtan sonra möhtedi olduğı için şimdi Dacıglığ süriler, Ermeni olduqlarını sağıhlılar. Onlara de ki, babam Dişçi Serkis’in size bol bol selamları var, gözlerızden öpi.”

Babamın uzattığı parayı pantolonumun cebine sevinçle yerleştirirken, kendi köyünden, Heredanlı bu insanların izini sürüp onları bulma angaryasını bana durup dururken yükleyip selam iletmek faslını bu denli önemsemiş doğırusu hiç hoşuma gitmemişti. Babamın selamlarını kendi “köyli”lerine ulaştırmak için ayrıca zaman harcamam gerekecekti. Oysa ben bakır fabrikasını keşfe gidiyordum; tıpkı bir zamanlar arkadaşlarımla beraber buz fabrikasını keşfe gidip zonklayan bir ayakla evin yolunu Emmo Karekin’in kucağında tuttuğum o gün gibi...

Babam bakırın silindirden nasıl çekilip levha olduğunu öğrenmemi isterken, kendi mesleğinin inceliklerini mi aktarıyordu bir bakıma? Gerçekten de önceleri Çarşı Karakolu’nun arkasındaki daracık sokakta Diş Tabibi İsmail Beg’le ortakken ve daha sonra, Zonguldaklı İsmail Beg’in şiddetli geçimsizlik nedeniyle karısından boşanır boşanmaz aniden memleketine dönmesiyle bu kez de “Mesarifler ğhariç, kârın yarısı senın, yarısı benim” diyerek Aziz Beg’in “diplomasının kölgesinde” çalıştığı muayenehanesine arada bir anamın son anda aklına gelen, “Yarın sebeh

sept, erkenden çamaşur yığhiyacağam; pazar gününe kirli giremeniğh. Get baban söyle, akşam eve geldiğinde iki kuti Öküzbaş marka çivit, iki kilo da yeşil sabun alsın” türünden siparişlerini, anamın öğrettiği gibi iki adımda bir “Öküz çiviti, yeşil sabun... Öküz çiviti, yeşil sabun... Öküz... Sabun” diye içimden tekrarlayarak ulaştırdığımda, babam mükafat olarak bitişikteki kahveden bir bardak “fişne suyi”, “leymunata” ya da bir şişe “ğazoz” getirtiyor, ben keyfini çıkara çıkara içeceğimi yudumlarken, o da beyaz, patiska önlüğüyle oturduğu sandalyede başını ahşap tezgâhına eğerek meraklı bakışlarıma kendiliğinden yanıtlar veriyordu:

“Görisen oğlim, bu altunun ismi Reşat’tır, bunun adi Hemit, bu Sultan Eziz... Bağh, bu da Cumuryet, yani Ata altunidir, üzerimde Ğazi’nin kabartma resmi var...”

Ben iyice tanımak için altınlara bakarken, o da tezgâhın altındaki minik körüğü sağ ayağıyla habire pompalıyor, benzin dolu hazneden geçip lastik bir hortumla “şalimo”ya gelen benzinli havayı çakmağıyla yakıyor ve “şalimo”nun düğmesini arada bir kısıp açarak zaman zaman mor, zaman zaman sarı alevle altınları ısıtıp tavlıyor, tavlanan altınlar elle tutulacak kadar soğuyunca da önce kalın, giderek daha ince ayarlarla silindirden birkaç kere enine, birkaç kere de boylamasına çekiyor, silindirin merdaneleri arasında ezilip can çekişen bu altının çatlamaması için tavlama işlemlerini arada bir tekrarlıyor, yaprak halini alan altının yeteri kadar incelip incelmediğini önce eliyle kontrol ediyor, kulağına yaklaştırp hafifçe eğip bükerek çıkardığı sesi dinliyor, ardından da “Bağh, bu mikrometrodır” dediği bir aletin dişleri arasına sıkıştırıp titizlikle ölçüp kontrol ettikten sonra son bir kez daha ısıtıp

cam bir kavanoz içindeki kirli sarı bir sıvıya sivri uçlu çiftiyle dikkatlice “Bağh bu duzrühidir” deyip cazzz diye sokuyor, burun deliklerimizi, genzimizi yakan beyaz bir buharın yükselişiyle beraber deminden beri ısıtıldığı için rengi kararan, silindirin altında ezile ezile uzayıp genişleyen, eski yuvarlak halinden eser kalmayan incecik altın plakası yine eski sarı, parlak rengine anında kavuşurken ben bu “duzrühi”nin marifeti karşısında şaşırıyordum.

Şişesinden baloncukların yükseldiği renksiz “ğazoz”, mor “fişne suyi” ya da sarı “leymunata”yı keyifle yudumlayıp babamın bu maharetlerini zevkle seyrederken, o demin tuzruhundan çıkardığı yassı altını bu kez su dolu kovaya daldırıp yıkıyor, avucunun içinde birkaç kez okşayıp kuruttuktan sonra, minik makasla kırt kırt kırt yuvarlak plakalar halinde kesiyor, bozuk para büyüklüğündeki bu incecik plakaları “şarp” dediği, kalından inceye bir sıra zımbası olan bir başka makinede art arda kalıplayıp çukurlaştırıyor, sonra da bunları çelik diş kalıplarına takıp minik çekiciyle çat çat çat, tık tık tık döve döve şekillendirerek santral, lateral ya da kanin adını verdiği dişlere dönüştürüyordu...

Babamın, “Eziz, Hemit, Reşat altuni” diyerek bana bu parlak, yuvarlak altınları tanıtırken, tarih dersi verdiğini o yaşta nereden bilebilirdim ki! Benim için ilginç olan, isimlerinden ziyade, hepsinin de babamın usta ellerinde altın dişlere dönüşmesiydi. Bu yüzden babama karşı hayranlık duyuyor, büyüyünce ben de onun gibi dişçi olmayı düşünüyordum.

*

Henüz çok küçükken, sallanan süt dişlerimden birini baş ve işaret parmaklarıyla tuttuğu gibi çekip, ağlayıp

zırlamamam için bir parça şikolatayı elime tutuşturduğu yıllarda, babamın dükkânında önce “altun”larla, daha sonraları halamın kocasının yanında bir günlük de olsa kalaycı çıraklığında kalay çubuklarının eğilip büküldüğünde çıkardıkları cızırtıyla veya yağlı, paslı saclarla tanışıp ardından dayımın yanında da “altılığ”, “sekizlik”, “on ikilik”, “on altılık” demirler, ya da “köşebent”, “silme”, “U” demirleri, “polat” ya da “çelük”ler hakkında epeyce bilgi sahibi olmuştum; ama Bakırcılar Çarşısı’ndan her geçişimde bakır levhaları el ve çıplak ayaklarının desteğiyle örslerinin üzerinde evire çevire tik trak tik tik trak çekiş darbeleriyle “sıtıl”, bakraç, güğüm, kazan, sini, tencereye dönüştüren ustaları seyrederken, onlara levha olarak gelene kadar bakırın hangi işlemlerden geçtiğini günün birinde Maden’e gidip keşfedeceğimi nereden bilebilirdim? Aslında benim pek de umurumda değildi bakır denen bu maden parçasının serüveni... Maden’e gitmek için bu denli sevinmemin bir tek nedeni vardı:

Trene binmek!

Trene ilk kez kaç yaşlarında binmişim? Sekiz, dokuz ya da on yaşlarında mı? Tıklım tıklım dolu olan trende koridorlarda bile yer bulamayıp, vagonların birbirlerine bağlandığı sahanlıkta çoğunlukla ayakta durduğumuz, ters istikamete giden telgraf direklerini, ağaçları seyrettiğim, sonra da anamın dizinin dibinde oturup elime tutuşturulan bir parça ekmekle bir parça otlu peyniri iştahla kemirdiğim o tren yolculuğunda acaba nereye gidiyorduk? Nene, dedem, dayım, anam ve halamın kendi aralarında Kürtçe ve Zazaca dışında arada bir de fısıldayarak konuştukları anadilimiz Ermeniceden sezinleyip anlayabildiğim kadarıyla Ergani’ye gidiyorduk. Ergani’de bir dağa tırma-

nacak, oradaki Meryem Ana Kilisesi'ni ziyaret ederek şifalı suyu yüzümüze sürüp bol bol da içecek, böylece tüm günahlarımızdan kurtulup bir de dileklerimizin gerçekleşmesi için dua edecektik. Ben duanın neye yaradığını pek de iyi bilmediğim o günlerde bir tek şırıl şırıl akan çeşmelerinden kana kana su içmek için Meryem Anamıza ulaşmak istiyordum; çünkü raylar üzerinde kayıp giden trende susayıp da su istediğimde anamdan hep şu cevabı alıyordum:

“Ula gebermiyesen, hele biraz sabret. Meryem Anamın dağına az kaldı, orda istediğin kadar içersen!”

Ergani'ye vardığımızda, ben en önde yürüyen dayımın elinden tutmuş yamaçtan ilerlerken, uzakta, dağın zirvesinden bizlere göz kırpan Meryem Ana Kilisesi'nin harabelerine ulaşmaya çalışan kabilemizin en sonunda Senem nenem tıknafes soluyarak bizlere ulaşmaya çalışıyor, arada bir de sağ elinin baş, işaret ve orta parmaklarını birleştirip yüzünde haç çıkarırken titrek dudaklarıyla dualar mırıldanıyordu. Aşağıda, dağın eteklerinde tepemizdeki ağustos güneşinin etkisiyle sıcaktan terleyip bunalırken, patikalardan yürüyüp, bazen kayalar üzerinden sekerek dağın tepesine doğru yaklaştıkça esen serin rüzgârla beraber bu kez de üşüyüp titriyorduk. Yolda tek tük rasladığımız yabani “alüce” ve “payam” ağaçlarından topladığı alıç ve bademleri avuçlarıma dolduran dayım benim sevincime bakıp keyifleniyor, ben de bir taş parçasıyla bademleri kırıp yerken yorgunluğumu unutuyordum.

Hepsi de Diyarbakır Gâvur Mahallesi'nden yola çıkıp uzun bir tren yolculuğundan sonra Ergani'deki tek tük Ermenilerle buluşup ikili üçlü kabileler halinde patikalardan tırmanan, kimisi yaşlı olduğu için elindeki “çögen”ine

dayanan, kimisi yoruldukça bir kaya parçası üzerinde oturup biraz dinlendikten sonra tekrar yola koyulan bir sürü “baco” ve “emmo”larla nihayet dağın doruğunda, vaktiyle vadiye hâkim bir uçurumun kenarında inşa edilmiş, yarısı yıkık, içinde keçilerin otladığı harabe kilisede toplanıyorduk; ama ortalarda şarıl şarıl akan bir “kastal” görünmüyordu. “Kastal”dan kana kana su içmek yerine köylüler tarafından kışın toplanıp minik kar tepelerine dönüştürülen, erimemesi için üstü samanla örtülüp muhafaza edilen ve yazın satılmak üzere testereyle kesilip eşeklerle Ergani’ye götürülen kar yığınlarından kopardığımız parçaları kemirerek susuzluğumuzu gidermekten başka, bir de az ötedeki bir kaya kovuğundan çıp çıp çıp damlayıp minik bir su birikintisine dötüşen ve üzerinde çeşitli sineklerin yüzerek cirit attığı, kenarında kurbağaların vıraklayarak gezindiği bu su birikintisinden avuçlarımızı doldurup içmekten başka bir çaremiz yoktu.

Akşam ayazında tüm “bacolar, emmolar” kilisenin harabeleri arasında rüzgârdan korunabilecek kuytu bir köşede küm küm oturup, getirdikleri kilim ve battaniyelere sarılıyor, çıkınlarını açıp karınlarını doyuruyor ve gece boyunca dileklerini sıralayıp sabahı iple çekiyor, sonra da güneşin ilk ışıklarıyla beraber kiliseden ayrılıp gerisingeri trenle Diyarbakır’a dönüş için acele edip, tutulan dileklerin gerçekleşmesini Meryem Anamızın saf ve temiz kalbine havale ederek bu “ziyaret”i eda ediyorlardı. Diyarbakır’daki Surp Giragos Kilisesi’nin mihrabındaki resminde İsa Peygamberimizi kucaklayan Meryem Anamızın nurlu yüzü bu kez takatak takatak takatak ilerleyen trenin gürültüsüne karışarak kutsal dağın, kutsal kilisesindeki kirli bir su birikintisinden aksedip bizleri kucaklıyordu...

Trenler... Trenler...

İlk kez Ergani'ye, daha sonra da Maden'e giderken yakından tanıyıp uzunluğu karşısında şaşırıp kaldığım ve uzayıp giden raylar üzerinde yılankavi esler çizerek kayıp giden bu trenler Diyarbakır İstasyonu'na uzun uzun ısıklıkla gelirken ya da aynı şekilde gardan hareket ettiklerinde içindeki yolcuların arasında olmayı kim istemezdi ki! Babalarımızdan, analarımızdan habersiz, şehrin dışındaki istasyona gidişimiz:

“Ula böğün belki bi tren vardır; hade, gidağh seyre-dağh...”

Hevesle gözlerimizi ufukta birleşen raylara dikerek saatlerce bekleyip, sonra da kırmızı şapkalarıyla kiminin yakasında tek, kiminin iki, kiminin de üç yıldız bulunan lacivert üniformalı “şeftren emice”lerin tatlı hayallerimizi yıkışı:

“Ula dı gidın işize, böğün tren miren yoğh!”

Kavurucu yaz sıcağında susuzluktan yaprakları kırışık kımıldamayan tek tük akasya ile iki uzun kavağın gölgesinde geldi gelecek diye diye saatlerce bekleyip sonra da kırık hayallerle kös kös evin yolunu tutmak!

“Ula bu kadar seettır hanki cehneme savuştuz?”

Bizi merakla karşılayan analarımızın enselerimize indirecekleri tokatlar da cabası!

Ve ama o, bazen de onu ne denli merak ve heyecanla beklediğimizi sanki bildiği için nazlanmadan, gecikmeden gelirdi... Önce gökyüzünde bulutları andıran siyah dumanı ve ardından da keskin ışığını uzunca çala çala gelirdi... Garda kalabalık arasında bir dalgalanma olur, gözler ufka dikilirdi. “Hesret kavuştıran” gara girmeden hızını keser,

salına salına, yorgun argın, kömür isleri içinde siyahlar giymiş olarak gelirdi... “Şeftren emiceler” düdüklerini öttürerek kalabalığı gerilere gitmeleri için uyarırken pıstıpıst pıstıpıst sesleri ve madeni fren gürültüleri içinde gar boyunca ilerleyip nihayet tüm haşmetiyle durur, sonra da kim bilir nerelerden taşıyıp getirdiği yolcularını teker teker kusardı...

İstasyonun arkasındaki meydanlıkta sabırla bekleyen şalvarlı, pala bıyıklı “paytonci emice”ler trenden inen yolcuların beraberlerinde getirdikleri tahta bavulları, yatak, yorgan, sepetleri kaptıkları gibi körüklü faytonlarına yerleştirirlerdi. O ana kadar ağızlarındaki gemleriyle çakılı kaldıkları yerde sıkıntıdan başlarını sağa sola, yukarı aşağı sallayıp duran, ya da başlarına geçirilen yem torbalarındaki arpayı yerken kuyruklarıyla sinekleri kovalayıp arada bir sinirlenerek nallarıyla parke taşlarını dövüp kıvılcımlar çıkaran atlar, önce havada şaklayan, sonra da sırtlarına inen kırbaçlarla hareket ederek şehrin yolunu tutardı. Biz çocuklar istasyonda bekleyen trenin koridorlarında koşuşturarak, sürgülü kapılarını açıp kapatarak, tümüyle boşalmış kompartımanlarda oturarak hayali yolculuklara çıkar, evlerimizdeki tuvaletlerimize hiç de benzemeyen minik “avğhanalar” a hep beraber dalıp donlarımızı indirir, keyifle çişimizi ederek eğlenirdik. Vagondan vagona koşuşturup dururken bir yandan da trenin içinde kalma korkusuyla kulaklarımız her an çalmasını beklediğimiz düdük seslerine odaklanır, heyecandan yüreklerimiz küt küt atardı. Sonunda trenin yüksek merdivenlerinden ister istemez atlar, gıptayla baka baka, günün birinde içinde olacağımız bir yolculuğun özlemiyle son vagonun ardından istasyonu terk ederdik.

Trenlerle başka oyunlar da oynardık. Tren rayları üzerine dikkatlice yerleştirdiğimiz sarı on paralarımız, tren geçince tekerlekler arasında ezilip şekil değiştirdiğinde, yassılaşıp uzadığında keyfimize diyecek olmazdı!

“Ula bağh, benim param seninkinden daha oğh uza-mış! Ben kazandım...”

Para uzatma yarışının gizemli heyecanına rağmen, her zaman ceplerimizde bulunmayan, analarımızdan, nenele-rimizden, dedelerimizden arada bir dilenip dört tanesini yan yana getirip “kışh para”ya, yani bir kuruşa tamam-ladığımız zamanlarda da Gazi Caddesi zerindeki şekerci-lerden dört tane sarı on paranın karşılığında bir tane kırmızı akide şekeri alırken, gözümüz cam kavanozdaki sarı, yeşil akide şekerlerinde kaldığında, bu on paralardan birini tren raylarının gizemine kurban ettiğimiz için de zlrdk.

*

Tren oflaya pufloya dağların arasında kaybolup Ma-den’e yaklařtıķa birbiri ardı sıra tüneller başlamış, ben de her tünele Heredanlı Kalaycı şükrü ile girip ulcu Ekrem ile çıkar olmuştum. Benim için angarya da olsa, Heredan-lı bu köylülerin izini bulup babamın selamlarını mutlaka iletmeliydim! İletmeliydim, zira onun bu arzusunun ne denli önemli olduğunu kış geceleri evimizde hararetle ser-gileyip yönettiği bir oyundan biliyordum.

Bu oyunun öncüsü de nedense hep babamdı. Hem kilise mtevellı heyetinin beş asil üyesinden biri, hem de fakirler kolu başkanı olması nedeniyle, Diyarbakır’da han-gi köşe ya da bucakta, hangi delik veya “kullık”te kaç Ermeni’nin yaşadığını, nasıl geçindiklerini, ne yiyip ne içtiklerini bilmesi kendi kendine yüklediği bir görevdi...

Hele hele, Surp Giragos ve Surp Sarkis kilise vakıflarının sayıları yetmişi aşan dükkân ve evlerinde kimlerin ne zamandan beri oturduğunu, kimlerin ne zamandan beri kaç para “ıcar” verdiklerini, bu “ıcar”ların her sene başında az çok artırılıp fakir fukaraya dağıtılması için uğraştığı zamanlarda, kimi “vujdansız” kiracıların bu kira artırma işine bir türlü yanaşmadıklarını, o zaman da “Dinsızın hakkından imansız gelir” diyerek bu işi hukuka, dolayısıyla da avukatlara havale etmeye kalkıştığında, “Filla”, “Gavur” mallarını kiralayıp yıllardan beri cüzi rakamlarla bu dükkân ya da evlerde oturan kimi *Dacig* kiracılarla başa çıkmak için nedense “ceseretli abukat” bulunamadığını, bu işe soyunan avukatların başının ağrıdığını kendine dert edinirken, ayrıca damı aktığı için, ya da kerpiç duvarları çatladığı için kiracıların doğruca Belediye Meydanı’ndaki dişçi muayenehanesine şikâyetle geldiklerinde, o an tesadüfen de olsa orada bulunan iş ortağı Aziz Beg’in zaman zaman istihza ile “Ula Elo! Bağh gene müşterilerin geldi; get iki sıvaci, üç amele, bi de divarci ustasi bul, kilisenin mallarıyla oğraş dur ki yarın doğru cennete gidesen... Eger bu boş işlerle oğraşmağtan geriye zamanın kalırsa o zaman da bi iki diş çek ki para kazanağh!” diyerek sitem etmesine kulağını tıkayarak, cemaat işlerine seve seve zaman ayırdığına göre, eh tabii ki Diyarbekir’de hangi *Hay* “hanki sukakta otiri, nasıl geçni, ne yeyi, ne içi” bildiğinden, özellikle uzun kış geceleri, dışarda lapa lapa kar yağarken, sigara dumanlarının arasında arkadaşlarıyla sürdürecekleri oyunun öncülüğünü yapması bal gibi hakkıydı!

“Hele gelin, hep barabar sayağh bağhağh Diyarbekir’de kaç ğhane Heredanli, kaç ğhane Liceli, kaç ğhane Egilli, kaç ğhane Piranli *Hay* var?”

Babamın “hep barabar” diyerek etrafındaki insanlara böylesine ciddi, böylesine önemli bir işte sayım görevini yüklediği bu teklifiyle mecliste bulunanlar hep beraber zihinleriyle Diyarbekir “küçe”lerinde gezinerek “ğhane ğhane” Ermeni evlerini saymaya, bu evlerde yaşayan Ermenilerin nereli, ana, baba, “olıĝ çocıĝ” kaç kişi olduklarını tespit etmeye çalışırlardı. Bunun için Hançepek’te, Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Gâvur Mahallesi ya da Gâvur Meydanı’nın hangi sokağından başlayıp, hangi yoldan yürüyüp en son nerede, hangi sokakta bu sayma işine son vereceklerini kararlaştırırlardı:

“Kilisenin sukağından başliyağh, arğhadan, Fatihpaşa Karakolu’nun yanından Hançepek’e doĝri gelağh, ordan da Gavur Meydan’a...”

Ve başlarlardı saymaya:

“Hesirciler Sukağı’ndaki Lıceli Yemenici Baboş...”

Bir zamanlar, yani Tehcir’den, Ermenilerin yaşadıkları topraklardan Suriye içlerine sürölmesinden önce, Surp Giragos Kilisesi’nin bitişiğinde okul iken, “gideydi, bi daha da gelmiyeydi o günler”in ardından, okul olarak yeni baştan açılmasına izin verilmediği için bu kez tadilatla kiliseye dönüştürölen, küçöğ olduğu için de adı Küçöğ Kilise’ye çıkan kilisenin hemen yanı başındaki Hasircılar Sokağı’nda karısı, oğulları, kızlarıyla oturan Yemenici Baboş’un adının anılmasıyla beraber babam sarı, kehribar tespih tanelerinden birini baş ve işaret parmaklarıyla çekip öteki tarafa aktarırken, hesapta herhangi bir yanlışlığı önlemek için dikkatlice tekrarlardı:

“Lıceli Yemenici Baboş, biiir...”

“Lıceli Çulci Ğhalıtgil...”

“Lıceli Çulci Ğhalıt, ikiii!”

“Liceli Demirci Hüsogil...”

“Liceli Demirci Hüso, üüüç!”

Babam her tespîh tanesiyle “Biiir, ikiii, üüüç...” diyerek bu sayma işlemini titizlikle sürdürürken kapı kapı, hane hane tüm Liceli Ermeniler tespit edilip, arada unutulmuş kimselerin kalmadığına karar verilince sonucu hep beraber onaylardı:

“Hesircibaşı’nda otıran Licelilerin hepsi üç ğhanedir...”

Sonra sırasıyla diğerlerine geçilirdi:

“Piranli Kaspıran Hesen...”

“Biiir...”

Daha sonra Hazrolular, Hayneliler, Erganililer, Çermikliler tespit edilip hepsinin sayıları belli olduktan sonra sıra Heredanlılara geldiğinde babam daha da heyecanlanır, köşede bucakta kaldığı için sayılmamış, unutulmuş tek bir “ğhane” kalmamasına bilhassa özen gösterip pür dikkat kesilirdi. Bu sayma işlemi tamamlandığında hepsinin kafalarını sallayarak onayladıkları toplam rakamlar daha yüksek bir sesle tekrarlanıp herkesin onayına sunulup, sallanan başlarla tasdik edilirdi:

“Demağ ki Piranlilar on üç ğhanedir...”

“Demağ ki Heredanlılar sekiz ğhanedir...”

“Demağ ki Hazrolular...”

“Sıveregliler... Sasonlilar... Çüngüşliler... Hayneliler... Kulplilar...”

Zaman zaman da Diyarbakır’daki Ermenilerin hangi köy, nahiye veya bucaktan geldiklerine bakılmaksızın, yerlileri de toptan, bir kalemde hesaplardı:

“Demağ ki, Diyarbekir’de üç yüz elli ğhane Hay var...”

Şehirdeki Ermenilerin toplam sayısını da gecenin iler-

leyen saatlerinde kendi aralarında belirleyip bu sayım işine son verirken, analarını ya da babalarını, kardeş veya amcalarını, dayılarını çocuk yaşlarında kaybettikleri için mi bu “sayı”larla, “rakam”larla uğraşıp duruyorlardı, yoksa gidenlerin ardından kalanların hesaplarıyla teselli mi buluyorlardı? Kim bilir...

Bazen de bu sayım işlemleri sırasında ufak tefek tartışmalar, münakaşalar da olurdu. Kimilerinin “fıkrına” göre Ermeniler Ermenilerle, Süryaniler Süryanilerle, Keldaniler Keldanilerle, Pırotlar Pırotlarla, Dacıgler de Dacıglerle evlenmeliydi. “Karışık” evlilikler asla mubah sayılmazdı. Bir Ermeni genci Süryani bir kızla evlendiğinde, ya da bir Keldani kızı, bir Süryani ile ev bark kurmaya kalkıştığında, onların ikisinin de eninde sonunda Hazreti İsa’ya ve O’nun kutsal kitabı *İncil*’e inanan Hıristiyanlar olmaları bu evlilik için yeterli olmazdı! Öyleyse bu konu da öncelikle göz önüne alınıp, karışık evlilikler yapanlar ayrıca saptanmalı, kimin “yari yariya Ermeni”, kimin “yari yariya Süryani” sayılacağı kesinleştirilip ayrı liste oluşturulmalıydı ki “hisaplar karışmasın!”

Haygaz öğretmenin verdiği kitapları kimimiz okur, kimimiz de okuyormuş gibi boş gözlerle izlerken, ben elimdeki *Keşifler ve İcatlar* adlı küçük ansiklopedinin sayfalarından Diyarbakır'a, Süleyman Nazif İlkokulu'nun dördüncü sınıfında okuduğumuz tabiat bilgisi derslerine doğru yol almıştım...

Keşifler ve icatlarla ilk karşılaştığımız o günlerde kafama gelip takılan soru...

* *

"Bu icadları, bu keşifleri yapanların ismi niye Ahmet, Mehmet, Hasan, Hüseyin değil? Niye Edison, Pastör, Colombo, Macellan, Arşimet gibi değişik, ecayib isimler?"

Kafamın yamukluğuna bakıp benim ilerde "ehmakın biri" olacağımı söyleyen ebem Kure Mama'ya rağmen, ben yine de "ehmak" kategorisindeki beynimle sorunun yanıtını verip kesin bir neticeye varıyordum:

"Demağ ki, insanların adları değişik olursa, onlar günün birinde muhekkak bi icad ya da keşif yapılar! Madam ki benim ismim Mustafa, Musa, Muharrem, Metin değil, demağ ki ben de bi icad yapacağam allahvekil..."

Bu icat işine kendimi öyle kaptırmıştım ki, günün birinde kesinlikle bir mucit olup çıkacağımı biliyordum! Zaten yaşım ilerledikçe ufak tefek icatlarım da kendiliğinden geliyordu...

*

Taş avlumuzda peşim sıra iple çekerek sürüklediğim tahta arabamın tekeri kırılıp araba yan yattığında, feryat figanımın, tekerin onarımına yetmediğini, damda çamaşır asmakla meşgul olan anamın bile zırlamalarımın kulak tıkağını görünce, kendi işimi kendim halletmek üzere,

anamın kıyma doğramakta kullandığı ve daima elinin altında bulundurduğu keskin bıçaklardan biriyle odunluk-taki bir tahta parçasından teker icat etmeye kalkışıyor, ama ya elimi doğruyor, ya da dizime bıçağı saplıyordum...

Eşekarılarını önce “kızdırmağ” sonra da yuvalarını “dağıtmağ” için pantolonumun cebine toprak doldurup arı yuvalarını toz duman bombardımanına tutarken arkadaşlarıma öncülük ediyor, kızıışan arılar hücumu geçip üzerimize saldırmaya başladıklarında arkadaşlarım tozu dumana katarak kaçıp kurtulurken ben nedense her defasında arıların soktuğu bacağı, başım ya da boynumu tutup ağlayarak eve dönüyor, bir de anamdan azar işitip, nasırlı elleriyle enseme indirdiği tokatları tada tada bu işin böyle sürmeyeceğine karar vererek, canımı yakan arıların sivri “vızzig”lerinden korunmak için tahta veya mukavva-dan yaptığım savunma aletlerimle ve oyup kestiğim, paslı çiviler çakıp birleştirdiğim tahtalardan imal ettiğim, hepsi de benim buluşum olan çeşitli saldırı silahlarımla üzerime gelen arıları “cehnem”e gönderiyor, onlar ardı ardına yeri boyladığında, ben savaş çığlıkları atıyordum...

Yazın sıcak günlerinin bastırmasıyla damlarda kurduğumuz tahta “tağht”larda yatmaya başladığımızda, damlarda uçurtma uçuran arkadaşlarımın uçurtmalarından çok daha güzel bir “alti köşe uçırma” imal etmeye karar verdiğimde Dicle kıyılarına iner, sazlıklardaki kamışlardan en düzgünlerini cebimde her zaman taşımaktan gurur duyduğum Bursa işi minik çakımla kesip biçer, sonra da soluğu Yemeniciler Çarşısı’nda alır, yemenici çıraklarının karşısında boynumu bükерdim:

“Ula ne olur, ölmüşlerizin rühi, babazın ğheri için bi kırtig çırış...”

Yetimler gibi boynu bükük dilenmeme rağmen bazen çırakların ustalarından korkup vermemekte direndikleri bu “bi kırtig” çirişi bulamadığım zamanlarda çözümü evimizde arardım. Gider, kilerdeki şişko küpümüzden bir avuç un alır, buna, anamın boş rakı şişelerine doldurarak mutfağın bir yerlerine gizlediği şaraptan dönme “keskün sirke”den katıp, bulamaç yaptıktan sonra bu kez de kilerde babamın özenle arşivlediği ve belki günün birinde tekrar okuyacağı kendince bazı ilginç “mekele”ler ve “ajans gheberleri”yle dolu sararmış gazeteleri korka korka aşırarak, uçurtmam için gerekli ana malzemeleri tamamlardım. Üç kamışı çatıp biraz ip, biraz kınnapla ortasından bağlayıp gazeteler yapıştırarak yaptığım ve sigara paketlerinin içinden çıkan parlak “cığcığa” kâğıtlarıyla kuyruğunu süslediğim altı köşeli uçurtmam daha dama çıkar çıkmaz rüzgârın etkisiyle kısa zamanda dört köşe olur, ardından da takla atarak elektrik tellerine, ağaçlara takılır ya da hammam kubbelerine pike yapardı. Kabahat, su yerine “keskün sirke” ile yoğurduğumda rengi kahverengi çirişi andırdığı için daha sağlam bir yapıştırıcı olacağını düşünüp keşfettiğim benim buluşum, benim icat ettiğim sirkeli, unlu bulamaçta olabilir miydi?

Benusen ya da Merheli bahçelerinde “çatallastig”le her attığı taşla kesinlikle iri, beyaz benekli siyah “dut kuşu” avladığı ve hatta bir keresinde de bir taşla iki serçeyi birden vurduğu rivayetiyle kısa zamanda arkadaşlarımız arasında adı “Bi daşla çüt kuş vuran Adnan”a çıktığından hepimizin kışkandığı yaşıtımız çocukla, diğer arkadaşlarımdan gizlice buluşup, bu işin sırrını, hünerini öğrenmenin tek çıkar yolu, dayımın benim için yaptığı teneke kumbaramdan geçiyordu! Para biriktirip defter, kalem,

silgi, cetvel alıp okul masraflarımı karşılamam için yapılan bu kumbaramın ağzını anamın firketeleriyle kurcalayarak aşırđığım beş kuruşu verip öğrenmeye kalkıştđğında, anlıyordum ki, her kuşa göre ayrı bir taş, ayrı bir “cepğhane” gerekiymiş... Anamın saç tokalarını, çorap şışi ve tığlarını ve de babamın zaman zaman çevre köylere işe giderken götürdüğü tahta bavulundaki dişçi kerpetenlerini, “davye”lerini kullanarak kumbaramdan aşırđığım beş ya da on kuruşları her defasında Adnan’a verip kuş avlama kültürümü böylece geliştirirken, sonunda sıra “nasıl nişan alınır” ve en önemlisi “bi daşla çüt kuş nasıl vurulur” tekniklerine gelince, bunun bedelinin gümüş “igirmi beş” kuruş olduğunu öğrendiğimde zaten iş işten geçmişti. Kumbaramın her geçen gün biraz daha ağırlaşması gerekirken daha da hafiflediğini, ağzının çarpıtılıp içinin gideyerek boşaltıldığını sezen anam beni nihayet “cürmümeşut” halinde, suçüstü yakalamış ve enseme indirdiğı tokatlarla yetinmeyip, kumbara “ğhırğhızlığıma” son vereceğim hususunda önce Allah adına, sonra da *Hisus Krisdos*umuzun *İncil*’ine el bastırarak üç kere “töbe, töbe, töbe” dedirtip yemin ettirmişti. Böylece benim “bi daşla çüt kuş” yerine, “Ula ecep üç kuş nasıl vurulur” diyerek yapacağım icatlara noktayı koymuş olsa da, ben bu keşif işlerime istesem de istemesem de devam edecektim; çünkü “degışiğ” olan ismim bunu gerektiriyordu! Yalnız benim ismim mi? Hayır! Gâvur Mahallesi’nde Hegop, Bedrus, Giregos, Toros, Dikran, Diran, Ohannes... isimli arkadaşlarımla bu icat ve keşiflerimize zaman zaman hep beraber çıkıyor, çevremizi iyice tanıyıp keşfe koyuluyorduk.

Gâvur Meydanı’ndaki “top sehasi”nda arkadaşlarla oynayıp eğlenirken, ya patlayan topun ardından kös kös

evimizin yolunu tutuyor ya da sahamızın hemen ötesindeki ve büyüklerimizin “umumğhana” ya da “kerğhana” dedikleri bu evlere “payton”ların ardı ardına bıyıklı, siyah, haki, kahverengi gabardin şalvarlı, “kırğh düğme” yelekli, kırmızı, siyah yemenili veya sivri burunlu yüksek ökçeli ayakkabılarının arkasına basıp gezen “emice”leri neden getirip götürdüğünü keşfe çıkıyorduk. Etrafı tahta çitle çevrili bu evlerin bahçe kapısından cılız boyunlarımızı keşif aşkına uzatıp içeriyi merakla gözetlemeye kalkıştığımızda, şapkalı, kahverengi üniformalı “bekçi dayı”ların keşif kırılcılığıyla karşı karşıya kalıyorduk:

“Ula bi daha buraya ayağ atarsaz, ayağızı kıraram ha!”

Bekçilerin bizi neden hışımla kovaladıklarını anlamıyorduk; ama önceki keşiflerimizden bildiğimiz bir şey vardı ki, bu evlerdeki kadınların tümünün ismi kahpeydi. Bu ismi taşımak kötü bir şeydi. Kendi aramızda da “ana ana birinci”, “çır”, “gago kıtto, soro soro, sor penir”, “ker kerê min ki dajo”, “papel”, “kortig”, “çelik çıbuğ”, birdirbir, uzuneşek veya top oynayıp sonunda kavgaya tutuşup küfürleştığımızda kahpesiz yapamıyorduk:

“Kahpe anali!”

“Kahpe anali sensen ula!”

Alt alta üst üste kavgamız sürerken o ara oradan geçen “emiceler”, “dayılar” enselerimize indirdikleri şaplaqlarla bizleri ayırırken, “bibi”ler bu ayırma faslına pek yanaşmadan daha çok kızgınlıkla söyleniyorlardı:

“Vış kele, başaz torpağ yağa! Ula heç utanmısz? Birbirinizin anasına kahpe diyisz!”

Biz erkekler bu keşiflere çıkarken, mahallemizdeki yasıtımız kızlar da sokak kapılarının önüne serdikleri kilim ya da minderlerde bağdaş kurup bir taraftan ellerindeki

tığlarla dantel örüp bir taraftan da Çermik sakızı çiğneyerek şakalaşırken, onlar da adları Anjel, Araksi, Arusyag, Nıvart, Sirvart gibi “değişik” olduğundan dolayı mı yeni, yepyeni modeller keşfedip kendi aralarında yarışıyorlardı? Onlar birbirleriyle usul usul konuşup ya da kıkırdayıp gülererek, zaman zaman münakaşa etseler de, hemen hemen hiç kavga etmeden, hep güzeli keşfe çıkıyorlardı:

“Benim mendilimin nakışı seninkinden daha güzel...”

“Benim zıbunımdan güzeli yoğhtır!”

“En güzel danteli ben işlerem!”

“İgne işını benden güzel kimse yapamaz!”

“Benim saçlarımın örgi seninkinden daha güzel...”

“Senin dişlerin egri bögri, benimki inci kimi...”

“Güzelliğ”ı keşif yollarında çoğunlukla anlaşılmadıklarından, birbirlerinin “küçe” kapısının önüne “mısafırlığ” a gidenler minderlerini hışımla kaptıkları gibi iki adım ötedeki evlerinin yolunu tutarak küsüp ağlıyorlardı...

Onlar oturdukları yerde tığ, şiş ve iğneyle hüner yarıştırap çiğnedikleri sakızları balon yaparak çoğunlukla mutlu olurken, biz erkekler de her oyunun sonunda bir kavga bahanesi bulup kırılan baş ve yarılan dizlerimizle analarımızın yeni beddualar keşfetmesine katkıda bulunuyorduk:

“Uyyy, başan daş yağa! Gene kimle kavğa etmişsen ula Allah’ın belası!?”

“Uyyy, dirin gide ölin gele!”

“Zantari olasan!”

“Kafılkadalar gelesen işallah!”

“Cigerın ağzan gele!”

“Ağhşam yatasan, sebeh kağhmiyasan!”

Yatakhane de herkesin yatağına uzanmış olduğunu, ayakta kimseciklerin kalmadığını gören Haygaz öğretmen, yüksekçe tavandan ince elektrik kordonuyla sarkan iki ampulden birini söndürüp yüksek sesle 'kışer pari' dileyerek kapıyı kapatıp çıkarken, koro halinde arkasından 'kışer pari' diyen öğrencilerin sesi, ölgün, sarımsı ışıyla yanan ampulün etrafında fırdolayı uçuşan pervanelerin kanatlarında asılı kaldı. Daha sonra, yan yana yatanların alçak sesle, fısıldayarak laflamaları uğultu halinde tüm yatakhane-yi doldururken, esnemelerin çoğalmasıyla giderek kapanan gözlerin ardından uğultu, yerini kesif nefes kokularıyla başlayan horlamalara ve nihayet kimin ne söylediği tam da iyi anlaşılmayan sayıklamalara terk etti.

Karekin'in her birimize karyola demirlerini teker teker düdüğüyle tıklatarak gösterdiği yataklarımıza kimimiz sırtüstü, kimimiz yan yatarak, kimimiz battaniyeyi, kimimiz ince pikeyi başımıza çekip uyumaya çalışırken, yatağında sağa sola dönenlerin karyola cızırtısına, arada bir yetimhanenin arka taraflarından gelen köpek havlamaları tempo tutuyordu.

İki gün iki gece süren tren yolculuğundan sonra yorğun, bitkin hemen yatıp uyuyacağımı sanırken, sırtüstü uzandığım yatakta ellerimi kenetleyip başımın altına koymuş, kireç badanası kirden giderek grileşmiş alacalı bulacalı tavanı boş gözlerle seyrederken neden bir türlü uyuyamıyordum?

Daha düne kadar Diyarbakır'da istasyona giderek seyretmeye doyamadığımız trenlerle seyahat hayalleri kurarken, hiç beklemediğimiz bir anda elimize geçen bu fırsat tatlı bir heyecan yaşatmamıştı. Altı kişilik kompartımana

Karnig Dayi ile beraber bizler zaten zar zor bavullarımızla tıklım tıklı dolmuşmuşken, trenimizin arada bir tıslayıp durduğu, kimisi tek tük akasyaların, kimisi de kuraklık ya da bakımsızlıktan yeterince gelişip serpilemediği için bodur kalmış kavakların ölgün, miskin gölgesi altında zorlukla soluyan, yalnızlığın simgesi haline gelmiş, bezgin, eski taş yapılı, sarı boyalı istasyonlardan aldığı yeni yolcularla yükü giderek arttıkça, kimi yaşlı yolcular bizim kompartımanda oturmak isteyince Karnig Dayi'nın emriyle biz çocuklar çoğunlukla koridora tavuklar misali kısqışlanıp dehlendigimiz için yolculuk eğlenceden çok bir nevi işkenceye dönüşmüştü!

Hayallerimizi şu veya bu ölçüde gölgeleyen bir yolculuğun ardından eninde sonunda geldiğimiz yer bu koca şehirde bir yetimhane de olsa, nihayet yatacağımız bir kar-yola, başımızı koyacağımız rahat bir yastık varken, bir an önce uykuya dalıp gideceğimize, bir türlü kapanmayan, uykuya direnen göz kapaklarımızın ağırlığı altında bu kez de kim bilir hangi hayallerimizin yıkılacağının endişesiyle sabahı bekliyorduk.

* *

“Şimdi oğhımağ zamanıdır...”

Okumak ve özellikle de anadilimizi bir Ermeni okulunda öğrenmek için dağlar, tepeler, bayırlar, vadiler aşarak, ırmakların üzerindeki demir köprülerden, dağları delip öte tarafa çıkan uzun tünellerden geçerek geldiğimiz bu büyük şehirde gerçekten okuyup “böyüg adam”lar mı olacaktık?

“Bögün bi milimetro daha böyümişsen Marko Polo!”

Gâvur Mahallesi'ndeki kerpiç duvarlı, toprak damlı evimiz... Minik bahçesindeki bir köşeye anamın kendi

elleriyle gömdüğü şeftali çekirdeği... Yakarış... Filiz... Ve ağaç... Pembemsi, morumsu çiçekler... Meyve!

“Dünya malına değer!”

Yaz... Diyarbakır yanıyor... Şeftali ağacımızın ince uzun dallarındaki narin, incecik, yeşil yaprakları bile rüzgâr dilenip kımıldamıyor. Sivrisineklerin, karasineklerin, arıların vızıltıları ve arada bir de bir kovuktan çıkıp alelacele bir başka duvar kovuğuna minik kuyruklarını dik tutarak koşuşturan küçük, sarı akrep yavrularının gölgesinde, babamın emriyle öğle uykusu... Buna ister istemez katlanıp uyumak mecburiyetinde kaldığım o günlerde uyumamak için direnirken, şimdi sedir yerine yalnızca kendime ait demir bir karyolada gözlerimden uyku akan şu saatlerde dışardaki köpek ulumaları da sustuğu halde bir türlü uyuyamazken, beni doğduğum diyarlardan ansızın koparıp yad ellere postalayan babamın “büyük adam” hayallerinin bedelini uykusuz geçen bir geceyle mi ödemeğe başlıyordum?

Ya anam? Ya anam Aznif, nam-ı diğeriyle Hanım ya da babamın deyişiyle Ğhino? Ben henüz “bi kırtig” iken duvardan duvara gerdiği salıncakta beni sallarken, öte taraftan da kundaktaki kız kardeşimi uyutmak için oturduğu yerde dizlerinin üzerinde yatırıp pırpırlarken bitip tükenmeyen “e, ee, eee...”leriyle, ikimize birden belki Kürtçe, belki Zazaca, belki Ermenice ve belki de Türkçe yeknesak bir ninni tutturup, daha sonraları biraz daha büyüdüğümüzde bu kez bizlerden sonra doğan kardeşlerimizi de aynı şekilde kucağında, salıncakta, tahta veya demir beşiklerde sallayıp zaman zaman yer yatağında yanına yatırıp sıcak nefesiyle uyutmaya çalışırken, yedi kardeş sırasıyla boyumuz bir “barmağ”ı aşır üç dört “barmağ”a vardığın-

da, ya da artık büyüklerimizle aynı tencereye kaşık sallayıp nasibimize düşen payı midemize indirmeye başladığımız ve giderek boyumuzun “barmağ” yerine artık karışla ölçüldüğü zamanlarda, ninni yerine devlerle, cücelerle, padişah, kral, kraliçe ve perilerle süsleyip anlattığı o masallardan birini şimdi uykusuz gözlerle uzandığım şu kar yolunun başında “Sahan şimdi Peri Kızı’ni anlatacağam, kulağın aç, gözlerin yum, beni dinle” diyerek anlatmaya başlamaz mıydı...

*

“Evvel zaman içinde, ğhalbur saman içinde, deve delal iken, ğhoroz imam iken, anam kaşığhta, babam beşikte iken, babam düştü beşikten, başı kırıldı eşigten; anam aldi maşayi, babam aldi eğişi, gösterdiler bahan kapi arğhasındaki köşeyi; ben ayazda zangır zungur titrer iken, memleketın birinde bi peri kızı varmış.

Peri kızı günün birinde padişahın oğluna minasip bi kari bulmağa karar vermiş. Araştırmış, soruşturmuş, sonunda Ğharput padişahının kızlarından birisini istemaği minasip bulmuş. Yanına ğhatırı sayılır kimseler de almış, kız istemağa getmiş. Ğharput padişahi böyüg kızını vermiş. Kırğh gün kırğh gece toy yapmışlar, gelini almışlar, Diyarbekir’e getirmişler. Gelini tercübe etmağ için oni küçüg, eski bi eve yerleştirmişler. Kız sarayda yaşamağa alışmış ya, buna ancağ üç gün katlani, kocasını birağhi, babasının evine döni. Sora, gidiler ortanca kızı istiler. O da ancağ üç gün dayani, geri döni. Küçüg bacıları bu işte bi sır olduğunu anli, gelin olarağ getmaği kabul edi. Oni da alılar, ayni eve getiriler. Kız her zorlığa katlani, işın sonı nereye varacağ, merakla bekli. Aradan epeyi bi zaman geçi, ben diyım bi ay, sen de bi sene. Peri kızı ona dillere destan bi saray yap-

türü, içini envayi türlü buhali eşyalarla döşetürü. Gelinle kocası mutli bi heyat yaşılar.

Bi gün Ğharput padişahi, karısı, bi de kızları onlara mısafır geli. Bağhılar ki ne bağhalar, göriler ki ne göreler:

Böyüg bi saray, içi hepi entike doli, heç bi padişahın sarayında olmiyan envayi çeşit eşyalar, kız da içinde güzel güzel yaşı... İki baci oni çoğh kıskanılar. Ele kıskanılar, ele kıcığ alılar ki oni öldırmağ istiler; tutılar yemeglerine zehher karıştırılar. Peri kızı yemegleri degışturi, zehirli yemegi yiyen iki baci öli. Kazdığları kuyiya kendileri düşiler.

Sonındaaa peri kızı ortaya çığhi, padişahın oğlila karısına meseleyi anlati:

‘Sız heç merak etmeyin, kimse size kötülüğ edebilemez; çünkü ben her daim sizi gözetliyacağam, size sehab çığhaçağam. Sız beni görmisiz; ama ben sizi görüyem. Her daim yanızda, her daim başucuzdayam.’

Onlara bele söli, gözden keyboli. Onlar da yeyiler, içiler, muradlarına eriler. Darısı hepi eyilerin başına. Gökten üç alma düşmiş...”

*

“Her daim yanızda, her daim başucuzdayam” diyen peri kızı kendi masal âlemine, Diyarbekir’e doğru uçup birdenbire kayıp mı oldu?

Peri kızının “Sız beni görmisiz; ama ben sizi görüyem” deyip kanat çırparak varıp gizlendiği yer, acaba daha birkaç gün önce damdaki “tağht”larımızda yatarken seyrettiğimiz Samanyolu muydu?

Gökyüzünde irili ufaklı, kimisi parlak, kimisi solgun milyarlarca yıldız arasında gizlenen başka peri kızları var mıydı?

Kim bilir...

“Hadeeey, neğne kurutanlar, neğneee!”

“Teze bağdanuz, tezeeee!”

“Pırçıklıiii, pırçıklıiii, hadeey pırçıklıiii!”

Mevsimine göre sırtına vurduğu bohçasında nane, maydanoz veya uzunlamasına doğrayıp dörde, beşe böldüğü mor havuçları başına yerleştirdiği tahta tablasında muntazam dizdikten sonra sokaklarda bağırıp satmaya çalışan Naneci Ali, bizim deyişimizle Neğneci Elo...

“Ana, Ana! Elo Dayi’nin sesini duydın? Pırçıklı satı. Ne olur, yüz para ver, pırçıklı alım...”

Analarının ya da nenelerinin titrek ellerinden yalvar yakar kaptıkları yüz paraları, beş kuruşları Elo Dayi’nin kocaman avuçlarına koyan çocuklar, karşılığında aldıkları birkaç parça “pırçıklı”yi, ağızlarının suyu aka aka, dudakları mosmor keserek kıtır kıtır çiğneyip keyiflenirlerdi.

“Karahübür leylasıdır babooo!”

“Şekerışidir babooo, bırınc pilavidir babooo!”

Yazın Benusen bahçelerindeki dutluklardan toplayıp sokak sokak gezerek sattığı dutlardan almak için elinde bakır bir tas, “uskura”, “kuşğhana”, tepsi veya küçük siniyle kapıya çıkanların bolluğu karşısında keyiflenen Elo Dayi, yanaklarına kadar uzanan kaytan bıyığını büker, tabladaki duttan pay kapmak için acele edenlere şakayla çıkışırdı:

“Teşkele etmeyin, bu şekerışı allahvekil hepize yeter! Rehet durun ula! Birbirizi itelemeyin!”

Kara dutları “karahübür”, beyazları “şekerışı”, zaman zaman da “bırınc pilavi” yakıştırmasıyla satan, sokak köşelerinde başından zorlukla indirip üç ayaklı tahta sehpa-sının üzerine dikkatle yerleştirdiği yuvarlak tablasının et-

rafında toplananların taslarını el terazisinin bir kefesine, şalvarının cebinden çıkardığı irili ufaklı çakıl taşlarını öbür kefesine koyup “Kimsenin hekki kimseye geçmesin babo” diyerek tasın darasını aldıktan sonra kefeye attığı sarı dirhemlerle kilosunu “bi mecdiye”ye, “igirmi kurış”a sattığı dutları minik teneke küreğiyle taslara dikkatlice doldurup tartarak yaz akşamlarında lezzet dağıtan Kürt Elo Dayı’nın sesi gecenin bu saatinde acaba kaç çocuğun rüyasında ağzının suyunu akıtmaktadır?

Gündüzün bunaltıcı sıcağından sonra akşam vakti Karacadağ’dan kopup gelen esintiyle soluklanan avludaki bir sininin etrafında ailece bağdaş kurarak aynı tencereden kaşıklanan mercimek, kuru fasulye, nohut, “glorig küfte”, “meftune”, “çirtma”, “tenebur” ya da şehriyeli bulgur pilavının ardından sininin ortasma özenle yerleştirilen bir “uskura” dolusu iri dut tanelerini parmakları ve dudakları mora boyayarak yiyip sonra da “nerdivan”la dama çıkıp, “sıtara” dediğimiz beyaz çarşafla çevrili “tağht”larda yatmanın keyfi şimdi hangi diyarlardadır?

Göğüsleri beyaz, çatal kuyruklu siyah kırlangıçların çığlık çığlığa kanat çırpıp pike yaparak ve kim bilir hangi duvar kovuklarından, hangi “örtme” altlarındaki direkler arasından, ordan burdan bıkıp usanmadan minik gagalarıyla topladıkları çerçöpü usta bir duvarcı gibi örüp, usta bir sıvacı gibi sıvayarak yaptıkları yuvalarına çekilmeleriyle, saatler boyu süren cıvıltılı kuş sesleri yerini derin bir sessizliğe bıraktığında, yıldızların gizemli göz kırpmasıyla “Ay dede” de kendince bir yol çizerken, uyumanın, rüyalar âlemine dalmanın keyfi şimdi nereelerde kaldı?

Tavandan sarkan kirli, soluk ampulün güçbela aydınlatmaya çalıştığı yatakhane­nin açık pencerelerinden arada bir destursuz içeri dalan hafif bir rüzgâr, uzaktaki korna seslerini de beraberinde getirip karyolalar arasında usulca gezinerek yanaklarımızı okşadıktan sonra horultuları, ter ve ayak kokularını yüklenip sessizce süzülüp giderken, peri kızının silüetinin donup kaldığı gri beyaz, alacalı bulacalı tavan giderek bir sinema perdesine mi dönüşüyor ve ben filmi geriye sarıp bir kez daha mı izlemeye koyuluyordum?

* *

Rahibin karşısında “imti­hen”i başarıyla verdikten sonra İstanbul’a gidişim artık neredeyse kesinleşince evimizde anamın biri görmeyen, gerçek bir kör kuyu misali kuruyan, ama diğerinden de Dicle’nin suyu gibi çağıl çağıl akıp giden gözyaşları dinmek bilmezken, kapı komşuları­mız tüm “baco”lar, anamı bu talih­siz, bu “bebağht” gününde teselliye koşarak avutmaya çalışıyorlardı.

Anamın gözyaşları aktıkça babam daha da sinirleniyor, illa kendisi gibi düşünmesini istediği anama ikide bir çıkış­ıyordu:

“Ğhino Ğhino! Aklın başan topla!”

Babam “ana lisani” konusunu o denli önemserken, hatta neredeyse “böyüg adam” olabilmemin ilk şartı olarak görürken, anamın bunu anlamadığını düşündükçe çileden çıkıyor, bir yandan onu da ikna etmeye çalışırken, öte yandan İstanbul’a giderken yanıma almam gerekenleri, rahibin verdiği ihtiyaç listesini en kısa zamanda tamamlamaya çalışıyordu. Akşamları iş dönüşünde satın aldığı bir çift “peşkir”, fanila, gömlek, çorap ya da mendil-

leri eve taşırken, anamın da bu arada boş durmayıp eski Singer dikiş makinasının başında gözyaşı döke döke bana patiskadan biçtiği donları, çizgili pijama diktğini gördüğünde içten içe sevinip onu teselli ediyordu:

“Bağh Ğhino, göreceğsan, bu oğlanın istığbali eyi olacağı; çünkü ben *Hisus Krisdos*ıma inanıyam. O, beni heç yalavuz bırağhmadı. Düneğın sebeh kiliseye gettim, bi tene böyüg mum yandırdım, *Hisus*ımı çağırdım, kölgesi oğlumuzın başından heç eksüg olmasın diye düe ettim...”

Rahibin verdiği liste babamın çabaları ve anamın katkılarıyla giderek tamamlanırken nihayet Alaflar Çarşısı’nda, Buğday Pazarı’ndaki Terzi Ohannes’e iki provayla alelacele diktirdiği biri lacivert, diğeri siyah iki takım elbisenin parasını ödeyip, yaşıttım çırağa da ufak bir bahşış vererek elbiseleri evimize bırakmasını tembihleyen babam önemli bir işi bitirmiş olmanın mutluluğuyla gülerek elini omzuma koydu:

“Hade Margos, şimdi istikemetımız doğri Kondıraci Bedo’nın dükeni... Marş marş!”

Gazi Caddesi üzerindeki Bedros’un dükkânından biri siyah, diğeri kahverengi iki çift ayakkabı da alınınca İstanbul yolculuğum için gerekli “ehtiyaç”larımın tümü görülmüş oluyordu.

Son birkaç gün içinde babam akşamları eve geldiğinde her zamanki gibi taşıdığı kavun, karpuz ya da bir kesekâğdı elmanın yanı sıra koltuğunun altına yerleştirdiği havlu veya gömlekle daha sokak kapısından içeri girer girmez, elindeki paketleri gören anamın gözyaşları anında sel sağanak olup akarken babam kâh küplere biniyor, kâh anamı teselli ediyordu:

“Ben diyyiem ki oğlan getsın ana lisanımızı öğrensın,

oğhısın adam olsun; sen diyisen ki zararı yoğh, istisense heyvan olsun, hama yeterki gözümün öğinde olsun!”

“Ayağımıza bi kısmet gelmiş, sen degerini bilmisen...”

“Ğhino, Ğhino! Biri getse daha geride alti tene çocığın kali, bunlar senin neyen yetmi?”

“Ula allahvekil bize piyanko vurmuş, sen ferkinde degilsen!”

Babam her çekilişte bir gün “muhekkak” büyük bir ikramiye kazanacağını ümit ederek Hasan Paşa Hanı’nın hemen bitişiğindeki küçük kırtasiyeciden muntazaman aldığı piyango biletlerine arada bir vuran amortillerle teselli bulup avunurken, anam her keresinde söyleniverirdi:

“Sıke, Sıke! Boşı boşına paran küçeye atısan. Piyanko-ya verdiğin paraları toplıyaydın şimdi belki de başımızı soğhacağ bi kulligımız olırdı, bare kiradan kurtılırdığh...”

Anamın yakınmalarına kulak tıkayan babam şansını denemeyi sürdürürken, İstanbul’a gidişimi “piyanko vurmuş” diye tanımlamakla, ona artık bir daha piyango bileti almayacağını müjdesini mi veriyordu, yoksa büyük ikramiyeyi kazandığını düşünüp kendi kendini teselli mi ediyordu? Kim bilir...

*

İstanbul’a hareket edeceğim gün gelip çattığında evimize “ğherli yolculığ” dileklerini iletmek için gelen akraba, dost, konu komşuların beraberlerinde getirdikleri, çoğu da Gazi Caddesi üzerindeki ünlü Datlıcı Şeğhmus’tan alınan kuru baklava, burmalı kadayıf ile şekerli dükkânlarının üzerinde bademezmesi, “lebüzünye” yazılı paketleri, bir de evden yaptıkları kurabiye, çörek, börek, “zingilig”, “ğhalbur tatlısı”, “şekerışı” tepsilerinin yanı sıra bez torbalara ve eski gazetelerden yapılma kesekâğıtlarına doldurduk-

ları peynir suyuyla kavrulmuş kavun veya karpuz çekirdekleri ve kumda pişirilmiş leblebilerle evimiz giderek bir tatlıcı, şekerçi, kuruyemişçi dükkânına dönüştüğünde anam ve nenelerim “Kele niye zehmet etmişsiz!” diyerek teşekkürlerini dile getirip armağanları bir kenara istiflerken aldıkları cevap da hemen hep aynısıydı:

“Uşşş kele, ne zehmeti bacım? Dedim oğlan yolda bi loğhma ağzına atar, ağzi datlanır...”

“Heç zehmet olur? Dedim oğlan yolda bi avuç leblebi yesin, oyalansın!”

*

Datlıcı Şeğhmus’un Dağ Kapı’da, dörtyol ağzındaki dükkânının vitrini fıstıklı, cevizli, kaymaklı baklavalarla; burmalı, yassı kadayıfla; kıymalı, peynirli böreklerle; yaz günleri bir de kaymaklı, vişneli enfes dondurmayla gelen geçenin iştahını açarken, biz çocuklar kalın camın arkasından bu “datlı”ları ağgözlü bakışlarımızla seyre dalıp, yalanıp yutkunarak vitrinin önünde çakılıp kaldığımızda, beyaz önlüğü ve kısacık boyuyla Datlıcı Şeğhmus Dayi sökağa fırlar, başından eksik etmediği eski, yağlı kasketini çıkarıp sırtımıza, kışımıza indirip bizleri kovardı:

“Ula gidın işize! Dükenin öğinden savuşın kavaşeler!”

Savuşur giderdik; ama gözümüz hep arkada kalır, günün birinde bir tepsi baklavayı bir oturuşta yiyebilmenin hayaliyle yaşarken, Süleyman Nazif İlkokulu’nda aynı sıraları paylaştığımız arkadaşımız Şeğhmus’u öylesine kıskanırdık ki...

Datlıcı Şeğhmus’un aynı adı taşıyan oğlu Şeğhmus, sınıfımızın en şişmanı, top gibi “yivarlağ” oluşunu babasının dükkânındaki baklavalara, kadayıflara, böreklerle mi borçluydu? Ona Şeğhmus yerine, ne anlama geldiğini bil-

mediğimiz Momoz lakabını kim veya içimizden hangi arkadaşımız takmıştı? Momoz'un Türkçe, Kürtçe, Zazaca, Ermenice, Arapça veya herhangi bir dilde gerçekten bir anlamı var mıydı ya da "Şeğhmus"dan bozma, tamamıyla anlamsız bir sözcük müydü bilemiyorduk ama, bizim için Momoz sözcüğünün çağrıştırdığı tek şey baklavalar, börekler, kadayıflar, "kaymağlı", "fışneli" dondurmalar, buz gibi "leymunata" ve "ğazoz"lardı...

Bizler, onun yaşlıları, babasının dükkânının önünden başımıza, sırtımıza, kışımıza inen kasket darbeleriyle tatlılar üzerine konan sinek misali kovulup süklüm püklüm uzaklaştığımızda, baklava ve börek kokularının sindiği dükkânlarında elini kolunu sallayıp masalar etrafında gezinen Momoz gibi şanslı olmadığımıza nasıl yanmaz ve her öğünde istediği kadar baklava, börek yiyerek yanakları al al olmuş birer Momoz olmaya nasıl can atmazdık! Elimize zar zor geçen beş ya da on kuruş harçlıkla Datlıci Şeğhmus Dayı'nın dükkânına koşup bir veya iki dilim baklava almaya kalkıştığımızda, elimizdeki parayla ister istemez tepsinin bir kenarında toplanmış börek kırıntılarıyla yetinmek zorunda kalınca, birer Momoz olmadığımız için nasıl kahrolmazdık!

Beş ya da on kuruşumuzun, hatta delikli bir yüz paramızın da olmadığı zamanlarda yine Datlıci Şeğhmus Dayı'nın vitrininin önünde içeriyi seyredip yutkunurken, arada bir de olsa, Şeğhmus Dayı'nın oğullarından biri veya bazen Şeğhmus Dayı'nın kendisi bizleri sinek misali kovalamayıp, bir kâğıda doldurdukları börek kırıntılarını ya da boşalmış baklava veya kadayıf tepsilerinin ağdalı şerbetini bir ispatulayla sıyırıp bizlere armağan olarak verdiklerinde Tanrı'mıza nasıl şükretmezdik ki!

Tutumlu bireyler olmamız için her yıl okulda Tutum Haftası boyunca öğretmenlerimizin sık sık dile getirdiği "Yerli malı yurdun malı, her Türk onu kullanmalı!" cümlesiyle yerli mallarımızı kullanmamız özendirilirken ayrıca neden tutumlu olmamız gerektiğini, Avrupa veya yabancı ülke malları yerine yerli malı satın alarak nasıl zenginleşeceğimizi, yerli malı kullanmanın her Türk'ün ve her Türk evladının boynunun borcu olduğunu bir taraftan öğrenip ezberlerken, öte taraftan öğretmenlerimizin talimatıyla ve Tutum Haftası nedeniyle kimimizin evlerinden getirdiği birkaç avuç kuru kayısı, kuru üzüm, pestil, fındık, cevizle üç beş elma, armut gibi meyveleri dersimizin son ziliyle beraber uzunca bir masa üzerinde sergileyip yurdumuzun yerli mallarını hem tanıyıp hem de beraberce yemeye başlarken gözümüzü masanın tam ortasına yerleştirilmiş kocaman bir tepsi baklavadan ayırmamız mümkün müydü?

Çoğumuzun genellikle kuru üzüm, iki avuç leblebi, üç elma şekeri veya iki armutla katkı sunduğumuz bu Yerli Malı Haftası'nda, öğretmenin bize dönerek, arkadaşımız Şeyhmus'un babasının bir tepsi baklava gönderdiğini ve bunun için kendisine teşekkür borçlu olduğumuzu söylemesiyle kasım kasım kasılan Momoz'un yerinde olmayı nasıl istemezdik ki!

Tutum Haftası'nda her birimiz analarımıza yalvarıp elimiz boş okula gidemeyeceğimizi, öğretmenlerimizin bu yönde talimatı olduğunu söyleyip iyi kötü götürdüğümüz iki armut, bir avuç kuru üzüm, bir tas dolusu "alüce", bir "uskura" dolusu kavun çekirdeği ya da dut kurusu, Momoz'un baklava tepsisi yanında boynu bükük kaldığı için ezilir, büzülür, masanın altına girip gizlenmek için sanki yarışırđık...

Kilise vakfına ait olan bir binada, köşe başındaki dükkânında Momoz'dan büyük diğer çocuklarıyla beraber tatlıcılık yapan Şeğhmus Dayi ne kazanır, ne yer, ne içerdi bizler tabii ki bilemiyorduk; ne ki, o yaşlarda bize öyle gelirdi ki, vitrinleri altın dolu olan kuyumculardan veya sarraflardan bile çok daha zengini kesinlikle tatlıcılardı. Çünkü onlar her gün ellerinin altında yiyeceklerinden çok daha fazlasıyla baklava, börek, kadayıfa sahiptiler...

Babamla Datlıcı Şeğhmus Dayi'nin arasında zaman zaman belki Malazgirt veya Mercidabık meydan muharebeleri boyutunda olmasa bile, ufak tefek "herb"ler sürüp gidiyordu:

Babamın ifadesine göre, Surp Giragos ve Surp Sarkis kiliselerinin vakıf taşınmazları içinde yeri ve konumu itibariyle en "değerli" malı, Datlıcı Şeğhmus'un dükkânıydı. Mütevelli heyetlerinin kaldırılıp, cemaatin arzusu hilafına, vakıf mütevellisi olarak devletin tek bir kişiyi tanıdığı "tek mütevelli devrinde, vağhti zamanında çoğh ucıza kiralaranan" bu dükkân hem Gazi Caddesi gibi en işlek cadde üzerinde, hem de Dağ Kapı'da gelen geçenin yoğun olduğu bir dörtyol ağzında yer alıyordu. Bu büyük dükkânın "icar"ının düşüklüğü nedeniyle, kilise mütevelli heyeti olarak her sene kiranın "birez" daha artmasını talep ve rica ettikleri halde, Datlıcı Şeğhmus buna ya kulak tıkıyor ya da çoluk çocuğunun nafakasını bu dükkândan çıkarmanın zorluklarını sayıp dökerek "cüzi" bir zamlı durumu idare ediyordu. Aksi halde, sulh için "herkeşe açığh olan mehkeme kapıları" kalıyordu.

Babama göre çoğu eski, yıkık dökük olan bu "ğeyri-menkul"lerden toplanan paralar zaten onarım ve bakıma zar zor yeterken, üstüne üstlük bir sürü "Kafle" artığı "ko-

cakari"nın, "fikir fıkara"nın da aylıkları cemaatten toplanan paranın yanı sıra biraz da bu kira gelirleriyle karşılandığından zorluk çekiliyor, bütçe "acığh" veriyordu. Onun bu yakınmaları zaman zaman çaresizlik içinde şu cümleyle özetleniyordu:

"Valla bu zamanda insaf diye bi şe kalmamış! Kimse-nin fikir fıkara'yı düşündüğü yoğh, Allah sonımızı gher etsin...!"

*

İstanbul'a hareket edeceğim gün yaklaştıkça anamın dinmeyen gözyaşları artıyor, onun tek gözünden akan bu yaşlar babamı daha da sinirlendirip onun Nuh deyip peygamber demeyen mizacını sanki biraz daha ortaya çıkarıyordu. Anamın bir köşeye çekilip yerdeki bir minderde sessiz sedasız, öylece hareketsiz oturuşunu gören babamın da suratı asılıyor, gazetesine gömülüp evde neredeyse hepimizin varlığını görmezden gelen tavırlarıyla hoyrat kişiliği öne çıkıyordu.

Evimizde gerçek anlamda bir sinir harbi vardı ve ben elimde olmadığı halde bütün bu olup bitenlerin tek sebebiydim... Gönlüm kâh anamdan, kâh babamdan yana olurken, en çok bocalayan yoksa ben miydim?

Hislerimi belli etmemeye, anamdan ya da babamdan taraf bir yaklaşım sergilememeye çalışırken, ne denli başarılı olduğumu bilemiyordum ama, sebebini çözemediğim tuhaf bir suçluluk duygusu gelip gelip yüreğimde çörekleniyor, en çok da, anamın gözyaşlarını gördükçe onu teselli etmem gerektiğini düşünüp beceremeyeceğimi anlayınca, boğazımda düğümlenen kelimelerden kaçıp kurtulmak için kendimi sokağa atıyor, nedense çoğunlukla Fiskaya'ya gidip oturduğum yerden ta aşağıda, alabil-

diğine geniş ovada kuzeyden güneye esler çize çize akan Dicle'yi seyrediyordum.

Fiskaya... Eşsiz manzarasıyla büyülenmek, kanatlanıp uçmak isteyenlerin yanı sıra yaşam kavgasında şu veya bu nedenle tökezleyen, bunalıp yenik düşen, dertlerine bir türlü derman bulamayan ve son çare olarak perişan bedenlerini aşağıdaki sivri kayaların kucağına bir gülle gibi bırakanların mekânı... Az ötedeki Tekel Rakı Fabrikası'nın alkol, anason kokan atık sularının ufak bir çağlayan gibi dökülerek ta ileride Dicle'ye karıştığı bu yarın, bu uçurumun başında oturup hangi düşüncelere dalıyor, kabuğuna çekilmiş bir salyangozla avına süzülen bir kartal arasında nasıl gidip geliyordum?...

Aslında anamın gözünde bir kartalın pençelerindeki av bendim. Beni bu badireden kurtarabilmek için çırpınışları babamın katır inadı, kaya gibi "daş yüregi" karşısında boşa çıktıkça anam çareyi tek tük kırışmış saçlarının zaman zaman örtmeye çalıştığı gözyaşlarında arıyordu...

Üzülüyordum... Babamın karşısına dikilip "Valla ben İstanbul'a getmağ istemiyem!" desem... Akıntıya karşı kürek çekmek! "Eh, madam ki istemisen, ne halin varsa gör!" diyerek hiç geri adım atar mı! Nerdeeee! Hem İstanbul'a gidip okuyacağımı Gâvur Meydanı'nda, Hançepek'te duymayan mı kaldı! Donlar, fanilalar, havlular, iki kat elbise, ayakkabı... Daha iki gün önce tahta bavul da alındı, üstelik çiçek motifli, köşebentleri sarıdan... Dönüş yok! Aha Fiskaya, aha İstanbul! Hangisini istersen onu seç!

Ağzından çıkan her sözü kırk kez tartıp, iyice ölçüp biçtikten sonra sarf eden, sözünün eri, saygıdeğer kişiliğiyle tanınan Sarkis Margos... Devletin getirdiği tek mütevellî uygulamasına son verilip kilise ve vakıf idaresi geç-

mişteki gibi Ermeni cemaatinin seçtiği mütevelli heyetine bırakıldığında, Surp Giragos Kilisesi'nin bahçesinde noter huzurunda kurulan ilk seçim sandığında Karnig Dabağ'la beraber en çok oyu alarak mütevelli, işğhan seçilen bu "özi, sözi bir" adam, bu benim babam, hele böylesine önemseddiği bir konuda hiç tükürdüğünü yalar mıydı!

"Valla benim niyetim, oğlan İstanbul'da oğhısın, ana lisanımızı öğrensın, böyüg adam olsun... Kağhtım gettim, Sahag Vertebed'e oni keydettirdim. Sora bağhtım ki anasi çoğh ağli, oğlan da anasına bağhi bağhi cigeri parçalani, İstanbul'a getmağ istemi, eh, ne yapım, ben de bu sevda-dan vazgeçtim! Zarari yoğh, onların dediği kimi olsun, yeter ki canlari sağ olsun..."

Babam böyle demeyi hiç kendine, hadi, kendinden vazgeçtik, hiç "izzetünefs"ine yedirir miydi? Ve dahası, İstanbul'da öğretime yeni açılacak bu ortaokulun sadece birinci sınıfına öğrenci alınacağını belirten Sahag Papaz-yan'a babamın cevabına ne demeli:

"Möhterem Vertebed, madam ki orta bire telebe keyde-disen, o zaman oğlım orda ortaokul birinci sınıftan yeni baştan oğhısın, yeter ki ana lisanımızı öğrensın..."

Babam ortaokulda geçirdiğim üç yıllık tahsil hayatıma bir kalemde kendince "çızğı" çekip, rahip efendinin defterinde ön kaydımı yaptırmışsa, daha anamın gözyaşlarının veya benim lafımın onun defterinde esamisi okunabilir miydi?

*

İstanbul'a hareket edeceğim akşam bizim "hevş"te toplanan akraba ve büyüklerin ellerini öpüp "Alasmaladığh" diyerek ayrılmaya hazırlandığımda, onların da "Allah'ın gözi, Hisus Krisdos'un sağ eli her daim üzerinde olsun!"

dualarını konu komşular da hep beraber “Amen!” diyerek noktalarken, anamın son bir gayretle babamın elindeki bavula yapışıp çekmesi, babamın hiç beklemediği bu olay karşısında onu itekleyip bavula sıkıca sarılmasıyla, olan, tahta bavulumun kulpuna oldu.

Babam elinde kalan kulpu sinirlenerek öteye fırlatırken araya girenlerin yatıştırmaları ve “hevş”te duvardan duvara gerili duran çamaşır ipinin çözülerek bavulumu fırdolayı bağlanmasıyla hem bavulum kulpusuzluktan kurtuldu, hem de biraz daha sağlamlaştırılmış oldu.

Anam son gayreti de sonuçsuz kaldığı için mi, yoksa şaşkınlığından mı avlunun ortasında öylece donup kala kaldı?

Bu kez ağlama sırası bende miydi? Kimisi oturduğu yerde, kimisi etrafta dolanıp duran kardeşlerim bu bavul kavgasının ardından benim ağladığımı gördükleri için mi koro halinde aynı nakarata başlamışlardı?

Nenem, dedem, halam, dayım bizleri bir taraftan susturmaya çalışırken babam telaşla trene yetişmek için bavulumu kaptığı gibi “Hade, düş öğüme!” deyip, herhalde ağladığım için bana da sinirlendiğinden, diğer eliyle ince bileğime yapışarak sokak kapımıza hırsla yöneldi.

Bu saatten sonra benim için İstanbul’a kesilen biletin dönüşünün olamayacağını gören dayım bir taraftan anama, kendi kız kardeşine eniştesi tarafından reva görülen bu davranışa kızıp ve belki de dayı yeğen ilişkimizin dışında, ben daha on yaşındayken başlayan usta çırak ilişkimizin artık bittiğini istemeyerek de olsa kabullenerek bu “datsız duzsız” işin bir an önce son bulması için babamın elinden hırsla kaptığı bavulun çamaşır ipli kulpuna yapışarak adımlarını hızlandırıyordu.

Önde dayım Demirci Ğhaço, nam-ı diğeriyle Demirci İsmail, ardında babam Dişçi Sarkis, nam-ı diğeriyle Dişçi Ali, onun yanında bir günlük çırağı olduğum “pese”miz, eniştemiz, halamın kocası Ohannes, nam-ı diğeriyle Sobacı Ramazan ve aralarında ben, “küçe çığhmaz”daki evimizden apar topar çıkıp Direkçi Sokağımızı aceleyle geçip Balıkçılarbaşı’na doğru kıvrılırken müşterilerini Gâvur Meydanı’nın hemen bitişiğindeki kerhaneye bırakıp boş dönen bir faytona son anda atlayarak istasyonun yolunu tuttuk.

Tepemizde ayın parlak yüzü bizlere gülerken, babam, olup bitenlerin sorumlusu sanki oymuş gibi, bıyıklı, şalvarlı faytoncuya ikide bir hiddetle söyleniyordu:

“Atlari kırbaçla, treni kaçırmıyağh...!”

*

“Üç sene de keybetsen gene de umurımda değil, İstanbul’a gidecağsan, Ermence öğrenecağsan!..”

Önce, Kurşunlu ya da diğer adıyla Bıyıklı Mehmet Paşa Camii’nin hemen bitişiğindeki, geniş bir avlusu ve birkaç da odası olan büyük, eski bir evden okula dönüştürülen Süleyman Nazif İlkokulu’nun üçüncü sınıfına kadar okuyup, sonra da, “yığıldı, yığılacağı” denen bu virane evden apar topar taşındığımız bazalt taşlı tarihi bir bina-
dan bozma Cumhuriyet İlkokulu’nda “sebehçi” öğrencilerinden arta kalan zamanı, geçici bir süre için misafireten, “öMLECİ” öğrenciler olarak okuyup dördüncü sınıfa geçince, bu kez de eski bir kilisenin yıkıntısıyla, köy köy gezerrek katırlarının sırtına yüklediği basma, pazen, kadife kumaşları satan gezginci bir bezazın katırlarını bağlayıp atlarını tımar ettiği bir ahırın yanı başında inşa edilen yeni

Süleyman Nazif İlkokulu'na göçmen kuşlar misali tekrar nakledilip, orada da beşinci sınıfı okuyarak nihayet diplomamızı alıncaya kadar geçen ilkokul dönemimde Türkçe, Matematik, Hayat Bilgisi: İyi... Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi: Pekiyi... Resim, Müzik, Jimnastik: Pekiyi... Temizlik, Elişi, Hal ve Gidiş: Pekiyi notlarıyla, özel bölümünde de sınıfını pekiyi derecesiyle geçmiş olduğu yazılı ve öğretmenimizin imzasının yanında bir de başöğretmenimizin imzası ve okulun mührünü taşıyan karnelerimle geçen öğrenciliğimin ardından Ziya Gökalp Lisesi'nin ortaokul sıralarında da Türkçe, tarih, coğrafya, tabiat bilgisi, matematik, cebir, geometri, İngilizce, beden eğitimi, müzik, fizik, kimya, tarım gibi bir sürü dersleri de bin bir sıkıntıyla okuyup her sene zar zor da olsa sınıfta kalmayıp bütünlemeyle, "ikmal"le geçip tahsil hayatımı kör topal da olsa yürütürken, şimdi sil baştan aynı dersleri tekrarlayarak üç sene daha okumanın sıkıntısını babam bilebilir miydi? Onun "umurımda değil" diyerek Ermenice öğrenmem için beni yaban ellere göndermesi nasıl umurumda olmazdı!

Fiskaya'nın hemen yanı başında ortaokula yeni başladığımız yıllarda verdiği cimrice notlarla ecel terleri döküren tarih öğretmenimiz Ayşe Yongaçoğlu'nu babam tanıyor muydu? Onun gerek sözlü, gerekse kafasına estikçe ansızın yaptığı yazılı imtihanlarından on üzerinden kazara da olsa bir tanecik on ya da dokuz almak, bizler için zaten hayalden öteye geçmezken, hiç olmazsa bir beş veya altı gibi geçer bir not almanın deveye hendek atlatmaktan çok daha zor olduğunu nereden bilebilirdi ki! Hele bir yazılıda tesadüfen de olsa bildiğimiz veya çalışmamızın hakkıyla aldığımız yedi gibi bir notun sarhoşluğunu yaşarken, iki üç

hafta sonra hazırlıksız yakalandığımız bir sözlüde, bu kez de Dicle ve Fırat arasında, Mezopotamya'da, Diyarbakır'ı da içine alan uçsuz bucaksız Babil ülkesinde Sami hanedanının altıncı kralı olarak M.Ö. iki bin yıllarında yaşamış olan Hammurabi'nin dikme bir taş üzerine çivi yazısıyla kazınmış iki yüz seksen iki maddelik kanunları hakkında kem küm edince, keza Hazreti Muhammed'in Uhud Dağı eteklerindeki Uhud Savaşı'nı Bedir Savaşı'yla karıştırıp çorbaya çevirince bizi bekleyen takdiri ilâhi:

"Demek ki yazılı imtihanda ben fark etmeden kopye çekmişsiniz, hakkınızda kötü bir kanaate vardım; daha önceden aldığınız notların ortalaması her ne kadar beş ediyorsa da, karnenize üç verip sizi ikmale bırakacağım..."

Silindirin, koninin hacmini sekiz metreküp yanlış, bir yamuğun alanını da almış altı metrekare eksik hesaplayınca matematik hocamız Halil Turgut'un ensemize indir-diği tokatların bazen insanın canına tak ettirdiğinden babamın haberi var mıydı?

"Ula her derste Ğhelil Turgut'ın tokadını, zumzığını, tekniğini yemağtan bıghtım; en eyisi gidim özi özümü Fiskaya'dan aşağı atım, kurtulım!"

Üç sene gibi bir zaman dilimini geriye doğru sayarak, İstanbul'da ortaokulu tekrar, yeni baştan okuyup kaybedeceğim zamanı düşünüp kahrolurken, bir yandan da sırf anadili pahasına babamın üç senemi bir kalemde silip atma bonkörlüğünü anlamakta zorluk çekiyordum; çünkü bu tutumunun, ortaokula başladığım ilk günden itibaren her fırsatta kulağıma fısıldadıklarıyla hiç ilgisi yoktu:

"Oğlum, bi an önce liseyi, devrısında de işallah üniversiteyi bitir, dış tabibi ol ki barabar çalışağh!"

Kendi kazancını başkalarıyla bölüşmek istemediği

halde, kiraladığı diplomalar yüzünden buna mecbur kalıp çaresizlik içinde çırpındığı için mi böyle düşünüyordu? Yoksa deri kaplamalı dişçi koltuğuna, “fötöy”e oturan hastaların dişlerini çekerken elinin “ğhefif”liğine, bu konudaki yetenek ve tecrübesine rağmen günün birinde yaşlı “ğheste”lerden biri belki yüksek tansiyon, belki de kalbiyle ilgili herhangi bir sorunu yüzünden “meezallah” koltukta yığılıp kalırsa, bu işin ceremesini nasıl ödeyecekti? Diplomasını kiraladığı diş tabipleri böyle bir durum karşısında belki işin içinden şöyle veya böyle sıyrılabilirlerdi, ya kendisi?

Kendisi gibi henüz küçük yaşlarda, henüz ana kucağındaiken köylerinden çıkarılıp tehcir edilen yaşlılarının kimisi hastalıktan, kimisi açlıktan veya sefaletten ölürken, kimisi de yol boyunca şu veya bu köyün civarından, şu veya bu dağın eteğinden, vadilerden “kafle”ler halinde hangi meçhule doğru yürüdüklerini bilmezken, kimi insanlar tarafından sahiplenilip evlat edinilen, yaşamlarının bu bölümünü bu kez de hiç tanımadıkları, hiç bilmedikleri bu yeni ana ve babalar sayesinde sürdürürken, terk ettikleri diyarlardan, Bakırmaden’den, Pertek’ten, Harput’tan, Muş, Bitlis, Erzincan, Sivas, Tokat, Erzurum’dan, Konya, Afyonkarahisar, Kütahya, Bursa, İzmit, Tekirdağ’dan, Urfa, Antep, Maraş’tan, Diyarbakır’dan, Malatya’dan, Arapkir’den yollara düşüp Arap çöllerine, Der Zor’a doğru gidenlerin hasbelkader “kılıç artığı” olarak sağda solda, orda burda kimi kaza veya bucaklarda, nahiye ya da köylerde kaldıkları için çoğunlukla ilk meslekleri çobanlık olan bu “Filla uşağları”, daha sonraları hayat denenince uzun yolun bir noktasında nasıl ve nedenini kendilerinin de bilmediği yepyeni koşullarda kimisi palancı, kimisi

yemenici, kimisi demirci, nalbant, kalaycı, sobacı, marangoz, dokumacı, taşçı, terzi veya kuyumcu olarak birer meslek sahibi olup çoğunlukla küçük yaşta kaybettikleri için babalarını tanımazken, yine de irsi bir hastalık gibi babalarının, dedelerinin mesleklerini onların bıraktığı yerden sürdürüp yaşamlarına böylece devam ederken, aynı veya benzer koşullarda dört yaşında Tehcir'e çıkan babam, nereden nereye bu işe, bu mesleğe yönelmişti?

Aslında bu işte onun hiçbir çabası, hiçbir katkısı olmadan, rüzgârın estiği tarafa doğru eğilen bir ağaç dalı gibi, ya da yine rüzgârın savurduğu bir yaprak misali Siverek'te altı yedi yaşlarında başlayan çobanlığın ardından Diyarbakır'da dişçi çırağı, ardından da kalfa ve nihayet diş teknisyeni olarak kendini bulmasını acaba sık sık dile getirip "Allah düşmanıma göstertmesin oğlum, tofandi tofan" dediği o acı yıllara mı borçluydu?

Kim bilir...

Babamın tahsil hayatımın üç senesine bir kalemde çektiği "çizgi" ve kafasında oluşturduğu kendi "hisap"ları ile benim ilkokulda öğrendiğim dört işlemli matematik, ortaokulda Halil Turgut'un tokatlarıyla bilinmeyenlerini öğrendiğim cebir veya eğri ve çizgilerle dolu geometri bilgimi harmanlayıp yaptığım hesaplar birbirini hiç tutmuyor, onun çektiği "çizgi" dosdoğru uzanıp sonsuza giderken, benimkisi bir çemberin içinde hapsolup kalıyordu...

Zil sesiyle başlayıp daha sonra da homurtu ve uğultuların yarım yamalak cümlelerle harmanlanıp nihayet gürültüye dönüştüğü yatakhane sabahın ilk ışıklarıyla beraber içeri giren Haygaz öğretmenin, içerdeki patırtıya rağmen hâlâ uyumaya çalışanların başında dikilip cetveliyle karyoların demirlerini tıklatarak sabahın köründe kulakları tırmalayan zilin nahoş sesini sanki biraz daha tamamlayarak, yatakhaneyi bir baştan diğerine turlayıp az önce tıklattığı karyolalarda yine de uyuyanları gördükçe önce tok sesiyle ikaz ederek, o da olmazsa örtündükleri battaniyeyi çekiştirerek uyandırmaya çalışmasıyla yeni bir güne mahmurlukla, isteksizce merhaba diyorduk.

Yatakhane ilk sabahı böylece karşılarken, çoğunluğu ilkokula bu yetimhanede başlayan eski öğrencileri izleyerek, kimimiz ilk iş olarak koridorun sonunda yan yana dizili tuvaletlerden birinde boş yer kapmaya, kimimiz mozaik yalak boyunca duvarda sıralı sarı muslukları açıp, çıp çıp çıp damlayan sularla el yüz yıkamaya hazırlanırken, kimimiz de ne mene bir şey olduğunu bilemediğimiz *badij* denen cezadan yakayı sıyırmak için öncelikle yataklarımızı muma çevirip, “ebdestğhana” işini daha sonraya bırakmayı düşünürken özellikle zaman kaybetmemeye, diğer öğrencilere yetişmeye özen gösteriyorduk.

Elini yüzünü yıkamış, yatağını düzeltmiş çocuklar yeni bir zilin sesiyle koridorda sıraya dizilince bizler de arkada yerimizi aldık. Merdiven başındaki haşmetli yağlıboya resmiyle bizleri selamlayan Karagözyan Efendi’ye saygılarımızı sunarak, onun bizleri izleyen gözlerini üzerimizde hissederek yemekhaneye indik.

Masalara dizili alüminyum tabaklar içinde bir domates

ile üç beş zeytin ve dilimlenerek ortadaki bir tepside istiflenmiş ekmeklerin yanı sıra, buğusu tavana doğru yükselen kulplu alüminyum taslardaki çayların kokusu ve gece boyunca duvarlara iyice sinmiş olan kesif yemek kokuları, bahçeye açılan tüm pencerelere rağmen yine de birbirine karışıp insanın genzini yakıyor, iştahını kapıyordu.

Kimisi kan kırmızısı, kimisi yeşilli kırmızılı alacalı domateslerin sabah kahvaltısında ne işi olabilirdi! Evlerimizde yemeğe, salataya doğranan domatesin bu diyarda kahvaltılık oluşunu doğrusu biraz yadırgamıştık; ama tabaklarımızdaki kimisi ezik, kimisi diri siyah zeytinlerle beraber isteksiz de olsa bir parça ekmek ısırıp ardından da domateslere dişlerimizi geçirmekten başka çaremiz de yoktu. Saat kaçta çalacağını henüz bilmediğimiz öğle yemeği ziline kadar acıktığımızda zil çalan karnımıza derman olacak ne bizim oralardaki gibi kilerlerimizde her zaman hazır ve nazır olan bir pekmez küpü, ne de çengelden asılı süzme yoğurt torbası vardı. Öyle ki, sabah veya akşama bakmaksızın, önümüze konulanlarla karnımızı güzelce doyurup önce Allah'a, ardından da Dikran Karagözyan Efendimize şükretmek galiba en doğru davranış olmalıydı.

Çaylarını iştahla höpürdetip ikinci bir bardak daha içmek isteyenlerin uzattığı taslara büyük çaydanlıklardan çay doldururken bir yandan da boşalan kapları üst üste istifleyerek bir an önce toparlayıp kaldırmak için acele eden hademe kadınlar belli ki öğle yemeği için hazırlık yapacaklardı.

Kahvaltıdan sonra bahçeye çıkınca, sağda solda gruplar halinde, bir duvara sırtlarını dayayıp sohbet edenleri, toprak zemine çizdikleri küçük bir üçgenin içine yerleştirdikleri renkli cam bilyelerine birkaç adım uzaklıktan elle-

rindeki bilyeleri fırlatarak bizim Diyarbakır'da oynadıklarımızdan farklı bir "ğar" oyununun heyecanına kendini kaptıranları ya da bir topun peşinde koşuşturanları seyredip bütün bir günün nasıl geçeceğini düşünürken, hiç beklemediğimiz bir anda, bahçe kapısından içeri giren Karnig Dayi'yi görünce nasıl mutlu olmuştuk ki!

Karnig Dayi, ansızın çıkıp geldiğine göre, demek ki işlerini halletmiş, Diyarbakır'a gitmeden önce, verdiği sözünü yerine getirmek üzere bizleri son bir kez ziyarete gelmişti. Tabii bu sevincimiz kısa sürecek, Karnig Dayi birimizin sırtını sıvazlayıp bir diğerimizin yüzünü okşayarak, gönümüzü alıp bize son öğütlerini verecekti:

"Çocuklar birbirinize mukayet olun, Allah'ın iznile her şey hakkızda işallah ğherli olacağ. Heç bi şe düşünmeyin, yalavuz derslerizi düşünün; çoğh çalışın, Hayeren'i* eyi öğrenin, bizi mehçup etmeyin..."

Bizler koşup Karnig Dayi'nin etrafında hemen çember oluşturarak onun bu minvalde söyleyeceklerini kulağımıza küpe edip sonra da sağ elini öpüp başımıza koyarak veda edeceğimizi beklerken, yanılmış, verdiği habere de çok sevinmiştik:

"Çocuklar, Patrik hezretleri sizi görmağ isti. Gelmişem ki sizi Patrikğhana'ya götürüm..."

* *

Diyarbakır'daki Surp Giragos Kilisesi'nin avlusundaki taş binada kilise yönetim kurulunun toplantı odasında her pazar ayininden sonra papazımız Der Arsen'le yan yana oturup sohbet eden cemaat üyelerine duvarda asılı duran

* Hayeren [Erm.]: Ermenice.

çerçevesi fotoğrafıyla tepeden bakan ak sakallı, dazlak kafalı, ihtiyar Patrik hazretleri...

Diyarbakır'a geldiği ilk günden itibaren, patriğimiz Karekin Haçaduryan'ın girişimi ve hayırsever İstanbullu Ermenilerin maddi katkıları sonucunda ve Maarif Vekaleti'nden gereken kanuni izinler almarak Üsküdar'da yıllardan beri kapalı duran eski Surp Haç okulumuzun onarılıp orta-lise seviyesinde tedrisata açılacağını, adı Surp Haç Tibrevank olan bu okula öğrenci kaydetmek için patriğimizin emriyle Kayseri, Sivas, Amasya, Tokat, Harput, Malatya, Hatay'ı, kısacası Anadolu'yu bir baştan diğerine gezdiğini söyleyerek, Ermeni ailelerden, okutup milletimize, memleketimize faydalı birer insan olarak yetiştirmeleri için çocuklarını bu okula yazdırmalarını isteyen Rahip Sahag Papazyan'ı görevlendiren ruhani lider...

Patrik hazretleri...

Ülke genelinde ve özellikle de Anadolu'da her yıl artan nüfusla beraber okuma yazma bilmeyenlerin sayısı da aynı oranda çıg gibi büyüüp çoğaldığı için devletçe başlatılan okuma yazma seferberliğinin yanı sıra ilkokula gitmenin mecbur tutulmasıyla, bizim diyarlarda yaşayan Türk, Kürt, Süryani, Yahudi, Keldani, Arap kökenlilerin yanı sıra tüm Ermeni çocukları da nüfus kütüğündeki kayıtlarına göre yedi yaşına bastıkları halde okula kaydedilmemişlerse, o zaman muhtar önderliğinde kapıya jandarma veya polis dayanır korkusuyla ilkokula gönderilip, sonra da ortaokula gitmek yerine, kızlar evde tutulup oğlanların hemen hepsi veya büyük çoğunluğu baba mesleklerini sürdürürken, işlerinden hiç olmazsa bir kısmını İstanbul'a taşıyıp onlara Ermeni okullarından birinde okuma olanağı sağlamaya çalışan Patrik hazretleri, Anadolu'daki Er-

menilerin böyle bir okula hemen evet diyeceklerini kendince düşünüp belki de ince ince hesaplamışsa da, bir nevi elçilik göreviyle yollara saldığı rahip efendinin açıklamalarını can kulağıyla dinleyen yöredeki kimi insanların acaba akıllarından neler geçtiğini hiç tahmin edebilmiş miydi?

*

“... Möhterem efendımız, ğhoş gelmişsen, sefa getirmişsen. Patrik efendımızın emirleri baş göz üzerine. Açtığı Tıbirvenk de ğherli uğırlı olsun. İlakin, bız oğılarımızı bele bi mektebe gönderemeniğh! Orda oğhiyacağlarına, papaz veyağhut *vertebed* olacağlarına, burda kalsınlar daha eyidir. Yanımızda, bızım terbiyemizle böyürler, eyi kötü bir zeneet öğrenirler, çoliğ çociğ seğbi olur, ev geçindirirler... Seferberlig’te kökımız bi payam ağacı kimi zatani kurıdi getti, şimdi de çociğlarımızı İstanbul’a gönderağh, *vertebed* yapağh, züryetımızı kendi elimizle mi kurıtağh? Heç bele bi şe olur?”

*

“... Patrik hezretlerinin emri karşısında boynımız kıldan incedir; çünkü her şeyden evel bızım babamızdır, rüheni reisimizdir; muhekkak ki her şeyi bızden eyi düşüni. İlakin bız de istiyiğh ki çociğlarımızın, torınlarımızın günını görağh, onlari evlendirağh, ev barğh sehabi yapağh ki Kafle’de keybettiğimiz kardaşlarımızın, bacılarımızın, analarımızın, babalarımızın ismini onlara verağh, cigerimizin ataşı sönsın!”

*

“... Benim aklım bu işe yatmi! İstanbul’daki Hay çociğlarına kıran mi girmiş, onlari niye keydetmiler? Niye geliler bızım çociğlarımızı toplılar? Kafle’den bu yani kırğh

sene geçmiş, bizi ne arayan olmuş, ne de soran! Reva mi şimdi bu bize?"

*

"... Möhterem *Vertebed* hezretleri, valla kusıra bağhma hama bizim İstanbulli Ermeni kardaşlarımızla aramız açığhtır. Eger niye açığhtır diye sorıp sual edecağ olırsaz, başızı ağrıtmazsam iki çüt lafla anlatayım:

Bızım rehmetli Bezaz Anto, Allah nur içinde yatırsın, vağhtıla mal almağ için kağhi İstanbul'a gidi; bi kaç parça kedife, bi kaç top pazen, basma masma ali, işini bitiri, artuğ memlekete döneceğ.

Kimden ne zaman duymışsa, orasını bilmiyem, sizin orada bi tene meşur Şişli Ermeni Mezerliği varmış, mezerliğ degil, diyisen zahar cennet! Özi özine diyi ki, memlekete getmeden bare gidim bu mezerliği görüm. Neyse, lafi uzatmiyim, sori sorışturi, ari tari, sonunda mezerliği buli. Kapıda tağhım elbiseli, kravatli, şapkali bi begefendi göri, ona diyi ki:

'Begım, benim adım Antranig Bezazyan. Ben bezazam, Diyarbekir'den buraya mal almağa gelmişem. İstiyem ki mezerliği görüm...'

Onın begım dediği adam megerse oranın kapıcısımiş! Olsın! Kapıcı da olsa, nihayeti Allah'ın bi kuli, hem de bizim bi kardaşımız... Neyse, lafi uzatmiyim, kapidan daha ayağını içeri atar atmaz gözleri faltaşı kimi açılı. Ele bi şaşırı, ele bi şaşırı ki ağzi açığh kali, dili lal oli! Gözlerine inanami, mezerliğ degil, essahtan da bi cennet! Ağaclar, çiçekler, dallarda bülbüller, yollar ceğde kimi geniş, her mezerın başında mermer ğhaç, envai türlü heykeller... Rüya kimi! Özi özının kolına bi çımdik ati, bağhi ki rüya degil... Bi tereften mezerliği dolani, bi tereften da ölilerin

ruhi i n d e edi. Sora bağhi ki bi adam bi mezerin ba ında durmi  d e edi, gidi adamın yanında duri, y zine ėha ığhari, içinden o da d e edi. D e bittiğhtan sora adama yana ı, bizim lisanımızla diyi ki:

‘Eğper, yes le Hay im...’*

Bağhi ki adam y zine ters ters bağhi, bu sefer de d ni T rke s li:

‘Karda ım, ben de Ermeniyem! İsmim Antranig Bezazyan... Diyarbekir’den gelmi em...’

Adam bizim Anto’nun y zine bağhi bağhi, sora da ne diye begenisiz:

‘Ne yapayım! Burada o kadar çok Ermeni var ki!’

Yaaa, *Vertebed* hezretleri... Biz *Hayliğ* i n canımızı veriyiğh, adam diyi ki, bahan ne senin *Hayliğ*ından! He bele bi  e olur!?’

*

“Bağh *Vertebed*, eger ba ın ağrıtmıyacağsam, m seğdenle  i mesel de ben anlatım:

Bundan tam d rt sene evvel, b g nki kimi sicağ bi yaz g nidi. G nlerden ya ar ambadi ya da per embe. Yemeniciler ar ısı’ndaki d kenimizde benle karda ım Lito dezgemizin ba ında otırmı , bız bize alı ıdiğh. Eğıl’dan gelen bi K rt m   terimize bi kırmızı, bi de siyah, iki  t yemeniyi yeti tirmağ i n ecele edidiğh. Karda ım Lito bi tereften camu  k selesini inceltmağ i n ek le d gidi, ben de dizimin  zerinde yemeniyi dikidim... Ba ımı kaldırdım, bi de bağhtım, kar ımda orta ya lı, uzun boyli, yakı ığlı, beyaz k mlekli, kravatli, siyah foter  apkali bi adam, elinde k  k, kahverengi deri bi anta...

* [Erm. *yeg ayr, yes al hay em*]: Karde , ben de Ermeniyim.

Adam Lıceli Yemenici Baboş'i arımış, ona bızım dükeni göstertmişler... Bız kardaşımıla göz göze geldiğh, bu adami heç tanımiyiğh! Ayağındaki uci sivri, boyalı kondıraya bağhsan, zatani belli oli ki çaruğh ya da yemeni tiktırmağa gelmemiş. E bu adam elese bızı niye ari, niye sori? Ula yoğhsa vergi meğmuri olmiya? İşte o zaman yandığh! Çünki vergi meğmuri kapiya geldi mi illa bi şe bulır. Şimdi olmiya yeni bi vergi teşkelesile gene başımıza Aşkale maşkale işi çığha! Zamanında Varlıg Vergisi yüzından millet az mi perişan oldu! İçim korğhidan kıp kıp attı; hama gene de belli etmeden adama dedım ki:

‘Ğherdır begim? Lıceli Yemenici Baboş benem, bu da kardaşım Lito. Buyur, söyle. Ne istisen?’

Adam elindeki çantayı yere bırağhti, cebından beyaz bi mendil çığharttı, terini sildi, sora da kulağıma egildi, *Hayeren* konıştı:

‘*Anunis Antranig e, bolsetsi yem...*’*

Doğrısını söylemağ lazımsa, adam *Hayeren* konışınca şaşırđığh; meger ismi Antranigmiş, özi de İstanbullîmiş. Hemmen içeri buyur ettiğh. Ele ya, İstanbul nereeee, Diyarbekir nereeee, Antranig nere! Valla adam önce içeri girmağ istemedi, yalavuz bi şe danışacağmış, yola gidecağmış...

Adam Ermeni, İstanbul'dan gelmiş, buraların yabancısi bi din kardaşımız... Ayağı kağhtım, kolından tuttum, zorla içeri buyur ettim, altına kürsiyi uzattım, ısrar ettim:

‘Antranig kardaş, madam ki İstanbul'dan gelmiş bi *Haysan*, bi *Hay Krisdonya** kardaşımızsan, baş göz üzerine gelmişsen. Otır, kefen bağh, elimizden ne gelirse evelallah

* *Anunis ...* [Erm.]: Adım Antranig, İstanbulluyum.

Hay Krisdonya [Erm.]: Ermeni Hristiyan.

yaparıĝh... İlakin önce bi savuĝ leymunata, bi ayran, bi miyanköki şerbeti veyaĝhutta bi demli çayımızı içmeden allahvekil olmaz!’

Neyse, lafi uzatmiyim, çıraĝı gönderdim, Meyĝhanacı Büro’nun dükenından sallamayla üç tene leymunata getirdi, bi tereften buz kimi leymunata içiyiĝh, bi tereften de adam derdini anlatı...

Megerse oĝlı İstanbul’da Perşembepazarı’nda tornacımış, esker olmış. Burdur’da ecemiliĝini yapmış, dağıtımında Lıce’ye düşmüş. Heyatta tek oĝlımış. Adam karısıyla kızını on iki sene evvel bi ereba kazasında keybetmiş, onun için oĝlının üstüne titirmiş; hama bi yanlışını da görse heç effetmimiş. Bi seferinde, daha *Asdvadzadzin** gelmeden, kilisede üzüm daha oĝhınmadan, oĝlı arkadaşına uymış, üzüm yemiş, babasından da dayaĝı! Soĝhmiş odaya, basmış tokati. Baĝhmiş ki çoĝh aĝlı, radyoyı açmış ki sesi duyılmiya! İşte dinimizin keydelerini oĝlına bele bele eyice öğretmiş, her pazar kiliseye giden bi çociĝ olarak yetiştirmiş. Kendi de İstanbul’da sıĝorta işi yapımış. Ankara, İzmir, Adana’da şöĝbeleri varmış. Dünyada insanın başına ele şeler gelir ki, insanın felegi şaşar, onun için önceden tedbirli olmaĝ eyidir, ilerde burda da bi şöĝbe açınca işallah sız de sıĝortalı olırsız, dedi, bu sıĝorta işi ne kadar möhimdir oni anlatti...

Neyse, bu Antranig kardaşımız oĝlının eskerliĝ durumu için gelmiş ki Lıce’ye gide, orada eger *Hay Krisdonya* varsa,

* *Asdvadzadzin* [Erm. tanrı doğuran]: Meryem Ana; Meryem Ana’nın göĝe alınışının yıldönümü. Ağustos ortasına rastlar ve o pazar günü Ermeni kilisesinde üzüm kutsanır. Bu gelenek, Hıristiyanlık öncesinde ana tanrıça *Anahit*’in günü olarak Ermenilerce kendi yılbaşıları olan *Navasart* kutlamalarındaki şükran anlayışına dayanır.

onlardan rica ede ki oğli pazar günü çarşıya çığtığında ona sehab çığhsınlar, kiliseye götürsınler, bi bıçuğ seneliğ eskerliği birez daha kolay geçe. Ankara'dan trenle gelmiş, paytonla şehre yenmiş, bi paket Yenice cığarasi alırken sormiş Lıceli kim var, Lıce'ye nasıl gidilir, bizi bulmiş...

Sorasını kısa kesim ki başın ağrıtmıyım. Adamın derdini dinlediğhtan sora dedim ki:

'Antranig efendi, seni Lıce'ye göndermağ kolay; hama hergün oraya otobos, kamyon yoğh. Bızım mısafırıımız ol, ne zaman eraba bulırsağh seni gönderırığh. Lıce'de ekru-balarımız var, onlara selamımızı sölersen, ellerından geleni yaparlar, sen göynın fereh tut. İlakin Lıce'de meelesef kilisemiz yoğhtır! O günler eskidenmiş, bi zamanlar hem kilisemiz hem de okılıımız varmiş...

Neyse, lafi uzatmıyım. Leymunatamızı içtiğhtan sora, efendime sölüyım, kağhtığh barabar yüriye yüriye Mardin Kapi'ya gettiğh. Otobos şarajından devrısı gün içün zar zor bi yer eyarladiğh. Eyiptır sölemaği, parayı da ben verdim; çünkü mısafır gelen bi *Hay Krisdonya* kardaşımız bırağhmanığh elini cebine ata! Degil bi *Hay Krisdonya*, *Dacig* bi mısafırıımız da olsa onun da elini evelallah cebine attırmanığh; çünkü *Hay* olsun, *Dacig* olsun, mısafır mısafırdır. Ha mısafırın eli cebine getmiş, ha bız yerin dibine girmişığh! Sora döndiğh gene dükene geldiğh, övle vağhti dedim ki:

'Antranig kardaş, bızım burda Yoğurt Pazarı'nda meşur Kebabçı Heci var; eti çüt piçağla çeke, kıyma yapı, makina kıyması degil ha, etin lezzeti üstindedir! Gel sahan orda bi güzel lüle kebabi yedırım...'

Neyse, uzatmıyım, Antranig kardaşımız olmaz molmaz dedi, zatani otobos parasını sen verdin, bare kebabi ben

ısmarlıyım, bu şerefe ben nayıl olım mayıl olım deyince, döndüm dedim ki:

‘O ne biçim söz Antranig kardaşım, sen mısafırsan! Eyip degıl mi, bi yabancı bizim memleketimizde bize kebab ısmarlıya! Gün ola ğharman ola, bağharsan bizim de yolımız bi gün İstanbul’a düşerse o zaman biz de senin mısafırın olırıĝh!’

Neyse, lafi daha fazla uzatmiyım, kardaşım Lıto’ya dedim ki:

‘Biz Antranigle Heci’ye gidiyiĝh, sahan da lüle kebabi gönderırem.’

O da bahan dedi ki:

‘Yoĝh abe, yoĝh! Evden ikimize göre lor penirlen lavaş ekmegi getirmiştım, hama kismet degılmiş. Ben bahan bi tene de çay sölerem, dezgenın başında hem ekmegimi yi yerem hem de çalışıram. Sız gidın, kefize bağhın, efıyetle lüle kebabızı yeyın.’

Doğrısını söylemağ lazımsa biz kebab yerken kardaşımın lor peniri lavaşa katuğ etmesi yüregıme sinmedi; hama Egilli Kürt müşterimizin yemenılerının yetişımağı ğhatrına çoĝh ısrar etmedım; çünkü esnaf dediğın verdiğı sözi tutacağ!

Lafi uzatmiyım, Kebabçi Heci bızı daha uzağhtan görır görmez koştı yanımıza geldi. Anladi ki yabancı bi mısafır getirmişem, valla yaptı etti, oni buni iteledi, bize bi boş yer eyarladi. Eyıptır söylemağı, kebabın üstıne kaymağlı burma kadayıfı, bi de künefe yediğh, etrafa belli etmeden bız bize ğhaçımızı da çığharttıĝh, Allahımıza şükrettiğh.

Bızım Hay demircilere selam vere vere onların çarşısının içından geçtiğh, bızım çarşıya geldiğh. Bağhtım ki Lıto işleri yolına koymış, kardaşıma dedim ki:

'Ben mısafırımızı doğru Dişçi Serkis'in yanına götürüm!
Çünkü hem kilisemizin işğhanıdır, hem de onun ğhuyını eyi
biliyem ki Hay Krisdonya dedın mı canını verir. Duysa ki
İstanbul'dan bi Hay kardaşımız gelmiş, yanına götürmemi-
şem; valla bahan küser, benlen selami sebehi keser...'

Lafi uzatmiyım, aldım Antranig kardaşımızı, doğru Diş-
çi Serkis'in maynağhanasına götürdüm. Dişçi, hevuzın ba-
şında kürside otırmış ğazata oğhidi. Bi bahan bağhti, bi de
Antranig'e, zanetti ki ona bi müşteri götürmüşem. Neyse,
durımı anlatınca çoğh sevindi. Hemen yandaki kahveden
çay söledi, otırdıĝh sohbet ettiĝh. Sora Antranig otele get-
mağ istedi. Eh, heç Dişçi bırağhır mı! Ma niye burdaki
Haylar ölmüş miyiğh ki, kağha gide otelde yata...

Neyse, *Vertebed*, sözi daha fazla uzatmadan, gerisini
Serkis kardaşımın bahan sora anlattığı kimi anlatım. Eger
yalanım varsa, işte Dişçi Serkis de burda!

Efendime söliyım, o ağhşam Dişçi adami evine göturi,
Allah ne kismet etmişse barabar yiyiler, içiler. Hava çoğh
sicağ olduğu için onlar yemeg yerken Aznif Ğhanım olsun,
kızları olsun, ellerine peşkir alılar, mısafırın yüzine doğru
ğhefif ğhefif sallılar, rüzgâr ediler ki terlemiyey, yemegini
rehet rehet yiye. Serkis'le Antranig kardaşımız karşılığlı bi
şüşey de raki içiler. Dişçi'nın kefi geli, mısafırın şerefine bi
de *Antranigi zinvoreri** diye Antranig Paşa şarkısını söli,
gözleri doli, çociğlığini, Kafle günlerini, çektiği sığhıntıları
anlati. Ermeni milletının şerefine barabar kadeh kaldırı-
lar. Geç vakıt Aznif Ğhanım sofrayı kaldırı, onlar kahve
içerken mısafıra eyvanda bi yer yatağı seri; özler de dama
çiğhilar, çoliğ çociğ barabar yatılar.

* [Erm.]: Antranig'in askerleri.

Sebeh kehvaltiden sora Serkis mısafiri doğri kiliseye götiri, orada düelerini yapilar, mum yandırilar, sora may-nağhanaya gidiler. Serkis gelen giden ğhesteleri müeyene edi, diş çeki, Antranig de ğazatalara bağhi, Serkis'i seyredi, bağhi nasıl altun erittiri, kalıba töki. Derken Serkis dükeni Antranig kardaşımıza amanat edi, Uli Cami'ye, eyiptır sölemağı, su tökmağa gidi. Dükene döni ki kapi kapali! Kapiyi çali çali, içerden ses seda yoğh! Antranig'in başına bi şe mi geldi diye merak edi... Sora komşılardan bi tene nerdivan buli, dama çığhi, oradan da aşagi, hevşe yeni, bağhi ki ortalığta bayılan mayılan yoğh. Neyse Dişçi rehet bi nefes ali; hama bu defa şaşırı ki bu adam nereye keyboldi. Koşı yuğhari odaya, bağhi orda da kimse yoğh! Hama duvarda çivide asılı çaketi sandalyededir! Çaketi ali, bi de bağhi ki cızdani yoğh! Aşagi odaya koş, bağhi ki çekmecelerin altı üstüne gelmiş, ğhurda altunların kavanozi boşanmış, arğha terefe sağhladığı Reşatlar, Ezizler, Cumuryetler yerinde degil! Anliyacağın, bizim Antranig kardaşımızın eli birez fazla uzınmış...

Yaaa, işte bele *Vertebed*. Doğrısını sölemağ lazımsa, ne zaman ki Dişçi geldi bahan durımı anlatti, lal oldım, dilim tutıldı. Poles moles dedım, hama Dişçi kabul etmedi:

'Yoğh Baboş, yoğh! Biz kendi içimizden bi tene süti boziğ çığhti diye oni da gidıp polese şikyat edersağh, yazuğ bizim Haylığımıza! El âleme rezil rüsva olmağtansa, bu yara kendi içimizde kalsın, yavaş yavaş kabuğ bağlasın. Giden altunlara acımiyam; hama ağhşam Antranig Paşa şarkısı sölediğima yaniyam Baboş, allahvekil yalavuz ona yaniyam!...'

İşte bele *Vertebed*, bi tene İstanbulli Antranig kardaşımız geldi dediğh, ona insaniyet gösterağh, o da, heşa hu-

zırdan, ğhırğhız çığhti; altunlari, paralari çaldı, kaçtı. Ya-
zuğlar olsun!..”

*

Diyarbakır’da, sıcak bir ağustos gününde, kilise yöne-
tim kurulunun toplantı salonunda cemaatin kimi fertleri
rahip Sahag Papazyan’a, yeni açılacak olan bu okulla ilgili
düşüncelerini böylesine canlı örneklerle anlatıp, İstanbul
Ermenileri hakkındaki endişelerini, kaygılarını dile getir-
diklerinde, onları sabırla dinleyen rahibin, alnında biriken
ter damlalarını beyaz mendiliyle silerken, bu insanların
kaygılarını gidermek için bütün hitabet yeteneğini kullan-
ması gerekecekti:

“Muhterem biraderlerim, sizleri anlıyorum, yerden gö-
ĝe kadar haklısınız. Seferberlik yıllarında, Tehcir’de ölen-
lerden geride kalanların dünyanın dört bir bucağına dağıl-
masıyla Ermeniler arasında maalesef bir kopukluk oldu.
Nitekim İstanbul’daki Ermenilerle sizin gibi Anadolu’nun
bir köşesinde yaşayanlar arasında da bir kopukluk olduy-
sa suç kimde? Böyle bir suç şayet var ise, bu İstanbullu
Ermenilerde mi, yoksa Ankara’da, Kastamonu’da, Sivas,
Amasya, Kayseri, Diyarbakır, Harput veya Hatay’da, vel-
hasıl Anadolu’nun muhtelif şehir, kasaba ve köylerinde
yaşayan diğer biraderlerimizde mi? Bence ne onlarda ne
de öbürlerinde! Biz aramızda suç ya da suçlu aramaktan-
sa bu imkânın kıymetini bilmeye çalışalım; yani bağcı döv-
mektense üzüm yemeye bakalım!

Unutmayın ki yüce Patrik hazretleri de sizin gibi bir
Anadolu çocuĝu, bir Trabzonlu. O da milletin elbirliĝiyle
tesis edip yaşattıĝı İzmit yakınlarındaki meşhur Armaş
ruhban okulunda okuyup, nice vazifeler ve çetin tecrübe-
lerden sonra bu mertebeye gelmiş biri olarak, aynı tahsil

imkânını sizin çocuklarınıza da temin etmek için gayret ediyor. Peki neden? Hiç düşündünüz mü?

Ruhban okulunu başarıyla bitirmiş, rahiplik mertebesine gelmiş, sonra yıllarca geceli gündüzlü çalışmış, olsun verdiği vaazlarla, olsun yazdığı kitaplarla Ermeni kültür mirasını daha da ilerletmiş, nihayet İstanbul gibi bir tarihi şehirde beş yüz senelik geçmiş olan Ermeni patrikliği makamına seçilmiş böyle muhterem bir insanın *Hisus Kırıdos*'un yolunda yürümek suretiyle insanlığa faydalı olmaya çalışmaktan gayri ne gibi bir düşüncesi olabilir!

Sizler, aradan kırk sene geçmiş de olsa, böyle bir fırsat çıkmışken çocuklarınızı bu vesileyle İstanbul'a gönderip okutursanız, bundan kim kazançlı çıkacak? Tabii ki biricik evlatlarınız; çünkü bir zamanlar Anadolu'nun her köşesinde, her bucağında okullarımız varken, Tehcir'den sağ kalıp kurtulan Ermenilerin toplandığı merkezlerde dahi okullarımız kapatıldığı için, artık İstanbul dışında Ermenice tahsil imkânı kalmamıştı. İşte şimdi çocuklarınıza bu tahsil imkânı veriliyor.

İçinizden kimi biraderlerimiz soruyorlar: İstanbul'daki Ermeni çocukları dururken, neden ta buralara kadar zahmet edip geldiniz? Doğrudur! Hakikaten de İstanbul'da onca fakir fukara, hatta yetim Ermeni çocuklar varken kalkıp buralara neden geldik? Geldik, çünkü İstanbul'daki evlatlarımıza şu veya bu şekilde yetişebiliyoruz, onlara eğitim imkânı verebiliyoruz; ama Anadolu'daki evlatlarımız bu imkândan tamamıyla mahrum. İşte ben bunun için buradayım.

Okulların açılmasına az bir zaman var; o sebeple kayıt işini çabuk halletmemiz lazım. İyice düşünüp karar verecek olan tabii ki sizlersiniz; ancak şu hususu muhakkak

bilmenizi isterim ki, çocuklarınızı İstanbul'a götürüp onları sadece rahip veya papaz olarak yetiştirmeyi asla düşünmüyoruz. Bunu yalnız bizler değil, bu işe maddi imkânlarını seferber etmiş, keselerini açmaya söz vermiş olan İstanbul Ermenileri de zaten arzu etmiyorlar. Bu okuldan ileride mezun olacakların hepsi papaz ya da rahip olacak değildir; zaten o kadar din adamına ihtiyacımız da yoktur. Üstelik bu okulda okuyup bu yolu seçmek istemeyenlere illa rahip olacaksın diyemeyiz. Ruhani bir kişi olmayı, kendini Allah'a adamayı düşünmeyenlere böyle bir şey zorla nasıl yaptırılabilir? Şunu da söyleyeyim ki, rahiplik, papazlık herkesin harcı da değildir; din adamlığı fedakârlık isteyen bir vazifedir.

Öyle ki, kendi rızalarıyla, kendi iradeleriyle ruhaniliği seçmek isteyenler, ancak liyakat göstermeleri halinde rahip veya papazlık mertebesine ulaşacaklardır. Peki geride kalanlar? Diğer mezunlara gelince, bu konuda da Patrik hazretlerinin en büyük arzusu, hiç olmazsa bir kısmının öğretmen olmasıdır; çünkü öğretmenlik hakikaten de en yüce mesleklerden biridir ve maalesef okullarımızda tecrübeli öğretmenler azalıyor ve onların yerine yenileri de pek yetişmiyor. İşte bu okul, bu hususta da mühim bir rol oynayacaktır. Ruhaniliği ya da öğretmenliği seçmeyenlere, başka mesleklere meyledenlere gelince, onlar da okumuş, kültürlü fertler olarak cemaatimize, milletimize muhakkak ki faydalı olacaklardır. Çocuklarınızın istikbalini en az sizler kadar düşünen Patrik hazretlerinin bu gayreti hepimizin ve hepimizin hayrınadır, bundan hiçbirimizin şüphe etmesine mahal yoktur; çünkü unutmayalım ki imanla, inançla çıkılan her yolun sonu aydınlık olur...”

II

Haygaz öğretmenin emriyle yeni, temiz elbiselerimizi giymiş, ayakkabılarımızın tozunu iyice silmiş, yanımıza kattığı düdüklü Karekin'in önderliğinde ve Karnig Dayi'nin nezaretinde Patrikhane'ye gitmek için yetimhane-nin bahçe kapısını aralayıp yola çıkmıştık. Yürüdüğümüz yol boyunca etrafı merakla izliyor, açgözlü bakışlarımızla çevremizi doya doya seyrediyorduk.

İnsanlar sanki birbirleriyle yarışircasına bir koşuşturma, bir telaş içindeydiler. Herkes sanki bir an evvel bir yerlere yetişmesi gerekiyormuş gibi aceleyle yürürken, vit-rin önlerinde durup birazcık soluklananlar daha sonra kaybettikleri zamanı kazanmaya çalışircasına hızlanıp tekrar kalabalığa karışıyorlardı.

Karnig Dayi fötr şapkası altında her zamanki kamburunu sırtında taşıırken, Karekin elinde sallamaktan hoşlandığı düdüğünü bu kez kim bilir yetimhanedeki hangi çivide bırakmıştı. Düdüğü yerine bol bol çenesini kullanıyor, daha dikkatli yürümemiz, kalabalıkta kaybolmamamız için sık sık uyarıda bulunuyor, bir kaldırımdan diğerine geçişte bizleri pür dikkat izliyor, arada el kol işaretleriyle yürüyüşümüzü yönlendiriyordu. İşin tuhafı, yetimhane-deyken hiçbir şey anlatmayıp veya izahat vermeyip sadece "beni takip edin!" demekle yetinirken, dışarda bilgi küpü kesilmişti!

"Patrikhaneye gitmek için az ötedeki tramvay durağın-dan tramvaya bineceğiz, Beyazıt Meydanı'nda tramvaydan

inip yokuş aşağı yürüyerek Kumkapı'ya gideceğiz; Patrikhane Kumkapı'dadır. Ermenilerin çoğu Kumkapı'da oturur. Biz de önceleri Kumkapı'da oturuyorduk..."

Karekin'in bu tavrına bir anlam veremezken yine de halimizden memnunduk; çünkü hiç beklemediğimiz bu açıklamaları hem hoşumuza gidiyor, hem de aramızda esen soğuk rüzgâr sanki dağılıyordu. Onu can kulağıyla dinlediğimizi görünce o da keyifleniyordu.

Karekin ve Karnig Dayi'nin, biri önde, biri arkada, arada yer değiştirerek sürdürdükleri mihmandarlıkla tramvay durağına varıp bekleyenlerin safında yerimizi aldık. Durakta üstü başı temiz, çoğu Karnig Dayi gibi fötr şapkali, kravatlı erkeklerle başlarında tüylü, değişik model şapkalar olan kadınlar çoğunluktaydı. Tramvay durağının hemen karşısındaki cami duvarının dibindeyse üstleri başları perişan, eski, pırtık elbiseleri içinde her yaştan genç, ihtiyar, saç sakalı uzamış insanlar, yüzlerine iyice sinmiş umutsuz ifadeleriyle acaba neyi beklemekteydiler? Sağ olsun Karekin! Aklımızdan geçeni okuyormuşçasına kulağımızın dibinde fısıldıyordu:

"Bunlar işsiz güçsüz insanlardır. Her sabah burada, cami duvarının dibinde toplanırlar. İşçiye ihtiyacı olanlar, yük taşımak veya inşaatlarda amele olarak çalıştırmak için içlerinden seçtiklerini götürüp çalıştırırlar. Çoğu da sizin gibi Anadolu'dan gelmişlerdir!"

Tam da aramız düzeldi, düzeliyor derken Karekin durduk yere yapacağını yapıyor, bir punduna getirip Anadolu'dan geldiğimizi başımıza kakarak bizi küçümsüyor, bundan galiba içten içe bir haz duyuyordu.

Çan sesleriyle beraber yavaş yavaş durağa yanaşan tramvayı gören kalabalık hafifçe dalgalandı. Tepesinde

kırmızı bir plaka üzerinde ‘Şişli-Beyazıt’ yazılı tramvayın yolcuları inince sırada bekleyenler aceleyle tramvaya do-luştular. Karekin arkadaki yeşil vagona doğru yürüyüp el kol işaretleriyle acele etmemizi söylerken Karnig Dayi da artçılık göreviyle peşimizden geliyordu. Öndeki kırmızı vagon daha تنها olduğu halde yeşil vagonu tercih nede-nimizi de Karekin çenesine kuvvet açıklyordu:

“Öndeki kırmızı vagon birinci mevki olduğu için paha-lıdır, arkadaki ikinci mevki daha ucuzdur... Öğrenciler paso sayesinde indirimli seyahat eder. Sizin henüz paso-nuz olmadığı için tam bilet alacağız. Okula kaydınız yapı-lıktan sonra size de paso verilecektir!”

Karekin, kendisi gibi öğrenci olsak bile, bizlerden fark-lı olduğunu hissettirmekle kalmıyor, bu kez cebinden ace-leyle çıkardığı, ‘paso’ dediği mühürlü bir kimliği gururla göstererek, farklılığını bir de elindeki resmi belgeyle kanıt-lıyordu!

Az önce durakta bekleyen ütülü pantolonlu, fötr şap-kalı “emice”ler ve rengârenk şapkalarından taşan tüllerle yüzlerinin bir bölümü örtülü, dudakları ve tırnakları bo-yalı “ghanım”ların hemen hepsi öndeki kırmızı vagon-da rahatça otururken, Karekin’in ikinci mevki dediği yeşil vagonumuz daha kalabalıktı. Bizler Patrikhane’ye gidip Patrik efendimizin elini öpeceğiz diye memleketten gelir-ken diktirdiğimiz elbiselerimizi giyerek ve ayakkabılarımı-zı bir bez parçasıyla silip parlatarak “paşalar kimi” yola çıktığımız halde, neden ikinci mevkiye doluştuğumuzu tramvaya bindiğimiz bu ilk gün öğreniyorduk; ama bu pek de umurumuzda değildi. Bizim için önemli olan tramvay zevkini, raylar üzerinde kayıp gitmenin heyecanını yaşamak, İstanbul’un ortasında seyahat etmekti...

Karnig Dayi'nın oturduğu koltuğun etrafında ayakta dikilip tramvayın hareket etmesini sabırsızlıkla beklerken, yine Karekin'den öğreniyorduk ki, yaşlı insanlar, kadınlar ayaktaayken gençlerin tramvayda, otobüste, vapurda oturmaları ayıptır. Eğer oturuyorsak hemen kalkıp yerimizi onlara vermeliymişiz...

Böyle bir ayıbı işlememek için bizler ayakta beklerken, elindeki tahta kutusunun kapağını tak tak tak çarparak "Bilet, biletleer..." diye seslenen gri üniformalı, şapkalı biletçinin yanımıza sokulmasıyla Karnig Dayi hemen ceketinin cebinden çıkardığı bozuk paralarla biletlerimizi alırken Karekin de elinde sallayıp durduğu pasosunu biletçiye gösterip öğrenci olduğunu bir kez de ona kanıtladı. Biletçi, boyu uzasın diye güdük kaleminin arkasına taktığı kamışın ucundaki incecik kırmızı lastik parçasını kutunun içinde yan yana dizili çeşitli renkteki bilet destelerine hafifçe bastırıp iki parmağı arasına aldığı biletleri cıırt diye destesinden ayırarak ellerimize tutuşturuyordu.

Yaşlı kadınlar, yaşlı erkekler arada bir dışarısını dalgın dalgın seyre dalıp oturdukları yerde uyuklarken, gençlerin çoğu bizler gibi ayakta, tavandan sarkan siyah meşin kayışlara ya da koltukların kenarındaki sarı kulplara tutunmuş beklerken, tramvayın ani hareketiyle yolcular oldukları yerde ileri geri sallanıverdi. Yetimhaneden Patrikhane'ye tramvayla başlayan bu ilk yolculuğumuzda, dan dan dan çan sesleriyle hangi masalsı dünyaya doğru kayıp gidiyorduk? Hayalini bile kuramadığımız bir rüya âleminde, hazzın doruğuna mı ulaşmıştık ne!

Tramvay duraklardan yeni yolcular alıp yoluna devam ederken, kalabalıkta bilet satmakla uğraşan biletçi ikide bir "Ön tarafa yürüyelim beyler, ön tarafa!" diye ikaz ede-

dursun, bizler yerlerimizde çakılıp kalmış, fırlıdak misali başlarımızı sağa sola çevirip her şeyi ağzımız açık seyrederken, Karekin de mihmandarlığını sürdürüyordu:

“Şimdi Osmanbey’e geldik...”

“Burası Harbiye, sonrası Elmadağ...”

“Şu bina Radyoevi...”

Karekin içimizden birinin kulağına ne fısıldıyorsa, onu hemen kulaktan kulağa birbirimize ulaştıyorduk:

“Bağh ula, burası elmali dağdır!”

“Bağh ula, görisen radyoli evın böyükliğini!”

Biletçinin, içinde bilet koçanlarının bulunduğu ve sıkıca göğsüne bastırdığı tahta kutunun kapağını ikide bir tak tak tak tıklatarak, cırt cırt cırt bilet keserek vagonun içinde gidip gelişine artık iyice aşınaydık; ama arada birdan dan dan öten tramvayın raylar üzerinde nasıl kayıp gittiğini, durağa gelince nasıl durduğunu, tramvayı süren “emice”nin bu işi nasıl yaptığını doğru dürüst göremiyorduk. Öndeki kırmızı vagon biraz tenhalaştığında ayaklarımızın ucunda dikilip kalabalık arasından bizim tramvayın “şofor”unu ya da yanımızdaki raylardan aksi istikamete doğru yol alan diğer tramvayların “şofor”larını camdan izleyerek bu işin sırrını çözmeye çalışıyorduk ama nafile! Tramvay bizlere tamamiyle yabancıydı. Rayları bile, bizim tren raylarından farklıydı. Tren rayı yerden yüksekti, tramvay rayı ise yerle bir, hatta çukurdu! Trenin dumanı her tarafa yayılırken tramvay dumansız gidiyordu. Bizim trenleri makinistler sürerken, tramvayı şoför, hayır hayır, Karekin’in düzeltmesiyle, vatman sürüyordu.

Vatmanlık zevkli olsa gerekti. Üstelik biletçi gibi ordan oraya koşturup boğaz patlatması da gerekmiyordu. Hem biletçinin bir başka görevi daha vardı:

Tramvayın sahanlığına asılıp merdivenlerden sarkan çocukları azarlamak, bedava seyahat etmelerini önlemek için onları tekmeleyip kovalamak...

Çocuklar da biletçi gelmeden tramvaydan atlayarak tekmeyle savuşturmayı hüner edinmişlerdi ya! Bu, bizim diyarlarda faytonların arkasına asılan çocuklarla faytoncular arasındaki tehlikeli oyuna benziyordu.

“Paytonciii, yağlı kırbaç!”

Sokaktaki haşarı çocuklardan birinin ihbar niteliğindeki bu bağırışını duyan faytoncu, bir çocuğun faytona asılıp arka dingile oturduğunu anlar ve onun bedava seyahatini önlemek için elindeki kırbacı arkaya doğru birkaç kez körlemesine şaklatır. Bu arada faytona asılan çocuğun iki seçeneği vardır:

Ya kırbaç korkusuyla hemen faytondan atlar ya da gözü kara seyahatini sürdürür ve bu durumda da ya şaklayan kırbacı kafasına gözüne yer, ya da şansı yaverse kırbaç darbeleri boşa rastlar...

“Burası Taksim Meydanı...”

“Ula Allah için bi tene payton yoğh, bu ne biçim meydandır?”

“Gavur Meydan’da bız top oynıdığh, burda top mop oynıyan da yoğh!”

Epeyce inen olduysa da tramvay yeni binen yolcularla sanki biraz daha yüklenip hareket etti.

“Şimdi de İstiklal Caddesi’ne giriyoruz, burası İstanbul’un en meşhur caddesidir.”

Gözlerimizi dört açarak bu büyük caddeyi izlemeye koyulduk. Kalabalık içersinde karşılıklı gelip geçen tramvay ve otobüslerin gürültülerine, büyüklü küçüklü rengârenk arabaların sık sık öttürdükleri korna sesleriyle insan seli-

nin uğultusu karışırken, tramvayın merdivenlerinde tutunmaya çalışan çocukların sayısı da giderek artıyor, sahanlığa tek ayağını yerleştirenlerin öbür ayakları havada uçuşuyordu. Belki ileride bize de lazım olur diye bu çocukların bu işi nasıl yaptıklarını dikkatle izliyorduk...

Dükkânların vitrinleri çeşitli eşyalarla dopdoluydu. Lokantaların, bir de duvarlarında afişleri sergilenen sinemaların çokluğu karşısında şaşmamak elde değildi.

“Fransız Konsolosluğu...”

“Japon Mağazası. Orada yalnızca oyuncak satılır...”

“Tokatlıyan Otel...”

“Çiçek Pasajı...”

“Galatasaray Lisesi...”

Tramvay kalabalık arasında arada bir yavaşlayıp bazen hızlanırken gerek vitrinlerden, gerekse binaların üzerindeki yazılardan onların banka, postane, pastane, kitapçı, kunduracı, kuyumcu, kumaşçı, fotoğrafçı, lokanta, sinema olduklarını az çok anlıyor, bu caddenin zenginliği, hareketliliği karşısında gözümüz kamaşıp başımız dönüyordu:

“Ula, Galatasaray’ın lisesi de varmış!”

“Ma Fener’in yoğhtır?”

“Sari kırmızı seher yıldızı!..”

“Fener dünyayı yener!..”

Karekin’in Beyoğlu tanıtımı kâh ona yönelik yeni sorularımıza, kendi aramızda diyaloga yol açarak zevkli bir heyecanla sürüp giderken Galatasaray-Fenerbahçe tartışmamıza gene onun sözleri noktayı koyuyordu:

“Şimdi Tepebaşı’na geldik... Şu gördüğünüz büyük ahşap bina tiyatrodur. Gerçi siz sinema, tiyatro nedir bilmezsiniz ya!...”

* *

Diyarbakır Şehir Sineması'nda her film öncesinde kısa aralıklarla zırrrn zırrrn zırrrn çalan zil sesinden sonra salondaki ışıkların kararmasıyla birlikte beyaz perde üzerinde altı atın son sürat çektiği posta arabasını bir dağın yamacında pusu kurup kıştırarak içindeki yolcularla beraber sakallı, palabıyıklı, pipolu ihtiyar sürücüyü ellerindeki tabancalarla grav grav grav ve uzun namlulu tüfekleriyle çiuu çiuu çiuu kurşun yağmuruna tutarak delik deşik eden ekose gömlekli, yüzleri gözlerine kadar rengârenk mendillerle maskelenmiş kovboyların devrilen arabadaki ağır, çelik kasayı kementleriyle eğerlerine bağlayıp, atlarını dört nal koştura koştura sürüklemeleri ve götürüp تنها bir yerde dinamitle parçaladıktan sonra çil çil altınları görünce sevinçten 'yuppii' deyip şapkalarını havaya fırlatmaları, daha sonra bu kanun kaçaklarını yakalamak için peşlerine düşen "göğüsleri yıldızlı" kahraman şerif Pecos Bill veya beyaz atını şaha kaldıran Roy Rogers ile başlayan ve sonunda yakalanıp hapse tıkan ya da bir ağaçtan sallandırılıp idam edilen "kötü" adamların yenilgisiyle sonuçlanan filmleri izleyip, film boyunca heyecandan donlarımıza işlemek için nasıl da çırpınırdık!

Onca dağ, tepe, nehir ve evler birkaç metrelik perdenin arkasına nasıl sığıyor, ışıkların yanmasıyla birlikte kırmızı kadife perdeyi çekistiren bir "emice"nin beyaz perdeyi kapatmasıyla beraber bizler istemeye istemeye sinemadan ayrılırken kovboylar ve atları bizden önce sinemayı nasıl terk ediyor, Dağ Kapı'dan, Fiskaya'dan nasıl geçip gidiyorlardı?

"Öretmen"lerimizin anlattıklarından anlayabildiğimiz kadarıyla, sinema, uzun bir film şeridi üzerindeki minik kareler halindeki resimlerin bir makine vasıtasıyla bir ma-

karadan diğerk bir makaraya aktarılırken kuvvetli bir ışık yardımıyla perdeye yansıtılmasıyla gerçekleşen basit bir olaydan ibaretti!

Öğretmelerimizin çok basit dedikleri birçok şey gibi bu sinema işine aklımız bir türlü ermezken, yine de beş ya da on kuruşları bulduğumuz zamanlarda analarımız ve özellikle de babalarımızdan gizli gittiğimiz bu sinemaların çıkışında bazen yakayı ele verip dayak yemeyi de göze aldığımız halde, bu işin sırrını çözmek hiç de “çoğh kolay” değildi. Zaten sırf bu yüzden, anlamadığımız bir konuyu sınıfta parmak kaldırarak ikinci bir kez sorduğumuzda, sil baştan anlatılanları yine de iyice anlamadığımız halde çoğunlukla anlıyormuş gibi başlarımızı sallayıp “nato kafa nato mermer” veya “başöretmen”imizin bizi sıkça damgaladığı “Allah’ın otuzaltıncı şeddeli eşeği” durumuna düşmemek için susuyorduk...

Şehir Sineması’nın hemen yanı başındaki “Ordi Evi”nde subay çocuklarının pazar günleri bedava sinema seyrettiklerini kulaktan kulağa duyduğumuz o yaşlarda babalarımızın birer subay olmayışına üzüлüp nasıl kahrolmazdık ki! Orduevi’nin bahçesinde yaşıtımız subay çocuklarının kendi aralarında koşuşturmalarını, salıncaklarda sallanmalarını, “dingılafıstan”larda karşılıklı aşağı yukarı inip kalkarak oynayışlarını uzaktan seyredip onlara gıpta etmememiz mümkün müydü? Kapısında nöbet bekleyen “esker emice”leri gördüğümüzde bahçeden içeri giremeyeceğimizi “Heyat Bilgisi” derslerinde belki öğrenmemiştik ama, yine de subay çocuklarıyla bizlerin farklı olduğunu bilemeyecek kadar da aptal değildik! Yalnız subay çocukları mı? Ya “Ordi Evi”nin bitişigindeki “Vali Konağı”nın demir parmaklıklı geniş bahçesinde rengârenk güller ara-

sında gezinip bizlere uzaktan “cağha” satan yaşıtımız “sarı oğlan”ın, valinin oğlunun yerinde olmak için neler vermezdik ki?..

“Kurban Bayramı” ve “Şeker Bayramı” günlerinde Dağ Kapı’daki geniş arsalardan birinde kurulan ve şalvarlı, kaytan bıyıklı “emice”lerin bilek gücüyle çevirdikleri “tağhta dolap”lardan birine binmek için can atıp cebimizdeki son kuruşumuzu da bu “emice”lerin avucuna koyduğumuz halde, tam da dönme dolap keyfine kendimizi kaptırmışken, dolabı çeviren ya da salıncakları sallayan “emice”lerin az sonra uyarısıyla, kısıcak bacaklarımızı iki tarafından sarkıtırken düşmemek için kulaklarına, boyunlarına sıkıca tutunduğumuz tahta at ve eşeklerimizden inme zamanı biz istesek de istemesek de maalesef geliyordu:

“Hadeeee, anasi geldiii... Hadeeee, anasi geldi!”

Daha biner binmez her defasında içimizden sesizce yalvarıp yakarmalarımıza rağmen, bu tahta hayvanların odun kafalı anaları laf anlamıyor, çarçabuk gelip yavrularına sahip çıkınca biz de bindiğimiz atlardan, eşeklerden tıpış tıpış iniyorduk.

“Hade uşağlar, paranız yandiii...”

Üzerine keyifle bindiğimiz tahta atlardan, eşeklerden düşmemek için “dolapçı emice”lerin yardımıyla yere indirilip yola koyulduğumuzda, sadece “bi kırtig” binebildiğimiz ve daha fazlasına da paramız yetmediğinden dolaplarla salıncakları ağgözlü bakışlarımızla seyre dalıp ağlamaklı olduğumuzda, subay çocuklarının yerinde olmayı nasıl hayal etmezdik!

Gâvur Mahallesi yerine “Ordi Evi”nin arkasındaki arsada top peşinde koşturduğumuz günün birinde bu hayallerimizin gerçekleşeceğini nereden bilebilirdik! O gün

“esker emice”lerin gözüne ilişmeden “Ordi Evi”nin alçak duvarından içeri atlayıp yaşıtımız subay çocuklarıyla beraber “dınıflaflıstan”lara, salıncaklara binerken acaba rüya mı görüyorduk? Orduevi’nin önündeki ana caddede, üzeri bayraklarla, ağaç dallarıyla süslü ve kırmızı zemin üzerinde beyaz harflerle ‘Cumhuriyet Bayramı Hepimize Kutlu Olsun’ yazılı takın altından keyifle geçip arkadaşlarımızla top oynadıktan sonra akşamın bastırmasıyla evlerimize dönerken geniş bahçesi ağaçlardan sarkan renkli küçük ampullerle donatılmış Orduevi’ne hangi cesaretle girip, subay çocuklarıyla anında kaynaşıp arkadaş olmayı becerebilmiştik?

“Gelin, size sinemayı göstereyim!”

Oyun faslından sonra adının Oktay olduğunu söyleyen ve arkadaşlarından biraz daha büyük olan çocuğun peşine takılıp sarı renkli Orduevi binasının daracık merdivenlerinden tırmanıp sinema salonunun makine dairesine girdiğimizde dilimiz lal olup heyecandan tir tir titrerken “öretmen”lerimizin defalarca anlatıp izah ettikleri halde bir türlü kafamızda canlandıramadığımız filmler, makaralar hepsi gözlerimizin önünde ve gerçektiler... Demek ki sinema dedikleri şey bunlardı... Kovboylar, atlar, arabalar, pat pat pat patlayan tabancaların dünyasını bu kadar yakından ve büyük bir şaşkınlık içinde keşfederken perdeye yansıyan bunca şeyin bir kandırmaca ve hayalden ibaret olduğunu hiç beklemediğimiz bir anda az çok anlayınca, nasıl yıkılıp kahrolmazdık? Beyaz, uzun kuyruklu, kişneyip şaha kalkan atlarını dıgıdığ dıgıdığ dıgıdığ dört-nal koşturup, tozu dumana katan “göğüsleri parlağ yıldızlı kehreman şerif”lerle, Orduevi’nin bu küçücük odasında ve hiç beklemediğimiz bir anda yollarımız ayrılıvermişti!

Kesilip yere atılmış, makasla doğranmış kısacık birkaç küçük parça siyah beyaz film şeridini aceleyle cebimize sokuşturup o anda aramızda olmayan başka arkadaşlarımıza da caka satmak için Gâvur Mahallesi'nin yolunu tutmak üzere, gizli ve sessizce tırmandığımız merdivenlerden yıkık hayallerle, boynu bükük inerken, ansızın bileklerimize yapışıp bizleri kısıvrak yakalayan "esker emice"lerin derdi neydi ki...

"Ulan, hırsızlık yapacak başka yer bulamadınız mı?"

Ensemize inen tokatlar eşliğinde bizi sürükleyip nereye götürüyorlardı? Sığınacak tek dalımız, yeni arkadaşımız Oktay da ansızın kayıplara karıştığına göre ağlayıp sızlamaktan başka elimizden ne gelirdi?

"Valla emice, bız ğhırğhızlığ yapmadıĝh..."

Ağlayıp gözyaşı dökmemiz ya da yalvarıp yakarmalarımız "esker emice"leri yumuşatmazken, aksine bileklerimize biraz daha sıkıca yapıştıkları gibi, ana caddeye çıkarıldık. İş dönüşü evlerinin yolunu tutan insanların tuhaf ve meraklı bakışları arasında Gazi Caddesi'nde itile kakıla yürütülürken bizleri tanıyan insanlarla karşılaşmamak için Tanrı'ya yalvararak nihayet gelip geldiğimiz yer neresi miydi?

Çarşı Karakolu...

Gazi Caddesi'ne açılan dik sokaklardan birindeki bu karakola bizleri sürükleyip getiren askerler Orduevi'nde hırsızlık yaparken suçüstü yakalandığımızı, sinema filmlerine zarar verdiğimizizi, bahçedeki renkli ampulleri kırdığımızı söyleyip çekip gittikten sonra bu kez derdimizi kime ve nasıl anlatacaktık? Korkudan ecel terleri döküp küçük bir odada birbirimizin arkasına sinmiş beklerken, masasındaki kâğıtları karıştırıp duran gözlüklü, şişman

“poles emice” bizleri tepeden tırnağa önce süzüp sonra da elindeki lastik copu sallayarak yanımıza geldiğinde, odada hep beraber aynı nakaratı tutturup ağlamaya başlamamızla beraber kışklarımıza inen bir iki cop darbesiyle canımız yandığı için bu kez de feryat figan ağlaştırken az ötede bizleri seyreden bir başka polise seslendi:

“Alın bu deyyusların ifadesini!”

Yan odaya sürüldük. Bizi tek tek arkaya arkaya dizen “poles emice” daktilonun başına geçip sormaya başladı:

“Adın?”

“Jozef...”

“Soyadın?”

“Çilingir...”

“Babanın adı?”

“Hanne...”

“Baban ne iş yapar?”

“Marangoz...”

“Ananın adı?”

“Hayganuş...”

“Nerede oturuyorsun?”

“Emice, valla bız bi şe yapmadığh...”

“Sus! Ağlama! Soruma cevap ver! Nerede oturuyorsun?”

“Gavur Mahle’de...”

“Adresin?”

“Emice, valla bız...”

“Soruma cevap ver dedim! Hangi sokakta oturuyorsun?”

“Hesircibaşı Sukağı...”

“Kaç numara?”

“Yedi...”

Daktiloda tik tak tik tak bir şeyler yazan “poles emice” arada bir gözlerimize baktıkça, bizler de boynumuzu büyük göz göze gelmemeye gayret ediyor, işin sonunun nereye varacağını bilmediğimizden, hem korkuyor, hem de yanlış bir şey yapmamaya, “poles emice”leri kızdırmamaya özen gösteriyorduk.

“Şimdi anlat bakalım, Orduevi’nde ne işiniz vardı? Neden oraya gittiniz? Ne çaldınız?”

“Emice, valla billa, Allah iki gözümü kor etsin ki bız ğhırğhızlığ etmediĝh... Sinemaya gettiĝh, bi de baĝtıĝh ki...”

“Tamam! Anlaşıldı... Sen geç şuraya...”

...

“Sen söyle! Adın ne?”

“Diran...”

“Soyadın?”

“Demirci...”

“Babanın adı?”

“Hasan...”

“Ne iş yapar?”

“Demirciliĝ...”

“Sen ne çaldın?”

“Valla emice bız bi şe çalmadıĝh...”

“Peki o film parçalarını cebinize kim koydu?..”

“Valla bız...”

“Tamam! Geç şuraya...”

“Sen gel bakalım buraya...”

...

“Adın ne?”

“Karnig...”

“Babanın adı?”

“Mustafa...”

“Ne iş yapar?”

“Palancılığ yapı...”

...

“Sen söyle! Adın ne?”

“Mıgırdıç...”

“Ne?... ”

“Mıgırdıç...”

“Babanın adı?”

“Serkis...”

“Ne iş yapar?”

“Dişçiliğ...”

“Nerede?”

“Dükeni Belediye Meydanı’ndadır; Aziz Beg’le barabar çalışılar...”

“Ulan sen yoksa Dişçi Ali ustanın oğlu musun?”

“Heee!”

Çok fena yakalanmış, fare gibi kapana kısıtılmışım. Daha ilk andan itibaren bu olay babamın kulağına giderse dünyayı bana “cehnem” yapar korkusuyla zaten ödüm koparken, şimdi ne yapacaktım?

O ana kadar daktilonun başında tik tak yazı yazan polis ayağa kalkarak yanımıza geldi, tuttuğu gibi kulaklarımın çekiverdi:

“Ulan kerata, böyle bir şeyi nasıl yaparsın, utanmıyor musun?”

“Emice, valla bız bi şe yapmadığh...”

Gerçi bizler bir şey yapmadığımızı söylüyorduk ama, cebimizden boşalttığımız birkaç parça film şeridi ile küçük, kırmızı bir ampul masanın üzerinde sırtıyor, yalanımızı, foyamızı gözler önüne serip duruyordu.

İfademizi alan polis dışarı çıktı, az sonra gözlüklü, şişman polisle tekrar yanımıza geldi. Bizler bir kenarda sinmiş beklerken gözlüklü polis bağırdı:

“Demek ki bu yaşta, bu bacak kadar boyunuzla hırsızlık, casusluk, hem de devlet malına zarar verirsiniz ha! Atın bu deyyusları kilere!”

Avludan iki basamakla indiğimiz kiler, karanlık, nemli bir yerdi. Kısacık boylarımıza rağmen başlarımız neredeyse basık tavana değdiğinden, boyunlarımızı içeri çekip sırtımızı kamburlaştırarak ayakta zor duruyorduk. Dışarıya, avluya açılan minik pencerede haç şeklindeki iki kalın demir çubuk buradan çıkışın ne denli imkânsız olduğunu kanıtlarken, ardımızdan klik klik kitlenen demir kapı da buranın kilerden bozma bir “mehpusğhana” olduğunu gösteriyordu. Bizleri bu “mehpusğhana”dan kurtaracak tek silahımıza, gözyaşlarımıza sarılıp ağılıyorduk.

Havanın giderek kararmasıyla küçük pencereden içeri giren ışık da ölü gözüne dönüştükçe hem korkuyor, hem de akşamı burada geçirme endişesi yavaş yavaş yüreğimize yerleştikçe ürperiyorduk. Aslında kimimizin pantolon, kimimizin ceketinin cebinden çıkan bölük pörçük filmlerden ziyade kendi aramızda Cozo diye çağırdığımız Jozef’in cebinden çıkan minik ampul başımızı belaya sokmuştu. Bu nedenle ağlamayı kesip sustuğumuz zamanlarda hep beraber Cozo’ya kızıyor, bu işin tek sorumlusu sanki olmuş gibi söyleniyorduk:

“Ula Cozo, Allah belan vere! Niye o ampuli aldın?”

“Ula Cozo, senin yüzünden bağh ne işler geldi başımıza...”

“Ula Cozo! Ula Cozo! Ula Cozooo!”

Bizimle beraber aynı nakaratı tutturup vızıldayan Cozo

kendini savunacak bir şey bulamayıp belki de bizleri bu anlamda haklı bulduğu ya da hep beraber üzerine gidip yüklendiğimizden hepimizin sesini bastırırcasına daha da yüksek sesle ağlayıp bu zindandan bir an önce kurtulmamız için görevini hakkıyla yerine getiriyordu...

Arada bir ne kadar da kulak kabartsak, dışardan gelen muğlak konuşmaları anlayamadığımız için endişeleniyor, sesler iyice kesildiğinde bu kez avlunun ortasındaki küçük fiskiyenin yeknesak çıp çıp çıp sesi sinirlerimizi iyice bozuyor, çareyi hıçkırıklarımızda arıyorduk.

“Yeter! Artık zırlıtıyı kesin!”

Aslında kısa, ama bizler için sanki sonsuzluğa uzanan bir zaman dilimi gibi geçen bir sürenin sonunda, feryat figanımızdan kulakları şişip başları ağrıdığı için mi, yoksa bize acıdiklarından mı, bir polisin susmamızı isteyen bağirtisinin ardından kapı kliit kliit diye açılıverince hem seviniyor, hem de sonrasinda başımıza neyin geleceğini bilmediğimiz için endişeleniyorduk.

“Hadi, düşün önüme!”

Kulaklarımızı tek tek yokladıktan sonra bizi ifade verdiğimiz odaya doğru yönelttiğinde içerde gözlüklü, şişman “poles emice”nin karşısında oturan babamı görünce, bir-birimizin arkasında gizlenerek boynumuzu büküp öylece sessiz donup kaldık. Sessizliği, babamın yanındaki koltukta oturan kasketli, kahverengi şalvarlı, pala bıyıklı, kır saçlı, tanımadığımız yaşlıca bir adam alayla karışık baba-can gülüşüyle bozdu:

“Hade uşağlar, gelin gelin, komser begin elini öpin...”

Birbirimizin arkasına sinmiş, bir adım dahi atacak cesaretimizin olmadığını görünce eliyle gözlüklü şişman polisi işaret ederek, alaylı bir ifadeyle tekrarladi:

“Hade, hade, nazlanmayın; gelin, komser begin elini öpin...”

Bizim sadece “poles emice” diye bildiğimiz bu polise niye komser diyordu? Komser ne demekti? Her ne olursa olsun, hiç beklemediğimiz bir anda öpülecek bir el bulmuştuk ya! Çünkü bazen “acı” ve zaman zaman da “datli” tecrübelerimizden biliyorduk ki yaptığımız her “ğheta”, işlediğimiz her “günağh”, ana veya babalarımızın ensemeze indirdikleri tokatlar yerine, bazen de, aynı yanlış, aynı hatayı “bi daha” asla yapmayacağımıza Allah ve *Hisus Krisdos*umuz adına yemin ettikten sonra elini öpüp başımıza götürdüğümüz büyüğümüzün bizi affetmesiyle telafi edilebiliyordu. İşte şimdi de, çektiğimiz bunca eziyetten sonra nihayet öpüp alnımıza koyacağımız bir el bulmuştuk... Ve bu el, bir kenarda sindiğimiz için ortalaya çıkmaya bir türlü cesaret edemediğimizden, kalkıp kendisi yanımıza gelen ve bizlere kılı elini uzatırken biraz da sırttan “komser beg”in eliydi...

El öpme faslını birincilikle bitirmeye can atarak birbirimizle yarıştığımızda, arkadan fırlayıp gelen ve öncülüğü kapalı “Cozo”ydı...

“Ula deyyuslar, sizi bi daha burda görürsem...”

Yarı alaylı tehdidini savuran komserin elini babamın, yaşlı adamın ve diğer polislerin huzurunda tek tek öpüp alnımıza götürürken, bu maceramızın Çarşı Karakolu’nda sulh ile sonuçlanacağını anlamıştım; ama dışarı çıkınca, asıl ifadeyi Dişçi Sarkis’in karakolunda vereceğimi, üstelik bu soruşturmanın birincisine taş çıkartacağını da gayet iyi biliyordum...

Az sonra bizler önde, babam ve yaşlı adam arkada, hep beraber karakolu terk ettiğimizde, arkadaşlarım koşma koşma

Gâvur Mahallesi'nin yolunu tuttular. Yaşlı adamla babam yan yana yürüyor, ben de onları takip ediyordum. Babamın suratından düşen bin parçaydı. Bir müddet sesizce yürüdük. Çarşı esnafı tahta kepenklerini kapatıyor ya da oluklu sac "daraba"larını gürültüyle aşağı çekip asma kilitleri takıyor, günü bitiriyorlardı. Bense hem yaşlı adamın kim olduğunu merak ediyor, hem de yolun bitmemesi için dua ediyordum.

Tanrı dualarımı kabul ettiği veya bana acıdığı için mi ne, yolumuz uzuyordu. Önce "çakıl ekmegi"yle meşhur Çarşı Furunu'ndan, her biri boyuma eşit büyüklükte, dumanı tüten "çarşı ekmegi"nden iki tane alıp Yoğurt Pazarı'na doğru kıvrıldık. Katlayıp koltuğuma sıkıştırdıkları ekmeklerin kokusu zil çalan midemin iştahını kabartıyor, bir yandan da sıcaktan yanmamak için ekmekleri bir koltuğumdan diğerine ikide bir zar zor aktarıp yere düşürmemeye çabalıyordum; anlaşılan, daha eve gitmeden cezam başlamıştı...

"Şerti piçaaaagh! Şerti piçaaaagh!"

Yoğurt Pazarı'nda ellerindeki sivri, keskin bıçakları havada sallayıp avazları çıktığı kadar bağırarak kesmece karpuz satan manavlardan birine yanaşan babam, başımın iki misli büyüklüğündeki karpuzları önce pat pat pat tokatlayarak, sonra kulağının dibinde hafifçe sıkarak, daha sonra da başparmağının tırnağıyla karpuzun yeşil sarı çizgili kabuğunu azıcık kerterek, kendi yöntemiyle olgun ve içi kırmızı olduğuna karar verdiği karpuzlardan birini seçti ve 'bıçak şartı'na başvurmadan, parasını ödeyip gülle gibi karpuzu sağ omzuna yerleştirdi.

Karpuzcudan sonraki durağımız Balıkçılarbaşı'nın köşesinde rakı, şarap, mavi ispirto, sigara, tütün, kibrit satan

Meyğhanaci Şevket'in minik dükkânıydı. Asıl adı Pakradun olan Şevket Dayi pazar günleri şabig giyip kilise korosunda birlikte dua ettiğimiz arkadaşımız Jirayr'ın babasıydı. Bizim kısaca Jiro dediğimiz arkadaşımızın kardeşi Arşag tezgâhın arkasında babasına yardım ediyordu.

"Pakradun, indzi mindz şiş mi oği dur..."

Babamın Ermenice 'bana büyük bir şişe rakı ver' siparişi üzerine, Şevket Dayi tozlu rafa uzanıp, içlerinde en dolu olanı seçerek büyük bir şişe rakıyı indirirken, Arşag da hemen tezgâhın altından çekip çıkarttığı eski gazetelerden yapılmış bir kesekâğıdını babasının eline tutuşturdu. Şevket Dayi rakı şişesini kesekâğına yerleştirip eliyle sıvazlayarak babama uzattı. Babam pantolon cebinden çıkarıp elinde tuttuğu kâğıt parayı uzatıp, üstünü bozuk parayla aldıktan sonra yine yola koyulduk. Balıkçılarbaşı'ndan sonra Dört Ayaklı Minare, daha sonra da Surp Giragos Kilisesi'ni ardımızda bırakıp evimizin sokağına geldiğimiz halde yaşlı adam bizden ayrılmadığına göre yoksa o da bize mi geliyordu? Böyle olması için bildiğim tüm duaları içimden tekrarlayarak, beni bu akşam babamla baş başa bırakmaması için Tanrı'ya yakarıyordum.

Dualarım Tanrı'nın katına çok çabuk ulaşmış olacak ki babam sokak kapımızın "şakşako" sunu şak şak şak çaldığında yaşlı adam hâlâ bizimleydi. Kız kardeşim Anjel'in açtığı kapıdan içeri girdik. Anam mutfakta akşam yemeği için "habeş" in başında çömelmiş, tencerede pişen yemeği tahta bir kaşıkla karıştırıyordu. Babamın sıkça yaptığı "ghebersız mısafır getirme" huyuna alışkın olduğundan yaşlı adamı görür görmez hemen ayağa fırladı, bir taraftan babamın omzundan indirdiği karpuzu kucaklarken, öte taraftan yaşlı adamı sedire buyur etti:

“Ėhoř gelmişsiz...”

“Ėhoř bulmişişh bacım.”

Misafirimiz ayağındaki yemenileri çıkarıp sedirde bağdaş kurunca babam da gidip tulumbadan çektiği bir kova kuyu suyuna rakı şişesini soğuması için daldırdı ve gergin, öfkeli bir ifadeyle anama ilk müjdeyi verdi:

“Ėhino! Oğlın böğün ne poğhlar karıştırmış, bılısen?”

Anam, kafası belki de akşam vakti gelen habersiz misafire ne yedireceğinin hesaplarıyla meşgulken, birden afalladı. Babam avlunun ortasında dikilmiş bas bas bağırıp öfkesini dağıtırken anamın da merakını gideriyordu:

“Bu yaşta, bu bi kırtığ boyıyla karakollara düşmiş, karakollara...”

Anam olduğu yerde taş kesilmişti, babam veryansın ediyordu:

“Bızı rezil rüsva etmiş, rezil rüsva...”

Babamın öfkeli sözlerinden anam ne anladı, ne anlam çıkardı bilemiyordum; ama gözünden boşalan yaşları görünce, mutfakta, ekmekleri yerleştirdiğim ekmek kazanının başında, duvara yaslanmış boynu bükük beklerken, yapabildiğim tek şey anamın gözyaşlarına eşlik etmekti.

Sedirde sessizce oturan yaşlı adam gözyaşlarımızın belki de az sonra sağanağa dönüşeceğini tahmin etmiş olacak ki babama dönerek Kürtçe bir şeyler söyledi. O ana kadar avlunun ortasında bağırıp duran babamın yüz ifadesi değişti, bana dönüp gözlerini gözlerime dikti:

“Allahvekil soba odınıla senin gemüğlerin kırardım; hama, sen get Ėhelil Ağa’ya düe et!”

Nasıl sevinmezdim! İçimden Ėhelil Ağa denen bu yaşlı adama dua etmeye hazırlanırken, babam sevincimi bir kat daha artırıyordu:

“Koş, Ğhelil Ağa’nın elini öp, başan koy! Bi daha da bele poğhlar yemiyesen!”

Ok gibi fırlayıp Ğhelil Ağa’nın eline yapıştım, öpüp başıma koydum. O da başımı, saçlarımı okşayarak işi “datli”ya bağladı.

“Bi daha bele şeler yapmiyasan yegenim...”

Anam konunun kemiklerim kırılmadan kapanmasına sevinirken, benim ne “poğh” karıştırdığımı kurcalayıp öğrenmektense, bir an önce sofrayı kurmaya baktı. Kilerdeki peynir, yağ, turşu, un küpleriyle “yoğirt sıtılı” ve yumurtanın eksik olmadığı tavuk “pin”i arasında gezinerek akşam yemeğine ilaveten bir şeyler hazırlayıp siniye dizdi. Babamla Ğhelil Ağa sedirde karşılıklı oturup ufak fincanlarda rakı içerken, biz kardeşler de anamın etrafında, yerdeki sofra bezinin kenarına ilişerek çorbalarımızı kaşıkladık...

Ğhelil Ağa o gece bizde yattı.

Ertesi gün anam anlattı. Ğhelil Ağa Siverek’in tanınmış bir köy ağasıymış. Dişlerini yaptırmak için babama gelmiş. Babamın dükkânına haber vermeye giden polisler arkadaşlarımla beraber karıştırdığımız “poğh”ları anlatıp bizleri biraz da korkutmak için kilere hapsettiklerini söylemişler. Ğhelil Ağa da babamı yalnız bırakmamak için karakola beraber gelmiş...

Anama göre, o akşam Ğhelil Ağa’yı bize “Allah baba” göndermiş; yoksa babam Dişçi Sarkis’in mahkemesinde soba odunlarının kemiklerimden dayanıklı olduğu kesinlikle kanıtlanırmış...

*

“Ğhino, Halkevi’nde bu ağışam bi tiyatıro oyni; çabuğ hezırlanın, tiyatıro seyredacağı...”

Avluda bakır sinimizin etrafında nenem, anam, babam ve hepsi de benden küçük kız ve erkek kardeşlerimle akşam yemeğini aynı kaptan kaşıklarken, anam neden bu denli sevinmiş, son lokmasını neden aceleyle yutarak ayağa fırlamıştı?

“Hade, gel, temiz esvapların geydireyim...”

Anam boşalan yemek kabını mutfığa taşıırken bir yandan da elimden tutup beni giydirmek istediğine göre demek ki bu “tiyatıro” denen oyuna ben de gidecektim, hem de Halkevi’nde... Şehir Sineması’nın hemen yanı başında, önünden geçip gittiğimiz, girip çıkan insanların içerde ne yaptığını bilmediğimiz, üzerinde ‘Halkevi’ yazan bina...

Babam ayakta, elinde sigara, avluda sabırsızca beklemeye... Temiz pantolonum, pazar günleri giydiğim yeni ayakkabılarım önümde... Anamın saçlarında fildişi tarak... Manto... Dallı, güllü ipek eşarp çene altında sıkıca bağlı... Küçük kardeşlerim neneme teslim... Sokak kapısı arkamızda... İstikamet Dağ Kapı...

“Tiyatıroda Çalgıcı Hayig de oynıyacağ...”

Sokağa çıktığımızda babamın bu açıklamasıyla merakım iyice artıyor, bir an önce Halkevi’ne varıp “tiyatıro”yu görmek istiyordum.

Çalgıcı Hayig Dayi... Ulu Cami’ye yakın, Gazi Caddesi’ne açılan dar sokaklardan birindeki küçük dükkânına bitişik duvara gerdiği, üzerinde iki beyaz kuşun gagasında çiçek deseni, ortasında da ters s harfiyle ‘Diyarbakır Hatırası’ yazılı siyah perdesinin önünde iskemleye oturttuğu insanların fotoğrafını, iki metre uzaktan üç ayaklı, siyah körüklü, üzeri genelde asker resimleriyle süslü eski püskü aletiyle çekip, mesleğini ustalıkla sürdüren fotoğrafçı...

“Fotorafçı” Hayig Dayi... Aynı zamanda düğünlerde, “toy”larda, üzerinde ‘Zeynel Abidin’ yazılı cümbüşünün tellerinde gezdirdiği, kartal kanadından koparılmış tüylü mızrabıyla bu konudaki yeteneği tartışılmaz çalgıcı...

Düğünlerde her zaman onun cümbüşüne eşlik ederken, maharetli parmaklarını kedi postu gerili darbukası üzerinde tıkırtatıp bazen de düğün sahibine hürmeten, onun şerefine coşkuyla gümlete gümlete nihayet patlattığı darbukasının yerine daima yedekte taşıdığı bu kez de tavşan derili darbukasıyla en güzel nağmeleri, en güzel şarkıları tiz sesiyle terennüm eden Darbukacı Kevo ya da yaygın adıyla Bubo Dayi’yla beraber “kağhsın kızlar oynasın, düğün evi şenlene oy şenlene”yle düğün evini şenlendirip, davetlilere bol bol çiftetelli, tamzara, lorke lorke, gövend oynatıp halay çektiren bu meşhur ikili bir taraftan masadaki mezelerden demlenip rakı içerek “düğün evi”ni keyfe boğarken, döktükleri ter, patlattıkları darbuka, kırıdıkları mızrap, kopardıkları cümbüş telleriyle beraber kısılan ses tellerinin karşılığında ceplerini doldurup gecenin geç saatlerinde biri cümbüşünü, diğeri darbukalarını kadife kılıflarına sokarak Gâvur Mahallesi’ndeki evlerinin yolunu tutarlardı...

Düğünlerde, “toy”larda cümbüş çalıp herkesi coşturup oynatan Hayig Dayi, şimdi “tiyatıro”da kendisi çalıp kendisi mi oynayacaktı? Hayig Dayi oynayınca bunun adı mı “tiyatıro” oluyordu?

Dağ Kapı’ya vardığımızda babam kuruyemişçileri transit geçince iştahım kaçırverdi! Seyyar arabalarına astıkları lüks, karpit veya gaz lambalarıyla tezgâhlarını aydınlatan kuruyemişçilerden her defasında eski gazeteden yapılmamınik kesekâğıtlarıyla aldığımız leblebiyi, leblebi şekerini,

kavun, karpuz veya kabak çekirdeklerini film seyrederken çıt çıt çıt yedik; şimdi o keyfi yaşamadan “tiyatıro” mı seyredecektik?

Halkevi’nin önünde biriken kalabalık arasında, anamla el ele, babamın ardı sıra yürüye yürüye nihayet giriş kapısına vardık. Kapıdaki adam, babamın cebinden çıkarıp uzattığı biletleri cırt cırt cırt ikiye ayırıp biletin yarısını yanındaki küçük tahta sandığa atıp diğer yarısını tekrar babama uzattı:

“Ali Usta ğhoş gelmişsiz.”

“Ğhoş buldığh yegenim.”

İçeri girdiğimiz minik salonda rahat bir nefes alınca, babam anama dönerek:

“Ben bilidım kalabalığ olacağ, çırağı gönderdim, bileti günızden aldırdım...”

Oturduğumuz tahta iskemleler üzerinde, tam karşımızda kapalı duran kadife perdenin açılmasıyla acaba hangi “tiyatıro”yu seyredecektik?

Az sonra kısa aralıklarla üç defa öten zil sesini duyunca deminden beri heyecandan zaten çoktan kemirmeye başladığım tırnaklarıma daha da saldırdığımı gören anam, neredeyse canımı acıtan çimdiğiyle dürtükleyip uyardı:

“Ula gene başladın dırnağların yemağa! Sen niye heç doymisan?”

“E ne yapım, siz de birez leblebi çegırdek alaydız!” dememe fırsat kalmadan, kadife perde yavaş yavaş açıldı ve aynı anda sönen ışıklarla beraber “tiyatıro” başladı. Bir türlü hayal edemediğim “tiyatıro” bana ilk anda itici ve tuhaf gelmişti. Karşımızda sadece yan yana duran iki küçük oda vardı. Arada bazı insanlar bu odalara girip çıkıyor, gidenin ardından bir başkası kapıyı aralayıp bu

kez o gelip bir şeyler söylüyor, her biri değişik kıyafet giymiş kimi şemsiyeli, kimi sakallı, kimi takkeli adamlar ortalarda gezinip duruyor, içlerinden biri odanın bir kenarında hasır koltukta oturmuş yalnız başına yün ören gözlüklü kadına dönüyor:

“Bugün galiba yağmur yağacak...”

Kadın örgüsünü sürdürerek, gayet sakin soruyor:

“Nereden anladın?”

“Baksana, dışarıda bulutlar gezinip dolanıyor.”

Kadın alaylı bir ifadeyle, biraz da sırtarak kendi kendine konuşur gibi söyleniyor:

“Her kuşun eti yenmez, her bulut yağmur getirmez.”

“Ama bunlar kuş değil, yağmur bulutları.”

“Olsun! Yine de yağmur yağmayacak.”

“Hayatımda senin kadar inatçı kadın görmedim.”

“Bunun inatla ne ilgisi var ki?”

“Evet evet, var; çünkü ben ne dersem sen onun zıttını söyleyip rahatlıyorsun! Evlendiğimiz günden beri bunu hep yapıyorsun. Ben beyaz dersem sen ak deyip tutturuyorsun, siyah dersem illa kara demeyi hüner belliyorsun. İşte şimdi de ben galiba yağmur yağacak diyorum, sen inatla hayır yağmayacak deyip kestirip atıyorsun.”

“Evet, kesinlikle yağmur yağmayacak!”

“Peki nasıl bu kadar emin konuşuyorsun?”

“Çünkü bacaklarım sızlamıyor!”

“Boş laf!”

Adam kadının cevap vermeyip sustuğunu, yün örmeye devam ettiğini görünce önce masanın kenarına iliştiriyor, sonra ordan kalkıp kadının karşısındaki iskemlede ayak ayak üstüne atıp bir müddet ayaklarını sallayıp duruyor, sağ elini yumruk yapıp sol avucunun içini sinirli sinirli

dövüyor, sonra birdenbire ayağa fırlayıp kendi kendine yüksek sesle deliler gibi bağırıyor:

“Yok! Yok! Bu işler böyle gitmez, ben o andavallı paşaya dünyanın kaç köşe kaç bucak olduğunu gösteririm!”

“Evet! Evet! Göster kocacığım, göster tabii, sen zaten hep göstermeye bayılırsın!”

Kadının bu sözleri üzerine seyircilerin neden kahkaha attıklarını ben bir türlü anlamazken, başındaki kasketiyle önümde oturan uzun boylu “emice”den dolayı önümü doğru dürüst göremediğim için arada bir ayağa kalkarak, bazen başımı sağa sola kaydırıp aradaki boşluklardan sahneyi izlemekten bıkkın, dönüp anamla babama bakıyor, babamın kahkahalarına anamın sadece utangaç bir gülümsemeyle eşlik ettiğini, gülümserken de eliyle ağzını kapattığını görünce, ben de babamın kahkahalarına cılız sesimle katılıp sırtıyor, çoğu kez de neye niçin güldüğümü bilmeden eğleniyordum!

Hayır, sıkıntıdan patlıyordum! Bu “tiyatıro” denen şeyden de nefret ediyor, demin tırnaklarımı kemirirken beni çimdikleleyen anamı ikide bir dürtüyordum:

“Ana! Valla benim yuğhım geli, hade eve gidağh...”

Beni dinleyen yok ki! Zaten yaşıttım kimi çocuklar da başları analarının omzunda çoktan uyurken, anasının kucağındaki kimi bebeler de küçük rakı şişelerinin ucuna geçirilmiş emziklerinden kâh süt içerek, kâh vızıldayarak “tiyatıro” izliyorlardı!

“Ula gözün aç, birez sora Çalgıcı Hayig sehneye çığhaçağ!”

Babam beni uyutmamaya çalışıyordu; ama artık ne Çalgıcı Hayig ne de onun cümbüşü umurumda bile değildi.

Nihayet anam “zıibun”ının cebinden çıkardığı düğüm-
lenmiş mendilini açıp avucuma usulca leblebi şekerlerini
doldurunca, kapandı kapanacak gözlerim bir anda faltaşı
gibi açıldı.

Birden sahneye uzun sakallı, göbekli, başında kırmızı
fesli bir adam elindeki bastonuyla çıkar çıkmaz salonda
başlayan kıpırdanma, hafif gülücüklere, sonra uğultuya ve
sonunda kahkahalara dönüşürken babam da kulağıma
eğildi:

“Bağh, bu adam bizim Çalgıcı Hayig’tır.”

Babamın Çalgıcı Hayig dediği sakallı, gözlüklü, kırmızı
fesli, göbekli adam gerçekten bizim Hayig Dayi mıydı?
Hayig Dayi sıska, gözlüksüz ve sakalsız bir adamken şimdi
nasıl bu hale gelmişti?

“Hayig’e sakalla gözlüg tağhmişlar, karnına da yastuğ
bağlamışlar...”

Gülüyardum, Hayig Dayi’nın bu haline kahkahayla
güldüğümü gören babam sevinçle soruyordu:

“Tiyatıroyi begendin?”

O ana kadar sıkıntıdan patlarken Hayig Dayi’nın bu
hali karşısında “tiyatıro”yu nasıl beğenmezdim! Ben cüm-
büş çalıp şarkı söyleyecek diye beklerken, o elindeki bas-
tonunu havada sallayıp bağırıyordu:

“Duyduğuma göre birileri benim için andavallı demiş.
Şimdi göreceğiz kimmiş bu bana dil uzatan kahraman?
İşte ben buradayım, peki o fare acaba hangi delikte?”

Göbeğini dikerek, bir odadan diğerine hızla girip çıkı-
rak, elindeki bastonunu ikide bir masaların, iskemlelerin,
koltukların altına sokan paşa... Masanın altına sinmiş
olan, bir o yana bir bu yana yerde sürünerek ya da çömeli-
p kalkarak kaçıp iskemleler arkasında gizlenen kahraman

'fare'... Bu kez de salonda belki en çok ben gülüyordum; çünkü küçücük bir odada, sandalyenin arkasına gizlenmiş, arada bir başını çıkarıp korkudan tir tir titreyen adamı bizim sakallı, gözlüklü Hayig Dayi bir türlü göremiyordu!

Şaşkınlığım çok sürmedi, zira koltuğun arkasında gizlenen adam ayaklarının ucuna basarak odadan sıvışmak üzereyken Hayig Dayi "Tamam! İşte gördüm, fare kaçıyor! Tutun! Yakalayın!" diyerek tam da bastonunu adamın sırtına indirmek üzereyken, kırmızı kadife perdenin kapanmasıyla salonda bir alkış koptu. Kahkahalarımın yüzümde donup kaldığını gören babam, bir bakıma sanki beni teselli ediyordu:

"Birinci perde bitti, birez sora ikinci perde başliya-
cağ..."

Babam "birinci, ikinci perde" deyip kendince belki oyalayıp uyanık kalmamı sağlamaya çalışıyordu ama bunun yeterli olmadığını da hissediyordu:

"Gazoz istisen?"

Benim gazoz içmeye zaten bayıldığımı bilen babam sorusunun cevabını beklemeden kolumdan tutup dışarı çıkardıktan sonra aldığı iki gazozu elime tutuşturdu:

"Al birini sen iç, obırsını de anana götür, ben de cığaramı içim, gelim."

Anam başına diktiği gazozu lıkır lıkır bir nefeste içip şişeyi boşaltırken, ben tükenmemesi için yudumlayıp durduğum gazozun ne kadar eksildiğini, içinde kabarcıkların kaynaştığı şişede daha ne kadar gazoz kaldığını dikkatlice kontrol edip bitmemesi için Allah'a yalvarıyordum; bu arada babam sigarasını tütürüp geldiğine ve yine zırrrn zırrrn zil çaldığına göre demek ki ikinci perde başlıyordu.

Zil sesiyle beraber tavandaki ışıklar kararıp salon tekrar eski loşluğuna kavuşuyor, ama biz kırmızı kadife perdenin açılışını beklerken, perdenin önüne dikilen bir adam salona sesleniyordu:

“Sayın seyirciler, içerde dekor değiştirilinceye kadar huzurlarınıza palavracılar kralı Mansur ile yardımcısı Meşhed’i getiriyoruz.”

Perdenin önüne birisi avcı kılığında, göğsünde çapraz bağlanmış fişeklik ve omzundan asılı tüfeğiyle, diğeri de palabıyıklı, elinde kocaman tespahiyle iki şalvarlı adam çıktılar. Salonda kopan kıkırdamalara aldırmadan, bu iki adam karşılıklı atışircasına bir şeyler söylemeye başladılar; ben ise bizim Hayig Dayi’nın o adamı yakalayıp sırtına bastonu nasıl indireceğini bekliyor, salondakilerin gülerek izlediği bu tuhaf isimli palavracılara ister istemez kulak kesiliyordum:

“Gelinlerin boynında sıra sıra inciler, tenesi dokuz batman en küçücük olaniii!”

“Bizde ele avcılar vardır kiii, Tebriz’de alır nişani, Tehran’da vurur ceylaniii!”

Sinema veya tiyatrodan bihaber olduğumuzu söyleyip bizleri küçümseyen düdüklü Karekin'e, engin tiyatro kültürümüz konusunda etraflı bir ders vermek işten bile değildi; ama içine tıklandığımız tramvayda, onca yabancıнын arasında onu rezil edecek sözler etmek aile terbiyemize sığmazdı:

"Sen ne diyisen lo! Bızım Diyarbekir'de tiyatıro seyreden gelinlerin boynundaki her bi inciye tereziye koysan kaç batman çekidi, bilisen? Ula gavvat!"

"Sen ne diyisen ula! Bızım tiyatıro avcılarımız nerden nişan alidi, ta nerdeki ceylani annından vuridi, bilisen? Ula kaşmer oğli kaşmer!"

"Ula kavaşe! Ecaba sen heyatında bızım Hayig Dayi kimi fotorafçı, çalgıcı, tiyatıroci görmişsen? Onın zopasını kafana yiyedin, belki aklın başan geledi!"

Yok yok, biz aklımızı başımıza alıp Karekin'e aldırış etmemeliydik. Dün bir bugün iki, İstanbul'a yeni ayak basan biz 'Kürtler' ne kadar da yırtınsak inandırıcı olmazdık. Öyle ki Diyarbakır Halkevi tiyatrosunda o akşam bir taraftan leblebi şekerini yiyip bir taraftan da gazoz içerken öğrendiklerimi sayıp dökmeye kalkışmadım:

"Bizde ele lehmeçunlar vardır ki, kırğh ton çeker yalavuz içindeki soğanıiii!"

"Bizde ele karpuzlar vardır ki, içinde deve kervanları dolani, yedi senede birbirlerme rastlamıiii!"

"Diyarbakır dediğlari, meftuneyle şehriyeli bulğur pilavıdır yediğlariiii, çoğh ğhoşıma gidiyor 'cigerımın köşesi' dediğlariiii..."

"Kayseri dediğlari, basdırmayla sucuğtır yediğlariiii, çoğh ğhoşıma gidiyor 'Nörüyon ağam?' dediğlariiii..."

“İstanbul dediğleri sütlaçla mehlebdir yediğlariii, çoğh
ğhoşıma gidiyor ‘Aşkolsun ayol!’ dediğlariii...”

*

“İşte Patrikhane...”

Demir parmaklıklı dar bir bahçenin ortasında yükselen üç katlı, beyaz yağlıboyalı ahşap binanın sokağa açılan bahçe kapılarından birinden içeri girerek geniş mermer merdivenleri Karnig Dayi ve düdüklü Karekin’in ardı sıra tırmandık. Beyaz mermerle kaplı sahanlığın iki yanından yükselen görkemli iki beyaz mermer sütunun ortasındaki ahşap, oymalı, sarı kulplu kapının önünde toplandığımızda Karnig Dayi önce ceketinin önünü ilikledi, sonra da hepimizi tek tek gözden geçirerek nihayet zile bastı.

Kısa zil sesinin hemen ardından, uzun boylu, yer yer kırışmış saçlarıyla lacivert üniformalı biri kapıyı açtı. Az ötedeki bir odaya doğru kapıcının peşi sıra yürürken ana girişten içeriye açılan ikinci bir kapının üzerindeki kabartma kilise motifleriyle süslü camların büyüüne kapılmamak elde değildi.

Kapıcı, zar zor anladığımız bir Ermeniceyle, sandalyeleri işaret edip beklememiz gerektiğini söyleyerek odadan ayrıldı. Odanın üç duvarına çakılı tahta askılıkların çoğunda siyah fötr sapkalarla bir iki siyah cüppe asılıydı. Köşede, eski ahşap bir masanın üzerinde büyükçe bir kutu, üzerinde yan yana dizili metal plakalara kazınmış bir, iki, üç, dört, beş, altı rakamları, rakamların altında minik delikler, deliklerden sarkan kablolar, düğmeler, kırmızı, yeşil ufak ışıklar ve tepelerinde de telefon kutusuna benzer, ama ondan daha büyükçe, kollu bir alet masanın bir kenarından bizlere gizemli gizemli sırtıyordu... Bahçeye

bakan pencerenin karşısında kilisenin heybetli çan kulesi duruyor, cephesindeki haçın boşluklarından görünen gri kocaman çanla aynı renkteki güvercinler kulenin gölgesinde pinekliyordlardı.

*

Arada bir siyah cüppeleri içinde kimisi genç, kara, kısa sakallı, kimisi de yaşlı, uzun ak sakallı insanlar kapının önünden geçip giderken bazen önemsemeyen bazen de meraklı bakışlarıyla bizlere göz atıp kayboluyor, arada bir de Diyarbakır'daki papazımız *Der Arsen* gibi beyaz gömlek, siyah elbise, siyah kravatlarının yanı sıra çenelerindeki top ya da kısacık sakallarıyla papaz oldukları anlaşılan insanlar odaya girip bizleri gözucuyla süzüyor, sonra duvarda asılı duran siyah fötr şapkalarını alarak Patrikhane'den ayrılıyorlardı.

Telefon ardı ardına zırrrn zırrrn çaldığında kapıcı koşup geliyor, ahizeyi kaldırıp uzun bir "Alooo!" çekiyor, Ermenice veya Türkçe bir iki söz ettikten sonra kutudaki deliklere takılı sivri uçlu kablolardan birini çıkarıp bir başka deliğe sokuyor, ardından da büyük telefon makinesinin kolunu birkaç kez aceleyle çeviriyordu.

Köşede, dört ayağı tornalı ceviz masanın üzerinde duran, her tarafından kablolar fışkıran kare kutudan boğuk tırdıit tırdıit tırdıit sesleri gelince lacivert elbiseli kapıcı odada bitiverdi. Çok kısa süren bir konuşmanın ardından yavaşça ahizeyi yerine koyup Karnig Dayi'ya döndü:

"Sırpazanı tzez gısbase..."*

* [Erm.]: Sırpazan [Patrik kastediliyor] sizi bekliyor. 'Aziz, kutlu' anlamına gelen sırpazan, Ermeni piskoposlar ve yüksek dereceli Hristiyan din adamları için kullanılan bir sıfattır.

Karnig Dayi yaşımdan beklenmeyen bir çeviklikle ayağa fırlayıp beklediğimiz anın geldiğini duyururken bir kez daha hatırlatmayı ihmal etmiyordu:

“Hade uşağlar! Önce Sırpazan’ın mubareg ellerini öpecağsınız, unutmayın ha!”

Uzun siyah cüppeli, çenesinden üç beş seyrek tel sarkan genç birisi yolumuzu keserek Karnig Dayi’ya Ermenice bir şeyler söyleyip önümüze düştü. Kabartma resimlerle süslü camekânlı kapıyı aralayarak koridordan içeri girdiğimizde karşımıza, korkulukları oymalı geniş bir ahşap merdiven çıktı. Merdivenin kırmızı halı döşenmiş basamaklarını tırmanarak geldiğimiz dar sahanlıkta biri sağa diğeri sola kıvrılan iki merdiven, yukarıdaki geniş sahanlıkta tekrar buluşuyordu. En önde siyah cüppeli din görevlisi, onun hemen yanı başında Karnig Dayi, ardında düdüklü Karekin ve kuyruğun sonunda bizler katile halinde yürürken, merdivenlerin gıcirtısı binanın ne denli eski, yorgun olduğunu haykırır gibiydi. Sahanlıklarda parlak pirinç mangallar içindeki saksılarda değişik yeşil yapraklı bitkiler etrafı süslerken duvarlarda büyük, yaldızlı çerçeveler içinde, kapkaranlık gökyüzü altında dalgalarla boğuşan, küçük yelkenli teknelerde çaresizlik içinde çırpınan insanların yüzlerindeki heyecanı, korkuyu yansıtan yağlıboya tablolar dikkati çekiyordu.

Kafilemiz sahanlığın tam ortasında, geniş, beyaz boyalı bir kapının önünde durdu. Mihmandarımız sağ elini yumruk yapıp kapıyı üç kez kısa aralıklarla hafifçe tıklattı, içerden gelen boğuk bir sesin ardından kapıyı dikkatle araladı. Onun ve Karnig Dayi’nın ardı sıra teker teker içeri girdik. Belki farkında olmadan boy sırasına göre içeri girdiğimiz için en kısa boylumuz olan Artin en sonra oda-

ya girip kapıyı kapatmayınca, onun eksiğini düdüklü Karekin usulca telafi ediverdi.

Yüksek tavandan sarkarak yere kadar inen vişne çürüğü kadife perdeler geniş pencerenin iki tarafında sırma kordonlarla büzülüp kenardaki bronz çengellere bağlanmıştı; camların bir bölümü böylece kapanırken arkadaki tül perdeler de güneş ışığını nispeten engelleyerek odaya loş bir görüntü veriyordu. Perdenin hemen önünde sırtını pencereye dönmüş, koltuğuna gömülmüş, küçük bir ceviz masanın üzerindeki kitaplar arasından dazlak kafasıyla, ak, uzun sakalıyla zar zor seçilen Patrik hazretleri oturuyordu. Evet Patrik Karekin Haçaduryan'dı; onu resminden, tel çerçeveli, her biri on kuruş büyüklüğündeki yuvarlak gözlük camlarından tanıyorduk. Elindeki kitabı masasına bırakıp ayağa kalkınca, Karnig Dayi'nin hemen ardından teker teker bu kısa boylu ihtiyarın elini öpüp başımıza götürüp ilk sınavı başarıyla verdik.

Biz bir kenarda ellerimiz önümüzde yan yana durup beklerken Patrik hazretleri Karnig Dayi'ya masasının hemen yanı başındaki koltuğu göstererek oturmasını işaret etti. Karnig Dayi tereddüt edince ikinci bir el hareketiyle bunu pekiştirip gülümsedi. Bunun üzerine Karnig Dayi koltuğun bir kenarına, ellerini dizlerinin üzerinde kenetleyerek saygıyla ilişti.

Patrik uzun cüppeli mihmandarımıza dönerek yine anlamadığımız Ermeniceyle bir şeyler söyleyince adam geri yürüyüp odayı terk etti.

Şatafatlı perdesinin dışında duvarlarında bir iki uzun sakallı din adamının resmiyle mütevazı görünümlü odada sessizce, put gibi bekliyorduk.

Patrik hazretleri siyah, yere kadar uzanan bol cüppesi

içinde hafif göbeğiyle önümüzde durup teker teker adlarımızı soruyordu:

“Anunıt inç e?”

Verdiğimiz cevapların ardından yeni sorular yöneltiyor, anlamayıp da bön bön baktığımızda Karnig Dayı'nın yardımımıza koşmasıyla hakkımızda merak ettiklerini öğrenip, arada bir başını sallayarak teftişini sürdürüyordu.

Patrik hazretleri gerekli bilgileri aldıktan sonra, yetimhanede henüz öğrendiğimiz, ‘okul’ ve ‘adam’ anlamındaki *tibrots* ve *mart* sözcüklerini içeren kısa bir konuşma yaptı. Onu can kulağıyla dinlerken anlıyormuş gibi başlarımızı sallıyor, göz göze gelmemeye çalışıyorduk.

Konuşmasını bitirince koltuğuna oturdu. Telefon ahizesini kaldırarak bir şeyler mırıldandı. Ahizeyi yerine koyar koymaz az önceki uzun cüppeli genç din görevlisi içeriye girdi, gelip karşısında ellerini göbeğinde kenetleyerek bekledi. Patrik hazretleri masasının üzerindeki minik bir kutudan çekip aldığı beyaz bir kâğıt parçasına yine masasının tam ortasında alçacak bir sehpa üzerinde yan yana dikine duran iki mürekkep kaleminden birini alarak bir şeyler yazdı, burnunun ucuna kadar inmiş gözlüklerinin üstünden hepimizi yeni baştan sırayla süzdükten sonra bana dönerek, adımlı, soyadımı bir kez daha sorup yanıtını aldıktan sonra başını sallayarak bir iki satır daha karaladı, kalemi yerine koydu, kâğıdı önce ikiye, sonra bir daha ikiye katlayıp çekmecesinden çıkardığı bir zarfa koydu, zarfın üzerini yazdı, zarfı kapatmadan, karşısında bekleyen gence uzatıp bir şeyler soyledi; o da başını olur anlamında salladı.

Patrik hazretleri ayağa kalktı, tekrar yanımıza geldi. Huşuyla sağ elini öpüp alnımıza götürdük, sonra da genç

din görevlisinin peşine takılarak odayı terk ettik. Demin çıktığımız merdivenleri aynı cızırtılılarla inerken Karnig Dayi'nin neden içerde kaldığını bilemiyorduk. En çok da benim aklıma takılan soru içimi bir kurt gibi kemiriyordu:

“Patrik efendi niye yalavuz benim adımı bi daha sordı? Ula o kağıda ecep ne yazdı?”

Merdivenlerden inip geldiğimiz yer tekrar kapıcının odasıydı. Askıdaki fötr şapkaların neredeyse tümü gitmiş, yerleri boşalmıştı. Kapıcı, pencerenin kenarındaki sandalyede oturmuş, Ermenice gazete okuyordu. İçeri doluştuğumuzu görünce gazeteyi katlayıp bir kenara koyarak oturmamızı işaret etti. Duvar dibinde yan yana sıralanmış iskemlelere iliştik. Kapıcı, o ana kadar sürdürdüğü sessizliğini bozarak bizlere bazen Ermenice, cevabını alamayınca da çoğunlukla Türkçe sorular yöneltmeye başladı. Bu sorular saçlarımızı kıran berberin, bizleri hamama sokup yıkayan kadınların, düdüklü Karekin'in, Haygaz öğretmenin, yetimhanenin müdürü Arşaluys Sarkisyan'ın soruklarının kopyası gibiydiler:

Nereden geliyorduk?

Adımız neydi?

Babalarımız ne iş yapıyordu?

Ermenice neden bilmiyorduk?

Analarımız, babalarımız da mı Ermenice bilmiyorlardı?

Kilisemiz, papazımız var mıydı?

Vaftiz olmuş muyduk?

İstanbul'u sevmiş miydik?

Denizi ilk kez mi görüyorduk?

Bu soru yağmuru altında çoğu kez bunalıyor, zaman zaman da verdiğimiz cevaplara hayret edilmesi karşısında bu kez de bizler şaşır kalıyorduk:

“Diyarbakır karpuzları otuz kilo mu çekiyor!”

“Heeee! Kırğh, hetta elli atmış kilo geleni bile var.”

“Hayret doğrusu!”

...

“Dokuz kardeşin mi var?”

“Heeee! Alti kız, üç erkek, benlen barabar dokuz karda-
şığh.”

“Ooo!”

...

“Hepiniz aynı kaptan yiyip ayı odada mı yatıyorsunuz!”

“Heeee! Ayni kabdan kaşuğla yiyiyiğh. Ayni yerde yan
yana, barabar yatıyiğh.”

“Hayret doğrusu!”

Gıcırdıyan camlı kapıdan bir anda simsiyah bir adamın bulut gibi süzülüp koridorun başında belirmesi kapıcının meraklı sorularına noktayı koyuverdi. Yere kadar uzanan siyah cüppesi, aynı kumaştan yapılma siyah minik düğmelerle sıkıca iliklenmişti. Boynunda süt beyazı, daracık bir şerit yakalık vardı. İrice burnunun üzerindeki ince tel çerçeveli, kalın camlı gözlüğünün altında fırıl fırıl dönen gözlerinden sevecenlik fışkırıyordu.

İçine tıklandığımız bu odaya kendinden emin tavrıyla rüzgâr gibi dalan bu orta boylu, buğday tenli gencecik adam, ayağa fırlayıp kendine çeki düzen veren kapıcıya hafifçe gülümseyerek seslendi:

“Garbis, indzi ghahfe mı epe!”*

Böylece adının Garbis olduğunu öğrendiğimiz kapıcı odayı terk ederken, genç adam da, hep birlikte ayağa kal-

* [Erm.]: Garbis, bana bir kahve pişir.

karak gösterdiğimiz saygıya karşılık hafifçe gülümsedi ve gidip, duvarda asılı duran aynanın karşısına geçti. Saçlarını eliyle düzeltti, omzuna dökülen tek tük kepekleri parmak darbeleriyle pıt pıt pıt fiskeledi, aynadaki aksini son bir kez gözden geçirdikten sonra gidip telefon ahizesinin bulunduğu masanın kenarına ilişti ve ayaklarından birini yere sıkıca basıp dengesini sağlarken, diğerini sarkıtıp yeknesak bir tempoyla hafifçe ileri geri sallayarak konuşmaya başladı:

“Çocuklar, benim adım Karekin Kazancıyan. Rahibim. Üsküdar’da açılacak olan ruhban okulumuzun, Surp Haç Tıbre Hank’ın ilk müdürü ben olacağım, sizler de o okulun öğrencileri... Az önce Üsküdar’dan geldim. Biraz gecikti ama en geç yılbaşına kadar sıva, badana ve diğer işler inşallah yoluna girer. Okul açılınca kadar önümüzdeki şu bir iki ay sizleri geçici olarak başka okullara yerleştirmek için Maarif Müdürlüğü’ne gereken müracaatı yapacağız. Sizlerin ardından Anadolu’dan gelecek olan diğer öğrencilerle birlikte umarım güzel günler geçireceğiz...”

Adının Karekin olduğunu söyleyen bu rahip sanki aklımızdan geçenleri biliyormuşçasına bizi aydınlatıp daha ilk andan itibaren gönlümüzü fethetmişti. Muhterem Patrik hazretlerinin ardından onun da adının bizim düdüklü Karekin’le aynı oluşundaki bu gizemli tesadüf karşısında doğrusu hem şaşıyor hem de bu adı kıskanmaya başlıyordum.

“Kiliseyi gezdiniz mi?”

Başlarımızı hayır anlamında sallayınca ayağa kalktı.

“Hadi öyleyse, gelin size kiliseyi göstereyim.”

Mermer basamakları onun gibi sekerek, bahçeyi geçip kilisenin sokağa açılan kapısından içeri, avluya girdik.

Üniformalı yaşlı bir adam hemen koşturup kocaman bir anahtarla kilisenin camekânlı kapısını açtı ve geri çekilerek saygıyla bekledi. Genç rahibin ardından hep beraber sessizce içeri girdik. Kilisenin loş ışığı altında kimi aziz resimleri belli belirsiz yüz ifadeleriyle sanki bizleri izleyip selamlıyorlardı. Sabah ayininden arta kalan, yarısı yanmış mumların taze is kokusuyla yıllar yılı duvarları yalayan günlük kokuları tavandan sarkan irili ufaklı kristal avizelerin rengârenk parıldayan camlarına, oymalı kakmalı çerçevelerine sinmişti.

Rahip Karekin Kazancıyan uzun halının üzerinde ağır ağır yürüyüp mihrabın karşısında durdu, sağ elinin baş, işaret ve orta parmaklarını birleştirerek önce alnına, oradan da sırasıyla göbeğine, sol omzuna, sağ omzuna götürüp nihayet göğsünün tam ortasında noktalayıp, böylece yüzünde haç çıkardıktan sonra, ellerini göğsünün hizasında iki yana açıp sessizce dua etmeye başladı.

Bizler de rahip Karekin'in ardında yan yana dizilip yüzümüzde haç çıkardık; ama İstanbul'da gördüğümüz bu ilk kilisenin büyüklüğü ve büyüleyici görkemi karşısında iyice büyülenmişken hangi duayı yapabiliirdik ki! Lice'den gelenler kilise ve papaz yüzü görmemişlerdi; ben de, uzun yıllar kilisesiz kalan Diyarbakır'daki Ermeni cemaatinin devletten zar zor izin alarak Surp Giragos Kilisesi'nin bitişindeki eski okul binasını son zamanlarda elbirliğiyle onarıp kiliseye dönüştürdüğü bu küçük kiliseye her pazar babamın elinden tutarak gidip gelirken ancak bir '*Hayr mer*'* öğrenmiştim. İçimden birkaç kere "*Hayr mer...*" de-

* [Erm.]: Babamız [*Hayr mer...* (Göklerdeki babamız...) diye başlayan ve Hristiyanların başlıca duası olan Rabbani dua kastediliyor].

yip aynı duayı tekrarladıktan sonra rahip Karekin'in ha çıkarmasıyla biz de haımızı çıkarıp dua faslına son verdik.

Rahip Karekin'in İstanbul Ermenileri, Patrikhane ve Meryem Ana Kilisesi hakkında kısa bir tanıtım konuşmasıyla kilise gezimizi tamamlayıp gerisingeri Patrikhane'nin yolunu tuttuk.

*

Rahip Karekin koridorun yaylı kapısını hızla itip menteşeleri tekrar gıcırdatarak gözden kaybolduktan sonra bizler taze ekmek kokusu burnumuzda tüte tüte yine kapıcının odasına doluştuk. İçerde bizim Liceli Arisdages'e taş çıkarırcasına sıska, uzun boylu, başı iyice kelleşmiş genç biri camın kenarında dikilmiş duruyordu. Asık yüzüyle bizlere dönüp, hepimizi tepeden tırnağa süzdükten sonra aynı asık yüzle sırtını dönerek tekrar sokağı izlemeye başladı. Boş sandalyelerden birinde oturmuş yaşlıca bir adam da, dalıp gittiği gazetesinden başını kaldırıp teker teker bizleri süzdükten sonra feri gitmiş gözleriyle tekrar gazetesine gömüldü. Hem genç adamı, hem de gazete okuyan yaşlı adamı rahatsız etmemek üzere sessizce sandalyelere iliştik ve koridoru dolduran yemek kokularına burnumuzu dikerek beklemeye koyulduk.

Odada kesin bir sessizlik hüküm sürüyordu. Az sonra genç adam pencerenin camlarını yumruk yaptığı sağ elinin tırnaklarıyla yeknesak, hafif hafif tıkırdatmaya başladı. Onun bu can sıkıcı tıkırdatmalarından bu kez de gazete okuyan yaşlı adam rahatsız oldu ki, gazetesinin sayfalarını daha da hışırtılı çevirerek, ayak ayak üstüne attığı bacaklarını ikide bir değiştirmeye başladı. Masanın bir kenarında bizler gibi sessiz sakın duran telefonun, tırnak tıkırdatmaları ve gazete hışırtılarını ansızın bastıran zırrrr

zırrn zırrn sesine siyah ayakkabılar yerine giydiği meşin terliklerini sürüyerek yetişen kapıcı, Ermenice bir iki fan fin fondan sonra pür dikkat kesilen gence döndü:

“Nuri Bey, Başpapaz Aram Efendi sekreterine sizin için not bırakmış; vaftiz kâğıdınız olmadan kilisede evlenmeniz dinen caiz değil!”

Genç adam bir anlık tereddütten sonra tüm bunların sorumlusu sanki kapıcıymış gibi öfkeyle sordu:

“Peki şimdi ne olacak?”

Kapıcı alt dudağını neredeyse ta burnunun hizasına kadar uzatıp aynı anda da ellerini hafifçe aralayıp, kaşlarını oynatarak kendince soruyu yanıtlamış oldu.

Genç adam kapıcının hareketlerine bir anlam verememiş gibiydi:

“Yani bu iş olmayacak mı?”

O ana kadar kapıcıyla adamın konuşmalarını duymuyormuş gibi başını gazetesinden ayırmayan yaşlı adam, gözlüklerinin üzerinden her ikisini de bir an izledikten sonra tekrar gazetesini hışırdatarak okumasını sürdürdü.

Genç adamın biraz da çaresiz bu ifadesi karşısında, kapıcı, babacan bir ses tonuyla genci teselliye çalıştı:

“Nuri bey evladım! Şu garip dünyada her şey maalesef keyfimizce yürümüyor. Eminim ki arzunuzun yerine getirilmesini Başpapaz Aram Efendi de canı gönülünden istiyordur, lakin onun istemesi de bir yerde para etmez; çünkü kilisemizin yıllardan beri değişmeyen kuralları vardır, bundan sonra da değişeceğini hiç sanmıyorum. Ben burada göreve başlayalı tam on sene oldu. Bu süre zarfında iki patrik, bir patrik vekili, sayısını unuttuğum papaz ve rahip tanıdım; onların kimi sizlere ömür, geçip gittiler, kimisi görevlerini başka yerde, başka ülkelerde sürdürüyorlar.

Bak, Nuri bey evladım, benim de kendime göre bir işim vardı. Az çok para da kazanıp karımla geçinip giderken harp marp, Varlık marlık derken düzenimiz öylesine bozuldu ki feleğimizi şaşırdık. Derken, burada karımla beraber kapıcılığa başladık. Daha sonra 'kavas'lığa terfi ettim; Patrik efendimizin gittiği her yerde esasını taşıyorum. Cemaatimizin içinde beni tanımayan yok gibidir; çünkü Patrik hazretleri neredeyse ben de onun gölgesi gibi yanındayım. Diyeceğim, Patrikhane'de geçen bunca zaman zarfında tecrübelerimden biliyorum ki..."

Kapıcı sözünü bitirmeden, ansızın çalan telefona koştu, muhatabına Ermenice bir şeyler söylerken genç adam kolundaki saatine bakarak gitmeye hazırlandı. Konuşmasını kısa kesen kapıcı son anda genci tek bir cümleyle teselli ediyordu:

"Üzülme evladım, hayatın cilvesi budur!"

Genç adamın ardı sıra sokak kapısını kapatan kapıcı yine terliklerini sürüyerek geri geldi, pencereden genç adamın gidişini izlemeye koyuldu:

"Gençlik işte! Önce iyi düşünmeden yola çıkıyorlar, sonra da işler çatalaşınca şaşırp, apışıp kalıyorlar. Aslında oğlan haklı! Bizim akli evvel zamane kızlarımızdan biriyle kendi aralarında anlaşp sözlenmişler. İş ciddiye binip de kızın anası kilisede telli duvaklı düğün diye tutturunca işler karışmış. Bizimkiler, patrik vekili de 'madem kilisede nikâh istiyorsunuz, o zaman oğlan vaftiz olup Hıristiyanlığı kabul etsin, Nuri olan ismini de Norayr, Nubar gibi adlardan biriyle değıştirsın' deyince, bu defa da oğlan tarafı buna yanaşmıyor, herkesin dini kendine diye tutturuyor. Şimdi çık çıkabilirsen işin içinden..."

Yaşlı adam bu konunun bizlerin önünde daha fazla

mıncıklanmasının doğru olmayacağını düşünmüş olacak ki, kapıcının daha fazla uzatmasını engellercesine sözü değiştirdi:

“Garbis efendi, sen şimdi onları bırak, bizim mezarlık kâğıdı bulundu mu?”

“Keğam efendi, öte tarafa gitmeye ne kadar da meraklısın!”

“Yok be yavrum! Meraklı olduğumdan değil; ama ne de olsa ayağımızın biri çukurda. İşimizi sağlam kazığa bağlayalım da başımız ağrımasın...”

“Sen merak etme, ben o işi Der Krikor’a havale ettim. Sen boş ver şimdi mezar işini. Kalk, yavaş yavaş evin yolunu tut, giderken sahilten üç beş tane de çiroz al, kur ufak bir çilingir sofrası, keyfine bak, gerisini düşünme...”

Mezarlık konusunu fazla uzatmadan yaşlı adamı sokak kapısına kadar uğurlayan kapıcı, terliklerini sürüye sürüye odaya döndüğünde dört gözle beklediğimiz müjdeyi veriyordu:

“Hadi çocuklar, yemek hazır, gelin lavaboyu göstereyim, elinizi yıkayın.”

Beyaz muşamba örtülü büyükçe bir masanın etrafında sekiz sandalye, masanın tam ortasında dilimlenerek bir tepsiye tepelemesine istif edilmiş ekmekler, içleri boğum yerine kadar suyla doldurulmuş iki cam sürahinin yanı sıra biri çukur, diğeri düz, iç içe konmuş beyaz porselen tabakların çevresinde muntazam dizilmiş kaşık, bıçak, çatal ve iki minik tuzlukla beyaz peçeteler az önce kilise-deki dualarımızın Tanrı katına ulaştığının birer kanıtı gibiydiler...

Kapıcı, oturacağımız iskenleleri işaret edip yer gösterirken, dikdörtgen masanın başköşesinde boş bıraktığı

iskemleye acaba kim gelip oturacaktı? Demin beraberliğinden hoşlandığımız okulumuzun müstakbel müdürü rahip Karekin mi, yoksa okuyabilmemiz için Anadolu'dan gelmemizi sağlayan yüce Patrik hazretleri Karekin Haçaduryan mı? Kafalarımız bu ve benzeri sorularla tıka basa doluyken, açlıktan guruldayan midelerimiz de bir an önce bayram etmeyi sabırsızlıkla beklerken, açılan kapıdan içeri giren Karnig Dayı'ydı!

Karnig Dayı da boş sandalyede yerini alınca, bağlayıp başında topuz yaptığı saçlarına yer yer ak düşmüş, orta boylu bir kadın, buğusu tüten kocaman bir tencereyle içeri girdi. Kadın, hafifçe çıkık elmacık kemiklerini yalayarak gözlüğünün camını matlaştıran yemek buharından kurtulmak için aceleyle yürüyüp masanın köşesindeki aliminyum nihale üzerine tencereyi yerleştirdiğinde bol salçalı kuru fasulyeyi görünce nasıl bayram etmezdik ki! Bu, demin Meryem Ana Kilisesi'nde gündelik ekmeğimizin esirgenmemesini dilediğimiz 'Hayr mer' duasının mucizevi sonucu olmalıydı. Hatta belki de bu mucize Meryem Anamızın yardımıyla adını bilmediğimiz bu "ana"mız vasıtasıyla gerçekleşiyordu...

Çok geçmeden odayı dolduran kaşık sesleriyle ağız şapırtılarımız birbirine karışmıştı. Bizler iştahla yerken Karnig Dayı nedense ağırdan alıyor, avurtlarında döndürüp durduğu lokmalarını iştahsızca, sanki zar zor yutuyor, zaman zaman gözlerini uzak bir noktaya dikerek dalıp dalıp gidiyordu.

Boşalan sürahileri aceleyle doldurup getiren kadın yemeği büyük bir iştahla yiyişimizi seyrederken, bir taraftan da memnuniyetinin verdiği coşkuyla kâh bize, kâh Karnig Dayı'ya dönerek konuşuyordu:

“Karagözyan’dan gelecek çocukların karnını doyurmadan sakın göndermeyin deyim *Sırpazan*’dan talimat getirince, *ka** acaba ne pişireyim diye Garbisime sordum. ‘Narinim, şöyle koyun budundan kuşbaşı dogranmış bol etli, salçalı bir kuru fasulye pişir ki çocukların mideleri bayram etsin...’ dediyse, doğrusu Garbisime hak verdim; çünkü neden diyecek olursan, *vorpanot*sta pişirilen kuru fasulye ilem Narin *kuyriginizin** pişireceği fasulye arasında yerden göğe kadar fark vardır! Bi kerem *vorpanot*sta her şey çuvalınan, tenekeynen...”

Kimimizin boşalan tabaklarına azar azar, kepçenin ucuyla yeniden fasulye doldururken ayaküstü başladığı konuşmasını bıraktığı yerden sürdürüyordu:

“... Kuru fasulye diyince akşamdan ıslatmak lazım, yoksam kaynat kaynat pişmez. Allah’tan tedarikliyimdir; cam kavanozlarımda fasulye, nohut, mercimek, pirinç, şeker, tuz muz hep isterim ki elimin altında olsun. Eee, ne yaparsın, dünyanın bin bir türlü hali var... Kar yağar, tipi mipi olur, karda kışta Bali Paşa Yokuşu’nu tırmanıp bakkal Isdepan’ın Gedikpaşa’daki toptancı dükkânına kadar giderek erzak alamam ki! Garbisim desen, kapıya mı bak-sın, telefonlara mı, yoksam *Sırpazan* ilem kilise kilise mi dolaşsın? Burası ne de olsa *azk** bir numarolu evi, gelen gideni çok, hangisine yetişsin garibim. Neyse, demem o ki, eğer elinin altında bir kepçe mercimeğin, bulgurun varsa, kaynatırsın bir tas çorba, içersin, olur biter. Bu bizim millet zatı bir antika! Daha karın kokusunu alır almaz

* *ka* [Erm.]: Ayol.

kuyrig [Erm.]: Abla, kız kardeş.

azk [Erm.]: Millet.

fırınlarda ekmek bulana aşkolsun! Biz Harp de gördük, Varlık da. Varlık'tan evvel Garbisimin Mahmutpaşa'da küçük bir manifaturacı dükkânı vardı. Elimizde avucumuzda olanı sattık savdık, vergimizi on beş gün içinde kuruşuna kadar verdik de Garbisimi Aşkale'ye gitmekten zor kurtardık; ilakin biz de cıscııldak ortada kaldık. Allah'tan çoluk çocuğumuz yok, sağ olsun hatırı sayılır bir iki tağagan* dost imdadımıza yetişti, onların sayesinde ben Karagözyan'da, mutfakta çalışmaya başladım, Garbis de buraya yerleşti. Onun için vorpanotslarda ne yenir ne içilir iyi bilirim. Yağı dirhemle kullandığımız, kahvaltıda çocuklara zeytini sayarak verdiğimiz günleri hiç unutmam...”

Tabaklarımızın tümüyle boşaldığını gören ve adının Narin olduğunu öğrendiğimiz yeni Meryem Anamız salçalı çukur tabaklarımızı iç içe istifleyip toplarken, mutfakta bir başka yemeğin de bizi beklediğini müjdeliyordu:

“Size kuskus da pişirdim.”

O tabakları yüklenip odayı terk ederken bizler de kendi aramızda fısıldaşıyorduk:

“Ula kari kuskus mi dedi?”

“He valla kuskus dedi!”

“Ula heç kuskus diye yemeg olur?”

“Lıce'de bele bi yemeg duymamışığh.”

“Diyarbakır'da da...”

Adını duyduğumuzda önce şaşırıp sonra da kusar gibi yüzümüzü buruşturduğumuz bu yemeği belli ki önümüzdeki düz tabaklardan yiyecektik. Demek ki Patrikhane'de her yemek için ayrı tabak kullanılıyordu. Eh, adı üstünde, Patrikhane, yetimhane değil ya!

* [Erm.]: Kilise vakıf yönetim kurulu üyesi.

Patrikhanedeki sofra bir yana, İstanbul'a ayak basar basmaz yerleştirildiğimiz yetimhanede bile herkesin kendi önündeki alüminyum tabaktan yemek yediğini, yine alüminyum kulplu bardaklardan herkesin yalnız başına su içtiğini anlatacak olsak, daha iki gün önce ayrılıp geldiğimiz bizim oralardaki arkadaşlarımız buna inanırlar mıydı, yoksa kendi aralarında şöyle mi derlerdi?

“Yoğh ula, bunlar İstanbul'a getmiş, fortaci olmuş...”

“He, he, bi de elelo kimi kureleniler...”

Bizler evlerimizde aynı kaptan çalakaşık yemek yiyip, aynı tasta ayrı ayrı içerken, akşamları duvardaki “idare” lambasının kısık fitiliyle zar zor aydınlanan küçücük bir odada, “yükeri”den indirilip yere serilen yataklarda ana, baba, bacı, kardeş, nene, dede koyun koyuna, nefes nefese yatarken, İstanbul'da tabaklarımızın da bardaklarımızın da ayrı olduğunu, herkesin kendi karyolasında, tavandan sarkan minik bir ampulün ışığı altında uyuduğunu söylediğimizde, arkadaşlarımızın bizim için “fortaci” ve “Elelo kimi kureleniler” diyerek birer ‘palavracı’ olduğumuzu, ‘hindi gibi kasım kasım kasıldığımızı’ söylemelerinden daha tabii ne olabilirdi ki!

“İşte sizlere enfes bir kuskus, üzeri kaşar rende!”

Kocaman bir tencereyle döneceğini beklerken, biri küçük ve çukur, diğeri büyükçe iki porselen tabakla gelen Narin *kuyriğin* kaşar rende dediği şey neydi acaba?

Uzaktan tepeleme görünümü ve beyaza çalan rengiyle bir tür pilav yiyeceğimizi sanıp sevinmişken, masanın ortasına konulunca minik bilyelerden oluşan bir hamur topağıyla karşı karşıya olduğumuzu anladık.

“Kuru fasulyenin yanına pilav yakışır diye düşündüm, ilakin son anda kuskusa karar verdim; çünkü neden diye-

cek olursan, baktım ki buzdolabında büyük bir parça kaşar kaç günden beri masaya gidip gidip geloor, biraz daha kalsa kuruyup takoza dönecek; çünkü neden diyecek olursan, ben sabah kahvaltısında ince bir dilim ya yerim ya da yemem. Kaşarı Garbisim sever; ama o da yeni yeni doktor Varujan'a gittiğinden beri bir perhizdir tutturmuş ki, neredeyse her gün sade suya tirit çorbayla gününü geçiroor. Ben de dedim ki bolcana bir kuskus pişiririm, hem kaşarı ziyan etmem, hem de üstü rende kaşarlı kuskusa herkes bayılır...”

Narin Hanım cümlesini noktalarken tabaklarımıza doldurduğu kuskusun üzerine bu kez de çukur tabaktan kaşıkladığı şeyi gezdirince, üzeri rende kaşarlı bilye topaklarımızı yemekten başka çaremiz yoktu.

Düdüklü Karekin önündeki bilye topağını iştahla çattalamaya başlamıştı bile! Karnig Dayi ise bir yandan, elinde kaşık, tabağındaki kuskusu alt üst edip karıştırıyor, bir yandan da başını arada bir onaylarcasına sallayarak Narin *kuyrigi* dinliyordu:

“... Ya işte böyle *Baron Karnig*, *Varlık*’ın ardından dirlik düzenimiz de bozuldu. Garbisim, o bayır turpu gibi pembe yanaklı adam iki gün içinde sarardı, ada mimozasına döndü; çünkü neden diyecek olursan, bu işi bir türlü hazmedemedi. ‘Benim *Dacig* komşularım, *Sultanhamam*’daki koskoca bonmarşe sahipleri, beni kırk kerem katlayıp cebinden çıkaracak kadar varlığı olanlar bilem benim kadar vergi ödemezken...’ deyip deyip rüyalarında sayıklamaya başladı. Aslında bu işin hazmedilecek yanı da yoktu; çünkü neden diyecek olursan, sebebi ortada. Hafif bir yağmur, uyduruk bir ahmak ıslatan, o da hatırı sayılır zengin tek tük *Dacig*lerin başına çiselerken, asıl fırtına

*Horom**, *Hırya**, *Hayların* tepesinde gümbürdedi, milletin belini büktü, maf etti. Ya vergiyi vereceksin, ya da Aşkale'ye sürgüne gideceksin! İşin şakaya gelir yanı yok ki... Köşede bucakta paran, elinde avucunda pulun varsa derhal çıkarıp vereceksin; yoksam malını mülkünü satıp vergini kuruşu kuruşuna, hemi de mühleti içinde ödeyeceksin! En kötüsü de başını vuracağın bir kapı da yok, itiraz hakkın da yok, itiraz mitiraz, istida mistida hak getire! Öyle bir tufan ki sığınacak dalın yok..."

Narin Hanım arada bir boşalan bardaklarımıza su doldurup kabak kafalarımızı şefkatle okşarken, köşesinden kenarından tırtıklayıp durduğumuz tabaklarımıza bakıp "E aşkolsun! Yoksam Narin *kuyriginizin* kuskusunu beğenmediniz, *dzo**?" diyerek hafif yollu sitem ediyor, önündekini silip süpüren düdüklü Karekin'i ise bir "Aferin!"le ödüllendirip tabağına biraz daha kuskus koyduktan sonra tekrar Karnig Dayi'ya dönüyordu:

"... Sonra Garbisimle baş başa verdik, bu belayı nasıl def ederiz diye düşünmeye başladık. Aslında öyle uzun boylu düşünmeye de vakit yok; çünkü neden diyecek olursan, çil çil paraları hemen istioorlar kör olasıcılar! Var mı yok mu deyip sorgu sual eden yok ki! Garbisim desen askere gitmeden, Manukyanların Bahçekapı'daki hırdavatçı dükkânının köşesinde, duvara kurduğu işporta tezgâhında üç beş kuruş ancak kazanırmış. Adıyaman'dan terhis olup dönünce yine Manukyanların duvarına yamanmak istemiş ama, Bahçekapı gibi yerde boş duvar bırakırlar mı,

* *Horom* [Erm.]: Rum.

Hırya [Erm.]: Yahudi.

dzo [Erm.]: Be, (u)lan.

kapalı kapalı! Neyse, belki de öylesi daha hayırlı olmuş; çünkü neden diyecek olursan, o da borç harç Mahmutpaşa'nın arkasında iki metroluk bir dükkân kiralayıp işportacılıktan kurtulmuş; iyi de, dükkânı hangi parayla doldursun? Neyse ki Garbisim işini bilir, Kürkcü Han'daki toptancılardan konsinye mal alıp sattıklarının parasını haftadan haftaya ödemek üzere anlaşılmış.

Üç beş kuruş kazanınca köftehorun kanı bana kaynamasın mı! Azak Yokuşu'nun başında rahmetli anamdan kalan evimizin önünden geçip gider iken, ben de pencere-deydim ya, bir iki göz göze geldik. Sonra bir pazar günü Surp Ohannes Kilisesi'nde onu görünce çok helecandım; neden diyecek olursan, bir kerem Hay olduğunu bilmiyordum, sonracığıma yakından görünce, ne yalan söyleyeyim, benim de kanım kaynadı. Telli Odalar'da oturan hatırnaz bir akrabasını araya koyup beni anamdan istedi. Babam desen, daha ben kundaktayken sizlere ömür, zatül-cemten ölmüş. Kendimize göre iyi kötü bir nişan yaptık, sonra da Surp Ohannes'te *bısag** olduk. Ağız tadıyla geçinip gidooorduk. Garbisim o iki metroluk dükkânında gelen geçenlere çorap, mendil, fanela neyim satmak için sabahın köründen akşamın geç saatine kadar çalışırdı. Her ay düzgün kirasını öderdi. Bir kenara biraz para biriktirip Sultanhamam'da daha güzel bir dükkâna taşınayım, hatta ileride belki de mülkünü alayım diye hayal ederken, başımıza durduk yere bu Varlık belası çıkmasın mı! Hem de hükümatın kanunuynan... Alaman askerleri sınıra dayandı, harp kapımızda, hazine tam takır, askere ne yedirip

* *bısag* [Erm. taç]: Nikâh [kilise nikâhı sırasında gelinle damadın başına taç takılması geleneğinden].

ne içireceğiz, ne giydirip eline hangi silahı vereceğiz diye bas bas bağır, sonra da elini yalnız *Krisdonyalarla Hıryaların* cebine sok! Böyle kanun nerde görülmüştür kuzum!”

Pencereden sokağı seyrederek sürdürdüğü konuşmasını, birden yükselen bir ses tonuyla noktalamaktan irkilip bu kez daha alçak bir sesle, kendi kendine söylenmeye başladı:

“... Benimkisi de gevezelik işte! Atı alan Üsküdar’ı çoktaaan geçmiş de neredeyse Alemdağı’na varmış, ben burda boş boş konuşoorum... Nah, işte Garbisim de göründü, gidip kapıyı açayım...”

Narin Hanım aceleyle odayı terk edip az sonra elindeki tepsıyla gerisingeri döndü:

“Garbisim size elma almış...”

Masanın ortasına içinde kırmızı elmalarla sedef saplı minik bıçaklar olan tepsiyi yerleştirirken, kocasının neden geciktiğini sanki açıklama gereğini duyuyordu:

“Postane çok kalabalıkmış, pul almak için epeyi beklemiş garibim. Burnumuzun dibinde, köşe başında bir posta kutusu var ama akıllarına geldikçe açtıkları için mektuplar ya çok geç gidooor ya da ne hikmetse çok zaman yerine ulaşmooor. Onun için uzak muzak demez, mektuplar bir an evvel gitsin diye Garbisim bazen ta Sirkeci’deki Büyük Postane’ye kadar yürüyerek götürür mektupları. *Sırpazan*, çocuklara meyve de verin dediği için, Eminönü halinden gidip elma almış. Hadi, soyun, afiyetle yiyin!”

İstanbul’a geldiğimizden beri ilk kez meyve yiyecek olmamıza seviniyorduk ama, elma dediğin de soyarak afiyetle yenir miydi! Diş geçirip hart diye ısırılmayan elmanın tadı mı olurdu? Narin *kuyrigin* komutuna ister istemez uyararak, bir elimizde minik bıçaklar, irice elmalarla boğu-

şurken, meyve alması için kapıcı Garbis'e talimat veren manevi babamız Patrik hazretlerine de şükranlarımızı sessizce sunuyorduk...

*

“Sen benlen kal, sora barabar gidecağığ!”

Yemekten sonra Karnig Dayi diğer arkadaşlarımı Karekin'in rehberliğinde Şişli'deki yetimhaneye postalarken beni onlardan ne diye ayırmıştı? Patrik hazretleri de adımla ikinci kez sorup bir kâğıda aldığı notları bizlere rehberlik eden din görevlisine vermişti... Benimle ilgili bir şeyler dönüyordu ama ne?

Karnig Dayi'ya sorma cesaretini kendimde bulamadığım için içim içimi yerken, o, aklımdan geçenleri okurcasına, beni bir köşeye çekerek duruma bir nebze de olsa açıklık getiriyor, ama aynı zamanda aklıma allak bullak eden yepyeni sorularla yoğuruyordu:

“Evladım, biz bilmeden böyüğ bi ğheta etmişğh, sen Tıbırvenk'te oğhiyamiyacağsan; çünkü Mearif Vekeleti'nin kanunlarına göre bi çociğ bi sınıfı geçti mi, o sınıfı bi daha oğhiyamazmış. Sen Diyarbakır'da orta birle ikiyi oğhıdığın için burada yeni baştan birinci sınıfa keydin olmi... Tıbırvenk de yeni açılı; bu sene yalavuz orta bire telebe keydedecağ. Onun için seni oraya keydetmağı Mearif kabul etmi. Düneğin Patrikğhana'dan beni çağırdılar, bu izahati verdiler. Ben de babana telkırar çektim, vaziyeti naklettım. Baban da çarnaçar Patrikğhana'ya telefon açmış, oğlumi *Baron Karnig* geri getirsin demiş...”

Karnig Dayi üzgün bir ifadeyle sözlerini sürdürürken, aklımın ucundan dahi geçmeyen bu durum karşısında afallamıştım. Henüz İstanbul'un tozunu toprağını bile doğru dürüst yutmadan geldiğim diyarlara gerisingeri pos-

talanmayı nasıl hazmedebilirdim? Üstelik Diyarbakır'a gelen Rahip Sahag Papazyan'ın karşısında heyecandan titreyerek verdiğim "imtihen"i başarıyla geçtikten sonra Ziya Gökalp Lisesi'nde ikmale kaldığım derslerin imtihanlarına da nasılsa İstanbul'da ortaokulu sil baştan okuyacağım diye girmeyip, tahsil hayatımda üç senelik bir kaybı da bile bile göze alarak geldiğim halde şimdi pisi pisine geri mi dönecektim?

Maarif Vekaleti'nin en basit bir kuralını dahi araştırıp soruşturmadan, alelacele yapılan bu yanlışlığın ceremesini eninde sonunda ister istemez ben çekecekken, kabak, şu anda hakiki bir kabağı andıran benim başımda patlamaya hazırken, bu arada anamın tek gözünden günlerce akıp giden, bizim Dicle'nin suları gibi çağıldayan gözyaşlarının hesabını kim verecekti? Babam mı?

Babam... Gerçekten de günahıyla sevabıyla bu işin tek sorumlusu o muydu? Ya onun yıkılan hayali ve kırılan umudu? Kendisi okuyamadığı için biz okuyalım diye çırpınan, henüz bizler, kendi çocukları okul çağına gelmediğimiz için ablası Mirye'nin büyük oğlu Nışan ilkokulu bitirir bitirmez kapısına dayanan babam:

"Baci! Nışan'ı Tarsus'a ya da Talas'a, Amerikan koleji'ne gönderağh, getsin orda oğhısın, lisan öğrensin..."

"Valla ben edemem oğlımı koleclere moleclere göndermağa!"

Babam beş kardeş olarak çıktıkları sürgün yollarında, "Kafle"de, henüz ana kucagındayken ölen kardeşlerinden Nışan'ın adını taşıyan ailenin bu ilk çocuğunu, kolejli yapmak için nelere katlanmazdı ki:

"Baci, okılın hepi mesarısını ben verecağam, yeter ki senlen eniştem he deyin..."

“Sike, Sike! Ben oğlumu ğurbete gönderemem... Ma sen gözümün öğindeki bu oğlandan ne istisen?”

Ablasının azarıyla üzülp kahrolan, bu hevesini kendi çocuklarına saklarken bu kez de iki yılda bir Allah'ın izniyle peş peşe artan “külfet”inin günlük maişetini dışçı kalfalığıyla zar zor karşıladığından bizi koleje göndere-meyen, ama okumamızı özendirmek için tüm gayretini seferber ederek en güzel renkli kalemleri, kutu kutu sulu boyları, çizgili, çizgisiz, kareli defterleri, genellikle tarih, coğrafya bilgilerini içeren mecmuaları satın alan, hiç um-madığı bir anda karşısına çıkan bu fırsatı değerlendirerek beni İstanbul'a gönderen, ardından da hiç beklemediği böylesi bir tatsız durum karşısında tekrar geri dönmemi istemek zorunda kalan adam, şu benim babam... Yıllar yılı hayalini kurup belki de rüyalarında gördüğü ve tam da gerçekleşti diye sevinip tüm direnmelere göğüs gererek İstanbul'a gönderdiği, anadilini öğrenince “büyük adam” olacağına inandığı oğlunu geri çağırmanın acısını ondan daha iyi kim bilebilirdi...?

Ziya Gökalp Ortaokulu'nda okurken belki günün bi-rinde şeytana uyup okula gitmemezlik edersem, bu tür bir kaçamak yapıp arkadaşlarımla sinemaya ya da Dicle'de yüzmeye gidersem anında enselenip böyle bir şeye asla kalkışmamam, hatta bunu aklımdan dahi geçirmemem için babam tedbirini daha baştan almış, veli olarak kendi yerine kimi mi seçmişti:

Okul doktoru Turğut Beg...

Turğut Beg hemen her ikindi vakti babamın Belediye Meydanı'ndaki muayenehanesine gelip sohbete oturur, ona sık sık takılırdı:

“Ula gavur Elo! Bağhiyam bugün işlerin kesat gidi.

Senin kocakarılardan kimse ortalarda görünmi. İki seettir ne gelen var ne giden. Yoğhsa başlarına damlari çökti de ğheberin mi olmadı...?”

Fakir, kimsesiz, “Kafle” artığı yaşlı kadınların dertlerine deva olmak için, kilise yönetim kurulu üyesi olarak işinden gücünden zaman çalışıyla dalga geçip kendisine şaka yollu takılan Kulplu bu doktoru başıma veli tayin eden babam, böylece ipini sağlam bir kazığa bağlarken, bu kez iyice araştırıp soruşturmadan beni ta İstanbullara gönderdikten sonra geri adım atıp tüm hayallerine nasıl “çığız” çekebilecekti?

*

Beraber Diyarbakır’dan yola çıktığımız arkadaşlarım çoktan tramvaya binip yetimhanenin yolunu tutmuşken, ben de birazdan Karnig Dayi ile beraber aynı yetimhaneye gidip daha dün boşalttığım kulpu kırık tahta bavulumu çamaşırlarımı doldurup geldiğim diyarların yolunu mu tutacaktım?

Hayır! Karnig Dayi’nın açıklaması, içinde bulunduğum durumu iyice belirsizleştiriyor, daha da büyük bir muammaya dönüştürüyordu:

“Baban telefon ettiğtan sora Patrik hezretleri başkâti-be emir vermiş, demiş ki, Anadolu’dan gelen bi çocuğ bi daha geri gidemez! Bu çocuğa başka bi okıl bulın!”

Patriğin emri üzerine başkâtip kolları sıvarken, Karnig Dayi’nın, babama bu yeni durumu bildiren telgrafının cevabı, Diyarbakır’dan çekilen yıldırım telgrafla ulaşmıştı:

“Patrik efendimizin emri başımızın üzerinedir, nasıl minasip görise ele yapsın...”

*

Karnig Dayi Diyarbakır'a dönmeden önce son kez yetimhaneye ziyarete geldiğinde, görevini yerine getirmiş olmanın huzuruyla, "Birbırize mukayyet olun" diye nasihat edip nemli gözlerle bizlerden ayrılırken, onu en çok sevindiren şey, herhalde beni peşi sıra sürükleyip tekrar Diyarbakır'a götürmeyişiydi... Ve kim bilir, belki de sırf bu yüzden, bahçe kapısına doğru yürürken, ardından bakıp el salladığımızda, sırtında Karacadağ'ı andıran kamburundan iz kalmamış gibiydi...

III

“Gel bakalım Osmanlı Bankası müdürü, at şuraya imzani!”

Karagözyan Yetimhanesi İlkokulu Müdürü Arşaluys Sarkisyan parmağıyla işaret ederek gösterdiği yere imzamı atmamı gülerek isterken bir taraftan da izahat veriyordu:

“Şimdi gidip bavulunu hazırla, birazdan Patrikhane’den gelip seni alacaklar, bundan böyle Patrikhane’de kalacaksın. Paranı cebine koy, dikkat et, kaybetme...”

Yetimhaneye geldiğimiz ilk gün şimendiferi andıran uzun imzam karşılığında müdüre teslim ettiğim on iki lira seksen kuruşu, bu kez daha fazla alay edilmemem için boyunu biraz kısaltarak attığım imzamlı gerisingeri alıp pantolonumun cebine koydum koymasına ama, henüz bir hafta önce geveze berberimiz tarafından kabağa çevrilen bu gariban başımı şimdi de alıp Patrikhane’ye mi gidecektim? Karnig Dayi’nin “birbırize mukayyet olun” dediği arkadaşlarımdan nasıl ayrı kalacak, nerede okuyacaktım?

“Karekin’i bul, sana yardımcı olsun!”

Genelde kâh orada kâh burada dolanıp duran bu tombul çocuk sanki yer yarılmış içine girmişti! Ne ön bahçeye çıkan mermer merdivenlerin başında, ne mezarlık duvarına kadar uzanan domates, biber, patlıcan, kabak ekili geniş arka bahçede, ne arada bir koyunların melediği küçük ağıl da ne de henüz yeni yavrulmuş beyaz tavşanların oradaydı. Sonunda onu Haygaz öğretmenin odasında buldum. Kapıyı tıklatıp içeri girdiğimde daha ağzımı açmadan

Haygaz öğretmen beni kalın camlı gözlüklerinin ardından gülümseyerek karşıladı:

“Patrikhaneye gidiyormuşsun... Neyse, senin için böylesi daha iyi oldu. Bizleri unutmayasın ha!”

Oturduğu koltuktan kalktı, kapıya doğru yöneldi, kütüphanesinden çekip aldığı incecik bir kitabı bana uzattı:

“İlerde Ermenice öğrenirsen okursun...”

Karekin’le odadan ayrılıp uzun koridor boyunca yürümeye başladık.

“Önce yataktaneden eşyalarını alalım, sonra da çamaşırhanedekilerle beraber hepsini bavuluna yerleştiririz.”

Karekin’in sesinin tonu önceki gibi emredici değil, bilakis yumuşak ve içtendi. Yetimhaneye geldiğimiz ilk gün kendisini takip etmemizi isteyerek bizi ardı sıra koşuşturan bu çocuk, yanım sıra yürümek için sanki özel bir gayret sarf ediyordu.

“Bu kitabı kim yazmış biliyor musun?”

Elimdeki kitabın kapağındaki Ermenice harfleri okuyamadığım için başımı hayır anlamında sallamakla yetindim.

“Bu kitabı *Baron Haygaz* yazmış. Ben okudum ama, doğrusunu söylemek gerekirse pek anlayamadım. *Baron Haygaz* şairdir. Onun şiirlerini ancak iyi Ermenice bilenler anlar.

Karekin’in anlattıklarını can kulağıyla dinlediğimi belirtmek için kitabın adını sordum. Kapağındaki kocaman harfleri parmağıyla göstere göstere, heceleyerek okudu:

“*Kar-yü-ği Lam-pa-rı*”

Hiçbir şey anlamadığımı sezdiği için kitabın adını bu kez Türkçeye tercüme etti:

“Gaz Lambası”

* *

“Yoğh oğlım yoğh, sen bu kafayla valla billa adam olmazsan...”

Dışarda kar rüzgârla dans ederken gecenin ilerlemiş bir vaktinde ansızın odaya dalan babam, beni gaz lambasının ışığı altında tarih, coğrafya kitaplarıyla baş başa ya da matematik problemleriyle boğuşurken bulacağına, önümdeki deftere ev, uçak, ağaç resimleri çizerek veya anlamsız karalamalarla oyalandığımı görünce, ben ensemde patlayacak bir tokat beklerken, o, “Eyi bi terbiye kitabıdır” diye hep önem vererek okuduğu *Emil*’in o anda kim bilir hangi sayfasından esinlenerek, sözü nereden başlatıp nerede düğümlüyordu:

“... Oğlım, sen de bilisen ki bizim neslimiz çocıklığımızı zi heç yaşamadığh, per perişan oldığh. Benim kardaşlarımla barabar emsalım ekruba çocıklarının çoğhi Kafle’de ya öldiler, ya keyboldılar, ya da töbe töbe Allah bile bilmi ki sonlari ne oldi! Başımıza gelen bu feleketten kurtılanların bi kısmi *Dacig* ağaların yanında çobanlığ mobanlığla eyi kötü yaşadi, kız çocıklarının çoğhi da ağaların yanında, onların ğhızmetinde çalıştilar, kimisini de ağalar kendi çocıklarıyla evlendirdiler. Bızım neslimiz parça parça, berdan berdan oldi.

Bağh oğlım, bunlari sahan niye anlatiyam? İstiyem ki böğünlerin kıymetini bilesen. Tami tamına on üç sene Heci Mamagilin evinde, senin de doğdıgın o evde, küçüğ bi odada eyi kötü sítar olmıştığh. Geçen sene kilise mali olan bu eve taşındığh. Geldiğimiz gün buraya köpek bağlasan durmazdi. İçindeki kiracılar Allah içün eve bi tene çivi çağhmamışti. Yağmur yağdığı zaman damdan çıp çıp üstimize ağhidi; elimi yüzümü yığhiyayım, kuyidan su çekeyim desen, tulumbasi çalışmıdi; sığhıştım, su tökmağa

gideyim desen, avġhananın kapısı yoğhti... Bu ġhıraba evi adam etmağ iġün elimden ne gelise yaptım. Sağ olsunlar, köylilerimiz, Heredanli Bozan'la kardaşı Keya hevşın daş-larının arasına ġimanto töktiler, hevşı düzlettiler. Divarları baştan sıvattım, damın kırığ direglerini sağlam ettim. Hepısını kendi kisemden yaptım ki milletimizin bize meras bırağtığı kilisemizin bi evi de bari birez şenlensin. Eski kiracının verdiği kirayı kendiliğimden iki misline ġıĖharttım ki, kilisenin evinde bedyava otiri demesınler; ġünkü kilisenin idaresinde ġalışanlar, işĖhan olanlar gerek başkalarına örneğ olalar...

Bu aşāĖı odayı yalavuz mısafır geldiğinde açiyiğh, bi de sahan, ki rehet rehet ders ġalışasan. Bız hepımız, anan, nenen, bacıların, kardaşların yuğharda, eyvandaki küġüğ odada, idare lambasının işiğında idare ediyiğh, sahan bu böyüğ meclisle bu böyüğ lambayı verdiğh ki kitap oğhıdığında gözlerin bozılmiya. Lambanın ne fitilini ne de gazyağını hesap etmediğh. Niye? ġünkü sen rehet edesen...

Bağh oğlım, bızım Heredanli Keyağil, Asturgil, Vanesgil, hepisi ġocıĖlarını ya üç sene mektebe gönderdiler ya da poles moles korĖhısila ilk mektebi tamam ettiler, beşinci sınıftan sora ġıraĖlıĖa koydılar. İşte bağh, senin arkadaşın Setreg ne yapı? Terzi Emseh'in dükeninde sebeh ağhşam demi, ha babam şalvar, pantol, yelek tiki, eyi kötü bi hefteliğ ali, getiri babasına, Keya Dayı'ya veri, evin ekmeğine, şorbasına yardımcı oli. Astur desen, o da oğli Yervent'i ilk mektepten sora götürdi, BalıĖhġılabası'nda Cihan Ezağhanası'na koydi ki ezaci Ėhelfesi olsun, ilerde eyi para kazansın. ġulci Vanes olsun, ġulci Dikro olsun, oğıllarını yanlarına aldılar, hep barabar eşeklere, katırlara, atlara semer tikiler. Sen de ġoĖh eyi bilisen ki ilk mektep-

ten sora orta mektebe keydolan Hay, Süryani, Keldani çocıkları barmağla sayılıdır. Allahıma çoğh şükır ki birisi sensen, obırleri de Marangoz Hanne'nın oğlı Cozef, Kondıraci Fehmi'nın oğlı Abit, bi de Satıköyli Nazır Emin'in oğlı Bayar... Sızın emsalız Hay, Süryani, Keldani çocıkların çoğhi ya başkalarının yanında çırağlığ yapı, ustalarının evine hemal kimi balcan, domates, komır, yoğırt taşı, kahveye gidi çay söli, dükenın ögını süpiri, camlari sili, bele bele yavaş yavaş terziliğ, çulciliğ, marangozlığ, demirciliğ, yemeniciliğ, kuyumciliğ, bezazlığ, kalaycılığ, sobacılığ öğreni, eve para getiri... Senin kimi okıla gidenlerin de mesarifi heç bitmi. Defter, kalem, kitap, çanta, silgi, cetvel, pergel, bi gün o, devrısı gün obırı arğha arğhaya geli. Olsın, helal ghoş olsun, yeter ki soni boş olmasın...

Gel gelelim, senın bu gidişatın heç eyi degıl Margos efendi! Bız yuğharida, küçüg odada, bız bize oğlımız aşagıda ders çalışi diye sevınağh, o burda otıra, lambanın fitilini de eyice üskeke ede, özi özine eglene, resım çıza! Güya bızı kandırısın.... Bi insan bele yapmağla başkasını kandıramaz, özi özını kandırır oğlım. Bız seni niye orta-okıla keydettirdiğh? Hele eyice bi düşün bağhım Margos efendi..."

Babamın buna benzer bu kaçınıcı nutkuydu? İncil'den sonra en az İncil kadar değer verip önemsemediği Emil'den esinlenerek oğlunu eğitmek için bıkip usanmadan çaba harcarken ben de hep kafamın dikine mi gidiyordum?

"Eşeg bile kışın çamura saplanmışsa, yazın ordan geçerken yolını değıştirir..."

Her defasında yanlış veya "ğhetali" bulduğı davranışlarımdan ötürü sık sık bu "eşeg" faslını dile getirdiğı halde ben yazın bile hep bataklıklarda mı dolaşıyordum?

Daha ilkokuldayken okul dönüşü çantamı bir kenara savurur savurmaz bir parça deriyle şambrelden kesilmiş ince iki lastiği dut ağacından kestğim bir çatala bağlayıp büyük bir hevesle yaptığım “çatallastig”imi kapar kapmaz Benusen ya da Efsel bahçelerinde serçe veya “dut kuşu” peşinde koşuşturup eve güneş battıktan sonra döndüğümde enseme inen tokata rağmen ben her defasında hangi şeytanın kurbanı oluyordum? Hangi acımasız şeytan güneşi kucaklayıp bir anda Diyarbakır surlarının ardına gömüyordu da, babamın “güneş batmadan evde olacağsan” kuralını çiğnediğimin farkına vardığımda çoktan iş işten geçiyordu?

*

Başım neden hep şeytanlarla beladaydı? Sıcak yaz akşamları damda kurulu “tağht” a sırtüstü uzanıp gökyüzündeki yıldızları seyrederek uykuya dalıp gittikten sonra rüyamda bana dönerek “Hade, bilo bilo yap; hade, bilo bilo yap, bilo bilo bilo” deyip önüme uzattığı kalaylı hamam tasına “bilo bilo” yaptırdıktan sonra sabah uyandığımda yatağımı sular seller içinde buluşum, yorganı başıma çekerek uyuyormuş gibi davranıp yatağın bir an önce kuruması için Tanrı’ya yalvarışım, dualarımın gökyüzüne erişmesine fırsat vermeyen anamın başımda dikilerek beni bir güzel paylaması ve kolumdan tuttuğu gibi hırsıyla yataktan çekip alışına sebep olan kör şeytan...

“Ula Allah belan vermiye! Gene yatağa işemişsen...”

Tüm bu işlerin Merheli havuzunun yanında çıp çıp akan çeşmenin hemen yanı başında elindeki hamam tasına “bilo bilo” yapmamı söyleyen şeytanın sözünü dinlediğim için başıma geldiğini, asıl kabahatin siyah elbiseli şeytanda olduğunu söylemem neyi değiştirdi ki? O her

zamanki kızgın ifadesiyle yatağı damdan avluya fırlatıp sonra da mutfaktaki kazanın altına yerleştirdiği odunları yakarak ısıttığı killi suyla çişli yatağının yünlerini yıkayacak, kocaman tahta tokacıyla yünleri hırsla tokaçlarken bir taraftan da diline verecekti:

“Ne çocığı, Allah’ın ataşı! Ağışam karpuzlari yedi yedi, sora da altına işedi! Boyi eşegi geçi, gene de heftede bir yatağı göle çeviri!”

*

Babam... Uzun kış gecelerinde evimize gelen kendi köylüleri Piranlı, Heredanlı hemşerileriyle anamın sonbaharda, bağbozumunda evde yaptığı şaraptan beraberce tas tas içerken “Kafle” dedikleri Tehcir’de analarını, babalarını, kardeşlerini, akrabalarını çocuk yaşta nasıl kaybettiklerini, o hengâmede kendilerine birilerinin nasıl “sehab” çıktığını, Kürt veya Zaza ağalarının yanında uşak, hizmetçi, çoban olarak nasıl çalıştıklarını, kaybettikleri kimi yakınlarını yıllar sonra tesadüfen nasıl bulduklarını, büyük bir çoğunluğunun da meçhule gittiklerini anlatıp birbirlerini can kulağıyla dinlemeleri...

“Sen Kafle’ye çıktığında kalaba beş yaşında vardın, diyyem...”

“He he, vardım; çünkü eyi ğhatırliyam, Diran, en küçüğ kardaşım anamın kucağında meme emidi, obır kardaşım Bedrus anamın etegini tutidi, ben onlardan böyügtüm. Anama ‘Mama, dzarav im’* diyidim su istidim, o da bahan ‘Tukut gille’* diyidi, ben de anamın sözünü dinlidim, tükürüğümü yutidim ki susızlığım geçsin...”

* *Mama, dzarav im* [Erm.]: Anne, susadım.

Tukut gille [Erm.]: Tükürüğünü yut.

Babam ve diğerkleri birbirlerine o yıllarda “Kafle” yollarında ölümle yaşam arasında gidip gelişlerini anlatırken onların nemli gözlerine biz çocuklar da gözyaşlarımızla eşlik edince, bari çocukların yanında bu “uğırsız mesele”yi bir daha açmamaya karar verip konuyu değıştirdikleri halde, iki gün sonra bu kez bir başka evde “mısfırılığa” gittiklerinde aynı şeyleri sil baştan neden anlatırlardı?

“Bızın neslimiz çocıklığımızı yaşamadığh, per perişan oldığh...”

*

Geçip giden yılların ardından hüzünlenen babam, büyük bir gaz lambası ile “meclis” dediğı büyükçe bir odayı sırf daha rahat ders çalışayım diye sunarken, ben hangi şeytana uyup önümdeki sarı saman kâğıtlı müsvedde defterime bir sürü anlamsız şeyler çiziktirerek oyalanıyor ve odun sobasının ısıttığı sıcak “meclis”in tahta kapısını rüzgârla beraber itip ansızın içeri giren babamın nutuklarına, nasihatlerine hedef olup, cevabını hemen veremeyeceğim tatsız bir sorunun kurbanı oluyordum?

“Bız seni niye ortaokıla keydettirdiğh? Hele eyice bi düşün bağhım Margos efendi...”

Gerçekten de, ilkokuldaki arkadaşlarımın neredeyse tümü, Gâvur Mahallesi’ndeki arkadaşlarımın büyük bir bölümü çıraklıkla başladıkları çeşitli işlerde kalfalığa terfi edip ileride usta olmanın hayalleriyle yaşarken, ben sadece yaz aylarında dayımın demirci dükkânında çalışıyordum. Benimkisi, ileride bir meslek sahibi olmaktan çok, sokaklarda “beradayı beradayı” sürtmemem için gittiğim bir işti. Nitekim okulların açılmasıyla ertesi yaza kadar demirciliğe ara verip asıl işime dönüyordum:

Okul ve ders...

Aslında dayımın asıl adı Haçadur'un yerine dükkânının tepesine kendi imalatı iki kocaman "alat mihı" ile çaktığı ve üzerinde kargacık burgacık harflerle diğer adını özellikle öne çıkararak 'Demirci İsmail Temiz' yazılı minik sac tabelanın altındaki örsün başında, kızgın demirleri evirip çevirip döve döve nal, nal mihı, topaç mihı, kapı "şakşako"su, tüm sokak kapılarının "dil"lerini kolaylıkla açtığı için adı kısaca "dilenci" diye bilinen dört köşe başlıklı minik anahtarı ve daha bir sürü şeyleri yapıp çoğu da köylü olan müşterilerimize satarak para kazanmak varken, hele hele yüklüce mal alan köylülerden ısrarla "Xalo, baxışışe me bide!" diye diye eninde sonunda kopardığım yüz para veya beş kuruşluk bahşişler dururken babamın isteği ve ısrarıyla hayatını ders kitaplarının gönyesine getirmeye çalışıyordum.

"Oku!"

Babam başkaca şey sanki bilmiyordu! Ben de ister istemez, kışın evden okula, okuldan eve gidip geliyor, okula giderken, Fatihpaşa Karakolu'nu geçip sağa sapar saptırılmaz karşımıza çıkan "dink"te kocaman değirmen taşını, aynı daire etrafında döne döne çevirip duran gözleri bağlı beygire mi benziyordum ne! Hamamdaki göbektaşı gibi, yerdens bir metre kadar yükseklikte, çapı üç metre kadar olan taş sekinin etrafını döne döne, sekinin üstündeki kamyon tekerinden de büyük değirmen taşını yalnız başına ağır ağır çeviren beygir arada bir "dinkçi"nin elindeki tasla hafifçe suladığı ve ardı sıra yürürken tahta küreğiyle alt üst ettiği buğdayların taşın altında ezilerek üzerindeki kabukların soyulmasına, böylece kimi evlerde "dögme" olmasına katkıda bulunurken ben okul ve ev arasında gide gele acaba gerçekten bir şeylere yarıyor muydum?

“Böğün yolda Ağzi Egri Memet öğretmene rasladım. Gene dersleri bi terefe bırağhmışsan... Göriyem ki boş boş şelerle oğraşisan, bu iş bele getmez, bilesen ha! Çızgıyı şaşırma!”

Babamın dediğine bakılırsa ben onun doğru bulduğu “çızgı”da değildim. Aslında babamın çektiği “çızgı” ile ortaokulda kulaklarımızı çeke çeke uzatıp adeta eşek kulağına çeviren matematik hocamız Halil Turgut’un iki nokta arasındaki en kısa yol olarak öğrettiği düz çizgi ve nihayet benim çizgim bir türlü aynı noktada kesişmiyordu.

“Okıldan çığhar çığhmaz doğridan doğriya eve gelecağsan!”

Babam beni en “doğri çizgı”ya getirmek için uğraşadursun, benim çizgim okul dönüşü Dicle kenarında bir oltanın ucunda sonlanıyordu.

“Bağh, gene dersleren eyi çalışmamışsan; çünkü hepsi pekeyi degil!”

İlkokulda hiç zayıfsız, genellikle de iyi ve pekiyilerle dolu karnelerimi, her defasında gözlüğünü takıp yukarıdan aşağı ve aşağıdan yukarı birkaç kez göz gezdirdikten sonra beğenmeyen babam, ortaokulda her sene iki, hatta üç dersten ikmale kalışımı içine bir türlü sindiremediğinden, bu kez sedirde oturup bıkip usanmadan okuduğu *Emil*’in satır aralarında yeni terbiye yöntemleri arıyordu:

“İkmalın verdin, bu sene de sınıfın geçtin, eferım! Şimdi koşa koşa Kondıraci Bedo’ya get, ayağan göre bi kondıra versin...”

“Eferım! İkmalın verdin, sınıfın geçtin. Al bu kutiyi, aç bağh içinden ne çığhacağ?”

Biraz demirci çıraklığıyla biraz da ders çalışarak geçirdiğim o yaz sonunda, ikmale kaldığım dersleri vererek

ortaokul üçüncü sınıfa geçtiğim o gün ceketinin cebinden çıkarıp uzattığı daracık kutuyu büyük bir heyecanla açıp içinden çıkan kahverengi kayışlı, sarı, yuvarlak kol saatini gördüğümde sevinçten havalara uçmamam mümkün müydü? Gazi Caddesi'ndeki saatçi dükkânlarının vitrinlerini her defasında bıkıp usanmadan seyrederken, günün birinde benim de bir saatimin olabileceğini hayal bile edememiştim... Anam ve babamın ellerini öperek böylece teşekkürlerimi iletirken, etrafımı saran kız ve erkek kardeşlerime caka atmaz mıydım?

"Bağhın hele, seetime bağhın! Markasi da Nacar'dır!"

Ellerim titreyerek, babamın yardımıyla bileğime taktığım saatin sarhoşluğuyla kolumu nereye koyacağıma bir türlü karar veremezken, babam talimatlarını peş peşe sıralıyordu:

"Dikket et, çığharıp tağharken yere düşürmiyesen ha!"

"Dikket et, suya soğhmiyasan ha!"

"İgirmi dört seette bi kurasan, yoğhsa durır ha!"

"Aklan her gelende kurmiyasan, yoğhsa zemberegi çabuğ bozılır ha!"

"Sağa sola çarparsan cami kırılır ha!"

Babamın uyarılarını başıyla tasdik eden anam da hiç böyle bir fırsatı kaçırmıyordu?

"Dı hade, al habeneyi, kastala get, birez su getir!"

Anamın, fırsat buldukça, "habene" ya da "desti" dediğimiz, babamın ise Ermenice "parç" demeyi tercih ettiği toprak testiye, galvaniz kovayı ya da ağzına bir tahta sap çakılarak peynir tenekesinden bozma, kalay tabakası da aşındığı için iyice paslanmış su tenekesini elime tutuşturup beni "kastal"a gönderme angaryasını çoğu kez reddedip yan çizerken, şimdi bunu fırsat bilmez miydim!

“Nerdivan”ın altında duran “habene”yi kaptığım gibi sokağa fırlarken anam arkamdan sesleniyordu:

“Dikket et, öğüne eyi bağh, düşersen valla hem seet kırılır, hem de habene!”

Bir sokak ötemizdeki çeşmeye gidinceye kadar acaba kaç kez saatime bakmış, saatime bakarken sokağımızdaki irili ufaklı taşlara ayağım takıldığı için kaç kez tökezlemiş, arkadaşlarımın yanı sıra kapı komşumuz Çulci Dikro Dayi’nin kızı, yaşıtım Enne’nin sokağa çıkıp saatimi görmesi için Allah’a ne kadar da yalvarmışım?

IV

Gaz lambası altında uzun kış geceleri çözmeye çalışıp çoğu kez de beceremediğim ve beni iyice çileden çıkaran matematik problemlerinin ileride ne işime yarayacağını düşünüp sıkıntıdan önümdeki sarı yapraklı müsvedde defterime resimler çiziktirerek oyalandığım günlerin ardından, artık İstanbul'da matematik, fizik, kimyanın yanı sıra, bir de anadilimin inceliklerini, harflerini, gramerini, ilk işittiğim zaman dilimin dönmediği kelimelerini ezberleyip öğrenmek için mi çırpınıp duracaktım?

Terk edip geldiğim diyarlardaki gaz lambalı gecelerin ardından, *Karyügi Lampar*'lı günlerin şu dönemecinde, Yetimhane, Patrikhane derken, acaba hangi rüzgârların esiri olacak, nereden nereye savrulup duracaktım...?

*

“Çorbanın üstüne su içilmez!”

Buğusu tüterken kaşıkladığım yayla çorbasının üstüne önümdeki cam sürahidenden doldurduğum bir bardak suyu tam da yudumlayacakken, kulağımın dibinde ansızın patlayan bu ses neyin nesiydi? Bardağı gayri ihtiyari masaya bıraktığımda utancımdan kızarmıştım. Uzun sakalını sol eliyle sıvazlayarak çorbasını afiyetle midesine indiren siyah cüppeli, hafif göbekli, gözlüklü, ensesine kadar uzanan kır saçlı adamın bu uyarısına bir anlam verememiştim; ama aynı sofrayı bundan böyle her gün paylaşacağım bu insanlarla beraber yemek yerken çorbadan sonra önümüze

konan bol salçalı taskebabını nasıl yemem gerektiğini düşünmeden de edemedim. Çorbanın ardından su içmenin mümkün olmadığı bir sofrada bu lezzetli yemeği nasıl rahatlıkla yiyebilecektim!

“Yemeğin tiridine ekmek banılmaz!”

Yepyeni yemek yeme kurallarıyla tanışırken, bir hata işlememek endişesiyle etrafımdakilerin çatal, kaşık, bıçak, peçete ve tuzlukları nasıl kullandıklarına dikkat kesildikçe tabağımdakileri yemek bir azaba dönüşüyordu!

Arkadaşlarımdan ayrılıp apar topar postalandığım bu yeni ‘hane’mdede, Patrikhane’de, çoğunluğu papaz, papaz yamağı veya papaz adayı olan bu insanlarla beraber nasıl bir yaşamın beni beklediğini bilmezken, daha ilk günkü bu sofraya muhabbetinden nasıl bir pay çıkarabilirdim ki!

“Yemek yerken ağız şapırdatılmaz!”

“Pilav kaşıkla yenmez!”

“Ekmek ısırılarak koparılmaz!”

“Su içerken gluk gluk gluk ses çıkarılmaz!”

“Yemeğin tadına bakmadan tuz ekilmez!”

Zaman zaman hafifçe alaylı bu uyarıları duyup bu diyarlarda bu işin ne denli çok kuralı olduğunu gördükçe şaşırıp kalıyordum. Kuralları öğrenmek gayretiyle etrafımdakileri gözucuyla izlerken bu kez de yemeğimi hep geç bitirdiğim için son lokmalarımı neredeyse çiğnemedem yutarak yepyeni azarlarla karşılaşmamaya özen gösteriyordum; ama yine de olmuyordu.

“Tabakta yemek artırılmaz, günahtır!”

Yemek artırma günahını işlememek ve azar işitmemek için tabağımdaki son pirinç tanelerini parmağımın ucuyla itekleyerek çatalıma aktarınca bu kez de masanın başucunda oturan başpapaz imdadıma yetişiyordu:

“Tabaktaki pirinç tanelerini alman için parmağının yardımına gerek yok! Çatalını pirinçlere bastır!”

Gerçekten de başpapazın dediği bu basit yöntemi uygulayınca, daha önce çatalıma bir türlü alamadığım beyaz pirinç taneleriyle aralarındaki kahverengi arpa şehriye parçacıklarının çatalın dişleri arasına sıkışıp yapıştığını, böylece parmakla itmeme gerekmediğini gördüğümde şaşırıp, apışıp kalıyordum.

Sofraya her oturduğumuzda “bögün ecep ne yemeg var” diye düşünüp anamın pişirdiği yemekleri anımsarken her defasında hayal kırıklığına uğruyor, benim bildiğim o bol salçalı, isotlu, içinde yağlı koyun döşleri yüzen kuru fasulyelerin burada şekilden şekile girerek yepyeni isimlerle masaya konulmasına şaşıyordum. Onlarsa hem afiyetle yiyor, hem de beğenilerini dile getiriyorlardı:

“Fasulye pilakisi enfes, içine kereviz sapı koyunca bir başka oluyor.”

“Bol soğanlı, yumurtalı, sirkeli fasulye piyazı da piyaz hani!”

“Fasulye yahnisi bir harika!”

“Hafif tarçınlı ya, kokusu insanın iştahını açoor!”

“Vahram bu işin kompetanıdır dzo!”

Arada bir Türkçe ya da çat pat anladığım Ermenice konuşmalarından, yediğimiz yemeklerin Kumkapı’daki bir lokantadan geldiğini, Vahram diye andıkları kişinin lokantanın sahibi ve usta bir ahçı olduğunu öğrendiğimde, kuru fasulyeyi allayıp pullayarak piyaz, yahni, pilaki diye çeşitli adlarla halden hale sokan o Vahram denen adama nasıl kızmazdım ki!

Patrikhane’de sofra adabı denilen bu kurallar manzumesi karşısında bocalıyor, aynı hataları tekrarlamamak

için gözümü dört açarak bu yeni yuvamda yaşamaya çalışıyordum.

Benim için ayrılan odada yalnız başıma yatmaya giderken herkese 'kişer pari' deyip iyi geceler dilemem gerektiğini, sabahları lavaboya giderken koridor boyunca rastladığım papaz, papaz yamakları ve tanımadığım daha bir sürü insana 'pariluys' diyerek iyi günler temenni etmenin şart olduğunu, başımı eğerek insanları görmezlikten gelip utangaçlık sergilememin ise ayıp olduğunu öğreniyordum. Tabii arada bir sabahın uyku sersemliğiyle, heyecandan 'pariluys' yerine 'parirgun' diyerek iyi akşamlar dilediğim için gülücüklere de neden oluyordum...

Gündüz kurallarla akşam da karyolayla başım dertteydi. Diyarbakır'da kışın anam, babam, kardeşlerim birbirimizin nefesini soluyup ısıttığımız küçük odamızda hep beraber yan yana yatıp uyurken, yazları da damda kurulan tahta "tağht" içinde yine kardeşlerimle kucak kucağa, açık havada gökyüzünü, yıldızları, "Ay dede"yi seyredip mışıl mışıl uyurken, yüksek tavanlı bu tarihi binada, Patrikhane'nin arka bahçesine açılan bu büyük odada uzandığım karyolada bir türlü uykuya dalamıyordum. Yalnız başıma bir odada ilk kez yatıyor, yalnızlık duygusunun girdabında boğulmamak için çırpınıp duruyordum. Bahçedeki köpeğin havlamaları, bir de dönüp durduğum karyolanın gıcırıtısı birbirlerine karıştıkça içimdeki yalnızlık da giderek büyüyor, babama karşı tuhaf bir öfkeye dönüşüyordu. Anamın tek gözünden akıttığı yaşları önemsemeyip kendi başına aldığı kararlar beni buralara gönderen babam neden hep kafasının dikine gidiyor, neden hep kendi bildiğini okuyordu? Kürtçe deyimiyle, "Ezingê min, ezingê min", illa da benim odunum, benim odunum diye tutturup bir

bakıma dediğim dedik, çaldığım düdüğü inadını sürdürme-
se olmaz mıydı!

* *

“Ğhino, bilisen? Rusya kapılarını açmış, dünyanın her
yanından *Haylar* Ermenistan’a gidiler... Hezırlan, bız de
gidecağğ!”

Sekiz yaşlarındaydım. Babamın anamdan hazırlanma-
sını istemesiyle başlayan tartışmalar hep anamın gizlice
döktüğü gözyaşlarıyla noktalanıyor, babam her defasında
kestirip atıyordu:

“Senin aklın bu işlere ermez!”

Babamın yöredeki koyun kaçakçılarının peşine takılıp
Suriye’ye giderek Kamışlı’daki köylülerimizi ziyaretinden
öğrendiğine göre, “Kafle”de kaybolan bazı akraba çocuk-
larından ikisi daha sonra Ermenistan’a ulaşmış orada gene-
ral olmuşlar! Gerçi bu general olan akraba meselesi söy-
lentiden öteye geçmediyse de babam bu inancını arada bir
etrafındakilerle de paylaşmayı hep sürdürdü:

“Kafle’de keybolan bizim köyden iki gencimiz *Hayas-
dan*’da general olmuşlar, bilisiz?”

Eh, artık Rusya, “demirperde”sini aralayıp *Hayasdan*
da kafileler halinde göçmen kabul ettiğine göre, babamın
Diyarbakır’da ne işi olabilirdi ki!

Henüz kilise vakfına ait olan evimize taşınmadığımız o
yıllarda, Ağacan Dayıların evinde kiracıyken, aynı evde,
taş avlunun, “hevş”ın etrafında yan yana dizili irili ufaklı
odalarda bizden başka kiracılar da vardı: Ağacan Dayı gi-
bi duvarcı ustası olan Keya Dayı, kilise korosunu yöneten
“puşici” Estedur Dayı, yaşlı kocakarı Eğso Baco, Ağacan
Dayı’nın damadı Kuyumcu Ğhaço...

Babam her yaz akşamı, sırtladığı bir karpuz veya ka-

vunla eve geldiğinde, avlunun ortasında dikilip haberleri peş peşe sıralıyordu:

“Estedur, gözün aydın! Bögün Taşçılar Kahvesi’nde övle ajansi ne diyidi, bılisen? Rusya kapılarını açmış...”

“Keya, Keya, gözün aç gözün! Yunanistan’dan bi böyüg gemi İstanbul Boğazı’ndan geçmiş, Hayları Batum’a götürmüş, oradan da Erivan’a getmişler...”

“Ağacan Usta! Beyrut’tan, Fransa’dan, Romanya’dan, sahan ne diyim, valla dünyanın her bi ucundan Haylar Hayasdan’ın yolını tutmuş, kaffe kaffe gidiler...”

“Ğhaço! Valla kimse inanmıdi Rusya kapılarını aç; hama açtı... Diyiler ki yağhın zamanda Türkiye’den de istiyen Haylar gidebilecağ. Kapılar açılır açılmaz biz de gideriğh evelallah!”

Babam iki eli kanda da olsa “şimdi ajans seetidir” deyip Balıkçılarbaşı’nda Ermeni taş yontu ustalarının mekânı olduğu için Taşçılar Kahvesi diye anılan bu kahvedeki radyonun başına koşar, “ajans”ları dinleyip kendince yaptığı yorumlarla etrafındakileri aydınlatmaya çalışırdı:

“Ajans ğheberlerinden ele anliyam ki, bögün yarın Türkiye’den de kapılar açılacağ...”

“Ğazataların yazdığına bağhılırsa biz bu kışı Erivan’da geçiririğh valla!”

Sıcak yaz aylarında başlayıp daha sonraları bütün bir sonbahar boyunca babamın dile getirdiği Rusya kapılarının açılması hayali bir türlü gerçekleşmese de babam umudunu inatla sürdürüyordu:

“Ben ele zannediye ki, kış bastırmadan muhekkak Erivan’da olacağğ.”

Ağacan Dayi’nin tüm kiracıları aldıkları odunları kır-dırıp kilerlere istif edip kışı karşılamak için hazırlıklarını

bitirdiklerleri halde babam yaz ortasında satın alarak avlunun bir kenarına yıktığı odunları bir türlü kırdırmıyor, giderayak bir de bu işlerle uğraşmamak için direniyordu.

“Sike, Sike! Yaz dedin olmadı, güz dedin olmadı! Bağh, kış geldi, sen gene boşı boşına eynatlığ edisen!”

Anam, tüm ısrarlarına rağmen babamın tınmadığını, kendi bildiğini okuduğunu gördükçe endişelerini sürdürüyordu:

“Sike, Sike! Bağh, herkeş sobasını kurdi, sen daha odunları kırdırmisan. Ne olacağ bu işin soni?”

Ağacan Dayi’nin kiracıları bir taraftan sobalarını kurup borularını camlardan avluya çıkarıp karakışın kapıda olduğunu kanıtlayan son hazırlıklarını da bitirdikleri halde, babam soba kurmak bir yana, yağan yağmurlarla odunların ıslandıklarını göre göre, yine de oyalanıp duruyordu:

“Bögün yarın gidecağğ...”

“Ajans söledi, kulağımla duydum, bi kaç güne kalmaz, belki de Kars üzerinden trenle gideriğğ...”

Anam işini gücünü bırakmış, ha babam de babam, biz çocuklarına kazak üstüne kazak, yün üstüne yün çorap örüyordu.

“Sike! Sen sahan acımisan, bari bu çociğlara aci; valla hepsı savuğtan ğheste olacağğ...”

Babam anamın ısrarlarına çoğu kez kulağını tıkayıp sigarasından ciğerlerine çektiği dumanı artık tek tük de olsa Ağacan Dayi’nin kiracılarının avluya çıkardıkları soba borularından çıkan dumanlarla yarışircasına havaya üfleyip öfkeyle diş gıcırdatıyordu...

Tüm direnmelerine karşın babamın da giderek umudu suya düştükçe, anamı yalnız bırakmayan Ağacan Dayi’nin

kiracısı diğer “baco”lar babamın inadını kırmaya çalışıyorlardı:

“Odınlar yağmurın altında su kesildi...”

“Bu yaş odınlar sobada heç yanar?”

“Bu mehsumlara yazuğtur yazuğ. Valla gheste olalar, günağhi boynandır.”

Ağacan Dayi’nin kiracılarından yaşlı, kocakarı Eğso Baco da avluda babamın etrafını saran kadınların bu korosuna eşlik ederken kendince bir hal çaresi öneriyordu:

“Serkis! Eynatlığ etme! Odınları kırdır, soban yağh, çoliğ çociğın birez sicağ yüzi görsın, sora gidersen gene get! Ma sanki Hayastan kaçı? Bırağh bu eynatlığı, kır odını, koy kilere! Bu ığhtiyar helimle ben zatani Hayastan’a gidemem. Ne zaman ki sız gettız, kalan odını ben yandırırım. Gemüğlerım ısınır, sahan düe ederem...”

Artık iyice soğuyan havalarla beraber ne gazete sayfalarından, ne de “ajans”lardan olumlu bir haber çıkmayınca babamın da umutları giderek suya düştü. Diyarbakır’ın dar “küçe”lerinde “Hadeee, odın kırıcılar, hadeee, odın kırıyam” diye bağırarak genellikle ikişer ikişer dolaşan ve ellerindeki kocaman baltalar, orağı andıran “dere”lerle odun kırıp para kazanmaya çalışan palabıyıklı Zazaların sesi çoktan kayıplara karıştığına göre, bilek kalınlığındaki meşe dallarının sobaya uygun boylarda kırılması da Ağacan Dayi’nin kiracılarına kalıyordu!

Yaşlı Ağacan Dayi’nin önderliğinde, Keya Dayi, Esterdur Dayi ve Kuyumcu Ğhaço ellerine geçirdikleri balta, “dere”, nacak ve kör satırlarla odunların üzerine hışımla yürüyüp onlara harp ilan etmezler miydi?

Biz çocukların biraz da oyuna dönüştürerek taşıdığı odun parçalarını dikkatle istif eden anam, kilerimizde,

“zerzemi”mizde sevinç gözyaşları dökerken, avlunun bir kenarında taş kesilmiş babam, kırılan her odunda biraz daha kırılan gururuyla baş başa kalmıştı.

Yaprakları çoktan dökülmüş nar ve dut ağacının altındaki odun yığınının arta kalan, sağa sola sıçramış kırıntıları, “kışerig” dediğimiz ve kışın sobayı tutuşturmak için kullandığımız yongaları çalı süpürgesiyle iyice süpürerek küçük bir telise doldurup sırtlayan anamın alnından akan ter damlalarını uzaktan hüznle izleyen babam, Ermenistan’a gitme umudunu tümünden yitirdiği için mi anamın peşi sıra, ayaklarını sürüye sürüye gidip, kilerdeki paslı sac sobamızı küçük odamıza getiriyordu?

Babam büyük bir meydan savaşını kaybetmiş kumandan gibi boynu bükük, eski, yer yer paslı soba borularını, dirsekleri birbirine geçiriyor, anamın yoğurup eline tutuşturduğu hamur ve bez parçalarını boruların ek yerlerine iyice sıvazlıyor, böylece tütüp akmasını önlemeye çalışıyordu. Onların gürültüsüyle odanın bir kenarında uyuduğu tahta beşikte uyanıp ağlayan kız kardeşimiz Ardemis bundan böyle sıcak odamızda hastalanmadan yaşayıp Ermenistan uğruna kurban edilmekten kurtulduğunu acaba sezdiği için mi sevinç gözyaşları döküyordu?

“Is eçğice Hayasdani troşegin madağ mın enım!”

Ermenistan’a göç etme sevdasıyla yanıp tutuşan babam, ikide bir avluda küçük kız kardeşimiz Ardemis’i güle oynaya havaya atıp tutarken ‘Bu kızı Ermenistan bayrağına kurban edeceğim’ diye haykırdığı günlerin ardından şimdi soba borularını birbirlerine ekleyip kırılan hayallerini onarmaya mı çabalıyordu?

Ağacan Dayı’nın tüm kiracıları günün birinde bu göç işi gerçekleşirse kendilerinin de bu kervana katılabilecek-

lerini birbirlerine fısıldıyor, belki de yerin kulağı var korkusuyla Rusya'nın ya da Ermenistan'ın adını anmaktansa, bu arzularını 'Amcanın yanına gideceğiz' şeklinde dile getirip ihtiyatı elden bırakmamaya özen gösteriyorlardı:

"Emmoyin kovı mın ertenk!"

Okuma yazma bilmedikleri için ellerine zaten gazete almazken, babamın onları avlunun bir kenarında etrafına toplayıp elindeki gazeteden "havadisleri tene tene" okuyarak aktarmasını merakla bekliyor, onu can kulağıyla dinliyorlardı:

"Rusya yağhın zamanda kapılarını açacağı, istiyen Ermeniler Ermenistan'a gideceği! İşte bele yazı kirvem!"

"Serkis, hele birez daha oghi, başka ne söli, essahtan getmağ var mı?"

Babam sevinçle, "ajans"lardan dinlediği haberlere kendi yorumunu da ekleyerek onları bilgilendiriyordu:

"Güzın işallah hep barabar Hayasdan'da olacağı. Bu işin şakası yoğhtır kardaşım... Rusya kapılarını açtığhtan sora heç kimse ona niye kapıların açisan, niye Ermenileri toplisan, senin niyetin nedir diye soramaz... Bögüne böğün dünyanın en böyüg devletidir kardaşım... Stalin'i var, Beria'si var, ğhalis moğhlis Ermeni olan Mikoyan'i var, velhesıl var oğli var... Şimdiden kilerleri boşı boşuna un, bırınc, noğhit, mercümek, yağla doldırmıyasız. Daha kış gelmeden zatani gideceği; hama istiyen "zeğhire" sini hezırlar, kilerini doldırır, burda kalır kardaşım; burda, Daciglerin içinde yaşar..."

*

"Ğhino, böğün gene bi sivil poles peşime tağıldı!"

"Ağhşam dükenden çığıttım, bi ğhefiye arğhama düşti, Taşğılar Kahvesi'ne kadar takip etti..."

Babam, olur da başına bir iş gelirse hazırlıklı olsun diye mi ne, anama bu bilgileri aktarıp dert yanınca anam da endişelerini dile getirmekten geri kalmıyordu:

“Sıke, valla başan bi şe geleceğ diye ödim kopi; aklıma düşü, sebehe kadar edemiyem yatım. Dikket et, kahveye mahveye giderken dar küçelerden geçme!”

Henüz çocuk olduğumuz o dönemlerde uyumadığımızda, haylazlık yaptığımızda, “çatallastıg”le ağaçlardaki serçelere, kargalara nişan alıp fırlattığımız taşlardan biri komşunun kim bilir ne zamandan beri çatlak olan camını kırdığında, analarımız azarlarıyla bizleri korkuttuğu için mi polislerden çekinip korkardık?

“Ula sahan yat diyyim, eşegin oğlu, yoğhsa allahvekil poles çağırırım...”

“Uyyy! Allah belan vere! Ula niye kırdın Ğhetice Bi-bi’nin camını? Şimdi kari polese şikâyet etse görürsen el âlemin camını kırmağ ne demağtır heyvan!”

Süleyman Nazif İlkokulu’na gidin gelirken her gün önünden geçtiğimiz Hançepek Karakolu’ndaki “polis emice”leri gördüğümüzde neden ürperirdik? Polis korkusunu henüz bir parmak çocukken getirip yüreklerimize yerleştiren analarımız, nenelerimiz bunu neden yaparlardı?

Evimizin arkasındaki “ğhıraba”da yalnız başına yaşayan ve bahçesindeki incir ağacından incir çalmaya gittiğimizde bizleri süpürge ya da elindeki nalınıyla hışımla kovalayan kocakarı Adalet Ğhanım’ı öğretmenlerimizin bahsettiği adalet ile, düğünlere özel çağrıyla gelen Kör Salih’in kanununu devletin kanunlarıyla karıştırdığımız o dönemlerde, anamla babam kendi aralarında konuşurken, biz çocuklar ne olduğunu anlamasak da, “poles” lafı geçtikçe kulak kesiliyorduk:

“Sıke, Sıke! Bu parti marti işlerinden sahan nesi? Bağh şimdi de polesler peşen düşmiş, seni sebeh ağhşam takip ediler, ne olacağ bu işin soni?”

Meğer babam o yıllarda Gâvur Mahallesi'ndeki Ermeni evlerini dolaşıp onlara seçimlerde ne yapmak gerektiği konusunda fikirlerini beyan ediyordu:

“Bağhın, size söliyem! Fırsant ayağınıza gelmiş, muhekkak Demokrat Parti'ye oy veresiz; çünkü Demokrat Parti elini havaya kaldırı, diyi ki:

‘Yeter, artuğ söz milletındır!’

Söz bundan sora işallah milletın olacağ kirve Ğhaço. Böğüne keder yalavuz İsmet'in lafi geçidi. İsmet Paşa ne diyidi, o olidi. Kimse millete nasılsan, eyi misen, ne yiyisen, ne içisen, nasıl geçinisen diye sormidi; hama o devran artuğ geçecağ Kevo Emmo...

Tornanın başında çiplağ ayağlarınla, nasurli ellerinle, keskün piçağlarınla yaptığın kavallar artuğ para edecağ Marangoz Nişo... Niye dersen, her terefe asfalt yollar yapılacağ. Köyliler yaz kış otomofillerle, otoboslarla şehre gelip gidecağlar. Yaptığın kavallari yalavuz yağhın köylerden gelen çobanlar almiyacağ; çünkü senin kavallarının şani bundan sora ta Sivereg'e, Çüngüş'e, Midyat'a, belki ondan da o yani yerışecağ. Heftada bi kaval yerine belki günde bi kaval satacağsan, çoğh para kazanacağsan...

Bahan Allah'tan da ayan olmiş ki İsmet gidecağ, kismetımız açılacağ Sago... Bağh, niye dersen, Varlığ Vergisi'ni, İğirmi Sınıf Eskerliği, ehthiyat eskerliğini hepi o getirdi. Akhisar'da, Adana'da, Çeyhan'da az mi daş kırdığh! Az mi yol yaptığh? Artuğ bızım de canımıza tak etti. Evimizde bi düğün yapıyığh, düğünün en kefli yerinde, bi de bağhisan iki bekçile bi poles kapiyi çali:

‘Yeter artuğ, cımbuş, darbuka çalmayın, hepi mahleli şikyat edi, güriltiyi kesin, komser begin emridir!’

Helbuki ne şikyat eden var, ne de bele bi şe diyen var... Mekset bi şüşe rakila bi tepsi kadayıfı komsera gönderesen, ğhugi veresen...

Yoğh artuğ, ğhugi mugi yoğh kardaşım! Herkeş evinde düğününü de yapacağ, sünnetini de!

Evelallah Demirkırat kazanırsa artuğ *Dacig*, Alevi, Sünni, *Hay*, Süryani, Keldani, Yahudi, Muhacir, her ne olisa olsun, kim neye inanisa inansın, istiyen camisine gidecağ, istiyen kilisesine, istiyen de hevrasına... *Der* babamız kiliseye giderken *Dacig* çocıklar peşinden küfür etmiyecağlar, daş, karpuz kavun kabuğı atmiyacağlar, kilisenin camılarını kırmıyacağlar... Ölilerimizi dar küçelerden, ara sukaklardan mezerlığa ğhırğhız kimi gizli gizli götürmiyecağğ. Allah'ın yardımıla şimdi Sümerbank'ın deposi olan böyüg kilisemizi de geri alacağğ!”

Babamın sabah erkenden evden çıkıp, Balıkçılarbaşı'ndaki Taşçılar Kahvesi'nde ipile örülü şimşir kürsülerden birine oturup gazetelerine göz gezdirerek demli çayını içtikten sonra doğruca Belediye Meydanı'ndaki dükkânına, “maynağhana”sına gidip dış çekerek, dolgu ya da dış yaparak geçirdiği günün akşamında, yine Taşçılar Kahvesi'nde arkadaşlarıyla bir el “nezere” oynayıp bazen nargilesini fokurdattıktan sonra yolunun üzerindeki Eskeriye Furunu'ndan koltuğunun altına yerleştirdiği “çakıl ek-meg”le evinin yolunu tuttuğunda, sivil polisler acaba onu neden takip ederlerdi? Babamın “Şef'in, İsmet'in taharri meğmurları” dediği bu polisler acaba neyin peşindeydiler? Sonunda bir gün bir “örtme” altından geçerken babam “ğhefiye poles”e patlamaz mıydı:

“Kardaşım! Ben bu memleketin evladiyam, hem de bu toprağhta dört bin seneliğ geçmişim var! Benim neyimi takip edisen? Gettiğim yol belli, geldiğim yol bellidir. Allahıma şükır annım açığhtır, korğhacağ bi şeyim de yoğhtır. Sen sahan beni küçe başlarında, “örtme” altlarında gizli gizli takip edecağan, gel kol kola dükene gidağh, otır çayımi, kahvemi iç, ağhşam da barabar yürıyağh, ne yaptığımı eyice göresen, gidesen amirleren ne ğheltler karıştırdığımı söliyesen...”

*

Babamın doğru bildiğinden şaşmayan ve haksızlığa tahammül edemeyen, keçi gibi inatçı, huysuz karakteri anama bakılırsa irsiydi.

“Sıke, Sıke! Niye ğhuysızlığ edisen? Ayni anansan, Saro neneye çekmişsen, onun kimi eynatsan!”

Anamın bu gerçeği bazen gülerek yüzüne vurmasına babam kızsada, bundan bir gurur payı da çıkarırdı:

“Doğridır, anam da benim kimi eynattır, tez sinirlenır, bi tene pire içün yorganını yağhar; hama anam bu eynatlığıladır ki beş çocığını Kafle yollarında barabar götürmiş, iki tenesini de Heredan’dan ta Urfa’ya yerıştırmış. Onun emsali bi süri Hay karıları, çocuklarını, candarmalardan gizli, çalıların arasına, kaya diplerine, ağaç kavuğlarına terk etmişler, rast gelen çobanlara yalvarmışlar ki sehab çığhsınlar; çaydan geçerken kucağındaki mehsumını suya bırağhanlar olmuş; hama anam eynat etmiş, bızı bırağhıma-
mış, sırtında taşımış, çekmiş peşinden sürüklemiş, ta Diyarbakır’a getirmiş. Bizden ayrı düştüğhtan sora da geride kalan kardaşlarım Haçadur ile Nişan’i Urfa’ya sağ salim yerıştırmış; hama onlari da orada keybedince artuğ ‘hevaaar hevaaar’ çağıra çağıra kafayi oynatmış...”

Babamın anası Saro nenem doğup büyüdüğü Piran'ın dağlık, sarp köylerinden, Heredan'dan tam da buğday başaklarının sararıp biçilmeye başlanacağı günlerde, ineğini sağıp tandır ekmeğini pişirmeye hazırlanırken, biri memede, biri eteğinde, beş çocuğuyla kendisini ansızın "Kafle" yollarında bulmuştu. Birinci Cihan Harbi'nin o kapkaranlık günlerinde, nereden, hangi cephede olduğunu bilemediği kocası Mıgırdiç'ten de gitti gideli bir ses duymadığı ve "gidesen, bi daha gelmeyesen Seferberlig" diyerek andığı o felaket günlerinde, tehcir edilip günlerce yürüye yürüye geldikleri Diyarbakır'da, kendilerini bekleyen akıbet biraz daha netleşince ya da bu işin sonunun tümünden meçhule doğru gittiğini daha iyi fark edince, sekiz yaşındaki kızı Yeğisapet'i bir *Dacig* aileye emanet edip, dört yaşındaki oğlu Sarkis'i Siverek yakınlarında bir çeşme başındaki hengâmede kaybettikten ve Harput'taki Amerikan Yep-rad Koleji'nde öğrenci olan on iki yaşındaki büyük oğlu Apraham'ı da Siverekli bir hacıya, Zaza bir bezaza çırak verdikten sonra, kucağındaki Nışan ve altı yaşındaki Haçadur adlı iki oğluyla aç susuz, perişan bir halde nihayet gelip dayandığı Urfa'da artık emzirecek bir şeyi kalmadığı için Nışan'ı toprağa veren ve sonunda yanında kalan tek çocuğu Haçadur da Urfa harbi sırasında sığındıkları kiliseye isabet eden bir top mermisinin saçtığı taşlarla başından yaralanıp on iki gün sonra ölünce, Saro nenemin zıvanadan çıkmaması mümkün müydü?

Bu çileli yaşam mı Saro nenemi "ghuysız" etmişti? Babamın bana sonradan adını verdiği, ama yüzünü dahi hatırlamadığı babası Mıgırdiç'i ve dört yaşlarındayken kendisini ansızın içinde bulduğu, zaman zaman da "evimizi, köyümüzü, bağhçamızı, Meleyni ile Zakar çeşmelerimizi

ğheyal meyal ğhatırliyam” dediği köyü Heredan’dan teh-
cirle başlayıp gelişen acı günlerin ardından Siverek’te sı-
ğındığı Zazaların yanında çobanlıkla devam eden, sünnet
edilip adının Ali’ye dönüşmesiyle ordan oraya savrulup
bir hay huy içinde bin bir badireyle sürüp giden yaşamı so-
nucunda mı anası Saro gibi o da “ğhuysız” olmuştu?

Heredan’dan, Piran’dan beş çocuğuyla “Kafle”ye çı-
kan Saro nenem nihayet Urfa’da “yalavuz, per perişan,
beçare, naçar” kalınca “Al Allah malını, zapteyle deli ku-
lunu” feryadıyla düştüğü hastanede yatağını yerlere fırla-
tıp, yastığını pencereden atmak için iki yıl boyunca verdi-
ği uğraşın çıkmazında pes edip az da olsa şifa bulunca, Di-
yarbakır’a tayin olan bir Ermeni askeri doktorun yardı-
mıyla, çocuklarını bulmak ümidiyle geldiği Diyarbakır’da
bir odaya sığınıp, “ekmeg” kavgası için inşaatlarda pos bı-
yıklı erkeklerin yanı sıra sıvacılık yaparken “kader”in, alın
yazısının labirentlerinde “feleg”in sillesini yiye yiye mi
“ğhuysız” olmuştu?

*

Siverek’te yaşlı bezaz “heci”nin yetişkin erkek evladı
olmadığı için yanına aldığı ve artık Apraham yerine Hü-
sen ismiyle yaşayan, “akıllı, oğhır yazar, lisani ve hisabi
kuvvetli” olduğu için de “heci”nin komşularının “başan
devlet kuşî kondi” dediği en büyük amcam, Saro nenemin
büyük oğlu, zamanla dükkânın idaresini ele alıp Halep’ten
kervanlarla mal getirecek kadar işi büyüttükten sonra, de-
velere tuz yükletip Siverek’e götürmek üzere Diyarba-
kır’da bulunduğu bir gün, Yoğurt Pazarı’nda bir bakraç
yoğurdun başında “mast, maaast” diye gırtlığını parala-
yarak yoğurt satan küçük bir kızın, tesadüfen karşısına
çıkan kız kardeşi Mirye’nin ta kendisi olduğunu fark eder

etmez, onu Siverek'e kaçırtıp, daha sonra, yine Diyarbakır'da araştırarak bulduğu anasının yanına yerleştirmesinin ardından, kendisinin de katılımıyla aileyi bir araya getirme planları kuruyorken, bazı kıskanç ellerin kahvesine kattığı "ağu" ile zehirlenip öldürülünce, Siverek'ten gelen kara haberi mi Saro nenemi böyle "ghuysız" etmişti?...

Saro nenem "Kafle"de yitirdiği kızı Yeğisapet'e, adı Mirye'ye dönüşmüş olsa da, yeniden kavuşmanın tadını daha çıkarmadan oğlu Apraham'ın ölüm haberiyle sarsılınca yemeden içmeden kesilir, kimselerle konuşmaz olur. Onu bu durumdan kurtaracak şok yine yüce Tanrı'nın iradesiyle nasıl mı gerçekleşir?

Dört yaşında bir çeşme başında "kafle"den koptuktan sonra Arastul köyü, Siverek, Tezğhırab köyü, Şarabtul köyü derken, oradan oraya savrulan, Kürt ve Zaza kadınların ekmeğini yiyip ağalarına çobanlık yaparak on yedi yaşına kadar Dacıglerin içinde yaşayan babam, nereden nereye, bir gün Şarabtul'a gelip "Kafle"de kaybolan kardeşini arayan Elisbah adlı bir kadın tarafından inatla kardeş diye sahiplenilmek istenir. Babam bir türlü kadına ısınmaz, üstelik karşılıklı telaffuz ettikleri baba adları da benzerlik taşımakla birlikte birbirini tutmamaktadır; ama babam bir gün ağasının oğluyla kavga edince, Şarabtul'dan kaçıp Siverek'e gider ve kendisine ablalık etmek isteyen bu kadına sığınır. Komşu evde de "Kafle" artığı Meryem, Ğhiçe ve Sultan adında üç Ermeni kadın yaşamaktadır. Bir gün içlerinden Meryem kadın avluda ekmek pişirmekte, babam da onu izlerken bir yandan da konuşmaktadırlar. Neden sonra Meryem kadın havalara uçar:

"Geliın geliın, bu oğlan bizim Heredanlı Saro'nın oğlidir!"

Konuşma esnasında babamın anlattıklarından ve saydığı adlardan, onun kimliğini tespit eden Meryem kadın, babamın köyünden, Heredanlı Meryem'dir! Şu yüce Tanrı'nın akıl almaz işine bakın ki, bu Meryem kadın köyümüz Heredan'da Saro neneme yardım eden, çamaşırını yıkayan, üstelik babama da süt veren kadındır!

Bu durumda babam emdiği sütün hakkını vermez mi! Kendisine ablalık yapsa da pek ısınmadığı Elisbah'ı terk edip üçü de Heredanlı olan bu kadınlara taşınmaz mı! Elisbah hiç boş durur mu? O da "Kardaşıma sehab çığmışlar" diye karakola şikâyet etmez mi?

"Bizi karakola çektiler. Elisbah, onla barabar bi kari daha vardı, Süryaniydi. Karakolda onlar iki kari, bunlar üç kari, birbirine sögiler, bağırılar. Sıvereg'de Süryani kilisesimiş, candarma orda karakol kurmuştu. Başçavuş vardı, candarmalar... Elisbah dedi ki, 'Benim kardaşımi bunlar elimden alılar.' Onlar da dediler ki, 'Onın kardaşı değil, bızımdır; anasi bacısı Diyarbakır'dadır'... 'Ben süt vermişem' dedi Meryem Baco. Başçavuş bağhti ki olmi, onlari o yanda durdirdi, üçini bu yanda durdirdi, beni de ortada durdirdi, bahan sordi: 'Sen bunlari tutisan, yoğhsa onlari?' Dedim 'Ben bunlari tutiyam...' Meryem, Ğhiçe nene, onlari tuttim..."

Anasının ve ablasının sağ kaldığını, Diyarbakır'da yaşadıklarını öğrenen babam sonunda soluğu Diyarbakır'da alır. Ama Saro inatçıdır. Oğluna benzetse de öyle hemen kabul etmez bu elin Dacigini oğlu diye. Sorgudan sualden geçirir ve nihayet kanaat getirince, "İm delali Serkisis", benim biricik, kıymetli Serkisim diyerek boynuna atılır.

Saro nenem ve babam, biri askerken "meçhule" giden bir kocanın ardından, çocuklarıyla belirsiz bir menzile

doğru kırık kanatlarını ister istemez çırpıp önündeki engelleri aşma çabasıyla canını dişine takarak didinirken, öbürü sümüğünü çeke çeke düştüğü “Kafle” yollarında çektiği acılarla yoğrulup oradan oraya savrulurken verdikleri çetin yaşam kavgası nedeniyle mi katı, inatçı karaktere sahiptiler? Kendi iradeleri dışında gelişen “datsız duzsız” olayların sonucunda her fırsatta “Allah düşmanımın başına vermesin” dedikleri acı olaylar silsilesinin ceremesini insafsızca sırtlarına yükleyen “kader”e karşı direnmeyi, pes etmemeyi bir bakıma karakterlerinin en belirgin özelliği haline getirdikleri için mi birer “ghuysız, eynatçı” kesilmişlerdi?

*

Saro nenem, artık beş değil, hayatta kalan iki çocuğuyla birlikte. İkisi de büyümüş, biri evlilik çağında bir genç kız, diğeri bırıkları iyice terlemiş bir delikanlıdır. Kızının hâlâ şarşafa bürünüp peçe takmaktan vazgeçmediğini, Sarkis’in de daha gelir gelmez, Bezazlar Çarşısı’ndan satın aldığı seccadeyi tek gözlü odalarının başköşesine serdikten sonra avludaki kuyu başında aptes alıp namaza durduğunu görünce, Saro nenem, çocuklarının henüz yüzlerine haç çıkarmayı dahi bilmedikleri o eski dönemlerde onların minik ellerinin baş, işaret ve orta parmaklarını tutup önce parıltılı alınlarına, sırasıyla da göbek çukurlarına, sol ve sağ omuz başlarına ve nihayet kısa fasılalarla soluyup durdukları göğüs kafeslerinin tam ortasına dokundurup onlar adına Tanrı’ya, Allah’a, *Hisus Krisdos*’a yalvarıp Ermenice “*enun hor, yev ortun, hokun sırpun, amen...*”^{*} diyerek yüzle-

* [Erm. *hanun hor yev vortvo yev hokuyun sirpo amen*]: Baba, oğul ve kutsal ruh adına, amin.

rine haç çıkarttığı çocuklarından geride kalan ikisinin bu hallerini gördüğünde o acılı günleri nasıl lanetlemezdi:

“Gidesen, geri gelmiyesen, bemurad olasan Seferberlig! Evimizi, barğımızı yığtın, çarğımızı, çubığımızı kırdın, sen de kuri dal kimi kırılan, kökın kuriya, işallah sel sefil olasan, sürüm sürüm sürünesen, bızı mehf ettın sen de mehf u perişan olasan Seferberlig...”

Allah'ın hikmetiyle, Allah'ın yardımıyla tekrar kavuştuğu için sevinç gözyaşları döktüğü çocuklarının Herdan'da *Hisus Krisdos*'la başlayan yaşamlarının peçe, çarşaf, seccadeye bürünmüş olmasına hayıflanan, bir de özellikle oğlu Sarkis'in kıldığı her namazın ardından, bu duaların Tanrı katına ulaştığından emin olsa da, bu kez tek gözlü odasında ellerini havaya kaldırıp kendi dili Ermeniceyle yakaran Saro nenem bir nebze de olsa günahlarından arınıyor muydu?

“Allahım, sen beni effet, biliyem ki hepi düeler sahan geli, sahan yerışı; hama benim göynım gene de senin özbeöz oğlından, *Hisus Krisdos*'tan yanadır, buni bele bile-sen...”

İsa Peygamber'den yana tavırla kendi bildiği yolda “eynat”lığını sürdüren Saro nenem, Ağacan Dayı'nın kilise karşısındaki eski evinde, hepsi de Ermeni ve bazıları kendisi gibi “kılıç artığı” olan komşularından da medet umarak gerek kızının gerekse oğlunun akıllarını çelmeye uğraşıyordu. Artık analarını buldukları halde hâlâ “*Dacig-lığ*” sürmelerinin “eyip” ve babalarının “gor”ına da saygısızlık olduğu... Her ne kadar “korğhidan, mecburiyetten” din değiştirip “möhtedi” olmuşlarsa da, çocukken “ğhalis moğhlis Ermeni süti” ile beslendikleri... *Hisus Krisdos*'un “nurli ayağlarının izinde” yürüyüp dua etmedikleri takdir-

de, onca acı, onca “kafilkada” gören Saro’nun “meezal-lah” bir daha delireceği... Analarının “timarğhana”ya düşmesi halinde ömür boyu vicdan azabı çekecekleri... Son pişmanlığın fayda etmeyeceği...

Nihayet babam beş vakit kıldığı namazlarını azalta azalta sonuçta bir Ramazan gecesi sırtladığı seccadesini kiliseden bozma Ulu Cami’nin kapısına koyup bir kez daha eski hak dininden ayrılarak yeni baştan yeni hak dinine döndüğünde, ablası Mirye de peçesini sıyırıp çarşafını bir kenara atarak, sokağa Ermeni kadınları gibi elbiseyle ve başlarını örttükleri “leçeg”le çıkmaya, anasının haftada bir yoğurup bereketli olması için üstüne parmaklarıyla haç işareti koyduğu mayalı hamur dolu “teşt”i fırına ekmek pişirmeye artık bu kıyafetle götürmeye başlayınca, bu “ey-nat”lığıyla Saro nenem tarihle hesaplaşarak bir nebze de olsa rahatlıyor muydu?

Kim bilir...

Ya babam? Diyarbakır’da Dış Tabibi Mahmut Beg’in, İstanbullu Mahmut Ögel’in yanına çırak girip Çarşı Karakolu yakınındaki muayenehanesinde mesleğin inceliklerini öğrenerek kalfalığa kadar yükseldikten sonra, haftalığını anası Saro’nun avuçlarına sayarak “*Mama, artuğ tun mın çı panis*” diyerek yıllar sonra zihninde uyuyan anadili Ermeniceyle ‘Ana, artık sen çalışmayacaksın’ kararlılığıyla onun sıvacılığına böylece son verirken, Siverek’ten Müslüman bir delikanlı olarak ayrılıp Diyarbakır’da Hristiyanlığı zor da olsa yeniden benimseyip, geçmişe anasının ve Ermeni komşularının telkinleriyle mi sünger çekmişti?

Ya Mahmut Beg’in hanımının tavrı? Mahmut Beg ögle paydoslarında bazen muayenehanenin hemen bitişiğindeki evine beraber yemeğe götürdüğünde, bir zamanlar ge-

linlik çağında bir kızken “Kafle”ye çıkıp ordan oraya savrulduktan sonra Mahmut Beg’le evlenerek Behiye adını benimsemiş olan bu kadın, onun gelişine içtenlikle sevinirken, geride, mazide bir zamanlar “Kafle”nin kötü mirasını, aynı kaderi paylaştıkları için mi ona hep yakınlık duyuyor, ikisi erkek, biri kız, üç çocuğundan ayırt etmeyip ona oğlu gibi davranıyordu:

“Serkis oğlım, eyi ki geldin, bağh sımakli, sarmusağli meftune bişirmişem, yanında bırınc pilavila ayran da var.”

Mahmut Beg’in ya da çocuklarının yanında ona Ali yerine özellikle Serkis diye hitap ederken, içinden bir türlü söküp atamadığı tuhaf bir buruklukla her fırsatta onu bir kenara çekerek acaba şöyle mi fısıldıyordu?

“Serkis oğlım, madam ki Sıvereg’den ta buralara geldin, elese anan Saro’nın sözünü dinle. O ne diyise ele yap. Olmiya ki eslin inkâr edesen! Sen bize bağhma, artuğ bizden geçti. Üç tene çociğtan sora geri dönemeniğh; hama sen daha gençsen, eyi bi Hay kızı al, evlen, bi yuva kur, çoliğ cocığa karış, eski günleri unit...”

Muayenehaneye ilk kez gelen Kürt köylülerin “Hoste, navê te çiye?” diyerek kendi dillerinde adını sorduklarında, onlara cevap olarak önceleri yüksek sesle “Navê min Ali e” derken, daha sonraları “Navê min Serkis e” deyip fısıldamaya başlamasında Behiye Ğhanım’ın katkısı olmuş muydu?

Kim bilir...

*

Saro nenemle babam “eynat”lıkta birbirleriyle yarışır-casına hemen her konuda münakaşa ettikleri için olsa gerek, Saro nenem bizler henüz küçükken evimizi terk edip iki adım ötede oturan Mirye halamlarla yaşamayı kendin-

ce daha uygun bulmuştı. Yanına gittiğimizde saçlarımızı okşar, hemen kilere giderek uzun basma entarisinin cebine doldurduğu bir parça pestil, iki avuç kuru üzüm ya da birkaç cevizi getirip avuçlarımıza doldurur, yanaklarımızı öper, eğer keyfi yerindeyse, eğer çamaşır leğeninin başına çömelip çamaşır yıkamayacaksa, eğer hamur yoğurmuyacaksa, ısrarlarımıza dayanamaz, halamın çocuklarıyla bizi etrafına toplayıp, bir taraftan elindeki “teşi”yi topaç gibi çevirerek koyun yünlerinden iplik yapar, bir yandan da bize masallar anlatırdı.

Nenemin masallarında bizleri en çok etkileyen, alnının tam ortasında kocaman bir gözü olan devdi. Bu dev, küçük çocukları yakalayıp onları önce fındık, fıstık, ceviz, bademle besliyor, onları iyice şişmanlatıp sonra da afiyetle yiyordu. Bizler bu devi hiç sevmediğimiz, hatta çoğu kez bu masaldan korktuğumuz halde yine de onu anlatmasını isterdik:

“Saro nene, Saro nene! Bize tek gözli devi anlat...”

Defalarca anlattığı halde aynı masalı biraz daha değiştirerek anlatır, ama masalın sonu hiç değişmez, iyi kalpli padişahın en küçük, en “bıcılo” oğlu keskin kılıcını kötü ruhlu devin gözüne sokarak devi öldürürdü. Bizler nenemin elimize tutuşturduğu cevizi, pestili, kesmeyi, bademli sucukları bir taraftan ağzımızın suyunu akıtarak yerken, öte taraftan, tıpkı tek gözli dev gibi bizleri besleyip az sonra da yiyeceğinden mi korkardık ne!

“Hadi kalk! Uyan, uyan...”

Uyku mahmurluğuyla bir an için nerede olduğumun şaşkınlığı içindeydim.

“Hadi kalk! Keşiş seni Çağaloğlu’na, götürecektir, acele et!”

Kapıcı Garbis’ti. Uykulu gözlerimi ovuşturup bir an önce toparlanmak için ayaklarımı karyoladan sarkıtarak oturduğum yerde miskin miskin esneyip dururken, o, perdeleri aralayıp camları açtı ve odayı havalandırdı.

“Kayıt için Maarif’e gideceksiniz, çabuk hazırlanıp kahvaltıya gel.”

Diyarbakır’da, Hançepek’teki evinden sabah akşam birer fasıl kiliseye gidip günahlarımızın affı, sofralarımızın beti bereketi, sağlık ve sıhhatimizin devamı, hastalarımızın da bir an önce iyileşmesi ve nihayet tüm dünyada barış ve huzur olması için Tanrı’ya, *Hisus Krisdos’a*, Meryem Ana’ya, azizlere yakarıp dualarını Tanrı katına ulaştırmanın huzuruyla Tanrı’nın evini yine Tanrı’yla baş başa bırakıp evinin yolunu tuttuğunda, peşine takılan *Dacıg* çocukların köşe başlarında mevzilenip, yazın kavun karpuz kabukları, kışları kartopu atarak ve arkasından “Keşiş keşiş, götüne bi şiş!” diye bağırıp kızdırdıkları papazımız *Der Arsen*’i kendi kaderiyle baş başa bırakıp geldiğim bu diyarlarda şimdi hangi Keşiş’in peşine takılıp, hangi serüvene doğru yol alacaktım?

Bir bardak çay, bir tabak içinde üç dilim kızarmış ekmek, bir parça peynir, üç zeytin ve ne olduğunu ilk bakışta tam da anlayamadığım sarımsı bir kaşık reçeli önüme koyan *Narin kuyrig* kendince gerekli uyarıları da ihmal etmiyordu:

“... Karnını iyice doyur. Keşif seni Mearif’e götürecekmiş. Orada işiniz ne kadar sürer ancak Allah bilir; çünkü neden diyecek olsan, devlet işi bu, hiç belli olmaz. Bir bakarsın bir işi ordaki memur beş takke içinde halleder, öbür tarafta yan masada oturan başka bir memur beyefendi aynı işi uzattıkça uzatır, miskin miskin esneyip durur. Kimisi de işi durduk yere bizim Bali Paşa Yokuşu gibi dik bir yokuşa sürer ki feleğini şaşırırsın. Ne yapıp eder, eksik gedik bir şeyler arar bulur, illa bir muzevirlik yaratır! ‘Bu tarih iyi okunmuyor, üç mü sekiz mi belli değil, git Nüfus Müdürlüğü’ne okunaklı yazdır’ der, daire daire gezip kırk tane imza topladığın kâğıtları yüzüne fırlatır! Ka yavrum, karşıdaki de bir insan evladıdır deyi düşünmez! Ağzından bir kere olmaz çıktı mı, artık işin gücün yoksa yalvar dur. O bildiğini, sen bildiğini okursun; ama eninde sonunda onun istediği olur. Bir de *Krisdonyalık* var ya! İsmi Garbis ya da Giragos olunca, foyan hemen ortaya çıkar. Aslında kâğıtlara bakmadan da *Hay* mısın, *Horom* musun, *Hırya* mısın, ne olduğunu sanki yüzünden, konuşmandan anlarlar; ne de olsa sesimiz alçaktan çıkar...

Sonunda evraklarını toparlayıp yola düşersin. Nüfus Müdürlüğü paydos etmeden yetişeyim deyi tramvayla gideyim dersin, bu defa da durakta bekle dur! Tramvay geldiğinde kalabalıktan içeri adımını attın; attın; atamadın, mecburen arkadan gelen tramvayı beklersin. Eskiden gençler yaşlılara, hanımlara yer verip hörmet ederlerdi, terbiye neyim vardı. Şimdi kimse kulak asmıyor, kuzum. Bir bakıyorsun zebellah gibi, taşı sıkça suyunu çıkarır, adam oturmuş, sözdem uyuyor... Numero! Sonracığıma, tramvay sardela balığı kutusu gibi tıklım tıkış olursa, o zaman kolundaki çantana, portföyüne daha çok dikkat

edeceksin. Çantanı ciletle kesip içinden neyin var neyin yok öyle bir çekerler ki, *Asdvadz vıga**, ruhun bile duymaz...”

Tam da son lokmamı yutarken Narin *kuyrigin* yaptığı bu uyarıyla, gayri ihtiyari pantolon cebimdeki hazinemi yokladım ve ona iyi sahip çıkmam gerektiğini düşündüm. Az sonra Keşiş’le giderken, tramvayda bizim de başımıza böyle bir şey gelir miydi? Acaba paramı Narin *kuyrige* mi emanet etmeliydim?

*

“*Anunıt inç e?*”

Diyarbakır’da Rahip Sahag Papazyan adımı Ermenice sorduğunda, “Kafle” zamanı meçhule giden Mıgırdiç dedemin anısına taşıdığım ismimi ilk kez sıkıntı duymadan söylemiş, izleyen sorularını anlamadığım için bön bön yüzüne bakmıştım. O günlerin ardından geldiğim bu diyarlarda, bu kez de Keşiş dedikleri bu adamın karşısında kem küm edip terleyeceğimi düşünürken, yanılmış mıydım ne?

Beni Keşiş’in odasına götürdükten sonra kapıyı kapatıp çıkan Garbis’in merdivendeki ayak seslerinin giderek azalıp nihayet susmasıyla yalnız başımıza kaldığımız, rafları tıklım tıklı kitap, mecmua, gazete dolu odada, o, mevcudiyetimi unutmuş gibiydi. Elindeki kurşunkalemle kâh önündeki kitaba, kâh yanındaki kâğıda bir şeyler çiziktiriyordu. Bense çakılıp kaldığım yerde az sonra “*Anunıt inç e?*” sorusuyla sessizliğin bölüneceği anı sabırsızlıkla bekleyip duruyor, beni bu hallere sokan babama içten içe kızıyordum.

İki kelime Ermenice öğrenip kendi anadilimizde üç

* [Erm. tanrı şahit]: Vallahi.

kelimeyi yan yana getirip an an etmek bu kadar mı önemliydi? Diyarbakır'da sıcak yaz aylarında sokak köşelerinde kendi dillerinde "Ava buze, ava buzee, cemidiye cemidiyeee" diyerek soğuk su, "Ha werin çakıl mast, çakıl maaast" diye gırtlak paralayarak buzlu ayran satan yaşıtım Kürt çocuklarıyla yine "Zebeeeş", "Petteeex" bağırtılarıyla karpuz, kavun satmaya çalışan manavların yanı sıra köyden gelen Kürtler kendi dillerinde pazarlık ederek alışverişlerini yaptıktan sonra at, eşek sırtında gerisingeri köylerinin yolunu tutarken yeknesak "Le le le"leriyle şarkı söylediklerinde gerçekten çok mu mutluydular? Ya da çoğu fakir olduğu için en zor işlere koşarak pazarlarda hamal, inşaatlarda amele olarak çalışmaya can atarken, bazıları da geçimini şehirde temin etmek hevesiyle yola düşüp, sonra da işle beraber aç da bulamayınca, kapı kapı dolaşarak, "halti, hude iştara razi be, piig ki nan bide"* yalvarışlarıyla bir parça ekmek için kendi anadilleriyle dilediklerinde acaba çok daha mı bahtsız, "bebağht"tılar?

Henüz yeni iek açmış bir nar ağacının incecik dalında salıncak misali sallanırken 'Kuşdili'nce cikcikleyen serçe, ona nazire yaparcasına damın kenarında gerine gerine 'Kedice' miyavlayan sarman kedi ve Gâvur Meydanı'nda geviş getire getire dolaşıp 'Sığırca' ve de keyfince moooolayan inek de kendi anadillerinde serbestçe, gönüllerince, açık açık, "eşkere" haykırdıkları için acaba çok mu mutluydular?

*

"What is your name?"

"Comment tu t'appelle?"

* [Kr.]: Teyze, Allah senden razı olsun, biraz ekmek ver.

“Wie heisst du?”

Fiskaya'daki ortaokulda bizlere, Ermeni, Kürt, Türk, Arap, Süryani, Keldani öğrencilere ‘Adın ne?’ ile başlayıp İngilizce öğreten Melike Hanım gibi, Fransızca öğreten Rıdvan Beg ya da Almanca öğretmenini Recep Hoca gibi Keşiş’in de ‘Anunıt inç e?’ diyerek başlatacağı sorğu faslını boşuna bekleyip durmuştum; çünkü masanın başında deminden beri okuduğu sayfayı bir iki kez ileri geri çevirip yanındaki kâğıda bir şeyler karalayarak, elindeki kitapla müsvedde niyetine kullandığı kâğıt arasında mekik dokuyan, arada bir de kalın kaşlarıyla dolgun dudakları arasında yüzünü ikiye bölen iri burnunun ucuna, sivri çenesine kurşunkaleminin silgili ucunu hafifçe dokundurup tıklatan, kemikli sol elini geniş alnından kaydırıp tepesindeki tek tük kırlaşmış saçlarını sıvazlayan, gözlerini kapatıp başını tavana doğru kaldırarak bir süre öylece düşündükten sonra bir iki şey daha karalayıp kalemını açık duran kitabın arasına usulca koyan Keşiş, mutlu bir ifadeyle ayağa kalktı, yanıma gelip elini omzuma koydu ve nihayet beklediğim soru yerine, Türkçe bir başka soru yöneltti:

“Şiir sever misin?”

Deminden beri beni asma kabağı gibi orta yerde beklettiği için artık büyük burnunu olduğundan daha büyük, saç dökük kafasını da tümünden kel görmeye başladığım bu garip adamın hiç beklemediğim bu sorusu karşısında şaşkınlığımdan pişmiş kelle gibi sırtıp sessizliğe gömülüvermiştim.

“Yoksa şiir sevmez misin?”

Bir imtihan kapısında mıydım ne? Keşiş denen bu adam beni Maarif Müdürlüğü’ne götürmeden önce şiirli miirli bir imtihana mı çekiyordu?

Bu yabancı ellerde girdiğimiz hemen her kapıda ‘Anu-
nıt inç e?’ diyerek başlayan sorgulamada, adımızı söyleyip,
onların da Arisdages, Mıgırdiç, Harutyun diyerek isimle-
rimizi yanlışsız tekrarladıklarını gördükçe başlangıçta sevi-
nirken, ardından bilmediğimiz ama öğrenmek niyetiyle
yola düşüp geldiğimiz Ermenice soruları anlamadığımız
için cevap veremeyip terlerken, şimdi de anlayıp konuştu-
ğumuz, yazıp çizdiğimiz bir dille, Türkçe sorulan bir soru
karşısında neden ıkınıp sıkınıyor, “Sahan ne şiir seviyem
sevmiyem? Sen niye beni bostan korğhılığı kimi beklettın
Keşiş efendi?” diye sormak da varken, neden bocalayıp
duruyordum?

* *

“Küçügler konışmaz!”

“Küçügler sori sormaz!”

“Sorılara dik dik cevap verilmez!”

Büyüklere soru sormanın bir bakıma ayıp sayıldığı bir
terbiye sisteminde “çocıklar çoğh sori sormaz” ilkesini bel-
leğinize kazıdığınız halde, çocuk yaşta merak ettiğiniz bir
soruya ananızdan alacağınız bir cevap mutlaka vardır:

“Ana, kuşlar nasıl uçı?”

“Onların kanadi var.”

“Bızım niye kanadımız yoğh?”

“Allah bızı bele yaratmış.”

“Bızım kanadımız ne zaman çığhacağ, bız ne zaman
uçacağğ?”

Deminden beri sizi yer yatağında uyutmaya çalışsan, siz
uyuduktan sonra mutfağa gidip hamur yoğurup ardından
belki de akşama pişireceği mercimek çorbasının hazırlığını
düşünen ananızın eğer sabrı taşmamışsa, o zaman demin-
ki sorunuza belki cevap verecektir:

“Oğlim, insanlar edebilemez uçsın, yalavuz melegler uçar, Allah melegleri kanatli yaratmış...”

“Allah’a söliyağh, bahan da kanat tağhsın, ben de uçım!”

“Allah belan vere, ula! Heç Allah’ın işine karışılır? Yat geber, gözlerin yum, yoğhsa şimdi tokadi yiyecağsan allah-vekil!”

Korkunuzdan ister istemez gözlerinizi yumup, soru sormanın karşılığında cevap yerine bazen bir tokatla, bazen de bacağınıza, kolunuza atılan bir çimdikle artık daha fazla soru sormamanız gerektiğini kısa yoldan öğrenip uyumaya çalışırken, bilmediğiniz ama uçtuğu için kıskandığınız meleklerle, kuşlara kanat taktığı halde bunu sizden esirgediği için Allah’a sitem edip belki de rüyalarınızda kanat çırpma umuduyla dalıp gitmekten başka elinizden ne gelir ki?

Daha sonraları boyunuzla beraber kimi konularda bilgileriniz de geliştikçe ana, baba, dayı, “emice”lerin ardından bu kez de okul sıralarında öğretmenlerinize “Hocam yazılı kâğıdına üç vermişsiz, ecep yanlışlarım neydi, niye kırığ not aldım” diye sorup hafif yollu itiraz edince, “Sus! Terbiyesiz, bana hesap mı soruyorsun!?” cevabıyla yetinmeniz gerekeceğini, “hesap” hocalarından hesap sorulmayacağını, daha fazla kurcaladığınızda da işin disiplin kuruluna varacağını nasıl bilmezsiniz ki! Üstelik, dört kapılı Diyarbakır’da her kapının ardındaki meraklı kulaklardan delik kulaklara telgraf misali ulaşma ulaşma, haber, nihayetinde babanızın kulağına da “dost”ça uyarıyla fısıldanmaz mı?

“Ali Usta, doğrısı duydımsa kulağlarıma inanamadım. Senin benamus geçen gün bizim hisap ğhocasi Ğhelil

Beg'den hisap sormiş! Heç bele bi şe olur? Bağh, dost aci söyler... Bahan kalırsa sen bu çocığın kulağını şimdiden çek ki ilerde başın ağrıya. Sen de bilisen ki ağaç yaşken eğilir Ali kardaşım..."

Bu can sıkıcı haber sanki yetmezmiş gibi, üstüne üstlük bir de o gün babanızın işi ters gitmişse, kim bilir kimin dişini çekerken "köki" kırılıp içerde kaldığından, "elevatör" yardımıyla o "merat" kökü çıkarmaya uğraşmaktan imanı gevremişse; ya da yakın köylerden, belki de Alipuhar'dan sabah karanlığında atına binip kendini ağrıyan dişıyla, çenesine sardığı kirli mendiliyle bir an önce şehre atıp, "Dişçi Ali pir baş hoste e. Filla e. Dukanê wi li meydanê Belediye e" methi uyarınca, 'dükkânı Belediye Meydanı'nda, çok iyi bir usta' olan 'Ermeni' Dişçi Ali'ye uğrayıp, bu vesileyle şehre gelmişken, İspayi Pazarı'ndan da atına yeni bir yular, bitişiğindeki Bezazlar Çarşısı'ndan ilk karısı için kırmızı güllü basma fistan ile ikinci karısına da mor çiçekli pazen ve "du mitro bezê Amerikan" aldıktan sonra, Demirciler Çarşısı'ndan yine atının ve eşeğinin ayağına bağlamak için iki tane "keyd", Yemeniciler Çarşısı'ndan gelinine kırmızı, oğluna da siyah birer yemeni ve şekerciden ufak çocukların hepsine, tüm "zarok"lara da "kilo ki şekerê aqide" alarak gerisingeri bir an önce evine dönmek isteyen adamın dişine "ğırğır" yaparken şeytanın da acele işe karışmasıyla "ğırğırın çarğhi" kırılınca siniri tepesine vurmuşsa; o da yetmezmiş gibi bir de ortağı Aziz Beg'in daha aybaşına sekiz gün varken Gâvur Mahallesi'ndeki kendi mülkü olan Paşa Hamamı'nın külhanında çıkan yangın yüzünden tamirat yapmak bahanesiyle ilerideki "hisap"lara mahsuben yüklü bir parayı avans istemesiyle aralarında durup dururken münakaşa çıkmaz mı?

“Ali, bu iş bele getmez, ne zaman aybaşı, hisap günü gelmeden para istesem yoğh diyisen, yokışa sürisen. Son zamanlarda da işler eyi degıl diyisen; hama ben bağhiyam obir dişçilerde vaziyet ele degıl, peki bu nasıl oli?”

“Bağh Aziz Beg, aybaşı gelmeden para istisen; hama bu adamın parası var mi yoğh mi sormisan! Üsteliğ bu ay kaç tene diş çekilmiş, kaç tene diş tedavi edilmiş, tağhim diş ya da ‘briç’ köpri yapılmış mi, yapılmamış mi, kuyumcılardan kaç ğram altun alınmış, kaç ğrami kullanılmış, kaç ğrami yegele, zımparala ziyan olmış, geriye kalanın hesabını yapmadan, Onnig ile Taşkın ğhelfelerin, çırağ Zeki’nın heftalığlarından maada ğhestelere, gelen giden ehbaplara ikram edilen çay, kahve, ğazozların hisabi çayci Zülkıl’le görılmeden, yekün mesarifi düşmeden ‘Ali para ver!’ demağla iş bitmez ki!

Sen de çoğh eyi bilisen ki yaptığımız işlerle kimden kaç kurış aldığımızı günü gününe deftere keydediyem, benim annım her daim açığhtır. Gün oli, bi hefte, on gün heç oğramisan ‘Ali, işler nasıl gidi? Paraz pulız var mi? Bi eh-tiyacız var mi?’ diye sormisan. Yalavuz ay başlarında gelisen, kazandığımız paranın yarısını, hissene düşeni alisan gidisen. Allah daha çoğh versın, gözi olanın gözi çığhsın. Senin burdan aldığın üç kurışa zatani ihtiyacın yoğh. Dedezden kalan bösböyük vakfın başkanisan. Öge kardaşın Berber Nuri’nın senden hisap misap sordığı yoğh. Paşa Hemami bi terefe, yeni yaptırdığın Nilgün Sineması’nın gelirini de hisaba katsan, evelallah bu dünyada sırtın yere gelmez. Benim kimi çoğh şükır kilise evinde kirala oturmi-san. Konağh kimi evde Feyziye Ğhanımla yalavuz başıza otırisız. Bi de ilk karidan oğlın Recai var. Behsi geçmişken söliyım; geçen gün gene oğradi, şikyat etti, ben de ona

nasihat ettim, 'Baban saygılı ol, ona güler yüz göster, dersleren çalış, beradaya beradaya sukaklarda gezme' dedim. Eyiptır söylemağı, çığhardım bi kaç kurış da ğherclığ verdim; doğrısı almağ istemedi, zorla cebine soğhtım. Baba oğıl aranızı bulmağ istiyem; hama gene de olmi. Seni ne elekadar eder diyecağsan, ama elimde degil. Neyse, diye-cağım o ki, yedi tene çocığ bu dükenden kazandığımız paradan benim hisseme düşen yarısilan yeyi, içi, oğhi, gene de durumımdan şikyatçı degilem. Ne de olsa bız Kafle çocığıyığh, buna da şükır!

Eski ortağım İsmail Beg'le de bele çalışıdığh. O bırağhti, Zongıladağ'a, kendi memleketine getti, sora senlen anlaştığh. O günden bu yani da bu işi barabar yürüttüğh. Ben çalıştım, sen de divarda boşı boşına duran diplomani degerlendirdin. Benim her ne kadar dış tabibi diplomam yoğhsa da, ustam Mahmut Beg'in yanında nasıl piştığımı, mesleği ne kadar eyi öğrendığımı bahan degil, Mahmut Beg'e, ya da Sivereg'de yanında çalıştığım dış tabibi Hesên Oral'a sormağ lazım... Hesên Ağa o zaman daha mebus olmamıştı. Bi gün 'artiklatür' elimde dış düzidim, bahan 'Ula eferim sahan Ali, allahvekil benim kimi kırğh tene dişçi yan yana gelse senin kimi güzel tağhım dış edebilemez düzsın, inci kimi dış düzisen' demişti ki, daha böğün kimi ğhatrımdadır.

Mesleğin diger inceliğlarını, dış nasıl çekili, 'lateral', 'pıti moler', 'gros moler', 'kanin', 'santral' dişi çekmağ içün hanki 'davye' kullanılı, igne yağhut da 'klordetil' ile dişler nasıl uyuştırıli, dış çekıldığhtan sora kanama nasıl durdırılı, çürig dişler nasıl tedavi edili, 'ıstenç' ile ölçi nasıl alını, alçı kalıp nasıl yapılı, tağhım dış 'mufla'da nasıl bışırili, ağızda vuran tağhım dışın yerini tespit etmağ içün

sabit kalemle dişetine nasıl işaret koyılı, velhasılı kelam, hem ağızda çalışmanın, hem de protezin püf nuğhtalarını Mahmut Ögel hem bahan hem de oğlu Reşat'a titizlikle öğretti, ikimizi de bi diş tabibi kimi yetiştirdi. O zaman Reşat daha Ankara'da dişçiliğ fakültesinde oğhidi; hama yazın da benlen barabar ğhelfe kimi çalışıdı. Reşat mektebi bitirince özüne maynağhana açtı, Mahmut Beg de sora emekli oldi.

Benim Reşat Beg kimi dişçiliğ diplomam yoğhti. Köy köy gezidim, sora Gavur Meydan'da mahle arasında evde gizli gizli çalışıdım. Daha sora da ortağlı çalışmağa başladım. Ortağlığ ne zordır, ben biliyem. Gün olur ki kardan yollar kapalıdır, köylerden gelen giden olmaz, iş yoğhtır, ele zamanlarda sanki para kazanmışam kimi cebımden değhile para koyaram. Buni böğüne kadar söylememişemse, birez de dadımız duzımız kaçmasın diyedır. Şimdi sen hemamın külğhani mahanasıla eger bi maruzat çığharmag istisense, çaketimi aldığım kimi bu işe son verırem. Ben bahan yeni bi ortağ buldım, buldım; bulmadımsa, giderem köy köy gezerem, evelallah çociğlarımın rızkını gene temin ederem. Namusıla çalıştığhtan sora kim acından ölmış ki?

Bağh, Aziz Beg, eger bilmediğim başka bi mesele varsa açığh açığh konışağh; ben zatani sığhıntıdan patliyam. Oğlanın yüzünden kafam boziğhtır. Ben beni sığhiyam ki oğlim oğhısın, ilerde Reşat Beg kimi bi diş tabibi olsun, barabar çalışağh, başkasının diplomasına ehtiyaç duymıyağh, sen get hisap ğhocası Ğhelil Beg'in yağhasına yapış, niye kırığ not vermişsen diye hisap sor. Bi öğretmene hisap sormağın nasıl bi terbiyesızlığ oldığını gösterım, burnından fitil fitil getireyım ki akli başına gelsın, bi daha da bele bi poğh yemesın!"

Çocukların soru sormasının ayıp, büyüklere boyun eğmemenin terbiyesizlik sayıldığı, böylesi bir ahlak kuralıyla, böylesi bir örf ve anane içinde büyüyüp boy atarken, her zaman onların haklı, sizin haksız olduğunuzu, olabileceğinizi daha yolun başında peşinen, tartışmasız sineye çekip her defasında şöyle mi demeliydiniz?

“Ana, sen haklısan! Eger uçırma uçırmağa dama çığh-miyaydım, düşmezdim, dizimden de kan gelmezdi. Artuğ heç dama çığhmiyacağam!”

“Emme, eger ğhamurızı furuna götürürken öğime bağha bağha yürüyeydim, o zaman ğhamur legeni başımdan düşmezdi, sen de elinde süpürgele arğhama vermezdin...”

“Baba, haklısan, ya boğılırsam? Bundan sora gizli gizli Merheli hevuzına çimmağa getmiyecağam; sen de beni döğmezsens...”

“Emice, ‘Şerti piçağ, şerti piçaaağ, kan kırmızı çığh-mazsa para yooogh’ bağırisan, karpuz satısan; hama bahana verdiğin karpuz keldi, rengi penbe bile degildi! Hama gene de sen haklısan...”

“Dayi, sicağ edrengi götümüne vurduğın içün allahvekil yerden göge kadar haklısan! Artuğ körük çekerken çoğh dikket edecağam, körügi fıslatmiyacağam...”

“Hocam, siz haklısınız. Artuğ yüznumarada sağhlanıp gizli gizli cığara içmiyecağam, cığaranın zararı olduğunu...”

Aslında çoğunlukla onların haksız, sizin haklı olduğunuza inandığınıza göre karşılıklarına dikilip şöyle mi söylemeniz gerekir?

“Ana, valla sen heç te hakli degilsen! Yeni ayakkabılarım ile top oynadığım zaman ‘Ula eşegin oğlu! Heç yeni ayakkabıla top oynanır?’ diyisen, silleyi vurısan. Eskisile

oynadığımda bu defa da 'Ula heyvan! Ayakkabıların gene parampurçam etmişsen, bağh, alti delinmiş' diyisen, ensemin kökine tokati basısan. E ben ne yapım? Eskisi delindi diye kızısan, yenisi de eskiyeceğ diyisen, gene bağırisan. Korğhumdan ayakkabisız oynadığım zaman da dırnağlarım daşa degi yaralani, o zaman da hem döğisen, hem de tulumbanın öğinde kan gelen ayağlarımı yığharken, 'Ula akılsız, heç çiplağ ayağla top oynanır?' diyisen. E ben nasıl top oynıyacağam?"

"Ana, allahvekil sen heç hakli degilsen; çünki damda uçırma uçırdığımda 'Ula Allahın belasi, çabuğ damdan aşağı yen, şimdi düşeceğsan, gebereceğsan' diyisen, beni zorla aşağı yendirisen. Aşağıda, hevşte uçırdığım zaman kuyriği çamaşur ipindeki çamaşurlara tağhılı, bu defa gene kızısan:

'Ula Allah'ın ataşı! Daha yeni yığhadım, şimdi astım Senem nenenin elbisesini... Yere düşireceğsan, kirleneceğ! Bi daha edemem yığhiyim. Zatani ağhşam oldi. Daha kabağ oyacağam, dolma doldıracağam! Ağhşama mısıfırımız var, Derik'ten Giregos Dayi geleceğ. Şimdi baban çalar kapının şakşakosini. Tez get başımdan!"

Uçırmamın kuyriğini nenemin elbisesinden kurtarıyam, küçeye getmağ istiyem, bu defa da 'Ula Allah belan vere, heç küçede uçırma uçırılır? Paytonların altında kalasan, geberesen?' diyisen, ğazata kağıtlarından zor bin bela yaptığım uçırmami yırtısan! Peki ben uçırmami nerde uçıracacağam?"

*

"Emme, biliyem, beni çoğh sevisen. Daha boyım bi kırtıgken iki kapi ötedeki evize geldiğimde, sen de, Saro nenem de beni öpidız, kucağlidız. Sen kilere gididin,

bahan bastuğla cevüz getirdin. 'Heeey gidi zalım felek! Benim Kafle'den sağ kalan tek kardaşımın oğlu, al, ye!' diydin, bastuğla cevüzleri öğime koydın. Saro nenem cevüzleri bi daşla kırıdı, bastuğa sarıdı, elime veridi, ben yiyerken o da başımı oğışıdı. 'İm delali Mıgırđıçıs', benim kıymetli Mıgırđıçım diyidi, öpidi, koğhlidi, sora da ağlıdı...

Ben ağızımın suynı ağıhta ağıhta bastuğla cevüzi yerken ne Kafle'yi anlıdım, ne de adını bahan verdiğimiz dedemi bilidim. Birez böyüdımse, ilkokul üçinci dördüncü sınıftayken, Süleyman Nazif'in son zili çalar çalmaz Gavur Mahle'de arkadaşlarımızla oynarken ya da güleş tutarken, kimin anası oğlını çağıradi ki furuna getsın, çoğh kızıdığh; çünkü oyunımız bozulıdı. Zatani heç birımız istemidiğh; ğhamuri furuna götür, kalabalığta sıra bekle... O gün de Zaven'le barabar sızın kapıda özi özimize aşuğ oynıdığh. Ne ettınse Zaven ğhamuri götürmağ istemedi. Tuttın koldan çektin, Zaven kaçtı. Bu sefer bahan döndin:

'Mıgırđıçım, bilisen nenen ğhestedir, edemi furuna gide. Bu bemurad oğlan da cehnem oldi getti. Hade, bare gel, sen götür.'

'Emme, valla ben edemem! Zaven götürmıse ben niye götürım?' diyemedım, sahan karşı gelemedım. Boynımı büktım, arğhan sıra geldım. Degırman taşı kimi ağır ğhamur teşti başımda, Eskeriye Furunu'na doğru giderken ayağım daşa mi degdi, yoğhsam çukıra mi girdi, anlamadıım. Ben beni yerde buldım. Başımdaki test kaydı getti, çamurın içine düştı. Hersımden ağlamağım geldi! Yoldan geçen bi emice kaldırdı, teşti kafama koydı. Çamurli mamurli teşti furuna götürdığımda furunci emice bahan hem kızdı, hem de beni barmağına sardı:

'Ula oğlım, teşti nasıl bu hale getirmışsen, ğhamurla

çamuri birbirine katmışsan, eferim sahan! Ula benamus, söyle bağhim, ben bunun ğhamurını mi bişırım, yoğhsam çamurını mi?"

Sıra bekleyen karılar başladılar gülmağa. Artuğ edemedim ben beni tutum, başladım ağlamağa. Bu sefer de furunci emicenin bahan yazuğı geldi:

'Ula eyip degıl ağlısan? Erkek adam olacağsan, ağlama! Ğhamurun ziyan etmeniğh. Çamursız yerlerden eyi kötü bi şe yaparığh, korğhma. Eve gidende söyle, boyından böyüg teşti bi daha başan koymiyalar!'

Valla tutti benim teştımı en öne aldı, ğhamurun çamursız terefini ekmek yaptı, ben de furunun karşısındaki kastalda teşti güzelce yığhadım ki bi şe belli olmiya; hama sen savuğ etmağ için ekmeğleri beze serdiğın zaman bahan herslendın:

'Ula o ğhamurdan çığhan ekmek hepi budır? Allah o furuncının belasını vere, bizim ekmeğleri başkasına karıştırmış. Ula heyvan! Sen niye gözın açmadın, ekmeğleri niye saymadın? Ğhamuri yoğırırken belım kırıldı, şimdi bizim ekmeğleri başkalari bedyavadan yiye!'

Sen de, anam da, hepi komşı bacolar da hem bösböyüg teştlerle bizi furuna gönderisiz, hem de 'Ula eşegin oğlu! Havadaki legleglere bağhacağan, yere bağha bağha yürüyeydın, düşmezdın' diyisiz...

Valla hakli degılsız. İşize geldiğinde çociğlar konışmaz, sori sormaz, işize gelmediğinde eşeg kadar adamsan! E bu Allah'a revadır?"

*

"Emice, allahvekil sen heç hakli degılsen, çünkü 'serti piçağ' diye diye verdiğın karpuzı eve götürdüğımda anam bahan ne diyecağ biliyem:

‘Ula gözın kor olmiya! Bu kel karpuzın neresi kırmızı?’

Anam bahan bele diyecağ ama ben sahan gene de di-yemiyem ki:

‘Emice, ben bu karpuzı almiyam, başka bi tene daha kes, kırmızı çığhmazsa oni da almam ha!’

Diyebilirem? Elindeki piçağı karpuz yerine karnıma soğharsan diye ele korğhiyam ki...”

*

“Dayi, valla billa haksızsan; çünki sebehten beri körük çekmağtan belim tutıldı, boyımdan böyüg körügi sesımı çığharmadan çekiyem, gene de begenmisen, ‘Körügi fıslatma’ diyisen, sicağ edrengi, o demır çıbuğı götime yendirisen. Eger dayım olmiyaydın allahvekil körügi bırağhtıgım kimi kaçır giderdım, bi daha bu demırci dükenine ayağımi basmazdım. Hama eyi biliyem ki, zatani bele yapsam, anam da babam da üstime bağırlılar:

‘Ula bu ne biçim poğh yemağtır? Heç dükenden kaçılır? O senın dayındır, sever de döğer de! Sen de niye adam kimi körük çekmisen?’

Tamam, inkâr ettiğım yoğh. Sen benim özbeöz dayım-san, beni piskilete de bindirisen, sinamaya da götürisen; hama ben de çoğhi zaman körük çekmağtan ele yorılıyam, ele yorılıyam ki, edemiyem ayağhta durım. Sen yorılmağ nedir bilmisen, bi yandan örsın üzerine koydığın sicağ demırleri döğisen, bi yandan da bahan Kürtçe seslenisen:

‘Bikşîne! Bikşîneee!’

Sen bele ‘çek, çeeek’ dediğça ben de körügi daha ğhızlı, daha kuvvetli çekiyem, bu sefer de ‘yavaş’ diye gene Kürtçe bağırisan:

‘Hêdî hêdî! Hêdî hêdî!’

E ben de bu sefer şaşırıyam, körügi bi yavaş bi ğhızli çekiyem, ayar bozılı, körük fıslı. Gene kızısan:

'Ula beyınsız, körügi niye fıslatısan, ocağın küllerını başımıza yağmur kimi yağdırısan?'

Kızmağla da kalmısan! Alısan ocağı karıştırdığın sicağ edrenge, canıma düşısen! Peki, şimdi sen söyle, ben hanki poğhi yiyım? Körügi ğhızli çekiyem suç, yavaş çekiyem gene suç!"

“B en şiir sevmiyem!”

Keşiş’in beklediği sorunun cevabı aslında bu değildi. Zaten beni doğurtan kocakarı Kure Mama’nın tabiriyle benim gibi bir “ehmak”tan ancak böyle bir cevap beklenirdi! “Yoksa şiir sevmez misin” dediğine göre, cevabımın “He! Seviyem!” olması gerektiğini anlamayacak kadar da kaz kafalı olmadığımı İncir Emmi şahittir!

Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesi’nde eski öğrencilerin nedense İncir Emmi adıyla bize miras bıraktıkları, yaşı da bir hayli ilerlediği için sınıfta yeteri kadar disiplin kuramayan kimya öğretmenimizin dersinde, üstelik bizlerle aynı sırayı paylaşan Bilsay adlı arkadaşımızın da babası olduğu halde, yine de arada bir gürültü çıkarıp kimimiz bilmece çözer, kimimiz başka bir dersin notlarına göz gezdirirken, o, önündeki kavanozlara daldırdığı turnusol kâğıdının kırmızı veya mavi oluşuna göre asit veya baz olduğunu açıkladığı değişik renkteki kimyevi maddelerden yeni bir kimyevi madde elde eder, biz de aklımızca eğlenirdik:

“Ğhocam, siz sihirbazsız nesiz? Kağıdı bi kırmızı yapısız, bi mavi!”

İncir Emmi derse kaldırdığında, sanki onu sormuş gibi, kazara öğrendiğimiz bir sorunun cevabını verip, ne sorulursa sorulsun bildiğini okuyan öğrencilerden biri olarak geldiğim bu diyarda, deneylerimi, tecrübelerimi sergileyip Keşiş’in sorusunu yanıtlamaktansa pişkin kelle gibi sırtıp geçiştirmeye, turnusol kâğıdı gibi nötr kalmaya çalışırken, o, inatla üstüme gelince, ben de illa onun istediği “He! Şiir seviyem!” demek yerine, bir Hançepekli olarak ve damarlarımdaki Margos inadıyla şiir sevmediğimi söyleyivermiştim...

“Sen Diyarbekirli değil misin?”

Oh be! Ŗiir konusu kapanıyordu! Bu KeŖiŖ denen adam belli ki ya kapıcı Garbis’ten, ya Narin *kuyrigten* ya da bilemediğim birilerinden hakkımda bilgi edinmiŖti! BaŖlangıçta beni umursamayan tavrına kızdığım halde, nedense ona karŖı birdenbire içimde tuhaf bir yakınlık hissi doğuyordu.

“He! Diyarbakırlıyam.”

“Diyarbakırlıyım ama Ŗiir sevmem mi diyorsun?”

“Diyarbakırlıların Ŗiir seveni de vardır, sevmiyeni de!”

“Yani sen Ŗiir sevmiyen bir Diyarbakırlısın, öyle mi?”

Dönüp dolanıp aynı noktaya geliyorduk! Beni köŖeye sıkıŖtırıp eninde sonunda pes ettirerek, sanki illa Ŗiiri sevdiğimi söylememi arzu ediyordu:

“Öyleyse söyle bakayım hemŖerim! Peki neden Ŗiir sevmiyorsun?”

Tamam! BaŖ belası, karın ağrısı bir imtihanın, iŖkence-nin kirli kapısındaıydım. Üstelik bir de “hemŖerim” deyip benimle alay eden bir KeŖiŖ’in karŖısında!

“Ŗiir seviyem! Yalavuz ki...”

“Yani?”

“Esasında Ŗiir dinlemağını seviyem. Müsamereelerde Ŗiir söliyen arkadaşlarımı da kışkaniyam; hama gene de ezberlemağı sevmiyem, zorıma gidi, abuğ unutiyam. Zatani bi kere rezil oldım, dördüncü sınıfta. Girmi Üç Nisan’da arkadaşlarım Ŗiir oğhıdılar, sora sıra bahan geldi. Heyecandan ayağlarım, ellerim titridi. Ŗiirin ortasında unıttım. BaŖımı öğüme egdım, selam verdim, yeni baŖtan baŖladım söylemağa. Aynı yere geldiğimde gene unıttım. Ağliya ağliya aŖaęı yendim, öretmenim de bahan oğh kızdı...”

“Bak, benim Diyarbekirli hemŖerim! Hepimiz buna

benzer şeyler yaşamışızdır, yaşıyoruz da. Daha geçen gün vapurdan alelacele çıkarken arkamdan senin gibi bir delikanlı seslenip, unuttuğum çantamı getirdi. Böyle şeyleri dert etme. Neyse, şiir konusunu şimdilik kapatalım. Sana güzel haberlerim var. Sabah buraya gelmeden Maarif'e uğradım. Senin okul meseleni karşıdaki Bezciyan Okulu'nda halletmeye bakacağız. Gerekli evraklar tamamlandınca..."

Karmakarışık masasının üzerindeki kâğıtlar, üst üste yığılmış kitaplar arasında sıkışıp kalmış siyah telefonun kısa kısa çalmasıyla lafını yarıda kesip masasına yöneldi, ahizeyi kaldırıp Ermenice konuşmaya başladı. Sol eliyle kenardaki iskemleye oturmamı işaret edip kendisi de derisi epeyce eskimiş siyah koltuğuna gömüldü. "Hemşerim" anlamadığım konuşmasını sürdürürken ben de dalıp dalıp gidiyordum...

* *

"Ula oğlım, niye ağlısan, niye eşeg kimi zırlısan? Madam ki *Dacıg* çocıklar seni döğdi, sen de yerden niye bi daş alıp kafalarına çalmadın?"

"Oğh olsun! Oğheş olsun! Keşke bi de ayağın kıraydılar ki aklın başan geleydi..."

"Hade gel, gel tulumbadan su çekim, elin yüzün eyice-ne yığha, bu da sahan ders olsun ki bi daha sen sahan, yalavuz başan, gizli gizli dedengile getmiyesen!"

Avludaki tulumbanın kolunu hırsla, sinirli sinirli aşağı yukarı acele acele kaldırıp indiren anam... Soğuk kuyu suyuna karışarak yer yer yosun tutmuş taş "curun" da biriken suyun girdabında bir an için yüzdükten sonra döne döne "curun"un küçük deliğinden üstü açık arkaya süzülen gözyaşlarım...

Avlumuz, sevimli küçük dünyamız...

Minik bahçemizin bir kenarında kim bilir hangi kara karganın burun kıvrarak yemediği bir gecese fası tohumundan kendi kendine yeşerip açan beyaz hareli pembe çiçekler... Balözü aşkıyla uçuşan minik balarıları... Belki de benim, ağzımdan sular aka aka, mor, mayhoş meyvesini yiyip ardından da bahçenin bir kenarında eşelenip duran tavuklardan birini nişanlayıp fırlattığım bir mürdümeriği çekirdeğinden boylanan körpecik "incaz" fidanı... Baharla beraber tomurcukları hiç eksilmiyen kırmızı, sarı, yediveren gülleri... Güller arasında cıvıdayıp daldan dala sekerek gezinen serçeler... İkide bir başlarını dikip etrafı kolaşan ettikten sonra bir yerlere yetişme çabasıyla koştu-rup duran kertenkeleler... Kıdemli nar ağacının tepesinde tek başına kaldığı için sıkıntıdan çatlayan nar... Narın üzüntüsünden bihaber, onu acımasızca gagalayıp perişan eden saksagan... Kerpiç duvarımızın oyuklarındaki yuvalarına girip çıkarken vızıldayıp duran sarı, siyah benekli eşekarıları... Kış bastırmadan son bir gayretle damdaki "cırton"a, su çörtenine ulaşip böylece muradına ermek için didinip duran boru sarmaşığı... Sarmaşığın giderek sararmaya yüz tutmuş yaprakları arasına ördüğü ağıyla sinek, sivrisinek, tatarcık avına hazırlanan kahverengi örümcek... Yağmurda damın akmaması, "damci" yapmaması için, kış bastırmadan toprak damı iyice sıvamak üzere, elenmiş üç ölçek toprağa bir ölçek saman, bir teneke de su hesabıyla karılacak çamur için bir kenarda istif edilen telislerden gizlice yüklendikleri samanları ip gibi dizilip "cırton"un yanı başındaki yuvalarına taşıyarak, kışın çekilecekleri uzun uyku boyunca yumuşak yataklarda horlama seydasıyla sessizce çalışan ince belli karıncalar... Avlunun

dört bir yanını turlamaktan yorulup küçük mazı fidanının dibinde dinlenmeye çekilen bir çift beyaz kelebek... Diliyle kelebeklerden birini yakalamak isterken kelebek yerine yuttuğu havayı sinirle üfleyip kızgınlığını viraklayarak geçiştirmeye çalışan yeşil kurbağa... Arada bir seyrek bulutlar arasından çıkarak tüm avluya, bahçeye postu seren akşam güneşi... Uzun kuyruklu, sivri mahmuzlu kırçıl horozun kart sesiyle ortalığı velveleye vermesinden çok daha önce, sabahın köründe uyanıp ardında gümüşü bir iz bırakarak bahçeyi bir baştan bir başa kat eden ve sonunda tavukların su içtiği kulpu kırık yeşil sırlı su çanağının bir kenarında kabuğuna çekilip uykuya dalan salyangoz... Sonbahar temizliği için yalnız başına boynu bükük bekleyen çalı süpürgesi... Süpürgecinin yanına onu teselli edersine kıvrılıp tembel tembel uyuyan kedimiz Mestan... Bazen uyuyor numarasına yatan Mestan'ın, yanı başından geçen bir kertenkeleye, karafatmaya her an bir pençe indirme alışkanlığı olduğunu bile bile, yine de eceline susamışçasma sürünüp, bıyığının altından geçip gitmeye çalışan fütursuz solucan...

"Allah belazi vere, işallah! Allah belazi vere, işallah! Allah belazi vere, işallaaah!"

Tulumbanın kolunu her kaldırıp indirdiğinde tulumbanın ağlamaklı gıcirtısına tempo tutarcasına, anamın beni döven *Dacig* çocuklara yağdırdığı beddua...

Tulumbanın suyuna karışan gözyaşlarımı, önündeki ark boyunca akıp giderken uğurlamak istercesine mutfığımızda sıra sıra dizili kap kacağımız; her cumartesi, her "sept" günü altına yakılan odunla içinde killi su kaynatılarak çamaşır yıkanan isli bakır kazan; "gesgereng" dediğimiz ve koca kazanları bana mısın demeden ateşin üze-

rinde saatlerce tutan demir sacayağı; ateşi üflemede kul-
landığımız ince uzun delikli demirden ibaret “lülüg”;
ocaktan ve sobadan kül çektiğimiz “carut”; ateşi karıştır-
dığımız “eğiş”; inatçı çamaşırları yola getiren tahta “çama-
şur tokaci”; anamın keyifli bir anında bize “daş ekmegi”
veya “yuğha ekmegi” yapmak üzere duvardan indirip üze-
rinde ekmek pişirdiği ince, kambur sac; irili ufaklı, sırlı,
sırsız, peynir, yağ, kavurma, tuz, un, fasulye, mercimek,
pirinç, bulgur, dövme, pekmez, kesme, pestil, ceviz, kuru
üzüm küpleri; yerdeki yoğurt “sıtıl”ı; tavandan asılı duran
yoğurt torbası; onun yanında yine suçlu suçlu asıldıkları
çengellerde bekleyen ve anamın yaz başlarında Amerikan
bezinden biçip, alameti farikası Tüfekli dikiş ipiyle Singer
makinasında diktiği -hani, nenesi “Kafle” artığı olduğu
için babamın ‘Bi çeyrek Ermeni sayılır’ dediği Kasap Mah-
mut’tan, “Yegenım, bize basturmalığ güzel bi kıyma hezır-
la” diyerek verdiği siparişle, onun da “Başım gözüm üze-
rine, sen heç merak etme Ali Dayi” deyip, bu kez babamın
“Ula Mehmud! Serkis yerine bahan Ali Dayi diyisen ki bi
daha dükenen ayağ basmiyim, he?” şeklindeki sitemine,
“Kusırıma bağhma Serkis Dayi, ağız alışkanlığı işte!” diye-
rek, karşılıklı gülümsemeyle geçen bir alışverişle alınan
kıymanın, Balıkçılarbaşı’ndaki aktar Kör Yusuf’tan tedarik
edilen kişniş, kimyon, karabiber, yenibahar, kırmızı bi-
ber ve biraz “sarmusağ” ilavesiyle yoğrulup doldurulduğu,
üzerlerine konulan ağır düz taşlarla bir iki gün bastırılıp
bekletildikten sonra mutfakta asılıp kurumaya bırakılan-
minik “basturma” torbaları; içinde tenebur pişirdiğimiz
büyük tencere; üzerinde buğday ayıkladığımız işlemeli bakır
sini; içindeki kızgın yağa kaşık kaşık boca ettiğimiz unlu
bulamacı kızarttıktan sonra üstüne şeker şerbeti döküp

yediğimiz “zıngılığ” adlı tatlıyı pişirdiğimiz ya da kalaylı bakır bir “uskura” içinde çırpılan sütlü yumurta bulamacına bandığımız bayat ekmekleri kızartıp üstüne toz şeker ekerek ya da pekmezle tatlandırıp yediğimiz “kuri ekmek datlısı” pişirmekte kullandığımız veya içinde un kavurduktan sonra suyla harmanlayıp kaynatarak üstüne tereyağı ile pekmez döküp yediğimiz ve *malex* dediğimiz un bulamacını hazırladığımız tava; kiminde ince bulgurlu “cücük pilavi”, kiminde bulgurla kıymayı baharatla yoğurup, minik minik yuvarlayarak “*glorig küfte*” pişirdiğimiz tencereler, kapaklı kapaksız “kuşğhana”lar; kiminde leblebi, kavun, karpuz çekirdeği kavurduğumuz irili ufaklı tavalar; kiminde un eleyip üzerinde “ğhalbur datlısı” hazırladığımız elekler; boy boy taslar, uskuralar; ve nihayet karasineklere, her türlü haşarata, toza karşı daracık ağzına tülbent bağlanan, içindeki Hamravat suyunu soğutmaya çalışan, kulpunun biri kırık su testisi; onun yanında bazalt taştan oyulmuş kahve dibeği...

“Elin eyice hevuz yap, suyi yüzen şap şap vur! Kulağların arğhasını, ensen kökünü, boynun da yığha! Ağzın çarğhala! Burnın sil!”

Tulumbanın koluna her asılışında bir yandan da yıkanmam için komutlar veren anamın *Dacig* çocuklar için yağdırdığı beddualar Allah’ın gökyüzünün yedinci katındaki evine çoktan ulaşmış olsa da, anam ardından gerekli bütün tafsilatı ulaştırmayı hiç ihmal eder miydi?

“Allahım, sen zatani yuğhardan her şeyi gördün. Sebehleyin ğhamur yoğırdığhtan sora dedim evleye çırtma bışırım; Serkis de, çocıklar da çırtmayı çoğh severler. Doğri kilere gettim. Allahım, sahan kırğh bin kere şükirler olsun ki masraf sepetimiz her daim doludur. Hele yazın kabağı-

mız heç eksüg olmaz. Yağ desen, Serkis her sene Karacadağ tarafındaki köylilerin dişini yaptığında en ğhalis yağı getiri. Domates, biber salçasını sinilere koyiyam, damda güneşin altında zatani ben hezirliyam; yaz günü küpine elimi atsam gene az çoğh buluni. Allahım çoğh şükır, oliğ çociğ önce Senin o mubareg elleren, sora da Serkis'in eline baĝhiyiğh, hemd olsun bi şikyatımız yoğhtır. Bi gün yağı, bi gün yavan, bi gün duzli, bi gün duzsız karnımız doyi. Aç susız, sefil perişan degiliğh, eyi kötü kendi yağımızla kavruyliyiğh.

Valla sepetteki kuri soğanlardan bi tenesini tencerenin içine ifağ ifağ doğradım, sora tulumbada kabağlari yığhaddım. Çektim bi hemam tağhtasi, oturdım. Bi tereften kabağlari soyiyam, ifağ ifağ doğriyam, bi tereften de içimden düe ediyem ki Kure Mama küçe kapısını çalmiya! Allahım, günağh yazmiyasan; hama sen de bilisen ki Kure Mama hanki Hay'ın kapısını çalsa, oni gerek içeri buyır edağh, hörmet edağh; çünkü çociğlarımızın ebesidir. Bız önce Sen'in, sora Der Arsen'in düelerinin, en sora da Kure Mama'nın sayasında çociğlarımızı bu yalanci dünyaya getiriyiğh. E sağ olsun, Kure Mama da geldiğinda sormi ki işımız var mi, ecep ğhesteyiğh, ecep yemegimizi bişirmişiğh? Otırır oturmaz, göksinden ıskambil destesini çığhari, hevşte kim var kim yoğh, hepi karilari başına topli. 'Hele bi el daha oyniyağh, bi el, bi el daha' diye diye bızı avara edi. Bi de baĝhiyiğh ağhşam olmiş, işımız yerde kalmış...

Kabağlari doğradığhtan sora dedim Serkis'in geçen gün maynağhanadan getirdiği eski gazocağını yandırım, işım daha kolay olur. Altındaki yuvarlağ ğhunisine şüşeden birez mavi ispiрто doldırdım, sora kibritlen ispiртоyi tutuştırdım, ocağın başi birez sicağ olunca başladım pompa-

lamağa. Pompalamağtan canım çığhti, valla eyi kötü yağhtım. Tam tencereyi üstine koyacağam, bağhtım ki yavaş yavaş söni. Çarğhaladım, lık lık lık ses geldi; eh, içinde gazi tamamdır, gene pompaladım. Birez kendine geldi gelmedi, tıst u fıs sesler çığharmğa başladı. İğnesini memesinin delüğine soğhtım çığhardım, igneledım, igneledım, gene fayda etmedi. Özi özime dedim ki:

Ğhanım, Ğhanım! Bu kadar seneliğ habes senin neyen yetmi ki, kağhmişsan bu tıslı fısfıslı entike ocağla boşı boşına oğraşisan?

Valla gazocağını kaldırdığım kimi götürdım kilere attım. Habeşe birez elenmiş kömır koydım, bi çaputın üstine birez ispirto töktüm, kömırlerin arasına koydım, kibriti çağhtığım kimi ooogh! Ataşı yağhtım, tencereyi habesın üstine yerleştirdim. Soğanlari yağın içinde birez kavurdım, üstine kabağlarla barabar birez su koydım, kabağ suyunı çektese, gene bi kaşuğ yağ, birez biber salçası koydım, havanda iki diş de sarmusağ döğdım, oni da içine koydım, tağhta kaşuğla karıştırdım. Dadına bağhtım, özi özime dedim ki:

Uy, Ğhanım! Hade, bi gözın zatani trehomdan kor olmıştı, e obir gözen ne oldi ki, göz göre göre çırtmaya duz koymağı unuttın?

Gettim kilere, duz küpinden bi kırtig duz getirdim, tencereye attım, eyice karıştırdım. Valla ele ĝhoş bi çırtma oldi ki, ben bahan dedim eferım! Tencereyi habesınen aşağı yendirdim, sora düşındım, dedim ki:

Bu keklen oğlan çırtmayı çoğh sevi. Bare çağırım, gelsın sicağ sicağ bi kaşuğ yesın...

Hevşe çığhtım, oğlan yoğh. Seslendim ki ortaya çığhsın, çığhmadi! Dedim zahar duymadi, bağırdım:

‘Ula nerdesen, hanki cehnemdesen ortaya çıĝh. Gel baĝh, çırtma yapmışam, sicaĝ sicaĝ ye!’

‘Ses seda yoĝh! Sanki yer yarıldı, içine girdi! Dedim belki damda gene kuş muş peşindedir, çıĝhtım baĝhtım, yoĝh! Odada sedırın altında da deĝil! Koştım küçe kapısına. Çocıĝlar özi özlerine oynidılar; hama benimki aralarında deĝil! Bu defa dedim ki:

Emmesigilde olmiya? Orda emmesinin oĝli Zaven’le ya da Hegop’la barabar belki de eski ĝazatalardan uçırma yapılar...

Görıncem Miryegilin evi zatani bızden iki kapi soradır. Koştım kapiyi çaldım.

‘Mirye, bacım! Bu benim ĝezeb oĝlan ecep sızdedir?’

Daha sormaĝımla barabar, görıncem ellerini dizine vurmaĝa başladı, bi yandan da ‘hevaaar hevaaar’ çağırı! Ben dedim muhekkak oĝlana bi şe oldi! O teşkelede unıtmışam görıncem ne vesves bi karıdır... Gördi ki rengim mengim atti, hevar çağırmaĝı bıraĝhti, yüregime su serpti:

‘Korĝhma, korĝhma, bi şe yoĝh! Oĝlan burda deĝil. Ben dedim, olmiya başına bi şe gele! Merak etme, gel hele, bi komşılara baĝhaĝh...

Valla düşti öĝime. Ne Kuyımcı Ğhaçogil kaldı, ne Demirci Merangil, ne Divarci Tümesgil! Deli divana kimi kapi kapi dolaniyiĝh, oĝlan yoĝh! Görıncem Mirye ‘mala mineee, mala mineee!’, evım yıĝhıldı diye ele bi makamli aĝlı, ele bi ‘hevaaar’ çağırı ki, ben de başladım aĝlamaĝa. Sesimizi duyanlar başımıza toplandı, herkeş bi şe söli:

‘Kız Ğhanım, ecep babasının dükenıne getmiye?’

‘Merheli hevuzına çimmaĝa mimmaĝa getmiye?’

‘Kız, Allah göstermiye, bi kuyiya muiyiya düşmiye!’

‘Bi paytonın maytonın altında kalmiya!’

Derken ordan geçen arafli *Dacig* bı kariyi zahar Allah sletti:

‘Kız bacım, niye ağlisız, nedir bu teškele? Ma her gün hepimizin çocığı keyboli, sora Allah’ın iznilen buluni! Sız sızı pıriklemeyin, Őimdi bi yerden ortaya ığhar!’

Kari köşeyi dndığı kimi, bi de bağhtım kenin başında benim başımın belasi ağliya ağliya grindi. İçimden ben bahan dedım ki:

Hisus Krisdosım, sahan kurban olım! Madam ki sen bu oğlani sağ salım karşıma ığhardın, pazar güni kilisede her bi yaşı içün bi mum yandıracağam.

Sora bağhtım ki eli yüzi çamur içinde, boyni da mosmor olmiş, e cigerim dağlandı. Aldım oğlani eve geldım, o bi tereften ağli, ben desen hersımden atliyam:

‘Ula sesın kes! Sle hele niye ağlısan?’

Valla epeyi zırladığıtan sora sesini eyi kti kesti, başladı anlatmağa. Allahım, sen zatani bilisen, sen yuğhardan zatani grmiŐsen. Megerse benim bu başımın belasi oğlan, ben mutfağıhtayken, kağhmiş, benden gizli, dedesi-gile savuŐmiŐ. Süleyman Nazif mektebının yanındaki eski, ġırababa kilisenin orda ġar oynıyan iki u tene *Dacig* ocığı grince, durmiŐ, onlari seyretmiŐ. En eyi ġar oynıyan çocığın yanına getmiş ki madigini nasıl tuti, nasıl nişan ali, ġari nasıl fırlati, obir ocığların mermer ġarlarını nasıl vuri eyicene göre, ğrene. Her derbінде ġarlari vuran çocığın ġari niye bu sefer boşa getmiye, bi de gide çamura saplanmiya! ocığ ayağı kağtığı kimi yrımıŐ mehsumımın üstüne. Ne diye begenisen?

‘Ula Ģhao! Sen niye geldın başımda durdın? Niye bahan bağhtın? Senin yzından derbım kırıldı, edemedım vurım, ġarım da çamura battı!’

Bi de paşami itelemiş mi çamurun içine! Ondan sora herb başlanmış. O ona, bu ona derken, obır çocıklar da arkadaşlarına sehab çığmışlar, bu sefer üç birden hem mehsumumi vurilar, hem de 'Ula senin ğhaçını putını...' diyiler, töbe töbe, bi de küfür ediler. İşaret barmağlarını üst üste ğhaç kimi yapilar, üstüne tükiriler, diyiler ki:

'Ula Ğhaço, sen de barmağların bizim kimi yap, üstüne tükır!'

Allahım, sen de eyi bılisen ki bu benim başımın belasi oğlan, babasi kimi eynattır. Bu ğhuyi babasigilin terefine, en çoğhi da Saro nenesine çekmiş. Nuh diyerler, peğhember demezler... Barmağına tükırmi, dayağı yeyi; hama bi tereften da onların yüzüne tükırı. Babasi kimi eynatçı olduğunu bilidım; hama bu kadar olduğunu doğrısı bılmidım; e, eferım! Neyse ki ordan geçen iki çarçafli kari aralarına girmişler, bunlari zorla ayırmışlar. Karılardan biri çocıklara kızmış:

'Ula utanmışız, üçüz bir olmuşız bu oğlani döğisiz?'

'Bibi, o Ğhaçodur, puta tapi. İstiyiğh ki eşedini getirsin, hak dine dönsın.'

'Valla şimdi size ele bi kötek ataram ki! Ula benamuslar! Allah'ın işi size mi kalmış? Ma onlar da Allah'ın kuli degil?'

Kari ayağından yemenisini çığhardığı kimi üstlerine yürümüş, onlari kavmış, paşami da eve göndermiş...

E, peki benim güzel Allahım, bu bizim çilemız niye heç bitmi? Bız o *Dacıg* karının dediği kimi madam ki senin kullarınağh, niye her zaman başımız ağrı? Bız *Hisus Krisdo*-sımıza, senin nur yüzli oğluna iman ediyiğh, onun gösterdiği yoldan şaşmiyiğh, gene de çaresız kaliyiğh. Bu benim bi barmağ oğlım, töbe töbe, eger korğhisından elini ğhaç ya-

pıp üzerine tükireydi, o zaman senin yüzen, *Hisus Krisdos*ımızın yüzine, *Der Arsen*'in yüzine daha edebilirdiğh bağhağh? *Tadasdan*'da, o son hisap gününde bize demez misen:

'Sız ikiyüzlülüğ ettiz. Kilisede yüzize ğhaç çığharttız, evde yoğırdığiz ekmek ğhamuri bereketle ekşisin diye üstüne barmağızla ğhaç işareti yaptız, sora da başız birez sığıştığında, bu sefer iki barmağizi ğhaç yaptız, üzerine tükırdız... Bele imansızlığın, bele ikiyüzlülüğün cezası cehnemdir!'

Senin kanunların karşısında boynımız kıldan incedir. Yalavuz, ben bahan düşünüyem, ben bahan diyiyem ki, *Hisus Krisdos*'ın dediği kimi, yüzimize bi tokat yediğımızda obır yüzimizi de çevırsağh, bi şe değışmi; bi tokat yerine, bu sefer iki tokatla kaliyığh! Hanki terefe dönağh bız de şaşmışığh... Kafle'den sağ kurtılan *Hayların* bi kısmi başlarına bi daha feleket gelmesin diye korğhılarından dinlelerini değıştırdiler, möhtedi oldılar, *Dacigliğ* sürdiler. Sora ortalığ birez yatıştığında bu sefer de vujdanlari kabul etmedi, gene *Krisdonya* oldılar. Alipir kimi, bi kısmi da iki dinden avara kaldı. Alipir çocığlarının adını Şükri, Ğheyri, Nevzat çağiri, *Dacig* kiracıların yanında kibleye dönı namaz kılı, sora odanın içinde yüzini güneşin doğdığı terefe çeviri 'Ya *Hisus*, Ya *Krisdos*' diyi! Estedur Dayi da her pazar kilisede şabig geyini, *Hisus Krisdos* çağiri, mezerliğta ölilerımızın başında oğhi; hama nufus cızdanında İslam yazılı! *Hayların* yanında ismi Estedur, *Daciglerin* yanında Hüsen...

Ey benim böyüg Allahım, ne bılım işte, cigerım yandığı içün ben bahan deli divane kimi konıştım, derdımı birez de sahan açtım. Allahım, senden bi niyazım var. Bu oğla-

nın gözyaşları bare boşına getmesin; çünkü o *Dacig* çocukların cezasını yalavuz sen verebilirsen. Artuğ onlardan bi tenesi damda uçırma uçırırken gökten uzattığın görünmez makasınla uçurmasının ipini mi kesersen, obırsını paytonun arğhasına gizli gizli otırdığında paytoncının yağlı kırbacıla mi döğdürürsen, daha obırsının de demır ğarlarını avğhananın delüğine mi düşürttürürsen, yoğhsam hepsının kulağlarını eyicene çekıp degirmanci Kürt Uso'nın eşeğinin kulağları kimi uzatır misan, o senin bilecağın ıştır. Senin adeletin yerini bulsın, başka da bi şe istemem, benim böyüg Allahım...”

Anam tulumbanın kolundan elini çekerken tafsilatlı arzuhaline de son noktayı koyuverdi:

“Hade, elin yüzün sil, boynın, saçların eyicene kurıt; bu da sahan eyi bi ders olsun ki, bi daha *Dacig* çocukların yanına getmiyesen...”

Ben anamın uzattığı peşkirle yüzümü kurularken, ark boyunca akıp giden gözyaşlarım da, tarihi şehrin daracık kanallarından boşalıp, benim gibi dokuz yaşlarındaki bir sürü Ermeni, Süryani, Keldani, Yahudi, Kürt, Zaza, Türk, Arap, Alevi, Yezidi çocuğun akıttığı gözyaşlarıyla Haram Su'da girdaplar oluşturup, un değirmenlerinin ve köhne çeltik fabrikalarının paslı çarklarını döndürdükten sonra, yüksek surların, “beden”lerin dibinden kıvrıla kıvrıla akan Dicle'nin sularıyla buluşmaya mı gidiyordu...

Kim bilir...

“Hadi, hazırlan, Bezciyan Okulu'nun müdürüyle konuştum, bizi bekliyor!

Ahizeyi yerine koyar koymaz Keşiş'in verdiği talimat, telefon görüşmesinin benimle ilgili olduğunu gösteriyordu. Bu iyiye alametti ama bundan sonra ne olacaktı? Konuşma çok uzun sürmüştü. Yoksa bir sorun mu vardı!

Patrikhane'nin karşısındaki Bezciyan Okulu'na gitmek için gıcırtilı ahşap merdivenden inip sokağa çıktığımızda, attığım her adımla beraber tuhaf bir ürpertiyle sarsılıyordum.

Bahçesinin aralık demir kapısından girip, üzerinde 'Bezciyan Okulu' yazılı binanın genişçe merdivenlerini Keşiş önde, ben iki adım arkasında tırmandık. Boydan boya yürüdüğümüz uzunca koridora açılan sağlı sollu boş sınıflardaki koyu sessizlik, eski taş binanın gizemini daha da artırıyordu. Koridorun sonunda, üzerinde 'Müdür' yazılı kapının pirinç tokmağını çevirip iterek içeri giren Keşiş'in ardından attığım ilk adımla birlikte dizlerimin bağı da çözülmüyordu.

Genişçe pencereden süzülüp küçük odaya boylu boyunca postunu seren sabah güneşine sırtı dönük otururken, içeri girişimizle beraber oymalı kakmalı masasından kalkarak Keşiş'in elini saygıyla sıkan, o arada beni de tepeden tırnağa süzmeyi ihmal etmeyen genç, güleç yüzlü adamın masasındaki kristal bir kül tablası içinde hafiften hafife tüten kahverengi bir pipodan yayılan grimsi duman ve ağır koku daha ilk anda midemi bulandırıyor, muhatap olacağım soruların heyecanı ile kalbim küt küt atıyordu.

Keşiş, odadaki vişneçürüğü iki koltuktan birine gömülüp ayak ayak üstüne attı, müdür de masasına geçip kol-

tuğuna oturdu. Bitişik kiliseden yükselen çan sesi bir an odayı doldurup sustu. Ben ders ziliyle birlikte tahtaya kalkmış gibi, ayakta iki elimi önüme kavuşturup soruları beklemeye başladım. O sırada usulca açılan kapıdan içeri yaşlı bir adam girdi.

“Apisoğom Ağa, bize iki kahve yapiver. Hovsep bey, sizinki her zamanki gibi sade olsun, değil mi?”

“Evet evet, sade lütfen.”

Odacının başını sallayıp ayrılmasıyla nihayet adının Hovsep olduğunu böylece öğrendiğim Keşiş hemen konuya girdi:

“Size az önce telefonda bahsettiğim hemşerim işte bu delikanlı. Patrik hazretleri onun buraya kaydedilmesini arzu ediyor. Sabah Maarif Müdürlüğü’ndeki ilgililerle görüştüm, Diyarbekir’den tasdiknamesini resmi yazışmayla istetirseniz mesele hallolur.”

“Hocam, gereken ne ise onu derhal yaparız, siz hiç merak etmeyin.”

Hiç beklemediğim bir anda sanki sırtımda taşıdığım tonlarca yükün ağırlığından kurtulmuştum.

“Ermenice biliyor musun?”

“Az biliyem.”

Bir an için sırtımdan kalktığını sanıp biraz rahatladığım yükün belki de bin katı ağırlığında, belki de Gâvur Mahallesi’ndeki evlerimizden alıp eşeğine, katırına yüklediği buğday çuvallarını Yenikapı taraflarındaki değirmeni-ne öğütmeye götüren Kürt Uso’nun kocaman değirmen taşından çok daha ağır bir yükün altında ezilecek gibiydim.

“Hemşerimin az biliyorum dediği bizim yörenin Ermenicesini ancak benim gibi Silvanlılar anlar!”

Keşiş bir bakıma imdadıma yetişip, bir de beni taklit edercesine bizim şivemizle konuşunca, hele Silvanlı olduğunu söyleyince sanki dünyalar benim oldu. Önünde ceketini ilikleyip ona hocam diye hitap eden, sade kahve içtiğini dahi ezbere bilen bir okul müdürünün odasında koltuğa gömülüp ayak ayak üstüne atan Silvanlı hemşerim varken, Kürt Uso'nun değirmen taşının sırtımda artık ne işi olabilirdi ki!

"Kaç yaşındasın?"

"On beş"

"Hım! Demek ki bin dokuz yüz otuz sekiz doğumlusun."

"He!"

"Kaçınıcı sınıftasın?"

"Ortaokul son."

"Bitirme imtihanlarına girdin mi?"

"Girdim, iki dersten zayıfım vardı, ikmal imtihenine gireceğtim, buraya geldim."

"İkmallerini tamamlayamadan geldiğin için sınıfta kaldın..."

Müdür bey bir yandan kahvesini içerken bir yandan da önündeki dosya kâğıdına not alıyordu.

"İkmal imtihanına girmediğine göre son sınıfı bir daha okuman gerekecek..."

Suçlu gibi başımı öne eğip, yan gözle Keşiş'e bakarken o da müdürü tasdik edercesine başını sallıyordu.

"Hangi okulda okuyordun?"

"Ziya Gökalp Lisesi'nde."

"Okul numaran?"

"İki yüz doksan altı."

"Adın, soyadın?"

“Mıgırdiç...

“Mıgırdiç... Kendin doldur kendin iç!”

Müdür bey soru faslının bir bakıma bittiğini belirten kafiyeli bir deyimle belki de beni birazcık rahatlatmaya çalışıyordu ama ne onların karşılıklı gülümsemeleri ne de benim ister istemez sırtışıım gerginliğimi gidermezken tek tesellim Silvanlı olduğunu az önce öğrendiğim Keşiş’in varlığıydı. Patrikhane’deki makamında beni görmezliğe gelip ayakta beklettiği için içten içe kızdığım bu adam birdenbire kurtarıcı meleşim oluvermişti.

“Okulumuzda tarih, coğrafya, Türkçe dışındaki bütün dersler Ermenice okutulur, Ermenice bilmediğine göre önce Ermenice öğrenmen için çok çalışman gerekecek, ne dersin?”

Müdür gözlerimi gözlerinden kaçırıp sustuğumu görünce işimin ne denli zor olduğunu başıma kakarcasına konuşmasını acımasızca sürdürüyordu:

“Alcebra, fizik, şimi, biyoloji gibi diğer bütün derslerin yanında bir de İngilizce, Fransızca, Ermenice, Eski Ermenice...”

Müdür bey tam da ağırlığı altında inlemekten kurtulduğumu sandığım bir sırada Kürt Uso’nun değirmen taşını gerisingeri getirip omuzlarıma yüklediğinin farkında mıydı?

“Diraduryan efendi, bu açıklamalarınızla hemşerimin daha ilk günden işi sıkıya alması gerektiğini söylemek istiyorsunuz. Haklısınız. Ben inanıyorum ki Diyarbekirli hemşerim buralara kadar gelip anadilini öğrenmeyi aklına koymuş biri olarak, önünde tabii ki çalı çırpı, hatta belki biraz da dikenli otlar mevcutsa da, o, azimle bunların üstünden atlaya atlaya hedefine ulaşacaktır. Bizim de bu

yolda ona mutlaka yardımcı olmamız gerekir. Ben eski bir Ermenice hocası olarak ona bu hususta elimden geleni esirgemeyeceğim. Kaydını buraya aldırıp işlemler kesineleşene kadar...”

“Nakil için Diyarbakır’a hemen yazı yazıp bu sorunu en kısa zamanda çözmeye bakacağız...”

Keşiş’in az önce Diraduryan efendi dediği müdür bu nakil işini beceremese de gerisingeri Diyarbakır’a dönüp bütün bu belalardan kurtulsam, okulu da okumayı da bir kenara bırakıp dayımın demirci dükkânında örsün başına geçip elimdeki balyozla bütün hırsımı kızgın demirlerden çıkarsam...

“Şimdi şöyle bir bak, bu odada gördüğün eşyaların içinden Ermenice adlarını bildiklerin var mı? Onları bize sayar mısın?”

“Müdür bey senin Ermenice’yi ne kadar bildiğini öğrenmek istiyor. Hadi, say, bu bir imtihan değil, heyecanlanma!”

Keşiş’in beni rahatlatıp yüreklendirmesiyle başımı sağa sola çevirdiğimde, bir an için kendimi Diyarbakır’da, sınıftaki eşyaları, masa, sandalye gibi şeyleri elindeki cetvelle gösterip İngilizcelerini öğretmeye çalışan Melike Hanım’ın dersinde gibi hissettim. Ben ne masanın, ne de sandalyenin Ermenicesini zaten bilmezken, bir de karşısında dikildiğim müdür beyin arada bir gözüne takıp sonra çıkardığı gözlüğüyle sırtındaki ceketinin, boynundaki kravatının, parmağındaki yüzüğün, kocaman burnuyla incecik bıyığının, kalınca kaşlarının Ermenicesini nasıl sayıp dökebildim ki! Odanın bir kenarında duran elbise askısıyla hemen yanında içi kitap dolu camekânlı dolaba da bön bön bakıp biraz mahcup, biraz üzgün, başımı önüme eğdi-

ğimde toz içindeki ayakkabılarımı görür görmez, gururla, yüksek sesle haykırdım:

“Odetzemen!”

“Odetzemen mi dedin?”

“Heee!”

“O ne demek?”

“Ayakkabi!”

Müdür beyin önce hafif bir tebessümle başlayıp gide-
rek kahkahaya dönüşen gülüşünün ardından bu ilk derste
anıyordum ki ayakkabının Ermenicesi *goşig* imiş!

“Peki başka?”

Daha ilk kelimedede benim bildiğim Ermenice’nin bura-
larda pabucunun dama atıldığını görünce, hangi cesaretle
ikinci bir kelime bulup söyleyebilirdim?

Müdür bey gözlerini gözlerime dikmiş, sabırla sorusu-
nun cevabını bekliyordu. Birden anamın bize kızıp sinir-
lendiği zaman “Uyyy! İşallah *civ* godri!”, ayağın kırılsın
diye beddua yağdırışını anımsadım ve cevabımı yapıştı-
dım:

“Civ!”

“Civ mi?”

“Heee!”

“Civ ne demek?”

“Ayak!”

Oturduğu koltuğundan sessizce bizi izleyen Keşiş da-
yanamadı:

“Diraduryan efendi, görüyorsunuz, Diyarbekirli hem-
şerimle biraz daha konuşursanız bildiğiniz Ermenice’yi de
unutacaksınız! Malumunuz üzere Anadolu’nun çeşitli yö-
relerinde kullanılan Ermenice ile İstanbul ağzı epey fark-
lılıklar arzeder. Aslında birçoğunda, bazen biz anlamasak

da, *İncil*'in dili Eski Ermenice'nin, yani *kraparın* izlerini bulmak mümkün. Anadolu'da kalan Ermeniler hâlâ iyi kötü kendi yörelerinin Ermenicesini kullanıyorlar. Ben de yıllar sonra hemşerimin ağzından bu kelimeleri duymaktan büyük bir keyif aldım doğrusu...

Keşiş ders verircesine sürdürdüğü sözlerini noktalayıp ayağa kalkarken, ben farkında olmadan *İncil*'in dilinden paraladığımı düşünerek gururla müdürün gözlerinin içine nasıl bakmazdım ki!

*

“Benimle gel, sana söyleyeceklerim var.”

Keşiş'le Patrikhane'nin mermer merdivenlerini tırmanıp içeri girdiğimizde ben onunla işimizin bittiğini sanıp kendi odama doğru yönelmiştim, ama yanılmıştım.

İkinci kattaki odasına gittiğimizde masasının başına geçip beyaz bir dosya sayfasına bir şeyler karalamaya başladı.

“Burada Ermenice yazdığım kelimelerin karşısında Türkçeleri var; şimdi git bunları ezberlemeye çalış. Bugün yarın, ne zaman ezberlersen gel, yeni kelimeler yazacağım. Madem ki buralara kadar okumaya geldin, bundan böyle ciddi ciddi çalışman gerek. Hadi, göster kendini...”

Elime tutuşturduğu kâğıtta, müdür beyin odasında gördüğüm halde hemen hiçbirinin Ermenicesini bilemediğim eşyaların sanki listesi yer alıyordu. Meğer anadilimiz Ermenice'de masaya *seğan*, sandalyeye *ator*, resme de *badger* deniyormuş...

Keşiş'in bana karşı gösterdiği bu içten ve yakın ilgi çok hoşuma gidiyor, ona karşı mahcup olmamak için gayret gösteriyordum. Elime tutuşturduğu dosya sayfalarındaki Ermenice kelimeleri bir an önce ezberleyip yanına gitti-

ğimde Türkçe sorduğu kelimelerin Ermenice karşılıklarını veriyordum:

“Tebeşir?”

“Gavic!”

“Mürekkep?”

“Melan!”

“Hava?”

“Ot!”

“Soğuk?”

“Bağ!”

“Sıcak?”

“Dak!”

“Ilık?”

“Kağç!”

“Şimdi?”

“Hima!”

“Dün?”

“Yereg!”

“Bugün?”

“Aysor!”

“Yarın?”

“Vağı!”

“Pantolon?”

“Dapad!”

“Gömlek?”

“Şabig!”

Bir nevi oyuna da dönüşen bu derslerden giderek hoşlanıyor, öğrendiğim kelimelerle iyi kötü cümle de kuruyordum. Tabii “Tebeşiri getir!” cümlesi için ‘Gavıcı per!’ yerine ‘Gavıcı ger!’ diye cevapladığımda, Keşiş tek tük dökmüş dişleri arasından kahkahayı basarken, ben “Tebe-

şiri ye!" demiş olduğumu anlayınca mahcubiyetten sırtıp başımı öne eğiyordum.

*

Patrikhane'ye geldiğimden beri çoğu zaman sıkıntıdan patlıyordum. Tek tesellim giderek Keşiş oluyordu; onun dışında, varlığım la yokluğumdan kimselerin haberi yok gibiydi. Yemek zamanlarında papaz ve papaz yamakları ile beraber oturup yemek yiyor, sonra odamda anadilimizdeki kelimeler denizinde boğulup gidiyordum. Arada bir koridorda rahip Karekin'e rastlıyor, en çok da kapıcı Garbis ile karısı Narin *kuyrigi* görüyordum. Akşamları genelde öğle yemeğinden artanları önüme koyuyor, sabahları da sıcak bir çayın yanında ekmek, peynir, zeytinli kahvaltımı vererek ya da uykuda kalmışsam dürtükleyip uyandırarak benimle yakından ilgileniyor, sonra çan sesleriyle beraber papaz yamaklarının peşine takıp sabah ya da akşam duası için karşıdaki kiliseye gidip dua etmemi istiyorlardı.

Gidiyordum, ister istemez gidiyor ve tek bir şey için, okulların bir an önce açılması için dua ediyordum. Artık giderek benim için bir nevi hapishaneye dönüşen Patrikhane'den, yalnızlıktan kurtulmak istiyordum. Zaman zaman Patrikhane ile kilise arasındaki geniş sokakta top oynayan yaşlılarımı pencereden gıptayla izliyordum.

Bir akşamüstü, kilisede duamı ettikten sonra, tren yolunun hemen altındaki daracık geçitten geçip iki adım ötedeki sahile çıkmış, oradaki balıkçıları, yaptıkları tamir işine 'meramet', kendilerine de 'merametçi' denilen çoğu şişman, yaşlı kadınların bir yandan Ermenice çene yarıştı-rırken, bir yandan da makine gibi işleyen parmaklarıyla ağırları tamir edişlerini seyretmiştim. Fazla oyalanmadan geri döndüğüm halde kapıcı Garbis oralara yalnız başıma

gitmemin doğru olmadığını söyleyip azarlamış, ama ardından da güzel bir haber vermişti:

“Yarın yetimhaneden üç Hataylı öğrenci gelecek, seninle aynı odada kalacaklar. Manyel Ağa bugün Çemberlitaş’a gitti; Vezir Han’daki Ermeni karyola imalatçılarından karyola, yatak tedarik edecekti. Artık yalnız başına kalmayacaksın...”

*

Manyel Ağa’yla daha ilk günlerde karşılaşmıştım. Kendisiyle neredeyse yaşıt olan eskimiş bastonuyla, hafifçe aksayan ayağını sürüyerek peşim sıra lavaboya girince nedense utanıp tuvalete girmekten vazgeçmiş, aceleyle elimi yıkayıp dışarı çıkmıştım. Az sonra odama gelip beni hafif yollu azarlamıştı.

“Muslukları iyice kapat, sular damlayıp boşa gitmesin!”

Uzunca boylu, epeyce yaşlı bu adamın kim olduğunu ertesi gün daha yakından tanıyıp öğrenecektim.

Babamlara yazdığım bir mektubu postaya nasıl atacağımı kapıcı Garbis’e sorduğumda bana koridorun sonundaki odayı göstermişti.

“Manyel Ağa’ya git. Patrikhane’nin vekilharcı odur, para pul işlerine o karışır, posta pulunu ondan iste. Bir ara çıktığımda postaya atarım.”

“Benim param var, puli postağhanadan sen alsan, olmaz?”

“Paranı kendine sakla, burada kaldığın müddetçe para harcamana gerek yok, zaten Patrik efendimizin emri böyledir.”

Kapısını tıklatarak içeri girdiğimde afalladım. Manyel Ağa, bir gün önce beni musluk konusunda azarlayan aksi

ihtiyardan başkası değildi. Yanındaki sandalyeye uzattığı bacağına toparlayıp okuduğu Ermenice gazeteyi isteksizce masasına koydu, elimdeki zarfa dikkatlice bakıp, ardından da donuk bir ifadeyle sordu:

“Pul mu istiyorsun?”

“Heee!”

“Mektup mu yazdın?”

“He, mektup yazdım.”

“Kime yazdın?”

“Babamgile, Diyarbakır’a.”

“İyi!”

Çekmecesinden küçük bir teneke kutu çıkardı, titrek elleriyle tabaka halindeki pullardan birini tırtırlarından dikkatlice ayırıp bana doğru uzattı. İstedığımı çarçabuk karşılayınca sevinçle sordum:

“Uçağ pulidir, değil mi?”

Aniden gerilen kalınca kaşlarıyla, musluğu iyice kapatmadığımı söyleyip azarladığı nemrut ifadesini takınıp, tek tük kalan dişlerinin arasından alaylı gülüşüyle bu kez o sordu:

“Tayyare ile mi göndermek istiyorsun?”

“Heee!”

“Peki sizin oraya posta treni gitmez mi?”

“Gider, hama ben istiyem ki çabuğ getsın.”

“Haaa! Anladım anladım, mektubun bir an önce ellere ulaşmasını istiyorsun.”

“Heee!”

Benimle değil de, sanki kendi kendisiyle konuşuyormuş gibi söylenmeye başladı.

“... Tabii, tabii acelen var; çünkü sen adıyla sanıyla ünlü bir pamuk tüccarısın, onun için de işini bir an önce

halletmeye çalışıyorsun. İstanbul'a gelir gelmez iyi, kelepir bir pazar buldun, fırsatı kaçırmamak için hemen Adana'ya haber salıyorsun, en kısa zamanda kırk sekiz ton pamuğu tedarik edip göndersinler, balyalar yolda ıslanmasın diye iyi tedbir alsınlar, sigorta ettirmeyi ihmal etmesinler, irsaliyeyi, faturayı da şöyle şöyle yazsınlar, vesaire vesaire diye talimat veriyorsun, değil mi?"

Apışıp kalmıştım. Dediklerini anlamıyordum ama benimle alay ettiği her halinden belliydi. Susuyordum. Manyel Ağa hiç ara vermeden, yüksek sesle, biraz da azarlar-casına sözlerini sürdürdü:

"... Senin okumaktan başka ne işin olabilir ki! Talebelerin memleketlerine, ana babalarına iki satırlık mektupla iyi ve rahatlarının yerinde olduğunu bildirmelerinin aciliyeti mi olur? Böyle sıradan mektuplar üç gün değil de on üç gün sonra yerine ulaşırsa kıyamet mi kopar?"

"Ben dedim ki..."

"Hadi! Gidebilirsin."

Köşesinde Atatürk'ün resmini taşıyan pullu zarfı kapıcı Garbis'e uzatırken iyice sesim titriyordu.

"Uçağ puli istedim, Manyel Ağa posta puli verdi. Al, bu parayla yanına bi kurışlıg pul daha yapıştır, mektubum çabuğ getsin."

Artık tutamadığım gözyaşlarım karşısında bir an için şaşırıp kapıcı Garbis beni teselli etmek için çırpınıyordu:

"Tamam tamam, koy o parayı cebine. Eksik olan pulu ben yapıştırırım. Sen üzülme. Bizim Manyel Ağa'nın huyu böyledir işte, Patrikhane'nin parasını kendi kesesinden daha fazla düşünür, her şeyi hesap eder..."

*

Üç Hataylı, bir de ilkokulun dördüncü sınıfındayken geldiği için yaşı bizlere göre biraz daha küçük olan Zileli Nışan'ın aramıza katılmasıyla odamız bir bakıma beş kişilik minik bir yatakhaneye dönüşürken, geceleri yine sayıklayıp horlayan bir kadroya da kavuşmuş oldu.

İnce uzun boyunun yanı sıra adı da papağanı çağrıştırdığı için yetimhanede gizliden gizliye alay ettiğimiz Papken bizlerden yaşça da büyük olduğu için Patrikhane'de papaz yamaklığı kurslarına başladı. Diğer Hataylı çocuklardan Arsen ortaokul bire, Vahriç ortaokul ikiye, Zileli Nışan ilkokul dörde gidecekti. Rutin programımızı artık hep birlikte sürdürüyorduk. Sabah Narin *kuyrigin* hazırladığı kahvaltı, çan sesiyle beraber Papken'in öncülüğünde kiliseye gidiş ve sabah duası, ardından yatakhane ve çalışma odasına dönüştürülen içerlek iki odadan birinde kendi aramızda sohbet, biraz da Ermenice çalışma, aşçı Vahram'dan büyükçe sefertasları içinde gelen öğle yemeği, tekrar odamıza çekilip bu kez de akşam duası için çalan çan sesleriyle beraber Papken'in peşi sıra kiliseye gidip ayine katılma... Aslında ayine katılmamız kilisede mevcut olmaktan öteye geçmiyordu; çünkü doğru dürüst bir dua da bilmiyorduk. *Şabig* denen uzunca entariyi andıran kilise kıyafetimizle ayakta dikiliyor, arada bir papazın baş işaretiyle "Uuu!" deyip sesine tempo tutuyor, ikinci işaretyle de susuyorduk.

Hataylıların Ermenicesinden neredeyse tek kelime anlamıyordum. Onlar çoğu zaman o dili kullandıklarından aramızda sanki bir uçurum oluşuyordu. Arada bir bize kendi yörelerinden, Samandağ kazasının Vakıflı köyünden söz ediyor, orada portakal bahçelerinden geçilmediğini, başta muhtar olmak üzere tüm köy halkının Ermeni ol-

duğunu, ayrıca o civarda tek tük, bir iki Ermeni köyünün de varlığını övünerek anlatıyorlardı. Dönüp bana bizim yöreleri sorduklarında verdiğim cevaba hayretlerini gizlemiyor, bana inanmakta sanki tereddüt ediyorlardı.

“Yoğh, bizim oralarda Ermeni köyi heç kalmamış; ama Türk, Kürt, Zaza, Kızılbaş köyleri var. Ermeniler yalavuz kazalarda, bi de şehirde yaşılar.”

Kısa aralıklarla süren sohbetler dışında, Patrikhane’de el ayak çekildikten sonra uzandığımız karyolaların gıcırıtmasına zaman zaman alçak sesle tempo tutarcasına kendi dillerinde bir şarkı mırıldanıyorlardı:

“*Germir fistan hekutz i, hele hele hele ninnoyi*
Çiuts il ağvir viyludz i, hele hele hele ninnoyi...”*

Biz şarkının bir tek ‘fistan’ sözcüğünü anlasak da, kullaklarımızda uğuldayan “hele hele hele ninnoyi” nakaratıyla onlar Hatay’ın, ben Diyarbakır’ın, Nişan da Zile’nin yolunu tutup rüyalarımızda bizim oraları kucaklamaya mı gidiyorduk ne?

*

“Şimdi Manyel Ağa’ya gidip sabunlarınızı alın, hangi hamama gideceğinizi size o söyleyecek.”

Patrik hazretlerinin yemeğini pişiren, çamaşırını yıkayıp ona hizmet sunan, bekâr ve Patrik hazretlerinin yeğeni olduğu için sürekli Patrikhane’de kalan Alis adlı bodur, orta yaşlı kadının yukarıki katta aklayıp paklayıp tek tek bohçaladığı temiz çamaşırlarımız elimizde, hep beraber, istemeye istemeye Manyel Ağa’nın odasına yollandık.

* [Ermi. *germir fistan hakvadz e, ... / İnç al ağvor vayladz e, ...*]: Kırmızı fistan giymiş, ... / Ne de güzel yakışmış, ...

Alis hanım ona hamam faslından bahsetmiş olacak ki, kapısını tıkladıp elimizdeki bohçalarla boy sırasına göre karşısına dizildiğimizde, hiçbir şey sormadan, oturduğu koltuğundan kalkıp bastonuna tutuna tutuna gitti, köşede duran büyükçe bir masanın çekmecesinden aldığı sabunu Papken'e uzattı.

"Al bu sabunu, beraberce yıkanılırsınız. İçinizde buraları bilen var mı?"

Bizden ses seda çıkmayınca devam etti.

"Sokağın ilerisinde, ana caddenin hemen başında Nişanca Hamamı var; tarihi bir hamamdır. Oraya gidip beni bekleyin. Ardınız sıra geleceğim. Ben gelmeden sakın soyunup hamama girmeyin!"

Papken elindeki bir kalıp sabunla önde, bizler de onun arkasında, Nişanca Hamamı'nı bulmak üzere Patrikhane'nin mermer merdivenlerini inerek sokağa çıktık.

Sağdaki Bezciyan Okulu'nu geçip tabelasında 'Kısmet Bakkaliyesi, Tanaş' yazan dükkâna varınca durduk. Önündeki daracık kaldırıma yan yana sıralanmış minik sandıklar içindeki sebzelere, yine sandık ya da sepetlerde sergilenen meyvelere, daracık, tozlu vitrin camından görünen küçük kavanozlara, teneke kutulara ve yampiri raflarda karmakarışık istiflenmiş bir sürü ıvır zıvıra bakılırsa bakkal mı manav mı olduğu pek de iyi anlaşılmayan bu dükkânın girişine attığı iskemlede oturmuş, ahşap bina'nın balkonuna tırmanmaya çalışan sarmaşığın dibinde keyifle sigarasını tütürerek müşteri gözleyen yaşlı, sıska adam Bakkal Tanaş olmalıydı.

Kısmet Bakkaliyesi önündeki dört yol ağzında hangi istikamete doğru gideceğimizi kestiremeyip bakkala sorsak mı diye kendi aramızda konuşurken ardımızdan gelen

Manyel Ağa'nın bastonunu havaya kaldırıp ileriye işaret etmesiyle ana caddeye yöneldik. Aksayan ayağına rağmen aceleyle bizlere yetişen Manyel Ağa'nın önderliğinde hamamın yolunu tuttuk.

Hamam Patrikhane'nin az ötesindeydi. Ana caddeye paralel, yer yer taşı dökülmüş duvarındaki oyuklarda otlar bitmişti. Bacasından tüten cılız gri dumanıyla verdiği yaşam savaşında belki de tek dayanağı kırmızı silik tabelasındaki 'Tarihi Nişanca Hamamı' ibaresiydi.

Hamamın girişinde eski püskü bir masanın başında oturmuş yaşlıca adam kafile halinde içeri girdiğimizi görünce yaşından beklenilmeyecek bir çeviklikle ayağa fırladı, kenarına firdolayı dar keçe çakılmış tahta kapıyı ardına kadar açıp bizleri içeri buyur etti. Manyel Ağa arkada kalırken talimatını tekrarladı:

"Siz içeri girip bekleyin, ben gelmeden soyunmayın!"

Kasvetli, rutubetli loş salonda birbirlerine bitişik ya da camekânla ayrılan minik soyunma yerlerinde çengellerden asılı bir iki elbiseye bakılırsa hamam تنها olmalıydı. Ortalıkta elindeki havluları dolaplara yerleştiren orta yaşlı, kabak kafalı, göbekli adamdan başka kimse yoktu. Az sonra bize doğru yanaşıp soyunmamız için kanapeleri gösterdiyse de aldığı cevap kesindi.

"Manyel Ağa gelmeden soyınamanıh..."

Kapı aralığından gelen seslerden anlayabildiğimiz kadarıyla dışarda Manyel Ağa ile neredeyse yaşıt hamamcı arasında sıkı bir pazarlık sürüyordu.

"Olmaz, yarı fiyatına olmaz!"

"Onlar daha çocuk, ne kadar su kullanabilirler ki! Beşine toptan bir fiyat yap gitsin. Biz burada komşuyuz, hem her hafta beş müşterini de kaçırmamış olursun."

Elimizde bohçalar, sıkıntılı sıkıntılı beklerken, Manyel Aa nihayet muharebe kazanmış kumandan edasıyla, içeri girdi.

“Hadi, şimdi gidip soyunun, sonra da iyice yıkanın ha!”

Manyel Aa “Ben gelmeden soyunmayın” diye tembihleyince onun da bizimle beraber yıkanacaėını dűřünműř, bundan hiç hořlanmamıřtık. Meėer onun asıl derdi pazarlıkmıř.

Manyel Aa’nın “İyice yıkanın ha!” talimatının hakkını vermeyi bizler de çok istememize raėmen beř kiřiye dűřen bir kalıp sabunla bunu nasıl becerebilirdik ki! Aynı kurnanın etrafında dip dibe oturup kapanın elinde kalan sabun parçasının peřinde kořmaktan yıkanmaya zaman bulmakta zorlanırken halimize acıyan tellaklardan birinin akıl edip dıřarda bıçakla ikiye bűldűėő sabunu elimize tutuřturmasıyla iřimiz biraz daha kolaylařmıřtı ama yine de elimizin altında kűpűrterek rahatça yıkanacaėımız sabun bulamayınca sinirimizden bizler kűpűrmez miydik?

Ertesi gűn kapıcı Garbis “Manyel Aa sizi çağırıyor” diyerek bizleri tavuk kışkışlarcasına Manyel Aa’nın odasına doğru sűrerken bu davetin hayra alamet olmadığını tahmin edebiliyorduk. Kapısını tıkladıp içeri girdiğimizde Manyel Aa’yı neşeli bir ruh hali içinde bulduk.

“Gelin gelin, size gűre bir iř buldum, akşama kadar odanızda yan gelip yatıyorsunuz. Azıcık çalışın, hem de bir iře yarayın!”

Hafif bir tebessűmle çekmecesinden çıkardıėı bir tomar pulu masasının űzerine űzenle koyarken babacan bir sesle sordu:

“Eee, sűyleyin bakalım, dűn bol bol yıkandınız mı?”

Sanki sözbirliğı etmişçesine, koro halinde biraz da boy-numuzu bükerek tısladık:

“Yoğh...”

“Niye, yoksa sular mı kesildi?”

“Yoğh, sular kesilmedi!”

“Eee?”

“Sabun yetmedi!”

“Bir kalıp sabunla zor yıkandık...”

“Su boldu, sabun yoktu...”

“Bundan sonra hepimizin sabunu ayrı olsun!”

En küçüğümüz Nişan’ın bu son önerisi Manyel Ağa’yı çileden çıkardı.

“Bundan sonra herkese bir kalıp sabun...! Beş kişi değil, sanki bir ordu!”

Konuşmasını kesip Papken’in gözlerinin içine bakarak, her şeyin sorumlusu oymuş gibi sordu:

“Sana verdiğim sabunu ne yaptınız?”

“İki parçaya böldük.”

“Niye ikiye böldünüz?”

“Biz bölmedik, hamamcı iki parça yaptı.”

“Niye?”

“Sabun sırası çabuk gelsin diye...”

“Peki o parçalar ne oldu?”

“Bitti...”

“Yani hiç mi kalmadı?”

“Çok küçük iki parça...”

“İyi... Peki onları ne yaptınız?”

“Attık!”

“O iki parça sabunu da beğenmeyip attınız, öyle mi? Bundan sonra artan en küçük parçayı dahi getirip göstermezseniz bir daha size sabun mabun yok, bilirsiniz!”

Manyel Ağa sabun konusunda hepimize iyi bir ders verdiğine kanaat getirdikten sonra deminden beri masasının üstünde duran pul tomarını büyükçe bir zarfa yerleştirip koltuğunun altına sıkıştırdı, sonra ayağa kalkıp bastonuna sarıldı.

“Şimdi beni takip edin, size yapacağınız şeyi göstereceğim.”

Koridor boyunca yürüyüp ona paralel arkadaki ikinci koridora geçtik, kapıcı Garbis’le karısı Narin *kuyrigin* bizlere sabah kahvaltısı hazırlayıp kendi yemeklerini de pişirdikleri küçük mutfağı, onun az ilerisinde rahip Karekin’in Patrikhane’de gecelediği zaman kaldığı odayı da geçerek en sondaki, üzerinde Ermenice harflerle ne yazıldığını anlamadığımız çift kanatlı büyük bir kapının önünde durduk. Manyel Ağa yeğinin cebinden çıkardığı anahtarı titrek elleriyle anahtar deliğine sokup iki kez çevirdikten sonra gıcırtyla açılan kapıdan genişçe bir odaya girdik. Burası bir mahkeme salonu gibiydi. Salonun başköşesinde yer alan yuvarlak, yarım ay şeklinde yüksekçe bir bankonun tam karşısındaki parmaklıklı küçük loca sanıkların ayakta dikilip hâkimlere cevap verdikleri bölmeye benziyordu. Salonun arka bahçeye açılan geniş pencerelerinden arta kalan duvar boşluklarında dini ya da sivil kıyafetli, sakallı, cüppeli insanların büyükçe portreleri asılıydı.

Uzun zaman kullanılmadığı için epeyce tozlanmış masa, sandalye ile resim çerçevelerinin aksine, bir kenarda muntazaman istif edilmiş temiz mecmualar duruyordu.

“Bu mecmualar matbaadan yeni geldi, bantlanıp, pulanıp postaya atılacak, bu işi de sizler yapacaksınız!”

Manyel Ağa aval aval suratına baktığımızı görünce, üst üste yığılı duran kalınca sarı paket kâğıtlarından birini çe-

kip makasla on on beş santim eninde, otuz santim kadar uzunluğunda bir şerit kesti, sonra da bu şeridi uzunlamasına ikiye katladığı mecmuanın tam ortasına titrek elleriyle firdolayı dolayıp iyice sıkıştırdıktan sonra pullardan ikisini tükürükleyip özenle bu sarı kâğdın birleştikleri yerle mecmuanın bir kısmına taşıyıp yapıştırdı. Üzerine adres yazılacak şeritlerin postada kayıp düşmemesi için pulun yapıştırılma biçiminin çok önemli olduğunu bir de sözlü olarak hatırlattıktan sonra Papken'e döndü.

"Hadi, bir tane de sen yapıp arkadaşlarına göster."

Papken biraz acemice de olsa yapıp aferini alınca Man-yel Ağa da bu işi becerebileceğimize kanaat getirerek bize işin önemini anlatmaya başladı.

"Bakın, bu mecmuadaki yazıların çoğunu sizleri buraya getirten, okuyup memlekete, millete faydalı insanlar olarsınız diye gecesini gündüzüne katan Patrik hazretleri kaleme alıyor ve her ay bu mecmuayı yayınlıyor. İnşallah ileride siz de bu mecmuaya yazılar yazarsınız. Heves edip çok çalışırsanız birer ünlü yazar olamayacağınızı kim bilebilir ki! Zamanında..."

Sözünü burada kesip ferî gitmiş gözlerini bir an için uzaktaki bir noktaya odaklayarak öylece kaldıktan sonra, söyleyeceklerinden vazgeçip mecmualardan birinin kapağındaki yazıyı gösterdi.

"Adı nedir, okuyabiliyor musunuz?"

Susup başımızı öne eğdiğimizizi görünce titrek parmaklarını büyük harflerin üzerinde gezdirip yüksek sesle heceledi:

"Şo-ğa-gat"

Her harfi leyleği andıran kuş figürleriyle süslü yazının Türkçesini sormaya gerek duymadan yine kendisi söyledi:

“Işık damlası...”

Manyel Ağa bastonuna dayanıp ayağını sürüye sürüye odayı terk edince hevesle işe koyulduk. Önce acemice, elimiz yattıkça da daha çabuk, daha düzgün paketlemeyi sürdürürken, farkında olmadan geliştirdiğimiz işbölümüyle birimiz kâğıtları kesiyor, bir diğeri mecmuayı katlıyor, biri de onu sarıyor, kimimiz de pulları yalayıp dikkatlice yapıştırarak bini aşkın Şoğakat'ın bir an önce postaya verilebilmesi için gayret ediyorduk.

Aslında önce bir nevi eğlence gibi gelen bu paketleme işinin can sıkıcı bir tarafı da vardı: Pulları yalayıp yapıştırmak... Zamanın o nahoş tadının yanı sıra, giderek dillerimizin de sızlamaya başlamasıyla birlikte, pul yalama faslında kaytarmalar başladı. Kimimiz ya tuvalete koşuyor ya da mümkün olduğunca bu işi bir diğeriimize yıkmaya çalışıyorduk.

Tam da işimizin bittiğini kendisine haber vermek üzereyken Manyel Ağa içeri damladı. Paketlenmiş mecmuaların muntazaman bir kenarda istif edildiğini görünce gözlerinin parlamaması mümkün müydü?

“Aferin, işte böyle, Allah boş duranı sevmez. Bakın ben bu yaşıma rağmen hâlâ sabah erkenden kalkıp yollara düşerim. İşte siz de Patrikhane'ye geldiğinizden beri ilk defa bir işe yaradığınızı göstermiş oldunuz...”

Paketlenmiş mecmualar arasından gelişigüzel çekip çıkardığı birkaç mecmuanın pullarının eksik veya fazla olduğunu ya da iyice yapıştırılıp yapıştırılmadıklarını kontrol ettikten sonra, kendince ekip başı belirlediği Papken'e dönerek memnuniyetini belirtti.

“Şimdi gidip elinizi yüzünüzü yıkayıp öğle yemeğinizi yiyebilirsiniz. Bugün bunu hak ettiniz çocuklar. Gelecek

ay Şoğagat'ın yeni sayısı yayımlandığında yine beraberce bu işi yaparsınız."

Tam da kapıyı çekip çıkmak üzereyken Nışan'ın sesi duyuldu:

"Gelecek ay ben pul yalamam, dilim yara oldu."

Dönüp bir müddet sessizce bastonuna dayanarak Nışan'ı tepeden turnağa süzen Manyel Ağa bu kez sinirlenmeden, hafif bir tebessümle söyleniverdi:

"Tamam tamam, gelecek ay bir parça sünger vereyim de ıslatıp kullanın; o zaman diliniz hem yara olmaz, hem de bu yaşta, bu boydayken bir daha böyle pabuç gibi uzamaz!"

V

Okulların açılmasıyla beraber Papken Patrikhane'de papaz yamaklığına devam ederken, ilk günden Keşiş'in önderliğinde gelip yerleştiğimiz Bezciyan Okulu'nda ana-dilimizi öğrenmek çabasıyla kanat çırparken ne denli garip kuşlar olduğumuzu her gün yeni bir boyutuyla yaşayıp öğreniyorduk...

Birbirlerini ve okulu tanıdıkları için daha ilk andan itibaren kaynaşıp şakalaşan bu kızlı erkekli öğrencilerin arasında tek başıma kaldığım için sıkılıyor, kendi aralarında konuştukları Ermenice'den bir şey anlamadığım gibi bir de üzerimde odaklanan meraklı bakışlarından rahatsızlık duyuyordum.

Onların bu merakını giderecek gelişme daha birinci derste cereyan etti. Tabiat bilgisi öğretmeni kürsüye yönelip yerine oturur oturmaz, kolalı beyaz gömlekle lacivert etekli üniformaları içinde çoğunluğu örgülü uzun saçlı kızların ve hemen hepsi de koyu elbiseli, kravatlı, saçları muntazam kesilip taranmış erkek öğrencilerin arasında, arkalardaki bir sıraya yalnız başına ilişmiş, ürkek bakışlarıyla yabancılığını her haliyle kanıtlayan kabak kafalı bir garip kuş olarak beni fark ediverdi. Gözlerini gözlerime dikerek söylediği Ermenice sözlerinden bir şey anlamadığım için ayağa kalkarak utana sıkıla kekeledim.

"Ben Ermence bilmiyem."

O an sıkıntıdan, utancımдан, yüzümün alı, öğretmenin saçlarının kızılıyla ya da dudaklarının kor kırmızısıyla

mı yarıştıyordu bilemiyorum. Sınıfta bir anlık suskunluğun ardından uğultuyla beraber aynı anda kahkahalar koptu. Orta yaşlı, şişmanca öğretmen aniden kürsüsünden kalkıp Ermenice bir şeyler söyleyip sükuneti temin etti.

“Peki, Ermenice bilmeden bu sınıfa kadar nasıl okudun?”

“Ben Türk okullarında öğhıdım.”

“Öyleyse birazdan anlatacağım dersi Ermenice bilmeden nasıl anlayacaksın?”

“Ermenice bilmiyem, hama az biliyem.”

“Anunıt inç e?”

“Mıgırdıç!”

Bir anlık sessizlikten sonra bu kez sorduğu kim bilir hangi basit soruya karşılık aval aval yüzüne baktığımı görünce, benim “az biliyem” dediğim Ermenice’nin sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiğini iyice sezen öğretmen Ermenice faslına son verip Türkçe devam etti:

“Nereden geldin?”

“Diyarbakır’dan...”

“İstanbul’da nerede oturuyorsun?”

“Patrikhane’de...”

Sınıfta yine bir uğultu koptu ve bütün öğrencilerin bakışları üzerimde iyice odaklandı.

“Neden Patrikhane’de?”

“Patrik istedi.”

“Annen, baban?”

“Onlar Diyarbakır’dadır.”

“Baban ne iş yapar?”

“Dişçiliğ...”

“Yani?”

Yüzüme hâlâ soran gözlerle bakan öğretmene babamın

mesleğini bir de Ermenice olarak söylemekten başka bir şey aklıma gelmedi.

“Agrakordz!”

Kendinden emin tavrımla, başka mesleklerin Ermenice adından hareketle, dış ve iç sözcüklerinin Ermenice karşılıkları olan *agra* ve *kordz* kelimelerinden türetilip biraz da yüksek sesle verdiğim bu cevap karşısında tüm öğrencilerin alaylı bakışlarının yüzlerinde donup mahcup olacaklarını beklerken sınıfta kopan kahkaha tufanıyla yerin dibine giren ben oluyordum! Meğer öğretmenin de gülümseyerek tahtanın başına geçip gösterdiği üzere, dışçıye *adamnapuyj* deniyormuş. Bu kelimenin, dışın Eski Ermenice karşılığı *adamn* ile tedavi anlamına gelen *puyj*dan türetildiğini öğrendiğimde, sınırimden ağzımdaki tüm *adamn*larımı adamakıllı sıkarken anadilimdeki ilk icadımın boşa gitmesine nasıl kahrolmazdım!

Ermeni okulundaki birinci ders benim açımdan tam bir fiyasko olmuştu. Öğretmen de beni bir başıma bırakıp dersi diğer öğrencilerle sürdürdü. Tahtanın en tepesine karaladığı kısa bir yazıdan aşağı doğru oklar çıkardı, sonra o okların da altlarına kargacık burgacık bir şeyler yazarak açıklamalar yaptı. Öğretmen tahtanın başında ders anlatırken onu can kulağıyla dinleyip önlerindeki defterlere harıl harıl notlar alan sınıf arkadaşlarımdan dünyası ile benim dünyam o kadar farklıydı ki...

Arada bir sıralar arasında gezinip bazen de tahtadaki yazılardan birini parmağıyla işaret edip hafifçe tıklatarak konuşmasını sürdüren öğretmenle göz göze gelmemeye çalışırken, tanıdık bir kelimeden yola çıkarak bir şeyler anlamaya çalışıyordum ama nafile! Yabancıyı olmadığım oklar bazen zihnimde Halk Partisi'nin meşhur altı okunu

çağrıştırırken bazen de Diyarbakır'da dördüncü sınıfta ken tarih dersinde tahtaya asılıp üzerinde Türklerin Orta Asya'dan, anayurtlarından çıkarak izledikleri göç yollarını gösteren haritadaki kırmızı oklara mı dönüşüyordu ne?

Çevremdeki her şey tümüyle yabancıydı, karşımda duran karatahta bile! Geldiğim diyarlardaki okullarda karatahtalar adlarına yakışır şekilde gerçekten kara iken, buradakiler koyu yeşildi!

Bizim diyarlardaki okullarda tebeşir kıtlığı yaşanırken hele küçülmüş tebeşirleri arkadaşlarımıza fırlatarak şaka laşırken yakayı ele verdiğimizde "Devlet malına zarar hastayarak ensemeze inen tokatların bolluğu ile burada renkli tebeşirlerin bolluğu sanki ters orantılıydı...

Bizim diyarlarda karatahtaları sildiğimiz silgi eskidiğinde ya da bir biçimde ortalıktan yok olduğunda öğretmenimizin verdiği talimat neydi?

"Aranızda para toplayıp bir parça keçe alın!"

Cebimizdeki on paraları, yüz paraları yan yana getirmeyip, aksine yan çizdiğimizde, öğretmenimizin çözümü yine de hazırды:

"Tahtadaki yazıları derse kalkan herkes kendi mencliyle silecek!"

Özellikle ilkokul sıralarında sabahları düzgün kesilmemiş turnak ile temiz mendil muayenesinden geçerek sınıfta dağıldığımızdan, "Öretmenim, mendilim yoğun" diyemeyceğimize göre, okul çıkışında aramızda para toplayarak imizden birini İspayi Pazarı'ndan bir parça keçe almak yollamaktan başka çaremiz kalmazdı.

Elinizi içinden geçirip kese gibi rahatlıkla kullanabileceğiniz çiftler çiftler silgili bu diyarlardaki hesaplarla bizi ellerin hesapları birbirinin ne kadar da zıttıydı...

Belki de beni dalıp gittiğim hayal âleminden çekip almak için sıralar arasındaki gezintisini yanı başımda noktlayıp, hafifçe omzuma dokunan öğretmen, Ermenice sözlerine ve eliyle koluyla yaptığı işarete rağmen hâlâ oturduğum yerde hareketsiz durduğumu görünce bu kez Türkçe seslendi:

“Hadi, tahtadaki yazıları sil!”

Tahtadaki Ermenice yazıları silip okları olduğu gibi bırakınca sınıfı bir gülüşme dalgası kaplarken, ben o anda kafamın içinden geçenlerle baş başaydım:

“Eyi valla, onlar özi özlerine ders yapalar, tağhtayı da ben silim!”

Birkaç dakika sonra çalan zille beraber öğretmen hanım tahtayı bizzat temizledikten sonra, ‘Silmeyip tahtada bıraktıklarının birer intikam oku olduğunu biliyorum ha!’ dercesine gözlerimin içine baka baka, gülümseyerek sınıfı terk etti.

*

Beş dakikalık teneffüste artık benimle ilgilenmektense kendi aralarında sohbete dalıp şakalaşan öğrencilerin arasında tek başıma kaldığım için içime garip bir yalnızlık çökerken, tek tesellim ikinci dersin Türkçe oluşuydu.

Zilden hemen sonra elinde etrafı beyaz bir bezle iyice örtülmüş küçük bir tel kafes taşıyan uzun boylu, iri cüsseli, kartal bakışlı adam sınıfa adımını atar atmaz herkes anında ayağa kalktığına göre, demek ki Türkçe öğretmemiz buydu.

Elindeki kafesi pencerenin yanına koyduktan sonra sınıfın ortasında uzun, heybetli boyuyla dikilen öğretmen, başıyla oturmamızı işaret etti ve bir süre bizleri tek tek gözden geçirdi.

“Hepinize iyi bir çalışma yılı diliyorum, umarım bu yıl da başarılı olursunuz. Nitekim bazı arkadaşlarınız maalesef şu anda aranızda değiller, aynı sınıfı yeni baştan okuyacaklar, peki neden?”

Kimseden ses çıkmayınca kızlardan birini işaretle:

“Mari, bu yıl aranızda olmayan kaç arkadaşınız var?”

“İki.”

“Peki, neden sınıfta kaldılar?”

“Bilmiyorum efendim.”

“Bunu bilmeyecek ne var! Sen şuna miskinlik ettiler, okulu tembelhane sandılar desene, a benim akıllı kızım!”

Özellikle tembelhane kelimesine vurgu yapıp böylece bir nevi gözdağı veren öğretmen, belki de kabak kafamın yardımıyla ilk anda sınıfta yeni bir öğrenci olduğumu fark etmiş olacak ki, bu kez bana döndü.

“Sen hangi okuldan geldin evladım?”

“Diyarbakır Ziya Gökalp Lisesi’nden ğhocam...”

İstanbul’daki Ermeni okullarından birinin adını söyleyeceğimi beklediğinden olsa gerek, bir an durakladı, sonra sorularını ardı ardına sıralamaya başlıyordu:

“Adın ne?”

“Mıgırđıç!”

“Diyarbakırlı mısın?”

“He!”

“Sorulara ‘evet’ ya da ‘hayır’ diye cevap vermek gerekir evladım. ‘He’ demeyi unut! Demek Diyarbakır’dan geldin...”

“Evet!”

“Ailece mi buraya göç ettiniz?”

“Yoğh, ben yalavuz geldim...”

“Neden yalnız?”

Bütün bir ders sürecekmış gibi gelen soru yağmuru altında giderek terlemeye başlıyordum.

“Babam get Ermenice öğren dedi, onun için geldim...”

“Hım! Baban ne iş yapar?”

“Dişçiliğ...”

“Diş tabibi mi?”

“Yoğh, diplomasi yoğhtır...”

“Peki nasıl çalışıyor?”

“Aziz Beg’le...”

“Aziz Bey kimdir?”

“Babamın ortağıdır...”

“Onun diploması var mı?”

“Vardır, divarda asılıdır...”

“Onun yanında teknisyen olarak çalışıyor, öyle mi?”

“Hem teknisyen, hem dişçi! İğne yapar, ağrıyan diş çeker, dolğı yapar, tağhım diş düzer...”

“Diploması olmadan nasıl diş çekiyor, evladım?”

“Aziz Beg’in diplomasıyla...”

“Eh, doğrusu kelpetenle diş çekildiğini biliyordum; ama diploma dediğin bir kâğıt parçasıyla dişlerin söktüldüğünü ilk kez senden duydum!”

Biraz da alay edercesine söylediği cümlesine bu kez kendince açıklama getiriyordu:

“Anlaşıldı, baban gizlice, muvazaalı çalışıyor...”

Yüzüme bir tokat inmiş gibi hissediyor, soruların bitmesi için içimden dua ediyordum.

“Peki, Ermenice bilmiyor musun?”

“Buranın Ermencesini bilmiyem...”

“Hiç mi?”

“Biraz anlıyam, konuşamıyam...”

“Peki, yazabiliyor musun?”

“Az biçüğ...”

“İsmi yazabilir misin?”

“He, yazabilirim...”

“Öyleyse geç tahtaya, yaz bakalım!”

Bir an için yerimden kıpırdamadığımı, apışıp kaldığımı gördünce bu kez hafifçe gülerek üsteledi:

“Hadi, hadi!”

Sınıfta birdenbire beliren ölümcül sessizlikte, tüm gözlerin meraklı bakışları altında, sıralar arasından yürüyüp tahtaya doğru ister istemez attığım her adımda giderek daha da yalpalıyordum.

Peki, Türkçe dersinde bu Ermenice imtihan neyin nesiydi? Diyarbakır’da yazları kulağımı çekip bana her bir harfimizi öğretmek için çırpınan papaz *Der Arsen*’in yerine şimdi henüz adını sanını bilmediğim bu *Dacığ* hocayı acaba hangi kör şeytan getirip başıma bela etmişti? Acaba duvardaki şu yeşil tahta yerine dosdoğru kapıya yönelip bu diyarlardan kaçıp kurtulsa mıydım, yoksa kör şeytana uyup sınıfın ortasında şöyle mi haykırsaydım?

“... Ğhocam, benim Ermence bilip bilmediğin seni ne alakadar edi? Sen sahan paşa kimi Türkçe dersin yap, çek get! Diyarbakır papazımız *Der Arsen* edememiş bahanı dilimizi öğrete, ma sen mi öğretecağsan? He deme, yoğh deme, evet hayır söyle... Zatani konuşmağımı da begenmisen! Bız bele alışmışığh, bele konuşıyığh, ma kabahat mi işliyığh? Bız diyiğh geliyem, burda diyeler geliyorum; bız diyiğh yiyiyem, siz diyisiz yiyorum! Bız işimizi kısa yoldan hallediyığh, sizin kimi yorum morum katmiyığh...”

Üsteliğ, tuttun bi de babama karşı haksızlığ ettin. He, babam eskiden evde özi özine gizli çalışıdi; hama ne zaman ki dış tabiplerile ortağlığ kurdi, artuğ eşkere çalışmağa baş-

ladi. Sora, babamın maynağhanası Belediye Meydanı'ndadır; herkeş bili ki babamın diplomasi yoğhtır. Allahvekil diplomali dişçileri yelegının küçüg cebından çığharır. Belediye tabibından, sıhhiye müdüründen tut, ta nufus müdürüne, köy ağalarına, bızım orali mebuslara kadar aklan kim gelirse, çoğhi dişlerini babama yaptırılar, diploma miploma da sormılar. Babam daha dört yaşındayken Kafle'ye, sürgüne çığmış; orda burda derken, Allah yüzine bağmış, zor zar sağ kalmış. Sen daha hanki diplomayı sorisan?"

Hayır, düşündüklerimi kendime sakladım... Ama ileride herkesten hıncımı alacağıma dair kendi kendime söz verip, kızgınlığımı da belli etmeden tahtaya yöneldim:

Diyarbakır Gâvur Mahallesi'ndeki evinde, yaz tatilinde kulaklarımı çekerek, Ermenice alfabemizi teşkil eden her harfin aslında birer "esker" olduğunu, bu kahraman askerler sayesinde ancak anadilimizi yaşatabileceğimizi söyleyip, onları bana tanıştıran *Der Arsen*'in bu kez bu gurbet ellerde kulağını çınlatarak, alfabemiz içinden seçtiğim "esker"leri yan yana dizip adımı tahtaya yazdım.

"Aferin! Anlayabildiğim kadarıyla Ermenice düzgün bir yazın var. Şimdi bir de altına Türkçe yaz bakalım."

Bu kez Latin harflerinden seçtiğim "esker"leri yan yana dizip meydan muharebesi kazanmış bir kumandan edasıyla tebeşiri yerine koydum.

"Arkadaşınız Ermeni harfleriyle adını doğru yazdı mı?"

"Evet hocam, doğru yazdı..."

"Güzel, aferin, yazın düzgün, okunaklı. Yalnız, ismini Türkçe sekiz harfle yazarken Ermenicesi neden altı harf?"

Benim boynu bükük suskunluğumla beraber aynı anda gözlerini sınıftaki öğrencilere dikip ön sırada oturan, hafif tombulca, yuvarlak yüzlü, gözlüklü kıza dönerek:

“Zulal, sen söyle bakayım.”

“Hocam, Ermenice kelimelerdeki ı seslisi genellikle yazılmaz, ama telaffuz edilir. Arkadaşımız Mıgırdiç’in isminde iki adet ı sesi var. Onları imla kurallarına göre yazmak gerektiğinden geriye altı harf kalıyor...”

“Anlaşıldı! Tıpkı kral, plan, spor kelimelerinde telaffuz edip ı yazmayı bizim gibi...”

Bir dil dersi hocası olarak yeteneğini böylece sergileyip Türkçe dersindeki bu Ermenice girizgâha son noktayı bana verdiği öğütle koydu:

“Ermenice’yi iyice öğren; ama öncelikle Türkçeni düzeltmen gerekir. Kullandığın yöresel ağızdan bir an önce vazgeçip, arkadaşlarınla temiz bir İstanbul Türkçesiyle konuşmaya başlamalısın.”

Nedenini bilemediğim tuhaf bir mutluluk gelip yüreğimde taht kuruyordu. Aniden kendimi içinde bulduğum bu duygunun kaynağında sanki az önce ismimle ilgili imla kuralını anlatırken sınıfta ilk kez o kızın ağzından çıkan bir sözcüğün gizemli sıcaklığı vardı:

“Arkadaşımız...”

Arka sıradaki yerime yönelip onun yanından geçip giderken bir anlık göz göze gelişimizle aramızda hangi duyguları sesizce paylaşıyorduk? Onun kalın camlı gözlüğünün ardında parıldayan gözlerinde bana yönelik belki de bir parçacık şefkat, benimkinde de biraz minnet, biraz teşekkür mü vardı acaba?

Dersin bitmesiyle beraber köşede, pencerenin önünde duran kafesini alan öğretmen, bir sonraki ders için hazırlıklı olmamız talimatıyla sınıfı terk etti:

“İkinci derste tahrir yazacaksınız, konu Atatürk olacak. Yarım dosya sayfası yazmanız yeterlidir. Değerlendir-

meyi hep beraber sınıfta yapacağız. Kalemlerinizi, dosya kâğıtlarınızı hazırlayın.”

Bir kalem bir de sarı müsvedde defteriyle geldiğim bu ilk gün ne yapacaktım?

*

“Okul sekreterliğinden senin için de bir kâğıt aldım!”

Elindeki iki dosya kâğıdından birini hafifçe gülümseyerek bana uzatan bu kız yoksa bir melek miydi? Önceki derste de beni arkadaşlarından sayarak sıcak bir yaklaşım sergileyen Zulal’ın uzattığı kâğıdı aynı şekilde gülümseyip alırken, o acaba gözlerindeki ışıltıyı fark ediyor muydu?

“Sağ olasan!”

Uzun boylu bir teşekkürü beceremeyip mahcubiyetimden susarken, o belki de beni rahatlatmak için konuyu değiştiriyordu:

“Bu hocamız da çok tuhaf! İlk günden tahrir yazmamızı istiyor!”

“Heee! İlk günden imtihen mi olarmış! Bu öğretmen de kuşbazdır, nedir?”

“Anlamadım!”

“Yani kuş mi besli? Elindeki o kafes neyin nesidir?”

Ha! Öyle sayılır. Kanarya hastasıdır, onlara gözü gibi bakar. Arada bir ötmedikleri ya da hastalandıklarında getirip buralarda tanıdığı bir veterinere gösterir. Kafesi bazen öğretmenler odasında bırakır, bazen de böyle sınıfa getirir, önceleri biz de şaşırmıştık ama...”

Zil sesiyle beraber herkes yerine oturmak için acele ederken öğretmen sınıftan içeri bu kez kuş kafesi yerine kalınca bir kitapla girdi.

Atatürk’le ilgili tahrirleri yarım saatlik bir sürede yazıp geriye kalan on beş dakika içinde de tahrirlerin değeren-

dirmesini yapacağımızı söyleyerek, masasına geçip Moltke'nin Anıları adlı kitabını okumaya başladı.

Atatürk'le ilgili tahrire nasıl başlayıp sonunu nasıl getireceğimi düşünürken arada bir başımı dosya kâğıdından ayırıp karşıma baktığımda gözlerim bu kitaba takılıyor, kim olduğunu merak ettiğim Moltke ile Atatürk birlikte zihnimi kurcalayınca bocalayıp duruyordum.

Moltke'yi ister istemez zihnimden silip Atatürk'e döndüğümde, ilkokula başladığımız ilk günden itibaren hakkında öğrenip ezberlediğim onca şeyi yarım dosya sayfası içinde derli toplu nasıl anlatacaktım?

Ben bir taraftan ne yazacağımı düşünüp dururken Nacar saatimden kayıp giden zamanın sular gibi akıp gittiğini gördükçe bu kez kafamın içinde takvim yaprakları ardı ardına sıralanıyordu:

Bin sekiz yüz seksen bir... Yirmi üç Nisan bin dokuz yüz yirmi... On Kasım bin dokuz yüz otuz sekiz...

Takvim yapraklarından yola çıkıp iki satır karalamayı umut ederken bu kez de birbirinden kopuk kelimeler girdabında dolanıp duruyordum:

Padişah... Sevr... Misak-ı Milli... İşgal kuvvetleri... İtalyanlar... Fransızlar... Boğazlar... İngilizler... Yunanlılar... Bandırma Gemisi... Karadeniz... Samsun... Kongreler... Kağnılar... Anafartalar... Kocatepe... Düşmanlar... Mondros... Lozan... Savaş... Zafer...

"Yurtta sulh, cihanda sulh..."

Nacar saatime baktıkça o anda önümdeki en büyük düşmanımın zaman olduğunu görüyor, aklıma gelip takılanları bir an önce kâğıda döküp bu düşmana karşı zafer kazanmam gerektiğini düşünüyordum. Neden sonra bir önceki derste adımın tahtaya yazılmasının çağrışımla,

özellikle matematik problemlerini çözme becerisine hayran kalan öğretmeninin, ismine Kemal ilave ederek bundan böyle adının Mustafa Kemal olduğunu beyan etmesinden yola çıkıp, zekâsını, kahramanlığını, ayrıca da kalbinin tam üzerinde asılı duran cep saatine isabet eden bir şarapnel parçasıyla ölümden kıl payı kurtulduğunu vurgulayan satırlarla özetlediğim tahririmi son anda aklıma nereden takıldığını bilmediğim bir ifadeyle noktaladığım için öylesine mutluydum ki:

“Atam! Sensiz geçen günler gecelerden de siyahtır...”

Az sonra okunan ikinci tahririn ardından, kendimce “kuşbaz” diye nitelediğim öğretmen, kartal bakışıyla, beni yazdığım tahriri okumaya davet edince doğrusu buna şaşırmadığım gibi ayrıca biraz da seviniyordum.

“Aferin! İyi yazmışsın. Bazı cümle düşüklüklerine rağmen yine de iyi sayılır; lakin son cümle kulağımı tırmaladı, sanki bir şarkı sözü, bir şiirden aktarma gibi; ama genel itibarıyla iyi bir tahrir sayılır, değil mi çocuklar?”

Sınıf arkadaşlarım başlarıyla onaylarken gözüm Zulal’ın gülümsemesinde düğümlendiğinde keyfime diyecek yoktu...

*

Yavaş yavaş sınıfın öğrencileri arasına katılıp onlardan biri olduğumu hissederken en çok sevindiğim şeylerden biri de, Ermenice dersinin öğretmeninin bizim rahip Karekin oluşuydu; ona kendimi anlatmama gerek yoktu, hakkımda gerekenleri zaten fazlasıyla biliyordu.

İlk dersinde benim yalnız başıma arka sıralardan birinde oturduğumu görünce, çocuklara anlayamadığım Ermenice bir şeyler söyledikten sonra beni ön tarafta yalnız başına oturan Setrak adlı oğlanın yanına oturtmuştu. Bu yer

değişikliğiyle az da olsa hem yalnızlık duygusundan kurtulmuş, hem de önümdeki sırada Zulal'ın oturuyor olmasından dolayı tuhaf bir mutluluk duymuştum.

Sınıftaki arkadaşlarımın belki de iyi niyetli kimi yaklaşımlarını kendimce değerlendirirken, yine de nedense benimle gizliden gizliye alay ettiklerini düşünüp sırf bu yüzden aramıza mesafe koymaya, kimilerine hiç cevap vermemeye, kimilerini anlamazlığa gelip duymamaya, kimilerine de mimiklerle bir şeyler anlatmaya çalışıyordum ama nafi! Hele sıra arkadaşım Setrak sorularıyla bunaltıyordu:

"İstanbul'a rahip olmak için mi geldin?"

"Yoğh!"

"Tıbrevank'ta okumak için gelmedin mi?"

"He!"

"O okulda okumak için gelenler rahip olacaklarmış!"

"Kim diyi?"

"Herkes biliyor, Ermenice gazeteler yazdı."

"Ne yazdı?"

"Üsküdar'da yeni bir okul açılacak, Anadolu'daki Ermeni çocukları burada okuyup sonra da rahip olacak!"

"Ne zaman öğhıdın?"

"İki üç gün önce. Yayam yüksek sesle okuyordu, duydum."

"Yayan?"

"Evet!"

"Yaya ne demağtır?"

"Yaya demek yaya demektir! Yaya nedir, bilmiyor musun?"

"Yoğh! Bilmiyem!"

"Senin yayan yok mu?"

"Bilmiyem, belki vardır, belki de yoğhtır!"

"Oğlum! Senin *maman*, *baban* yok mu?"

"Bahan oğlum diyemezsen! Anam da var, babam da!"

"Peki peki, kızma! Onların anaları senin neyin olur?"

"Nenem!"

"İşte, senin nene dediğine biz *yaya* diyoruz!"

"Ya?"

"Rahipler evlenmez, biliyor musun?"

"Biliyem!"

"Sizin köyde kilise var mı?"

"Biz köyli *degılığh*, *şehirliyiğh*! Ma sen *Diyarbakır*'la dalğa geçisen! Onın *bedenlerinin* yanında sizin bu *İstanbul*'ın *surları* *allahvekil bağhça divarı* kimi kalır. Eskiden *Diyarbakır*'da kilise de çoğhmiş; hama şimdi az kalmış. Bizim kilisemiz var, *Süryani kilisesi* var, *Keldani kilisesi* var. Bi de kapalı olanlar var, ya papazi yoğhtır ya da milleti azalmış, kalmamış. Bi de zamanla yığhılmış, veyağhut çatısı çökmüş, *divarları sağlam kiliseler* de var. Meğme *Dayigil* bele bi kilisede oturılar; böyüg de bi bağhçası var, *domates*, *balcan*, *biber* ekiler. Meğme *Dayi* ifağ tefek, *zeyif* bi adamdır; hama düğünlerde *çapig* oyunu oynadığında ele bi hopli ki, *çapik* vurdığı kimi *karşısındakini* devırı. Bizim orda kiliseler de *bedenler* kimi taştandır; onun için ele kolay kolay kökinden yığhılmi..."

"Kiliseye gider misin?"

"He! Her Pazar."

"Dua bilir misin?"

"Yalavuz '*Hayr mer*'..."

*

Türkçe, tarih, coğrafya gibi birkaç ders dışında bütün dersler Ermenice yapıldığı için başlangıçta kulağımı tırma-
layan anadilimin kelimelerini çözmeye, çözebildiklerimi

aklımda tutmaya çalışıp sonra da unuttunca bu okulu icat edenlere içimden verip veristiriyordum.

İlk kez Keşiş'le beraber odasına gittiğimizde gördüğüm müdür beyin aynı zamanda matematik hocası olarak sınıfta anlattıklarından bir şey anlamıyordum; ama tahtaya çizdiği üçgeni parmağıyla gösterip ikide bir tekrarladığı *angün* kelimesinin olsa olsa aç demek olduğunu keşfedip sevinçten tırnaklarımı kemiriyor, dersten sonra Zulal'a zekâmı kanıtlamaya çalışıyordum.

"Zulal, *angün* demağ aç demağtır, değil mi?"

"Hayır! *Angün* aslında köşe demektir..."

Hevesimin kursağımda kaldığını sezinlediği için açıklamasını usulca sürdürdü:

"... Ama jeometride aç anlamında da kullanılır!"

"Hah, şimdi oldu! Demağ ki yanlış anlamamışam. *Ara-vel* artı demağ oli, *bagas* eksi, *havasars* da eşit... değil mi?"

Dehamı kanıtlamak için kendimce kanatlanmışken Zulal'ın ıslıl ıslıl gülümsemesiyle, mutluluktan havalara uçmaz mıydım?

"Evet! Doğru!"

Lamı cimi yok! Bu kız bana, keskin zekâma giderek hayranlık duyuyordu...

"Ermenice bilmediğin halde bunları nasıl anladın?"

"Ben anlaram!"

Ders boyunca onlar matematikle boğuşurken, ben de sık tekrarlanan kelimelere dikkat ederek aldığım notlarla, anadilimin kelimeleriyle cebelleşiyordum...

Aslında Karekin *vartabed*in Ermenice dersinin yanı sıra Ermenice işlenen matematik, fizik, kimya, İngilizce, Fransızca, resim, müzik, jimnastik gibi bütün derslerin hepsi benim için öncelikle birer Ermenice dersi idi. Mese-

la sınıfa girdiği ilk andan itibaren gürültünün egemen olduğu, İngilizce'nin yanı sıra Fransızca dersinin de öğretmeni olan yaşlı matmazel Hermine Acaryan'ın, kürsüye geçip gülümseyerek 'Good Morning, please sit down!', günaydın, lütfen oturun demesine rağmen, bu cümleyi sanki ilk kez duyuyormuş gibi, sınıfın öylece ayakta dikili kaldığını görünce, bu kez de incecik dudaklarını sinirli sinirli gerip hiddetle bağırması:

"Txezi nısdetsek ısı."

Bu söz herkesin gülerek, kahkaha ile oturması için bir işaret ve bir bakıma eğlence ifade ederken, benim için yeni bir Ermenice cümle demekti:

"Size oturun dedim!"

Keza onlar ilkokul üçüncü sınıftan itibaren okudukları için epeyce Fransızca öğrenmişken ben bir tek kelime dahi bilmediğim Fransızca dersinde, Acaryan'ın 'La Sıgoni' deyip Fransızca kitabımızdaki leylek resmini göstererek onunla ilgili şiiri sınıfta yüksek sesle okurken, ben Fransız leyleği olmak için nüfus kâğıdına 'Cigogne' diye yazılması gerektiğini, Ermeni diyarlarında uçmam için ise 'Arakil' diye vaftiz edilmemin şart olduğunu aynı anda ezberliyordum...

* *

"Hayrig*", ne olur, bize leglegi anlat..."

Diyarbakır'da toprak damlarda yazın geceleri yatmak için kurulan tahta "tağht"larda kardeşlerimle beraber yana yana uzanıp gökyüzündeki yıldızların gizemli parıltısını ya da büyüye büyüye toparlak yüzlü bir "Ay dede"ye dönüştürerek daha sonraki gecelerde yeni baştan küçülen bu "par-

* [Erm. hayr baba]: Baba(cığım).

lağh dede"yi seyredip onun neden şekil değıştirdiğini sorduğumuzda aldığımız cevap daha az gizemli değildi:

"Oni Allah baba bili! İsterse Ay dedeyi böyütir, isterse ifaltır, isterse oni makasila keser, ifağ ifağ eder, sora da göge ğharman kimi savurır. O ne isterse, cani nasıl isterse ele yapar. Allah babanın işine karışılmaz!"

Allah babanın bunları nasıl yaptığını anlamak için hayal gücümüzü zorlarken, anamızın uyarısı gelirdi:

"Hade, gözizi kapatın, yatın ki güzel güzel rüya göresiz. Allah baba geç yatan çocıqlari sevmez!"

Ama biz uykuya direnir, babamızdan, dinlemeye doymadığımız leylek hikâyesini anlatmasını isterdik.

"Hayrig, bize leglegi anlat, leglegi!"

"Peki peki, anlatacağam. Siz de gözızı yumın ki beni eyi dinliyesiz."

Neredeyse ezbere bildiğimiz aynı hikâyeyi bazen kısa keser, bazen de uzun uzun anlatırdı:

"...Eskiden ben de sizin kimi küçüğ bi çocıqtım, bızım Heredan'da. Heredan'i bilisiz, degil?"

"He Hayrig, biliyığh. Senin doğdıgın köy..."

"Yalavuz benim degil! Dedelerimizin, nenelerimizin de doğdığı köy! Mıgırdiç dedeniz, Ğhalo dedeniz, Saro neneniz, ananız, dayınız, bacım Eğsa, böyüg abem Apraham, obir kardaşlarım Haçadur'la Nışan, hepımız Heredanliyığh. Siz orda doğmadız; hama siz de Heredanli sayılırsız... İşte Heredan'da o sene candarmadan ğheber gelmiş, Haylar köyi boşatacağ! Yanlarına ne eşya alabililer alacağlar, köyi terk edecağlar..."

Bir an için uyuyup uyumadığımızı sanki kontrol edercesine susup dalıp giderken, onu dinlemeyi sürdürdüğümüzü hissedince sorardı:

“Daha yatmadız?”

“Hayrig, leglegi anlat, leglegi...”

“O zaman küçüktüm, hama ğheyal meyal ğhatırliyam. Anam bızı başına topladı, bi tereften ‘Min ertenk, min ertenk!’* diyidi, bi tereften da ağılidi. O ağlayınca bız de başladığıñ ağlamağa. Ağliyiğh, hama niye ağladığımızı bilmiyiğh... ‘Min ertenk!’ Anam bele dediğına göre bi yere gidecağığ, hama nereye? Neyse, düştüğüñ yollara. Yüri babam yüri, ha babam de babam yüriyiğh. O köy, bu köy derken, kaflemız de boyına kalabalığ oli. Hepi Hay karilari, bi de çociğlar... Günız yüriyiğh, gece düşüyiğh yatiyiğh. Artuğh kaç gün yürıdığıñ bilmiyem, bi gün bi su başında kaflemız durdi, su içtiğh. Ben yorğınlığhtan orda yuğhım gelmiş, yatmışam. Kafle kağhmış yürümiş, ben orda kalmışam. Anam da o gürintide ayılmamış ki ben orda kaldım, ayılınca da daha edememiş geri döne, candarma başlarındadır... Beni Zaza karılar çeşmede bulılar. Ağliyam, anami istiyem. Tabi anlilar ben Filla çociğıyam, yani Hay çociğıyam. Onlar bize Filla diyiler...”

Kıvrılıp girdiğı yorganın altında sessizce bizleri dinleyip belki o da köyüne, Heredan’a doğru hayalleriyle yelken açan anam Zazaca anlamadığımız bir şeyler fısıldayınca babam derin bir soluk alıp bu kez kendi kendine konuşuyormuş gibi devam ederdi:

“Bu bızım başımıza gelen uzun bi meseledır, lakin bi kere oldi işte, gerisi gene Allah’ın bilecağı iştır...”

Bizler leylek hikâyesini kaçırmamak için, giderek kapanmaya yüz tutmuş kirpiklerimizi ovuşturup uyumamak için çabalardık:

* [Erm. *bidi yertank, bidi yertank*]: Gideceğiz, gideceğiz.

“Megerse bız yürıye yürıye ta Sıvereg’e gelmişğh... Çocığlığım orda geçti. Sıvereg’ın köylerinde, Zazaların, Kürtlerin içinde böyüdım. Çobanlığ yapıdım...”

O sene leglegler gene geldi, ağamgilın bağhçasındaki cevüz ağacına yuva kurdılar, başladılar uzun dımdigleriyle kap kap kap ötmäğä. Ben artuğ sekız dokız yaşında olmişam. Legleglerin en çoğh kırmızı uzun ayağlarını, bi de o uzun dımdiglerini sevidim. İstidim ki leglegleri yağhından görım. Bi gün bağhtım legleg yuvasında degıl, dedım tamam! Tez tez ağaca çığhtım. Yuvada, bılıyem, iki tene yavri var. Tam elimi uzattım ki bi yavriyi elime alım, birez sevim, bi de bağhtım analari uzağhtan kurşın kimi üstime geli...

Korğhımdan yavrisını bırağhtım, başımı çevırdım ki bi dal bulım, ayağımı koyım, aşağı yenım; legleg yetişmağılan o uzun dımdigini başıma bi vurmağ vurdi, felegimi şaşır-dım. Gözlerım karardi, ben beni dalda zor tutıyam, bi te-reften da başımdan kan geli. Daha ağaçtan nasıl yendım bılmıyem; arğhama bağhmadan eve kaçtım, korğhiyam ki legleg arğhama vere! İşte o leglegın dımdigile açtığı yara-nın izi daha annımdadır...”

Leylek hikâyesinin sonunda babamın yaralanmasına üzüılırken, onun arkasına bakmadan leylekten kaçışını gözlerimizin önünde canlandırıp gülmekten de kendimizi alamıyorduk. O ise bu hikâyeye, tıpkı anamızın masallarını gökten düşürdüğü üç elmayla bitirişi gibi, kalıplaşmış bir cümleyle son verirdi:

“Allah heç kimsenin yuvasını yığhmasın...”

Ermenice hocamız rahip Karekin'in, bir taraftan tebeşirle tahtaya yazarken, bir taraftan da yüksek sesle okuyarak öğrencilerin defterlerine not ettirdiği uzun şiire son noktayı koyup bir şeyler de söyledikten sonra sınıfı terk etmesiyle, ardından bir homurtu koptu. Meğer gelecek hafta ilk derse ezberlenecekmiş!

*"İnçu abşadz es lıacg
U çen ğhaydar ku alyagık
Mite haylvuyt meç antzgav
Keĝuhi mı nayetsav?"**

...

"Bu ünlü şairimizin ismi Bedros Turyan'dır. Üsküdarlıdır. 1851-1872 yılları arasında yaşamış, yirmi bir yaşında, veremden ölmüş; o yüzden şiirleri hüznüldür. Romantik şairdir, 'Üsküdar Bülbülü' diye de anılır. Ben şiirlerini çok seviyorum; genç yaşta öldüğü için de ona çok acıyorum."

Zulal ders boyunca işledikleri konuyu teneffüste sıcağı sıcağına aktarınca, ben de iyi kötü bilgileniyor, tren katarı gibi uzayıp giden on kıtalık bu şiiri nasıl ezberleyecekler diye şaşıyordum.

*

Gerek evlerinde gerekse okulda teneffüslerde yüksek sesle tekrarlayıp şiiri ezberlemeye çalışan arkadaşlarımla çilesine dahil olmadığım için sevinirken, öte yandan, onlardan ayrı, kendi âlemime dalıp gittiğim için de kahroluyordum. Ben de bu şiiri ezberleyip rahip Karekin'in karşı-

* [Erm.]: Neden şaşkınsın gölcük / Şen değil dalgaların / Yoksa aynana sıkkın / Bir dilber mi bakındı?

sında Üsküdar Bülbülü gibi kendi anadilimde şakımayı nasıl istemezdim? Üstelik her geçen gün Zulal'a karşı içimde filizlenen bir sevgi tomurcuğunun tüm bedenimi sarıp, giderek onun etrafında bir kozaya dönüştürdüğü duygularımın tutsaklığında arada bir göz göze gelip tam da suçüstü yakalandığım şu anda pencerenin yanında dikilmiş, deminden beri tekrarlayıp durduğu dörtlüğü duya duya neredeyse ezberlediğimi biliyor muydu?

"Şaderi zis merjetsin
Kınar muni sösğ ısın
Min, toğtoç e kuyn çuni,
Myusn al ısav, gı merni."*

Karşıma geçip onu şaşırtmanın, onu şaşırtırken gözlerindeki o parıltıyı yakalamamanın mutluluğunu anadilimle söyleyemiyordum ama çok sevdiği Üsküdarlı şairin sözleriyle ona hitap ediyordum, tek kelimesini anlamadan:

"Voç vok ısav hek dığa
Artyok inçu gı muğha?"**

...

Devamını getiremediğim mısraların onu gerçekten ne denli şaşırtıp mutlu ettiğine mi sevineydim, yoksa durup dururken başıma açtığım belaya mı yanaydım!

"Sen yoksa Ermenice biliyorsun da bizleri mi kandırıyorsun? Doğru söyle!"

"Yoğh valla, ne dediğimi anlamıyam bile."

"Peki bütün şiiri ezberleyebilir misin?"

* [Erm.]: Çoğu reddetti beni / Liri var sırf dediler / Titrek, rengi yok kimi / Kimi de öltür dedi.

** [Erm.]: Demedi yazık biri / Oğlan neden yanıyor / [...Belki güzele döner / Ölmez seversem eğer. -Terevis ılla keğani / Te vor şirem çı merni]

Bu kez apışıp kalan bendim. Sadece susup gülümse-
dim.

“Yapabilir misin?”

“Nasıl edebilirim ki!”

“Ben sana Türkçe harflerle yazayım, sen de ezberle!”

“Sen benlen hanek edisen!”

“O ne demek?”

“Hanek... yani şaka edisen!”

“Hayır! Şaka değil, ciddi söylüyorum. İstersen sadece
ilk dörtlüğü deneyelim.”

“Sence yapabilirim?”

“Yapabilirsin!”

Kendi kurduğum tuzağa düşmüştüm. İki kelime ezber-
lediğim şiirin şimdi hepsini ezberleyecektim; ama öte yan-
dan Bedros Turyan’ın şiirini ezber okuyup tüm sınıfı ve
rahip Karekin’i hayrete düşürmek de ne hoş olurdu...

Zulal sırasına oturmuş, Türkçe harflerle şiiri yazmaya
koyulmuştu bile...

* *

“İki هفته sora *Zadig* bayramıdır. Kilisede herkes bi düe
oğhiyacağ! Ben sız yazacağam, ezberliyecaysız!”

Diyarbakır’da yaşları on on bir civarında, Süleyman
Nazif ya da Cumhuriyet ilkokullarından birinde öğrenci
olan bizler, yaklaşan Paskalya arifesinde, papazımız *Der*
Arsen’in Türkçe harflerle yazıp renkli kalemlerle sağını
solunu haçlarla özene bezene süsleyip elimize tutuşturdu-
ğu kâğıtlardaki Ermenice duaları ezberleyecek, biz çocuk-
lar için daha çok analarımızın yaptığı mahlepli çörek ve
kırmızıya boyalı yumurtalarla anlamlı olan *Zadig* bayra-
mında, ana babalarımızın, akrabalarımızın, cemaatin hu-
zurunda kilisede yüksek sesle okuyacaktık!

Papazımız hangi makamda okuyacağımızı, sesimizi nerede alçaltıp nerde yükselteceğimizi, hangi heceyi uzatıp “u” yerine “uuu” ya da “i” yerine “iii” diyeceğimizi, “e”yi kekelercesine “e ee eee” şeklinde nasıl söyleyeceğimizi defalarca tekrarlayıp, bazen kızıp tersleyerek, arada bir aferinleriyle yüreklendirerek duaları bizlere iyice belletti. Günü geldiğinde kilisede okurken, yakınlarımızın, bir de papazımızın mutluluğu ve nenelerimizin sevinç gözyaşları gururumuzu öylesine okşamıştı ki! Neredeyse hiçbir kelimesini anlamadan okuduğumuz bu duaların hangi yollarla Tanrı katına ulaştığını bilmezken, yine de *Der Arsen*’in sözleri kulaklarımızdan çıkmıyordu:

“Çocıkların düesi Allah’ın kulağına daha çabuğh yetiştir, buni eyi bilesiz ha!”

Papaz Arsen'in dualarımızı öğretmek için Ermenice "esker"lerin yerine Türkçe "esker"leri koyma tekniği demek buralarda da işime yarayacaktı. Buna sevinmekle birlikte, gözüm de korkmuyor değildi. Şiir ezberleme işinin altından kalkamadığım takdirde buna benim kadar, belki benden de çok Zulal üzülecekti. Hele onunla aramızda oluşan bu yakınlıktan dolayı bazen kıkırdayıp fısıldaşarak kaçamak bakışlarla bizi göz hapsinde tutan diğer kızların karşısında mahcup olmaktansa bu zor yolu ne pahasına olursa olsun, tökezlemeden, birlikte yürüyüp geçmeliydik! Onun beni zorlaması hoşuma gidiyor, başarıyı paylaşma heyecanıyla, şiiri ezberlemeye çalışıyordum.

*"İnçu abşadz es lıac
U çen ghaydar ku alyagık
Mite haylvuyt meç antzgav
Keğuhi mı nayetsav?"*

Ah şu soru işareti! Anadilimin her kelimesi benim için zaten başlı başına bir soru işaretiyken, beynime çakılıp kalan bu kafiyelerin sonundaki soru işareti neyin nesiydi?

"Zulal, bağh hele! Burda niye sori işareti var?"

"Soru işareti niçin kullanılır bilmiyor musun?"

"Biliyem tabi!"

"Eee, o zaman?"

"Diyiyem ki bu sori işaretile kim kime ne sori?"

Gülmek ya da gülmemekte kararsız ince dudaklarının arasından cevap yerine yine bir soru çıkmaz mı!

"Şiirin adı neydi?"

"Lıac! O da küçüg göl demağtır!"

Ses tonumun sertliğini sezinleyip, bana anlattıklarını

da can kulağıyla dinlemiş olduğumu, başımın belası şu anadilimi bir an önce öğrenmek gayretiyle çırpındığımı görünce, hafifçe omzuma dokunup muzip gülüşüyle gönlümü almaya çalıştı.

“Tamam tamam! Şair, küçük gölle konuşup ona soruyor! Düşün bakalım, sence küçücük bir göle genç bir şair acaba ne söyler, ne sorar?”

Zarif parmaklarının omzumda çizdiği o ilk iz, sanki ılık bir rüzgârın kanatlarında süzülüp tüm bedenimi hafif bir ürpertiyle okşayıp damarlarımda kor ateşe dönüştürken, romantik şairin küçük göle sorusundan eser mi kalırdı! O an, aklıma gelip takılan tek şey, bu dokunuşuyla bedenimi saran tarifsiz duygunun acaba farkında olup olmadığıydı? O bir anlık fiskenin heyecanıyla titrediğimi, kızaran yüzümden okumuş muydu? Ben de zihnimde oluşan sorular zincirini acaba hangi halkasından açmalı, ona karşı hissettiklerimi gemlemeden, doğrudan doğruya şöyle mi söylemeliydim:

“Zulal, doğrusını söylemeğ lazımsa bu Bedros Turyan dediğin şairin bi göle, bi ağaca veyağhut da bi kuşa muşa sordığı şeler heç umırımda degıl allahvekil! Esas umırımda olan nedir, bilisen? Bu şiiri sırf sen istedin diye ezberlemağa kağhtımsa, ecep sebebini heç düşündin? Eger sen sahan buni düşünmedinse, ben sahan açığh açığh söliyim ki içimde kalmasın:

Zulal, bu okulda görür görmez sahan aşuğ oldım, sahan vurıldım desem valla yalan olur. Yalavuz, niye bilmiyem hama, seni her gördüğimde içimde bi şeler teprenidi; buni sahan belli etmemağa, foyami dışari vermememağa çalıştım. Niye desen, e, benim sahan karşı duyduğım sicağlığı belki de sen bahan karşı duymisan... Belki de sınıfta bi oğlan-

da göynın vardır, yağhut ta oğlanlardan birisi sahan göz koymışsa, o zaman ben araya girsem eyip olur. Çünkü eger bizim memleketımızde bi arkadaşın bi kızla değvasi varsa, o zaman bizim kitabımızda o kız bacımız sayılır, ona yan gözle bağhmanığh. Onın içün özi özime dedim ki:

Ula hele birez sabırlı ol, dün bir böğün iki! Sen sahan gelin güvegi olup elin namusına leke sürme, eloğlının değvasına bulaşma! Sora bağhtınsa ki bi değva meğva durımı yoğh, o zaman tamam!

Başladım havayı koğhlamağa. Bağhtım ki sınıfta senin bele kötü şelerle heç bi alakan yoğh, sen sahan yalavuz başan gelisen, kibar kibar oturisan, etegin metegin açılmasın diye dikkat edisen, gömlegın dügmelerini boğazan kadar kapalı tutisan, başka kızlar kimi üstten bi iki dügmeyi mağhsustan açığh bırağhmisan... ki, sınıftaki oğlanlar buni fırsant bılıp sahan sori sormağ mahanasıyla başlarını efedersen öküz kimi uzatalar, gögsen bağhalar. E, doğrısı bu da benim hem ğhoşıma gidi, hem de Allah bılı ya, ben bahan da pay çığharyam, iftiğhar ediyem:

Ula eferım sahan! İşte bağh tertemiz bi kıza gönıl verdin, sınıfın en namuslı kızını seçtin. İşallah ilerde, eger kısmet olur da evlenırsense, bıl ki, gözın arğhada kalmaz. Askere mi gettin, mecbur kaldın da bi gün ğurbete mi düştün, göynın fereh tut; çünkü bu kızdın, namusan leke gelmez! Helal süt emmiş bi kız seçtin, helal olsun sahan!

Yalavuz, her şeyın doğrısı, bu Bedros Turyan'ınki kimi bi sori işaretini de şeytan getiri getiri, beynime soğhi:

Ula bu kızdın olmiya dışarda, mahlesinde, küçesinde bi değvasi ola?!

İçime bele bi kurt düştü düşmağına; hama buni nasıl öğrenım? Okıldan sora arğhan nasıl tağhılım, seni ğhefiye

kimi takip edim? Patrikğhana'dan çığhiyam okula geliyem, okıldan çığhiyam Patrikğhana'ya giriyem. Ben diyim girmi, sen söyle otız adım. Kapıcı Garbis'le karısı Narin *kuyrigin* gözleri üstümüzden heç eksilmi ki! Bi de ağhşam düesine kiliseye gidiyğh, nasıl kaytarayım? Yerin kulağı var diyer-di böyüglarımız! Kiliseden kaçtığım Patrik hezretlerinin kulağına giderse? Kız peşinde koştığımı duyarsa? Kulağımı çekmez, bahan demez mi ki:

'Ula bız seni buraya oğhiyip adam olasan, *Hisus Kris-dos*'un arğhasına, Allah'ın yoluna düşesen diye ta cehne-min dibından aldığh getirdığh, sen daha şimdiden, töbe töbe Allah'i unutisan, onun yerine kızların arğhasından koşisan he? Sen yol yağhınken çek get memleketen, sen-den gelen ğher Allah'tan gelsin...'

İşte o zaman ölimlerden ölüm beğenim daha eyi! Diyar-bakır'a hanki yüzle dönebilirem? Mılletin yüzine nasıl bağharam? Özi özümü On Gözli Köpri'den çaya atım, daha eyi!"

*

Rahip Karekin Kazancıyan öğretmen kürsüsüne otur-muş, Bedros Turyan'ın 'Lıçag' şiirini ezbere okuyup yerine geçen her öğrenci için not defterine bir şeyler karalayıp bir sonraki öğrenciyi tahtaya çağırıyordu. Son öğrenci de yerine oturup Rahip Karekin defterini kapatırken:

"*Vartabed*, arkadaşımız Mıgırdiç de şiiri ezberlemiş!"

Gizli sürdürdüğümüz çalışmayla şiiri ezberlediğimi bil-meyen arkadaşlarımızın yanı sıra öğretmenimiz için de sürpriz olan Zulal'ın bu çıkışıyla sınıf derin bir sessizliğe gömülürken, ben suçlu gibi başım eğik, üzerimde yoğun-laştığını hissettiğim bakışlar altında renkten renge giriyor, heyecandan tir tir titriyordum. Sırf Zulal'ı mutlu etmek,

dolaylı yoldan da olsa, ona duyduğum ilgiyi kanıtlamak için girdiğim bu oyunun sonunda rezil olmak da vardı!

Ermenice dersinde beni bir bakıma namevcut sayıp benden tarafa bile bakmayan rahip Karekin'in şaşkınlığı geçer geçmez kendimi tahtada buldum.

"Demek sen de şiiri ezberlemişsin öyle mi? Peki, söyle bakalım!"

Türkçe sorusunun ardından, ezberimi unutmuşçasına suskunluğumu sürdürdüğümü gören rahip Karekin kürsüsünden kalktı, sınıfta süren heyecanlı sessizliği zemini tak tak tak döven ayak sesleriyle bölüp bir uçtan öbürüne yürüdükten sonra gidip benim yerime oturuverdi. Ellerini çenesinde kenetleyip gözlerini gözlerime dikince artık rolümü oynamanın sırası gelmişti:

*"İnçu abşadz es lıac
U çen għaydar ku alyagık
Mite hayluyt meç antzgav
Keğuhi mı nayetsav?"*

İlk dörtlüğün ardından derin bir nefes alıp şiirin geri kalanını da bir çırpıda, Zulal'ın öğrettiği vurgu ve tonlamalarla söyleyip bitirdiğimde terden sıırılsıklamdım. Sınıfta birden kopan uğultu arasında, omuzlarımdaki ağır yükten kurtulmanın verdiği rahatlıkla, bakışlarımı Zulal'dan yana çevirdim; onun pırıltılı gözlerinden mutluluk okunurken, ikimizin ortak sevinci öğretmenimiz rahip Karekin'in tek kelimelik cümlesiyle doruğa ulaşıyordu:

"Abris!"*

Zulal'ın rejisörlüğüyle papağan misali ezberleyip oynadığım anadilimin bu tiyatro sahnesinin finalinde, otur-

* [Erm.]: Yaşa(yasın)!

duğu yerden kalkıp doğruca bana yönelen rahip Karekin, elini omzuma koyduktan sonra deminki 'abris'ini benim anladığım dilde acaba şöyle mi özetliyordu:

"Yaşı! Yalnız beni değil, galiba tüm arkadaşlarını da en az benim kadar şaşırttın, seni kutluyorum. Umut ediyorum ki bundan sonra anadilimizi çok kısa zamanda öğreneceksin; bunu becerebileceğini bugün kelimeleri pek de kolay olmayan uzunca bir şiiri ezbere söylemekle kanıtlamış oldun, aferin!"

Rahip Karekin sınıfa dönerek heyecanlı bir konuşma ile dersi noktalarken, ben de Zulal ile kim bilir daha hangi güzel günlere doğru birlikte atacağımız adımların heyecanıyla sarhoştum.

*

"Bundan sonra öğle yemeklerini doğrudan Vahram'ın lokantasında yiyeceksiniz."

Kapıcı Garbis'in bu haberi çok sevindiriciydi. Artık ğle tatillerinde Bezciyan'dan Patrikhane'ye gidip bizler için sefertasıyla gelen yemekleri üstelik bazen soğuk soğuk yemek yerine, az ötedeki Vahram'ın lokantasında karnımızı doyuracak, tekrar kafele halinde okula dönecektik.

Vahram'ın yemeklerinin yabancısı değildik; lokantasının nasıl bir yer olduğunu ise ilk gün önümüze düşüp bizi oraya götüren kapıcı Garbis'in öncülüğünde öğrendik.

ğle saatiydi ama lokantada yalnızca  müşteri vardı. Kapıcı Garbis ve beş kişilik ğrenci kafilemizi, büyük, vitrinli buzdolabının ardında kısacık boyundan ötürü sadece beyaz saçları görünen zayıf, kara kuru bir adam karşıladı. Kapıcı Garbis ile kısa Ermenice konuşmalarının ardından, adam bizi tepeden tırnağa süzdü ve binanın ikinci katına çıkan merdivenin, kısmen dükkânı da bölen basamakları-

nın altında kalan, kuytadaki yuvarlak masayı işaret edip oraya oturmamızı istedi. Vahram denen adam bu olmalıydı. Yaşına rağmen saçlarının sanki bir tek teli bile dökülmemişti, yanakları da pembe pembeydi.

“Yemek yedikten sonra oyalanmadan, doğruca okulu-nuza dönün!”

Kapıcı Garbis yarı emir niteliğindeki uyarısını yapıp lokantayı terk edince, yaşlı adam, boynundan asılı, dizlerinin hizasına kadar inen, yer yer kan, belki de salça, yer yer yağ lekeleriyle dolu, yıkandığında beyaz olacağı şüphe götürmeyen keten önlüğüyle gelip, elindeki bez parçasıyla masadaki tek tük ekmek kırıntılarını çabucak sildi, güleç bir ifadeyle “Şimdi yemeğinizi getirooorum” diyerek tezgâhın ardında kayboldu. İştahımızı kabartan sirke, sarımsak kokuları arasında ve lokantada ilk kez yiyecek olmanın keyifli heyecanıyla beklemeye koyulduk.

Az sonra buğusu tüten büyükçe bir tencere masadaki paslı nihaleye yerleşip içindeki kepçeyle usulca karıştırılınca, çıkan buğular merdiven dibi alçak tavanı bir kez daha yıkayıveriyor ve önümüzdeki porselen beyaz tabaklara sarımsı rengi ile kokusundan anlayabildiğimiz kadarıyla, o gün Tanrı babamız bizlere İstanbul’da, kapısındaki minik ahşap tabelasında sadece ‘Vahram’ yazan, Kumkapı İstasyon Caddesi, Telli Odalar Sokağı’nın karşısındaki bu lokantada kepçe kepçe mercimek çorbası bahşediyordu...

Masanın tam ortasında bir tepsi içinde dağ gibi ekmek dilimleri istif edilmişti. Kimimiz ekmeği ısırp sonra çorbayı kaşıklıyor, kimimiz de tabağına lokma lokma doğrayıp çorbanın suyuyla hindi gibi kabarttıktan sonra iştahla midesine gönderiyordu.

Patrikhane’de genellikle çorbanın ardından ikinci, hat-

ta üçüncü bir yemeğin dışında bazen meyve bile yerken, Vahram'ın lokantasındaki ilk gün sadece mercimek çorbasıyla yetinmemizin nedeni, Tanrı babamızdan çok, belki de cimriliğiyle her konuda yaşamımızı zorlaştıran vekilharç Manyel Ağa'nın kılı kırk yaran hesaplarıydı; hesap pusulasının sonuçta onun önüne konulacağını biliyorduk! Patrikhane'de, tek tük misafirlerin, rahip, papaz ve papaz yamaklarının arasında iyi kötü geçinip giderken artık Vahram'ın lokantasında hep çorbayla mı doyacaktık?

Aslında bu ilk günün ardından ne yiyip ne içeceğimizin bir bakıma çok da önemi yoktu; önemli olan, bırakıp geldiğimiz diyarlarda tatmadığımız bir lüksü yaşamak, bir lokantada yemek yiyebilmektir; hem de koca İstanbul'da, ister ekmeği ısırıp ister çorbaya doğrayarak, üstelik yanı sıra lıkır lıkır su içtiğimizde "Çorbanın üstüne su içilmez!" diye azarlayanımızın olmadığı bir masada gönlümüzce yemek...

*

"Söyleyin dzo! Bugün ne yemek istoorsunuz?"

Daha sonraki günlerde yemek seçme özgürlüğümüzün olduğunu Vahram'ın sormasıyla öğreniyorduk. Ancak bu küçük lokantada zaten kırk çeşit yemek pişmiyordu ve kimimiz İzmir köfte, kimimiz ekşili köfte derken, çoğunlukla sevdiğimiz için her öğünde yemekten asla bıkmadığımız kuru fasulye, nohutun yanı sıra en çok da onun şehriyeli piring pilavını isteyip iştahla yiyorduk.

Vahram'ın lokantasında yemek yerken, müdavimleri de yakından tanıyor, onların gerek kendi aralarında gerekse Vahram'la sürdürdükleri sohbetlerden ve lokantanın zaman zaman şenlenen, bizleri de kahkahaya boğan havasından da nasipleniyorduk.

Vahram'ın arada bir gelen Kokor adında bir yardımcısı vardı. Vahram'ın aksine şişko, göbekli, en az onun kadar yaşlı bu adamla pek de iyi anlaştıklarını söylemek mümkün değildi. Arada bir üst üste bastıran müşterilere hizmette kusur etmeyen, püre gibi ortalarda gezinip kimine su, kimine rakı, kimine şarap ya da küçük tabaklar içinde buzdolabından çıkardığı soğuk veya tezgâhın ardındaki mangalda kızarttığı muska börek, ciğer gibi sıcak mezelerle salata yetiştirmek için koşuşturan Vahram'ın ikide bir yağdırdığı "Kokor, masaları topla... Kokor, tuz getir... Su doldur, Kokor!" talimatlarına rağmen, Kokor acele edeceğine hareketlerini sanki daha da yavaşlatınca Vahram'ın sık sık cini başından aşıyor, aralarında sonu gelmez bir Ermenice münakaşa başlıyordu.

Kısa zamanda gördüğümüz kadarıyla Vahram'ın derdi para kazanmaktan çok yaptığı işin keyfini çıkarmaktı. Öyle ki, zaman zaman müşterisine kızıp doğruca kapıyı işaret etmekten çekinmiyordu. Yıllardan beri lokantanın müdavimi olanlar ise sıkça onun şerefine kadeh kaldırırken, arada sinirlerini tepesine çıkaracak takılmaları da ihmal etmiyorlardı:

"Vahraaam, bize iki hoşaf ver! Biri sade olsun dzo!"

Onlar peşinen kahkahayı basarken alacakları cevabı da biliyorlardı:

"Hoşaf içmek isteyenler kapı dışarı! Burada yalnız komposto vardır, bunu eyi bilesiniz evladım!"

Gerçekten de Vahram'ın özenip bezenerek yaptığı, üzerinde gezinen kahverengi karanfil tohumlarıyla tatlandırdığı elma, armut, ayva kompostolarını onunla şakalaşan müşteriler sayesinde merak edip içtiğimizde tadına doyamıyorduk...

Vahram'ın lokantası karın doyurmakla kalmadığımız bir yaşam okulu gibiydi. Müşterilerin çoğunluğu Kumkapı'nın meşhur Ermeni balıkçı reisleri ya da tayfalarıydı. Lokantanın kapısından, uzamış, yer yer kırılmış sakalları, lastik çizmeleri, içi muflonlu deri başlıklarıyla daha içeri girer girmez neşeyle seslenirlerdi:

"Vahraaam, ıskaran varetir?"

"Vahraaam, kefalneri mezme, oğın kezme!"

'Izgarayı yaktın mı', 'kefaller bizden, rakı senden' diyerek, kıpır kıpır balık kaynayan sepetler, çavelalarla lokantaya her daldıklarında onları hep güler yüzle karşılayan Vahram, çoğu kez temizleme işini balıkçılara yıkar, ellerine tutuşturduğu keskin bıçaklarla onları tezgâhın arkasına alır, sonra da kömür ızgarasının başına dikerdi; kendi de buzdolabında eksilen rakı şişelerini tazeler, rokalı, kırmızı bayır turplu salatanın üzerine zeytinyağı gezdirip bol limon sıkarak öğleden sonra başlayacak, belki de akşama kadar sürecek bir rakı muhabbetinin altyapısını hazırlardı.

Vahram, lokantayı biraz da sanki kendisi için açmıştı. Yaptığı yemeklerin, hazırladığı mezelerin tadına bir çatalın, kaşığın ya da kalın etli parmaklarının ucuyla ve buzdolabının üstünde, her zamanki yerinde duran minik bardaktaki sulu rakısından aldığı bir fırt eşliğinde bakıp, ip gibi ince dudaklarını önlüğüyle siler silmez tuzlu mu, yavan mı, sirkesi veya limonu tamam mı, sarmısak, dereotu, nane, kekik, karabiber ister mi... Karar verir, beğendiklerini hemen küçük tabaklara alıp buzdolabının üzerindeki kalın, beyaz mermerin üzerinde yan yana dikerdi; tuzunu, biberini, sarımsağını tamamlayıp bir fırt rakı eşliğinde tekrar kalite kontrolünden geçirdiklerini de ötekilerin yanına dizdiğinde keyfine diyecek olmazdı.

Vahram'ın lokantasında değişik insanlarla aynı havayı teneffüs etmenin keyfi giderek lezzetli yemeklerden sanki daha ağır basmaya başlamış, bizler için bu lokanta adeta bir tiyatro sahnesine dönüşmüştü.

İlk gün sadece bir mercimek çorbasıyla yetinmemizin nedenini biraz da Manyel Ağa'ya yorarken ne denli haklı olduğumuzu bir öğle yemeğinde anlamıştık. O gün ayağını sürüye sürüye gelip bir masaya yalnız başına oturan Manyel Ağa, az sonra yayvan bir tabak içinde gelen nar gibi kızzarmış, yeşilliklerle süslü kocaman bir balık parçasını ağzındaki tek tük dişleriyle yemeye girişip, kılçıkları tekrar tekrar yalayarak, düğmemsi kemikleri emip emip tabağının bir kenarına dizerek ne denli cimri olduğunu bir kez daha sergilemişti. Tabii yıllar sonra kalkan denen bu balığın lezzetine varmanın, kemikleri sıyırmaktan geçtiğini öğrendiğimizde bizim de en az bu konuda Manyel Ağa gibi cimrileşeceğimizi nereden bilebilirdik ki!

Vahram'ın lokantasının gelgeç müşterisi yok gibiydi. Herkes bir diğerini neredeyse tüm geçmişiyile tanıdığından, içeri girenin Ermenice, bazen de Türkçe selam verip doğruca tezgâhın arkasına yönelerek ocakta pişmekte olan belki ıspanaklı börekten, patlıcan ya da kabak musakkadan veya fasulye pilakisinden bir tabağa istediği kadar doldurup arkadaşlarından, ahbablarından birinin yanına geçip afiyetle yemesi, alışılmış bir görüntüydü. Onların kendi kendilerine yaptıkları bu servisten ne Vahram şikâyetçiydi ne de müşterileri. Lokanta tümüyle bir ev, bir aile mutfağı gibiydi. Beğeniler, şikâyetler ve istekler de yüksek sesle uluorta dile getiriliyordu:

“Bravo Vahram! Patlıcan oturtmasını tam da nefasetin ortasına oturtmuşsun dzo! Eline sağlık.”

“Vahram, ciğer yahninin soğanı biraz çiğ kalmış, haberin olsun!”

“Vahram, yarına şööyle sirkeli, sarmısaklı, terbiyeli bir işkembe yap da midemiz bayram etsin ka!”

Aslında hep kendi bildiğini okuyan Vahram bu laflara pek aldırmaz, ya tezgâhın üstünde duran rakısından ya da en yakınındaki müşterinin bardağından bir fırt alıp gülüp geçerdi.

*

“Hava lodoslu, davlumbaz nenelenoooo, çekmoooo...”

Lodosun ne olduğunu, motorlarla, sandallarla yakalayıp getirdikleri balıkları pişirirken lokantayı anında koku ve dumana boğan balıkçılardan öğreniyorduk. Arada bir arkadaki bahçeye giden koridorun kapısını aralayıp ya da tamamen açıp dumanı az çok hafifletir, yüksek sesle, tutuklukları balıkların muhasebesine dalarlardı. İyi bir voli vurmağın sevinciyle sık sık yaptıkları gibi, ısrarla Vahram'ı da kendi masalarına davet ederlerdi. Vahram masanın ortasında duran balıktan bir parça ağzına atar, içlerinden birinin uzattığı rakı bardağından da bir yudum aldıktan sonra gevrek gevrek gülererek balıkçılara dersini verirdi:

“Güzelim balığı yakmışınız dzo! Balık yakalamak belkim marifettir, ilakin onu nazzetli pişirmek daha da büyüg marifet ister evladım!”

İlk günlerin ardından bizler de lokantanın havasına uyum sağlamakta fazla zorluk çekmedik; aslında bunu kolaylaştıran yine Vahram'ın kendisiydi. Onun babacan tavır sayesinde kendimizi evimizde gibi hissediyorduk. Artık gidip hemen kuytudaki yuvarlak masamıza oturmuyor, diğer müşteriler gibi önce tezgâha yönelip, yan yana dizilmiş çoğu da zeytinyağlı soğuk yemeklere, mezelere laf olsun

kabilinden göz atıyorduk. Ne olduğunu pek de iyi anlamadığımız bu değişik yemeklerin tadını merak etmekle birlikte yine de kendi bildiğimizden şaşmayarak kuru fasulye, nohut, etli patates, biber dolması ve illa da şehriyeli piring pilavında karar kılıyorduk.

Vahram yemek kültürümüzü kendince zenginleştirmek için olsa gerek, bizi tepsilerdeki yemeklerin başında görünce fırsatı kaçırmaz, hemen bir kaşık ya da çatalın ucuyla aldığı bir lokmayı ağzımıza zorla sokardı. Suratımızı ekşitmemize aldırılmaz, bu tatlara alışmanız için yemeği överdi:

“Zeytinyağlı mis gibi pırasadır dzo! Ye ki alışasın evladım.”

Bir tepsi içinde muntazam, yan yana dizilmiş kabuklara garip garip, merakla baktığımızı görünce, hemen birer tane alarak eliyle usulca açtıktan sonra üstteki kabuğu kaşık gibi kullanarak alttaki kabuktakileri sıyırıp teker teker ağzımıza tıkıverir, çiğnemekten ziyade kusmamaya çalıştığımızı fark edince hafif yollu azarlayıp kahkahayı basardı:

“Dzo! Siz ne anlarsınız enfes midya dolmasından!”

Lokantanın müdavimleri, her gün öğleyin kafiye halinde gelip karınlarını doyurduktan sonra ellerini kollarını sallaya sallaya çıkıp giden bu çocukların kimin nesi kimin fesi olduğunu Vahram’dan, belki de kapıcı Garbis’ten öğrenmiş olacaklar ki, ayrıca sorgu sual yerine sadece gülümseyen bakışlarıyla bizleri de kendi aralarına katmışlardı.

Patrikhane’nin çevresindeki daracık sokaklarda çoğunluğu da Ermeni olan manavdan, bakkaldan, kasaptan alışveriş ederken aralarında sürdürdükleri sohbetler bir yana, her pazar çan sesleriyle beraber kilisenin yolunu tutan müdüründen öğretmenine, aile birliği üyesinden hademe-

sine, Meryem Ana Kilisesi'nin çoğunluğu işadamlarından, tüccarlardan oluşan yönetim kurulu başkan ve üyelerine, Vahram'ın lokantasının yanı başındaki küçük kilisenin yönetim kadrosundan kapıcısına, doktorundan eczacısına, ünlü balıkçı reislerine, küçükük dükkânlarında geçim çıkarmaya çalışan terzisine, ayakkabı tamircisine kadar daha bir yığın insanın yaşadığı bu muhitte, Kumkapı'da kimse kimseye yabancı değildi ki!

*

Tabelasında 'Nefis Pastahane, Aleko Yordanidis' yazılı pastanenin önünden geçip giderken vitrinindeki süslü, rengârenk pastaları seyreder, ince bir kamış parçasına iştirilen minik mukavvadaki yazıyı okumadan geçemedik:

'Nefis profiterolümüzden hiç tattınız mı?'

Yuvarlak bir tepsi içindeki bu çikolata dağının hem de en tepesinden bir parça tatmayı tabii merak ediyorduk; ama içeri girip fiyatını sorduktan sonra küçük fırının önünde beyaz giysileri, başında kukuletasıyla çörek yapmakla meşgul olan yaşlı, şişman Aleko ustaya paramızın yetmediğini söyleyip rezil olmaktansa yutkunup yolumuza devam ederken, siz belki de az ötede tek koltuklu minik dükkânında kısa mı kısa, üstelik biraz da kambur olduğu için uzun boylu müşterilerinin enselerine zar zor yetişen, hayli yaşlı olmasına rağmen sabahın köründen geç vakitlere kadar çalışan, boş kaldıkça bir tas suyla dükkânın önünü ıslatıp çalı süpürgesiyle temizliğe kalkışan dazlak mı dazlak Berber Baruyr'a, haftada bir gittiğimiz Nişanca Hamamı'nın sahibine, yıkanmamıza arada bir yardımcı olan Sivaslı tellaklar Ali ile göbeği çenesiyle neredeyse birleşmiş tombul Yunus'a, Bali Paşa Yokuşu'nun hemen başındaki kırtasiye dükkânında gerek az ötesindeki Mes-

ropyan İlkokulu gerekse bizim Bezciyan Okulu'nun öğrencilerine kalem, defter, silgi, cetvel gibi şeyler satan, kalın camlı gözlüğüyle bile zor gören emekli öğretmen Nubar Efendi'ye, Kumkapı Meydanı'nda bozuk musluğundan sır sır su akıtan çeşmenin karşısındaki küçük kulübesinde Milli Piyango bileti satan ihtiyar Madam Vehanuş'a, onun kulübesinin hemen yanında, bir ayağı sakat olduğu için koltuk değneğini sandığının yanı sıra uzatıp duvara astığı büyükçe bir mukavva parçasındaki kargacık burgacık "Boyacı Osman ayna yapar" yazısından adını herkesin ezbere bildiği kara kuru, esmer ayakkabı boyacısına selam vere vere gidip Meydan'ın ortasında yan yana duran iki lokantadan birine girmek isteyebilirsiniz; hatta daha ucuz oldukları şüphe götürmese de, hep تنها oluşlarına bakılırsa, lezzet yönünden belli ki Vahram'ın lokantasıyla boy ölçüşemeyen bu lokantaları seçmediği için bizler Manyel Ağa'ya teşekkür borçlu olmalıydık...

Manyel Ağa'nın dışında Keşiş de arada bir lokantaya geliyor, genellikle boş bulduğunda sokağa bakan pencerenin hemen yanındaki küçük masada yalnız başına oturmayı tercih ediyordu. Kapıdan içeri girişiyle beraber uğultu bir an için kesiliyor, hemen herkesin hafifçe gülümseyip onu selamlamasının ardından Vahram da koşuşturup Keşiş'i tek kişilik masaya doğru yöneltiyordu. Nedenini bilemiyorduk ama Keşiş'e karşı saygı hemen hissediliyordu.

Keşiş oraya yemek yiyip karnını doyurmaktan çok sanki Patrikhane'de yarım kalan önemli bir işini tamamlamak için gelirdi. Elinden hiç eksik etmediği, belki de kendiyle yaşıt siyah el çantasını karıştırıp içinden bir iki kâğıt parçası çıkarır, masanın bir kenarına yayar. Vahram bir iki çeşit mezeyle her defasında kesinlikle bir şişe Papazkarası

şarabı getirir, tirbuşonla açılan şişeden çıkan pat sesiyle birlikte Vahram'la Keşiş'in bir anlık göz göze gelişleri gülümsemeye dönüşür, diğer masalardaki bardaklardan farklı minik, ayaklı bardağa Vahram'ın doldurduğu kırmızı şarabı kocaman burnuna götürüp koklayan, sonra da bir parçacık tadan Keşiş hafifçe başını sallar, tekrar göz göze gelip gülümsemeleriyle birlikte Vahram şişeyi masaya bırakıp tezgâhına yönelirken Keşiş de elinde kalem, kâğıtlarının arasına gömülürdü.

Bizler gerek Keşiş'in gerekse Manyel Ağa'nın arada bir de olsa aynı saatlerde lokantaya gelişinden nedense rahatsızlık duyuyor, bir an önce yemeğimizi yiyip onlarla göz göze gelmemeye çalışıyorduk. Aslında onlar çoğu kez yalnız bizlerle değil, diğer müşterilerle de bir selam dışında pek ilgilenmezlerdi. Keşiş önüne serdiği kâğıtlardan başını kaldırdığında ya boşalan bardağına şarap dolduruyor, ya da sokağı seyredip dalıp dalıp gittikten sonra birden haretle kalemine sarılıyor, çoğu zaman çatalının ucuyla aldığı peyniri ya da pilakisi tabakta kalıyordu. Manyel Ağa ise genellikle tabağındaki balıklarla boğuşup salatılığı ya da lahana turşusunu tek tük dişleriyle çiğnerken zorlansa da, balıktan, salatadan, turşudan en ufak bir parça dahi artırmamaya özen gösteriyor, hatta salata tabağındaki sirkeli turşu suyuna ekmeğini banarak yemeğine son noktayı koyuyordu...

* *

"Hade oğlım, Emmo Sofilere get, birez karışık turşi al!"

Havanın kararmasıyla beraber kapının "şakşako"sunu çalan babam o akşam elinde sarı, sert, iri bir kışlık kavunla gelmişti:

"Ğhanım, koğhısına bağharsansa datli bi kavuna ben-

zi. Ekmegimizi yediğhtan sora kes, dadına bağhağh. Eger eyi çığharsa yarın bi eşeg yüki alacağam.”

Anam kavunla mutfağa yönelirken babam yeleşinin cebinden çıkardığı bozuk paralar içinden üç tane beş kuruşu avuçlarımın içine “bu beeeş, bu ooon, ha bu da on beeeş” diye sayarak doğruca iki sokak ötemizde, papaz Arsen’in evinin karşısındaki yaşlı Emmo Sofi’ye gidip karışık turşu almamı isteyince anam kilerden bakır “uskura” ile döndü:

“Ula yürürken ağzın havaya açma! Ögen bağh, düşmiyesen, bi yerin kırmıyasan! Emmo Sofi’ye söyle, turşının suyunı bol koysın, sen de dikket et, tökmiyesen ha!”

Anamın uyarısıyla sokağa çıkıp akşamın alacakaranlığında daha iki ev ötemizdeki Mirye halamların kapısına varır varmaz ayağımın kaymasıyla kıştı düşerken elimden savrulup buzlar üzerinde yuvarlana yuvarlana ilerideki kar yığınınına saplanan “uskura”ya mı, avucumdan uçup giden paralarım mı, burkulan ayağımın sancısına mı, şanssızlığım mı, yoksa kazık kadar boyumla bir “uskura” turşu alıp dönememenin utancına mı yanaydım?

Halamlar sokağa fırlamadığına göre demek ki “uskura”nın tangirtisi duyulmamıştı. O perişan halimi kimse-nin görmeyişine sevinirken, şeytanın kim bilir hangi taşın arkasına sakladığı, hangi çukurun içine yuvarladığı ya da hangi kar topağına sapladığı belli olmayan paraları koydunsa bul!

Şeytanın sakladığı paraları bulmanın en kestirme yollarından biri öncelikle yüce Allah’a, sonra peygamberimiz *Hisus Krisdos’a*, ardından da papazımız *Der Arsen’in* arada bir kulaklarımızı çekerek ezberlettiği İsa Peygamberimizin mucizelerine inanıp ona iman eden on iki havarilerine

sığınmaktan geçtiğine göre, önce Allah'a, ardından sırasıyla Hisus Krisdosumuza yalvarıp nihayet 'Hovhannes, Bedros, Ğugas, Boğos...', derken beş kuruşlardan birini küçük bir taşın ardında bulduğumda, tam da o an Margos adlı havarinin adını anmam, kesinlikle bir mucizeydi! Adını, soyadım olarak taşımaktan gurur duyduğum Aziz Margos'un ilk beş kuruşu bulmama yardım edişine, bu mucizeyi gerçekleştirmesine şükranlarımı sunup yalnızca onun adını anmaya başladım:

"Kurban olduğım Aziz Margos, yetiş! Hade Aziz Margos, aç gözlerimi! Geç kaldım..."

İkinci beş kuruşu da, geceleri karanlık sokaklarda gezinip arada bir öttürdükleri düdük sesleriyle hırsızları korkutan "bekçi baba"ların yorulunca oturup bir sigara sarıp içtikleri, ya da gündüzleri sokak sokak dolaşıp kapı "şak-şako"larını şaklatırken "Postaaa!" diye bağırان "postacı emice"lerin arada oturup dinlendikleri halamların kapısının önündeki mola taşının üzerinde görünce Aziz Margos'un kudretine şaşıtm kaldım!

Aziz Margos'a tüm yalvarmalarıma rağmen üçüncü beş kuruşu bir türlü bulamazken, bu kez de yaptığı iyiliği tamamlamadan beni sadece on kuruşumla baş başa bırakan azizimizin daha fazla canını sıkmamak, bir de yalnız başına yaşayan Emmo Sofi'nin erkenden yatağa girmesi ve kapıyı kırsan bile açmaması ihtimaliyle hiç olmazsa on kuruşluk turşu alıp bir an önce eve dönmek için kara saplanmış "uskura" mı kaptığım gibi, tekrar yola koyuldum.

Hançepek'te karşılıklı iki kahvenin de buğulu camlarından ve sigara dumanlarından içerleri görünmüyordu; ama yine de sokağa taşıp üzeri karla örtülü damlara, saçaklardan sarkan kılıç kılıç buzlara, ışıkları solgun elek-

trik direklerine çarpıp yankılanan tavla pulu ve domino taşı şakırtılarına, uğultu halindeki konuşmalara bakılırsa içerdeki insanların sayısı sokaktan tek tük gelip geçenlerden çok daha fazlaydı.

Bakkal Yusuf Dayı'nın şişman mı şişman, yüzü de "Ay dede" gibi toparlak olan karısı Soğo, içeriyi zar zor aydınlatan gaz lambasının ölü ışığı altında tezgâhın ardında, terazinin başına oturmuş, iş dönüşü evlerine giderken uğrayacak kim bilir hangi Ermeni, Yahudi, Kürt, Türk, Süryani, Keldani müşterilerinden birine belki biraz helva, tahin, pekmez, şeker, sabun, gazyağı, lamba şişesi, fitil satmanın can sıkıcı beklentisi içindeyken elimdeki boş usku-rayla belki biraz zeytin ya da zeytinyağı satın alacağımı düşünüp heveslenirken, aceleyle yoluma devam ettiğimi görünce içinden sinirlendi mi bilemiyorum; ama papaz Arsen hemen bitişikteki evinin yüksekçe çardağından süzülen loş ışıktaki, akşam yemeğinden önce biraz *İncil* okuyup sofralarımıza *Hayr* Apraham, Halil İbrahim bereketi bahşetmesi için Tanrı'dan dilekte bulunuyordu eminim!

Kapıyı açan ak saçlı Emmo Sofi beni elimde boş usku-rayla görünce evinde kurduğu nefis turşudan satın almaya geldiğimi benden iyi biliyordu; çünkü her bağbozumunda kendi eliyle hazırlayıp büyük şişelere doldurarak karanlık, loş kilerinde sakladığı şarabına ihtiyacımızın olmadığını, anamın da her sonbaharda şarap yaptığını biliyordu.

Hem arada bir gerek anamın gerekse kendisinin de papazımız *Der Arsen*'e bazen "uskura"yla, bazen tasla, bazen de şişe satan "Moşe"lerden kepek karşılığında aldıkları boş şişeleri yıkayıp güneş altında iyice kuruttuktan sonra içine doldurdukları şaraplardan vererek her pazar kilise ayininde *Hisus Krisdosumuzun* kanını temsilen *Der Arsen*'in

gümüş kupaya o şarabı doldurması halinde alacakları duanın, işledikleri sevabın yarışması içindeyken, benim elimdeki boş “uskura”ya bakıp turşu için geldiğimi bilemeyecek kadar bunamış değildi!

Üstelik, düğünlerde, toylarda Darbukacı Kevo ile Cımbuşçi Hayig’in çalgısı eşliğinde “Ermeniyiz meskenimiz toydadır / Raki şarap Ermeniye faydadır...” şarkısıyla eğlenen Gâvur Mahallesi’ndeki Ermenilerin dışında Süryaniler, Keldaniler de zaman zaman kendisinden şarap satın alırken, bizim şarap için kapısını çalmayacağımızı, hele bazı seneler anamın şarabının onunkinden daha nefis olduğunu papazımızın tüm Gâvur Mahallesi’ne yayarak, anamla aralarındaki rekabeti kızıştırmak suretiyle her sene şarabın daha da kalitelisini içmek için bu yolu kurnazca denediğini bile bile...

Peki, şarap yapanlar aynı zamanda turşu kurup sirke de yaptıkları halde anam neden turşu kurmuyor, turşu için neden illa Sofi’nin yolunu tutuyordum? Esas ustalık isteyen şarabı bunca iyi yaptıktan sonra en az onun kadar enfes salatalık, “kitti”, biber, domates, patlıcan, lahana, kelek, havuç, hatta sarmısak turşusu kurmanın anam için ne zorluğu olabilirdi! Emmo Sofi bu zorluğun, babamın anası Saro neneme saygıdan kaynaklandığını acaba biliyor muydu?

*

Saro nenem bir gün Heredan’daki evlerinde tarhana hazırlayıp kuruması için dama sermiş; aynı gün, bahçeden topladığı sebzelerle de turşu kurmuş; ama o yıl hem damdaki tarhana, hem de kilerdeki turşu kurtlandığı gibi, bir de o kara haber köye ulaşmış:

“Ermeniler köylerini boşaltıp Kafle’ye çıkacak!”

İşte o yıl köyü boşaltıp “Kafle” yollarında birbirlerini kaybettikten sonra ölen oğullarının ardından kızı Mirye ile oğlu Sarkis’i yıllar sonra bulduğunda, İncil’e el bastırıp, öğüdünü tutacağına dair yeminini alarak, babama iki şey tembih etmiş:

“Oğlim, sen sen olasan, Heredan’a bi daha ayağ bas-miyasan! Getsen, diyerler ki gelmiş toprağhlarına sehab çığhacağ, seni öldırırler! Zatani kardaşların hepi öldi, tek sen kalmışsan! Bi de, işallah evlendiğinde eger Allah bi oğlan verirse, Margos sülelesi senden sora da devam eder-se, bizim evimize tarğhana yapmağ, turşi kurmağ oğırsız-lığ getiri, bilesiz! Buni heç unıtmıyasız, evde turşidir, tarğ-hanadır, yapmıyasız!”

*

Bizim neden evde turşu kurmayıp parayla satın aldığı-mızı uzun uzun Emmo Sofi’ye anlatmam halinde onun da belki Erzurum’dan, belki de Erzincan’dan, Van’dan, Bit-lis, Sivas, Amasya’dan, Adapazarı, Kütahya, Afyon’dan, Maraş, Adana, Antep’ten yola çıkan bir başka kafi-lede kim bilir kimlerini kaybettikten sonra böyle yalnız başına nasıl kaldığını uzun uzadıya anlatmasıyla sabahı bulmak gafletine düşmeden, “uskura”yı kendisine uzattım. Emmo Sofi avucumda sadece iki tane beş kuruş görünce başını iki yana doğru hafifçe sallayıp dişlerinin arasından duyul-duk duyulmadık bir sesle tsı tsı tsı diyerek kilere doğru yollandı.

“Emmo Sofi, turşi karışığ olsun ha!”

Başını olur anlamında sallayıp kilere girdi.

“Anam dedi ki, turşinin suyni bol koysın!”

Emmo Sofi sözlerimi duydu mu duymadı mı ya da duy-duysa da ne denli önemsedi ve verdiğim on kuruş karşılı-

ğında iki minik patlıcan, biraz lahana, “kıttı”, üç beş sivri biber, iki dilim kırmızı şalgamla yarısına kadar su dolu “uskura”yı bana uzatırken cimri mi yoksa bonkör mü davranmıştı bilemiyordum; ama “uskura”nın tepeleme turşu suyuyla dolmadığına anamın kızacağından emindim!

“Ula nerde kaldın heyvan! İki seettir getmişsen, bi de getirdiğin turşuya bağh! Edemedin diyesen bu turşi azdır? Ağzına kadar su doldır diyemedin? Ma turşının suyi da paralandır?”

Uskurayı sofranın ortasına, şehriyeli bulgur pilavı ten-
ceresinin yanına koyan anamın kızgınlığını babam yatıştı-
rıyordu:

“Çocığın ne kabahati var? Demag ki böğün Sofi’nin nekesliği tutmuş, zatani eyice ğhırıfladi!”

O akşam kardeşlerimle yemeğimizi yerken, babam çay-
danlıktan doldurup tas tas içtiği şarapla keyiflenip bir de
türkü tutturuyordu:

“Dere kenarında bir ev yapmışam
Kerpicim tükenmiş neçar kalmışam...”

Babam türküsunü mırıldanırken, benim de kaybolan
beş kuruşu ertesi sabah bulma hayaliyle dalıp dalıp gittiği-
mi nereden bilsinlerdi?..

“K arekin vartabedin dediğine göre, Ermenice dersinde Bedros Turyan’ın şiirini ezbere söylemişsin. Duyunca çok sevindim! Senden böyle bir şeyi bekliyordum zaten! İnaniyorum ki, kısa zamanda anadilimizi iyice öğrenip sen de şiir yazacaksın!”

Keşiş beni odasına çağırıp bu övgüyü düzünce şaşırıp kaldım. Acaba farkında olmadan önemli bir şey mi yapmıştım, yoksa bir an önce Ermenice öğrenmem için beni yüreklendiriyor muydu?

“Hadi, ezberlediğin şiiri söyle bakalım!”

Elindeki kalemi masaya bırakıp koltuğuna iyice yaslanarak gözlerini gözlerime dikmesiyle beraber daha iki gün öncesine kadar rahatlıkla söylediğim şiiri o anda sanki tümüyle unutuverdim! Heyecanlandığımı hissetmiş olacak ki, şiirin adını sorarak dilimin çözülmesine, hafızamın tazelenmesine yardımcı oldu.

Önce şiirin adını, ardından da tüm şiiri, takıldığım bir iki yerde onun hatırlatmasıyla söyleyiverdim.

Keşiş, arada takıldığım için üzülmememi söyleyip beni rahatlattıktan sonra şiirin ve şairin önemini anlattı; Bedros Turyan’ın Üsküdarlı fakir bir demircinin oğlu olduğunu, gencecik delikanlıyken yakalandığı amansız hastalık nedeniyle bir şiirinde Tanrı’ya serzenişte bulunduğunu, öte taraftan kardeşi Mihran’ın Yeğişe adıyla rahip olup Kudüs’te patriklik mertebesine kadar ulaştığını, hatta bizleri buraya getiren patriğimizin de bir zamanlar İzmit’teki ünlü Armaş Manastırı ve ruhban okulumuzda onun öğrencisi olarak yetiştiğini, bizim şairi ve yazarı bol bir millet olduğumuzu, kimisi Sivashlı, kimisi Harputlu, Siverekli, Erzincan, Tekirdağ, Edirne, İzmirli ya da Muşlu,

Vanlı, Erzurumlu, İstanbullu bu şair ve yazarların içinde doktorlar, avukatlar ya da başka meslek sahibi olanların yanı sıra Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde, kazalarında, köylerinde öğretmenlik yapanların da bulunduğunu, kendisinin de öğretmen olduğunu, Diyarbakır'ın Silvan kazasında doğduğu için şiirlerini Hovsep Keşişyan yerine Silvan mahlasıyla imzaladığını söyleyip uzunca konuşmasını anlayamadığım Ermenice kısa bir cümleyle noktaladı.

Abuk abuk suratına baktığımı görünce bu kez Türkçe'ye başvurdu:

“Diyordum ki, sen ne zaman şiir yazacaksın?”

Cevap yerine sırtıtmaktan başka yapabileceğim bir şey yoktu. Zaten o da daha fazla üstelemeden kendi sorusunun cevabını kendisi verdi:

“Yakında yazacaksın!”

Keşiş'in odasına ezberlediğim Ermenice şiiri söylemek üzere girmiş, onun gözünde istikbalin bir şairi olarak çıkmıştım!

*

Patrikhane'de daha ne kadar kalacağımızı bilmiyorduk. Ancak açıldı açılacak, bitti bitecek diye kulağımıza gelip çalınanlara göre, misafirliğimiz Üsküdar'daki Tıbrevank Okulu'nda sürdürülen badana, boya işlerinin tamamlanmasına kadar sürecekti. Bizler gibi Anadolu'nun çeşitli şehirlerinden gelen bazı çocuklar da misafireten Şişli'deki Karagözyan Yetimhanesi'nde konaklayıp gündüzleri yine geçici olarak Feriköy'deki Merametçiyan Ortaokulu'nun birinci sınıfına gidiyorlardı. Bu göçebeliliğimiz Üsküdar'ın tepesindeki Tıbrevank'a taşınmakla son bulacaktı.

Patrikhane'de personel dışında çok çeşitli insanlarla karşılaşp iç içe yaşıyorduk. Şu ya da bu kilisenin papazla-

rı, rahipleri, yönetim kurulu üyeleri ya da Başpapaz Aram Efendi'nin odasına belki bir vaftiz kâğıdı veya bir düğün işiyle ilgili bir pürüzü halletmek, hastalık, ölüm, fakirlere yardım gibi bir konuyla ilgili sorunlarını çözmek için gelip giden insanlar... Kimileri Patrik hazretleriyle görüşmek için kapıcı Garbis'in odasında ya da koridorlarda randevu saatlerinin gelmesini beklerken, biz de ister istemez sorunlarına ortak oluyorduk:

Yedikule Surp Pirgiç Ermeni Hastanesi düşkünler evine yerleşmek için hastane yönetim kuruluna yönelik bir tavsiye yazısı için Başpapaz Aram Efendi'nin aracılığını rica eden yaşlı adamın çaresizliği... Beykoz'daki kilisenin çan kulesinin onarımını ihmal eden yöneticilerini şikâyeteye gelen semt sakini kadının Patrik'le görüşmek için ısrarı...

Biz ise çeşitli şikâyet, dilek ve isteklerde bulunan insanların arasında ismini duyup nerede olduğunu bilmediğimiz Yedikule, Yenikapı, Kandilli, Kadıköy, Yeşilköy, Yenimahalle, Topkapı, Gedikpaşa gibi daha başka kim bilir kaç köyü, kaç kapısı, kaç kandili, kaç paşası, kaç mahallesinden haberdar olmadığımız bu ucu yok bucağı yok büyük şehirde, iyi kötü kaçamak yapıp tanımaya başladığımız Kumkapı'nın dışına çıkıp gönlümüzce dolaşabilmek için can atıyorduk.

Patrikhane'deki ilk günlerimizde kiliseye hem sabah hem de akşam giderken, okulların açılmasıyla birlikte yalnız akşamları, bir süre sonra da cumartesi ve pazarları gider olduk. Öğleye kadar süren uzun pazar ayinlerinde sıkılsak da, bunu kimseye belli etmemeye, hele zaman zaman minik camlı gözlüğünün altından bizi izleyen Patrik hazretlerinin mutluluğuna yanlış bir davranışımızla gölge düşürmemeye bilhassa özen gösteriyorduk.

Pazar ayınlarının arada bir de keyifli yanı vardı; çünkü patriğimiz bazen başka semtlerdeki kiliseleri ziyaret edip ayınlara katılınca bizlerin de orada olmasını özellikle istiyordu. Bunun için kapıcı Garbis Kumkapı'daki Ermeni taksicilerden birine evvelce haber ulaştırıyor, pazar sabahı erkenden gelen taksiciye emanet edilerek o semtin kilisesine doğru yol alıyorduk.

Bu kilise ziyaretleri bizim için birer İstanbul gezintisiydi de. Ayine riyaset edip bir de vaaz veren Patrik hazretlerine bir bakıma teşekkür anlamında kilise yönetim kurulu ve kadınlar kolunun özene bezene hazırladıkları nefis öğle yemeğinden, sevgi sofrasından bizler de bolca nasibimizi aldığımızdan böyle günleri nasıl iple çekmezdik ki! Patriğin himayesinde kurulmuş bir ruhban okulunun ilk öğrencileriymiş, yarın, istikbalin belki de saygın rahipleri ya da papaz adayları, belki de öğretmenleri olarak geldiğimiz bu diyarlarda kendimizi evimizdeymiş gibi hissetmemiz için tabaklarımıza tıka basa doldurulan, çoğunun adını, tadını bilmediğimiz yemeklerle ilk kez tanışıp kimini zevkle, kimini alımlı görüntüsüne rağmen tuhaf tadından dolayı zorla yerken yine de halimizden şikâyetçi değildik; çünkü Patrik hazretlerine, onun yüce kişiliğine gösterilen saygının bize de az çok gölgesi düşüyordu; ne ki yetimhaneye gelişimizden itibaren bizi mutlu etmek isteyen bu aşırı çabalarının, “bizler de sizin analarınız sayılırız” şeklindeki yaklaşımlarının yanı sıra, sevecen bakışlarının ardında bizlere sezdirmek istemedikleri, ustaca gizlemeye çalıştıkları bir acıma duygusu mu yatıyordu, yoksa ruhumuzun derinliklerinde giderek kendiliğinden böyle bir tortu mu birikiyordu...

*

Akşamları Patrik hazretlerinin verdiği talimat doğrultusunda saat en geç dokuzda tavandan sarkan tek ampulü söndürüp yatmamız gerekiyordu. Gözümüzü uyku tutmadığı zamanlarda ışığı yakıp bir kitabı karıştırmak, belki bir gün sonraki bir ödevi hazırlayıp zaman kazanmak gibi bir çaba kuralları bozmak anlamına geldiğinden, arka bahçede gezinen köpeğin arada bir gecenin sessizliğini bölen havlamaları ve rüzgârın okşadığı yaprakların hışırtısı eşliğinde hayal âlemimize dalıyorduk...

Nışan daha yatağa uzanır uzanmaz uyuyordu. Yaşından ötürü maskotumuz gibiydi. Narin *kuyrig* onun tombul yanaklarını ikide bir sıkıştırır, yemek dağıtırken kendince etin en güzel parçasını onun tabağına koyar, kahvaltıda bir kaşık reçeli zorla ağzına tıkar. Kocası kapıcı Garbis de Patrikhane’de el ayak çekilip mesai bittiğinde “Öldüm! Bittim! Ayaklarıma kara sular indi *dzo!*” diye oflayıp pofladığı günlerinden birinde değilse, ya da gelip gidenlerden, telefonlara cevap vermekten bunalmamışsa, koridorda sıkıştırdığı Nışan’ın ensesini sevgi sözü eşliğinde hafif bir tokatla okşardı:

“Hay senin babanın değirmen çarkına tüküreyim, emi!”

Tokatlı Nışan bu şaka yollu ilgiden memnun, ikinci bir tokatı yemeden sıvışıp giderken, bu tükürüklü değirmen muhabbetinin aslında Nışan’ın babasının mesleğinden kaynaklandığını nereden bilebilirdik ki!

Zile’deki küçük bir dere yatağının suyu üst üste kuraklıkla azalıp özellikle yaz aylarında bazı değirmenlerin çarkını yeterince döndüremeyince, Nışan’ın babası da artık Zile’den umudunu kesip kısmetini Tokat’ta aramak düşüncesiyle kıvranıp duruyormuş. Tam da o günlerde Ana-

dolu'dan öğrenci toplamak için yola çıkan Rahip Sahag Papazyan'ın bir durağı da Tokat olunca gerisi kendiliğinden gelmiş, Nişan kendinden küçük iki kız kardeşi ve ana babasından ayrılıp gurbete düşmüş, babası gibi değirmenci olmamak için okumaya gelmiş...

Hatay'ın Samandağ ilçesinin Vakıflı köyünden Papken papaz olmak için gelmişti. Onun gibi aynı köyden olan Arsen ile, yine onlara yakın Bityas köyünden Vahriç yan yana gelince kendi aralarında konuştukları Ermenice benim için kuşdilinden farksızdı.

Bazen köyden gelen bir hemşerilerinin bohçaya sarıp sarmalayıp getirdiği çıkından her biri topaç büyüklüğünde kahverengimsi, belki taştan da sert topaklar çıkınca ağızlarının suyu akardı; köylerinde yedikleri en lezzetli peynirmiş meğer. Onlar, Narin *kuyrigten* tedarik ettikleri çukur bir tabak içindeki bolca zeytinyağına bu taş parçalarını keskin bir bıçakla ufak ufak kerttikten sonra çatalla iyice ezip üstüne de biraz kırmızı biber ekip ekmeklerini banıp banıp keyifle yedikçe, ben de bu taş gibi topaklara bakıp bakıp, bizim oralarda kışın ateşin üstündeki su dolu tencerede tahta kaşıkla karıştırı karıştırı eritip sonra da dövme katıp pişirdiğimiz ayran aşının o taş gibi sert, kuru ayran topaklarını, "çortan"ı hatırlıyor, onların kahverengi peyniri benim ağzımda beyaz "çortan caş"a, ayran aşına dönüşüyordu...

*

"Yarın sabah Şişli'ye, Karagözyan *Vorpanots'*una gideceğiz! Hepinize lacivert üniforma dikilecek, bir zamanlar Armaş'ta okuyan ruhban okulu talebelerinin giydiği formadan; okulun açılış töreninde onları giyeceksiniz. Sabah kahvaltıdan sonra yola çıkacağız, ona göre!"

Cuma akşamı, okul dönüşünde, kapıcı Garbis'in bize ayaküstü aktardıklarından öğreniyorduk ki, Üsküdar'daki okulun badana, boyasının yanı sıra, masa, mutfak gereçleri, yatak, battaniye gibi diğer eksik gedikleri de tamamlanmak üzereymiş; geriye kalan önemli bir eksik de bizim kılık kıyafetimizmiş. Bunun için Karagözyan Yetimhanesi'ne bir terzi gelip, oradaki diğer öğrencilerle birlikte hepimizin ölçüsünü alacakmış.

Aslında bizleri Tıbrevank'a öğrenci olarak kaydeden Rahip Sahag Papazyan'ın elimize tutuşturduğu listeye uyup elbise, ayakkabı, gömlek, iç çamaşırı, çorap, mendil vesaireyi iyi kötü temin edip tahta bavullarımızla yüklenip gelmiştik. Demek bu üniforma işi sonradan düşünülmüştü veya bizlere söylenmemiştii. Anlaşılan, ruhban okulu öğrencisi olmak, her şeyden önce, tıpkı askerler gibi bir üniforma giymekle başlıyordu.

Patrikhane'den çıkıp Şişli'ye kadar gitmek bizim için bir gezinti anlamına geldiğinden bu habere sevinmekle birlikte, tekrar Karagözyan'a gitmek hiç de hoş değildi. Biz i kide bir yetimhane kapısından geçirmeye ant içmişlerdi sanki!

* *

"Allah kimseyi küçüğ yaşta yetim birağhmasın!"

Soğuk kış geceleri ana, baba, neneleriyle yola düşüp Gâvur Mahallesi'ndeki evimize misafirlige gelen yaşıtlarımız komşu çocuklarıyla odun sobamızın etrafında pestil, ceviz, kuru üzüm, dut kurusu yiyerek konuşup gülüşürken, anamla diğer "baco"lar da ellerindeki minik çorap şışleriyle çorap ya da daha büyükçe olanlarıyla kazak, eldiven, patik örüp kendi aralarında sohbete dalıp, kimisi se dirde bağdaş kurmuş, kimisi mindere sırtını dayamış mi-

safir “emmo”lar, “dayi”lar da babamla beraber biraz lavaş, otlu peynir, turşu ve sonbahara doğru babamın eve hamal sırtında koca bir sepet dolusu gönderdiği, taşla kırılıp su dolu bir “teşt”in içinde iki gün arayla suyu değiştirilerek bekletilince kırk gün sonra yeşilinden eser kalmayıp koyu patlıcan rengi alan, acısı gitmiş enfes iri zeytinler eşliğinde, anamın güzün yaptığı şaraptan içerek sohbet ederken, söz döne dolana sonunda hep aynı yerde düğümlenirdi:

“Kırvem, senin tevellütin 1323 ise, benimki de 1328 olduğuna göre, demağ ki sen Kafle’ye benden beş yaş böyüg çığhmışsan ...”

“He, sekiz dokuz yaşında vardım yoğhtım, işte ele bi şe. Eyi ğhatırliyam, babamla emicem onlar tarlada çüt süridiler, ben onlara yemeg götürirdim; torbayı açdılar, ek-meg, penir, yumurta, soğani barabar yiyidiğh...”

“E onun içün sen bızden daha eyi ğhatırlısan...”

“Tabi babam, okıla da gididım, herflerımızi de, öğhı-mağını da öğrenmişim...”

“Ben kirve Donabed’den küçügem, eyi ğhatırlamıyam. Soradan öğrendiğima göre bizim kafle Cabağhçur’dan yola çığhmış, yüriye yüriye ta Hayne’ye gelmişigh. Ben ğheyal meyal bi şeler ğhatırliyam; hama o ğhatırladığhla-rım Hayne’deydi veyağhut da başka bi yerdeydi, bilmiyem. Yalavuz, anamın bi sözünü heç unıtmıyam; bahan boyna ‘Kroçti tzerkı pırne!’ diyidi, bacıma da, benden böyügti o, ‘Ağportı tzerkı mi toğe!’ diyidi. Bilidi başımıza gelecağlari ki bize ele diyidi:

‘Bacın elini tut... Kardaşın elini bırağhma...!’

Heeey heeey, ele bi bırağhmağ bırağhtırdılar ki felegi-mızı şaşırdığh...”

Anam kilerden getirdiği kışlık kavunu bir sininin içinde

kesip ellerimize birer parça tutuşturduktan ve birazını da kendilerine ayırdıktan sonra, kalanını da kalaylı bir tabağa doğrayıp sedirde tespih çekenlerin, sigara üstüne sigara saranların önündeki tepsiye yerleştirip yanımıza dönerken, onlar geçmişte kalan bulanık hafızalarını tazelemeye çalışıyor, dalıp dalıp gidiyorlardı.

“Demağ ki siz Kafle’ye Lıce’den ığtıız...”

“Bızım kafleye Egil’den gelenler de katıldı...”

“Felegin gzi ığhaydı, bize o günleri gstertmiyeydi.”

“Gideydi, bi daha geri gelmiyeydi o günler!”

“Gene Allah yzımıza bağhti, bız kurtıldığh...”

“Allah kimseyi kğ yaşta yetim birağhmasın!”

“V
orpanotsı garodtsak?”

Karşısına dizildiğimizde, müdür Arşaluys Sarkisyan, ‘yetimhaneyi özlediniz mi’ sorusuna bir süre cevap alamayınca, suskun ve gülümser duruşumuzdan, herhalde cevabımızın ‘evet, özledik’ şeklinde olduğunu düşünerek, keyifle kapıcı Garbis’e döndü ve onunla Ermenice bir şeyler konuştuktan sonra başıyla kapıyı işaret etti; biz de, geldiğimiz gibi, hep beraber, odayı kapıcı Garbis’in ardı sıra terk ettik.

Kapıcı Garbis emaneti teslim edip görevini yerine getirmenin huzuruyla Patrikhane’ye dönerken, bizler de koridorda bekleyen hemşerilerimizin öncülüğünde topluca kütüphaneye yöneldik.

Haygaz öğretmen önündeki kalınca bir kitaptan başını kaldırıp, burnunun ucuna kadar inmiş kalın camlı gözlüğünün ardındaki sevecen gülüşüyle bizleri karşıladı. Adlarımızı bile unutmamıştı. Bir öğretmen tarafından hatırlanmak doğrusu güzel şeydi.

Yemek saatine kadar sohbet ettik, Patrikhane günlerimizi, okulumuzu anlattık. Şişli’den Feriköy’deki okula sabah gidip akşam dönmeleri dışında bütün günleri sadece yetimhanede geçen diğer arkadaşlarımız bizden Vahram’ın lokantasını, Nişanca Hamamı’nı, Kumkapı sahillerini, bir de pazar ayinleri için taksiyle uzak semtlerde fink atışımızı duyunca herhalde şanslarına küsüyorlardı. Biz de Patrikhane bahçesinde top oynayamadığımız için onlara gıpta ediyorduk!

İkinciye doğru biri sıska, uzun, diğeri tam aksine kısa boylu, şişman iki terzi mezurayla ölçülerimizi alıp, bir deftere adlarımızla birlikte yazınca işimiz bitivermişti.

Patrikhane'ye yalnız başımıza nasıl geri dönecektik?

İlk gün bizleri tramvayla Patrikhane'ye götüren Karekin ortalarda yoktu; meğer muhasebeci yanına girdiği için artık elinde sallamaktan, boynuna asıp gezmekten hoşlandığı düdüğünü bir kenara bırakıp rakamları hizaya dizmeye başlamış.

Düdüklü Karekin'in yerini bu kez Haygaz öğretmen alıyor, ellerimize tutuşturduğu tramvay biletleriyle bizi Şişli'den, tabelasında 'Şişli-Beyazıt' yazan tramvayın ikinci mevki yeşil vagonuna bindiriyordu:

"Tramvaydan Beyazıt'ta, son durakta inin. Doğruca yokuş aşağı Kumkapı'ya yürüdüğünüzde Patrikhane'yi bulursunuz."

Tramvayın sahanlığında yan yana dikilmiş, etrafımızı seyrede ede giderken sanki ilk kez özgürlüğümüzü yaşıyorduk. Ne başımızda düdüklü Karekin, ne de sabah bizi Karagözyan'a getirip sonra da Patrikhane'ye dönen kapıcı Garbis vardı. Yol boyunca İstanbul'un yabancısı olmadığımızı kanıtlarcasına birbirimize seslenip kendi aramızda yarışıyor gibiydik:

"Galatasaray'ın lisesi!"

"Galata'nın köprüsi!"

"Beyazıt'ın meydanı göründü!"

"İşte ünverstenin kapısı!"

"İşte ortadaki büyü, yuvarlak havuz!"

Son durakta inip Patrikhane'nin yolunu tuttuğumuzda akşamın alacakaranlığıyla vitrinlerdeki ampuller birbirleriyle yarışıyordu.

*

'Geldi, geliyor' diyerek beklediğimiz gün nihayet geldi çattı. Hataylı çocuklar pılı pırtılarını bavullarına doldurup

Patrikhane'den, yetimhanedekiler de toparladıkları eşyalarıyla Üsküdar'ın tepesindeki okula taşındılar. İlkokulda okuyan Nışan, bu kez Şişli'ye, Karagözyan'a giderken, ben, yine Patrikhane'de kalacaktım. Ortaokul birinci sınıfından itibaren her yıl giderek bir üst sınıfın açılacağı Tıbrevank'ta zaten okumam mümkün değilken, orada yatıp her gün sabahın köründe yollara düşüp Kumkapı'ya gelmem ve akşamları da Üsküdar'a dönmemin zor olacağını düşünmüş olacaklar ki, ben Patrik efendimizin talimatıyla yıl sonuna kadar yine Patrikhane'de kalıp Bezciyan'da okumaya devam edecektim. Arkadaşlarımdan yine ayrı düşmüş, karmaşık duygular içinde, yalnızlığım la baş başa kalmıştım.

Üsküdar Selamsız'daki Surp Haç Tıbrevank Ermeni Ruhban Okulu lapa lapa yağan Mart karı altında açıldı. Açılışı kol kola giren iki kısa boylu adam beraberce yaptılar. Bunlardan biri yıllar yılı hayal ettiği bir ruhban okulunun temelini atan, fikriyatını geliştiren Trabzon doğumlu Patrik Karekin Haçaduryan, diğeri de Eskişehir doğumlu İstanbul valisi ordinaryüs profesör Fahrettin Kerim Gökay'dı. Biz yeni lacivert elbiselerimizin içinde alkış tutarken, ikisinin de yüzündeki mutlu ifade, bahçeyi dolduran insanların arasında dalga dalga yayılıp uçuşan kar tanelerine karışıyordu.

*

Patrikhane'deki günlerim yine eski yeknesak tempoyla devam ederken arada kısa süreli sahil kaçamaklarıyla denizi, martıları, gelip giden trenleri seyredip kendimce eğleniyordum. Önceleri beş kişiyken içimizden birinin kaytarması o kadar dikkat çekmese de artık bir ben kaldığım için ister istemez daha da temkinli olmaya çalışıyordum.

Manyel Ağa da taktik değiştirmiş, beş kişiye bir kalıp sabun üzerinden haftalık bakiye sormak yerine, bu kez bir kalıp sabunu dört hafta boyunca kullandıktan sonra artırıp artırmadığımın hesabını yapar olmuştu. şoğagat mecmuasının pul yapıştırma işi hemen tümüyle bana kalmıştı. Neyse ki zaman zaman Patrikhane'ye gelen kimi papaz yamaklarının, kilise korosunda görevli gençlerin de bu konuda yardımcı dokunuyordu.

Patrikhane'de ufak tefek işlere de yardım etmeye başlamıştım. Kapıcı Garbis Kumkapı dışındaki, ya da Beyazıt Meydanı'ndaki postaneye artık kendi gitmek yerine beni göndermeye başlamıştı. Patrik hazretleri Üsküdar'daki ruhban okuluna yaptığı ziyaretleri sıklaştırınca Kumkapı Meydanı'ndaki Ermeni taksicilerden Krikor, Hampig ya da o an orda, durakta olan birini alıp gelme görevini de arada bir ben yapmaya başlamıştım. Taksiye binip doğruca Patrikhane'ye dönerken hem bir işe yaradığım için seviniyor, hem de etrafa caka satıyordum.

Derslerde de sıkıntılarıım giderek azalıyordu. Matmazel Acaryan'ın Fransızca ve İngilizce dersleri zaten disiplinden yoksunken, arada bir de katır, at ya da eşeklerinin iki yanından sarkıttıkları sepetlerle geçen seyyar satıcıların sokağa bakan sınıfımızın dibinde 'Pataaatiii!', 'Soğaaan!', 'Bibeeer!', 'Patlıcaaan!', 'Lahanaaa!', 'Pırasaaa!', 'Çaya çorbaya limooon!' diye bağırmalarını fırsat bilen arkadaşlarımız o arada okudukları metnin arasına aynı tempoyla birer 'pataaatiii' ya da 'patlıcaaan' serpiştirdikleri bir ders atmosferi içinde benim Fransızca bilmeyip zorlanmam ne-redeyse önemini yitirmişti!

Teneffüslerde artık bahçenin bir kenarında beklemiyordum. Arkadaşlarıımın arasına katılıp ben de onlar gibi

voleybol ya da futbol oynuyordum.
onlardan da güzel oynadığını
rında ben de kasıla kasıla
takımımızı, Dacıglerin Yıldızları
ları, bu maçların genelde
tarak anlatıyordum. Diyarbakır'da
kendi aralarında kurdukları
varlığına, hatta formasının
renklerini soruyorlardı: Mavi,
yeşil,

Üsküdar'daki ruhban okuluna
olmamdan ötürü, bana 'rahip
hip-yumurta' gibi cinaslı bir
vartabedtsu diyerek takılmaları da
acımasızca takılma faslına kendin
ayrı düşen arkadaşları Artin'e de
lardı. Bu tatsız davranışlarından
bu konuyu tümünden unuttukları
Artin'e eskisi gibi adlarımızla
bet arasında konuyu yine de
na getirip merakla sormayı sürdür

"Sen rahip mi olacaksın?"

"Yoğh! Ama gene de belli olma"

Diyarbakır'dan rahip olmak
gibi, buna ne babam, ne anam,
ten taraftar değildi. Babamın
öğrenmem, ondan sonra, eğer
tabibi olmamdı; çünkü bir gün
şısına çıkabilseydim o da artık
çekmeyecekti. Onun "el" deyip
ettikleri, dişçi koltuğuna
değil, diplomasını kiralayıp

Aslında ben de bu diyarlarda durup dururken “el”lerin ağız kokusunu mu çekiyordum? Bana ikide bir rahip olup olmayacağını soran çocukların karşısına geçip sınıfın ortasında şöyle mi haykırsaydım:

“Olmıyacağam, olmiyacağam, olmiyacağam!”

Evet böyle bağırmalıydım! Hem de bana *vartabedtsu* sıfatını yakıştırdıklarında, bunun rahip adayı anlamına geldiğini öğrenir öğrenmez:

“Zulal, bağh, buni eyi bıl ki benim din adami olmağ niyetim yoğhtır, heç bi zaman da *vartabed* olmiyacağam!”

Neden susup bunu sineye çekmişim? Acaba bunun başlıca nedeni burada okumamıza öncülük eden Patrik hazretlerinin de bir rahip oluşu muydu? Sonra iki kelime Ermenice öğrendiğimizde en az bizler kadar sevinip mutlu olan Ermenice hocamız Karekin *vartabedin*, bir de ilerlemiş yaşına rağmen bizlere ulaşmak için Anadolu yollarına düşen Sahag *vartabedin* emeğine karşı vefa duygusu muydu?

Hiç bir menfaatleri yokken bizlere kucak açan, elimizden tutan bu insanların birer rahip olduğunu bile bile, üstelik de kimse illa da rahip olacaksın diye diretmezken, “olmiyacağam” diye ortalarda gezinmenin ne âlemi olabilirdi!

Bunu o insanlara karşı yapılmış büyük bir hakaret, büyük bir ayıp telakki ettiğimi ilk fırsatta en azından Zulal’a söylemeli miydim?...

Bu tür düşüncelerin girdabında yuvarlanırken galiba farkında olmadan ipin ucunu kaçırıyor, kendi kendime gelin güvey mi oluyordum ne! Çünkü Zulal da *vartabedtsu* kelimesinin Türkçe karşılığını sorduğumda “rahip adayı” derken yüzünü öteye çevirdiği o an ve onu izleyen günler-

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

prı'da hemen hemen hiç yoktu. Kumkapı'nın en ihtişamlı, en görkemli binası belki de ahşap, beyaz boyalı Patrikhane ile bir de üç katlı, taş yapılı tarihi Bezciyan Okulu'ydu.

Sınıf arkadaşlarımın çoğu okulun çevresindeki sokaklarda oturuyorlardı. Trenle, yakın dedikleri Samatya'dan, Yedikule'den gelenler de vardı. Önceleri Narlıkapı'da otururken daha sonra Üsküdar'a, İcadiye'ye taşındıklarını söyleyen Hagop sabahın erken saatlerinde yola düşerek önce tramvay, ardından vapur, sonra yine tramvayla Beyazıt'a, oradan da yürüyerek okula geliyordu. Bana keyifli gibi gelen bu yolculuğunu, hele hele sabah akşam vapura binişini başlangıçta kıskanmıştım; ama kış boyunca gecikip ya da bazı günler tipi, kar yüzünden gelemeyip derslerinden geri kalışını görünce, Patrikhane'de kalmam için verilen kararın ne denli doğru olduğunu daha iyi anlıyordum.

"Bağh hele Hagop, bu sizin Üsküdar'daki ev Tıbre-vank okulına yağındır?"

"Yok, ama çok uzak da sayılmaz!"

Onun çok uzak bulmadığı mesafeyi kestiremeyince tekrar soruyordum:

"Bızım okıldan Kumkapı Meydanı'na..."

"Yok, yok, Beyazıt Meydanı'na kadar belki!"

"Sen Tıbre-vank'a heç gettin?"

"Gitmedim, yalnız kiliseye giderken dışardan şöyle bir gördüm."

"Eski otırdığın yer, Narlıkapı buraya uzağı?"

"Hayır, çok yakındı."

"Peki niye Üsküdar'a gettizi?"

"Mecbur kaldık oğlum!"

"Niye?"

“Yayamla dedemin İcadiye’de küçük bir evleri vardı, orda oturuyorlardı. Yazları biz de onlara yazlığa gidiyorduk. Dedem ölünce yayam yalnız başına kaldı, biz de Üsküdar’a taşındık...”

“Kışın okula getmağ gelmağ...”

Yapacak başka şey yoktu, çünkü yayam evini terk etmek istemedi, bizi yanına çağırırdı. İyi de oldu, kiradan kurtulduk. Dedemin Üsküdar Meydanı’ndaki dükkânını da babam çalıştırmaya başladı; o da onun bunun yanında çalışmaktan kurtuldu.”

“Baban ne iş yapidi?”

“Perşembepazarı’nda tornacı yanında çalışıyordu.”

“Deden ne iş yapidi? O da tornacidi?”

“Yok! Dükkânın bir köşesinde odunkömürü, bir köşesinde de yem satıyordu. Meydan’daki at arabacıları dedemden yem alırlardı.”

*

Okula başladığım gün duyduğum o kahredici yalnızlık duygusundan giderek kurtulurken, soluduğum havanın bile sanki değiştiğini hissediyordum. Bu rahatlığımı en çok da öğretmenlerime, onların anlayışlarına borçluydum. Ermenice, Fransızca derslerinin dışında, konuştuğum Türkçe hâlâ en büyük sorunumdu.

İlk gün elindeki kuş kafesiyle sınıfa giren Türkçe öğretmenimiz şivem konusunda arada bir uyarıda bulunmayı ihmal etmiyordu:

“Evladım! Artık şu dilini biraz kır, kitap diline dön. Bol bol kitap oku. Yalnız başına olduğun zaman okuduğun cümleleri yüksek sesle tekrarla, bunu alışkanlık haline getir!”

Bir an önce daha temiz bir Türkçe konuşmamı isteyen

öğretmenimiz dilimi kırmamı isterken öncelikle kırılan acaba biraz da gururum muydu, kim bilir...

On beş yaşına kadar evde, sokakta, okulda, çarşıda konuştuğum bu ağzı üç beş ayda değiştiremezdim ki! Türkçe'yi İstanbul ağzıyla konuşmak benim için Ermenice, Fransızca'nın yanı sıra üçüncü bir yabancı dil gibi geliyordu. Bir kere kelimeler konusunda zorluk çekiyordum:

Ben "küçe" derken, arkadaşlarım sokak diyorlardı; ben "habene"mi "kastal"da dolduruyordum, onlar ise testilelerini çeşmede; ben suyu "habeş"te ısıtıyordum, onlar maltıza; benim "ğar"ım "kortig"e giriyordu, onların misketi çukura; ben "derence"lerden çıkıyordum, onlar basamaklardan; ben "avğhana"ya gidiyordum, onlar ise tuvalete. Ben lapa lapa kar altında sığınacak yer arayan serçeleri gösterip "valla bu kuşlara yazuğım geli" derken onlar ne dediğimi zaten anlamıyorlar, belki de bana acıyarak bakıyorlardı...

*

Önceleri Patrikhane'deki çalışma odasında geceleyen Karekin *vartabed*, Üsküdar'daki okulun açılışıyla resmen müdürlüğüne atanınca artık geceleri genellikle orada yatıyor, arada bir, Bezciyan'daki Ermenice derslerine denk gelen günlerde Patrikhane'de kaldığı da oluyordu. O zaman okul çıkışında ben de onun önderliğinde akşam duasına katılıyordum. Zaman zaman cumartesi ya da pazarları yakın veya uzak bir semtteki kiliseye ayine gittiğinde beni de çanta gibi yanında taşıyordu. Aslında çantayı taşıyan bendim; çünkü siyah rahip cübbesinin, bir de parlak, saten kumaştan üçgen şeklindeki başlığının bulunduğu çantasını hep ben yükleniyordum; ama şikâyetçi de değildim; aksine, Kumkapı dışına çıkıp taksinin camlarından İstan-

bul'un değişik semtlerini g r p  ğrendiğim ve ayın son-
rasında sunulan  gle yemeklerinden fazlasıyla nasibimi
aldığım i in memnundum da.  stelik hem Bezciyan'da
Ermenice hocam, hem de velim olduğu i in onunla seya-
hat etmeyi onur kabulleniyor, arada bir arkadaşıymışım
gibi s rd rd ğ  sohbetlerinden de keyif alıyordum:

 ocukluğunun ge tiği Kumkapı, tam da ortaokula
kaydolacağı yıl babasının vefatı, yoksulluk ve biraz da bu
nedenle kendinden k   k erkek kardeşiyle annesinden
ayrılıp Kud s'teki ruhban okuluna gidişi, ruhban okulu
 ğrencilik yılları, oradaki  ğretmenleri... Kumkapı'nın
tek t k bah eli evlerinden  ocukken arkadaşlarıyla erik
 almaları, ev sahibi kadınların onları s p rgeyle kovala-
maları...

"Sen de başkalarının ağacından meyve  almışsındır
herhalde..."

Eh, Allah'ın bildiğini bir rahipten saklayacak değildim
herhalde:

"He, *Vartabed*, arkadaşlarımla  oğh getmişiğh meyva
 almağa. Bi sefer bağlardan  zım  alarken bağın seğbisi
bizi yağhaladi, g tirdi ke ilerin ağılına hepis etti!"

Karekin *vartabed* g lmekten kırılıyordu.

"Bi g n de Hevsel bağ alarına teref gettiğh. Deli Kar-
no ağaca  ığhti, biz de ağacın altmdayığh. Karno elmalari
kopari bize ati, biz de cebimize, g mlegimizin i ine doldı-
riyiğh. Bi de bağtığh ki bi adam eline degenegi almış,
 zerimize geli. Biz ka tığh; hama Karno ağa tan yenene
kadar adam oni yağhalamış. Bağhmiş ki g mlegının i i
elma dolidır, ' abuğ onlari bo at!' demiş. Karno elmalari
yere bo atınca, adam bağhmiş ki her elmada bi ısırığ var.

'Ula niye bu elmalari tek tek di ledin, benamus?'

‘Ne yapım emice? Bildim ki yağhalanacağam, dedim belki beni döğdıghtan sora bare elmalari bahan geri verirsen...’

Karno daha edememiş konuşa, başlamış ağlamağa! Bunun üzerine adam gülmiş. ‘Ula bu yaşta bu akıl... sahan eferım! Al elmalari get, eger ki seni bi daha buralarda görürsem, allahvekil kemüğlerin kıraram!’ demiş, Karno’yu bırağhmış...”

*

Rahip Karekin’le görev gezilerimiz zaman zaman ders havasında da geçiyordu.

“Bak, burası Yedikule Surp Pırgıç Ermeni Hastanesi, burayı da Harutyun Bezciyan Amira kurmuştur; bu da hastanenin küçük kilisesi, hayırsever Gülbenkyanlar da bak yanında gömülü...”

Hastanenin büyüklüğü karşısında şaşırıp soruyordum:

“Vartabed, bu ğhastagħhana yalavuz Ermenilerındır?”

“Evet! Burada fakir Ermeniler parasız tedavi görür, parası olanlar para öder. Hastanenin bütçesini de cemaatimiz karşılar. Parası olan para bağışlar, malı olan malını verir... Ama Ermeni olmayan hastalara da hizmet verilir.”

Kendimi, bir an için, geniş bahçesinde Ermenice konuşarak gezinen beyaz gömlekli doktorların arasında onlar gibi beyaz gömleğiyle yürüten bir dış tabibi mi, yoksa küçük kilisesinde siyah cüppesiyle sabah duası için ayine hazırlanan bir rahip olarak mı tahayyül etmeliydim, bilemiyordum...

*

“Burası Sirkeci Meydanı, buradan trene binince iki durak sonrası Kumkapı’dır; ama önce şu lokantaya gireceğiz, yemekleri çok lezizdir.”

Tren istasyonunun karşısında, üzerinde 'Konya Lezzet Lokantası' yazılı büyük bir lokantanın kapısını aralayıp içeri giriyoruz. Beyaz örtülü masalardan birine oturur oturmaz beyaz, kısa ceketleriyle etrafta dolaşan garsonlardan biri yanımıza geliyor.

Karekin *vartabed* önündeki kitap gibi kalın ciltli yemek listesine göz atarken, benim dikkatimi, adından ötürü hünkârbeğendi çekiyor. Bir taraftan da önümdeki listeden çok, acaba ne yiyorlar diye, yan masalardaki müşterilerin tabaklarına göz gezdiriyorum.

"Bize önce iki et suyu lütfen!"

Garson buğusu tüten, üzerinde minik, yuvarlak yağ lekelerinin gezindiği çukur tabaktaki grimsi, bulanık suyu üzerimize dökmeden ustalıkla önümüze koyuyor. Hayret! Etin "işkene"si buralarda, bu diyarlarda hem de en birinci lokantalarda yemek sayılıyor! Masanın ortasında bir sepet içinde duran ekmeklere onun dokunmaması doğrusu hiç umurumda değil; "işkene"nin içine doğradığımı bir parça ekmeğin ardından tam da ikincisine uzanmak üzereyken *Vartabed* garsonu çağırıyor:

"Ben bir kuzu pirzolası rica ediyorum, yağsız olsun lütfen! Sen de ister misin, yoksa başka bir şey mi yersin?"

Aziz Margos buralarda da sanki imdadıma yetişiyor! Diyarbakır'da yaz boyunca cumartesi akşamları evimizin değişmez yemeği kekikli pirzola ve yanında soğanlı, maydanozlu, domatesli, zeytinyağlı, limonlu salata... Ama hayır! Ben pirzolanın tadını biliyorum. İlk kez böyle bir fırsat yakalamışken artık kesinlikle kararımı vermeliyim:

"Pirzola istemiyem, hünkârbeğendi yiyeyim!"

Yeşil biber, maydanoz, közlenmiş domatesle süslenip yanına ilave edilen birkaç patates tavasıyla, bir kaşık pilav

eşliğinde kocaman bir tabak içine yerleştirilmiş dört kalem pırzolayı o afiyetle yerken, ben hünkârbeğendi tabağımla baş başa kaldığımda tam da imdadıma yetiştiğini sandığım Aziz Margos'a mı kızmalıyım yoksa akılsız başıma mı? Önüme gele gele grimsi, sarımsı bir bulamaç, üstünde de üç beş parça kuşbaşı et! Çatalımın ucuyla tadına bakıyorum, bizim oralarda anamın sıkça yaptığı, "bebekenuş" dediğimiz patlıcan ezmesi! Kendimi tutamayıp az daha ağzımdan kaçırıyorum:

"Valla bu İstanbullılara helal olsun, bizim bebekenuci hünkara bile begendirmişler!"

Vartabed pırzolayı bizim gibi elle tutup "dişliye dişliye" yemiyor, pırzoladan bıçakla bir parça kesip çatala ağzına götürüyor; her parçaya da, önce, masamın ortasında duran porselen minik bir kavanozdan bıçağının ucuyla alıp tabağının kenarına koyduğu sarı kahverengi bulamaçtan sürüyor. Ben de önümdeki kuşbaşı etleri biraz olsun tatlandırmak için bıçağımı kavanoza daldırıp bolca bulamaç alıyorum ve eti sıvayıp ağzıma götürüyorum. Gözümden akan yaşla beraber boğazımı yakan, burnumdan dışarı fışkıran tuhaf yakıcı kokusuyla yutmakta zorlandığım bu merete hardal dendiğini böylece öğrenirken, belki de hünkârbeğendiği hardala bulayıp yiyen ilk andavallı olarak kayıtlara geçiyorum...

*

"Zulal, bilisen? Pazar günü Karekin *vartabedle* Yedikule'deki ğhastaghanaya gettiğh."

"Ne oldu, yoksa hastalandın mı?"

"Yoğh yav! Ğhastaghananın içindeki kiliseye..."

"Ne bileyim, hastane deyince aniden hastalandın sandım da!"

“Yoğhsam beni merak ettin?”

Kendimce bin anlam yüklediğim böylesi bir soruyla onun belki de “Etmez olur muyum! Allah göstermesin, başına bir şey gelirse, sensiz ne yaparım...” demesini ve böylece artık ikimizin de gözlerimizdeki ifadeyle yetinmeyip bunu artık biraz da söze dökmemize kapı aralamaya çalışırken aldığım cevap neydi?

“Sen merak etmez miydin?”

Sorularımı sorularıyla cevaplarken beni bilerek yokuşa sürüp acaba bundan bir nevi haz mı duyuyordu, yoksa ilk adımı hep benden mi bekliyor, ona “Merak etmez olıram? Allah göstertmesin, eger bi gün sahan bi şe olsa, buni eyi bıl ki Zulal, ben yalavuz başıma edemem yaşıyım!” dememi mi bekliyordu? Her ikimiz de hislerimizi gizleyip bunu nedense kelimelerle bir türlü ifade etmeyi beceremezken, dolambaçlı yollarda dönenip duruyorduk:

“Helbet merak ederdım...”

Gözlüğünün altından parıldayan siyah gözleri ve aynı anda kızaran pembe yanakları verdiği cevaptan ne denli mutlu olduğunu belli ederken, tek kelimelik cevabı da bunun ayrıca kanıtı değil miydi?

“Sağ olasan!”

Onunla konuşurken beni taklit etmesinden hoşlandığımı daha ilk günden sezinlediği için bu cevabıyla hem beni mutlu ediyor, hem de kendi sevincini yansıtıyordu.

“Sen de sağ olasan!”

İkimizin acemice de olsa birbirimize yalnızca “sağ olasan” diyerek yansıtmaya çalıştığımız duygularımızı, bizlere şiiriyle kucak açan şairden başkası anlayabilir miydi, kim bilir...

*

Havaların ısınmasıyla soba borularından, bacalardan yükselen grimsi dumanlarla puslu havanın yerini, küçük, bahçeli tek tük evlerdeki erik, nar, şeftali, incir ağaçlarının çiçekleri ve yer yer balkonlara, çatılara ulaşma çabasıyla filizlenip dal budak sarmaya çalışan asmaların yeşil yaprakları ile duvar diplerinde baharın ılık güneşi altında tembel tembel uyumaya çalışan kediler ve onların etraflarında miyavlayıp oynayan yavrularının kuyruğundan çekistirmeye çalışan küçük çocuklar alırken, bütün bir kış boyunca sıkı sıkıya kapatılan camları sabunlu sularla silip bahar temizliğine soyunan kadınların camdan cama sohbetlerine nazire yaparcasına, ortalığı sütçü, ciğerci gibi sokak satıcılarının ve çingirak çala çala "Silivri yoğunuurt!" diye bağırان yoğurtçuların sesleri kaplamaya başladı.

Uzun, kötü geçen bir kışın ardından gelen bu canlılıkla insanların yüzündeki mutluluk fakir Kumkapı'nın çehresini sanki bir günden diğerine değiştiriverdi.

Berber Baruyr dükkânını daha erken açmaya başladı; su ısıtmak için kullandığı gazocağında kendi demlediği çayı dükkânın önüne attığı iskemlesinde yudumlar ve gelip geçenlerle selamlaşırken, bir yandan da karşı komşusu Bakkal Nigoğos'un bir bardak demli çay karşılığında eline tutuşturduğu günlük gazeteye göz atardı. Berber Baruyr gazetenin sayfalarını mümkün olduğunca düzgün katlayıp gerisingeri vermenin kârlı hesaplarıyla mutluyken, öte yandan Bakkal Nigoğos da satılmamış gazeteleri ertesi sabah erkenden gazete dağıtıcısına nasılsa iade edeceği için bir bardak demli çayı bu yolla bedavaya getirmenin kendince hazzını yaşıyordu.

Aleko Yordanidis, sabahın pırıl pırıl güneşinden çok daha erken uyanıp fırına sürdüğü tepsilerden taze çörek

kokularının hafif esen rüzgârla dalga dalga sokak aralarına yayılıp baharın çiçek kokularını bastırıldığı için mi, yaşlı Madam Surpik bütün bir kış balkonunda kar altında kaldıktan sonra baharla beraber saksının içinde filizlenen küpeçiğinin canlandığını gördüğünden mi, Balıkçı Mıgır sahilde macunlayıp zımparaladığı kayığını güzelce boyadıktan sonra artan boyayla Vahram'ın lokantasının ahşap kapısını da elden geçirip boyayarak kendiliğinden bu hizmeti sunarken, Vahram da "Köftehor! Bi duble oğiyi hak ettin dzo!" diyerek bir duble rakıyla onun gönlünü aldığı için mi mutluydular?

Kim bilir...

VI

“Keşiş seni odasında bekliyor, yanına git!”

Kapıcı Garbis’in talimatıyla Keşiş’in odasına yönelirken yine elime bir dosya kâğıdı tutuşturup ezberlemem için kelimeler veya birkaç fiil çekimi, bir okuma parçası vereceğini ya da dilimizin daha bilmediğim kim bilir hangi kuralıyla hangi inceliklerine parmak basacağını düşünerek odasına girdiğimde hiç de beklediğim olmadı. Sadece çabuk hazırlanmamı, birlikte bir yere gideceğimizi söyledi.

Bunca zaman sonra okulla, maarifle ilgili bir sorun mu çıkmıştı acaba? Tam da karnelerimizi almak üzereyken, acaba Diyarbakır’dan gelen tasdiknamemde veya okullar arasında yapılan yazışmalarda yapılan bir hatanın son anda fark edilmesiyle, tüm derslerimde başarılı olduğum halde her şeye yoksa sil baştan mı başlayacak, gerisingeri mi postalanacaktım?

Beyazıt’a doğru yokuş yukarı yürürken, anadilimi öğrenme çabalarımı övdüğüne ve neşeli görünüşüne bakılırsa kuşkularımda galiba yanıliyordum. Peki ama nereye gidiyorduk?

Beyazıt’ta tepesindeki tabelada ‘Atikali-Bahçekapı’ yazan tramvay hangi yöne gidiyordu acaba? Ya salkım saçak diğer tramvaylar? Çoğunun adları bana yabancıydı. Duraktaki bekleyişimiz, pek de kalabalık olmayan ‘Eminönü-Beyazıt’ tramvayına binmemizle son buldu. Demek ki Eminönü tarafına gidiyorduk! Oturduğu koltukta eli çenesinde, kim bilir hangi düşüncelere dalarak dışarısını

seyreden Keşiş'in yanı sıra, ben de ayakta, geniş tramvay camından insanları seyre koyuldum.

"Hanımlar, beyler son durak!"

Biletçinin uyarısıyla birlikte boşalan tramvaydan inip daha önce yetimhane ile Patrikhane arasında gidip gelirken üzerinden tramvayla geçtiğimiz Galata Köprüsü'nden Karaköy'e doğru yürümeye başladık.

"Köprü üzerinde balık tutmak yasaktır!" tabelalarına rağmen yine de oltalarını denize sarkıtıp balık avlamaya çalışanlarla, ellerindeki makasla oltaları kesip onları orarlardan kovalamak isteyen belediye "çavuş"ları arasındaki koşuşturma seyretmeye değerdi!

Merdivenlerden inip denizin hemen üzerindeymiş gibi yürüyünce köprünün altındaki gazete satıcısı, boyacı, dondurmacıların yanı sıra, iki büklüm oturduğu sandalyede bile uzun boyu, dev cüssesi hemen göze çarpan, önündeki vitrine yerleştirdiği eski, kocaman ayakkabısının tekiyle dev adamlığını kendince sergileyen, üzerinde 'Uzun Ömer' yazılı gişesinde piyango bileti satan adamı görünce şaşırıp adımlarımı yavaşlattım ve kaçamak bakışlarla onu seyretmeye çalıştım. Keşiş beni az ileride beklerken, ben o sırada bizim Vanes Dayı ile Gerc Gerebed'i düşünüyordum. Diyarbakır Ermenileri içinde en uzun boylusu olduğu için Ergan Vanes adıyla anılan çulcu Vanes, bu Uzun Ömer'in yanında cüce gibi mi kalırdı? Ya da Gâvur Mahallesi'nin cüce boylu Gerc Gerebed'i Uzun Ömer'in ayakkabısının içine sığar mıydı...? Bir an için Keşiş'le beraber Liliput ülkesine doğru yol mu alıyorduk ne?

Köprüden sonra yol boyunca sağlı sollu dükkânların yer aldığı caddeden yürüyüp girdiğimiz daracık bir çıkmaz sokakta, köhne bir binanın kapısındaki küçük tabelada

‘Marmara Gazetesi’ yazısını okuyunca son durağa gelmiş olduğumuz besbelliydi artık.

Kesif matbaa mürekkebi ve sigara kokularının sindiği iki içerlek odanın bir köşesinde üst üste istiflenmiş eski gazetelerin arasında iki masa, birinde yaşlıca, dazlak bir adam, diğesinde kızıl saçlı, temiz giyimli genç bir kadın... Keşiş’in içeriye girişiyle memnuniyet belirten gülümseyişleri, onu karşılayıp hemen boş sandalyelerden birini işaret etmeleri, beni de tepeden tırnağa bir anda süzdükten sonra kenardaki sandalyeye oturtmaları... Görünen o ki, geleceğimizi önceden biliyorlardı.

Yaşlı adamın beklenen sorusu. Adımı söylüyorum. Arkasından nereli oluşum geliyor. Keşiş, belki de Diyarbakır yerine *Dikranagerd* deyişimden, gözlerinin içi parıldayarak gülümsüyor. Kırmızıya boyanmış uzun tırnaklarıyla dikkat çeken genç kadın da oturduğu koltuğunda doğrularak sigarasından derin bir nefes çekip dumanını basık tavana doğru keyifle üflüyor.

Yaşımla, kardeşlerimle, babamın işiyle ilgili basit soruları da anadilimle verdiğim kısa cevaplarla kazasız belasız atlatıyorum. Onlar kendi aralarında konuşurken ben sigara dumanının havada belki bir *lün* harfi çizip ardından da *hün* veya *diyun* harfine dönüşmesini izlerken, artık anadilimizi sigara dumanında, havada bile okuyabildiğim için mi sevinçliydim, yoksa hiç mi hiç bilmediğim tarihimize, henüz öğrenemediğim edebiyatımıza, belki de nice zenginliklerinden hâlâ bihaber olduğum anadilimize, güç koşullara rağmen erişim imkânı sunan bu insanların aralarında olduğum için mi sevinçliydim, bilemiyordum...

Diyarbakır’da papazımız *Der Arsen*’in kulaklarımı çeke çeke, kulak memelerimi bura bura öğretmeye çalıştığı ana-

dilimizin “esker”leri, burada sanki birer kurşun askere dönüşmüştü. Bunların yan yana dizilip kalıplar halinde sıkıca bağlandıktan sonra baskı makinesinde gazete sayfalarını nasıl meydana getirdiklerini, bana bir basamak alttaki karanlık dehlizde, ‘entertip’, ‘matris’, ‘punto’, ‘kadrat’ ve ‘kumpas’ gibi büyülü kelimeler kullanarak, mürekkep ve kurşun kokuları arasında anlatan avurtları çökmüş, sıska, soluk benizli genç mürettibi can kulağıyla dinlerken kulak memelerimde gezinen *Der Arsen*’in parmakları mıydı, kim bilir...

*

Kapısını tıklatıp içeri girdiğimde başını masasından ayırıp göz göze geldiğimiz anda Keşiş’in yüzünde mutlu bir hava sezinledim; yoksa bana mı öyle geliyordu? Bu kez bana ezberlemem için kelimelerle dolu bir dosya sayfası vermek yerine masasındaki gazeteyi uzattı, bir sütunu parmağıyla işaret edip, o yazıyı okumamı istedi.

Kocaman başlıktaki benim adım mıydı, yoksa rüya mı görüyordum? Ani bir esintisiyle ürperen ben miydim, yoksa elimdeki gazete mi titriyordu? Anadolu’dan, *Dikranagerd*’den geldikten sonra anadilimi öğrenmek konusunda gösterdiğim çaba ve kısa zamanda elde ettiğim başarının övgüsüyle dolu yazıyı yarım yamalak anlayıp kekelercesine okurken, buğulanan gözlerimin nemiyle Keşiş’in bir an omzumda gezinen elinin sıcaklığı birbirine karışıyordu...

Kendisi de aynı gazetede güncel konularda makaleler yazan Keşiş’in aslında benim başarıyı öne çıkartırken bir tür mesaj da verdiğini daha sonra öğreniyordum:

Daha bizler Anadolu’dan gelmeden, Karekin Haçaduryan Arjantin’deki Ermeni toplumunun dini lideri iken, İstanbul patriği olması için aday gösterilmek istendiğinde,

bunu bir şartla, Türkiye Ermenilerinin, bir ruhban okulu açılması için kolları sıvayıp maddi ve manevi desteklerini esirgemeyeceklerine dair söz vermeleri halinde kabul edeceğini söyler; bu sözü koparıp patriklik esasını eline almasıyla, devlet katındaki resmi işlemlerin ardından, Üsküdar Selamsız'daki Surp Haç ilkokulunun metruk binası onarılmaya başlanır. Bu girişimi çoğunluğun desteklemesine rağmen, yine de buna muhalif olan bazı yazar, eşraf ve seçkinler vardır. Onlar kısıtlı imkânlarıyla zar zor ayakta kalan okulların yanı sıra yeni baştan açılacak böylesi bir yatılı okulun bütçesinin Ermeni toplumunu daha da zora sokacağını, üstelik tüm Anadolu'da Tehcir, "Kafle" artığı Ermenilerin bir kısmı ölüm kalım korkusuyla zaten din değiştirip "dönme" olmuşken, geride kalanların da oğullarını din adamı olmaya yönlendirecekleri şüpheliyken, hem de toplumun papaz, rahip, öğretmen ihtiyacının diğer okullarca ve Patrikhane bünyesinde sağlanması mümkünken, seçilen yolun mantıklı olmadığını haykırırlar. İşte Keşiş, Tıbrevank'tan yana duranların haklılığını belki de ilk kez benim örneğimden yola çıkarak gözler önüne seriyordu...

*

"Dünkü Marmara'yı okudun mu?"

Zulal elinde tuttuğu gazeteyi gösterip bana müjdeyi herkesten önce vermenin telaşı içindeydi. Oysa en az benim kadar sevineceğinden emin olduğum haberi öncelikle benden duymasını, o anı karşılıklı yaşamının heyecanıyla bütün bir gece boyunca karyolamda dönenip durmuştum.

"He oğhıdım!"

"Sevindin mi?"

Sorularıma soruyla cevap verme huyunu ne denli be-

nimsediğimi hissettirme çabasıyla gülümseyip onun tarzıyla cevaplıyordum:

“Ya sen?”

“Evet, çok sevindim.”

“He valla ben de çoğh sevindim! Biraz da şaşırdım doğrusi...”

“Akşam önce yayam okumuş, sonra bana verdi. Eh, doğrusu okuyunca ben de şaşırdım, sonra da bunu benden sakladığın için güldüm!”

“Ben senden bi şe sağhlamadım Zulal! Zatani benim de ğheberim yoğhti.”

“Yani sen gazetede böyle bir haberin çıkacağını önceden bilmiyor muydun?”

“Yoğh bilmidim! Keşiş de bahan bi şe söylememişti ki! Zatani ğheberim olsaydı gene de demezdim!”

“Neden?”

“E, çünkü sürpriz olsun...”

İstanbul’a geldikten sonra belki de bizim oralarda neredeyse hiç duymadığımız bazı kelimelerin burada günlük konuşmalarda sıkça tekrarlanışına tanık olurken, nedense en çok ‘randevu’, ‘pardon’, bir de ‘sürpriz’in benim için sanki ayrı bir gizemi vardı.

Türkçe öğretmenimizin tavsiyesine uyup, dilimi kırıp törpülemem, öncelikle bu ‘randevu’, ‘pardon’, ‘sürpriz’ kelimelerini kullanmaktan mı geçiyordu ‘ayol’!

“Setrak, dünegin ayağan basmışım, elese sahan pardon!”

“Hagop, istisense senlen bulışmağ randevumızı kilisenin oğinde yapāđh!”

“Zulal, bağh hele, ben bu şiiri öğrenecağam, sora sahan buni sürpriz edecağam, ğheberin olsun!”

Sırf bu kelimelerin cazibesine kapılıp yaptığım hatalar sonucunda arada bir farkında olmadan komik durumlara düşsem de onları kullanmayı inatla sürdürüyordum.

Zulal da elimdeki gazeteyi görünce bir bakıma beni teselli ediyordu:

“Yine de sürpriz oldu!”

*

Üç ayaklı sehпасına yerleştirdiği körüklü fotoğraf makinesinin objektifini son bir kez gözden geçirip ayarladıktan sonra “Dikkaaat! Çekooooorum” diyerek okulumuzun giriş kapısında mezuniyet fotoğrafımızı çeken dazlak, kısa boylu fotoğrafçının iki gün sonra elimize tutuşturduğu fotoğrafta, önde beyaz bluz, pilili, askılı lacivert etekli formlarıyla kızlar, arkada ceketli, kravatlı erkek öğrenciler dururken, Zulal’la tesadüfen mi, yoksa bunun özlemiyle mi yan yana gelmiştik?

“Bu resme bağıttığımda gözlerime inanamiyam Zulal.”

“Neden?”

“Nedeni var mi! Bi gün bi Ermeni okulında oğhiya-cağam, kapısının öğinde ha bu resmi çektiirecağam! Kim inanidi ki buna? Hele Kure Mama heç inanmazdı!”

“Kure Mama kimdir?”

“Benim ebemdir.”

“Eben mi?”

“Heee!”

“Peki neden inanmazdı ki?”

“E çünkü kafamın şeklini begenmemiş!”

“Anlamadım...”

“Beni doğırttığında kafami yanpıri bi karpuzı benzettiği için, böyırsemse ehmak bi şe olacağımi söylemiş. E, şimdi bu resmi görse, benim bu durumıma heç inanırdı?”

Zulal bir an kahkahadan kırılmış, sonra dalıp sanki uzaklara gitmişti...

"Zulal ne düşünisen?"

"Ya sen?"

Ona aslında kendisinin de benimle aynı şeyi düşündüğünü, okullar kapandıktan sonra birbirimizi bir daha acaba görür müyüz diye düşünüp üzüldüğümü söylese miydim?

"Sen ne düşünisense oni!"

"Peki öyleyse söyle bakalım, ben ne düşünüyordum?"

"Valla, esasında insan başkasının aklından geçenleri heç bi zaman tam bilemez; hama belki az çoğh tağhmin eder. Bahan ele geli ki, sen de ben de okul kapandığhtan sorasını düşüniyiğh..."

"Bağh hele... Okul kapandıktan sonra ne yapacaksın?"

Konuşma tarzımı taklit ederken tebessümüne belli belirsiz bir hüznün gölgesi sinmişti. Okullar kapanınca ruhban okulunda kalacağımı bildiği halde bunu bir kez daha sormakla üzüntüsünü mü dile getirmeye çalışıyordu?

"E işte Patrikğhana'dan ayrılacağam..."

"Evet, Üsküdar'a gideceksin, Tıbrevank'ta kalacaksın, biliyorum..."

"Ya sen?"

"Bilmem... belki birkaç günlüğüne Kınalı'ya, teyzemlere giderim."

"Kınalı neresidir?"

"Kınalıada. Duymadın mı?"

"Yoğh valla duymamışam. Çoğh uzağhtır?"

"Hayır, yakındır. Vapurla kırk beş dakikada gidilir."

“Diyazangil adada otırı?”

“Bağh hele... Diyaza değil, teyze! Onlar her yaz Kınalı'ya giderler, hep aynı evi kiralarlar. Küçük bahçeli eski bir ahşap evdir, kiliseye yakın. Hafta sonları mamamlar da gelir bazen. Ev küçük olduğu için biraz sıkışırız; ama onlar iki kız kardeş yine de bundan mutlu olurlar. Beraber mutfaka girerler, o daracık yerde biri bir taraftan zeytinyağlı yaprak dolması yaparken öbürü bakarsın çalı ya da fasulye pilakisi pişirir. İkisi de yemek konusunda ustadırlar. Eh, ne de olsa Vanlı sayılırlar. Ermeni aşçıların çoğu Vanlıdır. Dedem Seferberlik'ten önce Van'dan gelmiş, bir deri fabrikasında çalışmış, sonra yayamla evlenmiş. Mamamla teyzem burada doğmuşlar, ama İstanbullu olduklarını kabul etmezler, Vanlıyız derler. İşte bizimkilere yemek işi biraz da bu Vanlılıktan miras kalmış herhalde...”

“Elese sen de eyi yemeg bişirisen...”

“Yok, o huyum bizimkilere hiç çekmemiş!”

“Yane yemeg yapmağını...”

“Sevmem, başım mutfak işleriyle hoş değildir!”

“Peki evlendiğinde ne yapacağsan?”

Nereden nereye böyle bir soruyu sormuştum! Belli ki beklemediği böylesi bir soru karşısında şaşırmış, kızaran yüzünü sanki saklama çabasıyla, saçlarını eliyle tarayıp, gözlüğünü düzelterip sanki biraz zaman kazandıktan sonra kulağımın altında ılık nefesiyle fısıldamıştı:

“Bağh hele... Onu o zamana bırakalım!”

VII

“Bundan sonra Üsküdar’da görüşürüz, merak etme!”

Beni tahta bavulumla beraber tanımadığım yaşlıca bir adama teslim edip Patrikhane’den yolculayan kapıcı Garbis ardım sıra sanki biraz da beni teselli edercesine böyle seslenmişti. Sessizce merdivenleri inip adamın peşi sıra giderken yutkunmakta zorlandığımı, nemlenen gözlerimi gizlemeye çalıştığımı fark etmiş miydi yoksa...

Kapıcı Garbis... Diğer işlerinin arasında aniden çalan telefonlara sinirlenip, o an elindeki süpürgeyi ya da toz bezini bir kenara bırakıp santral ve vestiyer işlevi de gören kapıcı odasına doğru koşuşturup “Alooo!” deyişi... Elinin altında bir nevi oyuncağa dönüşmüş o santral kutusuyla tıpkı onun gibi oynamayı, aslında ince ama ahizeyi kaldırır kaldırmaz “Alooo!” derken özellikle tok, etkileyici olmasına çalıştığı zoraki ses tonuyla ben de “Alooo!” demeyi ne çok hayal etmiştim...

Diyarbakır’da çocukken evimizin avlusunda dipsiz birer kuyuya benzeyen bir tuvaletten ötekine künkler aracılığıyla sesimizi iletmek üzere “Alo santro! Alo santro!” deyişimiz... Üç beş metre sicimle birbirine bağladığımız boş iki kibrit kutusundan biri benim elimde, diğeri halamın oğlu Zaven’de, karşılıklı “Alo santro! Alo santro!” deyip telefonculuk oynayıyoruz... Daha sonraları gizli gizli sinemaya gittiğimizde filmdeki “artiz”lerin telefondaki sohbetlerini izleyip günün birinde gerçek bir telefonla konuşmanın hayalini kurmamız...

Telefon denen mucizevi alete hiç mi hiç dokunamamışken, çalan telefonlara homurdanıp duran kapıcı Garbis'in yerine bir kerecik bile olsa ahizeye uzanmayı nasıl istemez, böyle bir fırsatı yakalamak için çevresinde nasıl dönüp durmazdım ki!

"Telefon mu etmek istiyorsun?"

"Yoooğh!"

"Çekinme, doğru söyle!"

"Yoğh valla! Ma kimle konuşım? Ben zatani heç telefonla konuşmamışam ki..."

"Peki, söyle bakalım dzo! Kiminle konuşmak istersin?"

"Bilmiyem ki..."

"Babanla?"

"Babamın telefonu yoğhtır!"

"Amucanla?"

"Emicem heç yoğhtır!"

"Dayın var mı, onunla konuşmak istersin?"

"Dayım vardır, telefonu yoğhtır!"

"Sizin oralarda hiç telefon da mı görmedin dzo!"

"Postağhanada görmüşem!"

"Peki dzo! Burada, İstanbul'da telefonla konuşmak istediğin bir tanıdığın var mı?"

"İstanbul'da heç kimsem yoğhtır ki!"

"Vardır!"

Çekmecesinden çıkardığı bir defteri karıştırıp oradan bulduğu bir numarayı çevirişi, onunla göz göze geliştik, telefonun öbür ucundakinin kim olduğunu merak edişim, anadilimle artık anlayabildiğim kadarıyla karşıdakine benim o ana kadar hiç telefonla konuşmadığımı söylemesi, sonra da ahizeyi elime tutuşturup kulağıma fısıldaması:

"Alo ise!"

İlk kez bir telefon ahizesini tutmanın tüm bedenimi sarsan heyecanı, bunun şaşkınlığıyla bocalamam, bu kez dürterek fısıldaması:

“Alo de!”

Kendi kendimin duyacağı cılız, çekingen bir “Alooo!” ile beraber karşıdan gelen hışırtılı, incecik sesin Karagözyan Yetimhanesi müdürü Arşaluys Sarkisyan’a ait olduğunu nereden bilebilirdim ki!

Heyecandan tam da iyice anlayamadığım sorularına sanki beni karşıdan görüyormuşçasına farkında olmadan belki de başımı sallayıp çoğunlukla da *ayo* ve *voç*, evet ve hayırdan ibaret tek kelimelik cevaplar verip terleyişim, sonunda kapıcı Garbis’in yardımına koşup ahizeyi elimden alması, bir iki cümle de o konuştuktan sonra yerine koymasıyla ilk telefon konuşmamın noktalanişi...

Arşaluys Sarkisyan’ın sorularına *ayo* ya da *voç* demenin dışında sınıfımı geçtiğimi, artık Üsküdar’a gideceğimi de söylemiş miydim yoksa?

Kim bilir...

*

Patrikhane’den ayrılıp Tıbrevank’a gelince bu yabancı ellere birlikte geldiğimiz hemşerilerimle ve Patrikhane’den tanıdığım Hataylı çocuklarla tekrar buluştuğum için sevinçliydim; ama buradaki yaşam biraz daha sıkıcı, yazın bunaltıcı sıcaklığında her geçen gün de bir diğerinin kopyası gibiydi.

Çay, zeytin, ekmek ya da arada bir peynirli, domatesli kahvaltının ardından bitişikteki kilisede sabah duasını hayli yaşlı bir papazın ardında dikilip dinledikten sonra, öğle yemeğine kadar doluştuğumuz sınıflarda bir şeyler okurken çalan zil sesiyle beraber genelde kuru fasulye, no-

hut, mercimek, kıymalı ıspanak, patates ya da kapuskanın yanı sıra makarna, bulgur veya pirinç pilavından oluşan yemekleri beyaz muşamba kaplı uzun masalar etrafında yer yemez bahçede biraz top peşinde koşuştururken, çan sesiyle beraber bu kez de yine yaşlı papazın titrek, ölü sesiyle okuduğu akşam duasının bitişiyle, bizlere bahsettiği nohut, pırasa ve üzüm hoşafı için Tanrı'ya şükranlarımızı sunup uyku saatine kadar yine sınıflarda herkes kendince bir şeylerle oyalanırken, duayla geçen günümüzü yine duayla noktalamak için bu kez de yatma duasının ardından nihayet yatakhanelere dağılıp karyolalarımızda uzanıyor, kimimiz hemen uyurken kimimiz de dalıp dalıp kim bilir nerelere gidiyorduk...

Bolca dualı günlerimizin geri kalan saatlerinde bahçede biraz basketbol potasının, biraz voleybol ağının, biraz ping pong tahtasının etrafında oyalanırken, herkesin kendince belki kırlarda, deniz kenarlarında tatil yaptığı pazar günleri bizler için daha da sıkıcı, tümünden çekilmez oluyordu; çünkü hafta içinde sabah ve akşam duaları nispeten kısıyken, pazar ayini öğleye kadar sürüyordu! İçimizden birkaç arkadaşın giydiği ayin elbisesiyle dualara katılmasının dışında bizler yakasız üniformalarımızla ayakta dikilip duruyor, kiliseye gelip duaya duran, ayini izleyen çoğu da yaşlı insanlar arasında, zaman zaman okunan *İncil*'i, zaman zaman ilahileri dinleyip ayinin bir an önce bitmesi için galiba sessizce Tanrı'ya yalvarıyorduk.

Anadolu'dan gelmemize öncülük eden, bir bakıma manevi babamız sayılan Patrik hazretleri, okulun gidişatını yakından takip etmek için arada bir gelip bizlerle yemekhanede aynı yemekleri paylaşıyor, sorularına verdiğimiz cevaplardan Ermenice'yi az çok sökmeye başladığımızı gö-

rüp sevincini başlarımızı okşayarak, minik yuvarlak camlı gözlüğünün ardından bakan gözlerinin parıltısıyla dile getiriyor, bizler de onun güvencesinde olduğumuzu daha yakından hissedip mutlu oluyorduk. Öte taraftan, kilisede çokça zaman dolmayan sıralar, onun riyasetindeki pazar ayinlerinde vereceği vaazı dinlemek isteyenlerce neredeyse kapışılırken, himayesindeki ruhban okulu öğrencileri olarak bizler de ön sıralarda, ayakta yan yana diziliyor, cemaatin tüm dikkatini üzerimizde hissediyorduk. Bir tür göz hapsi tedirginliği içinde, duaların da sanki daha uzun sürdüğünü, bir türlü bitmediğini düşünüp daha fazla mı sıkılıyorduk ne!

Okul müdürü rahip Karekin yaşça büyük olduğum için beni diğer öğrencilerden farklı tutarak, sınıflarda, yatakhane, yemekhanede ya da kilisede disiplini sağlamakla görevli bir rahip yamağı, bir papaz, bir de Patrikhane'den tanıdığım papaz adayı Hataylı Papken'e özellikle de bu kiliseye gidiş gelişlerde yardımcılık etmemi isteyince, başlangıçta hoşlanıp ödül gibi gördüğüm bu görevin giderek sıkıntısını çekiyordum.

*

İlk yaz tatilinde, az çok öğrendiğimiz anadilimizi unutmamak için İstanbul'da, okulda kalacağımızı biliyorduk. İkinci senenin sonunda memlekete gidebileceğimize göre, kilise dışındaki zamanımızı mümkün mertebe anadilimizi ilerletmeye ayırmalıydık. Bunun için de elimize tutuşturulan basit kitapları okuyorduk. Bu konuda Karekin *vartabed* hem okulun müdürü hem Ermenice dil dersi öğretmeni olarak bize yardımcı oluyordu. Hikâyeler, romanlar, dini bilgiler içeren kitapları elden ele geçirerek, teneffüslerde biraz top peşinde koşturup bahçedeki tek tük ağaçların

gölgesinde miskin miskin oturarak veya kendi aramızda sohbetle vakit geçiriyor, ama sıkıntıdan da bunalıyorduk.

Ruhban okulunun öğrencileri açılışından itibaren üç ay kadar burada okudukları için okulun disiplinine iyi kötü alışmışlardı; ama ben zaman zaman bocalıyor, Patrikhane'deki günlerin özlemini de duyuyordum. Manyel Ağa orada bir kalıp sabunun hesabını sorsa da, bari Nişanca Hamamı'nda bolca su dökünmek lüksüne sahiptik; oysa burada küçücük bir banyoya üç beş kişilik gruplar halinde girip, on dakikada yıkanıp çıkmak zorundaydık. Hademenin ikide bir "Hadi çocuklar, suları kapatacağım! Çabuk olun!" ikazıyla, sabunlu kalmama telaşı içinde keyifli keyifli yıkanmak mümkün olabilir miydi?

Okulda bir iki hademe, aşçı ile yamakların dışında genellikle bazı işleri öğrenciler sırayla yapıyorlardı. Akşam dua faslından sonra sınıfların süpürülmesi, sıraların silinip tozlarının alınması, yemeklerin dağıtılması, tabakların mutfğa taşınıp masaların temizlenmesi...

Ruhban okulu öğrencileri bu düzene alıştıkları için bütün bunları yadırgamazken ben Nişanca Hamamı'nı ya da yemek yedikten sonra elimi kolumu sallayarak terk ettiğim Vahram'ın lokantasını nasıl aramazdım ki!

İstanbul'da geçirmek zorunda kaldığımız ilk yaz tatilinde kimimizin ailesi hasretine dayanamadıkları çocuklarını görmek için çıkınlarını ya da sepetlerini yüklenip geldiklerinde sevincimize diyecek yoktu. Kayserililerin pastırma ve sucuğundan, Malatyalıların kayısısından, Diyarbakırlıların kocaman karpuzundan bir dilimi aramızda paylaşıırken sanki biraz da kendi diyarlarımızın hasretini birbirimizle bölüşüyorduk. Anamın dinmeyen gözyaşlarına biraz derman ya da teselli babında dayımla beraber henüz

yürümeye başlayan en küçük kardeşimi de alarak İstanbul'a gelişlerinde beraberlerinde getirdikleri ceviz, pestil, dut kurusu, kuru üzüm, leblebi ya da karpuz çekirdeklerinin tadı ne kadar da başkaydı!

Yaz tatilinin sona ermek üzere olduğu, okulların yeniden açılmasını beklediğimiz günlerde bizler için en önemli gelişme, Anadolu'dan gelen yeni öğrencilerdi.

Ruhban okulunun ilk öğrencileri büyük bir çoğunlukla yeterli başarıyı gösterip yedinci sınıfa geçmiş, bir kısmı da ikmale kaldıkları dersleri harıl harıl çalışırken, yeni gelen bu öğrenciler altıncı sınıfta okuyacaklardı. Bizler İstanbul'a geldiğimiz ilk gün geçici bir süre için gittiğimiz Şişli'deki yetimhanede "Koşuun, Kürtler geldi..." diye karşılanırken, onlar doğrudan doğruya okuyacakları bu okula, kendileriyle aynı kaderi paylaşan öğrencilerin arasına katılmaya geliyorlardı. Hepsi de bizler gibi Anadolu'nun çeşitli kentlerinden, kaza veya köylerinden gelen on iki yaşlarında kara kuru çocuklardı.

Bizler hep beraber yeni gelen öğrencilere anadilimizi öğreten birer acemi öğretmen olmuştuk. Ermeni elifbasısının ilk harfi *ayp* ya da son harfi *fe*'den habersiz olan birçoğu, basit bir *çur* kelimesinin su veya ekmeğin *hats* olduğunu bilmediklerinden, geride bıraktığımız bir yıl içinde öğrendiklerimizle onların başına nasıl birer profesör kesilmez, Karagözyan'da saçlarımızı kesen şaşı berberimizin kulağını nasıl çınlatmazdık ki!

Bana Patrikhane'de ilk günden "Diyarbakirli hemşerim" diye hitap eden Keşiş gibi, ben de diğer öğrencilerin yanı sıra özellikle Diyarbakır'dan gelen hemşerilerime anadilimizi öğrenmeleri için yardımda bulunup aynı zamanda belletmen yamaklığı görevimi sürdürürken, beni odasına

çağırın Karekin *vartabed*, bu gayretlerimin gözünden kaçmadığını belirtmek ya da beni biraz daha yüreklendirmek için, okulun başarılı öğrencilerinden birine verilmek üzere bir hayırseverin hediye ettiği bir dolmakalem kutusunu elime tutuştururken bir müjde de veriyordu:

“Pazar günü Kınalı’daki ayine gideceğim, seni de beraber götürüğüm, ona göre! Hadi, şimdi git mutfaktan bana bir kahve getir!”

Üzerinde ‘Mont Blanc’ yazılı güzel kutudan çıkan zarif, siyah dolmakalemin mi, başarılı öğrenci olarak nitelendiğim için mi, yoksa Kınalıada’da belki de Zulal’ı görebileceğimin sevinciyle mi, mutfağa doğru merdivenleri ikişer ikişer atlamıştım!

*

Karekin *vartabed* önde, ben ardında, o kilise senin bu kilise benim diyerek taşıya taşıya artık akraba olduğum siyah körüklü çantası elimde, erkenden ruhban okulundan çıkıp yokuş aşağı yürüyerek Üsküdar’a, oradan vapurla Galata Köprüsü’ne geldik. Köprüdeki Adalar İskelesi’nden bindiğimiz ikinci bir vapurla Kınalıada’ya doğru yol alırken, dalgalarla birlikte artan mide bulantıma rağmen, Kınalı denen adaya varıncaya dek önce Aziz Margos’tan, sonra da İsa Peygamberimizin diğer havarilerinden, Zulal’ı görebilmem için benden yardımlarını esirgememelerini istediğim halde ne Kınalı İskelesi’nde, ne de yokuş yukarı kiliseye doğru tırmanırken, her an karşıma çıkacağını umduğum Zulal ortalarda yoktu! Uzun süren pazar ayini boyunca da gözlerim hep onu aradı ama nafile!

Kilise dağıldıktan sonra yine Karekin *vartabedin* yanı sıra çantasını taşıyarak yokuş aşağı inerken umudum tüm-den kesildi!

Kilise yönetim kurulu başkanının, geniş bahçeli yalısında Karekin *vartabed* onuruna verdiği öğle yemeğinde saygın misafirlerle birlikte, uzunca masanın bir kenarında bana da yer verdiklerinde, o güne kadar bir arada hiç görmediğim, süslü tabaklar içindeki, adını tadını bilmediğim yemeklerin bolluğu Aziz Margos'tan bana bir nevi teselli miydi?

Tabağıma doldurulan yemeklerin hemen hepsi soğuk meze türü şeylerdi; ama ilk bakışta masanın tam ortasında dikkati çeken, kocaman bir porselen kayık tabak içinde kırmızımsı rengi, yengeci andıran kiskaçları, uzayıp giden bıyıklarıyla, öylece süslenip püslenip başköşeye konulmuş kabuklu bu ölü hayvan, kitaplarda resmini gördüğüm, yenildiğini duyduğumda kusmamak için kendimi zor tuttuğum, bizim oralarda bol bulunan yedi boğumlu akrepten de korkunç görünüşüyle iri bir ıstakozdu.

Ev sahibesinin beni tıka basa doyurma çabasına rağmen, gözüm ıstakoza kaydıkça iştahım da kaçıyor, o mурdar şeyden yemek zorunda kalmamak için Aziz Margos'un insafına sığınyordum; ama büyük bir törenle tabaklara paylaştırılan ıstakoz salatasından minik de olsa bir parça benim de tabağıma konulunca ne yapabiliirdim?

Bir süre sonra tabağımdaki ıstakozu diğer yemeklerin arasına diri diri gömmeye çalıştığımı fark eden şişmanca ev sahibesi elimden kaptığı çatalımı didiklenip ufalanmış bir parça ıstakoza daldırıp adeta ağzıma zorla sokarken, kendince lezzetli olan böyle bir yemekten beni mahrum bırakmayarak 'analık' görevini yerine mi getiriyordu?

Zaten bu diyarlarda bize acıyan kadınlardan geçilmiyor, her biri kendince analık yapıyordu: Bizi patates misali soyup yıkamaya çalışan yetimhanedeki fakir hademe analar-

dan tutun, ıstakozla besleyen Kınalıadalı zengin analarımıza kadar...

*

Okulların açılmasına bir hafta kala, bir perşembe sabahı Selamsız'dan, yokuş aşağı Bülbülderesi'ne inen kestirmeden Üsküdar İskelesi'ne doğru Karekin *vartabedin* yanı sıra yürürken, bu kez taşıdığım çantasında onun Galata'daki Surp Krikor Lusavoriç Kilisesi'nde giyeceği rahip kıyafetinin dışında Getronagan Lisesi'ne kaydımın yapılması için gereken evrak da vardı.

Galata Köprüsü'ne yanaşan vapurdan inip daha önce Keşiş'le beraber Marmara Gazetesi'ne gittiğimiz için yabancı olmadığım, köşesindeki tabelada 'Necati Bey Caddesi' yazan yerden geçip az ilerideki tarihi kiliseye vardık. Kiliseye neredeyse bitişik olan Getronagan'ın binası dış görünüşüyle okuldan ziyade, limana yakın dar sokaklara sıkışmış köhne bir apartmanı ya da iş hanını andırıyordu.

Ayinden sonra Getronagan Lisesi'ne kaydımı yaptıran Karekin *vartabed*, okulun orta bölümünde de Ermenice dil dersi öğretmeniydi. Bezciyan'ın ardından Getronagan'da da velim yine oydu.

VIII

Okulların açılmasıyla beraber ilk gün Üsküdar Selamsız Caddesi'nin iki tarafındaki kimisi tenekeden, kimisi oluklu sacdan derme çatma, köhne gecekonducuların önünde oynayan yalınayak, üstü başı perişan Çingene çocukların arasından, bir an önce vapura yetişme telaşıyla, yokuş aşağı koşar adımlarla iniyordum. İki de bir göz attığım babamın armağanı Nacar saatim vapuru kaçırmak bir yana, vapurun geliş saatine kadar dakikalarca bekleyeceğimi uyardığı halde, yalnız başıma ilk kez yapacağım bir vapur yolculuğunun ve şehrin merkezinde yol yordam bilmemenin sıkıntısıyla heyecanıma yenik düşüyordum.

Kayıt günü ikinci katta, üzerinde 'IX. Sınıf' yazan tabeladan, okuyacağım sınıfı gidip gördüğüm halde yine de erkenden yola koyulmuş, daha kapısı bile açılmadan Getronagan'a varmıştım.

Sokakta yavaş yavaş biriken kalabalığın ardından kapının açılmasıyla okulun eski öğrencileri hemen sınıflara dağılırken, ben ürkek, çekingen adımlarla merdivenleri tırmanıp ikinci kata yöneldim. Sınıftaki bir iki öğrencinin meraklı bakışları altında boş sıralardan birine yönelerek yalnız başıma oturdum.

Giderek, yavaş yavaş yeni gelenler birbirleriyle sohbeti koyulaştırıp arada bir kendi aralarında şakalaşırken, görünen oydu ki içlerinde tek yabancı bendim.

"Burada ben oturacağım, hadi, sen başka bir sıraya geç!"

Başımda dikilip hafifçe omzuma dokunarak yerimden kalkmamı isteyen geniş omuzlu, atletik yapılı, hayli uzunca saçlarını arkaya doğru özenle taramış, gözlüklü bir öğrenciydi. Etrafımızda toplanan öğrencilerin alaylı bakışları arasında kalkıp başka sıraya geçmeyi içime sindiremediğim için sözlerini duymamazlıktan geldim. Arkadaşlarının yanında belki de küçük düşmemek için sinirli sinirli sordu:

“Sen nereden geldin?”

“Sahan nesi!”

“Kalkmazsan fena olur ha!”

“Ne olursa olsun!”

Kavganın eşliğine gelip dayanmıştık. Bu inatlaşmaya son vermem için sağdan soldan kahkaha eşliğinde uyarılar gelmeye başladı:

“İnat etme! Zararlı çıkarsın...”

“İsterse bir pençede işini bitirir!”

“Şişli Kulübü’nde barfiks şampiyonudur...”

“Haltercidir; seni tuttuğu gibi kaldırıp yere çakar!”

Aslında erken gelip boş sıralardan birine gelişigüzel yerleşmişken, benden sonra gelenler de kimisi ön sıraları, kimileri arka sıraları tercih edip keyiflerince oturdukları halde, bu çocuk benimle ne diye uğraşıyordu? Onun dayatmacı tavrı karşısında ilk günden boyun eğip “yoyo” mu olacaktım! Hem de, demirci kalfası olan ben! Yemeğimize ortak olmaya kalkışan belalı Kuşbaz Şeğho’ya sinirlenip, ocağa sürdüğü çelik eğemizi kama yaparak kabadayılara pabuç bırakmayan Demirci İsmail’in yeğeni olan ben!

“Allahvekil ben otırdığım yerden kağhmam!”

Katı tutumumla cümlemi noktalayıp ardından da olduğum yerde dikilip kavgaya hazırlandığımı görünce daha ilk günden kavgaya sebebiyet verdiği için okul yönetimi nez-

dinde onun zararlı çıkacağını düşünmüş olacaklar ki bu kez işi tatlıya bağlamaya çalıştılar:

“Tamam, tamam! Hadi, aranızda anlaşın!”

Arkadaşları bir bakıma desteklerini çekmiş, ikimiz baş başa kalmıştık. O da hemen taktik değiştirdi:

“Bak arkadaşım, benim adım Nışan! Sen daha beni tanımadın, kim olduğumu bilmezsin! Ben bu okula kaydolduğum ilk günden itibaren, her sene, hangi sınıfta olursa olsun, hep öğretmen kürsüsünün tam karşısındaki ikinci sıranın başında oturdum. Bu alışkanlığımı bütün arkadaşlarım bilir. Buradan kalkıp bir başka sırada oturmanı da sırf bu yüzden istedim. Maksadım kavgaya çıkarmak değil, senin de kavgaya niyetin yoksa o zaman gel bu işi hoşlukla halledelim. Eğer daha ilk günden böyle diklenirsen...”

Ben de ilk günden bir kavgaya karışmak istemediğim için, belki de biraz alttan alıp verdiği bu izahı yeterli bulup daha fazla uzatmasına fırsat bırakmadan arkadaki sıraya geçerken, biraz da onun üslubuyla alay edercesine aynı ses tonuyla yapıştırıyordum:

“Bağh arkadaşım, benim de adım Mıgırdiç! Sen de beni daha tanımissen, kim olduğımı da bilmisen! Eger buni bahan daha önce bele ghoşlığla söyleseydin, mevzu zatani uzamazdı! Sen de buni eyi bil ki, bız Diyarbakırlıyığh, bize lolo sökmez!”

Karşılıklı gövde gösterimizle alevlenen sinir savaşının ardından yalnız başıma oturduğum yerde sıkılıp üzüldükten, bir anda kapıdan içeri giren bizim Bezciyanlı tin-tin Artin’i görünce nasıl şaşırmazdım ki! Onun da Getronagan’a kaydolduğunu bilmediğimden, bu sürpriz karşısında az önceki üzüntümün yerini bu kez inanılmaz bir sevinç kaplıyordu.

Sefertasını andıran dört katlı binanın en üst kısmında etrafı tel örgüyle çevrilmiş terasta teneffüslerde okulun eski öğrencileri kendi aralarında sohbet edip gezinirken, Artin'le ben bir kenarda beklesip her şeyiyle yabancı olduğumuz okulu yavaş yavaş tanımaya çalışıyorduk.

Özellikle teneffüslerde büyük sınıftaki abilerin ya da anadilimizdeki deyimiyle *ağparig*lerin zaten küçük olan terası neredeyse sadece kendilerine ayırıp bir bakıma sanki parselledikleri gibi, ayrıca kesekâğıdı veya eski gazeteleri özenle sıkıştırıp iple, kınnapla bağlayarak yaptıkları küçük topraklarla futbol oynarken diğer sınıftakilerin onları izlemekle yetinip terasın nimetlerinden tümüyle yoksun kaldıklarını görünce nasıl şaşırırdık?

Getronagan'da son sınıfta olmak sanki bir ayrıcalıktı; öyle ki bir an önce lise son öğrencisi bir *ağparig* olmaktan başka çare yoktu! Terasın bir kenarındaki yemekhanede sekiz on kişilik masaların başında oturan *ağparig*lerin, bu 'abi'lerin bir baş işaretiyle yemeğe beraberce başlanıyor, yemek yenince de *ağparigin* masanın kenarına eliyle dokunup verdiği işaretle topluca masadan kalkılıyordu.

Yavaş yavaş duyup öğreniyorduk ki, Getronaganlı olmak başlı başına bir gurur kaynağıydı. Üniversiteye girişte gösterdikleri başarılarından dolayı ilk sıraları paylaşanlar genellikle bu lisenin mezunlarıydı. Bu başarıda çoğunluğu Getronagan'dan yetişen öğretmenlerin payı büyüktü. Kimisi doktor, kimisi mühendis, diş tabibi, kimyager, iktisatçı olup hem mesleki hem de kişisel çabalarıyla edindikleri öğretim tecrübeleriyle okulun eğitim düzeyine katkıda bulundukları için Getronaganlı öğrencilerin başarısızlığına asla tahammül edemiyorlardı.

Sınıfımızdaki öğrencilerin çoğu dersteki başarılarıyla öğretmenlerin övgüsünü alırken, Artin ve ben bu tempoya uymakta zorlanıyorduk. Onlar ortaokulu da aynı çatı altında okuyup donanımlı geldiklerinden zorluk çekmezken, bizler esaslı birer Getronaganlı olma yarışında hep yaya kalıyorduk.

Ermeni öğretmenlerin dışında edebiyat, kompozisyon, tarih, coğrafya gibi derslerimize gelen Türk öğretmenler de sanki birincilerle sözbirliği etmişçesine, onlar da haber vermeden, sıkça yaptıkları yazılı ve sözlü sınavlarla bizleri sanki nefes aldirmeden, her gün daha fazla çalışmaya zorluyorlardı.

*

“Anadilini yanlışsız, düzgün cümlelerle, imla hataları yapmadan yazabilmeyi bir onur meselesi yap!”

On beş günde bir yüklenip götürdüğü tahrir defterlerimizi geri getirdiğinde benim mavi kalemle yazdığım sayfayı kırmızı mürekkebiyle kan gölüne çeviren Ermenice hocamız Vartan Gomikyan en tepeye düştüğü bu notla, duygusal yanıma hitap ederek beni gerçekten etkiliyordu. Asıl mesleği dış tabipliği olan Gomikyan, Diyarbakır’dan gelip bir yıllık bir öğrenimin ardından Ermenice’yi bu denli sökmemi takdirle karşılıyor, ancak belki kendisinin de Getronaganlı olmasının verdiği içgüdüsel dürtüyle eksiklerimi affetmeyip daha fazlasını istiyordu.

Başarılı tahrirler yazdığım zamanlarda arkadaşlarımın defterlerini dağıttıktan sonra benimkini genellikle nedense en sona saklıyordu:

“İşte! Bakınız, Kürt güzel bir tahrir yazmış...”

Her defasında gülerek bana Kürt diye hitap etmesinin başlıca nedeni, eskiden Getronagan’da kendisine Ermeni-

ce öğretmenliği yapan Keşiş'le aralarındaki yakın sevgiydi. Silvanlı Keşiş'in Kürt lakabını bu kez hemşerisi olduğum için bana yakıştırmıştı. Belki sırf bu yüzden onu kendime yakın hissediyor, derslerini can kulağıyla dinleyip hata yapmamaya gayret ediyordum. Anadili serüvenimde onun dersleri benim için bitmesini istemediğim keyifli saatlere dönüşmüştü...

*

"Eee, burası Getronagan, başka okullara benzemez!"

Artin'le ben Bezciyan'da neredeyse sınıfın en başarılı öğrencileri olduğumuz halde Getronagan'da nedense tökezliyorduk. Bunu içimize sindiremediğimizi gören sınıf arkadaşlarımız, kendilerine de pay çıkarıp böbürlenircesine hep bu nakaratı tekrarlıyorlardı.

"Eee, burası Getronagan'dır oğlum!"

İçlerinde babası da Getronagan'da okumuş olanlar bu okulun Ermeni toplumu içinde ayrı bir yeri, farklı, saygın bir konumu olduğunu tıpkı öğretmenlerimiz gibi vurgulayıp iki kat övünüyorlardı. Bunca ünlü bir okulun öğrencisi olduğum için kendimi şanslı sayıp seviniyordum; ama bu sevinç çok geçmeden ne yazık ki kursağımda kalmıştı.

Yüzü hemen hemen hiç gülmeyen, öğrencilerin S. O. S. diye isim taktıkları müdürümüz, aynı zamanda hem Galatasaray Lisesi'nde hem de bizim okulda geometri dersi veren hocamız Hampartzum Harutyunyan ilk dönemin bitişiyile beraber elinde karnelerle sınıfa gelip birinciliği yine birbirlerinin elinden kıl payı farklarla alan parlak öğrencilerin yanı sıra, onları biraz daha gerilerden takip eden başarılı öğrencileri sırasıyla yanına çağırıp başarılarından duyduğu memnuniyeti dile getirerek, hafif de olsa bir gülümseme eşliğinde karnelerini verirken, en son be-

nim, başta kendi dersi olmak üzere, peşi sıra tren katarı gibi uzayıp giden dokuz zayıflı karnemi elime tutuşturduğunda, az önceki belli belirsiz tebessümünün yerini her zamanki donuk, asık suratı almış, ardından da “tsı tsı tsı” diyerek başını öfkeyle sallamıştı...

Hep ikmalle, tek tük zayıflarla geçen tahsil hayatımın en utanç verici karnesi Getronagan’daki bu ilk karnemdi. Topu topu on iki, ya da on üç ders içinden zayıf olmayan ne vardı ki! Beden eğitimi, coğrafya, Ermenice...

Bir iki kişinin bir ya da iki zayıfı karşısında Artin’in dört zayıflı karnesi sınıfta sinsice alay konusu olurken, benim her yönüyle rezil karnemin nesine gülüp geçeceklerdi! Hayır gülmüyor, sanki içten içe halime acıyorlardı...

“Boş ver, üzülme, ikinci karneye kadar düzeltirsin.”

Beni teselli edenler içinde ilk gün oturduğum yerden kaldırmaya yeltenip bunu da bir bakıma gerçekleştiren Nışan’ın teselli niyetiyle başı çektiğine bakılırsa kesinlikle acınacak durumdaydım...

S. O. S.’in elime tutuşturduğu, aslında benim için ‘es o es’ alarmı veren karnemi, bu karton parçasını alıp Üsküdar’ın yolunu nasıl tutacak, bu utanç belgesini Karekin vartabede uzatıp bir veli olarak imzalamasını hangi yüzle isteyebilecektim?..

*

“Şimdi oğhmağ zamanıdır oğlım, oğhmağ!...”

Okuyup “böyüg adam” olmak için bizim diyarları terk edip buralara geldikten sonra içine düştüğüm bu halimle yalnız babamın değil, kendi hayallerimi de mi yıkıyordum? Beni Diyarbakır’dan buralara kadar getirten, ekmek elden su gölden rahatlığıyla okumam için kucak açıp bana bu imkânı sunan insanların alın terini mi çalışıyordum?

*

“Aidatlarınızı yarın muhakkak getirin, getirmeyenler okula kabul edilmeyecek!”

Her ayın ilk günlerinde sınıfın ortasında dikilen müdür yardımcısı matmazel Aşğhen’in gecikmiş aylık ödentileri hatırlatan bu ikazı arkadaşlarım için eve götürülecek ciddi ve tatsız bir mesajken, benim böyle bir derdimin olmayışını kimlere borçluydum? Onlar her ay aylıklarına ilaveten yedikleri öğle yemeklerinin de bedelini öderken, ben okulun neredeyse ana yemeği olan, haftada bir iki kez mutlaka pişirilip soframıza, üstü cam tabaklarla örtülü, buğusu üstünde gelen taskebabıyla yanındaki patates püresine ya da İzmir köftesine, pirinç pilavı veya makarna böreğine iştahla çatal daldırıp afiyetle yiyip içip bunun için de kimselere bir bedel ödemezken, okulun yıllık bütçesine gönüllü katkıda bulunan, bağışlarıyla ayakta kalmasını sağlayan, benim gibi bir bakıma burslu, fakir öğrencilerin okumasına destek veren, adlarını sanlarım bilmediğim acaba hangi hayırseverlerin emeğini, alın terini çalıp çırpıp havalara savuruyordum?

Göz açıp kapatırcasına geçip giden üç ay ve elimdeki karne! Kendim bile içinden çıkamadığım bu muammanın şaşkınlığıyla bocalarken başkalarına neyi nasıl anlatabildim ki?

*

Sabahın köründe yola çıkıp bazen yaya, bazen tramvayla önce Üsküdar’a, oradan vapurla Köprü’ye, oradan da Galata’ya, Getronagan’a kadar yürüyüp sonra akşamları da aynı şekilde hep aynı vapura karda kışta yetişme gayretiyle koşuşturup dur, daha ilk günden sınıfta oturduğun sıradan kalkıp bir başka yere geçerek taviz ver,

kendi aralarında “fıs fıs fıs” konuşmalarıyla seni dışlayan öğrenciler arasında kendine bir yer edin...

“Getronagan kazık bir okuldur!”

Daha Bezciyan'dayken kulağına çalınan bu tekerleme, aslında Getronagan'ın sana karşı kazandığı peşin bir zafer sloganı değil miydi?

Yemek boyunca hafiften hafife gramafondan yükselip çatal, bıçak, kaşık, tabak seslerine karışıp yemekhanenin alçak tavanında yankılanan klasik batı müziği, iki lokmayı rahat yemiyesin diye yayılan bir parazitten başka neydi ki? Arkadaşların Çaykovski, Bethoven, Mozart, Şopen, Haçaduryan dedikleri bu adamları bu yemekhanede üç yıldan beri, belki de evlerinde de dinledikleri için keyifle yemek yerken, senin “Ula bu cızcız şeleri niye çalılar?” serzenişi-ne karşılık şunu mu diyeceklerini sanıyordun ey budala:

“Haklısın, Celal Güzelses'ten bi maya dinletseler de kulağımızın pası gitsin!”

Sabahları girişteki merdivenin başında dikilip öğrencilerin ‘*pariluys*’ dileklerini başını hafifçe sallayıp sessizce karşılayarak sürdürdüğü sabah teftişinde, senin bir dirseği delik, ipleri dışarı sarkan ceketinin bu haline sinirlenip donuk suratını daha da asarak ertesi gün yırtık ceketle okula ayak basmamanı isteyen S. O. S.'in karşısında utan-cından kızarıırken, ders boyunca tahtadaki denklemde x'in yerine arkadaşlarının ütülü pantolonlarını, y'nin yerine de kolalı beyaz gömleklerini koyup feleğin yedi sülalesini tahtaya mı dikmiştin ey mankafa!

Dirseği yırtık ceket için müdürden zılgıt... Üsküdar'a, Tıbre Hank'a dönünce çamaşırvaneden sorumlu ‘ana’lardan, mayriglerden bir çare, hiç olmazsa uygun bir kumaş parçasıyla dirseğe bir yama dilenirken, dolapların birinden

çekip çıkarılan hiç giyilmemişçesine yeni bir takım elbise... Pantolon paçaları kısaltılıp boy uydurma çabaları... Hayli bol gelen ceket ise öylece idare etme tavsiyesi... Aslında neredeyse yepyeni elbisenin fena da durmadığı yollu bir bakıma teselli sözlerine teşekkür etmekten başka elinden ne gelirdi ey biçare!

Üzerine iyi kötü uydurulan elbise aslında komşu evlerden birinde oturan yaşlı bir adamın ölümü üzerine karısı tarafından Tıbrevank'a yollanıp senin de kısmetine bu düşmüşse; morumsu, içinde gri çizgileri olan kruvaze, geniş yakalı elbiseyle ertesi gün okula gittiğinde, nedense o sabah müdür beyin merdiven başında bulunmayışına sanki üzülrken, ikinci dersle beraber teneffüse çıktığınız terasta, içine büyükçe bir parça çikolata yerleştirdiği sandviç ekmeğini yiye yiye sana dönüp "Oğlum! Sen şu tarzını değiştir, elbise üzerinden dökülooor dzo!" diyen tombul arkadaşına içinden kızıp kem talihine küfürler mi yağıdırıyordun ey garip!

*

"Şu anda not defterimdeki adının önüne bir T koyuyorum, bundan böyle artık seni derse kaldırmayacağım!"

Bir iki kere sorduğu problemleri çözemeyince, adeta sınıfta varlığını unutan bodur boylu, dazlak kafalı cebir hocası Onnig Akçeli'nin lügatınca belki de 'tembel', 'takoz', 'tuntın', 'taş kafa', 'tufeyli' olduğun için o lanet olası T ile damgalandıktan sonra, ağzınla kuş tutsan ne yazar! Başarılı bir elektrik mühendisi olup, inşa edilmekte olan Anıtkabir'in elektrik işlerini üstlendiği için bir ayağı İstanbul'da, diğeri Ankara'da uçaktan uçağa koşuşturmakta çoğu kez geç gelip, sınıfa girer girmez uzattığı kâğıtlarla zil çalınca kadar ya da zilden sonra teneffüs süresince, hatta

bazen sonraki dersin hocasını da kapıda bekletip onun ders saatinden çalarak yaptığı imtihanlara nasıl ayak uyduracaktın! Tüm bunlara rağmen dersi dikkatle izlemeyi sürdürdüğün günün birinde, nasılsa T damganı bir kenara bırakıp seni bir denkleme çözmen için tahtaya kaldırdığında, sıkça yaptığı gibi, saatinin kronometresini bir çırpıda ayarlayıp alaysı bir gülümsemeyle “Çözmen için üç dakika var!” der demez, harıl harıl, tam zamanında, üstelik nasılsa doğru çözdüğün halde, aldığın cevap karşısında pes demeyip de ne yapacaktın?

“Doğru çözdün, aferin! Ama kargacık burgacık çiziktirdiğin rakamlar, bölü ile eşit çizgileri tıpkı bir sarhoş kusmasına benziyor. Yerine otur, sıfır!”

Yaşlı mı yaşlı, o da eski bir Getronaganlı olan Torkom Kalinyan'ın dersinde kimya formüllerini ezberleyip bir yandan da anadilinle oksijene *tıvadzin*, hidrojene *çıradzin*, kükürte *dızdzump*, kalaya *anak*, kurşuna *gabarı* dendiğini öğrenirken, yazılıda *tıvadzin* yerine yanlışlıkla *çıradzin*'i anlatmaya kalktığında sınıftaki oksijeni boşuna tükettiğine ve senin kimyanın bozukluğuna hükmedilmesini hak etmiyor muydun?

Yok, yok, belki de anadili serüveninin başlangıcında sana destek veren, başın sıkıştıkça yanına varıp “Bağh he-le...” dediğinde, gülümseyip yardımını esirgemeyen Zulal'ın ılık nefesinin özlemiyle bu hallere düşmüştün?

Kim bilir...

*

Karekin *vartabed* imzalaması için uzattığım karneme göz gezdirir gezdirmez beni yerden yere vurup azarlayacağına, baştan aşağı iyi notlarla karşılaşmışçasına, ellerini ensesinde kilitleyip koltuğunda kaykılarak hiç konuşmadan,

sadece gülümseyen gözleriyle beni seyrederken acaba alay mı ediyordu? Başımı yere eğince utancımdan yüzüne bakamadığımı hissettiğinden, yine hiç konuşmadan mürekkep kalemine uzanıp imzasını attıktan sonra, yüzünden eksik etmediği gülümseyişiyle karnemi elime tutuşturdu:

“Bana bir kahve getir!”

Karnemle ilgili tek kelime söylemeyip, beni daha önce-leri de sıkça yaptığı gibi doğruca mutfığa kahve almaya gönderirken, bundan ders çıkarıp bir an önce aklımı başıma toplamam gerektiğini mi ima ediyordu?

Getirdiğim sade kahveyi dikkatle masasına koydum. Uzanıp aldığı Yenice paketinden yaktığı sigarasının dumanını tavana doğru üfleyip kahvesinden bir yudum aldı, ‘Bu şekilde devam edip sınıfta kalırsan, gerisingeri memleketine döneceksin haberin olsun!’ diyeceğini beklerken, masasından kalktı, pencereye yöneldi ve sırtı bana dönük, denizi seyrederken sanki kendi kendisiyle konuşuyordu:

“Hadi, şimdi git ve daha çok çalış!”

Odasından hırsız gibi sessizce süzülüp çıkarken, onun sükûneti karşısında utancımla baş başa kaldığım için öyle mutsuzdum ki!

*

“Şimdi oğhımağ zamanıdır oğlim, oğhımağ!”

Gerçekten de okuyordum; ama tarih, coğrafya, Fransızca, İngilizce, biyoloji veya kimya yerine daha çok kütüphaneden aldığım Ermenice hikâye kitaplarıyla basit, kolay anlayabildiğim romanlara dalıyordum.

Okudukça daha fazla haz duyuyordum; hatta etkisinde kaldığım kimi kitapları bazen ikinci kez aynı heyecanla okuduğum bile oluyordu. Bunlardan biri de Krikor Zohrab’ın ‘Postal’ adlı hikâyesiydi:

İstanbul'daki zengin ailelere, onların konaklarına hizmetçi temin eden, bu işin tellallığını yapan yaşlı bir Ermeni kadının, Adapazarı'ndan bulup getirdiği fakir, genç bir kızı yüklüce bir bahşış karşılığında zengin bir Ermeni ailesine hizmetçi olarak yerleştirmesi... Kızın, evin şımarık oğlunun sürekli tacizlerine, sıkıştırmalarına maruz kalıp sonunda ondan hamile kalması... Evin hanımı tarafından 'postal' damgasını da yiyerek acımasızca sokağa salınıp kovulması ve içine düştüğü perişanlık...

Kitaplara dalıp giderken asıl derslerimi bir kenara mı koymuştum, yoksa yeni bir okula, yeni öğretmenlere, yeni sınıf arkadaşlarıma uyum sağlamaya çalışırken bu üç aylık dönemin nasıl geçtiğini fark edememiş miydim?

Öyle ya da böyle! Artık yapmam gereken ortadaydı:

Ya bu işin üstesinden gelip bir an önce zayıf derslerimi düzelterek ya da tasımı tarağımı toparlayıp Diyarbakır'a postalanacaktım!

Karekin *vartabed* kendince çözümlerini üretmişti:

Tıbrevank'taki fen dersi hocalarından yardım alacaktım, biiir; belletmenlik görevini yeni alınan bir belletmene devrederek zamanımı kendi derslerime ayıracaktım, ikiii; gece geç vakitlere kadar yalnız başıma ders çalışma iznim olacaktı, üüüç!

Bu üçlü tedbirler paketi bir papaz muskası kadar etkili olacak ve kendimi toparlamam uzun sürmeyecekti.

Bendeki değişimi fark edip buna şaşırانların başında ilk gün sıra, yer derken tartıştığımız Nışan geliyordu. Tam arkasında oturduğum için yazılılarda mümkün olduğunca yan oturup kâğıdını bana göstermesini, arada boynumu deve misali uzatarak ondan kopya çekmem için bana yardımcı olmasını artık istemediğim gibi, bazen soruları şip-

şak cevaplayıp kâğıdımı zil sesinden önce teslim ettiğim bile oluyordu!

En çok zorlandığım Fransızca dersinde bile arkadaşlarımın dahiyane buluşları sayesinde Fransız öğretmenimiz Jean Diget'den "Bğavo Mösyö Diabakığg!" eşliğinde iyi notlar almaya başlamışken, daha sonra kopya çekme foyamızın ortaya çıkmasıyla Fransızca yine başımın belasıydı.

Tüm sınıf Fransızca şiirleri ezbere söyleyip bundan da iyi notlar almamızın yöntemi çok kolaydı:

Karatahtaya biyoloji ya da geometri dersiyle ilgiliymiş gibi kimi şekiller çizip, rakamlar karalayıp aralarına da anadilimizin kendine özgü alfabesiyle yazılar serpiştiriyorduk. Bu Ermenice yazıların, ezberlememiz gereken Fransızca şiirler olduğunu Jean Diget nereden bilebilirdi ki!

Gel gör ki, orta sınıflara hem İngilizce hem Fransızca dersi veren müdür yardımcımız matmazel Aşğhen'in tahtadaki garabeti fark etmesinin ardından, Jean Diget'nin, hemen ilk derste burnunun altından gülerek içimizden birine tahtayı sildirtmesi ve bizi her defasında bomboş bir karatahtayla baş başa bırakması ne büyük talihsizlikti!

Akşamları okul çıkışında hep aynı vapura yetişme çabasıyla acele ediyor, saat sarkacı dakikliğinde her akşam zamanında dönerek bir an önce derslerime çalışmaya özen gösteriyordum.

*

Getronagan'ın hemen karşısında Karaköy Rum İlkokulu, onun Karaköy'e doğru biraz ilerisinde Fransızların Saint Benoit kız ortaokulu vardı. Bu Fransızlar da bir garipti doğrusu; her halde benim gibiler anlamasın diye dillerini mahsus şifrelemişlerdi. Yoksa "Sen Benua" dedikleri okulun adını ne diye 'Saint Benoit' olarak yazsınlardı ki?

Üsküdar'da oturan kimi Saint Benoit öğrencileriyle hemen hep aynı vapurla gidip geldiğimiz için birbirimize az çok aşınaydık. Onların lacivert pilili etek, beyaz bluzlarının yanı sıra göğüslerindeki amblemden de Saint Benoit öğrencisi oldukları belliydi. Genelde Türkçe, arada bir de gösteriş olsun diye Fransızca konuşuyorlardı. Biraz da merakla kulak kabartıp bir şeyler anlamaya çalışıyordum ama nafile! İçlerinden bir ikisinin Ermeni olduğunu anadilimizi konuşmalarından anlarken, biraz da Bezciyan'daki üniformaya benzer bu kıyafetleri içinde sanki karşımda hep Zulal'ı görüyordum.

Zulal'ın Esayan'da okuduğunu Artin'den öğrenmiştim. Onu hep görmek istiyordum; ama gidip Beyoğlu'nda Esayan Kız Lisesi'ni bulup önünde beklemem için okuldan kaçmam gerekirdi. Buna bir türlü cesaret edemiyordum; çünkü okula gelmeyen öğrencilerin velilerinden bilgi isteniyor, üç gün üst üste gelmeyenler de doktor raporu olmadan okula alınmıyordu. Hem ruhban okulunda yatıp kalan bir öğrencinin bir kız okulu önünde dikilip durması, oradan çıkacak kızları kollaması affedilecek şey değildi!

Yine de bir gün onu görebilme umudunu sabırla sürdürüyor, Artin'in Kumkapı'da, Zulal'ın da Gedikpaşa'da birbirlerine yakın oturmaları nedeniyle tesadüfen ya da pazar günü kilisede karşılaştıklarında ona selamımı iletmesini Artin'e sık sık hatırlatıyordum:

"Ula Artin, Zulal'i görürsenne unıtma ha, selamımı söliyesen!"

Artin'in 'Zulal'ı gördüm, seni sordu, selam söyledi!' müjdesiyle beni mutlu edeceği anı hayal edip duruyordum; ama bu dileğim Aziz Margos'un da delaletiyle nedense bir türlü Tanrı katına ulaşip gerçekleşmiyordu.

"Pardon! Bu adresi biliyor musunuz?"

Okul dönüşü, vapurun kenarında yalnız başıma oturmuş kalkışını beklerken, tarih kitabımın sayfaları arasına daldığım bir anda yanı başımda dikilip elindeki gazete küpürünü göstererek adres soran delikanlıyı tanımıyordum; ama hâlâ yabancısı olduğum bu büyük kentte adres için bilgime ihtiyaç duyan birinin varlığına içten içe sevinmiştim. Galata Köprüsü'ndeki dubalara bağlanmış vapurları izlerken burnunda koskoca 'Yalova' yazan vapurun Yalova'ya gittiğini sandığım günlerin üzerinden daha kaç ay geçmişti ki...!

Elindeki kâğıt parçasını uzatırken hemen yanıma ilişen benden birkaç yaş daha büyük bu abiye yardımcı olmak için kâğıda göz attığımda yabancısı olmadığım bir adresi okuyunca sevincim bir kat daha arttı; çünkü *Marmara Gazetesi*'nden özenle kesilmiş, telefon numarasını, yayın yönetmeninin ismini de içeren bu adres Getronagan'a gidip gelirken her gün önünden geçtiğim, daha önce de Keşiş'le beraber gittiğimiz dar, karanlık sokaktaki *Marmara Gazetesi*'ydi. En ince detayına kadar anlatıp bilgiçlik taslamak için bundan daha iyi bir fırsat mı olurdu?

"Köpriden ha bu terefe, Karaköy'e, Galata'ya teref yürü, sora tramvayların gettiği Necati Beg Ceğdesine sap, orada köşe başında meşhur Sariyer Börekçisini göreceğsan; oni geç, sağan solan heç bağhmadan dümdüz devam et, birez yürüdiğhtan sora yüzleri birbirine bağhan iki tene böyüg bina göreceğsan; zatani üzerlerinde böyüg herflerle Vergi Dairesi diye yazılıdır. O binalara sırtın ver, tam karşıdaki sukağa gir. On on beş adım ilerde, karşan iki tene dar sukak çığhar; sen sağdakini boş ver, doğru soldakine

dal. Zatani daha içeri adımın atar atmaz, iki katlı bi bina-
nın kapısında küçüg bi levhada 'Marmara Gazetesi' yazısı-
ni oğhiyacağsan..."

"Çok teşekkür ederim..."

"Valla kardaşım, eger zamanım olaydı, ögen düşer, se-
ni oraya ben götürürdüm; hama edemem, çünkü vapuri ka-
cırısam Üsküdar'daki okıla geç kalıram, kusıruma bağhma,
pardon!"

"Teşekkür ederim, zahmet etmene gerek yok! O kadar
güzel izah ettin ki, neredeyse elimle koymuş gibi bulabili-
rim. Neyse, zaten şimdi Üsküdar'a geçeceğim, oraya yarın
giderim."

Vapurun hareketiyle beraber kulağıma fısıldar gibi,
sanki çok önemli bir sırrını benimle paylaşıyordu:

"Biliyor musun, ben Ermeniyim!"

"Valla şansın varmış, aradığın adresi bilen bi Erme-
ni'ye rast gelmişsen..."

Bu koca kentte bana ilk kez adres soran bir kimsenin
tesadüfen Ermeni çıkışına ve ona yardımcı olmama içten
içe sevinmiştim.

Akşam güneşi yamaçlardaki evlerin pencerelerinden
yansıyıp Üsküdar'ı kızıla boyuyor, kenarında yan yana
oturduğumuz Sarayburnu vapuru Boğaz'ın yeşilimsi mavi
sularında köpüklü baloncuklar bırakarak salına salına yol
alıyordu:

"Ben Tokatlıyım, ismim Agop'tur, ama herkes beni
Yakup diye bilir. Bu her Ermeni'nin sanki biraz da kade-
ridir, bilirsin. Dedelerimiz aslen Adapazarlıymış, sürgün
zamanı ailemizden geriye kala kala bir tek çocuk yaştaki
babamla halam kalmış. Babam iyi bir terziydi. On sene ev-
vel halam, onun peşi sıra babam da kalp krizinden ölünce

garip anam ne yapsın? Babamın terzi dükkânını kalfasına devretti, ablamla beni alıp İstanbul'a geldi. Samatya'da oturduk, anam terziliği biraz da babama yardım ede ede az çok biliyordu, terzilik yapıp bizi iyi kötü büyüttü.

Ablam iyi bir kısmet çıkana kadar evde anama yardım etti. Ben ortaokuldan mezun olduktan sonra mecburen işe girdim, değişik işlerde çalıştım. Şimdi boştayım, iş arıyorum; ama illa da bir tanıdık gerekiyor. Yakında askere gideceğim için iş vermiyorlar. Bir ara Patrikhane'ye gitsen yardımcı olurlar mı diye düşündümse de doğrusu çekindim. Niye dersen, Ermeni olduğumuz halde babam ileride yine bir katliam, kıyım olur korkusuyla, bunun endişesiyle dönme olarak kalmış. Bu yüzden nüfusumuzda hâlâ İslam yazıyor; ama karar verdik, muhakkak değiştireceğiz. Askerden terhis olur olmaz derhal mahkemeye başvuracağım. Yerine göre Agop, yerine göre Yakup olmak doğrusu zoruma gidiyor. İşte sırf bu nedenle gazeteye gidip derdimi anlatırsam, belki bana yardımcı olurlar, bir Ermeni'nin yanında iş bulurum diye düşündüm. Allah'ın hikmetine bak ki bu koca şehirde adres sorarken karşıma çıka çıka senin gibi bir Ermeni ağparig çıktı! Kusura bakma, senin de kafanı şişirdim!"

"Kusur olur mi! Bi Ermeni bi Ermeni'ye her daim yardımcı olmağa mecburdur."

"Keşke herkes senin gibi düşünse, bak bakalım o zaman Ermeni milletininki sırtı yere gelir mi!"

"He valla!"

"Deminden beri hep kendimden bahsedip durdum. Elindeki kitaplara bakılırsa öğrencisin galiba."

"He, talebeyem."

"Hangi okulda?"

“Getronagan Lisesi’nde.”

“Çok şanslısın ağparig, çok! Ne mutlu sana ki bizim bir okulumuzda okuyorsun. Doğrusu seni kıskanmadım dersem yalan olur! Ama önemli olan senin gibilerin okuyup yarın bizlere yol göstermesidir!”

“Sağ olasan!”

“Eviniz Üsküdar’da mı?”

“Yoğh! Diyarbakır’da!”

“Pardon anlamadım, Üsküdar’da...”

“Evımız Diyarbakır’dadır; ben Üsküdar’da başka bi Ermeni okılında kaliyam, gündızın Getronagan’a gidiyem.”

“Ha! Anladım... Üsküdar’daki ruhban okulu... Gazetede okumuştum.”

“Ermence oğhımağmi bilisen?”

“Yok, hiç bilmem.”

“Peki nasıl oğhıydın?”

“Hayır hayır! Ben okumadım, Samatya’daki Ermeni komşulardan biliyorum! Anadolulu Ermeni çocuklarını, Patrikhane getirtip burada okutacakmış. Hatta acaba ben de Patrikhane’ye gidip okumak istediğimi söylesem beni de kabul ederler mi diye de düşündüm fakat beni bu yaşta okula almazlar diye vazgeçtim. Ah, keşke...”

“Keşke getseydin, bağharsan seni de kabul ederdiler. Benim de yaşım böyükti. Sağ olsun Patrik hezretleri bahan Patrikğhana’da yer verdi, orada yattım, sora da karşısındaki Bezciyan’da oğhıdım. Ha, Patrikğhana’da sizin orali bi çocığ da vardı, ismi Nışan. Ecep tanırsan oni?”

“Yok, tanımıyorum.”

“Babasi Zile’de degırmancılığ yapımış, sora Tokat’a getmişler.”

“Bilemiyorum. Tokat’tan cıkalı çok oldu. Hem bende

o kafa nerde ağparig! Bizden geçti. Zamanında okuyacaktık ki! Ne varsa artık sizde var. Millet boşuna sizi buralara getirmede, değil mi? Kıymetini bilin, benim gibi olmayın. Mesela ben bizim Ermeni tarihini hiç bilmem...”

“Ben de!”

“Niye? Sen okulda öğrenmiyor musun?”

“Yoğh valla! Okulda Ermeni tarihi öğretmiler.”

“Peki Patrikhane’de kaldığında da mı öğretmediler?”

“Yoğh!”

“Nasıl olur ağparig! O zaman sizi Anadolu’dan buraya boşuna mı getirdiler? Doğrusu çok yazık! Demek ki Ermeni milletinın parası çarçur edilip boşa harcanıyor!”

Feveranında kendince haklı mıydı? Anadolu’dan buralara kadar niçin gelmiştik? Oralarda okulumuzun olmayışının yanı sıra kendi anadilimizi de konuşmaktan acizken şimdi önümüze serilen bu fırsatı neden değerlendiremiyorduk! Ekmek elden su gölden rahatlığı içinde yaşarken iki satır da olsa, kendi tarihimizden bir şeyleri neden öğrenmiyorduk ya da bizlere neden öğretilmiyordu? Başkalarının padişahlarından, sultanlarından, şahlarından, krallarından imparatorlarından, kraliçelerinden, onların yaşamlarından, kültürlerinden sayfalar dolusu bilgiler kulağımıza, beynimize aktarılırken, kendi tarihimize neden yabancıydık? Bizlerin ataları kimlerdi, ne zaman, nerelerde yaşamış, kimlerle savaşmış ya da kimlerle komşuluk yapmışlardı? Atalarımızın tarih sayfalarına kazıdıkları iyi ya da kötü izler var mıydı? Geçmişimizi öğrenmek bizim de hakkımız değil miydi?

Acaba Zula’ndan dinlediğim Kral Dırtad’ın hikâyesinden söz edip hiç olmazsa tarihimizden bir sayfacık aktarıp bu diyarlara onun sandığı gibi boşuna gelmediğimizi, mil-

letimizin ekmeğini yiyen birer tufeyli olmadığımızı kanıtlayıp içime gelip çöreklenen tuhaf bir suçluluk duygusundan kurtulmaya mı çabalıyordum?

“Aslında Ermeni tarihini biraz öğrenmişem!”

Yüzünde beliren mutlulukla gözlerinin içi aniden parlarken, ben de tarihimizden bir sayfayı nasıl aralamazdım!

“Bızım tarihimizde, Dırtad adında bi tene putperest kralla bi de Krikor adında Keyserılı bi din adamı varmış. Krikor insanlari Ğhristiyan yapmağ istimiş. Bu iş kralın kulağına gidince Krikor karanlığ bi zindana atılmış, sora da...”

Kral Dırtad’la Aziz Krikor’un masalımsı hikâyesine noktayı koyduğumda, parıldayan gözlerinin yerini anlamını tam da çözemediğim tuhaf buğulu bakışları almıştı.

“Ermeni tarihiyle ilgili bildiğin topu topu bu kadarcık mı?”

“He!”

“Yani Patrikhane’deyken Ermeni tarihiyle ilgili kitaplar okutmadılar...”

“Yoğh!”

“Üsküdar’daki ruhban okulunda?”

“Yoğh valla!”

Bu anlamsız soru yağmurları altında bunaldığımı her halde o da fark etmiş olacak ki, vapur hız keserek yavaş yavaş iskeleye yanaşmak için manevraya başlayınca konuyu kapattı.

“Okula yürüterek mi, yoksa tramvayla mı gideceksin?”

“Tramvayla!”

“İyi! O zaman aynı tramvayla gideriz, benim de işim zaten Fıstıkağacı’nda. Yolda konuşa konuşa gider, orada beraber ineriz!”

Tam da o anda, ebem Kure Mama'nın "ehmak" diye nitelediği kafamda bir şimşek mi çakıverdi ne!

"Ğhino, böğün gene bi sivil poles peşime tağhıldı!"

Evet! Kure Mama bu kez yanıliyordu; çünkü pırıltılı zekâm yanılığa mahal bırakmayacak kesinlikte teşhisini koymuştu! Bir adres sorma bahanesiyle yanıma yaklaşıp gizli kalmış Ermeni kimliğinden bahsedip illa da Ermeni tarihi dersleri alıp almadığımızı ağızımdan almaya kalkışıp, nihayet böyle bir şeyin olmadığını söylediğimde bundan şüphe ederek birlikte yolculuğumuzu sürdürmek istemesi, üstelik gideceğim yolu, ineceğim tramvay durağını da ağızından kaçırıp böylece beni izlediğini belki de farkında olmadan dillendirmesi... Hem sonra aradığı adresi yoldan gelip geçen ya da o adresin civarındaki belki bir bakkala, bir manava sorup öğrenmesi gerekirken vapurda oturan birine adres sorması... Üstelik adresi öğrendikten sonra savuşup gideceğine aksine bana yapışması... Bütün bunlar bu adamın bir "ğhefiye", bir "taharri meğmuri" olduğunu göstermiyor muydu?

Vapurdan çıkıp yan yana yürürken tedirginliğimi ona belli etmeden tramvay durağına doğru yol aldığımnda, ayaklarım sanki birbirlerine dolanıyor, giderek içime çöreklenen tuhaf bir endişeyle galiba biraz da titriyordum.

Belki de öğrendiği tek Ermenice kelimeyle ikide bir bana, yaşça kendinden küçük olduğum halde ağparig diyen bu insana karşı kandırılmış olmanın verdiği huzursuzlukla tuhaf bir öfke mi duymaya başlamıştım?

Diyarbakır'da peşine takılan sivil polise, sonunda aşına olduktan sonra, "Valla beni gizli gizli takip etmağa hecet yoğh. Gettiğim yol belli, geldiğim yol bellidir. Hade, gel dükenıme, otır çayımı, kahvemi iç!" diyerek takılan ba-

bam gibi, şimdi ben de acaba bu adama Üsküdar Meydanı'nda, deniz kıyısındaki kahvelerden birinde oturup bir demli çay içme teklifinde mi bulunmalıydım?

Yapmam gereken şeyin bir an önce ondan kurtulmak olduğuna karar verip, tramvay hareket eder etmez, sanki birden hatırlamışçasına, "Ağparig, ben defter alacaktım, unıttım!" deyip tramvayın sahanlığından kendimi paket taşlarına atıverdim. Geçip giden tramvayın ardından bakarken, boğazımda düğümlenen buruk bir acının hüznünü yaşıyordum...

*

Dokuz zayıfla başladığım ikinci dönemi sıfır zayıfla kapatıp onuncu sınıfa ikmalsiz geçmek hesapları yaparken, yine de şeytanın bacağına kıramamış, en zorlandığım cebir belasının T'sini bile savuşturduğum halde, bu kez de bir o kadar nefret ettiğim ticaret dersinin kasa hesabı, mal hesabı, amortisman, yevmiye, defter-i kebir, mizan, kâr ve zarar hesapları arasında kaybolmuştum. Sonunda Karekin *vartabedin* önüne iyi bir bilançoyla çıkmış olsam bile, bizlere titiz giyimi, boynundan eksik etmediği papyon kravatıyla örnek olmaya çalışan, her birimizi istikbalin en büyük işadamı, en büyük tüccarı olarak yetiştirmenin gayretiyle didinen Enver hocanın tokadını yiyip ticaretten bütünlemeye kalmıştım...

IX

Okuldan hazırlanıp ellerimize tutuşturulan ıkınlardaki haşlanmış yumurta, patates, peynirli berek, tahin helvası, zeytin, domates, salatalıkların yanı sıra bolca somun ekmeklerimizle Haydarpaşa'dan bir akşamüstü doluştuğumuz kara trenin yan yana  kompartımanından Kayseri, Sivas ve Malatya istasyonlarında bizlerden ayrılan arkadaşlarımızın ardından, son durak yolcuları Diyarbakırlılara sıra ne zaman gelecekti? Ana babalarımızı, kardeşlerimizi kucaklamak için daha ne kadar sabredecektik?

İki yıl önce bir sonbahar akşamı Diyarbakır Garı'nda pıstıpıssst pıstıpıssst istim koyverip yola ıkımmakta direnen kara tren, bu kez her yokuşta biraz daha mecalsiz de olsa inatla yol alıp, arada bir keskin ıslığıyla kara taşlara, alıdikenlerine, tek tük açan gelinciklerle bezeli sarı tarlalara, boz bulanık sulara, koyun ve keçi sürülerini otlatırken uzaktan el sallayan çocuklara selam vere vere, bizi hiç de yabancı sı olmadığımız diyarlara, bizim yörelere, yaz tatiline götürüyordu...

* *

"Yarın Hornig Baco bize geleağ, isti ki bi tene Hayeren mektup yazasan..."

Avluya açılan mutfakta tahta bir oturağa ilişmiş, "ha-beş"ın üstündeki kızgın tavada patlıcan dilimlerini kızartıp anadilimizde "şerd" dediğimiz yemeği hazırlamakta olan anamın verdiği bu haberle bir anda iştahım kursağımda kalmıştı!

“Eyi valla! Geldiğim gündendir ona mektup yaz, buna mektup yaz! Olmuşam sanki istida meğmuri!”

“Eee, madam ki oğhıdın, ta İstanbullara gettin, lisanımızı öğrendin, bi işe yara, ne var! Sen de iki sator yazı yaz, bare bi yaraya melhem ol, benim paşa oğlum. Bele şeler sevaptır...”

*

Bu kaçınıcı mektup yazışımıdı? Ya sabahın köründe, ya öğle sıcağında ya da tarihi surlarımızı gün boyu paşa gönlünce yıkayan güneşin pılı pırtısını toplayıp şehri terk etmeye hazırlandığı bir akşam vaktinde acaba daha hangi “baco”lar, hangi “emmo”lar, eğri büğrü bir daldan yapılmış “çögen”lerine dayana dayana yürüyen hangi kambur “nene”ler sokak kapımızın demir “şakşako”sunu şak şak şak çalacak, Ermenice ya da yarım yamalak Türkçeleriyle, arada Kürtçe veya Zazaca cümlelerle dertlerini dile getirip, yazacağım iki satırlık mektuplardan medet umacaklardı?

“Lavo, ha bu kağızi kalemi al, sora da yaz ki...”

Onlar sedirde bağdaş kurup oturur oturmaz anamın aceleyle pişirip getirdiği kakuleli kahveyi içerken, bir an önce tüm umutlarıyla hayallerini süsledikleri mektup faslına geçmek için sabırsızlanıp duruyorlardı.

Anamın buluşuyla, dizimde portatif bir masaya dönüşen metal kahve tepsisine yaydığım çizgili beyaz kâğıda, ucunu kocaman ekmek bıçağımızla yonttuğum kurşunkalemimle her defasında aynı başlığı yazıyordum:

“Gı pındırvi...”

Anadilimizde, ‘aranıyor’ anlamını taşıyan bu gizemli sözcükle başladığım mektupların gerisini onların aktardıklarıyla tamamlamaya çalışıyordum:

“Baba adı Hovsep, ana adı Şuşan... Erzurum Nar-

man'dan yedi yaşındayken tehcir olunan ve Malatya'dan sonra yolda kaybolup kendisinden bir daha haber alınmayan Satenik aranmaktadır..."

Arıyorlardı...

"Sivas, Zara'dan, baba adı Manuk, ana adı..."

"Tekirdağ'dan sürgüne çıkan..."

"Üç çocuğuyla Tokat'tan tehcir edilen Ağavni..."

"Harput'un Perçenç köyünden Der Zor'a sürgüne giderken..."

Birinci Cihan Harbi'nin o uğursuz günlerinde, yaşadıkları topraklardan apar topar sökülüp sürgüne gönderilen Ermeni kabilelerinden sağ kalan yakınlarını bulma umuduyla bu mektuplardan medet umuyorlardı.

Mektupları katlayıp zarfa yerleştirdikten sonra adres faslında, kimileri büyük bir umutla sakladıkları sararmış bir kâğıt parçasını entarilerinin, ceket veya yeleklerinin ceplerinden ya da bellerine sıkıca doladıkları kuşaklarından çıkarıp titrek elleriyle uzatıyor, kimileri de çaresizce yüzüme bakıyorlardı. Bu durumda zarfa İstanbul'da yayımlanan günlük Ermenice *Jamanak* ya da *Marmara* gazetelerinden birinin adını, adres yerine de sadece Karaköy-İstanbul yazıyordum. Dilimle ıslatıp zarfı yapıştırmamla beraber, alelacele Balıkçılarbaşı'ndaki Şeyh Matar Camii'nin bitişiğindeki postanenin yolunu tutarken, nemli gözlerle dualarını esirgemiyorlardı:

"Allah tuttuğın altun etsin!"

"Berğhudar olasan!"

"Dırnağın daşa degmiye!"

"Rabbim göynen göre versın paşam!"

"Hisus Krisdos'ın eli başından eksüg olmiya!"

Onların art arda sıraladıkları bu temennilerine anam

da oturduğu yerden başını hafifçe sallayıp sessizce katılırken, Hisus'un adı geçer geçmez duaların Tanrı katına ulaşması için kendince son noktayı koyuyordu:

"Amen!"

Kayıp arama mektuplarını aynı başlıkla başlattığım gibi, sonunu da hep aynı cümleyle bitiriyordum:

"*Gı ğhıntırvi ardadıbel...*"

Anadilimizde, 'iktibas edilmesi rica olunur' veya 'aynen basılması rica olunur' anlamına gelen bu cümlelerin hikmetini anlatmayı anam adeta görev edinmişti:

"Hormig Baco, ben de bilmidim... Megersem mektubın sonuna '*gı ğhıntırvi ardadıbel*' diyersense, o zaman senin mektubun senden ğhebersız dünyayı dolani. Çünkü nerde olursa olsun, orda eger ki Ermence ğazta çıĝhisa, mektubi oĝhiyan ğaztaci, tuti senin mektubımı özının ğaztasına da vuri... Bele bele, o keyipler eger ölmemişse, tek tük ekru-baları Allah'ın sayasında geride kalmışsa, birbirlerini daha çabuĝ bulılar! İşallah sen de bulırsan... Allah'tan umut kesilmez..."

Tehcir ve kıyımdan sağ kurtulup dünyanın dört bir yanına dağılan Ermenilerin başvurdukları bu 'aranıyor' ilanlarına sadece Ermenice günlük gazetelerde değil, Ermenilerin yayınladıkları değişik dillerdeki haftalık, aylık gazete ve dergilerde de yer verilip, bunun bir nevi dayanışmaya dönüştürüldüğünü İstanbul'dayken öğrendiğimde hem şaşırmış, hem de kayıp bulmada işe yarar bir yöntem olabileceğine ihtimal vermemiştim; ama anadilimizi az çok öğrenip Diyarbakır'a döndükten sonra, eline kâğıt kalem alan "baco" ya da "emmo"ların kapımızı aşındırıp bu kayıp ilanlarını, bu '*gı pındırvi*' mektuplarını yazdıracaklarını nereden bilebilirdim...?

Hele yakınlarını bulmak için yıllarca bıkmadan verdiği ilanlar ve yazdığı mektuplar sonucunda kardeşlerinden birinin çocuklarının izini nihayet Ergani'de buluveren bir adam Amerika'dan kalkıp şehrimize gelince, kayıp ilanı yazdırmak isteyenler de kapımızı nasıl aşındırmasındı!

Bir Ermeni Amerikalının kırk yıl önce Tehcir'de kaybettiği akrabalarının izini sürmek için çıkıp Diyarbakır'a gelişi, Gâvur Mahallesi, Hançepek sokaklarında kulaktan kulağa yayılıp sohbetin ana konusu olmaz mıydı...?

"Bedo Dayi, bi tene Amerikalı adam gelmiş..."

"Amerika'dan gelenin aslı Mağdenliymiş, bilisen?"

"Adama ğhelal olsun valla! Aramış taramış, sormuş soruşturmuş, kardeşi çocuklarının Ergeni'de olduğunu öğrenmiş, ta Amerika'dan kağıt gelmiş. Ya bız? Bız daha sınırdan o yani, Berut'ta veya ğhut Şam'da, Halep'te ekrubalarımız vardır yoğhtır, kim ölmüş kim kalmış bilmiyîğh..."

"Diyiler ki çoğh zenginmiş!"

"Hem Amerikalı hem de fekir zatani olmaz ki!"

"Gözleri mavimiş!"

"Ula bu ne biçim Hay'dır? Heç mavi gözli Hay olur...?"

"Kafle'de keybolan kardeşi zatani Dacığ olmiş..."

*

Babam Sarkis, namı-ı diğer Dişçi Ali, kilise yönetim kurulu üyesi olduğu ve cemaat işlerine fazlasıyla zaman ayırdığı için Diyarbakır'a ayak basan her Ermeni'nin başvuracağı ilk kişi olduğundan, Boston'dan kalkıp Tehcir'de kaybettiği yakınlarının izini süren Amerikalı Ermeni de otele bavulunu yerleştirir yerleştirmesolüğü babamın Belediye Meydanı'ndaki muayenehanesinde almıştı.

"Bız kılıçtan artanığh" diyen babam, kendi gibi "ğerip"

bir “Kafle ocığı”na yardımcı olmak için elinden geleni ardına koymayacağına göre, hemen kilise yönetim kurulu başkanı Karnig Dabağ ile kurul yesi ve aynı zamanda eniştesi olan Pese Ohannes’e çırağı vasıtasıyla haber ulaştırıp “ğherli, oğh mühim bi iş içün övle yemeginde” evimizin yolunu tutmalarını ilettikten sonra, aynı hızla beni de eve koşturuyordu:

“Ana! vleleyn bi Amerikalı Hay’la barabar Karnig Dayi, bi de Pese bize gelecağlar, tedarikli olasan!”

Anam, babamla evlendikten sonra onun son anda haber ulaştırarak ya da çoğunlukla haber vermeden bazen Siverek’ten gelen bir Zaza tanıdığını, iş için Diyarbakır’a gelen Derikli demirci Giragos veya Viranşehirli ifti Sait gibi Ermeni dostlarını, askere gelen bir Ermeni gencini, ya da bir ahababını at kapı eve misafir getirme huyundan bir türlü vazgeemediğini görünce, bu gibi durumlara ister istemez ayak uydurduğundan, “eyi bi ev ġhanımı” olarak hemen işe koyulmayıp başka ne yapabilirdi ki!

Anamın yere sofra bezini yayıp üzerine büyük bakır sinitimizi yerleştirmesi ve siniye dizdiğı bakır kaplara alelacele hazırladığı yemekleri kepçeyle, büyük tahta kaşıkla doldurmasının ardından Karnig Dayi, Pese Ohannes’le babamın yanı sıra ben de sofraya oturmaya hazırlanırken, öncelikle sedire yakın başköşeye kel kafalı, boncuk gözlü, şişman Amerikalı “eziz misafir”i buyur ettiğimizde, adam bağdaş kurup oturmakta bir hayli zorlandı.

Amerikalı misafirimizin yemeğe gönülsüzce eşlik etmesi belki de rahatsız oturuşundan ya da başkalarıyla aynı kaplara kaşık daldırmayı yadırgadığından veya hizmette kusur etmemek için boşalan kaplara hemen yemek ilave edip, uskuralara maşrapayla ayrıran dolduran anamm son

anda pişirip sofraya getirdiği sarmısaklı, sumaklı meftune, şehriyeli bulgur pilavı damak tadına uymadığından, yahut tam aksine, dalıp dalıp giden boncuk gözlerinin ardında gizlemeye çalışıp yutkunarak anlattığı hüüzünlü yaşamından mı kaynaklanıyordu, kim bilir...

Onun giderek azalan, arada bir de derin iç çekişiyle beraber tümüyle susan kaşık sesleri arasında özetlediği, daha ilkokul çağlarındayken günün birinde bir sabah erkenden Maden'den sürgüne çıkıp, daha sonraları anasıyla beraber kendinden küçük üç kardeşini oradan oraya gece gündüz sürüklenirken yollarda kaybettikten sonra, başka sürgün kabilelerine karışıp aylar süren meşakkatli yürüyüşle, adını sanını sonradan öğrendiği Der Zor'a ve oradan da bir yetimhaneye ulaşp, nihayetinde Fransa üzerinden Amerika'ya gidişinin ardından yıllar sonra gazetelere verdiği ilanlar sayesinde küçük kardeşi Hagop'un izini tesadüfen de olsa ancak onun ölümünden sonra Ergani'de bulduğunu, kardeşinin karısıyla yine Ergani'de yaşayan biri evli, diğeri bekâr iki oğlunu Amerika'ya davet ettiğini, onların artık Müslüman oldukları için buna yanaşmayınca kendisinin kalkıp buralara geldiğini anlatırken sanki sıradan bir hikâyeden bahseder gibiydi...

"Dacig macig de olsalar, kardaşın çociğlaridir, yegenlerindir. Madam ki onlari buldın, gene de buna hemdolsın demağ lazım..."

"He valla!"

"O kafilkadanın içinden heç olmazsa bilisen ki bi kardaşın kurtulmuş, buna da şükır!"

"He valla, madam ki ayni kani daşısız..."

"Doğridır! Yegenlerin madam ki öz kardaşının züryetinden geliler, Dacig de olsalar ferk etmez kardaşım..."

Boşalan kapları alıp mutfağa götüren anam, önceden kesip iki ayrı kaba dilimlediği kavunla karpuzu getirip sininin ortasına yerleştirirken, Diyarbakır Ermeni cemaatinin ileri gelen üç üyesi de kan, zürriyet, *Dacig* vurgulamalarıyla, Amerikalının şahsında biraz da kendi geçmişlerindeki acı günleri anımsayıp sanki kendi kendilerini de teselli etmeyi deniyorlardı; ama söylediklerinin yüreklerinin sesi olmadığını önlerindeki kan kırmızısı karpuz ya da anında odayı hoş kokusuyla dolduran sarımsı kavun dilimlerine isteksizce uzanıp sürdürdükleri çelişkili sözleriyle öylesine belli ediyorlardı ki!

“Esline bağharsansa kan çoğh möhimdir, doğri! Yalavuz, o çociğların yari be yari kani kardaşınınsa, yarısı da *Dacig* karınındır!”

“He valla! Yari Ermeni, yari *Dacig* kani karışmış, eca-yib bi züryet peyda olmuş!”

“Sebeb olanların Allah belasını versin!”

“Amin!”

Yemekten sonra yine anamın pişirdiği kakuleli kahveyi sedirde yan yana oturup minik fincanlarda içerlerken, Amerikalı amca ile Erganili yeğenlerin buluşmasının sonunun “ğherli” olması için yine hep beraber temennide bulunup, sonra da inceden inceye “pılan” yaptılar:

Amerikalının Ergani taraflarına yük taşıyan kamyonlarla tek başına yolculuk etmesinin sakıncaları, oralarda başına “datsız duzsız” işlerin gelebileceği, öyleyse yeğenlerinin Diyarbakır’a gelmelerinin çok daha uygun olacağı, bunun için de Amerikalının ağzından yazılan ve onun imzasını taşıyan bir mektubun Ergani’ye götürülüp yeğenlerin gelmeye ikna edilmeleri ve bu işi kotarmak üzere, kendisi de zaten bir Ermeni dönmesi, “möhtedi” olarak

uzun yıllar Ergani'de nalbantlık yapıp son zamanlarda çocukluğuyla Diyarbakır'a yerleşen ve buradaki Ermenilerle kaynaşan Nalbant Kâzım'a başvurulması oybirliğiyle karara bağlandı...

*

Amerikalının pazar ayininden sonra kilisenin avlusunda çevresini saranlara, bin dokuz yüz on beşte Bakırmaden'den "Kafle"ye çıktıktan sonra yollarda kaybedip bir daha haber alamadığı annesi ve üç kardeşini aramak için, Boston'da yayınlanan Ermenice, İngilizce gazetelere ilanlar verdiğini, tümüyle ümidini kesmişken, yıllar sonra Atina'dan, tanımadığı yaşlı Bakırmadenli birinden aldığı bir mektup sayesinde bir kardeşinin sağ kurtulup Ergani'de evli olduğunu öğrenince, onu bulmak için araştırmasını sürdürürken kardeşinin bu arada hastalanıp öldüğünü, ondan geride kalan biri evli, diğeri on sekiz yaşında olan oğullarıyla buluşmak için Boston'dan geldiğini büyük bir hüznle aktarırken, başta kilisenin papazı Der Arsen, yanı sıra tek tük Türkçe, bazen Ermenice, bocalayınca da araya İngilizce kelimeler serpiştirdiği konuşmasını can kulağıyla dinleyen "baco"lar ve "emmo"lar sanki geriye doğru sarılmış bir film şeridinde kendi yaşamlarından kareler mi izliyorlardı ne...

*

Diyarbakır Surp Giragos ve Surp Sarkis kiliseleri vakfı mütevellî heyeti başkanı Karnig Dabağyan, nam-ı diğeriyle Dabağ Kemal ile üyeler Sarkis Margosyan, nam-ı diğeriyle Dişçi Ali ve Ohannes Uzatmaciyan, nam-ı diğeriyle Sobacı Ramazan'ın uzun uzadıya yaptıkları planı Amerikalının da "Well! Okay!" deyip onaylamasının ardından, eline tutuşturulan mektupla Ergani'ye doğru yola koyulan

Nalbant Kâzım'ın, nam-ı diğeriyle Nalbant Kevo'nun üç gün sonra muharebe kazanmış kumandan edasıyla yanına kattığı iki "yegen"le Diyarbakır'a dönüşü... Bu kez Pese Ohannes'in evinde kucaklaşma, daha doğrusu amcalarının elini iki kardeşin saygıyla öpüp alınlarına götürmesi, Amerikalı amcanın da onların boynuna sarılıp yanaklarını öperken mavi gözlerinden boşalan yaşlar...

Diyarbakır Fatihpaşa Mahallesi Direkçi Sokak yirmi numaralı evin taş avlusuna kol kanat geren akasyanın dallarında serçelerin "tilili" niyetine cıvıldaşarak tanık oldukları bu sahne acaba tarihin, kaderin hangi cilvesiydi? Avluda taş kesilmiş, sahneyi paylaşılanların hemen hepsi, Karnig Dayi, Pese Ohannes, Mirye halam, babam, Saro nenem ve Nalbant Kâzım bir anda kendilerini içinde buldukları bu filmin hangi karesinde hangi rolü üstleneceklerini tümüyle şaşırmış birer acemi figüran gibiydiler.

Şeyh Matar Camii'nden, Dört Ayaklı Minare'den tüm Gâvur Mahallesi'ne dalga dalga yayılan "Allahuekber" sesiyle birlikte, adeta uykusundan uyanıp rolünü hatırlayan Mirye halam, hemen koşup, kim bilir hangi kaçakçı eliyle Suriye'den gelen, duvara gömülü minik camekânlı yüksekçe pencerede, "şıbek"te gözü gibi sakladığı, evin çocukları önünde beş taş oynamaya kalkıştıklarında "Ula şıbe-kin yanından savuşın gidın, taşlar kadehleri kırmıya, ben de gelmiyim, boynızı kırmıyım!" diyerek üzerine titrediği kırmızı çiçekli cam bardaklarla bol köpüklü, hafif tuzlu ayran getirirken, Nalbant Kâzım da yaptığı işin önemini vurgulayıp başarısıyla övünmek ya da sessizliği bölmek gayretiyle üç günlük macerasını özetliyordu:

"Valla Erğeni'ye gider getmez daha çarşıda bi süri eh-bap dost etrafımı sardılar, sorgı sual ettiler:

‘Ğherdır nedir, Usta Kazo, çoğhtandır ortada yoğhtın? Hanki dağda kurt öldi?’

Ben de foyamız ortaya çığhmasın diye işi birez de şekaya vurdım.

‘He valla, ğherdır kardaşım! Gelmişem ki Seferberlig-den önce Filla dedelerimin burdaki tapuli bağlarından, bağhçalarından, bostanlarından, tarlalarından geride ne kalmış, hepsinin hesabını hökumattan tek tek sorım, tapularını yeni baştan üzerime geçirim! Bunlari ğherlisilen yaptığhtan sora da Meryem Ana Dağı’na çığhayım, ordaki yığhığh kilisede dedelerimin gorına mum yandırayım, düe edim!’

Bele hanek ettim, şekayla barabar hem ben bahan güldüm, hem de onlari eyicene güldürdüm. Birez ğhoş beşten sora onlara ziyaret sebebimi şu şekil anlattım:

‘Diyarbakir’de işim bozıldı. Artuğ eskisi kimi nalbantlığ yapamıyam. Atların ayağlarına nal çağhtıran mi kaldı? Paytonçılar olsun, erebacılar olsun, demir nal yerine o be-murad Amerikan lastigleriyle sankime atlara pençe yapı-lar! E nal durırken bu işi yapmağ benim de zorıma gidi. Nalbantlığın da, heşa huzırdan, poğhını çığhardılar! Onın içün belki gene döner gelirem, eger bi ğhan kapısında ifağ mifağ bi düken, bi kullig eyarliyabilirsemse nalbantlığa yeni baştan belki Erğeni’de devam ederem...’

İşte bele şeler söledım, birez etraf terefe bi göz gezdirim dedım, onlari başımdan savdım...”

Usta Kazo’nun, Demokrat Parti iktidarı ardından şehirlerde sıkça görülen “cemse” ya da “cip” gibi Amerikan menşeli askeri araçlarla keza Zirai Donatım Kurumu vasıtasıyla sayıları gittikçe artan Massey Ferguson, John Deer traktörlerinin eski lastiklerinin, Yemeniciler Çarşısı’nda

“camuş” derisinin, manda köselesinin yerini alarak çok daha sağlam, dayanıklı çarıklara dönüşüp köylülere yemeni niyetine pazarlanmasına rağmen, bu eski “tomofil”, kamyon, kaptıkaçtı lastiklerinin henüz kazalarda demir nalların papucunu dama atamayışını, tekrar Ergani’ye yerleşme niyetli ziyaretinin bir nedeni gibi gösterip uydurduğu bu dahiyane hikâye, onun Amerikan menşeli lastiklerle meşleği arasında kurduğu köprüden Amerikalı bir Ermeni’nin kardeş çocuklarını tıkr tıkr geçirmesini sağlamış, bu iş için görevlendirilmesinin ne denli yerinde bir karar olduğu kakhahalar eşliğinde bir kez daha onaylanmıştı.

“Valla ğhelal olsun sahan Kazo! Bele bi şeyi uydırmağ şeytanın bile aklına gelmezdi allahvekil!”

“Eee, ne de olsa gerisinde Ermeni akli var babam!”

Uydurduğu masalın takdir edilmesine sevinen Kazo, işin içine Ermenilik karıştırılarak, geçmişten gelen korku belasına da olsa nihayet bir “möhtedi” oluşunun dolaylı yolla anımsatılmasına sıkılırken, şakayla karışık hesap sormaya gittiğini, üstelik Ergani’nin yanı başında yükselen Meryem Ana Dağı’ndaki tarihi kilise kalıntısında “Filla” ataları için mum yakıp dua edeceğini söyleme cesaretinden ötürü kendisini övdüklerinde sanki birazcık teselli buluyordu.

“E valla ağzan, yüregen sağlıĝ Kevo!”

“He he, doğrısı bele bi şe demağ için camuş kimi yüreg ister kirvem!”

“Madam ki sen sahan orada, eşkere eşkere dedın ki dedelerin Filla’dır, mallari mülkleri zaftedilmiştir, bunun da hesabını sormağa getmişsen, hanek manek de olsa, madam ki edebıldın bunlari diyesen, o zaman senin möhtediliğın artuğ bitmiştir Kazo!”

*

Pese Ohannes'in, nam-ı diğeriyle Sobacı Ramazan'ın alçak toprak damına da, bitişik komşusu duvarcı ustası Taşçı Tumas'ın askerden döner dönmez evlendireceği oğlu için hazırladığı yüksekçe çardağa da küçümsercesine tepeden bakan yaşlı akasyanın avluya iyice yayılan gölgesinde, Boston'dan kalkıp yeğenlerini görmek için gelen Amerikalının çevresinde kimisi oturduğu kürsüde tespihini çerkerken, kimisi tabakasındaki sarı Bitlis tütünuyla sardığı sigarasını kehribar ağızlığına özenle yerleştirip yeleşinin cebinden çıkardığı fitilli çakmağıyla yaktıktan sonra dumanını peş peşe göğe doğru sanki öfkeyle üflerken, kimisi şalvarının cebinden arada bir çıkardığı büyükçe mendiliyle, "marğhama"sıyla terini silerken, Erganili iki kardeş de varlığından dahi bihaber oldukları amcalarının huzurunda tuhaf bir tedirginlik içinde, gözucuyla onu sedirde oturduğu yerden izleyip ilk bakışta göze çarpan gür kaşı, kalem gibi sivri çenesi dışında babalarını andıran başka benzer çizgiler de bulmaya çabalarken, öteki âleme göçen babalarının kendilerine de miras kalan saman sarısı gözle-riyle onun boncuksu mavi gözleri arasında bocalayıp duruyorlar mıydı ne...

*

Maden'de başlayan bir yaşam, çocuk yaşta sürgün yolları, Suriye, oradan Marsilya... Ermeni göçmenlerle karın tokluğuna bir müddet limandaki gemilere çocuk yaşta yük taşıma, nihayet uzun, meşakkatli bir gemi yolculuğuyla Amerika'ya göç... Karaya ayak bastıklarında önce karan-tina... Gerisingeri dönme korkusu... Daha sonra çeşitli yerlerde ayak işleriyle geçen bir hayat ve günün birinde bir tatlı tesadüf:

1900'lerin başında Niğde'den göç edip New York'ta önce baba mesleği halı tamiriyle başlayıp işi halı ticaretine vardırarak Garabed Usta'nın bir pazar ayininden çıkışta ayaküstü teklifiyle onun deposunda işçilik...

Çalışkanlığıyla Garabed Usta'nın dikkatini çekmesi, deponun bir kenarında bu kez de halı saçaklarını onararak yıkaması, bir taraftan da yavaş yavaş halı tamiri... Kendi başına Garabed Usta'nın ünlü Karabet's Carpet halı mağazasının benzerini belki de Nubar's Carpet adıyla açmayı düşlemesi... Garabed Usta'nın aracılığıyla, onun Boston'daki akrabalarından birinin kızıyla evlenmesi, zaten çok sermaye isteyen halıcılık hayaline son verip Boston'da bir dondurmacı dükkânı açması... Uzun yıllar Tanrı kendilerine çocuk ihsan etmezken, karısının da bir trafik kazasında ölümüyle bir daha evlenmeyip yalnız başına kalması... Önce Tanrı'nın sonra da o mektupların sayesinde bulduğuna şükrettiği yeğenlerinden hiç olmazsa şimdilik birini Amerika'ya götürüp orada kendi dükkânının başına oturtmak isteği...

Amerikalı amca ince, keten bej kostümü, içine giydiği pembemsi gömleği, boynundan göbeğine kadar sarkan cırtlak sarı kravatıyla, akasyanın gölgesinde, sedirde oturmuş, çenesinin sivrililiğiyle sanki yarışan cilalı bordo ayakkabısına zaman zaman odakladığı bakışlarıyla hayatını anlatıyordu. Arada bir takılmışçasına bir an durup düşünüyor, sonra hemen dizlerinin yanı başında duran hasır fötr şapkasını siperinden tutup hafifçe, topaç gibi çevirmeye başlıyor, nihayet düşüncesini toparlayınca tek elle şapka çevirmeye son vererek cümlesinin geri kalan kısmını bazen sevinçle, bazen hüznle aktarmaya çalışıyordu. Tüm gayretlerine rağmen ne Türkçesiyle, ne Ermenicesiyle, ne

de arada İngilizce kelimelerle meramını yeterince anlata-
mayıp duygularını ifade edemediğini gördükçe sıkıntıdan
terliyordu.

*

“Söle benim paşa oğlım, söle Margos, nerelisen?”

Henüz boyum üç karışken, bana ceviz, badem, şeker
yedirerek yönelttiği bu soruyla babam doğduğu köy Here-
dan’ı, dolayısıyla benim de Heredanlı olduğumu öğretme-
ye çalışırken, sonunda kekeleyerek de olsa ağızından bir
“Heredan” koparınca bayram ediyordu. Yıllar sonra onun
İstanbul’a biletimi kesmesiyle başlayan anadili serüvenim-
le birlikte, o ‘Heredan’ sözcüğünün aslında soframızdaki
ekmek ya da su kadar önemli olduğunu, hele Getronagan
Lisesi’nde anadilimin girdaplarında dolaştığım edebiyat
derslerinde, çoğu Anadolu kökenli şair ve yazarlarımızın
dillerinden eksik etmedikleri *garod* sözcüğüyle karşılaştık-
ça Heredan’ın gizemini daha iyi kavrayıp anlıyordum.

Garod, özlem...

Edebiyatımız özlem şiirleriyle doluydu; hikâyeleri-
mizde, romanlarımızda özlem işleniyordu; müzikte başı
çeken genellikle keder, hüznün, bitip tükenmeyen özlem
duygusuydu. Özlem, şairin kaleminde şiire, âşığın kemen-
çesinde ezgiye dönüşüp kulaklarda çınlıyordu:

Gıring, usdi gu kas, dzara yem tzaynit,

Gırung, mer aşğharhen ghabrig mı çunis?

Ermeni halkı elinde olmadan düştüğü göç yollarında,
geride bırakıp gittiği ellerden hep bir haber, hep bir haber
kırıntısı bekliyordu; tıpkı kendisi gibi göç yollarında kanat
cırpan turnadan...

“Nereden geliyorsun, kul olayım sesine turna,
Bizim diyarlardan bir haber yok mu turna?”

Saro nenem kucağındaki ve eteklerinden çekıştırerek peşi sıra yürüten çocuklarıyla Heredan'dan "Kafle"ye çıktıktan sonra geçen acılı yılların ardından, *Hisus Krisdos*'un mucizeleri sayesinde tekrardan kavuştuğu oğlu Sarkis'e, yani babama ve kızı Mirye halama, kim bilir hangi korku, hangi endişe, hangi duygularının esaretinden kurtulamadığı için yemin verdirerek koyduğu kesin yasağı hemen her vesileyle hatırlatıp duruyordu:

"Olmiya olmiya bi gün Heredan'a ayağınızı basasız! Eger ki Heredan'a gidersez, veğd olsun ki size sütümi ğhelal etmem..."

Doğdukları topraklara ayak basmaları, emdikleri sütün bir bakıma bedeli olarak yasaklanan bacı kardeşin "ğheyal meyal" hatırladıkları Heredan, artık şu ya da bu dağın yamacındaki sıradan bir köy değil, özlemin adıydı...

Pese Ohannes için *garod*, altı yaşındayken kopup ayrıldığı Erzurum'un Ğhop köyüydü.

Patrikhane'de ilk günden hemşerim diyerek bana anadilimi öğrenmem için yardımcı olan Hovsep Keşişyan için *garod*, kendi adını bile gölgeleyip şiirlerinde mahlasa dönüßen Silvan'dı.

"Anadilini imla hataları yapmadan yazmayı onur meselesi yap!" deyip beni anadilime karşı daha saygılı olmaya çağıran Ermenice hocam Vartan Gomigyan için *garod* Adapazarı'ydı.

Anadilimizi öğrenebilmemiz için kendi öncülüğünde bizleri Anadolu'dan İstanbul'a getiren patriğimiz Karekin Haçaduryan için Trabzon, *garodun* ta kendisiydi.

Ve Amerikalı Bill Nacaryan için ise *garod*, Maden'di, Bakırmaden...

*

“Oğlım, zavallı adam bu yaşta kağımış ta Amerika’dan memleketimize gelmiş, kapımızı çalmış. E, biz de ona elimizden gelen yardımı yapmağa mecburığh; çünkü ne de olsa yabancidir, buraların helını ehvalını bilmi...”

Zatani kaç gün kalacağı belli degıl, bağharsan yegenlerinden birini alır barabar götürür, veyağhut da onlar istemezlerse eli boş döner gider. Sen sebehleri otele get, oni al, birez gezdir. Edebılırsense, İngilizce konuşırsız, sahan da faydasi olur.”

*

Dağ Kapı’nın hemen dışında, kereste fabrikası sahibi Şehmuz Paketçi’nin İstanbullu Ermeni mimar Harutyun Sarafyan’a yaptırdığı, yapımı yeni tamamlanmış, şehrin tarihi surlarıyla yarışan yüksekliğı karşısında birçoklarına belki de “errriiig!” dedirtip parmak ısırtan Turistik Otel’den içeri girdiğimde, başına doladığı beyaz tülbenti, ayağına geçirdiğı terlikle ortalarda dolanıp elindeki bezle camları silen yaşlıca kadının bakışlarından anlayabildiğim kadarıyla, isteksiz de olsa, babamın bana yüklediğı göreve erken başlamıştım!

“Birisini arisan oğlım?”

“Heee, Amerikalı bi mısafırıız var, oni görmağa gelmişem.”

“Birez otır bekle, şimdi kâtipler gelırler.”

Kırmızı koltuklardan birine oturmaktan çok sanki gömüldüm. Bu, o güne kadar gördüğüm, daha da doğrusu içine ayak bastığım ikinci oteldi. Birincisi de yine Diyarbakır’da Gazi Caddesi üzerinde küçük bir oteldi. Babamla beraber diş tabibi Siverekli Hasan Oral’ı yıllar öncesinde ziyarete gitmiştik. Hasan Oral ya da babamın kısaca deyişyle Hesên Ağa...

Babam, Siverek'te birlikte çalıştığı dış tabibi Hasan Ağa'nın milletvekili olarak Ankara'da görev alışından son derece mutlu olurken, ondan bahsettiği zamanlarda Hasan Ağa ya da Hasan Oral yerine kısaca sadece "ağam" demeyi galiba daha çok seviyordu. Hasan Ağa şu ya da bu vesileyle Diyarbakır'a her gelişinde mutlaka çevresindekilere talimat verirdi:

"Ali'ye söyleyin gelsin, oni görmeğ istiyem."

Babam iki eli kanda da olsa o an hemen işini gücünü bırakıp ağasının yanına koşardı. İşte öyle haber saldıği günün birinde, babam elimden tutarak beni de beraberinde götürmüş, ağasına takdim etmişti:

"Ağam, köleni getirmişem, birağh elin öpsin!"

O otel odasında elini öpüp alnıma götürdüğüm Hasan Ağa bir yandan başımı, yanaklarımı okşarken, bir yandan da babamla karşılıklı gülüşmelerine neden olan garip tekerlemeyi söylüyordu:

"Heta ku Xaço sax e, nan û pîvaz yasax e."

Ğhaçolar, Ermeniler sağ oldukça soğan ekmeğın yasak oluşunu dile getiren bu ünlü söz aynı zamanda kendi aralarında yıllar öncesine uzanan gizemli bir bağın da ifadesi miydi?

Ağalık bu, dost var düşman var, kaderde mahpusluk da var... Hasan Ağa Diyarbakır Hapishanesi'nde yatmaktadır... Koğuş arkadaşları komünist liderler; iyi giyimli, becerikli kimseler. Kıl testereyle ince tahta işçilikleri var; tahtadan eşyalar, çanta, bavul yapıyorlar... Ressamlıkları da var; Çerkes resimleri, karpuz, kucacağında çocuklu kadın resimleri, tablolar yapıyorlar... Bilgili insanlar, içlerinden biri doktor... Hasan Ağa'nın da onlarla arası çok iyi...

Dış tabibi ağası hapse düşünce Dişçi Ali de çocuk-

luğunun geçtiği ve çok sevdiği, bu yüzden gidip çalışmayı tercih ettiği Siverek'ten ayrılmış, tekrar Diyarbakır'a gele- rek, evvelce üç yıl birlikte çalıştığı eski ustası dış tabibi Mahmut Ögel'in yanına girmiştir... Bir yandan çalışır, bir yandan da ağasına yemek götürür her gün. Bazen komü- nist doktorun yazdığı reçeteyle ilaç da tedarik eder eczacı- ları dolaşır...

Bir akrabası kurt düşürür Hasan Ağa'nın içine bir gün: Düşmanların, Ali eliyle zehirletecek seni!

Yemeğe dokunmaz o gün Hasan Ağa, suratı asıktır, garip sorular yöneltir. Ali anlar durumu. Kırılır, gücenir, keser ayağını hapishaneden.

Üç gün sürer Hasan Ağa'nın muhasebesi ve haber sa- lar sonunda:

"Beni acımdan mi öldürmeğe niyet etmişsen? Bilesen ki başkasının yemegini yemem. Zeher de olsa, yemegimi sen getir!"

*

Fayton Balıkçılarbaşı'nda ana caddeden saparak Gâvur Mahallesi'ne doğru hafif meyille inerken karşıdan gelen at arabasının geçebilmesi için Dört Ayaklı Minare'nin başın- da durunca Amerikalı, dört taş sütun üstünde yolu ikiye bölerek daraltan dört köşe minareyi daha yakından gör- mek istedi ve faytondan indik.

İnsan boyunu aşan dört yekpare taş sütun üzerinde düzgün, yontulmuş taşlarla gökyüzüne doğru uzayıp giden minareyi, fötr şapkasını düşürmemek için eliyle sıkıca bas- tırarak izledikten, kucakladığı sütunlara ellerinin kavuş- madığını hayretle tespit ettikten sonra minarenin etrafını dolanıp yüksekliğini ölçercesine tekrar tepesine baktığın- da, çevremizi saran çoluk çocuğun oluşturduğu kalabalık

yüzünden zaten dar olan yol neredeyse kapanmıştı. Faytonların vart vart vart öttürdükleri korna sesleri daha fazla artmadan, bir an önce kiliseye doğru yöneldik.

Kilisenin sokağa açılan kapısından içeri girdikten sonra bahçeden yürüyüp doğruca cümle kapısına yöneldiğimizde sabah duasına geç kalmanın verdiği endişeyle Bill Nacaryan'la ben adımlarımızı daha büyük açarken, ikimizin aksine, yeğenlerinin bir türlü ileri gitmeyen adımları cümle kapısının önünde tamamiyle kilitleniyor ve sonra da sessizce gerisingeri bahçeye yöneliyorduysa, bunun sevabı ya da günahının, hangi defterin hangi sayfasına nasıl yazılacağını Tanrı'dan başka kim takdir edebilirdi ki!

Tenha kilisenin saflarına son anda iki kişinin daha katıldığını gözücuyla izleyen papaz *Der Arsen* sanki daha da canlandı. Bill Nacaryan'ın cümle kapısının hemen dibinde, üzerinde minik asma kilit sallanan ahşap kutunun deliğinden içeri itekleyerek attığı bir tomar kâğıt parayla kiliseye yaptığı yardımın ardından, kutunun hemen yanı başında duran mumlardan birini Krikor Lusavoriç'in sönmeyen kandilinden yakıp başını göğе doğru kaldırarak yaptığı duayla İsa Peygamber'den, Meryem Ana'dan, Tanrı'dan ne dilediğini yine onlardan başka kim bilebilirdi ki?

Sabah duasının sona ermesiyle beraber kimisi bastonlarına dayanarak, kimisi kamburunu sırtlayarak, kimisi aksayan ayağını sürüyerek kiliseyi terk eden yaşlıların ardından *Der Arsen*'in önerisi üzerine “*ereçnorteren*”e, kabul ve toplantı salonuna, geçtik.

Zaman zaman yaptığı ufak tefek dengesiz, sinirli davranışlarıyla kafasındaki tahtalardan birinin kesinlikle eksik olduğuna tüm cemaatçe inanıldığı halde yine de kilisenin avlusundaki barakamsı evde yaşayan “Kafle” artığı yaşlı

anasının, Rehan Baco'nun biraz daha gözünün önünde olması için hem de neredeyse kırklı yaşlarına geldiği halde doğru dürüst bir işi olmadığından ona da bir iş bulma amacıyla son zamanlarda kilise yönetim kurulu kararıyla zangoçluğa atanan deli lakaplı Uso'nun, *Der Arsen*'in talimatı üzerine Rehan Baco'nun küçük ispierto ocağı üzerinde pişirdiği kahveyi bir tepsi içinde getirip önce başköşede masasında oturan *Der Arsen*'e, onun ardından da hemen yanı başındaki Bill Nacaryan'a, daha sonra da sırasıyla yaşça benden büyük olan tıpkı kendisi gibi kahverengi şalvar, kırmızı yemeni giyinmiş biri pos, diğeri ince bıyıklı tanımadığı bu yerli yabancılara mı, yoksa daha geçenlerde "Serkis Dayi, anamın aylığını bare birez artırın, allahvekil edemiyiğh geçinağh, zatani kış geli, odın almağ için..." deyip dert yanmasının ardından babamın önerisi üzerine kilise yönetim kurulunca bir lira zamlı Rehan Baco'nun maaşının on bir liraya çıkarılması kararı henüz tazeliğini korurken, Serkis Dayi'nin oğlu olmamın yanı sıra, İstanbul'dan geldiğim için ne de olsa misafir sayıldığımdan, acaba bana mı öncelik tanınması konusunda sanki bir an için bocalarken, göz göze geldiğimiz o anda onun da benim gibi düşünüp bunları aklından geçirdiğinden kesinlikle emindim! Zaten beni atlayarak tepsiyi onlara yöneltmesiyle, yaşça büyük olanlara saygının kural olduğunu bilmeyecek kadar da deli olmadığını, gerisingeri yürüyüp salondan ayrılırken yüzündeki tebessümüyle de öyle güzel kanıtlamıştı ki!

Der Arsen'in ardındaki duvarda, tepedeki Atatürk resminin biraz daha altında sağlı sollu, biri Ermenistan'daki en büyük dini liderimiz, *gatoğigos* Vazken'in, diğeri de İstanbul patriğimiz Karekin Haçaduryan'ın resimleri ile

masadaki ince metal direkli Türk bayrağı mekânın ciddiyetini vurgularken, az önce Uso'nun getirdiği kahve fincanından ilk yudumunu alan Der Arsen aynı ciddiyetle, bu ziyaretinden dolayı Amerikalı konuğuna ve yeğenlerine teşekkür edip tekrar hoş geldiniz dedikten sonra, son günlerde Gâvur Mahallesi'nde "Dacığ yeğenlere piyanko vurmuş valla, Turistik'te emcelerile barabar kalılar, bu gidişle Amerika'ya da giderler..." diye diye Çermik sakızı gibi çiğnenen konunun geldiği son aşamayı, belki de alacağı cevabı zaten tahmin ederek lafı fazla uzatmadan soruyordu:

"Baron Nacaryan, ne yaptız, ğherlîsile yeni bî ğheber?"

"No!"

Bu kısa cevapla birlikte başını önce yukarı, sonra bir iki kez sağa sola sallayıp bir anda yeğenleriyle göz göze geldiğinde onlar da suçluymuş gibi başlarını öne eğip bakışlarını ayaklarındaki kırmızı yemenilerinde odaklayarak öylece suskun durunca, çaresiz, elindeki boş fincanın yol yol telvelerine bakakalan Bill Nacaryan'ın düşüncelerinin tercümesini o anda Der Arsen'den daha iyi kim yapabilirdi ki:

"... Pağhırmağdenli hemşerim Der Arsen! Sahan birez önce 'no' diyerken boğazımın kuruduğımı, gözlerimin nemlendiğini belki de hissettin! İstanbul'a gelince tiyara yerine iki gün iki gece tren yolculuğunu seçtim ki bu toprağları karış karış tamaşa edim, Mağden'i bu ölümlü dünyada bi daha görüm. Tren Mağden'e yağhlaştığhça kelbım ele güm güm güm atidi ki, diyisen zahar yerinden çığhacağ! Tren düdük çala çala en sonunda bi tonelden çığhti, yavaş yavaş Mağden istasyonında durdı. Ben bahan içımnden dedim:

Ula eferım sahan Nacaryan! Bağh, fikrında kalan Mağden essehten de içından geçen bi küçüğ çayla bi de üskek bi dağmış...

Sora trenden aşığı yendim, birez yürüdüm, yerden bi kaç tene kırmızı, siyah küçüg daş aldım cebüme koydım. Bi kenarda otırmış ayranla tandır ekmegi satan yaşlı bi avrat-tan ekmek aldım, bi loğhma yedim, bi tas ayran içtim. Ben bahan belki de bu avradın yüzi anaminkine benzi diye düşünürken beş alti yaşlarında bi kızla bi oğlan yanıma geldiler. İçimden geldi, onlara güldüm, onlar da bahan güldiler; yanlarına gettim, elimdeki ekmegi onlara uzattım. Ekmegi aldılar, sora dişliye dişliye, güle güle gettiler. Gözlerim doldu, özi özümün çocığılığını ğhatırladım. Birez sora trenin düdüğü çaldı, trene bindim; hama ayağlarım trenden yana getmidi. Tren hareket ettiğhtan sora gözüm arğhada kaldı, döndüm döndüm bağhtım. Bağhtım, bağhtım, tek tük ağağlar, telkraf diregleri, köpriler, koyın sürileri, trene hevliyan çoban köpegleri, sora karanlığ bi tonel, get get bitmi. Bahan ele geldi ki sanki kötü bi rüya görüyem, o tonelin içinde yalavuz başıma hepsolmuşam, edemiyem nefes alım. Zatani kardaşım da bu nefes darlığı yüzünden ölmüş deyiler. Eee, belli olmaz insanın ne zaman, nerede, başına ne iş gelir, buni yalavuz Allah bilir, sonumuzın ne olacağına o karar veracağı, hakkımızda ğherlısı neyse o olsun. İşte bele düştüm yollara, geldim buralara. Kardaşıma degıl hama heç olmazsa onun çocıklarına kavuştım. Kavuştım diyisem de sözün gelişi; çünkü mısafır umdığını degıl buldığını yiyer ya, benimki de o hisap! Ben *Hisus* diyiyem onlar Muhammed, ben kilise diyiyem onlar cami! Ben çan diyiyem onlar ezan! Onların ne günağhi var, benim ne günağhim? Devran bele getirmiş, elimizde olmadan başımıza bu kötü işler gelmiş. Benim kardaşım *Hay* doğdı, gel gör ki şimdi bi *Dacıg* mezerlığında yati. Allah sebep olanların belasını versin! İşte buraya geldimse, diyiyem ki yegenlerime de bi

faydam olsun, heç olmazsa küçüğ yegenımı yanıma alım, dondirmaci dükenımın başına geçirim; o da işi, lisani birez öğrendiğhtan sora abesini de yanına alır, heyatları kurtılır. Zatani benim kimim var? Her şeyim onların olur, onlara kalır. Yari biçüğ ta olsa kanımız aynı kandır. İşte yegenlerime derdımı anlattım, sora bağhtım ki ben ayrı telden çalıyam, onlar ayrı! İstiler ki ben onlara 'dalır' gönderim, onlar da burda ğhercesin!"

Der Arsen deminden beri düşüncesini okuduğu hemşerisi gibi, sanki kendisi de Maden'de başlayan yaşamının ardından bir 'no!' deyip karşılıklı içtikleri kahvenin eşliğinde zaman "tonel"inin karanlık girdaplarında dolanmaktaydı...

Maden'de henüz *ayp, pen, kim...* harfleriyle okumayı yavaş yavaş söküp kilisede *şabig* giyip bir yandan da bazı duaları ezberlemeye başlamışken, ekin biçme zamanı, günlerden bir gün, iki dağın arasında, altından Dicle'nin derelerinden birinin aktığı eski, "ğhıraba" köprüünün başında, dipçiklerin gölgesinde Hayların toplanmasıyla başlayan "Kafle" yollarında, tepelerin ardında, derelerin kenarında, derin vadilerde, sarp kayalık yarlarda bazen silah sesleri, zaman zaman çığlıklar arasında azala azala, meçhule doğru uzayıp giden uzun yürüyüş sonrasında "yalavuz" başına hayat denen yaşamın "karanlık tonellerinden" hasbelkader kurtulup, böylece başlayan yeni yaşamının ilerleyen yıllarında güzel sesi sayesinde düğünlerde, toylarda şarkı söyleyip tef çalarak "bi loğhma ekmeg"nin ardından koşuşturup nihayetinde nasıl papaz olduğunu uzun uzun anlatmayı düşünürken, son anda bundan vazgeçti ve sözü, belki de kendilerini hâlâ kilisenin çatısı altında hissedip sıkılan, bir an önce çıkıp gitmek isteyen bu iki kardeşe,

“mısafır”lara bırakmanın, onların “no!”larını dinlemenin Tanrı’nın adaletine daha uygun olacağına hükmetti.

“... Papaz efendi! Bu şekil seslenmemiz yanlışsa kusuraımıza bağhna, çünkü biz ‘imam efendi!’ veyağhut ‘ğhoca efendi!’ demağa alışımiğh.

Doğrısını söylemağ lazımsa, allahvekil biz de şaşırmışğh. Yuğhari tükürsen biyiğ, aşağı tükürsen sakal. Hetta biyiğin da kessen, sakali da dibinden tıraş etsen gene bu işin içinden edemezsen çığhasan; çünkü köki derindir. Sız bızden daha eyi bilisiz; çünkü yaşamışsız. Bız yalavuz birez duymışğh. Esasında günün birinde iki çociğla kavğa etmiyediğh, bız de bilmiyecağtiğh ki babamız Ermenidir. Onlar bize ‘Gavur oğli gavurlar, ma babaz da Filla degıl!’ demiyelerdi, içimize kurt düşmezdi...

O günden sora bağhtığh ki anamızdan teref hem nene-mız var hem dedemiz; hama babamızın ne anası var, ne babası! Özine soriyiğh, üstünü kapatı, laf getiri, öldiler diyi, yüzünü obir yana çeviri. Elese gidağh mezerlerinin başında bi yasin oğhiyağh diyince ‘Mezerleri belli degıl, zelzelede keyboldi’ diyi, savuşı gidi...

Bi gün babam sakahnı tıraş edidi, valla yanaştım, yekten sordım:

‘Fillasan yoğhsa degılsen, doğriyi söyle!’

Bahan ters ters bağhti, bi şe demedi; hama yüzünü çevirdiğinde hissettim ki gözleri doldı. İşte bele papaz efendi! Zatani ben eskerden gelince bi gün beni bi köşeye çekti, Filla olduğunu söyledi, ğhatırladığı şeleri anlattı, dilim tutıldı, lal oldım. Ondan sora da çoğh yaşamadı. Herhalde ölecağı ona ayan olmuştı...

Daha sora bu mektup dalğası çığhti. İçimizde eger birez şüphe vardisa o da bitti. Emcemle konuştığh, durımı-

mızı anlattıĝ, o da bize birez hak verdi. Eyi kötü iki parça tarlamız var, süriyiĝ, birez buĝda, birez arpa işte çoĝ ğükır geçiniyiĝ. Evimizi memleketimizi nasıl terk edaĝ Amerika'ya gidaĝ? Ben zatani çolıĝ çociĝ edemem gidim, kardaşım son yoĝhlamasını yapmış, eskere gidecaĝ. Bızım yaĝın köylerden bi kızla da sözlidir, oni da edemez bı-raĝha. 'Fatma, benim birdenbire Amerikalı bi Filla emcem peyda oldu, onun yanına gidiyem' heç diyebilır? Bızım de bi namusımız var, kendimize göre örf adetımız var...

Örf adet diyince, geçen gün bi şe oldu, anlatım ki, nasıl onı ki bızım kine, bızım ki onı ki uymı eyi anlıyasan. Emcemiz istedi ki burda bi hemama gide. Onun bu emri-nin başımızın üstinde yeri var dediĝ, sordıĝ sorıştırdıĝ, en eyi hemam Gavur Mahle'de Paşa Hemami... Valla gettiĝ hemama, soyındıĝ, peştımallerimizi baĝladıĝ, yıĝhanmaĝa giderken bi de baĝtıĝ emcemiz peştımali-ni sökmüş, arĝhamızdan çipçiplaĝ geli! Geç de olsa ferk et-tiĝ; hama adamlar da bize ters ters baĝhılar. Üstine bi peştımal attıĝ, namusımızı kurtardıĝ. Emcemiz desen, bize herslendi:

'Burda hepsi erkek deĝil mi, yoĝhsam içerde avratlar mı var!'

İşte o bele alışmış, bız bele. O başka yolın yolcusı, bız başka. O kiliseye gidi, bız camiye. Sağ olsun, aldı bızı aynı otelde yatırdı, yedırdı, içirdi. Allah'tan özi özine kaĝıp bi de Erĝeni'ye gelmedi. O zaman kime ne edebilirdiĝ anla-taĝ! Velhasıl bi tereften bi emcemiz var diye seviniyiĝ, bi yandan da ne yapacaĝımızı bilmiyiĝ, şaşmış kalmışıĝ. Sonumuz nereye varır, oni da bilse bilse ancaĝ Allah bilir, ele deĝil mi papaz efendi?"

Uso kahve fincanlarını kırmamak için dikkatlice top-

larken, *Der Arsen*'in kahvesini yarım bıraktığını görünce, anasının belki de doğru dürüst bir kahve pişirmediğini düşünüp kendi kendine tsı tsı tsı diyerek başını sallayıp geri geri yürüye yürüye çıkıp gitti. Onun ardından biz de müsaade isteyip kendisini 'no!'larla baş başa bıraktığımızda, acaba *Der Arsen*, "köki derin" olan bu işin haklısını haksızından, suçlusunu suçsuzundan, günahkârını günahsızından ayırt edebilecek miydi; yoksa karmakarışık bu işin içinden çıkmak için doğrudan doğruya kiliseye yönelip, mihrabın karşısına geçerek tüm insanların günahlarının affedilmesi için elini iki yanına açarak uzun uzun içinden sessizce "uuuuu!" mu diyecekti; yoksa hemşerisi Bill Nacaryan'la birlikte iki dağ arasında Maden'de kaybettikleri çocuklukları için, Meryem Ana'nın kucağındaki çocuk İsa'nın nurlu yüzüne gözlerini dikerek, yüksek sesle bir şarkı mı tutturacaktı:

"İki dağın arasında kalmışam,
Bülbül kimi daldan dala konmuşam oy,
Ne gün gördüm ne de murad almışam..."

*

"*Yerevanne ghosum!*"

Kısa dalga üzerinden yayın yapan Ermenistan radyosunun 'Erivan'ın sesi' anlamındaki bu anonsunun başımıza ne işler açacağını nasıl tahmin edebilirdik? Halamın oğlu Zaven'le birlikte babasına, *Pese Ohannes*'e "hanek" niyetiyle oynadığımız oyunun bizi "poğh çukuru"na düşmekten beter edeceğini nasıl tahmin edebilirdik?

Pese Ohannes, nam-ı diğerıyla Sobacı Ramazan, Sobacılar Çarşısı'nda köşe başındaki dükkânının bir bölümünde kalaycılık, geri kalan kısmında da sac soba imal etmenin getirdiği yer darlığı sorununu, evinin kilerine yerleştirdiği

iki küçük örs, çekiç, keski, nokta, metre, pergel, pense, ahşap tokmak, sac makası, orta boy bir silindirle kilerin bir köşesini ufak bir imalathaneye dönüştürerek çözmüş-tü. Kilise yönetim kurulunda üye olduğu için pazar sabah-ları yapılan duaya kesinlikle katılıp Tanrı'ya karşı görevi-ni yerine getirdikten sonra, meslektaşlarının, ahbap ya dostlarının çoğu Balıkçılarbaşı'ndaki Taşçılar Kahvesi'nde "nezere", tavlâ, domino, dama oynayıp içtikleri çay, kah-ve, limonata, vişne şurubu, ayran için kahveciye para öderken, o doğrudan doğruya evinin yolunu tutup kiler bozması atölyesine çekiliyordu.

Çalışmayı bir bakıma ikinci bir ibadete dönüştüren, nüfus cüzdanına soyadı Uzatmaciyan diye yazılmış olma-sına rağmen aksine az konuşan, fazlasıyla dinleyen, işiyle evi arasında mekik dokuyan, Mirye halamın uyarılarına, tavsiyelerine kulak kabartıp onun gönlünü hoş tutan, ha-lim selim, müşfik bir insan olan Pese Ohannes'e bir pazar günü öğleden sonra şeytana uyup bir şakaya yeltenirken, bizi böyle bir "hanek"e zorlayan gerçekten de şeytan mıydı, yoksa şeytan kılığına girmiş Philips marka bir radyo muydu?

*

Halamın oğlu Zaven'in musikiye olan merakını bildi-ğimden İstanbul'dan ona Ermenice şarkılar içeren küçük bir kitapçık götürmüştüm. Asıl mesleği fotoğrafçılık iken aynı zamanda düğünlerde, toylarda cümbüş çalan Çalgıcı Hayig'ten cümbüş dersi alan abisi Nişan'ın bir bez torba içinde duvardan astığı cümbüşünü, ondan gizli eline alıp kendi kendine çalmayı beceren Zaven, ben İstanbul'day-ken nota dersleri alıp bu yeteneğini iyice geliştirmişti. Üzerinde anadilimizle 'yerkaran' yazılı şarkı kitapçığındaki

notaları önce cümbüşüyle, sonra da musiki aletleri dükkânına dönüştürdüğü “ğhıraba odası”nda keman, klarnet, kanun, ut, kaval dan başka bir de adına “çığirtma” dediği küçük bir düdükle denerken ne denli heyecanlı olduğunu görünce, ona seçtiğim bu armağanın isabeti karşısında kendime de bir sevinç payı çıkarmayı ihmal etmiyordum.

İlkokulu bitirdikten sonra bir gözü hafifçe sakat, burnunun üstünden eksik etmediği kalın camlı gözlüğü nedeniyle Kır Yusuf diye de ünlenen Keldani aktar Yusuf’un Gazi Caddesi üzerindeki köşe başı dükkânında kakule, kişniş, “çöreg oti”, zencefil, karanfil, tarçın, karabiber, kimyon, yenibahar, “leymun tuzi”, sinameki, havlıcan ve daha bir sürü baharatın yanı sıra menteşe, asma kilit, ege, kapı kulpu, tornavida, lamba şişesi, lamba fitili, gazocağı iğnesi, cam çivisi, irili ufaklı vida ve sürüsüne bereket hırdavatın arasında çıraklığa başlayıp daha sonra abisinin isteğiyle dikiş makinalarının tamiri işine yönelen Zaven, el becerisinin de müzik yeteneğinden geri kalmadığını gösterip, bozuk bir saat, bir hurda daktilo, yürümeyen bir bisiklet, bozuk bir elektrik prizi, su çekmeyen bir tulumba ve daha bir sürü kıvrır zıvırı kolaylıkla onarınca, konu komşu elindeki bozuk bir aleti kapıldığı gibi Zaven’e koşmaz mıydı!

Zaven, babası gibi, boş durmayı sevmediğinden olsa gerek, müzikten çaldığı boş zamanlarında sadece bozuk bir şeyler bulup onarmıyor, kendince icatlar da yapıyordu. Kasaplar Çarşısı’ndaki kasaplar bile en ufak bir buzdolapları olmadığı için çengellerdeki etler yaz sıcaklığında kokmadan satılsın diye ellerini Allah’a açıp yalvarırken, evlerde buzdolabından bahsetmek olsa olsa deli divane insanların işi olabilirdi. Ama Zaven için yaratıcılığın sınırı

yoktu. Hele İstanbul'da buzdolabı görmüş bir dayısı oğlu da olunca, işe girişmemek için hiçbir sebep kalmıyordu.

Marangozlar Çarşısı'nda kestirilen biraz tahta, bir çuval ince talaş; İspayi Pazarı'ndan keçe, bir parça teneke, bir küçük huni; Kör Yusuf'tan iki menteşe, bir kapı kulpu, biraz çivi; önceleri iyi bir kundura ustasıyken yaşlanınca işi nalburluğa döken Keldani Fehmi Hindi'den bir metre hortum... İşte, buzdolabı imalatı için gerekli olan her şey!

Zaven diğer malzemeleri alıp gelene kadar ben tahtalarla talaşı hamal sırtında halamlara götürdüm. Kocasının yeteneklerini takdir eden halam kendince yorumunu yapıverdi:

"Remezan bi yerden bedyava tağhta bulmuş... Çamaşur kazanının altında yağhmağa eyidir; hama o bi telis talaşı ne yapacağ anlamadım!"

"Bunlari Pese göndermedi. Benlen Zaven bi tene buzdolabi yapacağ, Emme!"

"Bu tağhtalarla yapacağsınız?"

"He, Emme!"

"Ha! Şimdi oldu... O tağhtalardan bi sanduk yapacağsınız, içine talaşı doldıracağsınız, sora da buzi gömecağsınız ki çabuğh erimesin..."

Halamın buzdolabı tarifinde herhangi bir yenilik yoktu. Eve getirilen bir parça buzun sofraya oturuluncaya kadar eriyip tükenmemesi için hemen bir parça beze sarılıp talaşa gömülerek muhafaza edildiğini bilmeyen kim vardı ki!

"E oğlım bu tağhtalari niye aldız? Zatani bi tene eski sanduk kilerde duridi! Bu Zaven'ın işine akıl..."

*

Birkaç çivi eğrildiği için kerpetenle çekilip yerlerine yeni çivilerin çakılması ve teneke parçasına şekil verirken Zaven'in bir parmağının kanaması dışında hiçbir aksaklık olmamış, içli dışlı çakılan tahtaların arasına doldurulan talaşla ısı izolasyonu sağlanmış, kapağın iç çevresine ve gövdedeki karşılığına şerit halinde keçe çakılarak hava sızdırmazlığı gerçekleştirilmiş, içerde rafları, tepede teneke tepsisiyle buzdolabımız tamamlanmıştı. Kala kala bir tek eksiğimiz vardı:

Buz!

Buzcunun bir metre boyundaki kalıptan baltasıyla kopardığı iki kilo buzu alıp koşa koşa halamlara giderken heyecandan kalbim küt küt atıyordu. Üzerinde talaş ve yonga parçaları olan buzu yıkayıp büyük bir merasimle buzdolabının içindeki teneke tahtına oturtan Zaven, tenekenin altındaki deliğe bağlı hortumun dibine da bir tas yerleştirip buzdolabının kapağını kapatınca dünyalar bizim olmuştu.

Zaven, buzu niye talaşa gömmediğimizi soran halama eserimizin çalışma prensibini anlatıp onun da en az bizim kadar sevineceğini umut ederken, aldığı alaylı cevap kısa ve netti:

"Tev lo, tev lo, tev lo!"

Özene bezene yaptığımız buzdolabı iş görmedi, aslında hiç işe yaramadı demek belki de insafsızlık olurdu; ama içindeki buz eriyince tekrar buzcu dükkânının yolunu tutmak gerekiyordu! Dahası, içine konulan yemekler sabahı bulmadan kokuyor, eriyen buzun toplandığı tastaki soğuk su ise sinen kokudan içilemeyip boşa gidiyordu. Zaven'in son anda bir bisiklet dinamosuna pervane takarak içerdeki havayı dolaştırmak için geliştirdiği dahice yöntem de

fayda etmeyince, buzdolabımız önce mutfağın bir kenarına, sonra da Saro nenemin odun deposuna dönüştürdüğü merdiven altındaki boşluğa, ebedi istirahatgâhına çekildi.

Buzdolabı imalatı konusundaki yenilgimizi bir türlü içine sindiremeyen Zaven, çok geçmeden, bana da önemli bir rol vereceği bir başka dahiyane buluş için peşreve başlamıştı bile...

*

İstanbul'dan getirdiğim *Yerkaran*'ın içindeki Ermenice şarkıların sözlerini Türkçe harflerle yazmamı isteyen Zaven kısa sürede bunları çalıp söylemeye başlayınca "ğhırbaba oda"da birlikte konserler vermeye başlamıştık. Aslında benimkisi şarkılara o bet sesimle alçak perdeden eşlik etmekten ibaretti; işi daha da ilerletip bu konserleri radyodan yayımlamak gibi heyecan verici dahiyane fikir tamamıyla Zaven'e aitti.

Ben İstanbul'a gitmeden önce evlerde buzdolabı zaten hülya safhasındayken, kimi evlerde tek tük de olsa radyoların parazitli çızırtıları yükseliyordu. Pese Ohannes ise Zaven'in tüm ısrarlarına rağmen radyo almaya yanaşmıyordu.

"Ula oğlım, radyo dediğin bi sıtıl yoğirt degıl ki alasan eve getiresen! Hem radyo nemize lazım? Sen sahan zatani şarki sölısen, kaval da çalısan. Radyo senın neyine gerek, ğhayin oğlı ğhayin!"

İki yıl sonra Diyarbakır'a döndüğümde bizde hâlâ radyo yokken halamların evinde küçük bir Philips radyonun mevcudiyeti Zaven'in ısrarlarının mı, gerçekten de bir "ğhayin oğlı ğhayin" olarak bu ısrarını sürdürmesinin ürünü müydü bilemiyordum.

Philips radyo Zaven'in dehası ve yaratıcılığına boyun

eğmiş, benim asistanlığım da işe yaramıştı. Bu ortak çalışmanın ürünü, aslında radyonun bulunduğu büyük odadan “koltuğ” dediğimiz yandaki küçük odaya çekilen, ustaca gizlenmiş bir kabloydu; ama kablonun ucuna takılan mikrofondan konuşulanların veya çalınan müziğin radyodan geliyormuş gibi olması Zaven’in son icadıydı.

Plan çoktan hazırды. Genellikle parazitli, çoğu kez zor bulunan Erivan Radyosu yayın yapıyormuş olacak, aşağıda kilerde soba yapmakla meşgul olan *Pese Ohannes*’i, Zaven koşup “Baba, baba, çabuğh gel! *Hayasdan* Radyosi bağh ne güzel konışı...” deyip yukarıya çağırarak, Zaven’in iki kere öksürmesiyle birlikte ben “koltuğ”tan yayına başlayacaktım:

“*Uşatrutyun, uşatrutyun, Yerevanne ghosum!*”

Ermenistan radyosunun sık sık tekrarladığı bu ‘Dikkat dikkat, Erivan’ın sesi!’ anonsunu taklit ettikten sonra, biraz İstanbul Ermenicesiyle *Pese*’nin çok da anlayamayacağı bir iki haber sunduktan sonra günün en önemli haberini mümkün olduğu kadarıyla onun anlayabileceği Ermenice kelimelerle verecektim. Planımıza göre, “Kafle” meza-liminden kurtulup Ermenistan’a ulaşmayı başaran aslen Heredanlı iki gencin general rütbesine kadar ulaştıklarını ve İkinci Dünya Savaşı sırasında gösterdikleri başarılarından dolayı Anastas Mikoyan tarafından Sovyetler Birliği’nin en büyük madalyası olan Kızıl Yıldız nişanıyla taltif edildiklerini... söyleyip sonra da, Zaven’in talimatı doğrultusunda, tırnaklarımı “ğhefif ğhefif” üzerinde gezdirerek parazit yapıp mikrofonu yavaşça yere koyacak, ardından da gazete parçasını avucumun içinde hızla buruşturup açarak yine parazit yapıp, bu arada yayının on beş dakika sonra tekrar başlayacağını söyleyerek sesimi kesecektim.

Daha sonra, gelişmeler Zaven'e göre nasıl mı olacaktı?

“Valla buni babam radyoda duyduğunda tabi çoğh sevi-necağ, iki Heredanli'nın şerefine belki ziyafet bile çeke-cağ. Yalavuz bi falso yapsağh foyamız ortaya çığhar, o za-man hanek ettiğimizi anlar. Daha olmadı, sen pencereden çığharsan, balkona atlayıp gelürsen, sora ben oraya geçe-rem, mikrofondan Ermence şarkılar sölerem, birez de pa-razit yaparam, aynı *Hayasdan* Radyosi kimi, o da radyodan dinler. Muhekkak çoğh ğhoşına gider, çünkü babam *Haye-ren* şarkilari çoğh sevi.”

Şeytana uymanın ceremesini çekmiştik. Tahta buzdo-labı konusunda beceriksizliğimize Mirye halamın burun kıvrması gibi, keşke Pese Ohannes de bu “hanek”in farkı-na varıp o da tıpkı karısı gibi bizlere dönüp “tev lo, tev lo, tev lo!” deyip üstümüze gülseydi; ama olmadı! Daha ben “koltuğ”ta kâğıtları mikrofonun önünde ovalayıp sözüm ona parazit yaparken Zaven’le Pese’nin bulunduğu radyo-lu odada ne mi olmuştu?

“Allahvekil nasıl oldi ben de anlamadım! Heredan, ge-neral, Mikoyan laflarini duyar duymaz babam sanki oldi bi çociğ! Odanın ortasında, ğhesirin üstinde ardi ardına üç tene takla attığı kimi dışari fırladi. ‘Tez gidım, Serkis’e ğheber verım’ dedi, koşa koşa sokak kapısından çığhti get-ti. Şaştım kaldım, heç bi şe edemedim diyım, lal oldım!”

Acımasızca, sonunu hiç hesaplamadan, gerek Pese’nin gerekse babamın duygularıyla, onların en hassas tarafla-rıyla aklımızca eğlenip “hanek” yapmaya kalkışmıştık. Ba-bamın sık sık dillendirdiğine göre kendi köylerinden iki akrabası “Kafle”den kurtulduktan sonra şu ya bu yolla Er-menistan’a gidip asker, sonra da general olmuşlardı. Ger-çek ya da değil, onların inançları buydu; bu inanç belki de

kaybettikleri baba, kardeş ya da akrabalarının ardından bir nevi teselli babında zihinlerinde yer etmişti ve biz onların kim bilir hangi dağın ardında saklı kalan umutlarını kötü bir şakayla darmadağın ediyorduk.

Şaşkındık, ne yapacağımızı bilemiyorduk, bari Pese'yi durdurup hiç olmazsa yaptığımız bu rezil şakadan babamın haberi olmamasını sağlamalıydık! Vakit geçirmeden Balıkçılarbaşı'na, Taşçılar Kahvesi'ne koşturmalıydık!

Yanılmamıştık, gerçekten de babam kendisi gibi hepsi de "kılıç artığı" olan yaşlıları Daşçi Rızgo, Yemenici Tümes, Palancı Şükri ile akasya ağaçlarının gölgesinde, bahçenin kuytu bir kenarında "nezere" oynuyordu. Ne ki, onların yanında kürsüde oturmuş seyirci olan beşinci kişi Pese Ohannes'ti! Koşa koşa gittiğimiz halde geç kalmıştık. Kahvenin alçak bahçe duvarının dışından gizli gizli onları izlerken Pese Ohannes'in sanki ikide bir babama eğilip bir şeyler söylediğini, onun da kaş göz işaretleriyle ona cevap vermekten ziyade sanki elindeki iskambil kâğıtlarıyla daha çok ilgilendiğini görünce, babamın olayı çok da önemsemediğini düşünüp, bundan cesaret alarak yanlarına gidip özür dileyerek meseleyi aklımızca örtbas etmeye kalkışınca, hata üstüne hata yaptığımızı nereden bilebilirdik ki! Çünkü babam alışık olmadığı üzre bizi kahvede görünce, kim bilir neyin telaşıyla elindeki kâğıtları masaya bırakıp bize doğru yürüdü; koluna giren Pese Ohannes de onu sanki biraz da itekleyerek kahveden dışarı çıkarırken, o ana kadar arkadaşlarının yanında çıtlatmayı nedense uygun bulmadığı bu Heredanlı generaller mevzusunu hemen yanı başımızda sevinçle açıklayıverdi!

Olup bitenin, aslında sonunun buralara varacağını düşünememiz kötü bir "hanek" olduğunu anlatmakta ne

kadar da aciz, ne kadar da beceriksizdik. Biz Zaven'le ağlamaklı, onların peşi sıra Gâvur Mahallesi'ndeki evlerimize doğru giderken, babam, başı önde, sessizce yürüyor, Pese Ohannes her ikimize dönüp acı bir tebessüm ve boğuk bir sesle kızgınlığını dile getiriyordu:

“Bele kaşmerliğ olmaz!”

İş işten geçtikten sonra ne denli hatalı bir plan yaptığımızı anlıyorduk. Babalarımızın en hassas, kırılgan duygularıyla dalga geçen, onların yüreklerini kanatan sinsice hazırlanmış bir tuzak! Kör şeytanın değil, aklımızın kurbanıydık!

Pese Ohannes daha radyoyu dinlerken bunun bir oyun olduğunu fark etmiş olsaydı, tabii ki odanın ortasında o yaşında üst üste üç takla atmayacaktı; ama her zamanki “ula gavvat, ula ğhayin oğli ğhayin!” sevgi sözlerinin yerine, suratımıza, ondan hiç umulmayan ikişer tokat indirseydi ne değişirdi ki! Yüzümüze indireceği tokatın acısının yanında onun yüreğinde hissettiği sızıyı tartabilecek bir kantar var mıydı acaba?

Pese Ohannes acı tebessümü boğazında düğümlenen boğuk sesiyle “Bele kaşmerliğ olmaz!” derken yüzümüze öylesine birer tokat indirmişti ki, bunun acısını yalnız suratlarımızdan değil yüreğimizin derinliklerinden de asla siliip atamıyacaktık!

*

Babam her gün okuduğu iki gazeteyle yetinmeyip bir üçüncüsünü de almaya başlamış, koşa koşa gittiği Taşçılar Kahvesi'nde “ajans” dinlemeyi eskisinden daha çok kollar olmuştu. Gazete havadisleri ve radyo “ajans”ları gün geçtikçe tedirginliğini artırıyordu:

“Bu işin altından bi poğhlığ çığhacağ!”

Babamın “iş” dediği Kıbrıs meselesiydi, “poğhıg” da azınlıkların, kendine göre de, “en çoğhi de” Ermenilerin başına gelebilecek tatsızlıklardı.

Kıbrıs gazete manşetlerini işgal ettikçe Gâvur Mahallesi’nde de zihinleri hep aynı soru meşgul ediyordu:

“Bu işin soni ne olacağ?”

Aslında işin sonunun nereye varacağını manşetler büyük puntolarla ilan ediyorlardı:

“Kıbrıs Türktür, Türk kalacaktır!”

“Ya taksim ya ölüm!”

Pazar ayininden çıkan erkekler her zamanki gibi papaz Arsen’in riyasetinde *araçnortaranda*, kilisenin toplantı salonunda yan yana gelip bir kahve içimi esnasında genelde işten güçten, cemaat ahvalinden bahsedip sonra da kimisi evine, kimisi de Taşçılar Kahvesi’ne yönelmektense, daha fazla oyalanıp kendi aralarında “bu işin soni” ne olur diye tartışır olmuşlardı. Kıbrıs’ın tümüyle *Daciglere* kalıp kalmaması ya da karpuz misali ikiye bölünüp yarısının *Daciglere*, yarısının da *Horumlara* verilmesi aslında pek de umurlarında değildi; umurlarında olan, olaylar şu ya da bu şekilde gelişirken, kabağın kendi başlarına patlayıp patlamayacağıydı.

“Valla bu iş bele getmez!”

“Valla her şey olırına varır kardaşım!”

“Allah sonımızı gherli etsin!”

Papaz Der Arsen arada sakalını sıvazlayıp başını sallayarak söylenenlere tempo tutarken, aslında en büyük sıkıntıyı kendisinin yaşadığını, onlar sabah erkenden ayaklarına geçirdikleri şalvarlarıyla kimisi Demirciler Çarşısı’ndaki örslerinin başına demir dövmeye, kimisi atlara, eşeklere, katırlara semer diktikleri palancı dükkânlarına,

kimisi han kapılarında at, eşek, katır nallayıp tırnaklarını iri dişli eğeleriyle törpülemeye, kimisi Marangozlar Çarşısı'nda erik ağacından kaval, meşe odunundan nalın, kimisi Sobacılar Çarşısı'nda soba, mangal, maltız yapmaya, kimisi Kalaycılar Çarşısı'nda kap kalaylamaya, kimisi Kazancılar Çarşısı'nda çıplak ayaklarıyla evire çevire ve tokmaklarla döve döve bakır kap, kazan, "badya", ibrik, leğen, sini, tepsi yapmaya, kimisi siyah bazalt taşları ellerindeki sivri dişli, taraklı çekiçleriyle yontmaya, kimisi garbardin kumaşlardan şalvar, kimisi "camuş" kösesinden yemeni dikmeye giderken, kendisi başındaki siyah fötr şapkasıyla, keza siyah kostümü içindeki beyaz gömleğine doladığı siyah kravatıyla, ayağındaki siyah ayakkabısının yanı sıra bastonunu sürüye sürüye kilisenin yolunu tutar tutmaz kışın kartopu, yazın kavun karpuz kabukları bombardımanı altında çoluk çocuğun oyuncasına dönüştüğü halde yine de inatla Tanrı'nın yolundan şaşmamaya çalıştığını, bu tür sıkıntıların insanların başına her zaman gelebileceğini söyleyip onlara metanet örneği mi vermeliydi, yoksa susarak onların bu endişelerini paylaşmalı mıydı?

"Diyiler ki Başvekil Menderes..."

"İşallah bu işin sonunda bi herb merb çığhmaz."

"Ağzın ğhere aç Kevo!"

"Diyiler ki Celal Bayar..."

"Valla İsmet Paşa ne dese o olur!"

"Doğridır! Ben de Vanes'in fikrindeyem!"

"Yoğh babam, artuğ Menderes geldi, onun sözi oli!"

"He, eledır, hama gene de Sağır'ın lafından edemezler dışari çığhalar!"

"Diyiler ki İngilizler..."

"Zatani her poğhlığ İngilizin başının altından çığhi!"

“Allahvekil doğru söledin Bedo!”

“Diyiler ki *Horumlar*...”

“Diyiler ki *Dacigler*...”

“E babam, o zaman bu Kıbrıs’tır ne kızılkurttır, karpuz kimi vursınlar piçağı ortadan, yarısını *Dacigler* alsın, yarısını de *Horumlar*! Bize nesi?”

“He babam! Ne istilerse oni yapsınlar, tek bize karışmasınlar!”

*

Babam okuduğu gazetelerden, dinlediği “ajans”lardan işin sonunda “bi poğhlıg” çıkacağını söylerken galiba çok da yanılmamıştı. Demirciler Çarşısı’nın hemen yanındaki Yoğurt Pazarı çevresinde toplanan yüzlerce kişi ellerinde siyah kukuletalı cübbesiyle, uzun sakallı Makarios’un büyükçe maketini yakmak için toplandıklarında maksatları piskopos Makarios’un meketini yakıp böylece Kıbrıs’ın Türk kalacağını haykırmaktan ziyade, Demirciler Çarşısı’ndaki “Filla” demircilere gözdağı vermektir sanki. Makarios’un maketi gazyığı döküldükten sonra kahkahalar eşliğinde ateşe verilip yakılırken öfkeyle fırlatılan kavun karpuz kabukları, hıyar, kabak, domatesler ve çiğ yumurtalar nedense hedeflerinden şaşarak demircilerin örslerinde, suratlarında patlayıp kahkahaya dönüşüyordu.

Miting için az ilerideki çok daha uygun olan geniş Belediye Meydanı dururken özellikle buranın seçilip öfke bombardımanından Makarios’un maketi kadar kendilerine de pay düştüğünü gören demirciler, kalabalığın giderek artan öfkesi ve küfür yağmuru altında boyutlarını tahmin edemeyecekleri olaylarla karşılaşma korkusuyla hemen ocaklarını suyla söndürüp kepenklerini indirerek Gâvur Mahallesi’nin yolunu tutmuşlardı...

Demirciler Çarşısı'ndaki bu olayın ardından Gâvur Mahallesi'nde akşamları gaz lambaları daha erken sönüp, kimi evlerde yükselen cümbüş, ud seslerinin de yavaş yavaş sesi soluğu kesilirken, papaz Arsen'in alışık olduğu için çok da fazla yadırgamadığı "keşiş keşiş, götine bi şiş!" çocuk korosunun sesleri daha da sıklaşıp fırlatılan iri taşlarla takviye edilince, zihinlerde dolanıp duran endişeler kapalı kapılar ardında cevabı bilinmeyen sorulara dönüşüyordu:

"Şimdi ne olacağı?"

*

Diyarbakır Ermeni papazı *Der Arsen* senede bir iki kez Malatya, Elazığ ya da Derik gibi civar şehir ve kazalara dini görevini icra etmek için gidiyordu. Buralarda papaz olmadığı için evlenen çiftlerin dini nikâhlarını gecikmiş de olsa kıyıp bu arada doğmuş olan çocukların da vaftizini yaparken bir taşla iki kuş vuruyordu. Hem sayıları giderek azalan Ermenileri manen teselli ediyor, bir yandan da cebine konulan ufak tefek paralarla kışlık zahiresinin hiç olmazsa bir kısmını sağlıyordu.

Amerikalı Bill Nacaryan'ın isteğine uyarak bu kez iki taş yerine üç taş vurmaya planlamıştı; onunla beraber çıkacakları bu yolculukla önce doğum yerlerinde kısa bir mola vererek Maden'de kaybettikleri çocukluklarından anılar koparmaya çalışacaklar, sonra da Elazığ'da bir düğün ile iki çocuğun vaftiz törenlerine katılacak, hatta bu vaftiz törenlerinde her iki çocuğun kirvelliğini de bizatihi Bill Nacaryan üstlenecekti.

Ama olmadı! Evdeki hesap çarşıya uymadı.

Kıbrıs meselesi yüzünden Demirciler Çarşısı'ndaki olayın ardından ne Maden'e ne de Elazığ'a gitmenin bu

“karışık” günlerde “doğri” olmadığına gerek kilise yönetim kurulu, gerek papaz *Der Arsen*, gerekse Amerikalı “mısafır” hep beraber, ister istemez karar verince Bill Nacaryan’ın apar topar uçakla İstanbul’a, oradan da Boston’a gitmekten başka yapması gereken başka ne olabilir-
di ki!

Havaalanına “ğherli yolculık” dilemek için gelen Surp Giragos Kilisesi Yönetim Kurulu Başkanı Dabağ Kemal, Başkan Yardımcısı Dişçi Ali, aza Sobacı Ramazan’ın yanı sıra son anda atladığı körüklü bir “payton”la yetişip “bi daha geldiğinde, valla seni Mağden’e ben götürceğam, söz!” deyip boynuna sarılan Nalbant Kazo’nun bu sözleri karşısında Bill Nacaryan’ın duygulanmaması mümkün müydü?

*

Nacaryan, Diyarbakır’ı gezdirirken kısa rehberliğim esnasında bana gösterdiği yakın ilgiye karşılık kendisine bir armağan verdiğimde boynuma sarılıp nemli gözlerle ne kadar da çok gülmüştü!

Kral Dikran’ın adından hareketle bizim *Dikranagerd* dediğimiz şehrin daracık sokaklarında beraberce gezinirken, seyyar dondurmacının ahşap bir fıçı içine yerleştirdiği ve etrafı çepeçevre buz parçaları ve kaya tuzuyla dolu silindirik galvaniz kabın içindeki dondurmayı etrafını saran çocuklara elindeki kaşıkla cam bardaklara koyup verirken, çocukların cam bardaklar yerine teneke küçük kaptan dondurmayı tıpkı pipo içer gibi sıfff sıfff sıfff içlerine çekerek yemeyi tercih ettiklerini, teneke pipodan dondurma yemek için sıra beklediklerini görünce, Nacaryan hem katıla katıla gülmüş, hem de pipomsu tenekeyle çocuklara dondurma satmayı çok ilginç bulmuştu; hatta

Amerika'ya gidince bu kaplardan imal ettirip dükkânında satacağını, kabın adını da Kral Dikran koyup vitrinine de, 'Kral Dikran kabından dondurma yemenin keyfini yaşayın!' diye kocaman bir de reklam asacağını söyleyince, ben de Tenekeçiler Çarşısı'nda tenekeden bir pipo yaptırıp ona armağan olarak vermeyi düşünmüştüm...

Son anda eline tutuşturduğum teneke pipoyu cebine sokarken Amerika'ya ilk Kral Dikran piposu ihracatını gerçekleştirdiğim için mutluydum; ama beraberce gezindiğimiz İspayi Pazarı'ndan o eski, paslı minik teraziyi niçin aldığını Nacaryan'a sormadığım için üzgündüm. Uçak havalanıp gökyüzünde kaybolurken o da terazisinin bir kefesine Maden'den topladığı kırmızı taşları, diğerine de siyahları koyarak onları tarta tarta eğlenip oyalanacak mıydı, kim bilir...

*

"Haç, damdan kaç!"

Ağustos'un sonlarına doğru yazın yakıcı sıcaklığının giderek azalıp ardından da sonbaharın serin, yağışlı günlerine gebe olduğunu, dolayısıyla yazın damda yıldızlar altında "tağht"ta yatma keyfinin sonuçlanacağını, Haç Bayramı'nın yaklaştığı bu günlerde artık "tağht"ları söküp damlardan kaçma vaktinin geldiğini anlatan bu veciz ifade dillendirildiğine göre demek ki sonbahar kapıdaydı.

Haç Bayramı gelmeden en az bir hafta önce İstanbul'a dönmemiz gerekiyordu. Bu, Patrik hazretlerinin hepimize kesin talimatıydı. Gerek Üsküdar'daki ruhban okulumuzun Surp Haç Tıbrevank, gerekse okulun bitişiğindeki tarihi kilisenin de Surp Haç adını taşıması, Haç Bayramı'nın özellikle bu kilisede kutlanmasına özel bir anlam yüklüyordu. Patrik hazretlerinin riyasetindeki geleneksel

törene tüm ruhban okulu öğrencilerinin katılması bir bakıma şarttı.

*

Bütün bir yaz boyu yıldızlar altında pırıl pırıl gecelerde sırtüstü yatıp zaman zaman “Ay dede”ye göz kırparken, çoğunlukla gökyüzündeki sayısız yıldızları izleyip onların arasından Krikor Lusavoriç’in tek başına, ıslıl ıslıl parlayan yıldızını bulduktan sonra da “Bağh hele...” diyerek başlayan mektuplarımı onun vasıtasıyla postaladığımdan Zulal’ın acaba haberi var mıydı?

Bağh hele Zulal... Dün gece “tağht”a sırtüstü yat-
tım, elimi başımın altına koydum, sonra gökyüzündeki
yıldızlara bakarken onların içinden acaba hangisi bizim
Krikor Lusavoriç’in kandilidir diye hayale daldım. Aradım
aradım, sonra onu buldum. Evet, onu buldum, hem de
nerede bilir misin? Bizim evin yakınındaki Kurşunlu Ca-
mi’nin minaresinin tam da tepesinde! Eh, doğrusu bu ka-
dar sene damda yatarken bu çok parlak yıldızı görürdüm;
ama onun bizim Krikor Lusavoriç’in kandili olduğunu bil-
miyordum. Dağ dağa kavuşmaz, insan insana kavuşur der-
ler ya, bizimki de o hesap. Yalnız biraz aklım da karışma-
dı değil! Sen demiştin ki, bize millet olarak Hıristiyanlığı
kabul ettirip bizleri aydınlattığı için Ermenice ‘aydınlatici’
anlamına gelen *lusavoriç* sıfatıyla andığımız Krikor için
Ermeni kilisesinde daimi bir kandil yanar; onun gökteki
kandili de hemen hemen Ağrı Dağı’nın tepesinde durur.
Halbuki bu yıldız tam Kurşunlu Cami’nin üstünde duru-
yor. Acaba ben Krikor Lusavoriç’in kandili diye yanlış bir
yıldız mı buldum? Ah Zulal! Keşke yanımda olsaydın da,

seninle böyle yan yana uzandığımız yerde Krikor Lusavoriç'in yıldızını birlikte arasaydık...

Bağh liele Zulal... Bugün canım çok sıkılıyor. Nedenini soracak olursan, doğrusu ben de bilmiyorum. Şu an damda 'tağht'ta uzanmışken yalnız değilim. Yanımda kardeşlerim var. Bilmiyorum, sana daha önce söylemiş miydim? Biz yedi kardeşiz, en büyükleri de benim. Babam, son kez üç dört yaşındayken gördüğü ve yüzünü bile hatırlamadığı babasının adını bana koymuş. Benden sonra bir kız kardeşim var, onun adı Anjel'dir, babam bu kız kardeşimize böyle bir isim koyduğu için sonradan pişman olmuş; hatta bazen kendi kendine kızar da:

"Ula ben niye bele bi ğheta ettim? Güzel isimlerimiz durırken niye elin Fransızının adını kızıma koydım!"

Onun küçüğünün adı Ani'dir. Süleyman Nazif İlkokulu'nda okurken bir gün öğretmeni ona sormuş:

"Kızım, senin isminin manası nedir?"

Ani şaşırmış. Öyle ya, isminin niye Ani olduğunu o da bilmiyor! Gene de akıllı bir kız olduğu için birdenbire öğretmene dönüp ne demiş biliyor musun:

"Öretmenım, Ani demağ, yani aniden, birdenbire demağtır!"

Bunu evde anlattığında babam üstüne güldü, ona dedi ki:

"Yoğh kızım, senin adın tariğhi Ani şehrinden geli. Bu şehir eskiden Ermeni krallarının payitağhtı; hetta içinde tami tamına bin bir kilise varmış. Ğharitada Kars şehrini görürsen barmağın onun üstüne bas, Ani şehri Kars'ın yanıdır."

Sonra sırasıyla Ardemis geliyor. Bu kız kardeşimizin boyu çok kısadır, ona Sope diyoruz. Burada bir zamanlar çok kısa, neredeyse cüce boylu bir kadın yaşıyormuş; adı da Sope olduğu için onun adıyla çağırmak hoşumuza gidiyor. Sope'nin sininin üzerindeki tüm yemekleri bir tasa doldurup hepsini güzelce karıştırıp yediğini görsen hem şaşırır, hem de gülersin...

Sope'den sonra onun iki yaş küçüğü kardeşimizin adı Apel'dir. Biz ona da Apo deriz, bu Apo'yu babam çok sever, çünkü kendi büyük kardeşi Apraham'ın ismini ona vermiş. Apo amcamız da aslında "kılıç artığı" olmakla birlikte genç yaşında Siverек'te kahvesine zehir katılıp öldürülmüş.

Apel'den sonra bir kız kardeşimiz daha var, onun da adı Arev'dir. Adının anlamı gibi, güneş gibi parlak, güzel bir kızdır. İkide bir "Abem Abem" diye gelir, boynuma sarılıp öper.

Ondan sonra bir de en son, en küçük kardeşimiz var, onun da adı Ardaşes'tir, biz onu Ardaş diye çağırırız. Babam ailemizde bir tane de kral adı olsun diye Ermeni krallarından birinin adını ona koymuş.

Bizden önce bir erkek, bir de kız kardeşimiz doğmuş; ama onlar yaşamamış. Anam ikişer sene arayla dokuz çocuk doğurduğu için mi saçları böyle çabuk beyaz olmuş, bilmem. Ona baktıkça çok üzülüyorum. Bir gözü görmezken gene de öyle güzel kazak örer ki şaşarsın. Keşke bir tane de sana örse...

Bütün bunları sana niye anlattım, doğrusu bilmiyorum. Ha, az kalsın unutuyordum, babam yarın beni, Apo'yu, bir de Ardaş'ı alıp fotoğraf çekirtmeye götürecektir. Biz üç erkek kardeşin bir arada bir resmi olsun istiyor;

çünkü "Dünyanın her ehvali vardır, ne olur ne olmaz" diyor. Hatta geçen gün dedi ki:

"Oğlum, siz üç kardaş Margos sülelesinin temelisi. Yürün siz bu züryeti devam ettireceğsınız. Allah her birer tene oğlan verir, onlar da bele bele Margos sülelesini yaşatırlar."

Babamın bu dediklerini ben biraz anladım ama Apo'yla Ardaş pek bir şey anlamadılar. "Dünyanın her ehvali vardır" derken babam başını çevirdi; ama gözlerinin sulandığını görünce ben de çok duygulandım...

Bağh hele Zulal... İstanbul'a gitmem anamın gözleri gene başladı sulanmaya, gene da bir bana "delalis, delalis" deyip başımı okşamaya. Ehi insanın anası oğlunu 'kıymetlim, kıymetlim' diye kim olsa sevinir. Yalnız bu "delalis" lafı hangi lidir, onu bilmem. Anama sordum, bilmiyormuş; anama göre:

"Bi ana çocuğunu hanki dille severse sevsin, hez mez. Anaların dili onların yüreginin sesidir. Analar larını sessiz de severler, onların boyına bosına rında yüregleri kıp kıp eder."

Sonra gittim, aynı soruyu babama sordum. bilmiyormuş:

"Valla eyi bilmiyem; hama teğhminımce da Zazaca olacağ..."

Aslında burada o kadar dil birbirine karışmış den çıkılır gibi değil. Kürtler "delaliyê min" zalar "delalye mo", Dacigler "delalım", biz "delalis" diyoruz. Her neyse, anam beni böyle

Anam gideceğim diye üzültüyor; ama ben de İstanbul'a geldiğimde seni görebilirim diye çok seviniyorum...

Bağh hele Zulal... Evvelki gece yarısı yataklarımızda yatarken bir de baktık ki yorganlarımızın üstüne pat pat yağmur damlaları düşüyor. Doğrusunu söylemek lazımsa, yorganın altında yağmurun sesini dinlemek çok hoş oluyor; ama yataklar ıslanmasın diye apar topar toplanıp damdan indik. Zaten bizim buralarda boşuna "Haç, damdan kaç" dememişler. Konu komşu hep beraber damdan kaçtık. Halimizi görsen gülerdin...

Bana kalsa bir iki gün daha damda yatmak isterdim; çünkü gökyüzündeki yıldızları seyredip uykuya dalmak çok keyifli bir şey. İki gün önce, her zamanki gibi sırtüstü yatmış, seni hayal ederken, kendi kendime dedim ki:

Gökte bu kadar sahipsiz yıldız varsa, niye birini de ben sahiplenmeyeyim? Dağdaki çobanlar, ormandaki ayılar bile Çobanyıldızı, Büyükayı, Küçükayı diye yıldızları sahiplenmişken, benim neden bir yıldızım olmasın?

Aradım taradım, en sonunda baktım, bizim Krikor Lusavoriç'in kandilinin biraz uzağında, iki yıldız yan yana duruyorlar; birbirlerine sarılacak gibi yakınlar neredeyse. Hemen kendi kendime karar verdim:

'İşte bu ben, yanımdaki biraz daha parlak olanı da Zulal!'

O an heyecandan içim nasıl kıp kıp etti, anlatamam...

X

Yaz tatili nedeniyle Anadolu'nun çeşitli kentlerine giden öğrenciler hep beraber Üsküdar'ın tepesinde bizlere iki yıldan beri kucak açan Surp Haç Tıbrevank'ın çatısı altında yeni baştan toplanmıştık. Tabii, memleketlerimizin tüm nimetleri de bizimle birlikte gelip yemekhanede beraberce paylaşılan *Hayr Apraham*, nam-ı diğeriyle Halil İbrahim Sofrası'na dönüşmüştü.

Malatyalıların kuru kayısıları, Amasyalıların elması, Hataylıların portakalı, mandalinası, Kayserililerin pastırması, sucuğu, Diyarbakırlıların kavunla karpuzu, Samsun, Sivas, Tokat, Yozgat, Kastamonu, Elazığ yörelerinden gelen yerfistiği, elma kurusu, dut kurusu, ceviz, hevenk üzümü, 'gilabulu', alıç gibi her biri ayrı ayrı Anadolu toprağı kokan tüm bu bereketle beraber aynı masanın etrafında, bir de analarımızın, nenelerimizin kendi elleriyle hazırladıkları çörek, kete, börek, lavaş, "şekerşi", kurabiyeleri keyifle yerken, yaklaşan Haç Bayramı'nın perhiz günlerinin arifesinde olduğumuzun bilinciyle iştahlarımız sanki daha da mı açılmıştı ne!

Yaz boyunca arada bir dayımın demirci dükkânına gidip onunla karşılıklı çekiç sallayarak eski çıraklık ya da kalfalığa terfi ettiğim günleri andığımız sohbetler... Halamın oğlu Zaven'le başarısız buzdolabı imalatı, pazar günleri birlikte motosiklet gezisi, Dicle'de balık avlama... Babamın "maynağhana"sında önüne yığıldığı gazetelere beraberce göz atıp arada bir karşılıklı çay içme ve aylık mutad

tahsilat ziyaretine denk gelirsem ortağı dış tabibi Aziz Beg'le sohbet:

"İstanbul'a gettiğin için memnun misan?"

"Valla bi şikyatım yoğhtır."

"Eee, gherlisile ne zaman dış tabibi olacağsan?"

"Daha üniversteye iki senem var. İmtiheni de kazanıram, kazanmam, bilmiyem ki!"

Bazen de Ulu Cami'nin bitişiğindeki kütüphaneye uğrayıp biraz kitap karıştırmam, özellikle de kitap listesinde tek tük Ermenice kitaplar görüp içinden birini ya da diğelerini sırf merak edip yetkili memurdan isteyişim, onun bo-yumu posumu iyice süzdükten sonra, yıllar yılı hiç okuma talebi gelmediği için tozlanmış, rutubet kokan bu kitapları içerden getirip önüme koyuşu ve şaşkınlığı:

"Demağ ki bu kitapları edebilisen oğhiyasan, he?"

"Valla birez birez edebiliyem!"

"Ermenice oğhımağını nereden öğrendin?"

"İstanbul'da!"

"İstanbolli misan?"

"Yoğh! Buraliyam. Gavur Mahle'de doğmuşam. İki sene evel İstanbul'a gettim, orda Ermenice oğhımağını öğrendim. Şimdi yaz tahtiline gelmişem!"

Kütüphane görevlisinin Ermenice bir kitabı okuyabilen bir çocuğun varlığını hayretle karşılayıp başını sessizce sallayıp gidişi, onun bu şaşkınlığından kendime övünç payı çıkarışım... Aslında hemen hepsi de Eski Ermeniceyle yazılmış o dua kitaplarından pek bir şey anlamadığım halde, sırf görevliye ayıp olmasın diye, bizim *Der Arsen*'in "esker"leriyle bir müddet için de olsa baş başa kalarak, sayfaları ciddi ciddi karıştırıp kendimi derin düşüncelerin kanatlarına teslim edişim...

Ve nihayet sııcaklardan zaten bunalmışken, zamanımın bir kısmını da ikmale kaldığım ticaret dersinin sıkıntı verici kitabıyla geçirişim... Alacak verecek hesapları, kasa, bilanço, defteri kebir, mizan, bankalar, ticari şirketler, kâr zarar hesapları... İmtihan günü yaklaştıkça verdiği sıkıntı, başarısızlık durumunda tek dersten borçlu kalarak sınıfı geçeceğimden emin olmakla birlikte, kitaptaki borçlu alacaklı hesapları ile borçlu kalmadan sınıf geçme hesapları arasında gidip gelişim...

Bir sürü acı ve tatlı hatıralar bırakarak günler ne de çabuk geçmişti!

*

Memleketlerimize gidip geçirdiğimiz üç aylık kısa bir fasılanın ardından İstanbul'a döner dönmez bıraktığımız yerden tekrar sabah akşam, bahçe duvarlarının oluşturduğu arnavutkaldırımli dar uzun sokakla birbirinden ayrılan iki paralel bina arasında mekik dokumanın, Surp Haç Tıbrevank Ermeni Ruhban Okulu'ndan Surp Haç Kilisesi'ne gidip gelmenin sıkıntısı da sil baştan başlamıştı.

Üstelik okulun kurucusu olduğu için arada bir gelip üç katlı binanın en üst katında, Sarayburnu'ndan Beşiktaş'a dek Boğaz'ı gören odasında yalnız başına kitaplara gömülüp, bitişikteki kilisede dualara riyaset eden Patrik hazretleri, belki tatil olduğu için bir haftadan beri okulda yatıp kalktığından disiplin her anlamda had safhadaydı. Karenin *vartabed* günde kim bilir kaç kez içtiği kahvesiyle, tütürdüğü Yenice sigarasının sayısını ister istemez azaltmıştı. Bizler de Patrik hazretlerinin gölgesine bulaşmamak, koridorda ya da bahçede karşılaşsak belki de anadilimizle ilgili bir sorusunu cevaplayamamanın sıkıntısını yaşamamak için köşe kapmaca mı oynuyorduk ne!

Kısacık boylu, ak pak sakallı bu insan minik camlı göz-
lüklerinin ardından üzerimizde arada bir dolanan bakışla-
rıyla sanki aklımızdan her geçeni okuyor gibiydi. Bizlerle
beraber yemekhanede aynı yemekleri sessizce yiyişi müte-
vazı kişiliğinin ifadesiydi. Bin sekiz yüz seksen yılında
Trabzon'da başlayan yaşamı, önce doğduğu yerdeki Erme-
ni okulunda, sonra Venedik'te ve nihayet İzmit yakınla-
rındaki tarihi Armaş Manastırı'nda rahipliğe varacak olan
eğitimiyle taçlanmış, İstanbul, Arapkir, Konya'da dini gö-
rev derken, o da milleti gibi sürgün yollarına düşmüş ve
çileli günlerin ardından Trabzon, tekrar İstanbul, sonra
Kaliforniya, oradan Güney Amerika, Arjantin'de bir ta-
raftan dini görevlerini yerine getirip bir yandan sayısız di-
ni, edebi makaleler yazıp eserler vermiş bu kısacık boylu
adamı her geçen gün zihinlerimizde daha da çok yüceltti-
ğimiz, hatta kendimize örnek almayı düşündüğümüz için
mi onun gölgesine bile saygılıydık, kim bilir...

Başka yüksek rütbeli piskoposlar varken, İstanbul Er-
menileri özellikle onun patrik seçilmesini boş yere arzu et-
memiş, ta Arjantin'den gelip bu koltuğa oturması için onu
ikna etmeye boşuna uğraşmamışlardı! Böyle bir manevi
babanın evlatları olarak onunla sadece övünmüyor, onun
riyasetindeki pazar ayinlerinde kilisenin hınca hınç dolup
taşmasından, vaazlarının huşuyla dinlenmesinden sevinç
de duyuyorduk.

*

Eylül'ün ilk pazar günü yine okulumuzun lacivert üni-
formasını giyerek patriğimizizin riyasetinde katıldığımız ayi-
nin bitiminde kiliseden çıkışımızı izleyenler arasında Zu-
lal'ı görüp, onunla bir anlık da olsa göz göze geldiğimde
bunun rüya olmadığına nasıl inanabilirdim ki!

Çok değil, daha birkaç gün önce, Diyarbakır'da, Gâvur Mahallesi'ndeki evimizin damında "tağht"ta sırtüstü yataırken, gökyüzündeki yıldızlar arasında ona ve kendime birer yıldız seçip, ikimizi gökyüzüne yerleştirmişken, gele gele geldiğim şu kilisenin çatısı altında bizleri gökyüzündeki yıldızlar gibi yan yana getiren ulu Tanrı'ya nasıl şükretmez, böylesine bir mucizenin gerçekleşmesine belki kendisi de bir yıldız misali parlayarak katkı sunan aziz Luvatoriç'in kandilinden nasıl iki mum yakmazdım!

Ruhban okulunun öğrencileri olarak nizam, intizam, disiplin içerisinde halkın arasından geçip bitişikteki okula yönelirken, geride kalabalık arasında kalan Zulal'ı görmeden, onunla iki çift laf etmeden dosdoğru okula girmem mümkün müydü? Üstelik bir anlık gülümseyişle İstanbul'un bir bucağından kalkıp buralara kadar beni görmek için geldiğini gözlerinden okuduğum halde!

Yaşlı bir kadının elinden tutarak ona kalabalık arasında yardım eden Zulal'ın yanına yaklaştığımda heyecandan yüzü al al mı olmuştu, yoksa bana mı öyle geliyordu?

"Zulal!"

"Nasılsın?"

"İyiym, yani çok iyiym. Seni burada gördüğümde biraz şaşırdım!"

"Şaşırdın mı, neden?"

"Çünkü hiç tahmin etmemiştim doğrusu!"

"Sadece şaşırdın mı?"

"Hem şaşırdım, hem de gördüğüm için sevindim!"

"Yaya! Bak, bahsettiğim arkadaşım, hani Anadolu'dan, Diyarbakır'dan okulumuza gelen..."

O ana kadar kalabalık arasında ayaküstü konuşmamızı sessizce izleyen kadın, başını hafifçe sallayıp gülümseyin-

ce sevincim bir kat daha artmıştı. Demek ki daha önce benim konum edilmiş, evlerinden içeri farkında bile olmadan adımımı atmıştım!

Zulal'ın buraya kadar ilk kez gelmişken hem okulumuzu gezmesi, hem de müdürümüz, aynı zamanda Bezciyan'da her ikimizin de Ermenice hocası olan Karekin *vartabedi* ziyaret etme arzusunu yerine getirmemek için ne tür bir engel olabilirdi ki! Hem bu arada büyükannesi de kendi yaşlılarıyla birlikte, kilise avlusuna bitişik salonda yönetim kurulunun verdiği mütevazı kabulde hoşça vakit geçirebilirdi.

Karekin *vartabed* eski bir öğrencisinin kendisini ziyaret edişinden hoşnut kalmış, Esayan Lisesi ve dersleriyle ilgili sorduğu sorularla odasında yaptığı kısa görüşmenin ardından okulumuzu gezip görmesi için bu göreve beni atarken her ikimizin gözündeki mutluluğu okuyup sezdiğinden o kadar emindik ki!

Koridor boyunca karşılıklı sınıfları, öğretmenler odasını, üst kattaki yatakhaneleri, alt kattaki yemek salonunu, banyo, kiler, mutfak, çamaşırhane, kalorifer dairesi, kütüphane derken okulun her tarafını gezdirip bir taraftan anlatıyordum:

“Burası öğretmenler odası...”

“Burası revir, hasta olanlar burada yatar...”

“Burası banyo, haftada bir burada yıkanıyoruz...”

“Yemeklerimiz burada pişiyor... Çarşamba ve cuma günleri zeytinyağlı perhiz yemekleri çıkar; süt, yağ, yumurta, et, peynir yasaktır!”

“İşte yata Khanemiz. Bu karyolada ben yatıyorum...”

Açıklamalarımı can kulağıyla dinleyen Zulal'dan ayrılmayıp, onunla biraz daha beraber olmayı düşlerken, bir

anda Bedros Turyan'ı anımsamam acaba Tanrı'nın lütfu muydu? Bezciyan'da onun 'Lıcag' şiirini ezberlemem için öneyak olan Zulal'la hemen yakındaki Bağlarbaşı Ermeni mezarlığına gidip, şairin mezarını ziyaret etmek hoş olmaz mıydı!

*

İlk kez okul ya da kilise çatısı dışında, Zulal'la yan yana sokakta yürümek, Bağlarbaşı'na doğru hafif yokuşlu yolda sanki fısıldaşarak konuşmak, hayalle gerçek arasında gidip gelmek... Yanı başımızdan "Akşaaam simidii!" diye bağıarak geçen çocuk... Başında taşıdığı tablanın yere inişi... Beş kuruş... Ortadan bölünen simidi yiyen iki...

"Sen simit sevmez misin yoksa Zulal?"

"Yoo, nereden çıkardın bunu?"

"Ne bileyim, iki tane alayım dedim, istemedin, bir tane ikimize de yeter dedin de...."

"Aynı simidi paylaşmak daha güzel değil mi?"

Turyan'ın mezarı girişin hemen sağındaydı. Dört köşe mermer bir sütunun üzerine belki genç yaşta ölmek üzereyken son anda kaleme aldığı 'İm Mahı' adlı şiiri kazınmıştı.

İm Mahı, ölümüm...

Şair, bu şiirinde ölüm temasını işlerken aslında ölmediğini, yaşadığını, ama eğer bir gün tüm belleklerden anısı silinip yok olursa "Ah, işte o zaman" öleceğini söylerken, başucunda, Zulal'la beraber onun anısı önünde saygıyla eğildiğimize göre, demek ki Turyan haklıydı, hâlâ yaşıyordu...

Zamanla eski parlaklığını giderek yitirmiş bu mermer sütun üzerinde daha evvelki ziyaretçilerin kalemle düştükleri kimi notlar, çeşitli zamanlarda atılan tarihler, im-

zalar yer yer silinip okunmazken, şairin gerçekten yaşadığını, henüz ölmediğini ne kadar da güzel kanıtlıyordu...

Zulal'la beraber mermerin bir kenarına aynı kalemle sırasıyla adlarımızı yan yana yazıp onun ölmediğini, adlarımızın altına attığımız imzalarla kendimizce bir bakıma doğrularken, o soğuk mermere yan yana yazdığımız isimlerimizle farkında olmadan belki de sevgimizin de ölüm-süzlüğünü mü kanıtlamaya çalışmıştık, kim bilir...

Turyan'ın kabrini ziyaret ettikten sonra kiliseye dönerken, bu kez tesadüfe bırakmadan, önceden belirlediğimiz bir randevuyla buluşmak için ilk adımımızı atacağımızı, her ikimizin de heyecandan tir tir titreyip, yüzümüzün Paskalya yumurtası rengine kızaracağını nereden bilebilirdik ki!

*

Buluşma yeri olarak Zulal'ın kayıt yenilemek için gideceği Esayan Lisesi'nin hemen köşe başındaki Karaköy Muhallebici ne kadar da uygundu! Ben o gün Getronagan Lisesi'nde sabah ticaret dersinin ikmal imtihanına gidecek, ardından doğruca Beyoğlu'na çıkacaktım...

Zulal'la beraber inceden inceye hesapladığımız randevu gününü iple çekerken, tam da arifesinde sabah duasının ardından beni odasına çağıran papaz Der Şınork'un elime tutuşturduğu yirmi lira ve verdiği talimat Tanrı'nın ancak bir lütfu olabilirdi!

"Önce şapkayı Yüksekaldırım'daki Pepo'nun dükkânında temizlemeye bırak, sonra Beyoğlu'na, Balıkpazarı'na çık. Yerrortutyun Kilisesi'nin zangoçuna parayı ver, gerisini o zaten biliyor. Sipariş verdiğim ıstakozu kilisenin bitişiğindeki balıkçıdan alıp sana verecek; onu al, sonra da dönüp gel!"

Zulal'la kararlaştırdığımız Esayan Okulu'nu daha önceden görmediğim için onun tarifi üzere gidip bulacağım-
dan az çok endişe duyarken, içimdeki bu kuşkuyu bir gün
öncesinden silip atmak için bundan daha iyi bir fırsat ola-
bilir miydi?

*

Galata Köprüsü'ne yaklaştığında vapurdan ilk çıkan
ben oldum. Getronagan'a gidip gelirken zaman zaman
önünden geöip gittiğimiz Yüksekaldırım'ın merdivenle-
rinden tırmanıp sağda, 'Pepo' yazılı dükkânın vitrininde
öeşitli şapkaları görür görmez aradığım yeri elimle koymuş
gibi bulduğum için kendime güvenim daha da arttı. şap-
kayı bırakıp üç gün sonra alacağıma dair makbuzu da ce-
bime indirip hemen Beyoğlu'nun yolunu tuttum.

Karagözyan Yetimhanesi'nden Patrikhane'ye ya da bir
iki kez de Patrikhane'den yetimhaneye giderken tramvay-
la geöip gittiğimiz İstiklal Caddesi'nde yürümek ne kadar
da keyifliydi! Tramvayın camından iyice göremediğimiz
vitrinlerdeki eşyaların bolluğu ve öeşitliliğı şaşırtıcıydı.
Her iki kaldırımdan taşan kadınlı erkekli insan seli arasın-
da ona buna öarpmadan ilerlemek maharet isterdi! Sağlı
sollu pastaneler, muhallebiciler, sinemalar, geniş vitrinle-
rinde gündüzün bile ışıl ışıl parlayan renkli ampuller altın-
da sergilenen takılar, ayakkabı, kumaş, kürk, gömlek, öo-
rap, kravat, oyuncak ve daha bir sürü eşyanın satışa su-
nulduğu yan yana uzayıp giden dükkânların şaşıaası göz
alıcıydı. Tramvayların dan dan dan öten kampanalarıyla
onların sesine arada bir gelip karışan arabalarla otobüsle-
rin korna gürültüleri arasında benim için her şeyden
önemlisi, keşfine çıktığım Esayan Okulu'nu bulmaktı. Ni-
tekim postanenin hemen önündeki postacının tarifiyle

önce köşedeki Karaköy Muhallebecisi'ni, onun da az ötesinde sanki aynı mimarın elinden çıkmış gibi duran iki görkemli binadan birinin kapısında Zapyon, tam karşısında da Esayan kız liselerinin tabelalarını okuyunca, içimden "Şu Rum lisesi Zapyon'un yerinde bizim Getronagan olsaydı ya!" diye geçirmedim değil!

Böylece ertesi gün gelip bulacağım yerin keşfini bir gün öncesinden yapıp işimi sağlama almanın sevinciyle artık gerisingeri, Balıkpazarı'ndaki Üç Horan Ermeni Kilisesi'ne yönelip, insanların niçin yediklerine bir türlü akıl sır erdiremediğim ıstakoz yolculuğuna çıkabilirdim...

Zangoçun önderliğinde gittiğimiz, dükkânının üzerindeki küçük ahşap tabelasında 'Balıkçı Mıgır' yazılı kara kuru, zayıf adaşımdan gazete kâğıdına sarmalayıp verdiği canlı ıstakozu da aldığıma göre, her an gazete kâğıdından dışarı süzölmek için çırpınan ıstakozla İstiklal Caddesi'nin kalabalığı arasında yürümektense tramvay yolunu takip ederek İngiliz Konsoloslugu'nun önünden Karaköy'e gitmek en doğrusu değil miydi?

Tepebaşı'nda büyük, ahşap görkemli tiyatro binasının önünden yürürken, ıstakozun ön makaslarının artan hareketlerinden huylanıp bir anlık korkuyla elimden yere düşen paketin asfaltta çıkardığı tok sesle beraber ıstakoz yerde daha fazla debelenirken, bu meret hayvanı elime böylesine canlı canlı tutuşturan balıkçıya, beni böyle bir serüvenle baş başa bırakan Der Şınork'a içimden dua etmediğimi o an gökyüzündeki koltuğundan beni izleyen Tanrı baba çok iyi biliyordu...

Sağımdan solumdan geçip gidenlerin elimdeki gazete kâğıdına sarılı pakette kıpır kıpır hareket eden şeyin ne olduğunu merak edercesine üzerimde odakladıkları bakışla-

rından sıkılıp bir an önce Galata'ya inmek için acele ederken, Köprü'nün başında avaz avaz bağırıp gazete satan çocukların feryadıyla bir anda nasıl irkilmezdim ki!

"Yazıyoor! Atatürk'ün evine bomba atıldı!"

"Atatürk'ün Selanik'te doğduğu ev bombalandı!"

"Yunanlılar Ata'nın evine bomba attı! Yazıyoor!"

"İkinci baskı! İkinci baskı Ekspreses..."

Gazete satan çocuklar başlarına biriken kalabalığa gazete yetiştirmede zorlanıyorlardı. Gazeteyi satın alanların kümeler halinde yan yana gelerek okudukları haber karşısında öfkelenip homurtularla yollarına devam ettikleri öğle saatinde, Atatürk'ün evine atılan bombanın gürültüsü o anda sanki tüm kulaklarda çınlıyordu:

"Yunanlılar..."

"Atatürk..."

"Selanik..."

"Kıbrıs Türktür..."

Elimdeki ıstakozla vapura binip Üsküdar'ın yolunu tutarken doğrusu o anda ne Atatürk'ün evine atılan bomba, ne Yunanlılar, ne Kıbrıs'ın Türk kalıp kalmayacağını hiçbir umurumda değildi. Benim için o anda en önemli şey, elimde sadece yol boyunca değil, vapurda da gazete kâğıdından sıyrılıp kendince hürriyetine kavuşmak için çırpınıp duran ıstakozdan bir an önce kazasız belasız kurtulmaktı. Bu ıstakoz denen meret denizden çıktıktan sonra bunca uzun zaman nasıl canlı kahyordu böyle!

Üsküdar Meydanı'nda gazete satan büfelerin önünde biriken öfkeli kalabalık arasından geçip az ötedeki tramvaylara binmektense تنها olan Selamsız Yokuşu'ndan okula yürüyerek çıkmak, tramvayda ıstakozla uğraşmaktan daha mı kolaydı ne!

Çırpına çırpına belki yorulup giderek hareketleri yavaşlayan ıstakozla okula döndüğümde papaz Şınork, beni nasıl mı ödüllendiriyordu:

“Hadi, ıstakozu bizim eve götür, *Ereskin*’e* söyle, akşam masaya senin için de bir tabak koysun, ıstakozu hep beraber yiyelim.”

Kınalıada’daki yalıda ilk kez neredeyse kusarak yediğim bir parçacık ıstakozun ardından bu kez ta Beyoğlu’ndan taşıyıp güçbela getirdiğim ıstakozu bir de akşam yemeğinde yemek benim için ikinci bir işkenceden başka ne olabilirdi ki!

*

Okulun az ilerisinde, İcadiye, *Der Şınork*’un evi... Masanın tam ortasında kocaman kayık bir porselen tabak... İçinde yeşil marul yaprakları arasında süslenmiş kırmızılara bürülü ıstakoz... Bir şişe beyaz şarap, kısa bir yemek duası...

Tepebaşı’ndaki tiyatronun önünde korkup yere düşürdüğüm ıstakozun o ‘tak!’ sesiyle ön kısıkaçlarından birinin kırılıp içindeki sütümsü sıvının akıp giderken, aslında en lezzetli yerinin heba olduğunu ve *Der Şınork*’un da, kırık kısıkaçlı bir ıstakoz verdiği için Balıkçı Mıgır’a gıyabında sitem edip biraz da öfkeleneneğini nereden bilebilirdim? Aslında bu kırık kısıkaç konusunda adaşım Mıgır’ın suçlu olmadığını, sorumluluğun bana ait olduğunu söyleyip *Der Şınork*’un keyfini kaçırmaktansa, zorla da olsa, önümdeki ıstakoz salatasından bir parça yiyip susmak galiba en doğrusuydu...

*

* [Erm. *yeretsgin*]: Papaz hanımı.

“Bayrak asıın! Bayrak asıın!”

Papaz Şınork’un evindeki akşam yemeğinin hemen ardından okula dönüp ertesi gün ticaret dersinin bütünleme sınavını verir vermez Beyoğlu’na, Esayan Lisesi’ne gidip Zulal’la buluşmanın hayaliyle henüz uykuya dalmışken, gecenin karanlığında okulun camlarına atılan taşların çıkardığı şangırtıyla beraber sokaktan dalga dalga yayılan gürültü neyin nesiydi?

“Asıın!”

“Bayrak asıın!”

“Yakalııııı!”

“Kiliseyi yakalııııı!”

Uykudan ansızın uyanmanın verdiği şaşkınlık içinde üst kattaki yatakhanelerin pencerelerinden dışarısını korkuyla, endişeyle izleyişimiz... Ellerinde meşalelerle öfkeli kalabalık... Nedenini anlayamadığımız bir karışıklık... Küçük sınıflardaki çocukların iyice korkuya kapılıp bazılarının ağlamasıyla yaşadığımız panik... Okulun bahçesindeki direğe belletmenlerin yardımıyla çektiğimiz bayrak... Ön balkondan aşağı sarkıttığımız büyükçe bir başka bayrak... Kalabalığın yavaş yavaş az ilerideki Çinili Karakol’a doğru yol alışı, daha ötedeki Surp Garabed Kilisesi civarından gecenin karanlığını aydınlatarak yükselen kesif duman... Yoksa kilise ya da bitişiğindeki Cemaran Okulu mu yakılıyordu?

*

Dehşet, korku dolu, uykusuz, huzursuz bir gecenin ardından sabah ticaret dersinin bütünleme sınavına girmek için Selamsız’dan Üsküdar Meydanı’na inip oradan da vapurla Galata’ya giderken yol boyunca gördüğüm manzara karşısında, sağda solda kırılan camların, yağmalanan kimi

dükkânların içinde nedense beni en çok etkileyen şey, tam da Üsküdar Meydanı'na çıkan ana cadde üzerindeki bir kasap dükkânının kırılan vitrin camından sokağa fırlatılıp atılmış bütün bir koyundu. Çamur yığınının bulanmış bu et parçasının hemen yanı başında ortalığı kömür kaplamış, yırtılan çuvallardan sokağa arpa saçılmıştı. Yoksa bu, dedesinin dükkânının Üsküdar'da olduğunu, orada kömür ve arpa sattığını söyleyen Bezciyan'daki sınıf arkadaşım Agop'un dedesinin dükkânı mıydı?

Galata Köprüsü'nden ilerleyip geçtiğim tüm cadde boyunca vitrinleri kırılmış, parçalanmış, çoğunluğu tulumba ve yedek parçaları satan kimi dükkânların önünde birikmiş kalabalık arasından Getronagan'a geldiğimde imtihan saati neredeyse gelip çatmıştı.

Arkadaşlarımın hemen hepsi bütün bir gece boyunca benzer korkularla sabahlayıp, geldikleri muhitlerde yaşadıkları benzer olayları heyecanla birbirlerine aktarıp yağma ve talandan söz ederken, değişik derslerden bütünlemeye kaldıkları halde imtihana gelmeyenler bile vardı.

Bütünleme sınavı sandığımdan daha kolay geçti. Hatta sınıftan içeri girip çıkmam bir oldu.

"Kısa mizan nasıl yapılır?"

Öğretmenin sorusuna cevap olarak önce tahtaya tebeşirle kocaman bir T harfi çizip ardından T'nin sol tarafına borçlu, sağına da alacaklı hesapların yanı sıra kasa mevcudunu ekleyince aylık bilançonun, kısa mizanın böylece kolayca bulunabileceğini söyler söylemez, öğretmenin gülümseyip beni bir bakıma imtihansız geçirmesindeki etken acaba geride bıraktığımız kâbus dolu gece miydi, bilemiyordum; ama bütün bir yıl not defterindeki ismimin yanına T koyup beni kendince mimleyen cebir öğretmeni-

min T damgasıyla, ticaret dersinin T'si arasındaki tahterevalli ne kadar da teraziliydi!

Bütünleme sınavını atlatmanın sevinciyle bir an önce Zulal'la buluşmak için Beyoğlu'na doğru Yüksekaldırım'dan neredeyse koşar adımlarla çıkmayı düşleyişim... Yol boyunca sağlı sollu kimi dükkânların kırılan camlarından sokaklara atılmış lastik mühürler, madeni plaketler, bisiklet jantları, lastikler, kartonlar, çeşit çeşit kırık dökük eşyalar, daktilolar, masalar, sandalyeler arasında koşuşturup duran sinirli, öfkeli, şaşkın insanlar...

Şapkacı Pepo'nun kırık vitrininden sokağı boylayan ezilmiş, yırtılıp parçalanmış rengârenk kadın ve erkek şapkaları arasında bizim Der Şınork'un siyah fötr şapkasının da çamurlar içinde yüzüp yüzmediği doğrusu hiç mi hiç umurumda değildi! Benim için o anda en önemli şey, bir an önce Beyoğlu'na varıp oradan da Zulal'la buluşacağımız Esayan Lisesi'nin yolunu tutmaktır.

Beyoğlu'nda yürümek çok daha zordu. İstiklal Caddesi polis, asker, tanklarla doluydu. Yerlerde kümeler halindeki cam yığınları arasında kırılmış, parçalanmış, akla gelen her tür eşya, lime lime edilmiş, ince şeritler halinde kesilip yollara saçılmış kumaşlar, fotoğraflar, çerçeveler, çocuk arabaları, oyuncak bebekler, kazma sapları, sopalar, demir çubukların başında nöbet tutan, ikide bir düdüğü öttüren polisler, tramvay rayları boyunca yağmadan arta kalan enkaz yığınları, cam kırıkları üzerinde sekerek, atlayarak zorlukla yürüyen, koşuşturup duran, kimisi ağlayıp, kimisi nemli gözyaşlarıyla yağmalanmış dükkânlarının başında çaresizlik içinde ne yapacaklarına, işin neresinden başlayacaklarına sanki bir türlü karar veremeyip öylece şaşkınlık içinde bekleyen insanlar arasında ilerlerken, Zaven'le

beraber yapmaya uğraştığımız buzdolabı nedeniyle “Tev lo, tev lo, tev lo!” diyerek bizimle alay eden halama nazire yaparcasına hurda yığınının dönüştürülmüş yepyeni buzdolapları karşısında, dudaklarımdan gayri ihtiyari onun şu feryadı dökülmez miydi?

“Vay lo, vay lo, vay lo!”

Yol boyunca gördüğüm manzara karşısında ürkerek, bazen endişeyle ilerlerken, yağmayla talanın merkezinin İstiklal Caddesi olduğu, sağda solda asılı duran bayrakların gölgesinde, köşebaşlarında bekleyen kocaman tankların namlularından belli oluyordu.

Esayan’ın da, Zapyon Lisesi’nin de demir kapıları kapalıydı. Her iki okula da ölüm sessizliği hâkimdi. Kapılarına birer bayrak asıp ister istemez tatile girmişlerdi.

Zulal’la daha önceden kararlaştırdığımız randevu gereği, ben önce Esayan Okulu’nun bahçesindeki küçük kiliseye girecek, sonra onun da gelip belki kendince bir mum yakıp yapacağı kısa bir duanın ardından art arda kiliseyi terk edip, okulun tam köşesinde, İstiklal Caddesi üzerindeki Karaköy Muhallebici’sinde buluşacak, sonra da...

Hayır! Olmadı, o gün saatlerce okulun kapısıyla, köşesindeki muhallebeci arasında mekik dokuyup durdum; ama ne Zulal geldi, ne de okulun kapısı bir gıdım olsun aralandı.

Kâbus dolu bir gecenin sabahında, bütünlemeye kaldığım dersten tahtaya çizdiğim bir T sayesinde kurtulmanın sevincini Zulal’la paylaşıp pekiştirmeyi hayal ederken tüm hayallerim Üsküdar’dan itibaren gelip geçtiğim yol boyunca gördüğüm cam ve ayna kırıkları gibi bir anda paramparça, tuzla buz oldu.

*

“Babam diyor ki en iyisi çekip gitmek, buraları terk etmek...!”

“Biz de gideceğiz...!”

Getronagan’daki sınıf arkadaşlarımın büyük bir çoğunluğu, bir gece içinde İstanbul’un neredeyse altını üstüne getiren bu olayların sonucunda kimisi babasının, kimisi amcasının, kimisi tanıdıklarının dükkânlarının yağmalanıp talan edilmesi, kimisi evlerinde benzer manzaralarla karşı karşıya kalması, kimi de ileride bu tür olaylarla tekrar karşılaşma endişesiyle bir an önce yabancı diyarlara göç etmeyi düşündüklerini birbirlerine aktarırken gelip dayandıkları tek nokta yarının ne olacağı kaygısıydı.

Çare?

Gitmek... Terk etmek... Kaçıp kurtulmak...

Gerçekten de kulaktan kulağa fısıldanan, uğultu halinde dillendirilen, kapalı kapılar ardında fısıldanıp konuşulup tekrarlanan hemen hep aynı sözcüklerdi:

“En iyisi çekip gitmek...”

“Gitmek...”

“Ama nasıl?”

Başlangıçta fısıltı halinde dillendirilen düşünceler giderek icraata dönüşüyordu. Kayıt yeniletmeyip okula gelmeyen arkadaşlarımız vardı. Onların daha sonra başka diyarlara göç ettiklerini duyduk. Olayın şokunu atlatamayanların başını çektikleri bir göç dalgası yayılıp gelişirken, benim için asıl şok, onca hayalini kurduğum ama gerçekleşmeyen bu ilk randevudan başka ne olabilirdi ki?

1955 yılının 7 Eylül Çarşamba sabahı önce Esayan Lisesi’nin bahçesindeki Surp Harutyun Kilisesi’nde dua edip sonra da köşedeki muhallebicide kim bilir hangi hayallerimizin hangi temel taşlarını atmak için yan yana gel-

meyi düşler ve yüreğimiz bunun heyecanıyla çarparken, ansızın esen deli bir rüzgârın sürükleyip getirdiği zifiri bir karanlığın girdaplarına mı itilmiştik?

Bir daha ne zaman, nasıl buluşacaktık ya da buluşabilecek miydik?

Hayır! O ilk randevunun hüsrarla sonuçlanmasının ardından Zulal'la bir daha yan yana geledik.

Artin'in anlattıklarına göre, o gece Zulal'ın babasının Gedikpaşa'daki kunduracı dükkânı da yağma edilenler arasındaymış. Evlerinin altındaki bu küçük dükkânın yağma edilmesine korku içinde şahit olmuşlar. Çapulcular ayaklarındaki eski ayakkabıları bırakıp yenilerini giyerek uzaklaşırken, arkalarından gelen bir başka grup da, öncekilerin eksik bıraktığı talandan paylarını alıp dükkânı tümüyle kırıp dökmüşler.

Daha sonraki günlerde Zulal'ın Esayan'ı yarıda bıraktığını, ailece Amerika'ya göç ettiklerini yine Artin'den öğreniyordum.

*

Beziyan Okulu'nun giriş kapısında üç ayaklı sehpasına yerleştirdiği körüklü fotoğraf makinesinin objektifini son bir kez gözden geçirip ayarladıktan sonra, "Dikkaaat! Çekooooorum" diyerek mezuniyet fotoğrafımızı çeken dazlak, kısa boylu fotoğrafçının iki gün sonra elimize tutuşturduğu o fotoğraf da, şair Bedros Turyan'ın başucunda dikili mermer üzerine yan yana attığımız imzaların anısıyla beraber, Amerika'nın yolunu tutmuş muydu...

Kim bilir...

Dizin

- Abbasi 109
Abit 250
Acaryan, Hermine (Mat-mazel) 350, 392
Adalar İskelesi 422
Adalet Ğhanım 268
Adana 181, 269, 323, 378
Adapazarı 378, 437, 463
Adapazarlı 441
Adıyaman 238
Adnan 146, 147
Afyon(karahisar) 171, 378
Agop 441, 442, 508
- (Kuyumcu) 60
- Dayi (Yemenici) 98, 101
Ağacan Dayi/Usta 262-266, 277
Ağavni 450
Ağrı Dağı 490
Ağzi Egri → Memet
Ahmet 17, 28, 144
Akhisar 269
Alaflar Çarşısı 158
Alaman 239
Aleko → Yordanidis
Alemdağı 240
Alevi 270, 311
Ali 17
Ali (Dayi/Diğçi/Usta) 18, 90, 91, 168, 203, 213, 273, 279, 287-290, 303, 371, 452, 456, 464-466, 488
Ali Paşa 28
Alipir 310
Alipuhar 288
Alis 325, 326
Allah 30, 268-271, 273, 276, 277, 282, 286, 287, 289, 293, 295, 302, 304, 305, 307-311, 332, 342, 351-353, 360, 361, 374, 375, 378, 386, 388, 399, 403, 442, 450, 451, 455, 470, 473, 476, 484, 493
Allahuekber 457
Almanca 285
Amasya(lılar) 176, 186, 378, 495
Amed 17
Amerika(lı/n) 80, 272, 288, 303, 452-461, 463, 464, 466-469, 473, 512
Amerikan koleci 242
Amida 10
Anadolu (Anadoli) 26, 31, 85, 100, 176, 186, 187, 190, 227, 233, 244, 317, 318, 347, 381, 384, 394, 409, 410, 418, 421, 443, 444, 462, 463, 495, 499
Anafartalar 345
Ani 491
Anıtkabir 434
Anjel 127, 149, 208, 491
Ankara 106, 181, 182, 186, 271, 434, 465
Antep 171, 378
Antiseptique 33
Anto → Bezazyan
Antranig 180-185
- Paşa 184-185
→ Şirikçıyan
Antranigi zıncıverneri 184
Apel 492
Apisoğom Ağa 313
Apo 492, 493
Apraham 272-274, 351, 492
Arakil 350
Araksi 149
Aram Efendi (Başpapaz) 230, 362, 382
Arap 130, 171, 176, 285, 311
Arapça 161
Arapkir 171, 498
Arastul köyü 274
Ardaş(es) 492, 493
Ardemis 17, 266, 492
Arev 492
Arisdages → Aybars
Arjantin 409, 498
Armaş (ruhban okulu) 186, 385
Armaş Manastırı 380, 498
Armen 128
Arsen 119, 324, 385
→ Der Arsen
Arşag 208
Arşalıys 17
- Baco (İğneci) 18
→ Sarkisyan
Arşimet 144
Artin 16, 32, 33, 84, 119, 222, 393, 427-431, 439, 512
Arus Baco 87
Arusyag 17, 149
Asdvadz vıga 283
Asdvadzadzin 181
Asker Meco 69
Askeriye fırını 122 → Eske-riye

- Astur (Yemenici) 57, 249
 Asur 109
 Aşğhen 432, 438
 Aşkale 180, 235, 238
 Ata (altuni) 132
 Ata(türk) 82, 323, 343-346, 468, 505
 Atikali 406
 Atina 456
 Avrupa 162
 Aybars, Arisdages (Liceli) 16, 17, 75, 229, 286
 Aydzıami Ler 10
 Aykvart 119
 Ayspor 30
 Ayşe 17
 Ayşen 29, 393
 Ayvalık 49
 Ayyıldız 30
 Azak Yokuşu 239
 Aziz Beg (Bey) 46, 47, 131, 140, 203, 288, 289, 291, 340, 496
 Aznif (Çhanım) 92, 152, 184

 Babil 109, 170
 Baboş (Liceli, Yemenici) 141, 180, 185
 Bağlarbaşı Ermeni mezarlığı 501
 Bahçekapı 238, 406
 Bakırcılar Çarşısı 64, 134
 Bakırmaden(li) 171, 456, 463
 Bali Paşa Yokuşu 234, 282, 371
 Balıghçılarbaşı 249
 Balıkpazarı 502, 504
 Balıkçı Mıgır 405, 504, 506
 Balıkçılarbaşı 33, 49, 79, 168, 207, 208, 263, 270, 303, 450, 466, 475, 482
 Bandırma Gemisi 345
 Barıyr (Berber) 371, 404
 Basmacı, Sarkis 75
 Batum 263
 Bayar 250
 Bayar, Celal 485
 Bayzar Baco 127
 Bedir Savaşı 170
 Bedo (Dayı) 452, 486
 Bedo (Kondıraci) 158, 255
 Bedros 39, 158, 375
 Bedrus 147, 252
 Behiye Çhanım 279
 Belediye Meydanı 46, 59, 140, 203, 243, 270, 288, 342, 452, 486
 Benusen 72, 113, 146, 155, 250
 Beria 267
 Berlin Muahedesi 104
 Berut 452 → Beyrut
 Beşiktaş 497
 Beşiktaşlıyan, Torkom (Liceli) 16, 33, 75
 Bethoven 433
 Beyazıt (Meydanı) 189, 191, 390, 392, 396, 406
 Beykoz 382
 Beyoğlu 195, 439, 502, 503, 506, 507, 509
 Beyrut 263 → Berut
 Bezazlar Çarşısı 276, 288
 Bezazyar, Antranig 178, 179
 Bezciyan(lı) 363, 391, 398, 424, 427, 430, 433, 439, 443, 500, 501, 508
 Bezciyan Amira, Harut-yun 400
 Bezciyan Okulu 300, 312, 326, 334, 372, 396, 399, 512
 Billurci Nişo (Marangoz) 57, 269
 Biro (Meyghanaci) 181
 Bıyıklı Mehmet Paşa Camii 168
 Bilsay 298
 Birinci Cihan Harbi 13, 63, 104, 272, 450
 Birinci Harb-i Umumi 123
 Bitlis 107, 171, 378, 460
 Bityas 385
 Boğaz(lar) 345, 441, 497
 Boğos 375
 Boston 452, 456, 460, 461, 488
 Bozan 249
 Brobdingnag 122, 129
 Bubo Dayı 212
 Buğday Pazarı 40, 58, 158
 Bursa 72, 145, 171
 Bülbülderesi 424
 Büyük Postane 240
 Büyükaçı 494

 Cabağhçur 387
 Çağaloğlu 281
 Cebelutarigh Boğazi 104
 Cehuler 67
 Cemal Paşa 104
 Cemaran Okulu 507
 Ceyhan 269
 Cigogne 350
 Cihan Ezaghanasi 249
 Cırcis (Eczacı) 18
 Colombo 144
 Cozef, Cozo 204, 206, 250
 Cumhuriyet (İlkokulu) 17, 108, 168, 356
 Cumhuriyet Bayramı 199
 Cumuryet (altuni) 132, 185
 Çakaloz, Hayri 130

- Çardaklı Hamamı 45, 46
 Çarşı fırını 122 → Çarşı
 Çarşı Karakolu 131, 200, 206, 278
 Çarşı Furunu 122, 207
 Çaykovski 433
 Çemberlitaş 321
 Çerkes 465
 Çermik(liler) 87, 142, 149, 469
 Çırığ fırını 122
 Çiçek Pasajı 195
 Çilingir 201
 Çingene 425
 Çinili Karakol 507
 Çiyayê Reş 10
 Çobanyıldızı 494
 Çörçil 104
 Çüngüş(liler) 142, 269
 Çüt Kafa → Memdöh

 Dabağ(yan), Karnig (Kemal) 12, 101, 166, 453, 456, 488 → Karnig
 Dacıg(ler) 27-29, 124, 131, 140, 143, 183, 237, 248, 267, 270, 272, 274, 275, 277, 281, 300, 302, 304, 308-311, 341, 393, 452, 454, 455, 469, 470, 484, 486, 493
 Dağ Kapı 17, 29, 45, 96, 109, 160, 163, 196, 198, 211, 212, 464
 Demirkırat 270
 Demirciler Çarşısı 65, 69, 288, 484, 486, 487
 Demokrat Parti 269, 458
 Der Arsen (Papaz) 22, 27, 30, 47, 66, 96, 98, 99, 101, 106, 111, 112, 123, 175, 221, 281, 305, 310, 341, 342, 356-358, 374, 376, 408, 409, 456, 467-469, 471, 474, 484, 487, 488, 496
 Der Krikor 232
 Der Şınork (Papaz) 502, 504, 506, 507, 509
 Der Zor 13, 171, 450, 454
 Derik(li) 293, 453, 487
 Deve Hamamı 45
 Dırtad (Kral) 445
 Dicle 72, 98, 99, 105, 108, 113-115, 122, 145, 157, 165, 170, 242, 243, 255, 311, 471, 495
 Dikran 25, 59, 127, 147
 - (Çulcu) 25
 - (Deli) 25
 - (Demirci) 25
 - (İkinci) 25
 - (Kalaycı) 25
 - (Kazancı) 25
 - (Kral) 25, 488, 489
 - (Kuyumcu) 25
 - (Sobacı) 25
 - (Taşçı) 25
 - (Yemenici) 25
 Dikranagerd 25, 408, 409, 488
 Dikro (Dayı/Çulcu) 249, 257
 Diraduryan efendi [Arsen] 315-317
 Diran (Demirci) 202
 Direkçi Çıghmazı/Sokağı 18, 122, 168, 457
 Diyarbakır 9-12, 15, 17, 21, 25, 26, 33, 35, 38, 40, 46, 47, 51, 52, 54, 67, 68, 73, 75, 78, 79, 83, 84, 91, 100, 106, 108, 114, 120, 121, 123, 124, 129, 130, 135, 136, 139, 142, 144, 150, 152, 170-172, 175, 176, 186, 196, 221, 226, 228, 235, 241, 242, 244, 245, 251, 261, 262, 265, 271-276, 281, 283, 284, 287, 298, 316, 322, 325, 335, 337, 339, 341, 342, 348, 350, 356, 361, 381, 393, 401, 406-408, 415, 421, 429, 431, 437, 443, 446, 451-453, 455-457, 464-466, 479, 487, 488, 495, 499
 - Ermenicesi 16, 63
 - Garı 9, 12, 24, 448
 - Halkevi tiyatrosu 219
 - Hatırası 211
 - İstasyonu 137
 Diyarbakırlı(lar) 14, 120, 339, 420
 Diyarbakırlı 299, 427, 448
 Diyarbekir 10, 47, 140-142, 153, 154, 178-180, 219, 313, 317, 458,
 Diyarbekirli 299, 315, 421
 Donabed 80, 128, 387
 Dört Ayaklı Minare 208, 457, 466
 Dünya 80

 Edirne 380
 Edison 144
 Efşel 251
 Egil 179, 388
 Egilli 140, 183
 Eğsa 63, 351
 Eğso Baco 262, 265
 Ekrem (Çulcu/Çulcu) 131, 139
 Ekspres 505
 Elazığ 130, 487, 495 → Eleziz
 Elaziz 80, 127
 Elisbah 274, 275

- Elmadağ 193
 Elo [Dişçi] 140, 243
 - (Neğneci/Dayi) 155, 156
 Emevi 109
 Emil 79, 248, 250, 255
 Emin (Satıköyli) 250
 Eminönü 240, 406
 Emni (İncir) 298
 Emseh (Terzi) 249
 Emsih (Kuyumcu) 58, 59
 Enne 257
 Enver hoca 447
 Enver Paşa 104
 Erbedâş Çeşmesi 22
 Ercekin 506
 Ergani 134-137, 452, 454-456, 459 → Erğeni
 Erganili 142, 455, 460
 Erğeni 452, 457, 458, 473
 Erivan 263
 - Radyosu 480
 -'ın sesi 474, 480
 Ermenice 168, 334, 335, 340, 341, 443, 451, 481, 496
 Ermeni(ler) 7, 12-14, 16, 25, 27, 58, 69, 70, 83, 85, 100, 101, 107, 124, 131, 135, 139, 141-143, 151, 166, 176, 178, 179, 180, 184, 186-188, 190, 228, 229, 263, 267, 269, 273, 274, 277, 278, 285, 288, 303, 311, 313, 318, 321, 324, 325, 336, 389, 342, 347, 350, 367, 370, 376, 464, 498
 Ermenice 10, 14-16, 24, 25, 39, 46, 52, 55, 63, 76-78, 82, 91, 98, 112, 116, 120, 122, 123, 134, 152, 161, 169, 187, 208, 220-223, 225, 230, 231, 247, 256, 260, 276, 277, 278, 283, 286, 300, 315-320, 322, 324, 330, 334-336, 338, 340, 341-343, 346-350, 354-356, 358, 362, 363, 366, 368, 380, 381, 385, 389, 393-395, 397-400, 418, 419, 424, 429, 431, 436, 438, 446, 449, 450, 451, 456, 461, 463, 475, 479, 480, 490, 496, 500 → Ermenice
 Ermenistan 105, 262, 266, 267, 468, 474, 480, 481
 Erşelus Baco 18
 Eruseğim 85
 Erzincan 171, 378, 380
 Erzurum 171, 378, 449, 463
 Erzurumlu 63, 381
 Es, Hikmet Feridun 80
 Esayan (Kız Lisesi/Okulu) 439, 500, 502-504, 507, 509-512
 Eskeriye Furuni 49
 Eski Ermenice 318
 Eskişehir 391
 Estedur (Dayi) 98, 262, 263, 265, 310
 Etrüsk 109
 Eziz (Sultan) 132
 Eziz (altuni) 133, 185
 Fahrettin Kerim → Gökay
 Fasulyacıyan, (Karekin) 40, 42, 53 → Karekin
 Fatihpaşa Karakolu 72, 141, 254
 Fatihpaşa Mahallesi 457
 Fatma 17, 473
 Fehmi (Kondıraci/Usta) 68, 250 → Hindi
 Fener(bahçe) 195
 Ferho (Deli/Dilenci) 66, 68, 72-74
 Feriköy 381, 389
 Feyziye Çhanım 289
 Filla 8, 29, 90, 91, 138, 171, 288, 352, 458, 459, 472, 473, 486
 Fırat 170
 Fıstıkağacı 445
 Fiskaya 170, 196, 285
 Fransa 263, 454
 Fransız(lar) 79, 345, 350, 438, 491
 - Konsoloslugu 195
 Fransızca 285, 315, 349, 350, 392, 397, 398, 436, 437, 439
 Frezna 80
 Galata 424, 432, 390, 440, 505, 507
 - Köprüsü 407, 422, 424, 440, 503, 508
 Galatasaray 195, 390
 - Lisesi 195, 430
 Garabed 108 → Hemal
 - Usta 461
 Garbis 226, 232-235, 237-239, 240, 241, 281-283, 299, 320, 321, 323, 328, 330, 361, 363, 364, 370, 382-384, 386, 389, 390, 392, 406, 415-417
 Garo (Hemal) 107, 108
 Gâvur 28, 60 → Gavur
 - Mahallesi 16, 18, 22, 26-28, 47, 68, 83, 84, 90, 91, 100, 101, 122, 124, 126, 127, 130, 135, 141, 147, 151, 198, 200, 207, 212, 253, 269, 288, 313, 342, 377, 386, 393, 407, 452, 457, 466, 469, 483, 484, 486, 487, 499
 - Meydanı 27, 28, 141, 147, 165, 168, 284

- Gavur 8, 140, 472
 - Mahle 201, 294, 473, 496
 - Meydan 141, 194, 291
 Gazi Caddesi 57, 60, 68, 101, 109, 139, 158, 159, 163, 200, 211, 256, 464, 476
 Gedikpaşa 234, 382, 439, 512
 Gerebed (Cüce/Gerc/Dayi) 106, 122, 123, 126, 128, 407 → Gerebit
 Gerebit (amca/Apê) 123
 Getronagan (Lisesi) 424, 425, 427, 428-430, 431-433, 438, 440, 443, 462, 502-504, 508, 511
 Getronaganlı 428, 429
 Gırbo 123
 Giray, Aziz 46 → Aziz Beg
 Giregos 147
 - Dayi (Derikli) 293
 Gomigyan, Vartan 429, 463
 Gotlar 109
 Gökay, Fahrettin Kerim 391
 Gülsenkanyanlar 400
 Gülliver, in Seyahatleri 121, 129, 130
 Gülten 110, 111
 Güney Amerika 498
 Güzelses, Celal 433
 Ğazi 132
 "Ğaço"(lar) 8, 27, 28, 124, 308, 309, 465
 Ğaço 59, 263, 269
 - (Demirci/dayi/usta) 65, 70, 71, 85, 86, 93, 168
 - (Kuyumcu/Kuyumci) 58, 262, 265, 307
 Ğhalıt (Laceli/Çulci) 141
 Ğhalo 43, 87, 89, 90, 351
 Ğhanım 306, 307, 373
 Ğharpet 127
 Ğharput 153, 154,
 Ğhelil Ağa 209, 210
 Ğhelil Turğut/Beg 170, 287, 291
 Ğhetice Bibi 268
 Ğheyri 310
 Ğhiçe 274, 275
 Ğhino 152, 157-159, 209, 210, 262, 267, 446
 Ğhristiyan 445
 Ğhop 463
 Ğhude 284
 Ğugas 375
 Haç Bayramı 489, 495
 Haçadur 254, 271, 272, 351
 Haçaduryan [Aram] 433
 - Karekin (Patrik) 176, 223, 233, 391, 409, 463, 468
 Hagop 396, 411, 454
 Halep 273, 452
 Halil İbrahim (Sofrası/berketi) 125, 126, 376, 495
 Halk Partisi 336
 Halkevi 210, 211, 213, 219
 Hamal Garo 107 → Hemal
 Hammurabi 170
 Hampig 392
 Hamravat 11, 18, 304
 Hançepek(li) 16, 18, 47, 68, 69, 72, 84, 90, 100, 121, 124, 141, 165, 261, 298, 375, 452
 - Karakolu 268
 Hanım 127, 152
 Hanne (Marangoz) 201, 250
 Haram Su 311
 Harbiye 193
 Harp 235
 Harput(lu) 171, 176, 186, 272, 380, 450
 Harutyun 286
 Harutyunyan, Ham-partzum 430
 Hasan 17, 144, 202
 - Ağa 465, 466 → Hesen
 - Paşa Hanı 34, 68, 159
 → Kaspıran
 Hasircılar Sokağı 141
 Hatay(lı, ılar) 39, 117-120, 176, 186, 321, 324, 325, 385, 390, 417, 419, 495
 Hay(lar, ığ) 85, 100, 140, 142, 177, 179, 182-185, 238, 239, 250, 262, 263, 270, 271, 279, 282, 305, 310, 351, 352, 384, 452, 453, 470, 471
 - Krisdonya 180-182, 184
 Hayasdan 262, 263, 265-267
 - Radyosi 480
 Haydarpaşa 448
 - Garı 7
 Hayeren 175, 180, 448, 481
 Hayganuş 201
 Haygaz (Baron) 82, 83, 84, 114-116, 119, 120, 144, 150, 173, 189, 225, 246, 247, 389, 390
 Hayig (Dayi/Çalgıcı/ Cımbuşçı/Fotografçı) 211, 212, 215-219, 377, 475
 Hayne(liler) 142, 387
 Hayr Apraham 376, 495
 Hayr mer 228, 233, 348
 Hayrig 350-352
 Hazreti İsa 97, 143
 Hazreti Muhammed 111, 170
 Hazrolılar, Hazrohular 142
 Hebeşistan 105
 Heci (Kebapçı) 182, 183

- Dayı 49
- Mama 248
- Hegop 147, 307
- Hemal Garo 107, 108
- Hemırvat 11
- Hemit (altuni) 132, 133
- Heredan(lı, ıllar) 78, 131, 139, 142, 252, 271, 272, 273, 275, 277, 351, 352, 377, 378, 462, 463, 480-482
- Heredanlı 131, 140, 249, 275
- Hesen Ağa 290, 464
- Hesircibaşı (Sukağı) 142, 201
- Hesirciler Sukağı 141
- Hesirli Sukağı 122
- Heysel 399
- Hıristiyan(hk, lar) 143, 231, 273, 490
- Hırya(lar) 238, 240, 282
- Hindi, Fehmi 477 → Fehmi
- Hısus 158, 451, 470
- Krisdos 22, 97, 128, 147, 158, 166, 187, 206, 276, 277, 281, 308, 309, 310, 361, 374-376, 450, 463
- Hıtlar 79, 80
- Hormig Baco 448, 451
- Horom 238, 282
- Horum 484, 486
- Hovhannes 375
- Hovsep 313, 449
- Hun İmparatorluğu 109
- Hürriyet Gazetesi 80
- Hüsen 273, 310
- Hüseyin 144
- Hüso (Liceli, Demirci) 142
- Isdepan 234
- İcadiye 396, 397, 506
- İçkale 21, 69
- İkinci Dünya Savaşı 480
- İm Mahı 501
- İncil 318, 376, 378, 418
- İngiliz Konsolosluğu 504
- İngilizce 80, 110, 169, 285, 315, 316, 349, 350, 392, 436, 438, 456, 462, 464
- İngilizler 345, 485
- İnönü (İlkokulu) 108
- Caddesi 101
- İsa Peğhember 22
- İsa Peygamber 98, 99, 111, 136, 277, 374, 422, 467, 474
- İslam 310, 442
- İsmail (Demirci) 70, 168, 426
- İsmail Beg (Diş Tabibi) 131, 290
- İsmet (İnönü/Paşa) 86, 269, 270, 285
- İspayi Pazarı 58, 288, 337, 477, 489
- İsrail 67, 72, 73
- İstanbul(lı, lar) 13, 31, 67, 84, 85, 100, 101, 165, 166, 168, 177, 178, 180, 181, 183-185, 220, 236, 402, 416, 449, 469, 496
- Boğazı 263, 348
- İstanbul(lu) 7, 8, 10, 11-13, 17, 24, 38, 66, 67, 73, 83, 100-103, 106, 113, 114, 120, 157-159, 165-167, 170, 176, 186-188, 191, 194, 219, 225, 228, 236, 240-244, 258, 278, 317, 323, 335, 339, 347, 364, 365, 381, 383, 390, 391, 395, 398, 399, 409, 411, 414, 416, 419, 420, 421, 434, 437, 442, 450, 451, 462, 463, 464, 468, 475, 477, 479, 488, 489, 493, 494, 497, 498, 499, 511
- Ermenicesi 480
- Ermenileri 186, 188, 229, 498
- Türkçesi 343
- İstasyon Caddesi 364
- İstiklal Caddesi 194, 503, 504, 509, 510
- İstiklal Marşı 82
- İtalyanlar 345
- İzmir(li) 181, 380
- köftesi 365, 432
- İzmit 171, 186, 380, 498,
- Jamanak 450
- Japon Mağazası 195
- Jean Diget 438
- Jirayr, Jiro 17, 208
- John Deer 458
- Jozef 201, 204 → Cozef
- Kadıköy 382
- Kafle 63, 78, 80, 84, 105, 106, 131, 163, 177, 184, 242, 244, 248, 252, 253, 262, 271-274, 276, 279, 283, 290, 294, 303, 310, 342, 352, 377, 378, 387, 388, 410, 452, 453, 456, 463, 467, 471, 480, 481
- Kalaycılar Çarşısı 485
- Kalınyan, Torkom 435
- Kaliforniya 498
- Kalustyan, Haygazun 82
- Kamışlı 262
- Kandilli 382
- Karabet's Carpet 461
- Karacadağ 10, 14, 19, 30, 87, 126, 156, 245, 305
- Karadeniz 345
- Karagözyan (Ermeni) (Yetimhanesi) (İlkoku-lu) 7, 8, 14, 26, 117, 234,

- 235, 246, 381, 385, 386,
390, 391, 417, 421, 503
- (Efendi) Dikran 25, 26,
53, 173, 174
Karagöryan (Azkayin) Vor-
panots 14, 76, 385
Karaköy 407, 438, 440,
450, 504
- Muhallebecisi 502, 504,
510
- Rum İlkokulu 438
Karekin (Düdüklü) 20,
22, 24-26, 31, 32, 39,
40, 52, 53, 55, 66, 75,
76, 116-118, 150, 189-
193, 195, 219, 220, 222,
223, 225, 227, 237, 238,
241, 246, 247, 390
- Emmo 22, 23, 131
- *vartabed* (rahip) 320,
330, 346, 349, 354-356,
361-363, 380, 394, 398-
402, 419, 422-424, 431,
435, 437, 447, 498, 501
→ Kazancıyan
→ Haçaduryan
Karnig 202
- (Dayi/Dabağ/Baron) 12,
14-16, 20, 24, 76, 101-103,
110, 112, 113, 151, 166, 175,
189, 190, 191, 192, 220,
221-225, 233, 237, 238,
241, 244-246, 453, 457
Karno (Deli) 399, 400
Kars 264, 492,
Karyügi Lamparı 247, 258
Kasaplar Çarşısı 70, 88,
476,
Kaspiran Hesen 142
Kastamonu 186, 496,
Kayseri (li, ler) 176, 186,
219, 420, 448, 496
Kazancılar Çarşısı 485
Kazancıyan, (Rahip) Ka-
rekin 227, 228, 229,
233, 361 → Karekin *varta-*
bed
Kâzım, Kazo (Nalbant/
Usta) 456-458, 459,
460, 488
Kedice 284
Keğam 232
Keldani(ler) 18, 58, 60,
68, 124, 143, 176, 250,
270, 285, 311, 348, 376,
377, 476, 477
Kemal 17 → Dabağ, Mustafa
Keşifler ve İcatlar 144
Keşiş(yan, Hovsep) 281-
283, 285, 286, 298, 299,
312-320, 334, 349, 372,
373, 380, 381, 406-411,
421, 424, 430, 440, 463
Kevo 459, 485
- Emmo 269
- (Darbukacı) 212, 377
- (Nalbant) 457
Keya(gil/Dayi) 249, 262,
263, 265
Keyserli 445
Kıbrıs 484, 486, 488, 506
Kınalı(i) 413, 414, 422
- İskelesi 422
- ada(lı) 413, 422, 424, 507
Kırklar (Kırğhlar) Dağı 113
Kismet Bakkaliyesi 326
Kızıl Sultan 104
Kızıl Yıldız 480
Kızılbaş 325
Kızılderililer 124
Kocatepe 345
Kokor 366
Konya 171, 499
- Lezzet Lokantası 401
Kore Mahallesi 74
Kot Minara 22
Köprü 432, 506
Krikor 392, 445, 491
- Lusavoriç (Aziz) 445,
467, 490, 491, 494
- Zohrab 436
Krisdonya 240, 282, 310
Kudüs 380, 399
Kuleli 60
Kullik 72
Kulplu(li) 108, 142, 244
Kultip sigarası 94, 97, 107
Kumkapı 24, 38, 190, 260,
364, 367, 371, 382, 383,
389-392, 395, 396, 398,
399, 400, 404, 439
- Meydanı 372, 392
Kumkapı Meydanı 396
Kurban Bayramı 198
Kure Mama 95, 102, 144,
298, 305, 412, 446
Kurşunlu Cami 22, 70,
168, 490, 491
Kurtalan Ekspresi 10, 130
Kuşbaz/Kuşçi Şeğho 69-
71, 426
Kuyumcular Çarşısı 59, 60
Küçük Kilise 141
Küçükayı 494
Küpeli Havuzu 21
Kürkçü Han 239
Kürt 18, 29, 39, 40, 86,
88, 98, 99, 116, 120, 124,
156, 176, 179, 183, 219,
252, 274, 279, 284, 285,
311, 313-315, 325, 353,
376, 421, 429, 430, 494
Kürtçe 10, 46, 90, 120,
123, 134, 154, 161, 209,
261, 296, 449, 494
Kütahya 171, 378
La Sigonyı 350
Latin 342
Lavo 449

- Leyla ile Mecnun 93
 Lıcağ 358, 361, 502
 Lice 181, 182, 235, 388
 Lito 179, 180, 183
 Liceli 140-142, 178, 180, 182
 Liliput(lar) 122, 129, 407
 Lozan 345
 Lusavoriç 500
 Lüsüs Baco 46
- Maarif 281, 300 → Mearif
 - Müdürlüğü 227, 285, 313
 - Vekaleti 176, 242
 Macellan 144
 Maden 130, 134, 137, 139, 454, 460, 464, 471, 474, 487- 489 → Mağden
 Mağden(li) 452, 469, 470, 488
 Mahmut (Kasap) 303
 Mahmut → Ögel
 Mahmutpaşa 235, 239
 Makarios 486, 487
 Malatya(lılar) 171, 176, 420, 448, 450, 487, 496
 Malazgirt 163
 Manisa 127
 Mano 62
 Mansur 218
 Manuk 450
 Manukyanlar 238
 Manyel Ağa 321, 323, 325, 327-333, 365, 368, 372, 373, 390, 420
 Marangozlar Çarşısı 477, 485
 Maraş 171, 378
 Mardin(li) 129, 130
 - Kapı 28, 45, 72, 113
 - Kapi 182
 Margos 95-97, 99, 101, 104, 105, 158, 250, 253, 298, 375, 378, 462, 493
- (Aziz) 375, 401, 402, 422, 423, 439
 -(yan), Sarkis 165, 456
 Mari 339
 Marko Polo 49, 50, 57, 130, 151
 Marmara (Gazetesi) 408, 410, 424, 440, 441, 450
 Marsilya 460
 Massey Ferguson 459
 Mearif 241, 282
 - Vekaleti 241
 Meco → Asker
 Meğme Dayigil 348
 Mehmet 144, 303
 Meleyni Çeşmesi 272
 Melik Ahmet 28
 Melike (Hanım) 109, 110, 285, 316
 Memdöh Usta (Çür Kafa) 61, 62
 Memet (Ağzi Egri) 255
 Menderes (Başvekil) 485
 Merametçiyan Ortaokulu 381
 Merangil (Demirci) 307
 Mercidabık 163
 Merdin 129
 Merheli 146, 251, 292, 307
 Mero (Şişko) 127
 Meryem 123, 274, 275
 - Ana 135, 136, 233, 235, 281, 467, 474
 - Ana Dağı 458, 459
 - Ana Kilisesi 135, 229, 233, 371
 - Baco 275
 Mesropyan İlkokulu 371
 Mestan 302
 Meşhed 218
 Metin 144
 Meyro (Kazazgilin) 106
 - Baco 127
 Mezopotamya 170
- Mıgır → Bahkçı
 Mıgırdiç 108, 109
 Mıgırdiç 17, 90, 203, 272, 283, 286, 294, 315, 335, 339, 343, 351, 361, 427
 Miho (Kasap) 70
 Minuş 128
 Mışeg Serkis 106, 107
 Midyat 269
 Mihran 380
 Mikoyan, (Anastas) 267, 480, 481
 Milli Eğitim Müdürlüğü 108
 Milli Piyango 372
 Mirye 63, 127, 242, 273, 274, 278, 279, 307, 374, 378, 457, 463, 475, 481
 Mirza (Hacı) 88
 Misak-ı Milli 345
 Moltke 345
 Moltke'nin Anıları 345
 Momoz 161-163
 Mondros 345
 Mont Blanc 422
 Moşe(ler) 27, 28, 67, 376
 Mozart 433
 Muhacir 270
 Muhammed 470
 Muharrem 144
 Musa 144
 Musevi 124
 Mussolini 79, 80
 Mustafa 17, 144, 201
 - Kemal 346
 Muş(lu) 171, 380
 Müslüman(lar) 27, 28, 127, 278, 454
 - Daciğ 28 → Daciğ
- Nacar 256, 345, 425
 Nacaryan (Bill) 464, 467-470, 474, 487-489
 Nacet 61

- Süryani(ler) 33, 46, 58,
124, 143, 176, 250, 270,
275, 285, 311, 348, 376,
377
- Şam 452
- Şarabtul 274
- Şef 270
- Şefteli Sukağı 122
- Şeğhmus (Dayi/Datlıci)
159-161, 163
- Şeğho → Kuşbaz
- Şehir Sineması 17, 29, 96,
102, 196, 197, 211
- Şehmuz → Paketçi
- Şeker Bayramı 198
- Şevket (Dayi/Meyghanaci)
208
- Şeyh Matar fırını 122
- Şeyh Matar Camii 18,
450, 457
- Şeyhmus 162
- Şınork → Der Şınork
- Şirikçıyan, Antranig (Ter-
zi/Usta) 57, 58
- Şişli 8, 117, 191, 241, 381,
385, 386, 389, 390, 391,
421
- Ermeni Mezerliği 178
- Kulübü 426
- Şoğagat 332, 333, 392
- Şopen 433
- Şuşan 449
- Şükri 310
- (Kalayci) 131 → Şükrü
- (Palanci) 482
- Şükrü (Kalayci) 139
- Tadasdan 97, 310
- Taksim Meydanı 194
- Talas 242
- Talat Paşa 104
- Tanaş (Bakkal) 326
- Tanin 60
- Tanrı 27, 30, 47, 61, 65,
66, 73, 97, 98, 125, 161,
200, 207, 208, 232, 251,
274, 275, 276, 277, 281,
357, 364, 365, 376, 380,
418, 439, 451, 461, 467,
472, 475, 485, 499, 501,
502, 504
- Tarlabası 38
- Tarsus 242
- Tasvir 60, 129
- Taşçılar/Taşçılar Kahvesi
79, 263, 267, 270, 475,
482, 483, 484
- Taşkın 289
- Tatyos Ağa 20
- Tebriz 218
- Tehcir 63, 106, 123, 141,
172, 186, 187, 252, 410,
451, 452
- Tehran 218
- Tekel Rakı Fabrikası 30,
165
- Tekirdağ 171, 380, 450
- Telli Odalar (Sokağı) 239,
364
- Temiz, İsmail (Demirci)
254
- Tenekeçiler Çarşısı 489
- Tepebaşı 195, 504, 506
- Tezğhırab 274
- Tıbrvenk 177, 241
- Tıbrevank 83, 176, 227,
347, 381, 386, 391, 393,
396, 410, 413, 417, 433,
434, 437 → Surp Haç,
Tıbrvenk
- Tıjoğhk 97
- Tırağht 97
- Tokat(h) 171, 176, 384,
385, 441, 443, 450, 495
- Tokatlıyan Otelı 195
- Topkapı 382
- Torkom → Beşiktaşlıyan,
Kalinyan
- Toros 147
- Trabzon(lu) 186, 391, 463,
498
- Tumas 59
- (Taşçı) 460
- Turgut, Halil 108, 109,
170, 172, 255 → Ğhelil
- Turğut Beg 243
- Turistik Otel 464, 469
- Turyan, Bedros 354, 356,
359-361, 380, 501, 502,
512
- Tutum Haftası 160, 162
- Tüfekli 303
- Tüme (Topal) 106
- Tümes (Kalayci) 127
- Tümes (Yemenici) 482
- Tümesgil (Divarci) 307
- Türk(ler) 27, 82, 110, 124,
162, 176, 285, 311, 325,
335, 376, 429, 469, 484,
505
- Türkçe 10, 20, 24, 39, 80,
90, 113, 119, 123, 152,
161, 169, 179, 221, 225,
247, 260, 315, 318, 319,
331, 335, 338, 341-343,
348, 356, 358, 362, 368,
381, 394, 397, 398, 411,
439, 449, 456, 461
- Türkiye 263
- Ermenileri 410
- Uhud Dağı/Savaşı 170
- Uli Cami 59, 185, 211,
278, 496
- Ulus 103
- Urfa 171, 271-273
- Urfa Kapı 28

- Uso 311, 313-315, 468, 469, 473
 Uzatmacyan, Ohannes 456, 475 → Pese
- Üç Horan → Yerrortutyun
- Üsküdar(lı) 82, 120, 176, 227, 240, 347, 354, 380, 381, 391-393, 396-398, 410, 413, 415, 417, 422, 431-433, 439, 441, 445, 447, 489, 495, 505, 508, 510
 - Bülbulü 354, 355
 - İskelesi 424
 - Meydanı 397, 505, 507, 508
- Vahram 260, 324, 363-373, 389, 405, 420
 Vahriç 119, 324, 385
 Vakıflı 324, 325
 Vali Konağı 197
 Van(lı) 87, 378, 381, 414
 Vanes (Çulci/Dayı/Ergan) 249, 406, 407, 485
 Varlık (Varlığı) Vergisi 180, 231, 235, 237, 239
 Vartan → Gomigyan
 Varujan 237
 Vazken 468
 Vehanuş (Madam) 372
 Venedik 498
 Vezir Hanı 321
 Viranşehirli 453
 Vizigotlar 109
- Xaço 86, 465
- Yahudi(ler) 27, 28, 67-69, 73, 176, 238n, 270, 311, 270, 311, 376
 - Mahallesi 67, 68, 72, 74
- mezarlığı 72
 Yakup (Agop) 441, 442
 Yakup (Berber, Dayı) 33-36, 38
 Yakup (Agop, Kuyumcu) 60
 Yalova 440
 Yedikule 382, 396, 400, 402
 Yeğisapet 63, 272, 274
 Yeğişe 380
 Yemeniciler Çarşısı 61, 129, 145, 179, 288, 458
 Yeni Kapı 29, 73
 Yenice 182, 436, 497
 Yenikapı 313, 382
 Yenimahalle 382
 Yenişehir 38
 Yeprad Koleji 272
 Yerevan 474, 480
 Yerikaran 479
 Yerli Mah. Haftası 162
 Yerrortutyun (Üç Horan) Kilisesi 502, 504
 Yervent 249
 Yeşilköy 382
 Yezidi 311
 Yıldızşen 29, 393
 Yoğurt Pazarı 40, 86, 182, 207, 273, 486
 Yongaçoğlu, Ayşe 109, 169
 Yordanidis, Aleko 371, 404
 Yozgat 495
 Yunanistan 80, 263
 Yunanlılar 345, 505
 Yunus 371
 - (Yahudi) 68, 70
 Yusuf (Kör) 58, 60, 303, 476, 477
 Yusuf Dayı (Bakkal) 376
- Yusuf Vehbi 96
 Yüksekaldırım 502, 503, 509
- Zadig 356
 Zakar Çeşmesi 272
 Zapyon Lisesi 504, 510
 Zara 450
 Zaven 64, 127, 294, 307, 415, 474-481, 483, 495, 509
 Zaza jilet 61
 Zaza(lar) 252, 265, 272-274, 311, 325, 353, 453
 Zazaca 64, 134, 152, 161, 352, 449, 493
 Zeki 67
 Zeynel Abidin 212
 Zeynep 17
 Zile 324, 325, 384, 443
 Zirai Donatım Kurumu 458
 Ziya Gökalp (İlkokulu) 108
 - Ortaokulu 243
 - Lisesi 30, 83, 103, 169, 242, 298, 314, 339
 Zongıladağ 131, 290
 Zülal 343, 344, 346, 347, 349, 354-356, 358, 359, 361-363, 394, 395, 402, 403, 410, 422, 435, 439, 444, 490, 491, 493, 494, 498-503, 507, 509, 510, 512
 Zülkif 289